ประชากรและสังคม 2561

มหาวิทยาลัยมหิดล
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

Well-being in Thailand : dream or reality ?

ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย ความฝันหรือความจริง

รู้จักสถาบันวิจัยประชากรและสังคม (วปส.) มหาวิทยาลัยมหิดล

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล มีฐานะเทียบเท่าคณะหนึ่งในมหาวิทยาลัยมหิดล
ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514
โดยมีพันธกิจหลัก 3 ประการคือ

หนึ่ง งานวิจัย

เพื่อพัฒนาองค์ความรู้สู่สังคมไทยทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ โดยดำเนินการวิจัยทั้งการวิจัยพื้นฐานและการวิจัยประยุกต์ที่ครอบคลุมประเด็นทางประชากรและสังคม 6 ด้าน คือ

- การเปลี่ยนแปลงประชากร ครอบครัว และสังคม
- ผู้สูงอายุ
- เพศวิถี เพศภาวะ อนามัยเจริญพันธุ์ และเอชไอวี/เอดส์
- แรงงาน การย้ายถิ่น และความเป็นเมือง
- ประชากร สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ
- ประเด็นเร่งด่วน

ใน พ.ศ. 2549 สถาบันฯ ได้รับการจัดอันดับให้เป็นสถาบันอันดับหนึ่ง ของประเทศไทยในด้านการวิจัยทางสังคมศาสตร์ของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

สอง งานสอนและงานฝึกอบรม

เพื่อสร้างคนให้มีความรู้ความเข้าใจในการวิเคราะห์และการประเมินผลพร้อมทั้งการนำผลงานวิจัยไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานและสาธารณะ ปัจจุบันสถาบันฯ
เปิดหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา 4 หลักสูตร คือ

- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยประชากรและสังคม
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาวิจัยประชากรและอนามัยเจริญพันธุ์ (หลักสูตรนานาชาติ)
- ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยประชากรและสังคม
- ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศาสตร์ (หลักสูตรนานาชาติ)

สำหรับงานฝึกอบรม ที่ดำเนินการประจำทุกปี คือ

- หลักสูตรการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ
- หลักสูตรการวิจัยเชิงปริมาณ
- หลักสูตร 'Monitoring and Evaluation of Population and HIV/AIDS Programs'
- หลักสูตร 'Monitoring and Evaluation of Population, Nutrition and Health Programs'

สาม งานบริการวิชาการ

เพื่อนำความรู้และนำความคิดเชิงบูรณาการขยายผลออกไปมุ่งสู่การสร้างสังคมที่มีคุณภาพ ผ่านรูปแบบต่างๆ ได้แก่การเผยแพร่รายงานและตำราวิชาการสู่ห้องสมุดทั่วประเทศ หน่วยงานต่างๆ และประชาชนผู้สนใจทั่วไป รวมถึงการจัดงานประชุมวิชาการระดับชาติประจำปี 'ประชากรและสังคม' การจัดสัมมนาเผยแพร่ผลงานวิจัย การให้คำปรึกษาต่อองค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน และองค์กรชุมชน ตลอดจนบุคลากรสถาบันฯ ได้รับเชิญ และ/หรือสรรหาเข้าเป็นกรรมการระดับชาติ ที่ส่งผลต่อการมีส่วนเสนอนโยบายหรือยุทธศาสตร์ที่สำคัญ

การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ "ประชากรและสังคม"

เป็นหนึ่งในกิจกรรมสำคัญที่สถาบันฯ ให้ความสำคัญเพื่อเป็นช่องทางในการเผยแพร่ผลงานต่อสาธารณะ โดยริเริ่มให้มีการจัดประชุมวิชาการระดับชาติประจำปี ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2548 และยึดถือเป็นกิจกรรมสำคัญประจำปีเรื่อยมา

โดยถือเอาวันที่ 1 กรกฎาคม ซึ่งเป็นวันกลางปีประชากร เป็นวันจัดประชุมทุกปี ประเด็นที่นำเสนอในแต่ละปีเป็นการประมวลจากปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นทั้งสาเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม

ประเด็นการนำเสนอที่ผ่านมามีดังนี้

ปี 2548 เรื่อง ประชากรของประเทศไทย ณ พ.ศ. 2548
ปี 2549 เรื่อง ภาวะการตาย: ภาพสะท้อนความมั่นคงทางประชากร
ปี 2550 เรื่อง นคราภิวัตน์และวิถีชีวิตเมือง
ปี 2551 เรื่อง 'มิติเพศ' ในประชากรและสังคม
ปี 2552 เรื่อง ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร
ปี 2553 เรื่อง คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย
ปี 2554 เรื่อง จุดเปลี่ยนประชากร จุดเปลี่ยนสังคมไทย
ปี 2555 เรื่อง ประชากรชายขอบและความเป็นธรรมในสังคมไทย
ปี 2556 เรื่อง ประชากรและสังคมในอาเซียน: ความท้าทายและโอกาส
ปี 2557 เรื่อง การเกิดกับความมั่นคงในประชากรและสังคม
ปี 2558 เรื่อง ความหลากหลายทางประชากรและสังคมในประเทศไทย ณ ปี 2558
ปี 2559 เรื่อง ประเทศไทยกับศตวรรษแห่งการย้ายถิ่นข้ามชาติ
ปี 2560 เรื่อง "ความเป็นธรรม" และ "ความเป็นไท" ด้านเพศและการเจริญพันธุ์: ความท้าทายที่ไม่สิ้นสุด

และในปีปัจจุบันคือ

ปี 2561 เรื่อง ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย: ความฝันหรือความจริง

ประชากร
และสังคม
2561

มหาวิทยาลัยมหิดล
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

Well-being in Thailand : dream or reality ?

ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย ความฝันหรือความจริง

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 14
ประชากรและสังคม 2561

□□□□□□□61 7.indd 1 226//2561 BE 10:20

ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย: ความฝันหรือความจริง

อารี จำปากลาย กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และสุภาณี ปลื้มเจริญ

บรรณาธิการ

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ประชากรและสังคม 2561: ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย : ความฝันหรือความจริง=Well-being in Thailand: Dream or Reality / อารี จำปากลาย, กาญจนา ตั้งชลทิพย์, สุภาณี ปลื้มเจริญ, บรรณาธิการ. -- พิมพ์ครั้งที่ 1. -- นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2561. (เอกสารทางวิชาการ/ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล; หมายเลข 473)

1. ประชากร. 2. ประชากร--ไทย. 3.ความอยู่ดีมีสุข. 4. คุณภาพชีวิต. 5. คุณภาพชีวิต, การพัฒนา. 6. ความสุข. 7. ตัวชี้วัด. 8. คุณภาพชีวิต--การวัด. 9. เครื่องชี้ภาวะความสุข—ไทย. I. อารี จำปากลาย, บรรณาธิการ. II. กาญจนา ตั้งชลทิพย์, บรรณาธิการ. III. สุภาณี ปลื้มเจริญ, บรรณาธิการ. IV. มหาวิทยาลัยมหิดล. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. V. ชื่อชุด.

HN700 ป231 2561

ISBN 978-616-443-175-1

พิมพ์ครั้งที่ 1 มิถุนายน 2561

จำนวน 500 เล่ม สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

ออกแบบปก นิภาภรณ์ ฮวบเจริญ

ออกแบบรูปเล่ม สุกัญญา พรหมทรัพย์

จัดพิมพ์ สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
999 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม
โทรศัพท์ 0-2441-0201-4 โทรสาร 0-2441-9333
e-mail: directpr@mahidol.ac.th
website: www.ipsr.mahidol.ac.th

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์เดือนตุลา
39/205-206 ซอยวิภาวดีรังสิต 84 แขวงสนามบิน เขตดอนเมือง กรุงเทพฯ 10210
โทรศัพท์ 02-996-7392-4 โทรสาร 02-996-7395
e-mail: octoberprint50@hotmail.com

รำลึกถึง

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ตติกจ์

1)

ค่ำวันศุกร์ที่ 1 มิถุนายน 2561 เป็นคืนแรกที่มีการสวดพระอภิธรรมศพ **ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ตติกจ์**

ท่ามกลางแขกจำนวนมากที่มาร่วมงานฟังสวดพระอภิธรรม ข้างหน้าเป็นโกศแปดเหลี่ยมสีทองตั้งตระหง่าน มีเครื่องสูงคือฉัตรเบญจาตั้งประกอบโกศทั้งด้านซ้ายและขวาข้างละ 2 คัน เพื่อเป็นเกียรติยศสำหรับผู้วายชนม์ ดอกไม้สีขาวที่ประดับตบแต่งทำให้บริเวณที่ตั้งโกศดูงามตา ถัดออกมาทั้งสองด้านเป็นหรีดแสดงความอาลัยจากบุคคลและหน่วยงานต่างๆ เป็นจำนวนมาก

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ตติกจ์ หรือที่พวกเราชาวสถาบันฯ เรียกกันว่า "พี่เบญ" หรือ "อาจารย์เบญ" พี่เบญเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ชีวิตการทำงานของพี่เบญเกือบทั้งหมดอยู่ที่สถาบันฯ พี่เบญได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการสถาบันฯ คนที่ 4 และเป็นอยู่ 2 วาระในช่วงปี 2539-2547 โครงการวิจัยที่สำคัญของสถาบันฯ ในสมัยของพี่เบญที่ต้องบันทึกไว้ คือ โครงการติดตามการเปลี่ยนแปลงประชากรระยะยาวที่จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจาก The Wellcome Trust แห่งสหราชอาณาจักร สถาบันฯ ต้องเก็บข้อมูลประชากรของ 100 หมู่บ้านในทุกอำเภอของจังหวัดนี้ โครงการนี้ทำให้เกิด "สถานีวิจัยประชากรและสังคม" ของสถาบันฯ ขึ้นในวิทยาเขตมหาวิทยาลัยมหิดล ที่อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

พี่เบญเป็นผู้ริเริ่มจัดการประชุมระหว่างผู้นำองค์กรด้านการวิจัยและการศึกษาจากประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียมากกว่า 100 คน ซึ่งเป็นที่มาของการก่อตั้งสมาคมประชากรแห่งเอเชีย (Asian Population Association-APA) ที่ปัจจุบันมีสมาชิกมากกว่าพันคน และสมาคมได้จัดให้มีการประชุมวิชาการเป็นประจำทุก 2 ปีอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้

“อาลัยรัก อาจารย์เบญจา”

□□□□□□□61 7.indd 4 226//2561 BE 10:20

ด้านการเรียนการสอน ในช่วงเวลา 8 ปีในสมัยของพี่เบญ สถาบันฯ ได้เป็นผู้นำในการสร้าง Consortium of Ph.D. in Demography โครงการนี้เป็นความร่วมมือระหว่าง 3 สถาบันที่มีการเรียนการสอนระดับดุษฎีบัณฑิตสาขาประชากรศาสตร์ ได้แก่ สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล โครงการนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากทบวงมหาวิทยาลัยในขณะนั้น ทั้งสามสถาบันที่เข้าร่วมโครงการได้ร่วมมือเป็นพันธมิตรกันอย่างเหนียวแน่นมาจนบัดนี้

อีกโครงการหนึ่งซึ่งควรบันทึกไว้ว่าได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยของพี่เบญ คือ "โครงการนิยามศัพท์การวิจัยประชากรและสังคม" คณะทำงานของโครงการนี้ได้เริ่มทำงานตั้งแต่ต้นเดือนมกราคม 2546 เมื่อถึงเดือนมิถุนายน ปี 2547 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของวาระการดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการของพี่เบญ คณะทำงานได้นิยามศัพท์ไว้แล้วประมาณ 1,200 คำ ศัพท์ที่นิยามไว้แล้วได้นำมาพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ "ศัพทานุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม" ซึ่งได้รับการสนับสนุนการพิมพ์จาก The Wellcome Trust และเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ตในเว็บไซต์ชื่อ popterms.mahidol.ac.th โครงการนิยามศัพท์ฯ ที่เริ่มในสมัยของพี่เบญก็ยังคงเป็นงานสำคัญของสถาบันฯ อยู่จนทุกวันนี้

ในสมัยของพี่เบญ มีโครงการมหาบัณฑิตสาขามานุษยวิทยาประยุกต์ ซึ่งได้รับความนิยมพอสมควร โครงการนี้เหมือนจัดตั้งขึ้นเพื่อรอรับพี่เบญที่จบปริญญาเอก เป็นนักมานุษยวิทยาจาก University of Chicago at Urbana-Champaign สถาบันฯ ได้ผลิตมหาบัณฑิตสาขามานุษยวิทยาประยุกต์นับสิบคน ต่อมาโครงการฯ นี้ได้ยุบไปเพราะขาดนักทฤษฎีทางมานุษยวิทยาที่จะมาเป็นอาจารย์สอน อย่างไรก็ตามพี่เบญได้สร้างผลงานเป็นตำราการวิจัยเชิงคุณภาพขึ้นมาเล่มหนึ่งชื่อ "**การศึกษาเชิงคุณภาพ : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม**" หนังสือเล่มนี้เป็นตำราของสาขาวิชามานุษยวิทยาประยุกต์ของสถาบันฯ และหนังสือเล่มนี้นี่เองที่ประกาศชื่อของพี่เบญว่าเป็นนักมานุษยวิทยาผู้เชี่ยวชาญการวิจัยเชิงคุณภาพ

พี่เบญได้ชื่อว่าเป็นผู้อำนวยการที่ให้โอกาสแก่บุคลากรสายอื่นนอกเหนือจากสายอาจารย์มากที่สุด โดยสนับสนุนให้บุคลากรที่ไม่ใช่อาจารย์มีโอกาสได้ไปต่างประเทศ ไม่ว่าจะไปฝึกอบรม ดูงาน หรือร่วมทีมไปกับพวกอาจารย์ไปเจรจากับหน่วยงานระหว่างประเทศ พี่เบญเห็นว่าบุคลากรที่ไม่ใช่อาจารย์เหล่านี้มีโอกาสน้อยมากเมื่อเทียบกับพวกอาจารย์ที่จะได้เดินทางไปต่างประเทศ จึงไม่น่าแปลกใจว่าพี่เบญเป็นที่รักยิ่งในหมู่บุคลากรกลุ่มนี้

2)

ย้อนอดีตไปเมื่อวันหนึ่งในเดือนตุลาคม ปี 2558 บ่ายวันนั้น พวกเราชาวสถาบันฯ ไปเยี่ยมพี่เบญที่โรงพยาบาลธรรมศาสตร์ ซึ่งอาการตอนนั้นไม่สู้จะดีนัก

"...พี่ไม่กลัวตายนะ... พี่มีชีวิตอยู่มาจนถึงวันนี้พี่ก็พอใจแล้ว พี่มาทำงานที่สถาบันฯ มีเพื่อนร่วมงานที่ดี ๆ...มีน้อง ๆที่ดี..พี่มีครอบครัวที่ดี ...พี่ไม่มีห่วงไม่มีกังวลอะไรแล้ว...ถ้าพี่จะต้อง (ตาย) ไป พี่ก็จะไป...พี่ไม่ต้องการให้มีใคร มีอะไร มายื้อชีวิตพี่ไว้..."

เราคุยกันอีกนาน โดยสรุปแล้ว ผมแน่ใจว่าพี่เบญเข้าใจชีวิตอย่างถ่องแท้ มีมรณสติ คือตระหนักรู้ว่าความตายเป็นสัจธรรม คนเราทุกคน มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา

ผมพูดกับทุกคนว่าพี่เบญไม่กลัวตายจริง ๆ ผมนับถือพี่เบญอย่างยิ่งที่มีทัศนคติต่อความตายเช่นนี้ ซึ่งตรงกับความคิดของผม ผมชอบแนวคิดเกี่ยวกับการตายของชาวทิเบตซึ่งเปรียบการตายว่าเป็นเหมือนการเปลี่ยนเสื้อผ้า ชาวทิเบตเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด จิตวิญญาณของคนเมื่อเกิดใหม่ก็เท่ากับเข้ามาสวมใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ เมื่อถึงวันหนึ่งที่ร่างกายที่จิตวิญญาณอาศัยอยู่เสื่อมโทรมสิ้นสภาพ จิตวิญญาณก็จะละสังขารไป และไปเกิดใหม่ในเสื้อผ้าชุดใหม่ ถ้าเราคิดได้ดังนี้ การตายก็ไม่น่ากลัว ตายวันนี้ก็เพื่อไปสวมเสื้อผ้าชุดใหม่ในวันหน้าเท่านั้นเอง

วันนั้น เราพูดถึงระยะเวลาก่อนที่จะตายด้วย พี่เบญบอกว่า *"ไม่ต้องการให้ใครมายื้อชีวิตพี่ .. เมื่อถึงเวลาที่จะต้องตาย ก็ขอให้ตายตามธรรมชาติ.."*

ผมเห็นด้วยกับพี่เบญที่ไม่ต้องการให้ยื้อชีวิตของตนไว้หากหมดทางรักษาอาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ให้กลับดีขึ้นได้ พี่เบญเป็นนักมานุษยวิทยาผู้สนใจเรื่องสุขภาพอนามัยและภาวะการเจ็บป่วยของประชากร จึงมีจุดยืนชัดเจนในเรื่องนี้ พี่เบญไม่ต้องการให้ตัวเองมีชีวิตอยู่ได้ด้วยเครื่องมืออุปกรณ์ทางการแพทย์

ผมมีประสบการณ์ได้พบเห็นคนที่อยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิตมาบ้าง ได้เห็นความยากลำบากในการตัดสินใจว่าจะยื้อชีวิตไว้หรือจะไม่ยื้อโดยปล่อยให้คนผู้นั้นจากไปตามธรรมชาติ การตัดสินใจที่จะ "ยื้อ" หรือ "ไม่ยื้อ" ชีวิตมีเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่ "ความสามารถในการหายใจ"

คนเรา เมื่อคลอดออกจากครรภ์มารดา ถ้าหายใจได้ หรือมีสัญญาณว่าได้หายใจแล้ว ก็เท่ากับว่าเกิดมามีชีวิต หรือภาษาทางวิชาการเรียกว่าเป็นการ "เกิดมีชีพ" (live birth) แต่ถ้าคลอดออกมาแล้ว ทารกไม่มีสัญญาณแห่งการหายใจ ก็เรียกว่า "ตายคลอด" (still birth)

การที่จะยื้อหรือไม่ยื้อชีวิตในวาระสุดท้ายของคนคงต้องดูความสามารถในการหายใจเป็นหลัก ถ้าคนนั้นไม่มีทางที่จะกลับมาหายใจได้ด้วยตัวเองอีกแล้ว การยื้อชีวิตด้วยอุปกรณ์เครื่องมือหรือยาใดๆ ต่อไปก็เปล่าประโยชน์ บางครั้งการยื้อชีวิตไว้ด้วยอุปกรณ์บางอย่าง เช่น ท่อช่วยหายใจที่ใส่เข้าไปในหลอดลม กลับจะเป็นการทรมานผู้ป่วยมากกว่า ยิ่งผู้ป่วยยังรู้สึกตัว อุปกรณ์บางอย่างนั้นกลับยิ่งเพิ่มความทุกข์ทรมานให้เขา สู้ปล่อยให้เขาหายใจด้วยตัวเองจะดีกว่า ถ้าหายใจเองไม่ได้ก็เท่ากับหมดสิ้นลมปราณ หรือถ้าเขาเจ็บปวดทรมาน ก็ช่วยเขาด้วยยาหรือวิธีการทางการแพทย์ที่จะบรรเทาความเจ็บปวดนั้นเพื่อที่เขาจะได้จากไปอย่างสงบ

พี่เบญคงไม่ได้แสดงเจตนารมณ์ว่าไม่ต้องการให้ยื้อชีวิตเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ ปัจจุบันนี้แนวคิดเรื่องการทำ "หนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุข" กำลังได้รับความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ ผมอยากจะเรียกเอกสารนี้ว่า "ชีวเจตน์" เพื่อให้ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า living will "ชีวเจตน์" หมายถึงเอกสารที่บุคคลทำขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อแสดงเจตนารมณ์ของตนว่า จะไม่ขอรับการรักษาทางการแพทย์เมื่อตนอยู่ในสภาพที่หมดทางรักษาให้อาการเจ็บป่วยดีขึ้น และตนเองก็อยู่ในสภาพที่ไม่สามารถตัดสินใจอย่างไรต่อไปได้ในขณะนั้น

เท่าที่พี่เบญคุยให้พวกเราฟังในวันนั้น ผมแน่ใจว่าพี่เบญพร้อมที่จะเผชิญกับความตายและไม่ต้องการให้ยื้อชีวิตของตนไว้เมื่อหมดทางรักษา

3)

ตั้งแต่ปลายปี 2558 พี่เบญกลับมาพักรักษาตัวที่บ้าน พวกเราแวะเวียนไปเยี่ยมพี่เบญบ้างเมื่อมีโอกาส ทีมผู้บริหารของสถาบันฯ ไปกราบขอพรจากพี่เบญในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ของปี 2559 2560 และ 2561

ผมได้ไปเยี่ยมพี่เบญอีกครั้งเมื่อกลางปีที่แล้ว พี่เบญยังคงคุยสนุกสนาน และยังคงยืนยันว่าไม่เกรงกลัวต่อความตาย พี่เบญยังยืนยันว่าตนเองโชคดีที่ได้ทำงานที่สถาบันฯ และได้กล่าวชื่นชมเพื่อนร่วมงานที่สถาบันฯ ทุกคนไม่ขาดปาก พี่เบญพูดถึงความสุขตลอดชีวิตการทำงานที่สถาบันฯ ในอดีต และความสุขที่ได้อยู่กับครอบครัว ได้ใกล้ชิดหลานสาวที่น่ารักในปัจจุบัน

จนเมื่อประมาณกลางเดือนพฤษภาคม 2561 ชาวสถาบันฯ ก็ได้ทราบข่าวโดยทั่วกันว่า พี่เบญเข้าโรงพยาบาลอีกครั้ง ต้องอยู่ห้องไอซียูและใช้เครื่องช่วยหายใจ แต่พวกเราที่ไปเยี่ยม บางคนเล่าว่าพี่เบญยังรู้สึกตัว บางครั้งเหมือนพี่เบญอยากจะพูดหรือเขียนสื่อสารอะไรสักอย่าง ผมไม่มีโอกาสได้ไปเยี่ยมพี่เบญ แต่เมื่อนำข้อมูลเกี่ยวกับอาการและปฏิกิริยาที่พี่เบญแสดงออก ในระยะท้ายนี้มาประมวลเข้ากับความคิดและทัศนคติของพี่เบญเมื่อครั้งยังสื่อสารกันได้แล้ว ผมก็พูดแทนพี่เบญได้อย่างมั่นใจว่า *"ปล่อยพี่ไปเถอะ พี่พร้อมที่จะจากพวกเราไปแล้ว"*

ต่อมา ผมก็ได้รับข่าวว่าทางคณะแพทย์ที่ดูแลอาการ ได้ปลดพันธนาการ เอาอุปกรณ์ช่วยหายใจออกจากตัวพี่เบญแล้ว พี่เบญต้องหายใจด้วยตัวเอง และอีกสามสี่วันหลังจากนั้น ผมก็ได้รับข่าวว่าพี่เบญสิ้นใจแล้วเมื่อเวลาเจ็ดนาฬิกาของวันที่ 31 พฤษภาคม 2561

พี่เบญจากไปแล้วอย่างมีศักดิ์ศรี ชีวิตของพี่เบญประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี มีเกียรติยศชื่อเสียงเป็นที่ประจักษ์ เป็นผู้อำนวยการหนึ่งในเจ็ดคนที่ช่วยสืบสานภาระงานของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม พี่เบญเป็นที่รักของเพื่อนร่วมงาน มีลูกศิษย์มากมาย และเป็นที่รักของศิษย์ทุกคน พี่เบญมีครอบครัวที่อบอุ่น มีสามีที่เก่งและดี มีลูกชายที่รักแม่ และมีกตัญญุตาคุณ มีลูกสะใภ้ที่เป็นคนดี และมีหลานสาวที่น่ารัก

โกศแปดเหลี่ยมและฉัตรเบญจาจากสำนักพระราชวัง หรีดไว้อาลัยจากบุคคลและหน่วยงานต่างๆ จำนวนมาก เพื่อนร่วมงาน ญาติมิตร ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันของสถาบันฯ จำนวนนับร้อยคนที่มาร่วมฟังสวดพระอภิธรรมในวันแรกนี้ ล้วนเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าพี่เบญ.. **ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ตติกจ์**.. ลาจากโลกนี้ไปแล้วอย่างมีศักดิ์ศรี เกียรติยศ จากไปโดยประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างเพียบพร้อมสมบูรณ์แล้วทุกประการ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล
ร้อยเรียงแทนชาวสถาบันวิจัยประชากรและสังคม

คำนำ

ความอยู่ดีมีสุข (Well-being) ของคนในสังคมมีความสำคัญต่อประเทศเป็นอย่างยิ่ง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินำแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขของสังคมไทยเป็นเป้าหมายในการพัฒนาประเทศมาตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 8 โดยพัฒนาดัชนีความอยู่ดีมีสุขขึ้นใช้ควบคู่กับดัชนีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ บนฐานคิดว่าการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนต้องทำให้คนในประเทศมีความเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคม

ในการประชุมวิชาการประจำปี พ.ศ. 2561 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ให้ความสำคัญกับประเด็น "ความอยู่ดีมีสุขของสังคมไทย" และกำหนดเป็นหัวข้อของการประชุม โดยสังเคราะห์ข้อมูลจากงานวิจัยต่างๆ ทั้งงานวิจัยของสถาบันฯ หน่วยงานอื่นๆ ในประเทศและต่างประเทศ เพื่อทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องความอยู่ดีมีสุขในทุกมิติ ที่มีในปัจจุบัน และเพื่อเสนอแนะประเด็นวิจัยในอนาคต รวมทั้งเพื่อแสวงหาแนวทางการกำหนดนโยบายเพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคม โดยไม่ละทิ้งใครไว้เบื้องหลัง

สถาบันฯ ขอขอบคุณคณาจารย์และนักวิจัยทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการเขียนต้นฉบับหนังสือเรื่อง **"ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย: ความฝันหรือความจริง"** ขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร.ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาวิชาการและประธานคณะทำงานจัดการประชุม บรรณาธิการหนังสือ และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่กรุณาสละเวลาอ่านและให้ความเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปรับปรุงต้นฉบับให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น รวมทั้งบุคลากรสายสนับสนุนของสถาบันฯ ทุกท่านที่ร่วมแรงร่วมใจผลักดันให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ภายใต้เงื่อนไขของเวลาอันจำกัด และที่สำคัญคือขอขอบคุณผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่านที่ติดตามผลงานของสถาบันฯ มาอย่างต่อเนื่อง และร่วมทำให้การประชุมวิชาการของสถาบันฯ เป็นเวทีที่สำคัญของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ที่สำคัญต่อไป

หนังสือเล่มนี้จึงเป็นผลงานทางวิชาการที่เป็นความภาคภูมิใจของชาวสถาบันฯ ทุกคน

รองศาสตราจารย์ ดร.รศรินทร์ เกรย์
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม

บรรณาธิการแถลง

ภายใต้การขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ เป้าหมายปลายทางที่มุ่งหวังก็คือการทำให้ทุก ๆ ชีวิตในสังคม ได้มีที่ยืนและโลดแล่นบนโลกใบนี้อย่าง **อยู่ดีมีสุข** เท่าเทียมและถ้วนหน้า อยู่ในเงื่อนไขและภาวะของสังคม ที่เอื้ออำนวยให้แต่ละชีวิตสามารถแสวงหาและบรรลุถึงสิ่งที่ปรารถนา โดยไม่ไปลดทอนความอยู่ดีมีสุขของผู้อื่น

ความอยู่ดีมีสุข เป็นแนวคิดที่ได้รับความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ หลายคนเสนอให้ใช้แนวคิดความอยู่ดีมีสุขแทนแนวคิดการพัฒนา เพราะการพัฒนานั้นแม้จะมีความหมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า แต่มีนัยถึงการเติบโตทางวัตถุ ที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายของความมั่งคั่งจากพื้นที่ที่ด้อยกว่า เกิดการพึ่งพา และสร้างความเสี่ยงให้กับอนาคต ด้วยการบริโภคทรัพยากรอย่างไร้ขอบเขต และยึดการสนองตอบต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันเป็นหลัก ในระยะยาว แนวคิดการพัฒนาจึงอาจนำมาซึ่งความทุกข์เข็ญมากกว่าความร่มเย็น

หนังสือ **"ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย: ความฝันหรือความจริง"** เล่มนี้ นับเป็นครั้งแรกที่สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ตั้งใจนำเสนอองค์ความรู้เรื่องความอยู่ดีมีสุขที่ครอบคลุมทุกมิติ โดยการสังเคราะห์ข้อมูลจากข้อเขียนและงานวิจัยที่ผ่านมา เนื้อหาสี่บทของหนังสือมีทั้งเรื่องแนวคิดและการวัดความอยู่ดีมีสุข (บทที่ 1) นโยบายด้านความอยู่ดีมีสุขที่เชื่อมโยงแนวคิดสู่การปฏิบัติ (บทที่ 2) สถานการณ์ความอยู่ดีมีสุข (บทที่ 3) และงานวิจัยด้านความอยู่ดีมีสุข (บทที่ 4) หากผู้อ่านพลิกไปที่บทสุดท้าย (บทที่ 5) ก็จะเห็นภาพรายละเอียดพอสังเขปของเรื่องราวที่เรียบเรียงอยู่ในแต่ละบท

หนังสือเล่มนี้ คือ ผลิตผลจากการทำงานร่วมกันของคณาจารย์และนักวิจัยของสถาบันฯ ในการเขียนต้นฉบับ (ดังปรากฏอยู่ในรายชื่อด้านหลังของหนังสือ) ที่แม้มีความสนใจร่วมกันในหัวข้อความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย ซึ่งนักวิจัยเกือบทุกคนของสถาบันฯ เคยคุ้น ด้วยศึกษาหัวข้อนี้กันมาในหลากแง่หลายมุม เป็นระยะเวลาพอสมควร แต่ภายใต้ความสนใจร่วมของผู้เขียนแต่ละคนนั้น มีฐานมาจากภูมิหลังประเด็นงานวิจัยที่เชี่ยวชาญ และกรอบมุมมองที่แผกไปตามสาขาวิชาที่เป็นความถนัดของผู้เขียนแต่ละคน เป็นความต่างในแนวการเขียนที่บรรณาธิการพยายามเชื่อมร้อยรอยต่อของความแตกต่างในแต่ละบทของหนังสือ ให้เป็นเรื่องราวเดียวกันของความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย

หวังว่าผู้อ่านจะเห็นพ้องกับบรรณาธิการว่า หนังสือเล่มนี้ คือ ผลงานทางวิชาการที่ทรงคุณค่าอีกชิ้นหนึ่งของสถาบันฯ

อารี จำปากลาย กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และสุภาณี ปลื้มเจริญ
มิถุนายน 2561

สารบัญ

เกริ่นนำ: ความอยู่ดีมีสุข ก

บทที่ 1: ความอยู่ดีมีสุข (Well-being):
แนวคิด ดัชนีรวม องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และการวัด 1

1.1 บทนำ 3
1.2 ความเป็นมาของแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขและพัฒนาการของตัวชี้วัด 5
1.3 ข้อจำกัดของ GDP ในการวัดความอยู่ดีมีสุข 6
1.4 เมื่อมิติทางเศรษฐกิจไม่เพียงพอในการสะท้อนความอยู่ดีมีสุข 7
1.5 คุณภาพชีวิต (Quality of Life) และความอยู่ดีมีสุข (Well-being) 8
1.6 การวัดระดับความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย 10
1.7 ระดับของการวัด 11
1.8 ดัชนีรวม และตัวชี้วัดที่สำคัญทั่วโลก 11
1.9 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับนานาชาติ ที่พัฒนาโดยองค์กรระหว่างประเทศ 16
1.10 ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ
(พัฒนา/ริเริ่มโดยรัฐบาลของประเทศนั้นๆ) 20
1.11 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่ม
โดยสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กร สาธารณกุศล) 23
1.12 สรุป 26

บทที่ 2: ความอยู่ดีมีสุขกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทย 51

2.1 บทนำ 53
2.2 แนวคิดความอยู่ดีมีสุขกับนโยบายการพัฒนาประเทศ 54
2.2.1 การพัฒนาดัชนีความอยู่ดีมีสุขของไทย 54
2.2.2 การพัฒนาดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุข 58
2.2.3 การพัฒนาดัชนีความก้าวหน้าของคน 64
2.2.4 แนวคิดและดัชนีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง 68

2.3 ความอยู่ดีมีสุขกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี 69
2.3.1 ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี กับความอยู่ดีมีสุข 69
2.3.2 โอกาสและความท้าทายของยุทธศาสตร์ชาติ 74
2.3.3 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) 75
2.3.4 โอกาสและความท้าทายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 78
2.4 แผนยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (ด้านสาธารณสุข) 79
2.4.1 แผนยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข) กับประเด็นความอยู่ดีมีสุข 79
2.4.2 การขับเคลื่อนประเด็นความอยู่ดีมีสุขผ่านกลไกอื่น (กรณีกลไกสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ) 84
2.4.3 ความท้าทายของประเด็นความอยู่ดีมีสุขในนโยบายด้านสุขภาพ 88
2.4.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโบายด้านสุขภาพ 88
2.5 แนวคิดความอยู่ดีมีสุขและนโยบายด้านแรงงาน (Well-being and labour policy) 89
2.5.1 การพัฒนานโยบายแรงงานบนฐานคิดความอยู่ดีมีสุขของแรงงาน 89
2.5.2 นโยบายด้านแรงงานของไทย 92
2.5.3 ช่องว่างเชิงนโยบายเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขของนโยบายด้านแรงงาน 102
2.5.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโบายด้านแรงงาน 102
2.6 นโยบายด้านความมั่นคงของมนุษย์ 103
2.6.1 ความมั่นคงของมนุษย์: ความหมายและความเป็นมา 103
2.6.2 ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) 106
2.6.3 แผนยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) และแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุข 108
2.6.4 ยุทธศาสตร์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560-2564 113
2.6.5 ยุทธศาสตร์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560-2564 และแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุข 114
2.6.6 ช่องว่างเชิงนโยบายด้านความมั่นคงของมนุษย์ 121
2.6.7 ข้อเสนอแนะเชิงนโบายด้านความมั่นคงของมนุษย์ 121
2.7 ทิศทางนโยบายครอบครัวในประเทศไทย 121
2.7.1 นโยบายครอบครัวของไทย 121
2.7.2 นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564 กับองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข 124
2.7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านครอบครัว 129
2.8 สรุป 130

บทที่ 3: สถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของไทยในมิติต่างๆ 137
3.1 บทนำ 137
3.2 มิติสุขภาพ 142
3.2.1 ดัชนีความก้าวหน้าของคนด้านสุขภาพ 142
3.2.2 ตัวชี้วัดด้านสุขภาพอื่นๆ 146
3.3 มิติการศึกษา 148
3.4 มิติการทำงาน 159
3.4.1 ความอยู่ดีมีสุขของคนทำงานในประเทศไทย 159
3.4.2 การสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย 161
3.5 มิติรายได้ 162
3.5.1 รายได้ ค่าใช้จ่าย หนี้สินครัวเรือน ในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา 163
3.5.2 สถานการณ์ความยากจนในประเทศไทย 164
3.5.3 ปัญหาความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย 169
3.5.4 การลดความความเหลื่อมล้ำ 171
3.5.5 นโยบายภาษีอากรกับการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และความมั่งคั่ง 173
3.5.6 ความอยู่ดีมีสุขและนโยบายและการแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติ ภายใต้นโยบายลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและสร้างโอกาส การเข้าถึงบริการของรัฐ ปี 2560 177
3.5.7 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการสร้างความอยู่ดีมีสุขทางเศรษฐกิจแก่ประชาชน 178
3.6 มิติที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม 180
3.7 มิติชีวิตครอบครัวและชุมชน 185
3.7.1 สถานการณ์หลักที่ต้องจับตามอง และสถานการณ์ที่ต้องเฝ้าระวัง 186
3.7.2 การพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเปราะบางเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: ความฝันหรือความจริง 195
3.8 มิติการคมนาคมและการสื่อสาร 197
3.8.1 สถานการณ์การอยู่ดีมีสุขด้านการคมนาคมและการสื่อสารในระดับบุคคล 198
3.8.2 สถานการณ์การอยู่ดีมีสุขด้านการคมนาคมและการสื่อสารในระดับหมู่บ้านและชุมชน 203
3.9 มิติการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม 205
3.9.1 การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งท้องถิ่น 206
3.9.2 การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 207
3.9.3 การใช้สิทธิลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ 208
3.9.4 การมีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิกกลุ่มผลประโยชน์แบบสหกรณ์ฯ 209
3.9.5 การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งระดับชาติ: ไทยกับบางประเทศในอาเซียน 210
3.10 สรุป 211

บทที่ 4: งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข 225

4.1 บทนำ 227
4.2 สุขภาพอนามัยกับความอยู่ดีมีสุข 228
4.3 การศึกษากับความอยู่ดีมีสุข 229
4.4 การทำงานและความอยู่ดีมีสุข 232
4.5 รายได้กับความอยู่ดีมีสุข 235
4.6 ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม และความอยู่ดีมีสุข 239
4.7 ครอบครัวและความอยู่ดีมีสุข 242
4.8 การคมนาคมและการสื่อสารโทรคมนาคมกับความอยู่ดีมีสุข 246
4.9 ความอยู่ดีมีสุขกับโอกาสในการมีส่วนร่วมของประชาชน 248
4.10 สรุป 253

บทที่ 5: บทสรุป 263

เกริ่นนำ:
ความอยู่ดีมีสุข

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ได้จัดให้มีการประชุม "ประชากรและสังคม" เป็นประจำทุกปี ในพ.ศ. 2561 นี้ คณะผู้จัดการประชุมฯ มีมติให้นำแนวความคิดเรื่อง "ความอยู่ดีมีสุข" มาเป็นอรรถบท (Theme) โดยตั้งชื่อการประชุมเป็นประเด็นท้าทายว่า "ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย: ความฝันหรือความจริง"

ในการประชุมประจำปีทุกครั้ง สถาบันฯ จะจัดพิมพ์หนังสือ "**ประชากรและสังคม** (ปีที่ประชุม)" เป็นเอกสารประกอบการประชุมในครั้งนั้นๆ ในหนังสือนี้ จะรวบรวมบทความที่เกี่ยวข้องกับอรรถบทของการประชุมที่เขียนโดยคณาจารย์และนักวิจัยของสถาบันฯ หนังสือ "ประชากรและสังคม 2561" นี้ จึงเป็นการรวบรวมบทความที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง "ความอยู่ดีกินดี" ของคนในสังคม

การประชุมเรื่อง "ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย: ความฝันหรือความจริง" มีจุดเริ่มต้นมาจากคำว่า "Well-being" ศัพท์ภาษาอังกฤษคำเดียวนี้เมื่อถอดความหมายเป็นภาษาไทยแล้วกลับได้ศัพท์อย่างน้อย 3 คำที่ใช้กันอยู่ ได้แก่ "ความเป็นอยู่ที่ดี" "ความอยู่ดีมีสุข" และ "ความอยู่เย็นเป็นสุข" อย่างไรก็ตาม ศัพท์ภาษาไทยทั้ง 3 คำ และศัพท์ภาษาอังกฤษคำเดียวล้วนมีความหมายงดงามอยู่ในตัวเอง ทุกคำบ่งบอกถึงสภาพความเป็นอยู่ที่ดี (ทั้งของบุคคลและสังคม) ศัพท์ภาษาไทยยังเติมคำว่า "มีสุข" เข้าไปอีกเพื่อขยายความว่าบุคคลหรือคนในสังคมนอกจากจะอยู่ดีกินดีแล้ว ยังมี "ความสุข" อีกด้วย

ในวรรณกรรมภาษาไทย เราอาจพบว่ามีการใช้ศัพท์ทั้งสามคำ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรมนุษย์เคยใช้คำว่า "ความอยู่ดีมีสุข" เมื่อ 20 ปีก่อน แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนมาใช้คำว่า "ความอยู่เย็นเป็นสุข" ในหนังสือเล่มนี้จะใช้คำว่า "ความอยู่ดีมีสุข" เป็นหลัก แต่ก็อาจมีคำอื่นปะปนมาบ้าง จึงขอให้ท่านผู้อ่านโปรดเข้าใจว่าศัพท์ภาษาไทยทั้ง 3 คำนี้มีต้นกำเนิดมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษคำเดียวกันคือ Well-being

"ความอยู่ดีมีสุข" เป็นคำที่สามารถใช้ได้กับทั้งปัจเจกบุคคล กลุ่มคน (เช่น ครอบครัว) หรือสังคม แต่ในหนังสือเล่มนี้จะพูดถึง "ความอยู่ดีมีสุข" ของผู้คนในสังคมเป็นหลัก

"ความอยู่ดีมีสุข" คือเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา

คำว่า "ความอยู่ดีมีสุข" มีความหมายใกล้เคียงกับคำอื่นๆ อีก เช่นคำว่า "ความสุข" (Happiness) "คุณภาพชีวิต" (Quality of life) ในหนังสือเล่มนี้ได้เริ่มต้นด้วยการพรรณนาและอภิปรายแนวความคิด ความหมาย พัฒนาการและวิธีการของคำว่า "ความอยู่ดีมีสุข" แนวความคิดเรื่อง "ความอยู่ดีมีสุข" ทำให้เราเห็นว่าคำนี้มีความหมายเชิงบวกที่สื่อแสดงภาวะที่พึงปรารถนาสำหรับทุกคนและทุกสังคม เมื่อมองภาพสังคมโดยรวมแล้ว ความอยู่ดีมีสุข ควรจะเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาและการจัดการบริหารชุมชนหรือประเทศ ผู้ปกครองหรือผู้บริหารจะต้องดำเนินการด้วยวิธีต่างๆ เพื่อให้สมาชิกในสังคมที่ตนรับผิดชอบอยู่เย็นเป็นสุข แต่ความอยู่ดีมีสุขเป็นภาพสังคมที่สวยงามที่ลอยอยู่ในความคิด จึงเกิดคำถามว่า จะทำอย่างไรจึงจะรู้ได้ว่าผู้คนในสังคมใดอยู่ดีมีสุข และสังคมหนึ่งมีความอยู่ดีมีสุขอยู่มากน้อยอย่างไร ถ้าตอบคำถามทั้งสองข้อนี้ได้ เราก็จะเห็นทางที่จะให้สังคมหนึ่งมีความอยู่ดีมีสุข และเห็นทางที่จะทำให้ความอยู่ดีมีสุขในสังคมนั้นเพิ่มสูงขึ้น

การที่จะรู้ว่าผู้คนใดมีความอยู่ดีมีสุขอยู่ในระดับใดนั้น จำเป็นที่ต้องมองเห็นสาเหตุหรือเงื่อนไขที่ทำให้คนในสังคมอยู่ดีมีสุข เช่น การมีสุขภาพดี มีเศรษฐกิจดี ผู้คนมีงานทำ และอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ฯลฯ ในหนังสือเล่มนี้จึงได้ให้ความสำคัญแก่การวัดมิติต่างๆ ที่น่าจะเป็นเงื่อนไขให้เกิดความอยู่ดีมีสุข และตัวชี้วัดต่างๆ ที่แสดงให้เห็นระดับสูงต่ำ มากน้อยของความอยู่ดีมีสุขในแต่ละมิติ

การแปลงความอยู่ดีมีสุขออกเป็นมิติต่างๆ และการหาตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นปริมาณมากน้อยในแต่ละมิติเป็นแนวทางในการพัฒนาให้สังคมมีความอยู่ดีมีสุขเพิ่มขึ้น

การแปลงความอยู่ดีมีสุขให้เป็นรูปธรรม

ความจริง เป้าหมายของการบริหารปกครองให้คนในสังคมอยู่ดีมีสุขนั้นมีมาช้านานแล้ว ตัวอย่างของการปกครองที่ทำให้ผู้คนอยู่ดีมีสุขปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของสยามประเทศ สุโขทัยคือ เมืองแห่งความสุข ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมีความว่า ในสมัยสุโขทัย ภายใต้การปกครองแบบพ่อปกครองลูกของพ่อขุนรามคำแหง "ไพร่ฟ้าหน้าใส" ด้วยเงื่อนไขหรือหลายประการ

ประการแรก ความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนไม่อดอยาก *"เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว"*

ประการที่สอง ชาวเมืองมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ *"เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า จักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทองค้า"*

ประการที่สาม ผู้ปกครองไม่ขูดรีดผู้ใต้ปกครอง *"เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง"*

ประการที่สี่ ผู้ปกครองมีความยุติธรรม ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเมื่อมีปัญหาก็สามารถไปสั่นกระดิ่งร้องขอความเป็นธรรมหรือความช่วยเหลือจากผู้ปกครองได้

ประการที่ห้า ชาวเมืองสุโขทัยทั้งเจ้า ไพร่ ทั้งชายและหญิงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเสมอกัน *"คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล ... ทั้งขาวแม่ ขาวเจ้า ท่วยฝั่งท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน"*

เมื่อนำกรณีของเมืองสุโขทัยมาใช้เป็นบทเรียนของการพัฒนาในสมัยปัจจุบัน สาเหตุทั้ง 5 ประการที่ทำให้สุโขทัยเป็นเมืองแห่งความอยู่ดีมีสุขนั้น คือเป้าหมายของการพัฒนาเพื่อให้สังคมบรรลุถึงภาวะความอยู่ดีมีสุข

เมื่อนำเป้าหมายการพัฒนาให้ไพร่ฟ้าหน้าใส "ในสมัยสุโขทัยมาเปรียบเทียบกับเป้าหมายการพัฒนาในสมัยปัจจุบันที่กล่าวถึงอย่างละเอียดในหนังสือประชากรและสังคม 2561 เล่มนี้แล้ว เราจะเห็นพัฒนาการของความคิดในเรื่องความอยู่ดีมีสุขได้อย่างชัดเจน อย่างเช่น เราจะเห็นแนวคิดของสหประชาชาติ ใน "เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ" (MDGs) 8 ประการ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) 17 ประการ และแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ใน"เป้าหมายดัชนีความก้าวหน้าของคน" (HAI) 8 ประการ

ความอยู่ดีมีสุข "ถ้วนหน้า"

ในสมัยสุโขทัย วลีที่ว่า "**ไพร่ฟ้าหน้าใส**" แสดงว่าชาวเมืองอยู่ดีมีสุข หรือ "หน้าใส" กันถ้วนหน้า คำว่า "ถ้วนหน้า" น่าจะมีความสำคัญในกระบวนการพัฒนาเพื่อให้สัมฤทธิผลของความอยู่ดีมีสุข ย้อนอดีตไปเมื่อปี 1977 องค์การอนามัยโลกได้ประกาศเป้าหมายหลักให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกยกระดับสุขภาพของประชากรในประเทศของตน โดยใช้คำขวัญว่า "Health for all by the Year 2000" หรือ "สุขภาพดีถ้วนหน้า ภายในปี 2000" ความจริงคำว่า "สุขภาพดี" (Health) ก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งของความอยู่ดีมีสุข เพราะสุขภาพในความหมายที่เข้าใจกันทั่วไปก็คือภาวะของความเป็นอยู่ที่ดีทั้งร่างกายจิตใจ และสังคม แต่คำขวัญขององค์การอนามัยโลกชุดนี้ มีความน่าสนใจตรงที่มีคำว่า "ถ้วนหน้า" (for all) ซึ่งเน้นให้เห็นว่า "ทุกคน" จะต้องมีสุขภาพดี ไม่ใช่มีสุขภาพดีเฉพาะคนบางกลุ่ม หรือบางชนชั้นทางเศรษฐกิจ สังคมเท่านั้น

คำว่า "ถ้วนหน้า" ทำให้องค์การอนามัยโลกเลือกใช้ยุทธวิธีที่จะเข้าถึงกลุ่มคนที่ด้อยโอกาส ที่เรียกว่า "Primary health care" หรือ "สาธารณสุขมูลฐาน" ในประเทศไทยจึงเกิดบุคลากรสาธารณสุขระดับล่างสุด ได้แก่ "อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และ "ผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (ผสส.)" เพื่อช่วยดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชนที่อยู่ตามหมู่บ้านในชนบทที่ห่างไกล และต่อมาแนวความคิดเรื่อง "ถ้วนหน้า" ได้เป็นชนวนให้เกิดแนวคิดเรื่องบริหารสาธารณสุขที่ครอบคลุมประชากรทั้งหมด (Universal coverage)

สำหรับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ที่สหประชาชาติได้จัดทำขึ้นใหม่ หลังจากเป้าหมายแห่งการพัฒนาแห่งสหัสวรรษได้สิ้นสุดลงในปี 2015 ความคิดของคำว่า "ถ้วนหน้า" ได้ถูกเน้นย้ำด้วยคำขวัญที่ว่า "**ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง**" (No one left behind)

ในหนังสือเล่มนี้ ได้พูดถึงการจัดความอยู่ดีมีสุขด้วยคะแนนดัชนีชี้วัดตามมิติ 8 ด้านตามกรอบ "เป้าหมายดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI)" ได้แก่ 1) สุขภาพ 2) การศึกษา 3) การงาน 4) รายได้ 5) สิ่งแวดล้อม 6) ครอบครัวและชุมชน 7) การคมนาคม/สื่อสาร 8) การมีส่วนร่วม การวัดเป้าหมายตัวชี้วัดเหล่านี้มักจะใช้ค่าเฉลี่ยของกลุ่มรวม ทำให้คิดว่าความอยู่ดีมีสุขจากการพัฒนาด้านต่างๆ ได้กระจายไปอย่างถ้วนหน้าทุกคนในสังคมหรือไม่ อย่างไร รัฐบาลชุดปัจจุบันจึงมีคำขวัญประกอบโครงการพัฒนาต่างๆ เช่นเดียวกับสหประชาชาติว่า "**จะไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง**" คือเน้นว่าต้องมีการพัฒนาที่ให้ประโยชน์แก่ทุกคนอย่างเป็นธรรม

บทที่ 1

ความอยู่ดีมีสุข (Well-being): แนวคิด ดัชนีรวม องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และการวัด

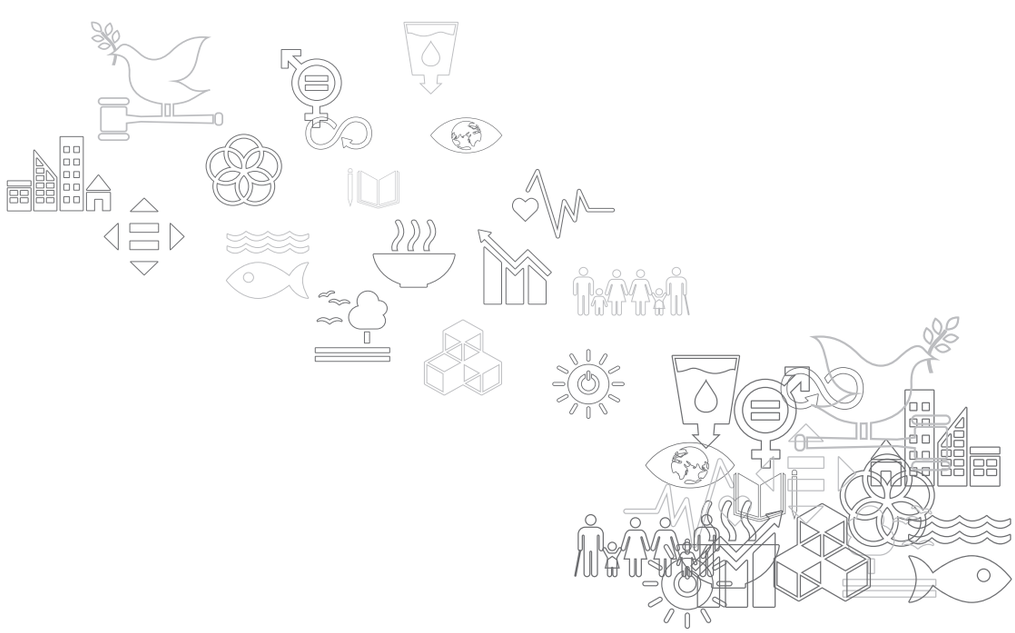

บทที่ 1

ความอยู่ดีมีสุข (Well-being): แนวคิด ดัชนีรวม องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และการวัด

1.1 บทนำ

คำว่า "ความอยู่ดีมีสุข" เป็นวาทกรรมที่พบร่วมอย่างมากกับคำว่า "การพัฒนา" สำหรับประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540–2544 ซึ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ความอยู่ดีมีสุขได้กลายเป็นเป้าหมายสำคัญของแผนฯ ฉบับดังกล่าว รวมถึงฉบับต่อ ๆ มา แต่ด้วยแนวคิดและบริบทของการจัดทำแผนพัฒนาประเทศ ทำให้ความอยู่ดีมีสุขถูกมองจากแนวทางการพัฒนากระแสหลัก ซึ่งเน้นความอยู่ดีมีสุขในเชิงภววิสัย (Objective well-being) หรือคุณภาพชีวิตจากภายนอกที่กำหนดโดยนักวิชาการ หรือผู้กำหนดนโยบาย การพัฒนาทางวัตถุโครงสร้างและสาธารณูปโภค ทำให้การพัฒนามุ่งไปที่มิติความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (Economic wealth) และไม่อาจก้าวพ้นจากความอยู่ดีมีสุขเชิงภววิสัยที่ใช้ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) เป็นตัวชี้วัด เพื่อก้าวไปสู่ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective well-being) หรือคุณภาพชีวิตจากภายใน ทางด้านจิตใจได้ คำถามสำคัญที่ตามมา คือ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจทำให้คนมีความสุข ความพึงพอใจในชีวิตจริงหรือ และประเทศไทยควรใช้ตัวชี้วัดใดบ้างในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

อนึ่ง ควรที่จะได้มีการทำความเข้าใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับคำว่า "ความอยู่ดีมีสุข" ซึ่งในที่นี้ใช้เป็นคำที่แปลจากภาษาอังกฤษว่า "Well-being" แม้จะปรากฏว่าในวรรณกรรมภาษาไทยบางชิ้นมีการแปลเป็นคำอื่นบ้าง ที่พบมากคือคำว่า "ความอยู่เย็นเป็นสุข" และ "สุขภาวะ" อย่างไรก็ตามในเอกสารนี้เลือกที่จะใช้คำว่า "ความอยู่ดีมีสุข" เนื่องจากเป็นคำที่ใช้มาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545–2549) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545) ที่กรอบแนวคิดการพัฒนาต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540–2544) ซึ่งมุ่งเน้นการให้ "คน" เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540, น. จ) มีการนิยามอย่างครอบคลุมและชัดเจนว่าหมายถึง "*การมีสุขภาพอนามัยที่ดี ทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ มีงานทำอย่างทั่วถึง มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ มีครอบครัวที่อบอุ่นมั่นคง อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และอยู่ภายใต้การบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ*" ต่อมาได้เปลี่ยนมาใช้คำว่า "ความอยู่เย็นเป็นสุข" ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550–2554) และฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) ก่อนจะเปลี่ยนกลับมาใช้คำว่า "ความอยู่ดีมีสุข" อีกครั้งในแผนพัฒนาฯ

ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) อันเป็นฉบับปัจจุบัน ส่วนคำว่า "สุขภาวะ" นั้น ปรากฏเป็นองค์ประกอบที่ 1 ของดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบย่อยได้แก่ สุขภาพกายดี สุขภาพจิตดี และคิดเป็นทำเป็น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) นอกจากนี้ คำว่า "สุขภาวะ" มักพบในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสุขภาพ และการสาธารณสุข ซึ่งมักต้องมีการขยายความต่อว่าเป็นสุขภาวะด้านใด เช่น สังคมสุขภาวะ (Social well–being) สุขภาวะทางจิต (Psychological well–being) ความสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective well–being) (เอื้อมพร ทองกระจายเพิ่ม, 2557; บุญโรม สุวรรณพาหุ, อรัญญา ตุ้ยคำภีร์, และ วรรณี แกมเกตุ, 2556)

เนื้อหาในบทที่ 1 นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนแนวคิดความอยู่ดีมีสุขที่เริ่มจากทางด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาไปสู่แนวคิดทางด้านสังคม ที่ประกอบด้วยความหลากหลายมิติ การวัดความอยู่ดีมีสุข ได้แก่ ดัชนีรวม (Composite index) องค์ประกอบหรือมิติ (Component/Dimension) และตัวชี้วัด (Indicator) ภายใต้ดัชนีรวมนั้นๆ ตลอดจนกระบวนการพัฒนาดัชนีในระดับโลก และระดับนานาชาติ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาตัวชี้วัดสำหรับประเทศไทย โดยสังเคราะห์จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งภาษาไทยและอังกฤษที่สืบค้นทางออนไลน์ โดยใช้คำสำคัญ ได้แก่ ความอยู่ดีมีสุข (Well–being) คุณภาพชีวิต (Quality of life) ความพึงพอใจในชีวิต (Life satisfaction) และความสุข (Happiness) ซึ่งต่างจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกิดขึ้นก่อนนี้ที่ค้นหาความอยู่ดีมีสุขในบริบทที่จำกัด เช่น ความอยู่ดีมีสุขของเด็ก (Pollard & Lee, 2003) และการนำวิธีการวัดความอยู่ดีมีสุขมาใช้ในด้านสาธารณสุข (Lindert et al., 2015) การศึกษาครั้งนี้ใช้เครื่องมือสืบค้นจากฐานข้อมูลทางวิชาการ และ Google สืบค้นเอกสารที่ไม่ได้อยู่ในฐานข้อมูลทางวิชาการ เช่น รายงานขององค์กรระหว่างประเทศ และในประเทศ

ดัชนีที่รวบรวมไว้ในบทความนี้มีทั้งหมด 20 ตัว ประกอบด้วย 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับนานาชาติ (8 ตัว) พัฒนาโดยองค์กรระหว่างประเทศ เช่น สหประชาชาติ (United Nations: UN), องค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organization for Economic Cooperation and Development: OECD) และสหภาพยุโรป (European Union: EU) ดังนี้ 1) ดัชนีการพัฒนาคน (Human Development Index: HDI) 2) เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) 3) เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) 4) ดัชนีความสุขโลก (Happy Planet Index: HPI) 5) ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD (OECD Better Life Index) 6) รายงานความสุขโลก (World Happiness Report: WHR) 7) ดัชนีความก้าวหน้าทางสังคม (Social Progress Index: SPI) และ 8) ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของ EU (EU's Quality of Life Indicator: EUQLI)

กลุ่มที่ 2 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ ริเริ่มโดยรัฐบาลของประเทศนั้นๆ (7 ตัว) ดังนี้ 1) ตัวชี้วัดความก้าวหน้าของออสเตรเลีย (Measures of Australia's Progress: MAP) 2) ตัวชี้วัดความสุขมวลรวมประชาชาติภูฏาน (Bhutan's Gross National Happiness: GNH) 3) ความอยู่ดีมีสุขของสหราชอาณาจักร (UK's National Well–being) 4) ความอยู่ดีมีสุขของญี่ปุ่น (Japan's National Well–being) และการสำรวจคุณภาพชีวิตของญี่ปุ่น (Japan's Quality of Life Survey: JQOLS) 5) ตัวชี้วัด Benessere equo e sostenibile (BSE) ของอิตาลี 6) ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) (National Well–being Indicators in Republic of China, Taiwan) และ 7) ตัวชี้วัดชีวิตที่ดีของเยอรมนี (Gut leben in Deutschland)

กลุ่มที่ 3 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ ริเริ่มโดยสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรสาธารณกุศล (5 ตัว) ได้แก่ 1) ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของออสเตรเลีย (Australia Unity National Well-being Index: AUNWI) 2) ดัชนีความอยู่ดีมีสุขแคนาดา (Canadian Index of Well-being: CIW) 3) ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของโลกสำหรับกลุ่มประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง (Global Index of Well-being for Low to Middle Income Countries: GLOWING) และ 4) ดัชนีมนุษย์อ็อกซ์แฟมสำหรับสก็อตแลนด์ (Oxfam Humankind Index for Scotland: OHIS) และ 5) ดัชนีความก้าวหน้าของคนไทย (Human Achievement Index for Thailand: HAI, Thailand)

1.2 ความเป็นมาของแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุข และพัฒนาการของตัวชี้วัด

ก่อน พ.ศ. 2503 แนวคิดเรื่องการพัฒนาประเทศและความอยู่ดีมีสุขของคนในประเทศต่างๆ มักกล่าวถึงความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเป็นหลัก การวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงเศรษฐกิจ (Economic well-being) หมายถึงความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร ถูกมองว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในประเทศ ถึงแม้ว่าความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์นั้นมีมิติที่กว้างขวางและครอบคลุมมากกว่าเพียงมิติด้านเศรษฐกิจและการครอบครองวัตถุ แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่าความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อระดับความอยู่ดีมีสุขของคนในภาพรวม ความอยู่ดีมีสุขเชิงเศรษฐกิจสามารถแบ่งได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) การบริโภค 2) การสะสมต้นทุนและทรัพยากรการผลิต 3) การกระจายรายได้ และ 4) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (Osberg & Sharpe, 2002, 2003)

การวัดความเจริญเติบโตและการพัฒนาของประเทศในช่วงแรกเริ่ม ตั้งแต่ พ.ศ. 2473 เป็นต้นมา เกี่ยวข้องกับรายได้ที่เป็นตัวเงิน หรือดัชนีที่แสดงถึงระดับรายได้ โดยใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจที่เรียกว่า "ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ" (Gross National Product) หรือ GNP ซึ่งหมายถึง มูลค่าของสินค้าและบริการขั้นสุดท้ายที่ใช้ทรัพยากรของคนในประเทศนั้นๆ เป็นผู้ผลิต โดยไม่สนใจว่าคนของประเทศนั้นๆ จะอยู่ที่ใดในโลก เช่น คนไทยที่ไปลงทุนผลิตสินค้าและบริการในต่างแดน แล้วสร้างรายได้ให้กับประเทศ ก็จะถูกนับรวมอยู่ใน GNP การวัดแบบนี้ถูกนำมาใช้ครั้งแรกโดยนักเศรษฐศาสตร์ที่มีนามว่า Simon Kuznets ในเวลาต่อมา นอกเหนือจากการนำ GNP มาใช้ในการวัดความเจริญเติบโตและการพัฒนาของประเทศแล้ว ยังมีการนำเอาตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจอีกตัวหนึ่งมาใช้เพิ่มเติมควบคู่กัน เรียกว่า "ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ" (Gross Domestic Product) หรือ GDP ซึ่งหมายถึง มูลค่าการผลิตสินค้าและบริการขั้นสุดท้ายภายในประเทศในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยไม่สนใจว่าทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตสินค้าและบริการจะเป็นทรัพยากรของคนในประเทศหรือคนต่างชาติ แต่ดูว่าหากเกิดขึ้นในประเทศก็นับเป็น GDP (Kuznets, 1934, 1937)

ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ เป็นตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจที่ถูกใช้อย่างแพร่หลายมายาวนาน และเป็นเป้าหมายการพัฒนาหลักของหลายประเทศ ในช่วงทศวรรษ 1950 การพัฒนาทางเศรษฐกิจถูกมองว่ามีความสัมพันธ์โดยตรงกับระดับความอยู่ดีมีสุขของคนในประเทศ นักเศรษฐศาสตร์ทั่วไปเชื่อว่า ประเทศยิ่งมีระดับ GDP สูงยิ่งมีระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในประเทศนั้นสูงด้วย เพราะคุณภาพชีวิตของบุคคลและชุมชนมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับรายได้ (Wilson, 1972) การเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมประเทศหมายถึงการผลิตที่มากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การลดความยากจนของประชากรในประเทศผ่านกลไกที่เรียกว่า

Trickle-down effect แม้ว่าในยุคนี้ แนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก แต่การเติบโตทางเศรษฐกิจถือเป็นตัวชี้วัดสำคัญที่บ่งชี้ถึงความอยู่ดีมีสุขของประชากรในประเทศ (Sumner, 2004)

1.3 ข้อจำกัดของ GDP ในการวัดความอยู่ดีมีสุข

นโยบายเกือบทุกประเทศทั่วโลก ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นมิติสำคัญของการพัฒนาที่ขาดไม่ได้ แต่การนำตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจมาใช้เพื่อวัดระดับความอยู่ดีมีสุขของสังคมมีข้อจำกัดหลายประการ เนื่องจาก GDP ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ชี้วัดระดับคุณภาพชีวิต หรือความอยู่ดีมีสุขของบุคคลหรือชุมชน แต่เป็นเพียงตัวเลขที่แสดงให้เห็นถึงจำนวนสินค้าและบริการที่ถูกขายและซื้อภายในประเทศเท่านั้น (Redefining Progress, 1995) จึงไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้ชี้วัดระดับคุณภาพชีวิต หรือความอยู่ดีมีสุขของประชากรได้ (Cummins et al., 1998) ดังนั้น การใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจอย่าง GDP มาวัดความเจริญเติบโตของประเทศจึงพบข้อจำกัดมากมาย ประการแรก ความอยู่ดีมีสุขนั้นมีมิติที่กว้างขวางกว่ามิติด้านเศรษฐกิจอย่างมาก การใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจจึงเป็นการละเลยด้านอื่นๆ ของความอยู่ดีมีสุขที่คนในสังคมให้คุณค่า ไม่ว่าจะเป็น สุขภาพ การมีเวลาพักผ่อน ความเท่าเทียม สิทธิมนุษยชน เสรีภาพ หรือความรู้สึกมีส่วนร่วม (Diener & Seligman, 2004; Osberg & Sharpe, 2002; Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009) ยิ่งไปกว่านั้น GDP ยังไม่นับเอารายได้ที่เกิดจากงานที่มีคุณค่าทางสังคมแต่ไม่มีค่าเป็นตัวเงิน เช่น งานอาสาสมัคร หรืองานบ้าน รวมเข้าไว้ด้วย ประการที่สอง ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจสามารถบอกถึงระดับรายได้เฉลี่ยของประเทศ แต่ไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำภายในประเทศได้ การใช้ตัวชี้วัดนี้จึงไม่สามารถเห็นความอยู่ดีมีสุขในระดับบุคคล ครอบครัว หรือชุมชนได้ (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009) และประการที่สาม GDP ไม่คำนึงถึงการเสื่อมของทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรม และทุนทางสังคม

โดยทั่วไปแล้ว ในทางเศรษฐศาสตร์ ระดับรายได้เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับความอยู่ดีมีสุขในระดับบุคคล เนื่องจากรายได้ที่สูงขึ้นหมายถึงความสามารถในการบริโภคที่สูงขึ้น ความต้องการด้านต่างๆ จึงได้รับการตอบสนองมากขึ้น (Fuentos & Rojas, 2001) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่าถึงแม้ผลผลิตทางเศรษฐกิจจะเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา แต่ระดับความพึงพอใจในชีวิตไม่ได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย (Diener & Seligman, 2004; Hagerty & Veenhoven, 2003) ข้อสันนิษฐานของข้อค้นพบนี้ คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจนั้นอาจส่งผลต่อระดับความอยู่ดีมีสุขในช่วงแรกของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เนื่องจากยังเป็นช่วงที่ประชากรยังคงมีปัญหาการขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ดังนั้น เมื่อรายได้สูงขึ้นปัญหาการขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานจึงลดหายไป ส่งผลให้ระดับความอยู่ดีมีสุขสูงขึ้น แต่เมื่อประชากรในสังคมร่ำรวยขึ้นจนถึงระดับหนึ่งแล้ว รายได้จะเริ่มลดความสำคัญลง เนื่องจากคนจะเริ่มให้ความสำคัญกับมิติอื่นๆ ในชีวิตมากขึ้น (Diener & Seligman, 2004; Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009) งานวิจัยพบว่าเมื่อระดับรายได้ต่อหัวเพิ่มขึ้นสูงกว่า 10,000 เหรียญสหรัฐแล้ว รายได้ที่เพิ่มขึ้นหลังจากนั้นแทบจะไม่ส่งผลต่อระดับความอยู่ดีมีสุขของคนเลย (Frey & Stutzer, 2002; Helliwell, 2003; Schyns, 2003) แต่ระดับรายได้ที่เป็นจุดตัดนี้ยังไม่สามารถสรุปได้ว่าเป็นเท่าไร จากงานวิจัยอื่นๆ

นอกจากนี้ มีการตั้งข้อสังเกตว่า รายได้เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อระดับความอยู่ดีมีสุขของคนในประเทศจริงหรือไม่ เนื่องจากประเทศที่มีรายได้สูงมักจะมีปัจจัยด้านอื่นๆ ที่ดีขึ้นตามไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นสุขภาวะ คุณภาพ

ของสังคม หรือสิทธิมนุษยชน ดังนั้น ระดับความอยู่ดีมีสุขจึงอาจไม่ได้มีสาเหตุมาจากระดับรายได้ที่สูงขึ้นโดยตรง แต่มาจากปัจจัยด้านสังคมอื่นๆ ที่กล่าวมามากกว่า (Diener & Seligman, 2004) ยิ่งไปกว่านั้น ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจอาจสะท้อนภาพที่ผิดไปจากความเป็นจริงได้ เช่น หากประเทศหนึ่งมีปัญหาจราจรหนาแน่นอาจส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศเพิ่มขึ้นได้ เนื่องจากการบริโภคน้ำมันสูงขึ้น ดังนั้น ผลิตภัณฑ์มวลรวมที่เพิ่มขึ้นไม่ได้เป็นตัวชี้วัดถึงคุณภาพชีวิตของประชากรที่ดีขึ้นเสมอไป (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009)

ต่อมาจึงเริ่มได้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการชี้วัดความเจริญเติบโตของประเทศจากตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ มาเป็นการวัดด้วยตัวชี้วัดอื่นๆ เช่น ตัวชี้วัดทางสังคม แม้แต่ Simon Kuznets ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ ใน ค.ศ. 1971 ผู้เป็นต้นคิดและนำเสนอการคำนวณ GDP ต่อ US Congress ใน ค.ศ. 1934 (Kuznets, 1934, 1937) ได้กล่าวว่า รายได้และความมั่งคั่งของชาติไม่ได้เป็นตัวกำหนดการพัฒนาและสวัสดิภาพของสังคม แม้กระนั้นสุดท้ายแล้ว นักพัฒนาประเทศก็ยังใช้ GDP และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นตัวบ่งชี้ความเจริญความเสื่อมของประเทศต่างๆ จนถึงปัจจุบัน

1.4 เมื่อมิติทางเศรษฐกิจไม่เพียงพอในการสะท้อนความอยู่ดีมีสุข

เมื่อระดับความมั่งคั่งของประเทศไม่ใช่ตัวชี้วัดที่สะท้อนให้เห็นถึงความอยู่ดีมีสุขของคนในประเทศเสมอไป สังคมจึงเริ่มให้ความสนใจกับแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขนอกเหนือจากมิติทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ในช่วงปลายทศวรรษ 1960 จึงมีการตีความเรื่องการพัฒนาของประเทศใหม่ ที่มองกว้างกว่าระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยครอบคลุมมิติทางด้านสังคมด้วย ในเบื้องต้น เริ่มมีการพิจารณาถึงความต้องการพื้นฐาน เช่น อาหาร ที่พักอาศัย และการเข้าถึงสินค้าและบริการสาธารณะ ควบคู่ไปกับตัวชี้วัดการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Baster, 1979; Hicks & Streeten, 1979; McGranahan et al., 1985)

แนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการทางเศรษฐกิจ (Economic welfare) เป็นแนวคิดที่เชื่อว่าการใช้ตัวชี้วัดที่อ้างอิงจากผลิตภัณฑ์มวลรวมประเทศเพียงอย่างเดียวนั้นคับแคบเกินไปที่จะสะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตของคน ใน ค.ศ. 1972 นักเศรษฐศาสตร์สองท่าน ได้แก่ William Nordhaus และ James Tobin ได้พัฒนาตัวชี้วัดสวัสดิการทางเศรษฐกิจ (Measure of Economic Welfare: MEW) เพื่อเพิ่มมิติให้กับตัวชี้วัดด้านเศรษฐศาสตร์ โดยได้เพิ่มการประเมินมูลค่าของเวลาว่าง/พักผ่อน การทำงานที่ไม่ได้รับค่าจ้าง และความเสียหายที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมอันเกิดจากการผลิตและการบริโภค (Nordhaus & Tobin, 1972)

ต่อมา นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล Amartya Sen วิจารณ์การใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจในการประเมินระดับความอยู่ดีมีสุข โดยกล่าวว่าระดับความมั่งคั่งไม่สามารถสะท้อนระดับคุณภาพชีวิตของคนได้ เนื่องจากคนแต่ละคนมีความสามารถในการใช้ทรัพยากรไม่เท่ากัน วิธีการที่ Sen นำเสนอ คือ การใช้ Capabilities approach ในการพิจารณาว่าแต่ละคนมีความสามารถในการเป็นและทำอะไรได้ โดยให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตที่แต่ละคนสามารถจะมีได้จริงๆ ซึ่งคุณภาพชีวิตนี้สามารถวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดของ Functioning คือ สภาวะการเป็นและการทำ ในขณะที่ Capability หมายถึงความสามารถของคนในการเลือกทำในสิ่งที่ตนให้คุณค่า (Sen, 1993)

Sen มองว่าระดับความมั่งคั่งหรือรายได้ เป็นเพียงวิธีการ (Means) ที่จะนำไปสู่เป้าหมาย Sen ยกตัวอย่างจักรยาน ที่สามารถเป็นทรัพยากรที่นำมาใช้เป็นพาหนะได้ แต่คุณค่าของจักรยานขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลในการแปลงทรัพยากรนี้มาเป็นการใช้ที่มีคุณค่า นั่นคือ การใช้จักรยานเพื่อเป็นพาหนะ ซึ่งขึ้นอยู่กับหลายๆ ปัจจัย เช่น สุขภาพของบุคคลนั้น สภาพถนน หรือบรรทัดฐานของสังคม ดังนั้นถึงแม้ว่าคนสองคนจะมีระดับทรัพยากรที่เท่าเทียมกัน ไม่จำเป็นว่าสองคนนี้จะมีระดับคุณภาพชีวิตที่เท่ากัน (Sen, 1993) แนวคิด Capabilities approach นี้ได้ถูกนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาดัชนีการพัฒนาคน (Human Development Index: HDI) ในเวลาต่อมา

จะเห็นได้ว่า นอกเหนือจากการวัดด้วยตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจแล้ว ยังมีการสร้างตัวชี้วัดใหม่ในการวัดความเจริญเติบโตของประเทศที่เรียกว่า ตัวชี้วัดทางสังคม (Social indicators) เพื่อนำมาใช้ในการศึกษาและชี้วัดความอยู่ดีมีสุขเชิงสังคม (Social well-being) ซึ่งเป็นการประเมินลักษณะหรือสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Circumstance) และหน้าที่ (Function) ของบุคคล เช่น Keyes (1998) เสนอมิติของความอยู่ดีมีสุขทางสังคมไว้ดังนี้ การบูรณาการทางสังคม (Social integration) การยอมรับทางสังคม (Social acceptance) การทำประโยชน์ต่อสังคม (Social contribution) การบรรลุเป้าหมายเชิงสังคม (Social actualization) การเชื่อมโยงกันทางสังคม (Social coherence)

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการสร้างตัวชี้วัดทางสังคมขึ้นมากมาย แต่ทั้งหมดก็เป็นตัวชี้วัดทางสังคมจากภายนอก เพราะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาโดยการแสดงจำนวนและร้อยละของประชากรที่ตกอยู่ในสถานการณ์ทางสังคมนั้นๆ ซึ่งไม่ได้สื่อให้เห็นถึงตัวชี้วัดทางสังคมจากภายใน หรือความรู้สึกนึกคิดต่อสถานการณ์ทางสังคมนั้นๆเลย เพราะการวัดคุณภาพชีวิตจากภายนอกเพียงอย่างเดียวสามารถนำมาใช้ในการทำนายคุณภาพชีวิตจากภายในของบุคคลได้น้อยมาก (Cummins, 1998) เช่น ร้อยละของประชากรที่ได้รับการประกันสุขภาพจากรัฐบาล ไม่ได้หมายความว่าบุคคลกลุ่มนี้ทั้งหมดจะมีความพึงพอใจต่อระบบประกันสุขภาพที่ได้รับ หรือประชากรที่อยู่ในเขตเมืองมักจะถูกมองว่ามีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าประชากรที่อยู่ในชนบท แต่ประชากรในชนบทอาจจะมีความสุขหรือคุณภาพชีวิตจากภายในสูงกว่าประชากรในเขตเมือง เนื่องมาจากการมีสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่าหรือการที่มีทุนทางสังคมสูงกว่า มีการช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชนที่ดีกว่า

1.5 คุณภาพชีวิต (Quality of Life) และความอยู่ดีมีสุข (Well-being)

คำว่า "คุณภาพชีวิต" และ "ความอยู่ดีมีสุข" ประกอบด้วยหลายมิติทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและอื่นๆ มักถูกใช้กันอย่างหลวมๆ ไม่มีกรอบที่แน่ชัดว่ามีมิติอะไรบ้าง และเป็นคำที่ใช้แทนกันบ่อยๆ แต่มีพัฒนาการในเชิงการวัดที่เริ่มจากภววิสัย (Objective) ที่คิดค้นโดยนักวิชาการ หรือ "คนนอก" ซึ่งสามารถวัดได้เชิงปริมาณหรือความถี่ เช่น GDP ไปสู่การวัดเชิงอัตวิสัย (Subjective) หรือวัดจากปัจเจกบุคคล หรือ "ตนเอง" หรือ "ภายใน" ซึ่งเป็นการสอบถามความรู้สึกของตัวบุคคลเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งเป็นความคิดหรือความรู้สึกรับรู้ของผู้ตอบ (Perception) เช่น ความสุข หรือ ความพึงพอใจในชีวิต เป็นการวัดระดับคุณภาพชีวิตของบุคคลจากการรับรู้ความรู้สึกภายในที่มีลักษณะรวบยอดหรือแบ่งออกตามประเด็นในแต่ละเรื่อง อันเกิดจากการประเมินตนเองของบุคคล (Campbell et al., 1976) วิธีการวัดคุณภาพชีวิตจากภายใน หรือ "ความสุข" (Happiness) หรือ "ความพึงพอใจในชีวิต" (Life satisfaction) ที่เป็นที่นิยม คือ การถาม

คำถามเดียว (Single question) ที่เกี่ยวกับความรู้สึกรวบยอด เช่น ความสุข หรือความพึงพอใจในชีวิต หรือการถามคำถามเดียวที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกที่มีเฉพาะต่อเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้สึกพึงพอใจต่อระบบการศึกษา ความรู้สึกพึงพอใจต่อความสามารถในการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ และพยายามตีค่าระดับความรู้สึกดังกล่าวออกมาเป็นคะแนน ซึ่งเป็นข้อคำถามที่ถูกนำมาใช้ศึกษาในเรื่องคุณภาพชีวิตมาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา (Stam & Veenhoven, 2007) นอกเหนือจากการนำมาใช้วัดระดับคุณภาพชีวิตแล้ว ตัวชี้วัดประเภทนี้ยังสามารถนำมาใช้ในการวัด "ความอยู่ดีมีสุข" (Well–being) และ "สวัสดิการ" (Welfare) ของบุคคลได้อีกด้วย (Diener, 1994)

"ความพึงพอใจในชีวิต" ถูกนำมาใช้ในการวัดความอยู่ดีมีสุขของบุคคลอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในงานที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพจิต โดยมีแนวคิดว่า ปัจเจกบุคคลสามารถประเมินความพึงพอใจในชีวิตของตนเองในภาพรวมได้ (Diener, 1984; Diener et al., 1985, 1999) และยังเชื่อว่า "ความพึงพอใจในชีวิต" นั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลามากนัก มีลักษณะคงที่มากกว่าความสุข เนื่องจากเป็นผลจากกระบวนการประเมินชีวิตของตนเองในทุกด้าน แล้วตัดสินใจว่า ตนเองมีความพึงพอใจในชีวิตมากน้อยเพียงใด (Nettle, 2005)

กล่าวโดยสรุป การนิยามคำว่า "คุณภาพชีวิต" (Quality of life) หรือความอยู่ดีมีสุข (Well–being) มี 2 แนวทาง คือ คุณภาพชีวิตจากภายนอก หรือคุณภาพชีวิตเชิงภววิสัย (Objective quality of life) และคุณภาพชีวิตจากภายใน หรือคุณภาพชีวิตเชิงอัตวิสัย (Subjective quality of life) (Campbell et al., 1976) นักวิชาการหลายคนเชื่อว่าคุณภาพชีวิตของบุคคลจะต้องมีการวัดทั้งจากภายในและจากภายนอกรวมกันและไม่สามารถแยกจากกันได้ทั้งหมด (เช่น Lawton, 1991; Romney et al., 1994) ในขณะที่บางคนไม่เห็นด้วย เพราะเชื่อว่าคุณภาพชีวิตจากภายนอกเป็นผลที่เกิดจากการรับรู้และเข้าใจคุณภาพชีวิตจากภายใน Andrews และ Whitney (1976) กล่าวไว้ว่า "การวัดคุณภาพชีวิตของประชากรจากองค์ประกอบภายนอกไม่มีความชัดเจนและไม่มีประโยชน์ แม้ว่าการวัดคุณภาพชีวิตจากการเกิด การตาย และการนิยามอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์นั้นจะถูกกฎหมาย และแสดงให้เห็นถึงการแพทย์ที่ก้าวหน้า แต่ก็ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องใดๆ เลยกับคุณภาพชีวิตของประชากรจากภายใน เช่น การประเมินตนเองจากภายใน แต่ขึ้นอยู่กับวิธีการวัดหรือตัวชี้วัดที่นักวิชาการสร้างขึ้นเองมากกว่า"

ตัวอย่างที่สามารถแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของการวัดคุณภาพชีวิตทั้งสองได้ดี คือ งานวิจัยของ Strumpel (1973) และ Campbell (1974) ที่พบว่า แม้ว่าประเทศสหรัฐอเมริกาจะมีจำนวนประชากรที่มีฐานะมั่งคั่งเพิ่มขึ้นมาตลอด 20–30 ปีที่ผ่านมา แต่กลับพบว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรมีความเสื่อมถอยลง ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มขึ้นของปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความรุนแรง และปัญหาความยุ่งเหยิงของประชากร เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Boyer และ Savageau (1981) ที่พบว่า เมือง Lawrence รัฐ Massachusetts เป็นเมืองที่มีความน่าอยู่น้อยที่สุด แต่ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองดังกล่าวกลับไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับข้อค้นพบนี้ เพราะพวกเขามีความคิดในเชิงบวกต่อชุมชนของตน และเห็นความสำคัญของครอบครัวและเพื่อนมากกว่า ซึ่งสถานการณ์ประเภทนี้เกิดขึ้นได้ทั่วไปกับเมืองเล็กๆ อย่างเมืองนี้ หรืออาจกล่าวได้ว่า การให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตจากภายนอกและภายในของบุคคลจะมีความแตกต่างกันไปตามบรรทัดฐานของสังคมนั้นๆ มากกว่า (Zautra, 1983)

ความอยู่ดีมีสุข (Well–being) มักปรากฏพร้อมคำคุณศัพท์เพื่อขยายความให้มีความหมายเฉพาะเจาะจงเสมอเช่น ความอยู่ดีมีสุขเชิงจิตวิทยา (Psychological well–being) ความอยู่ดีมีสุขเชิงกายภาพ (Physical well–being) ความอยู่ดีมีสุขเชิงสุขภาพจิต (Mental well–being) ความอยู่ดีมีสุขเชิงเศรษฐกิจ (Economic well–being) และ ความอยู่ดีมีสุขเชิงวัตถุ (Material well–being) (Breslow, 1972; Helliwell & Putnam, 2004; Ryff, 1989)

การวัดระดับความอยู่ดีมีสุขเชิงภววิสัย เป็นการวัดที่ตรงไปตรงมา ไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึก การรับรู้ ซึ่งแตกต่างจากการวัดเชิงอัตวิสัย ซึ่งมีความยากเนื่องจากเป็นการวัดความรู้สึก

1.6 การวัดระดับความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย

เครื่องมือเพื่อวัดระดับความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยมีหลายแบบ สามารถจำแนกได้ตามจำนวนและลักษณะของชุดคำถาม เช่น การวัดด้วยข้อคำถามเดี่ยวเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิตและความสุข (Single–item measurement) และการวัดด้วยชุดคำถามหลายมิติ (Multi–dimensional scales)

การวัดด้วยข้อคำถามเดี่ยว (Single–item measurement)

เครื่องมือเพื่อวัดระดับความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (ความสุข หรือความพึงพอใจในชีวิต) ที่เป็นข้อคำถามเดี่ยว เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าใช้ได้ดีในการวัดความอยู่ดีมีสุขของประชากร เช่น รายงานความสุขโลก (World Happiness Report 2018) (Helliwell, Layard & Sachs, 2018) บทความของนักวิชาการ เช่น Gray และคณะ (2013) Winzer และ Gray (2018) ข้อคำถามนี้มักใช้ในการสำรวจทางสังคมในหลายๆ ประเทศ รวมถึงการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ของประเทศไทยด้วย

ตัวอย่างการสำรวจที่ใช้คำถามเดียว จากการทบทวนวรรณกรรมของ รศรินทร์ เกรย์ และคณะ (2553) เช่น การสำรวจเกี่ยวกับระดับความสุขในประเทศสหรัฐอเมริกา (USA Gallup Polls) ใช้คำถามว่า “ปัจจุบันคุณจะให้คำอธิบายตัวคุณว่า.....” (Presently, would you describe yourself as.....) คำตอบที่ให้เลือกมีสี่อันดับ คือ มีความสุขมาก (Very happy) ค่อนข้างมีความสุข (Somewhat happy) ค่อนข้างไม่มีความสุข (Somewhat unhappy) และไม่มีความสุข (Very unhappy)

การสำรวจ World Value Survey (WVS) คำถาม ได้แก่ “เมื่อพิจารณาสถานการณ์ทั้งหมดโดยรวมแล้ว คุณจะกล่าวว่า ....” (Taking all things together, would you say that...) คำตอบที่ให้เลือกมีสี่อันดับ คือ มีความสุขมาก (Very happy) มีความสุขค่อนข้างมาก (Quite happy) ไม่ค่อยมีความสุข (Not very happy) และไม่มีความสุขเลย (Not at all happy)

สำหรับความพึงพอใจในชีวิตก็จะพบในทำนองเดียวกัน นอกจากคำตอบที่ให้เลือกเป็นอันดับชั้นแล้ว ยังมีเป็นสเกล 0–10 เป็นการวัดแบบจากบนสู่ล่าง หรือ Top down คือวัดความสุขหรือความพึงพอใจในชีวิตในภาพรวมด้วยคำถามเดียว แล้วจึงศึกษาตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อความสุข ค่าเฉลี่ยของความสุขจึงสามารถนำไปใช้ได้ในบริบทและวัฒนธรรมที่หลากหลาย การวัดแบบนี้สามารถเปรียบเทียบได้ในระดับประเทศ ซึ่งแตกต่างจากเครื่องมือที่เป็นชุดคำถามหลายมิติที่อาจไม่สามารถใช้ได้ในบางบริบทที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป

การวัดด้วยชุดคำถามหลายมิติ (Multidimensional measurement)

การวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยด้วยชุดคำถามหลายมิติสามารถระบุระดับคะแนนความสุขและความพึงพอใจในชีวิตได้ตามข้อคำถามและสามารถนำคะแนนมารวมเสนอในภาพรวม การวัดแบบนี้เรียกว่าเป็นแบบล่างสู่บน หรือ Bottom up ตัวอย่างเครื่องมือ เช่น PGC Morale Scale (Lawton et al., 2003) Satisfaction with Life Scale–SWLS (Diener et al., 1985) และ Ryff's Scales of Psychological Well–being–RPWB (Springer & Hauser, 2006) งานของ Cummins et al. (2003) ประกอบด้วยการวัดระดับความพอใจของตนเองอย่างน้อย 7 ด้าน ได้แก่ ด้านมาตรฐานความเป็นอยู่ สุขภาพ ความสำเร็จในชีวิต ความสัมพันธ์กับผู้อื่น ความปลอดภัย ชุมชน และความมั่นคงในอนาคต

แม้ว่าเครื่องมือที่เป็นชุดคำถามหลายมิติจะทำให้สามารถเข้าใจความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยได้ดีขึ้น แต่ข้อท้าทายของเครื่องมือประเภทนี้ คือ อาจไม่เหมาะกับสังคมที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่กำหนดมาแล้วจากวัฒนธรรมหนึ่ง จึงไม่สามารถเปรียบเทียบกันได้ นอกจากนี้ อาจมีความสัมพันธ์กันเองระหว่างองค์ประกอบ

ในประเทศไทย ตัวอย่างหนึ่งของคำถามหลายมิติที่พัฒนาขึ้นเป็นเครื่องมือวัดความสุขด้วยตนเองของคนทำงาน (HAPPINOMETER) โดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ประกอบด้วยตัวชี้วัดความสุข 9 มิติ ได้แก่ ได้แก่ สุขภาพดี (Happy body) ผ่อนคลายดี (Happy relax) น้ำใจดี (Happy heart) จิตวิญญาณดี (Happy soul) ครอบครัวดี (Happy family) สังคมดี (Happy society) ใฝ่รู้ดี (Happy brain) สุขภาพเงินดี (Happy money) และ การงานดี (Happy work–life) แต่ละมิติมีตัวชี้วัดแตกต่างกันไปตามองค์ประกอบ ผลการวัดความสุขสามารถวิเคราะห์รายมิติและคะแนนเฉลี่ย ผลการศึกษาสามารถแปลผลเป็นความสุขโดยรวมขององค์กร เพื่อใช้ในการพัฒนาองค์กร (ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2560)

1.7 ระดับของการวัด

การศึกษาเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขของประชากร สามารถดำเนินการในกลุ่มประชากรหลากหลาย เช่น ประชากรแบบตามหน่วยของการวัด (ระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก) ประชากรต่างอายุ (ประชากรวัยเยาว์ ประชากรวัยทำงาน และประชากรสูงอายุ) ประชากรกลุ่มที่มีคุณสมบัติเฉพาะ หรือประชากรกลุ่มเปราะบาง (ผู้ย้ายถิ่น ผู้ป่วยโรคต่าง ๆ) ประชากรที่วัฒนธรรมและบรรทัดฐานแตกต่างกัน

1.8 ดัชนีรวม และตัวชี้วัดที่สำคัญทั่วโลก

ดัชนีรวม (Composite index) ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบหรือมิติ (Component/ dimension) และตัวชี้วัด (Indicator) ภายใต้องค์ประกอบ เพื่อแสดงสถานการณ์ในระดับสังคม และปัจเจกบุคคล โดยทบทวนดัชนีรวม 20 ตัว จัดกลุ่มตามประเภทของผู้พัฒนา ระดับนานาชาติ ระดับชาติ (รัฐบาล) และนักวิชาการและองค์กรที่ไม่ใช่รัฐบาล โดยแสดงให้เห็นพัฒนาการของแต่ละดัชนีตามช่วงเวลา ตาราง 1.8.1 และ 1.8.2 แสดงถึงดัชนีจำแนกตามองค์ประกอบ และวิธีการวัดว่าเป็นเชิงภววิสัย หรืออัตวิสัย หรือทั้งสองแบบที่วิเคราะห์โดยผู้แต่ง ส่วนรายละเอียดตัวชี้วัดของแต่ละดัชนีมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้แสดงไว้ในภาคผนวกของบทที่ 1

ตาราง 1.8.1 การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขตามลาดับช่วงเวลา

ปี พ.ศ.	2447	2530	2540		2550										2560
1. ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับนานาชาติ	2447 GDP โดย Kuznets	2533 HDI	2543 MDGs	2549 HDI					2554 OECD	2555 WHR		2557 SPI	2558 EU's QLI, SDGs		
2. ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยรัฐบาลของประเทศนั้นๆ)			2545 MAP		2550 GNH			2553 UK's National Well-being	2554 Japan's National Well-being	2555 JQOLS	2556 BSE Taiwan				2560 Gut leben in Deutschland
3. ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรสาธารณกุศล)			2544 AUNWI	2546 HAI					2554 CIW	2555 OHIS			2558 GLOWING		

หมายเหตุ: 1. **ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับนานาชาติ ประกอบด้วย**
ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index: HDI)เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ดัชนีความสุขโลก (Happy Planet Index: HPI) ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD (OECD Better Life Index) รายงานความสุขโลก (World Happiness Report: WHR)ดัชนีความก้าวหน้าทางสังคม (Social Progress Index: SPI)และ ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของสหภาพยุโรป (EU's Quality of Life Indicator: EUQLI)

2. **ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยรัฐบาลของประเทศนั้นๆ) ประกอบด้วย**
ตัวชี้วัดความก้าวหน้าของออสเตรเลีย (Measures of Australia's Progress: MAP)ตัวชี้วัดความสุขมวลรวมประชาชาติภูฏาน (Bhutan's Gross National Happiness: GNH) ความอยู่ดีมีสุขประชาชาติของสหราชอาณาจักร (UK's National Well-being) ความอยู่ดีมีสุขของญี่ปุ่น (Japan's National Well-beingและการสารวจคุณภาพชีวิตของญี่ปุ่น (Japan's Quality of Life Survey: JQOLS)ตัวชี้วัดของอิตาลี Benessere equo e sostenibile(BSE) ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) (National Wellbeing Indicators in Republic of China, Taiwan)2556 และตัวชี้วัดชีวิตที่ดีของเยอรมนี (Gut leben in Deutschland)

3. **ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรสาธารณกุศล) ประกอบด้วย**
ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของออสเตรเลีย (Australia Unity National Wellbeing Index: AUNWI) ดัชนีความอยู่ดีมีสุขแคนาดา (Canadian Index of Wellbeing: CIW) 2554ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของโลกสาหรับกลุ่มประเทศรายได้ต่าถึงปานกลาง (Global Index of Wellbeing for Low to Middle Income Countries: GLOWING) ดัชนีมนุษย์อ็อกซ์แฟมสาหรับสก็อตแลนด์ (Oxfam Humankind index for Scotland: OHIS) และ ดัชนีความก้าวหน้าของคนไทย (Human Achievement Index, Thailand: HAI) 2546

□□□□□□□61 7.indd 32 226/2561 BE 10:20

ตาราง 1.8.2 ดัชนีรวม จำแนกตามองค์ประกอบหรือมิติ และวิธีการวัดเชิงภววิสัย และอัตวิสัย

○ ภาวะวิสัย ● อัตวิสัย	ความพึงพอใจในชีวิต	เศรษฐกิจและวัตถุปัจจัย	สุขภาพกาย และสุขภาพจิต	การศึกษา	สังคม วัฒนธรรม และศาสนา	การทำงาน	การใช้เวลา และความสมดุลในชีวิตระหว่างการทำงานกับการพักผ่อน	ความปลอดภัย	สิ่งแวดล้อม	การปกครอง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และสิทธิมนุษยชน
1. ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับนานาชาติ										
1.1 ดัชนีการพัฒนาคน (HDI)		○	○	○						
1.2 เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (MDGs)		○	○	○		○			○	○
1.3 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)		○	○	○		○			○	○
1.4 ดัชนีความสุขโลก (HPI)	●	○			○●				○	○
1.5 ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD	●	○	○●	○	○	○		○●	○	○
1.6 รายงานความสุขโลก (WHR)		○	●		○●					●
1.7 ดัชนีความก้าวหน้าทางสังคม (SPI)			○	○	○●			○●	○	○●
1.8 ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของสหภาพยุโรป (EU's QLI)	●	○●	○●		○●	○●		○●	○●	○
2.ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยรัฐบาลของประเทศนั้นๆ)										
2.1 การวัดความก้าวหน้าของออสเตรเลีย (MAP)		○	○	○	○●	○●	○	○	○	○●
2.2 ความสุขมวลรวมประชาชาติภูฏาน (GNH)	●	○	○●	○	○●	○	○	○●	○●	○●
2.3 ความอยู่ดีมีสุขประชาชาติของสหราชอาณาจักร (UK's National Well-being)	●	○●	○●	○	○●	○●	○	○●	○	○●
2.4 ความอยู่ดีมีสุขประชาชาติของญี่ปุ่น (Japan's National Well-being)	●	○●	○●	○●	○●	○●	○●	○●	○●	

□□□□□□□61 7.indd 33 226/2561 BE 10:20

ตาราง 1.8.2 ดัชนีรวม จำแนกตามองค์ประกอบหรือมิติ และวิธีการวัดเชิงภววิสัย และอัตวิสัย (ต่อ)

○ ภาวะวิสัย ● อัตวิสัย	ความพึงพอใจในชีวิต	เศรษฐกิจและวัตถุปัจจัย	สุขภาพกาย และสุขภาพจิต	การศึกษา	สังคม วัฒนธรรม และศาสนา	การทำงาน	การใช้เวลา และความสมดุลในชีวิตระหว่างการทำงานกับการพักผ่อน	ความปลอดภัย	สิ่งแวดล้อม	การปกครอง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และสิทธิมนุษยชน
2.4.1 คุณภาพชีวิตของญี่ปุ่น (JQOLS)	●	○●	●		●	●	●	○●		●
2.5 ตัวชี้วัด BSE ของอิตาลี	●	○●	○	○	○●	○●	○	○	○	○●
2.6 ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) (Taiwan)	●	○●	○●	○	○●	○●	○●	○●	○	○●
2.7 ตัวชี้วัดชีวิตที่ดีของเยอรมนี (Gut leben in Deutschland)		○	○●	○	○●	○●	○	○●	○	○●
3.ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรสาธารณกุศล)										
3.1 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของออสเตรเลีย (AUNWI)	●	●	●		●			●		
3.2 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขประชาชาติแคนาดา (CIW)		○	○●	○	○●	○	○●	●		○●
3.3 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของโลกสำหรับกลุ่มประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง (GLOWING)										
3.4 ดัชนีมนุษย์อ็อกซ์แฟมสำหรับสก็อตแลนด์ (OHIS)										
3.5 ดัชนีความก้าวหน้าของคนไทย (HAI, Thailand)		○	○●	○	○	○			○	○

หมายเหตุ: ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของโลกสำหรับกลุ่มประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง (GLOWING) และดัชนีมนุษย์อ็อกซ์แฟมสำหรับสก็อตแลนด์ (OHIS) ยังไม่มีรายละเอียดตัวชี้วัดมิติ สังคม วัฒนธรรมและศาสนา รวมตัวชี้วัดที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในสังคม (เช่น ครอบครัว เพื่อนบ้าน ชุมชน) และการมีส่วนร่วมในด้าน วัฒนธรรม การพักผ่อน และศาสนา ตัวชี้วัดในหมวดนี้เป็นจำนวนมาก มีความหลากหลาย และมีความยากลำบากที่จะแยกมิติออกจากกัน เช่น การแยกศาสนาออกมาเป็นอีกมิติหนึ่ง และตัวชี้วัดเหล่านี้ทบทวนมาจากกลุ่มประเทศที่มีประชากรจำนวนมากที่ไม่ได้เคร่งศาสนา ตัวชี้วัดเชิงอัตวิสัย รวมทั้งที่เป็นความรู้สึกพึงพอใจของปัจเจกโดยรวม พึงพอใจในด้านต่างๆ ของชีวิต เช่น ความพึงพอใจในสุขภาพ พึงพอใจในความปลอดภัย เป็นต้น

□□□□□□□61 7.indd 34 226/2561 BE 10:20

ก่อน พ.ศ. 2550 สหประชาชาติได้พัฒนาดัชนีการพัฒนาคน (Human Development Index: HDI) (พ.ศ. 2533) เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) (พ.ศ. 2543–2558) ที่มีการกำหนดเป้าหมายของความสำเร็จใน พ.ศ. 2558 HDI และ MDGs มีองค์ประกอบและตัวชี้วัดที่แตกต่างกันไป แต่ใช้การวัดแบบภววิสัยทั้งหมด ซึ่งต่อมา MDGs ได้พัฒนาเป็นเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) (พ.ศ. 2558–2573) โดยยังยึดหลักการวัดแบบภววิสัยเช่นเดิม (ตาราง 1.8.1 และ 1.8.2)

ช่วงปีที่มีวิกฤติการเงินทั่วโลก (พ.ศ. 2551–2552) อาจถือเป็นจุดเปลี่ยนแนวคิดตัวชี้วัด และวิธีการวัดความอยู่ดีมีสุข จุดเน้นของการวัดค่อยๆ เปลี่ยนเป็นการวัดความสุข ความอยู่ดีมีสุข หรือความพอใจในชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเชิงอัตวิสัยที่ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะวัด ผู้พัฒนาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากรายงานซึ่งรัฐบาลฝรั่งเศสให้จัดทำขึ้น โดยนักเศรษฐศาสตร์ 3 คน (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009) จึงเริ่มมีการวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย โดยรายงานให้ความสำคัญทั้งตัวชี้วัดเชิงภววิสัยและอัตวิสัยเท่าๆ กัน และสนับสนุนให้รัฐบาลและสำนักงานสถิติของแต่ละประเทศเก็บข้อมูลใหม่โดยใช้ตัววัดผลเชิงอัตวิสัย (Economic and Social Research Institute, 2012; Hicks, Tinkler, & Allin, 2003) แต่การพัฒนาเครื่องมือวิจัยตัวใหม่และการเก็บข้อมูลใหม่ที่มีคุณภาพเป็นเรื่องยาก และอาจทำได้เฉพาะในประเทศพัฒนาแล้ว (Veenhoven, 2007) ขณะที่ในบางประเทศ เช่น เยอรมนี ยังใช้ตัววัดผลเชิงภววิสัย อย่างไรก็ตาม บางประเทศได้มีการเก็บข้อมูลความอยู่ดีมีสุขด้วยตัววัดผลเชิงอัตวิสัยมานานตั้งแต่ พ.ศ. 2544 ก่อนรายงานของ Stiglitz, Sen, และ Fitoussi (2009) เช่น ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของออสเตรเลีย ซึ่งพัฒนาใน พ.ศ. 2544 (Australian Unity National Well–being Index: AUNWI) ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

สำหรับการนำเสนอผลของความอยู่ดีมีสุขไม่ว่าจะเป็นช่วงระยะเวลาใด ผู้พัฒนาตัวชี้วัดส่วนใหญ่ใช้ดัชนีรวม (Composite index) คือ พิจารณาภาพรวม หรือพิจารณาจากแต่ละตัวชี้วัด เพื่อทำความเข้าใจความก้าวหน้าและความอยู่ดีมีสุขของประเทศและประชาชนในแต่ละองค์ประกอบ ไม่ได้มีการนำมาทำเป็นดัชนีรวม (ตาราง 1.8.3)

ตาราง 1.8.3 การนำเสนอผลระดับความอยู่ดีมีสุข โดยใช้ดัชนีรวม (Composite index) หรือตัวชี้วัดรายตัว

ดัชนีรวม	ตัวชี้วัดรายตัว
HDI, HPI, WHR, SPI, GNH, Australia Unity's NWI (และ PWI), CIW, GLOWING และ Oxfam Humankind Index	MDGs, SDGs, OECD Better Life Index, MAP, ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของ สหราชอาณาจักร ญี่ปุ่น อิตาลี ไต้หวัน และเยอรมนี

ผู้พัฒนาพิจารณาถึงข้อดีและข้อจำกัดของดัชนีรวม และตัวชี้วัด จากนั้นเลือกตัววัดผลที่ตรงวัตถุประสงค์ของการวัดความอยู่ดีมีสุขมากที่สุด (Durand, 2015; University of Waterloo, 2018a) ดัชนีรวมเหมาะสำหรับการจัดอันดับประเทศโดยใช้ตัววัดผลที่ไม่ยุ่งยาก เช่น HDI, HPI และ WHR แสดงภาพรวมของความอยู่ดีมีสุข หรือสำหรับเปรียบเทียบความอยู่ดีมีสุขในเวลาหลายปีในประเทศต่างๆ ส่วนการแสดงผลเป็นรายตัวชี้วัดเหมาะกับการทำความเข้าใจแต่ละมิติ และคุณลักษณะของประเทศและประชากรอย่างละเอียด

สำหรับแนวคิดและพัฒนาการตัวชี้วัดที่สำคัญมีดังนี้ (ตารางรายละเอียดตัวชี้วัดอยู่ในภาคผนวก 1.1)

1.9 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับนานาชาติ ที่พัฒนาโดยองค์กรระหว่างประเทศ

มี 8 ตัวดังนี้

1. ดัชนีการพัฒนาคน (Human Development Index: HDI) พ.ศ. 2533 (1990)–ปัจจุบัน

HDI เป็นดัชนีรวมวัดอายุคาดเฉลี่ย การศึกษา (จำนวนปีเฉลี่ยหรือจำนวนปีที่คาดว่าจะได้รับการศึกษาในโรงเรียน) และรายได้มวลรวมประชาชาติต่อหัว (United Nations Development Programme, 2018a) HDI ได้รับการตีพิมพ์ในรายงานการพัฒนาคนประจำปีตั้งแต่ พ.ศ. 2533 ผู้ที่พัฒนาแนวคิดการพัฒนามนุษย์คือนักเศรษฐศาสตร์ชาวปากีสถานชื่อ Mahbub ul Haq ซึ่งทำงานให้กับสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme, 2018b) ตามแนวคิดการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ของ Amartya Sen (Sen, 1985) HDI ให้ความสำคัญกับความสามารถของมนุษย์ซึ่งถือเป็นเกณฑ์ใช้วัดการพัฒนาของประเทศแทนที่จะใช้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์วัดเพียงอย่างเดียว (United Nations Development Programme, 2018) HDI มีการปรับปรุงระเบียบวิธีวิจัยและตัวชี้วัดในรายงานปี 2553 และ 2557 (UNDP Human Development Report Office, 2015) HDI ล่าสุดเป็นการคำนวณอายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด จำนวนปีเฉลี่ยที่ได้รับการศึกษาของผู้ใหญ่อายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป จำนวนปีที่คาดว่าเด็กในวัยแรกเข้าเรียนจะอยู่ในโรงเรียน และรายได้มวลรวมประชาชาติต่อหัว (United Nations Development Programme, 2018a)

2. เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) พ.ศ. 2543–2558 (2000–2015)

MDGs มีเป้าหมาย 8 ประการที่ต้องบรรลุภายใน พ.ศ. 2558 และประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติ (189 ประเทศ) ให้การรับรองในเดือนกันยายน พ.ศ. 2543 (United Nations General Assembly, 2000) ณ สำนักงานใหญ่สหประชาชาติ นครนิวยอร์ก MDGs เป็นการตั้งเป้าหมายสำหรับอนาคตมากกว่าจะเป็นการวางเป้าหมายตามหลักฐานที่เป็นประสบการณ์จริง MDGs เน้นย้ำพันธกิจโลกที่บรรดาประเทศมหาอำนาจที่ทรงอิทธิพลควรต้องให้ความสำคัญและปฏิบัติอย่างจริงจังเพื่อการพัฒนามนุษย์ในองค์ประกอบ (มิติ) ต่างๆ ถึงแม้ MDGs ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ในการพัฒนา ความก้าวหน้าของ MDGs ยังมีข้อจำกัดและไม่มีความคงเส้นคงวาในหลายประเทศ ภูมิภาค และกลุ่มสังคม (UN System Task Team on the post–2015 UN Development Agenda, 2012) ข้อจำกัดสำคัญข้อหนึ่งในกรอบการทำงานของ MDGs คือ ไม่มีการประชุมหารือกันระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งก็คือประเทศกำลังพัฒนา และไม่มีกระบวนการให้ผู้มีส่วนได้เสียรู้ถึงความเป็นเจ้าของ (Fehling, Nelson, & Benkatapuram, 2013)

3. เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) พ.ศ. 2558–2573 (2015–2030)

SDGs มีเป้าหมาย 17 ข้อและเป้าประสงค์ 169 ข้อ ที่จะบรรลุภายใน พ.ศ. 2573 SDGs เป็นการต่อยอดจาก MDGs เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ MDGs ยังทำไม่สำเร็จ เช่น ประเด็นสิทธิมนุษยชน ความเสมอภาคทางเพศ และการสร้างพลังอำนาจให้กับสตรีและเด็กผู้หญิง SDGs มีเป้าหมายและเป้าประสงค์ที่ผนวกการพัฒนาอย่างยั่งยืนใน 3 มิติเข้ามาคือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และทำให้ทั้ง 3 มิติมีความสมดุลกัน (United Nations General Assembly, 2015) ขณะที่ MDGs ได้รับการพัฒนาโดยผู้มีส่วนได้เสียเพียงไม่กี่กลุ่ม SDGs เป็นผลมาจากการประชุมครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของสหประชาชาติ (UN) กล่าวคือ UN จัดให้มีการประชุมคณะทำงานแบบเปิดในการประชุมสุดยอด Rio+20 ที่มีผู้แทนจาก 70 ประเทศเข้าร่วม รวมถึงหัวข้อประชุม 11 เรื่องในการประชุมหารือระดับชาติ 83 เวที การสำรวจครัวเรือน และการสำรวจแบบออนไลน์ (Ford, 2015) อย่างไรก็ตาม มีประเด็นถกเถียงในเรื่องจำนวนเป้าหมายการพัฒนา และการไม่ให้ความสำคัญในบางประเด็น (Selin, 2015) ประเทศสมาชิกบางประเทศ เช่น สหราชอาณาจักร และญี่ปุ่น ไม่กระตือรือล้นที่จะสนับสนุนเป้าหมายทั้ง 17 ข้อ (Ford, 2015) นาย David Cameron นายกรัฐมนตรีของสหราชอาณาจักรกล่าวว่าเขาต้องการให้มีเพียง 10 ข้อ หรือไม่เกิน 12 ข้อ (Ford, 2014) ขณะที่ในญี่ปุ่น ประชาชนไม่ค่อยรู้จัก SDGs และรัฐบาลนาย Shinzo Abe ของประเทศญี่ปุ่น เมื่อ พ.ศ. 2559 เลือกประเด็นหลัก 8 เรื่อง (The Editorial Team, 2017) อีกประเด็นที่ถกเถียงกันคือ การขาดศักยภาพและเงินทุนที่จะรวบรวมและจัดการข้อมูลเพื่อการติดตามเป้าหมายและเป้าประสงค์ของ SDGs (United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 2014) ด้วยประเด็นข้อท้าทายต่างๆ ที่กล่าวมาจึงทำให้ UN จัดการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาให้ปรับปรุงข้อมูลเพื่อติดตาม SDGs (United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 2016)

4. ดัชนีความสุขโลก (Happy Planet Index: HPI) พ.ศ. 2549 (2006)–ปัจจุบัน

HPI เป็นดัชนีรวมที่วัดความอยู่ดีมีสุขและผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เปิดตัวใน พ.ศ. 2549 โดย New Economics Foundation (NEF) ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เป็นคลังสมองของสหราชอาณาจักร รายงาน HPI ฉบับแรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับประเด็นที่กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก 8 ประเทศ (G8) ให้ความสำคัญกับการที่รายได้ประชาชาติและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีขีดจำกัด และเน้นว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของมนุษย์และธรรมชาติ ประเด็นอื่นๆ ที่รายงานกล่าวถึงคือความสุขมวลรวมประชาชาติภูฏาน ว่าเป็นแนวปฏิบัติที่ดีที่จะวัดข้อดีของสังคมนอกเหนือจากจากการวัดด้วย GDP (Marks et al., 2006)

5. ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD (OECD Better Life Index) พ.ศ. 2554 (2011)–ปัจจุบัน

ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD หรือรายงานที่ชื่อว่า "ชีวิตเป็นอย่างไร" (How's Life Report) เป็นส่วนหนึ่งของการฉลองครบรอบปีที่ 50 ของ OECD เมื่อ พ.ศ. 2554 (OECD, 2011) ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD เป็นผลจากความพยายามนับสิบปีของ OECD ในการวัดความก้าวหน้าของประเทศและความอยู่ดีมีสุขของประชาชน (Durand, 2015) ตัวชี้วัดชุดนี้ใช้แทน GDP ซึ่งเป็นการริเริ่มของสหภาพยุโรป (OECD, 2007)

และ OECD ให้การสนับสนุน wikiprogress ที่เป็นแหล่งความรู้ และข้อมูลเพื่อค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขและความยั่งยืน (Wikiprogress, 2009) "How's Life Report" ฉบับแรกเรียกตัวเองว่าเป็น "ความมุมานะในระดับโลกครั้งแรกที่ก้าวข้ามขั้นตอนค้นหาแนวคิด เพื่อนำเสนอชุดตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขที่ใช้เปรียบเทียบระหว่างประเทศ OECD รวมทั้งประเทศเศรษฐกิจใหญ่อื่นๆ" (OECD, 2011; United Nations General Assembly, 2015) ซึ่งต่างจากตัวชี้วัดตัวอื่น เช่น HDI และ MDGs ที่มุ่งวัดการพัฒนาและความสำเร็จของประเทศหนึ่งๆ

ดัชนีของ OECD พัฒนาขึ้นตามข้อเสนอแนะในรายงานของ Stiglitz Sen–Fitoussi (Stiglitz, Sen and Fitoussi, 2009) และจากการประชุมกับผู้เชี่ยวชาญนานาชาติและสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งกรอบแนวคิดความอยู่ดีมีสุขของ OECD แยกความอยู่ดีมีสุขในปัจจุบันออกจากความอยู่ดีมีสุขในอนาคต โดยวัดความอยู่ดีมีสุขในปัจจุบันในสองมิติ คือ เงื่อนไขที่จำเป็นต่อการอยู่อาศัย (เช่น รายได้ การงานอาชีพ) และคุณภาพชีวิต (เช่น สถานะสุขภาพ ความสัมพันธ์ทางสังคม และความพึงพอใจในชีวิต) ส่วนความอยู่ดีมีสุขในอนาคต วัดทุนทางเศรษฐกิจ ทุนธรรมชาติ ทุนมนุษย์ และทุนทางสังคม (Durand, 2015) กรอบแนวคิดใหม่นี้ มีลักษณะเด่น 4 ประการ คือ 1) ให้ความสำคัญกับความอยู่ดีมีสุขของประชาชน (ปัจเจกบุคคล และครัวเรือน) แทนเศรษฐกิจและการเติบโตของประเทศ 2) เน้นผลลัพธ์ของความอยู่ดีมีสุข (เช่น ความพึงพอใจในชีวิต สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดี) มากกว่าการเน้นปัจจัยที่ทำให้เกิดความอยู่ดีมีสุข โดยวัดทั้งเชิงภววิสัยและอัตวิสัย 3) เน้นเงื่อนไขและสภาวะแวดล้อมของประชาชนทุกคน พิจารณาการกระจายผลลัพธ์ของความอยู่ดีมีสุขไปยังประชากรอย่างทั่วถึง และ 4) วัดความอยู่ดีมีสุขในมิติภววิสัยและอัตวิสัย

ดัชนีของ OECD ไม่ใช่ดัชนีรวมเหมือน HDI และ HPI แต่แสดงรายการมิติที่จะวัด 11 องค์ประกอบ/มิติ และตัวชี้วัดหลัก 24 ตัว ทำให้เห็นว่าความอยู่ดีมีสุขของประเทศและประชาชนในแต่ละมิติเป็นอย่างไร (Durand, 2015) หลายประเทศได้นำกรอบแนวคิดของ OECD ไปวัดความอยู่ดีมีสุขในประเทศของตน เช่น ตัวชี้วัด BES (Benessere equo e sostenibile) ในอิตาลี

6. รายงานความสุขโลก (World Happiness Report: WHR) พ.ศ. 2555 (2012)–ปัจจุบัน

ใน พ.ศ. 2555 สหประชาชาติได้ก่อตั้งวันความสุขสากลขึ้น WHR เป็นรายงานประจำปีตีพิมพ์โดยเครือข่ายการแก้ปัญหาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (United Nations Sustainable Development Solutions Network หรือ SDSN) ที่กระตุ้นให้นำความเชี่ยวชาญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาแก้ไขปัญหาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่น การนำ SDGs และข้อตกลงปารีสเรื่องก๊าซเรือนกระจกไปปฏิบัติ (Sustainable Development Solutions Network, 2018) WHR ฉบับแรกได้รับการตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2555 เป็นฉบับที่อภิปรายเรื่องการวัดและส่งเสริมความสุขผ่านกรณีศึกษา ได้แก่ GNH ของภูฏาน สำนักงานสถิติแห่งสหราชอาณาจักร และแนวปฏิบัติของ OECD ในการวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Helliwell, Layard & Sachs, 2012) รายงานฉบับที่ 2–6 ระหว่างพ.ศ 2556–2561 (2013–2018) มีการจัดอันดับความสุขในประเทศคำนวณจากคะแนนรวมของตัวชี้วัดต่างๆ เช่น เสรีภาพในการเลือกใช้ชีวิต อายุคาดเฉลี่ยที่มีสุขภาพดี การสนับสนุนทางสังคม GDP ต่อหัว ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (เช่น บริจาคเงินเพื่อสาธารณกุศล) และความไว้วางใจ (การรับรู้การคอรัปชั่น) และการใช้คำถามเดียวในการหาค่าความสุขเชิงอัตวิสัย (Helliwell, Layard

& Sachs, 2018) WHR คล้ายกับ HDI เพราะมีการจัดอันดับความสุขของประเทศโดยใช้ค่าคะแนนรวม แต่ WHR ไม่ได้ให้รายละเอียดของคะแนน และการจัดลำดับตามองค์ประกอบและตัวชี้วัด ซึ่งต่างจาก ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD และ SPI ที่จะกล่าวถึงต่อไป

7. ดัชนีความก้าวหน้าทางสังคม (Social Progress Index: SPI) พ.ศ. 2557 (2014)–ปัจจุบัน

SPI เป็นดัชนีรวมที่วัดผลการดำเนินงานของประเทศโดยดูจากความก้าวหน้าทางสังคมใน 3 มิติ คือ ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ พื้นฐานของความอยู่ดีมีสุข และโอกาส (Social Progress Imperative, 2017) รายงาน SPI ได้รับการตีพิมพ์ทุกปีโดย Social Progress Imperative ซึ่งเป็นองค์กรไม่แสวงหากำไรตั้งอยู่ที่สหรัฐอเมริกา และมีที่ปรึกษาคือ Michael E. Porter จาก Harvard Business School และ Scott Stern จาก MIT Sloan School of Management (Social Progress Imperative, 2018) ดัชนี SPI เป็นผลจากการประชุมหารือกับผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนได้เสียทั่วโลก (Porter, Stern, & Green, 2017; Social Progress Imperative, 2018) และได้รับอิทธิพลจากกรอบแนวคิดเรื่องความสามารถ (Capacity framework) ในรายงานของ Stiglitz, Sen และ Fitoussi (2009)

SPI มีหลักการ 4 ข้อที่ต่างจากดัชนีและตัวชี้วัดอื่นดังนี้ 1) SPI เจาะจงตัวชี้วัดทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น ขณะที่ดัชนีตัวอื่น (เช่น HDI และ SDGs) เน้นผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ 2) SPI เน้นผลลัพธ์มากกว่าปัจจัยนำเข้า 3) SPI ใช้แนวคิดแบบองค์รวมวัดความก้าวหน้าทางสังคมของทุกประเทศ และพิจารณาปัญหาทางสังคมที่ประเทศร่ำรวยกำลังเผชิญ ซึ่งต่างจากการวัดของสหประชาชาติที่เน้นประเด็นปัญหาในประเทศยากจน 4) SPI ต้องการช่วยให้ผู้นำและนักปฏิบัติในภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาสังคม ได้ขับเคลื่อนนโยบายและโครงการที่จะเอื้อให้เกิดความก้าวหน้าทางสังคมที่เร็วขึ้น หลักการข้อ 2 และ 3 คล้ายกับดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD

8. ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของสหภาพยุโรป (EU's Quality of Life Indicator) พ.ศ. 2558 (2015)–ปัจจุบัน

ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของสหภาพยุโรปเป็นผลผลิตจากพันธกิจระยะยาวในการพัฒนาตัวชี้วัดที่ใช้แทน GDP (Beyond GDP Initiative) โดยมีจุดเริ่มจากการประชุมใน พ.ศ. 2550 (Hicks, Tiknkler, & Allin, 2013) ต่อมาใน พ.ศ. 2552 มีการกำหนดกิจกรรมหลัก 5 อย่างเพื่อปรับปรุงวิธีการวัดความก้าวหน้า และใน พ.ศ. 2554 คณะกรรมการว่าด้วยระบบสถิติแห่งยุโรป (European Statistical System Committee: ESSC) ได้พัฒนาตัวชี้วัดในหลากมิติ และทำการเก็บข้อมูลใหม่ (European Statistical System, 2011) คณะกรรมการฯ ได้เตรียมใช้วิธีการวัดใหม่โดยให้มีโครงการความร่วมมือที่มีผู้แทนระดับสูงจากประเทศสมาชิกเข้าร่วม และคณะกรรมการฯ ได้แปลงข้อเสนอแนะในรายงาน Stiglitz, Sen และ Fitoussi (2009) และผลจากการประชุมสหภาพยุโรปใน พ.ศ. 2552 (European Commission, 2009) ให้เป็นวิธีการวัดแบบใหม่ (European Statistical System, 2011)

ใน พ.ศ. 2558 Eurostat ได้นำเสนอเกณฑ์การวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยในรูปแบบสถิติของรายได้และสภาพความเป็นอยู่ (EU–SILC) ทำให้สามารถเก็บข้อมูลความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยได้ทั้งยุโรป ความพยายามต่อมาคือ การมีตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตตัวใหม่ที่มีชุดตัวชี้วัดเชิงภววิสัยและอัตวิสัยที่จะวัดใน 8 องค์ประกอบที่

เกี่ยวข้องกับความสามารถ (Capacity) ของประชาชนที่นำไปสู่ความอยู่ดีมีสุข และการรับรู้คุณภาพชีวิตของตนโดยรวม (Eurostat, 2015) ซึ่งไม่ต่างจากดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD ที่เสนอคะแนนความอยู่ดีมีสุขของประเทศและประชาชนในแต่ละองค์ประกอบ โดยเสนอผ่านอินโฟกราฟิก ในเว็บไซต์ของ Eurostat (Eurostat, 2018)

1.10 ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยรัฐบาลของประเทศนั้นๆ)

จำนวน 7 ตัว มีรายละเอียดดังนี้

1. ตัวชี้วัดความก้าวหน้าของออสเตรเลีย (Measures of Australia's Progress: MAP) พ.ศ. 2545–2556

สำนักงานสถิติแห่งออสเตรเลีย (Australian Bureau of Statistics หรือ ABS) เป็นผู้พัฒนา MAP เพื่อวัดความก้าวหน้าของประเทศในหลายองค์ประกอบ และกำหนดองค์ประกอบหลักที่จะวัด รวมทั้งอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบ (แนวคิดชุดตัวชี้วัด) รายงานฉบับแรกของ MAP ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2545 เพื่อขอทราบความเห็นของประชาชน (Australian Bureau of Statistics, 2002) แต่ผู้นำรัฐบาลแย้งว่าการรับฟังความเห็นจากประชาชนที่มีผู้เชี่ยวชาญคอยกำกับทำให้ยากต่อการกำหนดตัวชี้วัด เพราะว่าประชาชนแต่ละคนย่อมมีมุมมองที่ไม่เหมือนกันว่าความก้าวหน้าคืออะไร (Howard & Chambers, 2016) การวัดความก้าวหน้าครั้งแรกเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2545 และได้มีการปรับองค์ประกอบและตัวชี้วัดเรื่อยมา ใน พ.ศ. 2556 รัฐบาลนายกรัฐมนตรี Tony Abbott ได้ยกเลิก MAP แต่แล้วใน พ.ศ. 2558 MAP ได้รับความสนใจอีกครั้งจากนานาประเทศในการประชุม OECD World Forums เนื่องจากประเทศพัฒนาแล้วได้นำ MAP มาใช้เป็นเกณฑ์เปรียบเทียบ (Shaw, 2015)

2. ตัวชี้วัดความสุขมวลรวมประชาชาติภูฏาน (Bhutan's Gross National Happiness: GNH) พ.ศ. 2550–ปัจจุบัน

GNH ได้รับการกล่าวถึงเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2515 โดย สมเด็จพระราชาธิบดี Jigme Singye Wangchuck กษัตริย์องค์ที่ 4 ของภูฏาน ใน พ.ศ. 2548 รัฐบาลภูฏานได้มอบหมายให้ศูนย์ศึกษาภูฏาน (Centre for Bhutan Studies หรือ CBS) พัฒนาตัวชี้วัด GNH และใน พ.ศ. 2550 ได้มีการสำรวจความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งแรกโดยมีตัวชี้วัดกว่า 640 ตัว และการสำรวจครั้งนี้ก็เป็นที่มาของดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ ใน พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นปีที่รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้กำหนดให้ GNH เป็นเป้าหมายของรัฐบาลภูฏาน (Royal Government of Bhutan, 2008) ในปีเดียวกันหลังจากการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และพิธีราชาภิเษกของของกษัตริย์องค์ที่ 5 รัฐบาลภูฏานได้พยายามที่จะเชื่อมโยง GNH เข้ากับนโยบายและโครงการต่างๆ ของประเทศ (Ura et al., 2012) นายกรัฐมนตรีคนแรกที่ได้รับการเลือกตั้งภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้กล่าวว่าความสุขอันแท้จริงนั้นมีอยู่ในชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติและสรรพสิ่ง (Lyonchhen 2009) และเน้นย้ำถึงมุมมองต่อความสุขที่ไม่ได้ถูกกล่าวไว้ในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับความสุขในโลกตะวันตก (Ura et al., 2012) รายงานของรัฐบาลประเทศต่างๆ (The Commission on Measuring Well–being Japan, 2011) และองค์กรระหว่าง

ประเทศได้อ้างอิงถึง GNH ว่าเป็นตัววัดผลแทน GDP แต่นิยามความสุขและการวัดความสุขของ GNH อาจใช้ไม่ได้กับทุกประเทศและทุกวัฒนธรรม (Mancall, 2004; Whitehouse & Winderl, 2004)

การสำรวจ GNH ครั้งที่สองมีขึ้นใน พ.ศ. 2553 โดยใช้ตัวชี้วัด 33 ตัว (Ura, Alkire, Zangmo and Wangdi, 2012) และใน พ.ศ. 2558 ได้มีการสำรวจ GNH ทั่วประเทศโดยมี JICA (Japan International Cooperation Agency) และรัฐบาลภูฏานให้การสนับสนุน (Centre for Bhutan Studies & GNH Research, 2016)[4] การคำนวณหาดัชนี GNH เป็นการประยุกต์จากวิธีการวัดความยากจนในหลายมิติของ Alkire และ Foster (Alkire, 2007; Alkire & Foster, 2011)

3. ความอยู่ดีมีสุขประชาชาติของสหราชอาณาจักร (UK's National Well-being) พ.ศ. 2553-ปัจจุบัน

โครงการวัดความอยู่ดีมีสุขแห่งชาติ (Measuring National Well-being หรือ MNW) ริเริ่มโดยนายกรัฐมนตรี Devid Cameron แห่งสหราชอาณาจักร และนักสถิติระดับแนวหน้าของประเทศ สำนักงานสถิติแห่งชาติทำหน้าที่คิดค้นวิธีวัดที่มีผลต่อประชาชน เช่น การวัดความอยู่ดีมีสุขของบุคคลในเชิงอัตวิสัย ซึ่งจากรายงานของ Allin (Allin, 2015) ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขในประเทศที่พัฒนาโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติได้รับอิทธิพลจากการประชุมและการริเริ่มต่างๆ ในระดับนานาชาติ เช่น รายงานของ Stiglitz, Sen และ Fitoussi (2009) ปฏิญญาอิสตันบูล[1] (European Commission, Organisation for Economic Co-corporation and Development, Organisation fo the Islamic Conference, United Nations, United Nations Development Programme, World Bank, 2007) และหลักการพื้นฐานของสถิติทางการของสหประชาชาติ (United Nations General Assembly, 2014) ในการสำรวจประชากรประจำปีตั้งแต่ พ.ศ. 2554 (Hicks, Tiknkler, and Allin, 2013) มีการใช้ข้อคำถามเชิงอัตวิสัย 4 ข้อ และตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขเชิงภววิสัย ผลงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นที่ยอมรับและถูกอ้างอิงในเอกสารทั่วโลก เช่น รายงาน How's Life ฉบับแรกของ OECD (OECD, 2011) รายงานตัวชี้วัดมนุษย์ของ Oxfam (Oxfam, 2013) รายงานของรัฐบาลเยอรมนี (The Federal Government of Germany, 2017) เนื่องจากตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขแห่งสหราชอาณาจักรได้รับความสนใจเพิ่มขึ้น สำนักงานสถิติแห่งชาติจึงยุติการตีพิมพ์รายงานผลการวัดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนกับรายงานความอยู่ดีมีสุขของประเทศ (Office for National Statistics, 2016)

4. ความอยู่ดีมีสุขของญี่ปุ่น (Japan's National Well-being) พ.ศ. 2554 และการสำรวจคุณภาพชีวิตของญี่ปุ่น (Japan's Quality of Life Survey: JQOLS) พ.ศ. 2555-2556

ในพ.ศ 2553 รัฐบาลเรียกร้องให้นักวิชาการระดับแนวหน้าด้านความสุขในญี่ปุ่นพัฒนาร่างตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ หลังจากที่นักวิจัยเหล่านี้ได้ศึกษาค้นคว้าอย่างเข้มข้น ก็ได้เสนอร่างตัวชี้วัด 132 ตัว

[1] ปฏิญญาอิสตันบูล (Istanbul Declaration) เป็นข้อตกลงระหว่างผู้แทนในคณะกรรมาธิการยุโรป OECD องค์การความร่วมมืออิสลาม สหประชาชาติ โครงการการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ และธนาคารโลก เพื่อเป็นการริเริ่มการวัดความก้าวหน้าทางสังคมโดยใช้ตัวชี้วัดทางสถิตินอกเหนือจากการใช้ตัวชี้วัดที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เน้นเศรษฐกิจ เช่น GDP ต่อหัว ปฏิญญาให้การยอมรับ MDGs ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งที่จะวัดความก้าวหน้าทางสังคม

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2554 แต่ในช่วงเตรียมการ ญี่ปุ่นประสบกับเหตุการณ์แผ่นดินไหวรุนแรงที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2554 ดังนั้นบทนำในรายงานความอยู่ดีสุขจึงกล่าวถึงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งนี้ว่ามีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อการพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของประเทศ รวมทั้งกล่าวถึงการทบทวนว่าอะไรคือสิ่งสำคัญต่อชีวิตของประชาชน (The Commission on Measuring Well–being Japan, 2011) คณะกรรมาธิการที่ร่างรายงานยอมรับว่าเหตุการณ์แผ่นดินไหวไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อผู้ได้รับผลกระทบจากแผ่นดินไหวโดยตรง แต่ยังมีอิทธิพลต่อผู้คนที่รับรู้เหตุการณ์ผ่านสื่อกระแสหลักด้วย (Tamauchi, 2011) เหตุการณ์ครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์เช่นนี้ทำให้ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขประชาชาติของญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะที่อาจไม่มีในตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขระดับชาติและนานาชาติตัวอื่น กล่าวคือ มีการพิจารณาช่วงชีวิตที่แตกต่างกันไปของบุคคลที่อาจมีค่านิยมและความหวังในชีวิตต่างกัน ลักษณะต่อมาคือ การให้ความสนใจต่อประชากรกลุ่มเปราะบางที่อาจมีความเสี่ยงว่าความอยู่ดีมีสุขของตนจะถูกคุกคาม ทั้งนี้ตัวชี้วัดของญี่ปุ่นมีความคล้ายกับตัวชี้วัดอื่นๆ คือ วัดความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยตามข้อเสนอแนะในรายงานของ Stigliz, Sen และ Fitoussi (2009)

หลังจากรายงาน พ.ศ. 2554 ญี่ปุ่นเริ่มการสำรวจคุณภาพชีวิตชาวญี่ปุ่นใน พ.ศ. 2555 ดำเนินการโดยสถาบันการวิจัยทางเศรษฐกิจและสังคม สังกัดสำนักงานคณะรัฐมนตรี การสำรวจประกอบด้วยชุดคำถามเพื่อประเมินความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยของประชาชน (เช่น ความรู้สึกมีความสุข ความสุขแบบพึ่งพาอาศัย (Interdependent happiness) ความพึงพอใจในชีวิต ความสมดุลทางจิตใจ ความพอใจในชีวิตในช่วงเวลาต่างๆ การวัดสถานการณ์ชีวิตเชิงอัตวิสัย สิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิต ความวิตกกังวล ความมั่นคงปลอดภัย การสนับสนุนทางสังคม การประเมินสุขภาพตนเอง ความถี่ในการติดต่อกับผู้คน และอื่นๆ (Economic and Social Research Institute, 2012) มีการสำรวจเพิ่มเติมใน พ.ศ. 2556 และ 2557 แต่หลังจากนั้นไม่ได้มีการสำรวจอีก

นอกเหนือจากความพยายามที่จะวัดความอยู่ดีมีสุขในระดับชาติแล้ว รัฐบาลท้องถิ่นและเทศบาลได้เริ่มพัฒนาตัวชี้วัดและดัชนีของตนเองขึ้นมาเพื่อวัดความอยู่ดีมีสุขของชุมชนและประชาชนในพื้นที่

5. ตัวชี้วัด Benessere equo e sostenibile (BSE) ของอิตาลี พ.ศ. 2556–ปัจจุบัน

BSE ถูกพัฒนาขึ้นใน พ.ศ. 2556 โดยคณะทำงานขับเคลื่อนวิธีวัดความก้าวหน้าในอิตาลี ซึ่งเป็นโครงการของสภาเศรษฐกิจและแรงงานแห่งชาติ (National Council of Economy and Labor (CNEL), 2011) ที่ทำร่วมกับสถาบันสถิติแห่งชาติของอิตาลี ความร่วมมือของทั้งสองหน่วยงานได้รับแรงกระตุ้นจากผลงานในระดับนานาชาติที่เกิดขึ้นก่อนหน้า ทั้งจากดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD และรายงานของ Stiglitz, Sen และ Fitoussi (2009) ผนวกกับการมีส่วนร่วมในระยะยาวของผู้นำอิตาลีที่จะร่วมกับ OECD ในการวัดความอยู่ดีมีสุข[55] ดัชนีของอิตาลีวัดความอยู่ดีมีสุขใน 11 มิติ เหมือนกับดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD แต่ได้เพิ่มมิติภูมิทัศน์และมรดกทางวัฒนธรรม (Landscape and cultural heritage) เป็นมิติที่ 12 (Benessere equo sostenibile)

6. ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) (National Well–being Indicators in Republic of China, Taiwan) พ.ศ. 2556–ปัจจุบัน

ใน พ.ศ. 2555 ประธานาธิบดี Ma Ying–Jeou ได้ประกาศการพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขประชาชาติของไต้หวัน โดยวัดใน 11 มิติ ใช้ตัวชี้วัด 24 ตัวจากดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD และเพิ่มตัวชี้วัดอีก 40 ตัว มีการประกาศใช้ตัวชี้วัดอย่างเป็นทางการครั้งแรกใน พ.ศ. 2556 (National Statistics of Republic of China (Taiwan), 2013)

7. ตัวชี้วัดชีวิตที่ดีของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (Gut Leben in Deutschland) พ.ศ. 2560–ปัจจุบัน

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2556 พรรคการเมืองของเยอรมนีจำนวน 3 พรรค คือ CDU (Christlich Demokratische Union Deutschlands or Christian Democratic Union of Germany),

CSU (Christlich–Soziale Union in Bayern or Christian Social Union in Bavaria) และ SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands or Social Democratic Party of Germany) พร้อมใจกันประกาศสนับสนุนนโยบายชีวิตที่ดี มีคุณค่า และความหวังของชาวเยอรมัน และพรรคการเมืองทั้งสามจะทำให้สำเร็จโดยจะจัดให้มีการประชุมแลกเปลี่ยนกับประชาชนและจะนำผลการประชุมมาใช้พัฒนาตัวชี้วัดอย่างเป็นระบบ ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2557–2558 รัฐบาลเยอรมนีจึงได้จัดประชุมร่วมกับประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ มีการประชุมทั้งหมด 203 ครั้งทั่วประเทศ และมีประชาชนกว่า 15,600 คน เข้าร่วมประชุม (The Federal Government of Germany, 2017) รัฐบาลออกรายงานฉบับแรกในปี 2560 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการทบทวนตัววัดผลและรายงานระดับชาติและนานาชาติในกลุ่มประเทศตะวันตก เช่น HDI ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของ EU ตัวชี้วัดความก้าวหน้าของออสเตรเลีย (MAP) ดัชนีมนุษย์ในสก็อตแลนด์ของ Oxfam ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขประชาชาติของสหราชอาณาจักร BSE ของอิตาลี และรายงานของ Stiglitz, Sen และFitoussi (2009) ซึ่งจากข้อมูลเดือนมกราคม พ.ศ. 2561 เยอรมนีใช้ตัวชี้วัด 46 ตัว ใน 12 มิติ (The Federal Government of Germany, 2018) ตัวชี้วัดส่วนใหญ่วัดเชิงภววิสัย คำนึงถึงความเป็นปัจจุบันและความเป็นจริง และข้อมูลที่มีอยู่ในแต่ละช่วงเวลาสำหรับการศึกษาแนวโน้ม (The Federal Government of Germany, 2017)

1.11 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรสาธารณกุศล)

มีทั้งหมด 5 ดัชนี ดังนี้

1. ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของออสเตรเลีย (Australia Unity National Well–being Index: AUNWI) พ.ศ. 2544–ปัจจุบัน

ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของออสเตรเลียได้รับการพัฒนาและนำไปใช้ในภารกิจของโครงการความร่วมมือระหว่าง Australian Unity กับ Deakin University ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 Australian Unity เป็นบริษัทประกัน

ภัยในออสเตรเลีย ทั้งสองหน่วยงานได้ร่วมกันก่อตั้งศูนย์คุณภาพชีวิตออสเตรเลีย (Australian Centre on Quality of Life หรือ ACQOL) ใน พ.ศ. 2544 (Australian Centre on Quality of Life (ACQOL), 2018) และทำการสำรวจความพึงพอใจในชีวิตและการมีชีวิตในออสเตรเลียของชาวออสเตรเลียทุกปีตั้งแต่ พ.ศ. 2544 โดยมีรายงานผลสำรวจประจำปีที่ทำให้เกิดดัชนี 2 ตัว คือ ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของบุคคล (Personal Well-being Index หรือ PWI) ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยความพอใจในชีวิตของบุคคลใน 7 ด้าน และดัชนีความอยู่ดีมีสุขประชาชาติ (National Well-being Index หรือ NWI) เป็นคะแนนความพึงพอใจในชีวิตโดยรวมใน 6 ด้านในระดับประเทศ (Australian Centre on Quality of Life (ACQOL), 2017) รายละเอียดขั้นตอนการพัฒนาดัชนีของประเทศปรากฏอยู่ในผลงานตีพิมพ์ของ Cummins et al. (2003)

2. ดัชนีความอยู่ดีมีสุขแคนาดา (Canadian Index of Well-being: CIW) พ.ศ. 2554-ปัจจุบัน

CIW เป็นดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติที่พัฒนาขึ้นมาโดยปราศจากงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล โดยใน พ.ศ. 2542 (1999) Atkinson Foundation หรือ AF จัดประชุมผู้เชี่ยวชาญแคนาดาว่าจะสร้างเครื่องมือวัดความอยู่ดีมีสุขของชาวแคนาดาได้อย่างไร และมูลนิธิก็ให้ทุนสนับสนุนโครงการพัฒนาต้นแบบตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตระดับชาติระหว่าง พ.ศ. 2543 ถึง 2548 ในช่วงห้าปีต่อมา (พ.ศ. 2549-2553) เป็นช่วงพัฒนาองค์ประกอบของ CIW และมีการจัดประชาพิจารณ์ในชุมชนทั่วประเทศ (University of Waterloo, 2018b) รายงาน CIW ฉบับแรกได้รับการตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2554 โดย Faculty of Applied Health Research, University of Waterloo ซึ่งเป็นสำนักงานใหญ่แห่งใหม่ของ CIW รายงานได้ค้นพบว่า การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งของแคนาดา ระหว่าง พ.ศ. 2537-2551 ไม่สามารถเปรียบเทียบการเพิ่มขึ้นของความอยู่ดีมีสุขของชาวแคนาดาได้

3. ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของโลกสำหรับกลุ่มประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง (Global Index of Well-being for Low to Middle Income Countries: GLOWING) พ.ศ. 2558-ปัจจุบัน

ผู้พัฒนา CIW เริ่มพัฒนา GLOWING สำหรับประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง (Elliott et al., 2017) โครงการนำร่องครั้งแรกเกิดขึ้นในประเทศเคนยาใน พ.ศ. 2558 (University of Waterloo, 2018b) ผู้พัฒนา GLOWING ใช้ข้อมูลที่มีอยู่เดิมเหมือนกับ CIW และเสนอวิธีวัดเชิงภววิสัยเพื่อวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยและภววิสัยของประชาชนในประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง (Elliott et al., 2017)

4. ดัชนีมนุษย์อ็อกซ์แฟมสำหรับสก็อตแลนด์ (Oxfam Humankind Index for Scotland: OHIS) พ.ศ. 2555-2556

ดัชนีมนุษย์อ็อกซ์แฟมพัฒนาโดยอ็อกซ์แฟม สก็อตแลนด์ เมื่อ พ.ศ. 2555 ร่วมกับ New Economic Foundation (NEF) Fraser of Allander Institute (FAI) at University of Strathclyde และผู้มีส่วนได้เสียอื่นๆ (Dunlop & Swales, 2012) อ็อกซ์แฟมพยายามเข้าถึงชุมชนและกลุ่มผู้มีความสนใจร่วมกันที่มักถูกกีดกันออกจากกระบวนการจัดทำนโยบาย มีการพัฒนาดัชนีรวมโดยอิงจากแบบสำรวจ การสนทนากลุ่ม และการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการในชุมชน ดัชนีรวมประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 18 องค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง

กับประชาชนในสก็อตแลนด์ และแต่ละองค์ประกอบถูกให้น้ำหนักตามความเห็นประชาชนเกี่ยวกับผลกระทบที่มีต่อความสามารถที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีในชุมชนของตน (The Fraser of Allander Institute with Oxfam, 2012)

5. ดัชนีความก้าวหน้าของคนสำหรับประเทศไทย (Human Achievement Index: HAI) พ.ศ. 2546–ปัจจุบัน

ดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) เป็นดัชนีรวม (Composite index) ซึ่งได้นำแนวคิดและวิธีการคำนวณดัชนีการพัฒนาคน (Human Development Index–HDI) มาประยุกต์ใช้เพื่อแสดงความก้าวหน้าในการทำงานและการพัฒนาของคน พัฒนาขึ้นโดยสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประเทศไทย (United Nations Development Programme, Thailand) เพื่อใช้ในการประเมินความก้าวหน้าการพัฒนาคนในระดับจังหวัดของประเทศไทยครั้งแรกใน พ.ศ. 2546 และได้มีการเสนอรายงานเป็นระยะ ๆ ใน พ.ศ. 2550 2552 และ 2557 ตามลำดับ ดัชนีความก้าวหน้าของคนนี้สะท้อนแนวคิดการดำเนินชีวิตของคนในช่วงต่าง ๆ ตั้งแต่การเกิดที่มีคุณภาพ การมีสุขภาพที่ดี การมีการศึกษา ชีวิตการทำงาน การมีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีครอบครัวที่อบอุ่น มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี ชุมชนที่มีความปลอดภัย มีการคมนาคมที่สะดวก ปลอดภัย และการสื่อสารที่ทั่วถึง ต่อมา UNDP ได้โอนภารกิจการจัดทำ HAI ให้แก่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งรายงานดัชนีความก้าวหน้าของคนเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2558 และครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2560 ในการวัดดัชนีแต่ละครั้ง ใช้ข้อมูลระดับจังหวัดทั่วประเทศ (77 จังหวัด) โดยนำข้อมูลทุติยภูมิจากกระทรวงหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาคำนวณ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

ดัชนีความก้าวหน้าของคนที่รายงานใน พ.ศ. 2558 ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ด้านสุขภาพ (Health) 2) ด้านการศึกษา (Education) 3) ด้านการทำงาน (Employment) 4) ด้านรายได้ (Income) 5) ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม (Housing and living environment) 6) ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน (Family and neighborhood life) 7) ด้านการคมนาคมและการสื่อสาร (Transportation and communication) และ 8) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) รวม 40 ตัวชี้วัด ในแต่ละดัชนีย่อยมีจำนวนตัวชี้วัดไม่เท่ากัน กล่าวคือ ดัชนีย่อยด้านสุขภาพมี 7 ตัวชี้วัด ด้านการศึกษามี 4 ตัวชี้วัด ด้านการทำงานมี 4 ตัวชี้วัด ด้านรายได้มี 4 ตัวชี้วัด ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมมี 5 ตัวชี้วัด ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชนมี 6 ตัวชี้วัด ด้านการคมนาคมและการสื่อสารมี 6 ตัวชี้วัด และด้านการมีส่วนร่วมมี 4 ตัวชี้วัด ต่อมาใน พ.ศ. 2560 มีการปรับตัวชี้วัด โดยยังคงกรอบของ 8 ดัชนีย่อยเดิม แต่ปรับให้ตัวชี้วัดย่อยของแต่ละดัชนีให้เหลือดัชนีละ 4 ตัวเท่า ๆ กัน จึงมีทั้งสิ้น 32 ตัวชี้วัด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

1.12 สรุป

การวัดความอยู่ดีมีสุขที่แท้จริงของประชาชน และสังคม ต้องพิจารณาจากหลายองค์ประกอบ ไม่ใช่องค์ประกอบทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว และการวัดเชิงภววิสัยเท่านั้น เช่น การใช้ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) บอกถึงระดับรายได้เฉลี่ยของประเทศ แต่ไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำภายในประเทศ การใช้ตัวชี้วัดนี้จึงไม่สามารถแสดงถึงความอยู่ดีมีสุขในระดับบุคคล ครอบครัว หรือชุมชนได้ เหตุการณ์สำคัญของโลกที่มีอิทธิพลต่อการริเริ่มพัฒนาตัวชี้วัดที่พิจารณาหลายมิติ และใช้ตัวชี้วัดทั้งในเชิงภววิสัย และอัตวิสัย น่าจะมาจากวิกฤติการเงินของโลกในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2551–2552 โดยรัฐบาลฝรั่งเศสได้มอบหมายให้นักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำของโลก คือ Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, และ Jean–Paul Fitoussi ศึกษาและจัดทำรายงานของคณะกรรมาธิการว่าด้วยการวัดผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม ใน พ.ศ. 2552 ซึ่งมีการนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาตัวชี้วัดส่วนใหญ่ในระยะต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบัน ทั้งในระดับนานาชาติ ระดับรัฐบาลของแต่ละประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ รวมทั้งระดับนักวิชาการและภาคเอกชน

สำหรับในด้านระเบียบวิธีหรือกระบวนการนั้น เห็นได้ว่า กรอบแนวคิดและตัวชี้วัดจะต้องพัฒนาควบคู่ไปกับข้อมูลสถิติ คือ ผู้พัฒนาต้องทำงานร่วมกับสำนักงานสถิติในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ต้องมีการผลักดันให้มีการเก็บข้อมูลที่ครบถ้วนอย่างเป็นระบบ ซึ่งกรอบแนวคิดความอยู่ดีมีสุข มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง ข้อมูลสถิติควรประกอบไปด้วยข้อมูลที่วัดเชิงภววิสัย และอัตวิสัย การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ เช่น ภาคประชาชนในบางประเทศ เช่น เยอรมนี ใช้เป็นนโยบายของภาคการเมืองหรือรัฐบาลเพื่อใช้ประเมินความอยู่ดีมีสุขของประชาชน สะท้อนบริบทของประเทศ และประเด็นการให้น้ำหนักของแต่ละองค์ประกอบหรือมิติควรจะเท่ากันหรือไม่

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

บุญโรม สุวรรณพาหุ, อรัญญา ตุ้ยคัมภีร์, และ วรรณี แกมเกตุ. (2556). สุขภาวะของวัยรุ่น: กรอบมโนทัศนและเครื่องมือประเมินทางจิตวิทยา. *วารสารพฤติกรรมศาสตร์, 19.*

รศรินทร์ เกรย์, วรชัย ทองไทย, และ เรวดี สุวรรณนพเก้า. (2553). *ความสุขเป็นสากล.* กรุงเทพฯ: บริษัทจรัลสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.

ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ.(2560). *แฮปปีโนมิเตอร์: เครื่องมือวัดความสุขด้วยตนเอง.* นครปฐม :สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2540). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544.* สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3783

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549.* สืบค้นจากhttp://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3784.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550). *การพัฒนาดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย.* สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th/article_attach/0201.pdf

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *ดัชนีความก้าวหน้าของคน ปี 2560.* สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

เอื้อมพร ทองกระจาย. (2557). ประเมินพฤติกรรมสุขภาพ สุขภาวะเชิงอัตวิสัยตัวชี้วัดทางคลินิกที่คัดสรรผู้ป่วยที่มีภาวะสมองขาดเลือดชั่วคราว. *วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ, 37*(1), 94-102.

ภาษาอังกฤษ

Alkire, S. (2007). The missing dimensions of poverty data: Introduction to the special issue. *Oxford development studies, 35*(4): 347-359.

Alkire, S, & Foster, J. (2011) Counting and multidimensional poverty measurement. *Journal of public economics, 95*(7): 476-487.

Allin, P. (2015). Official Statistics on Personal Well-being: Some Reflections on the Development and use of subjective well-being measures in the UK. *Statistics in Transition, 16*(3): 397-408.

Andrews, F. M., & Withney, S. B. (1976). *Social Indicators of well-being: American's perceptions of life quality.* New York: Plenam Press.

Australian Bureau of Statistics. (2002*). Measuring Australia's progress.* Canberra: Australian Bureau of Statistics.

Australian Centre on Quality of Life (ACQOL). (2017). *Australian Unity Wellbing Index: survey 34: Summary report.* Melbourne: Australian Centre on Quality of Life (ACQOL).

Australian Centre on Quality of Life (ACQOL). (2018). Australian Unity and Deakin University Partnership Project. Retrieved from http://www.acqol.com.au/projects#our-projects.

Australian Bureau of Statistics. (2013). *1370.0 Measures of Australia's Progress, 2013.* Canberra: Australian Bureau of Statistics.

Baster, N. A. N. C. Y. (1979). Models and indicators. *Models, planning and basic needs. Oxford: Pergamon*, 99-103.

Benessere equo sostenibile. Landscape and cultural heritage. Retrieved from http://www.misuredelbenessere.it/index.php?id=57

Boyer, R. & Savageau, D. (1981). *Places Rated almanac*. Rand McNally, Chicago.

Breslow, L. (1972). A Quantitative Approach to the World Health Organization Definition of Health: Physical, Mental and Social Well-being. *International Journal of Epidemiology, 1*(4), 347-355.

Campbell. A. (1974). Quality of life is a psychological phenomenon. In: B. Strumpel, (Eds) *Subjective Elements of Well-being*, 9-19.

Campbell, A., Converse, P. E. & Rodgers, W. L. (1976). *The quality of American life: perceptions, evaluations, and satisfactions.* New York: Russell Sage Foundation.

Centre for Bhutan Studies & GNH Research. (2016). *A compass towards a just and harmonious society.* Thimphu: Centre for Bhutan Studies & GNH Research.

Cummins, R. A.(1998). The second approximation to an international standard of life satisfaction, *Social Indicators Research*, *43*: 307-334.

Cummins, RA, Eckersley, R, Pallant, J, Van Vugt, J, & Misajon, R. (2003). Developing a national index of subjective well-being: The Australian Unity Well-being Index. *Social Indicators Research,* 64(2), 159-190.

Diener, E. (1994). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, *95*, 542-575.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, *49*, 71–75.

Diener, E., & Seligman, M. E. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, *5*(1), 1-31.

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin, 125,* 276–302.

Dunlop S, & Swales K. (2012). Measuring well-being in Scotland: the Oxfam Humankind Index. *Fraser of Allander Economic Commentary, 36*(1), 81-88.

Durand, M. (2015) The OECD better life initiative: How's life? and the measurement of well-being. *Review of Income and Wealth*, *61*(1), 4-17.

Eckersley, R. (1998). Perspectives on progress: economic growth, quality of life and ecological sustainability. In: R. Eckersley (Ed.), *Measuring Progress: Is Life Getting Better?* pp. 3-34. Melbourne: CSIRO Publishing.

Economic and Social Research Institute. (2012). *Japan Quality of Life Survey (JQOLS).*

Elliott, S.J., Dixon, J., Bisung, E., Kangmennaang, J. A. (2017). GLOWING footprint: Developing an index of wellbeing for low to middle income countries. *International Journal of Wellbeing,* 7(2), 1-27.

European Commission (2007). *Organisation for Economic Co-corporation and Development.* Organisation of the Islamic Conference, United Nations, United Nations Development Programme, World Bank. Istanbul Declaration.

European Commission.(2009). *Communication from the commission to the council and the European Parliament: GDP and beyond-measuring progress in a changing world.* Brrusel: European Commission.

European Statistical System. (2011). *Sponsorship group on measuring progress, well-being and sustainable development: final report adopted by the European Statistical System Committee.* Luxembourg: European Statistical System Committee.

Eurostat. (2015). *Quality of life: Fact and views.* Luxembourg: Eurostat.

Eurostat. (2018). Quality of life -find out more about the well-being of Europeans. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/qol/index_en.html.

Fehling, M., Nelson, B.D., & Venkatapuram, S. (2013). Limitations of the Millennium Development Goals: A literature review. *Global public health, 8*(10), 1109-1122.

Ford, L. (2014). *UN begins talks on SDGs, 'carrying the hopes of millions and millions': Battle looms over the number of development goals expected to replace the MDGs.* Cameron joins fray by proposing fewer goals. *The Guardian*. Retrieved from https://www.theguardian.com/global-development/2014/sep/24/un-begins-talks-sdgs-battle-looms-over-goals

Ford, L. (2015). *Sustainable development goals: all you need to know. The Guardian*. Retrieved from https://www.theguardian.com/global-development/2015/jan/19/sustainable-development-goals-united-nations

Frey, B. S., & Stutzer, A. (2002). The economics of happiness. *World Economics, 3*(1), 1-17.

Fuentes, N., & Rojas, M. (2001). Economic theory and subjective well-being: Mexico. *Social Indicators Research, 53*(3), 289-314.

Gray, R.S., Chamratrithirong, R., Pataravanich, U. & Prasartkul. P. (2013). Happiness among adolescent students in Thailand: Family and non-family factors. *Social Indicators Research, 110* (2), 703-719.

Hagerty, M. R., & Veenhoven, R. (2003). Wealth and happiness revisited–growing national income does go with greater happiness. *Social Indicators Research, 64*(1), 1-27.

Helliwell, J. F. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling, 20*(2), 331-360.

Helliwell, J.F., Layard R, & Sachs J. (2012). *World Happiness Report 2012.* New York: Earth Institute Columbia University.

Helliwell JF, Layard R, Sachs J. (2018). *World Happiness Report 2018.* New York: Sustainable Development Solutions Network.

Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (2004). The social context of well-being. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 359*(1449), 1435–1446.

Hicks, N., & Streeten, P. (1979). Indicators of development: The search for a basic needs yardstick. *World development, 7*(6), 567-580.

Hicks, S, Tinkler, L, & Allin, P. (2003). Measuring subjective well-being and its potential role in policy: Perspectives from the UK Office for National Statistics. *Social Indicators Research, 114*, 73-86.

Howard, C., Chambers, A. (2016). The challenge of quantifying national well-being: Lessons from the Measures of Australia's Progress initiative. *Policy Studies, 37*(6), 551-567.

Keyes, C. L. M. (1998). Social well-being. *Social Psychology Quarterly, 61*(2), 121-140.

Kuznets, S. (1934). National Income, 1929-1932. In S. Kuznets (Ed), *National Income, 1929-1932* (pp. 1-12). Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Kuznets, S. (1937). Total National Product. In S. Kuznets (Ed). *National Income and Capital Formation (pp. 1919-1935).* Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Lawton, M. P. (1991). A multidimensional view of quality of life in frail elders. In J. E. Birren, J. E. Lubben, J. C. Rowe, & D. D. Deutchman (Eds.), *The Concept and Measurement of Quality of Life in the Frail Elderly*. San Diego: Academic Press (pp. 3-27).

Lawton, M. P. (2003). *Lawton's PGC Morale Scale.* Retrieved from https://www.abramsoncenter.org/media/1198/lawtons-pgc-moral-scale.pdf.

Lindert, J., Bain, P. A., Kubzansky, L. D., & Stein, C. (2015). Well-being measurement and the WHO health policy Health 2010: Systematic review of measurement scales. *The European Journal of Public Health, 25*(4), 731-740.

Lyonchhen, J. Y. T. (2009). *Educating for Gross National Heappiness.* Opening address of Educating for Gross National Heappiness Conference 2009, Thimphu.

Mancall, M. (2004). *Gross national happiness and development: An essay.* Paper presented at Gross national happiness and development, Thimphu.

Marks, N., Abdallah, S., Simms, A., & Thompson, S. (2006). *The Happy Planet Index: An index of human well-being and environmental impact.* London: New Economics Foundation.

McGranahan, D., Pizarro, E., & Richard, C. (1985). Measurement and analysis of socioeconomic development: An enquiry into international indicators of development and quantitative interrelations of social and economic components of development. Geneva: UNRISD.

National Council of Economy and Labor (CNEL). (2011). (STAT) INIoS. CNEL and ISTAT measure well-being: Set of indicators to be identified by 2011. Retrieved from http://www.misuredelbenessere.it/fileadmin/upload/docPdf/Cnel_EN.pdf.

National Statistics of Republic of China (Taiwan). (2013). *The national well-being indicators in R.O.C. (Taiwan).* Retrieved from https://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=33831&ctNode=3274.

Nettle, D. (2005). *Happiness: The Science behind your Smile*. Oxford: Oxford University Press.

Nordhaus, W. D., & Tobin, J. (1972). Is growth obsolete?. In W.D. Nordhaus & J. Tobin (Eds), *Economic Research: Retrospect and Prospect, Volume 5, Economic Growth* (pp. 1-80). NBER.

Osberg, L., & Sharpe, A. (2002). An index of economic well–being for selected OECD countries. *Review of Income and Wealth, 48*(3), 291-316.

Osberg, L. & Sharpe, A. (2003). Human well-being and economic well-being: What values are implicit in current indices?, *CSLS Research Reports 2003-04*, Centre for the Study of Living Standards.

OECD, (2007). *Beyond GDP: Measuring progress, true wealth, and the well-being of nations.* Paper presented at: International Conference and Initiative; November 19 & 20, 2007, Brussels. Retrieved from http://ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/proceedings/bgdp_proceedings_full.pdf

OECD. (2011). *How's Lifes?: Measuring well-being.* Paris: OECD publishing.

Office for National Statistics.(2016). *Cessation of the Sustainable Development Indicators, 2016.* Retrieved from https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/wellbeing/articles/cessationofthesustainabledevelopmentindicators/2016-07-27.

Oxfam. (2013). *Looking beyond GDP with the Humankind Index, 2013.* Retrieved from https://policy-practice.oxfam.org.uk/blog/2013/10/how-the-oxfam-humankind-index-is-making-measurement-matter.

Pollard, E. L. & Lee, P. D. (2003) *Child well-being: A systematic review of the literature. Social Indicators Research, 61*(1), 59-78.

Porter, M.E., Stern, S., & Green, M. (2017). *Social Progress Index 2017.* Washington: Social Progress Imperative.

Redefining Progress. (1995). What's wrong with the GDP as a measure of progress?, *The Genuine Progress Indicator: Summary of Data and Methodology*, 2-9.

Romney, D. M., Brown, R. I., & Fry, P. S. (1994). Improving the quality of life: Prescriptions for change', *Social Indicators Research*, *33,* 237-272.

Royal Government of Bhutan. (2008). The Constitution of the Kingdom of Bhutan. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Bhutan_2008.pdf?lang=en

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069-1081.

Schyns, P. (2003*). Income and Life Satisfaction. A Cross-National and Longitudinal Study*, Dissertation Proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam. Delft: Eburon.

Selin, H. (2015). *The risk of UN's sustainable development goals: too many goals, too little focus.* Retrieved from http://theconversation.com/the-risk-of-uns-sustainable-development-goals-too-many-goals-too-little-focus-48083

Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities.* Amsterdam: Noth Holland.

Sen, A. (1993). *Capability and well-being. The quality of life*. Oxford: Clarendon Press.

Shaw, T. (2015). Beyond GDP - how Australia could help redefine well-being. Retrieved from https://theconversation.com/beyond-gdp-how-australia-could-help-redefine-well-being-48891

Social Progress Imperative. (2017). *Social Progress Index Overview 2017*. Retrieved from https://www.socialprogressindex.com/

Social Progress Imperative. (2018). Who We Are. 2018; http://www.socialprogressimperative.org/who-we-are/.

Springer, K. W., & Hauser, R. M. (2006). An assessment of the construct validity of Ryff's Scales of Psychological Well-Being: Method, mode, and measurement effects. *Social Science Research, 35*(4), 1080-1102.

Stern, S., Wares, A. & Epner, T. (2017). *Social Progress Index 2017: Methodology Report*. Washington DC: Social Progress Imperative.

Stam, J. & Veenhoven, R. (Eds.) (2007). *Quality of Life & Happiness of People in Japan and The Netherlands*, Encounters Series Vol. 1. Amsterdam: KIT Publishers.

Stiglitz, J.E., Sen, A., & Fitoussi, J. P. (2009). *Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress.* Paris: Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.

Strumpel, B. (1973). Economic life styles, values and subjective welfare. In: E. B. Sheldon (Ed.), *Family Economic Behavior: Problems and Prospects* (pp. 69-138).

Sumner, A. (2004). Economic Well-being and non-economic well-being. *A Review of the Meaning and Measurement of Poverty*, *30*(49), 33-50.

Sustainable Development Solutions Network. Vision and Organization. Retrieved from http://unsdsn.org/about-us/vision-and-organization/

Tamauchi, N. (2011). Shinsaifukkou to koufukudo kentou no igi . Restoration from the earthquake and significance to consider measuring well-being). Retrieved from http://www5.cao.go.jp/keizai2/koufukudo/pdf/igi.pdf.

The Commission on Measuring Well-being Japan.(2011). *Measuring national well-being-proposed well-being indicators-.* Chiyoda, Tokyo: Cabinet Office of Japan.

The Editorial team. (2017). Support U.N. development goals. *The Japan Times* 2017.

The Federal Government of Germany. (2017). *Government Report on Well-being in Germany.* Berlin: Federal Press Office.

The Federal Government of Germany. (2018). Well-being in Germany. 2018. Retrieved from https://www.gut-leben-in-deutschland.de/static/LB/en.

The Fraser of Allander Institute with Oxfam. (2012). *The Oxfam Humankind Index for Scotland.* Oxfam Scotland.United Nations Development Programme. (2018a) *Human Development Index (HDI).* Retrieved from http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi

United Nations Development Programme. (2018b). *About human development.* Retrieved from http://hdr.undp.org/en/humandev

UNDP Human Development Report Office. (2015). *Training material for producing national human development reports.* New York: United Nations Development Programme.

United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. (2014). *Chair's summary of the Asia-Pacific Regional Consultation on Accountability for the Post-2015 Development Agenda.* Bangkok: Asia-Pacific Regional Consultation on: Accountability for the Post-2015 Development Agenda.

United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. (2016). Second Sub-Regional Workshop on Data and Statistics for Sustainable Development Goals (SDGs) (Central Asia). 2016. Retrieved from http://www.unescap.org/events/second-sub-regional-workshop-data-and-statistics-sustainable-development-goals-sdgs-central.

United Nations General Assembly. (2000). *Resolution adopted by the General Assembly 55/2 United Nations millennium declaration.* New York: United Nations General Assembly.

United Nations General Assembly. (2014). *Resolution adopted by the General Assembly on 29 January 2014: 68/261 Fundamental Principles of Official Statistics.* New York: United Nations General Assembly.

United Nations General Assembly. (2015). *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 70/1 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.* New York: United Nations General Assembly.

UN System Task Team on the post-2015 UN Development Agenda. (2012). *Review of the contributions of the MDG agenda to foster development: lessons for the post-2015 UN development agenda.* New York: United Nations.

University of Waterloo. (2018a). *Our index.* Retrieved from https://uwaterloo.ca/canadian-index-Well-being/what-we-do/how-it-works/our-index

University of Waterloo. (2018b). *Toward a Global Index of Well-being.* Retrieved from https://uwaterloo.ca/toward-a-global-index-of-Well-being/

Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T., & Wangdi, K. (2012). *An Extensive Analysis of GNH Index.* Thimphu. Bhutan: The Centre for Bhutan Studies.

Veenhoven, R. (1996). Happy Life-Expectancy: A comprehensive measure of quality-of-life in nations. *Social Indicators Research, 39*: 1-58.

Whitehouse, C., & Winderl, T. (2004). National Happiness: Universalism, Cultural Relativism or Both? An Assessment. Paper presented at Gross National Happiness and Development: Proceedings of the first seminar on operationalisation of Gross National Happiness,Thimphu.

Wikiprogress. (2009). Retrieved from http://wikiprogress.org/.

Wilson, J. (1972). The industrial process and the quality of life. In G. J. Stober & D. Schumacher (Eds.), *Technology Assessment and Quality of life*, 131-146. Winzer, L. & Gray, R. S. (2018). The Role of Buddhist Practices in Happiness and Health in Thailand: A Structural Equation Model. *Journal of Happiness Studies*, Prepublished January 3, 2018. Retrieved from https://doi.org/10.1007/s10902-017-9953-z.

Zautra, A. (1983). Social resources and the quality of life. *American Journal of Community Psychology*, *11*: 275-290.

ภาคผนวก 1 ดัชนีรวม และรายละเอียดตัวชี้วัด

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
1. ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับนานาชาติ				
ดัชนีการพัฒนาคน (Human Development Index: HDI)	Mahbub ul Haq (นักเศรษฐศาสตร์) UNDP	2533	1) อายุคาดเฉลี่ย 2) การศึกษา (จำนวนปีเฉลี่ยหรือจำนวนปีที่คาดว่าจะได้รับการศึกษาในโรงเรียน 3) รายได้มวลรวมประชาชาติต่อหัว	3
เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs)	สหประชาชาติ	2543–2558	เป้าหมายที่ 1: ขจัดความยากจนและความหิวโหย (เป้าประสงค์ 3 ข้อ และตัวชี้วัด 9 ตัว) เป้าหมายที่ 2: ให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา (เป้าประสงค์ 1 ข้อและตัวชี้วัด 3 ตัว) เป้าหมายที่ 3: ส่งเสริมบทบาทสตรีและความเท่าเทียมกันทางเพศ (เป้าประสงค์ 1 ข้อ และตัวชี้วัด 3 ตัว) เป้าหมายที่ 4: ลดอัตราการตายของเด็ก (เป้าประสงค์ 1 ข้อ และตัวชี้วัด 3 ตัว) เป้าหมายที่ 5: พัฒนาสุขภาพสตรีมีครรภ์ (เป้าประสงค์ 2 ข้อ และตัวชี้วัด 6 ตัว) เป้าหมายที่ 6: ต่อสู้โรคเอดส์ มาเลเรีย และโรคสำคัญอื่นๆ (เป้าประสงค์ 3 ข้อ และตัวชี้วัด 10 ตัว) เป้าหมายที่ 7: รักษาและจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (เป้าประสงค์ 4 ข้อ และตัวชี้วัด 10 ตัว) เป้าหมายที่ 8: ส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาในประชาคมโลก (เป้าประสงค์ 6 ข้อ และตัวชี้วัด 16 ตัว)	60*
เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)	สหประชาชาติ	2558	เป้าหมายที่ 1: ขจัดความยากจน (ตัวชี้วัด 14 ตัว) เป้าหมายที่ 2: ขจัดความหิวโหย (ตัวชี้วัด 13 ตัว) เป้าหมายที่ 3: สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (ตัวชี้วัด 27 ตัว) เป้าหมายที่ 4: การศึกษาที่มีคุณภาพ (ตัวชี้วัด 11 ตัว) เป้าหมายที่ 5: ความเสมอภาคทางเพศ (ตัวชี้วัด 14 ตัว) เป้าหมายที่ 6: น้ำสะอาดและสุขาภิบาล (ตัวชี้วัด 11 ตัว) เป้าหมายที่ 7: พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ (ตัวชี้วัด 6 ตัว) เป้าหมายที่ 8: งานที่มีคุณค่า และการเติบโตทางเศรษฐกิจ (ตัวชี้วัด 17 ตัว) เป้าหมายที่ 9: อุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐาน (ตัวชี้วัด 23 ตัว) เป้าหมายที่ 10: ลดความเหลื่อมล้ำ (ตัวชี้วัด 11 ตัว)	244* (มีตัวชี้วัด 9 ตัวที่ใช้เหมือนกันในเป้าประสงค์จำนวน 2–3 ข้อ)

□□□□□□□61 7.indd 54 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
			เป้าหมายที่ 11: เมืองและชุมชนมีความยั่งยืน (ตัวชี้วัด 15 ตัว) เป้าหมายที่ 12: การผลิตและการบริโภคที่มีความรับผิดชอบ (ตัวชี้วัด 13 ตัว) เป้าหมายที่ 13: การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ (ตัวชี้วัด 8 ตัว) เป้าหมายที่ 14: การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล (Life below water) (ตัวชี้วัด 10 ตัว) เป้าหมายที่ 15: การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบนบก (ตัวชี้วัด 14 ตัว) เป้าหมายที่ 16: สังคมสงบสุข ยุติธรรม และไม่แบ่งแยก (ตัวชี้วัด 23 ตัว) เป้าหมายที่ 17: ความร่วมมือ (ตัวชี้วัด 25 ตัว)	
ดัชนีความสุขโลก (Happy Planet Index: HPI)	The New Economics Foundation	2549	1) ความพึงพอใจในชีวิต 2) อายุคาดเฉลี่ย 3) ความเหลื่อมล้ำในประเทศ 4) รอยเท้านิเวศ	4
ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD (OECD Better Life Index)	OECD	2554	1) ที่อยู่อาศัย (ค่าใช้จ่ายเพื่อที่อยู่อาศัย ที่พักอาศัยที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน จำนวนห้องต่อคน) 2) รายได้ (ฐานะทางการเงินของครัวเรือนและการใช้จ่ายที่ปรับด้วยมูลค่าการโอนที่เป็นสิ่งของแล้วของครัวเรือน) 3) การจ้างงาน (ความมั่นคงของงาน รายได้ส่วนบุคคล อัตราการว่างงานระยะยาว และการจ้างงาน) 4) ชุมชน (คุณภาพของเครือข่ายการสนับสนุน) 5) การศึกษา (จำนวนปีที่ได้รับการศึกษา ทักษะของนักเรียน การได้รับการศึกษา) 6) สิ่งแวดล้อม (คุณภาพน้ำและมลภาวะทางอากาศ) 7) การมีส่วนร่วมของประชาชน (การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียในการสร้างกฎระเบียบและผู้มีสิทธิ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง) 8) สุขภาพ (การประเมินสุขภาพตนเองและอายุคาดเฉลี่ย) 9) ความพึงพอใจในชีวิต 10) ความปลอดภัย (อัตราการฆาตกรรม และความรู้สึกปลอดภัยเมื่อเดินในเวลากลางคืน) 11) ความสมดุลในชีวิตระหว่างการทำงานกับการพักผ่อน (เวลาที่ใช้เพื่อการพักผ่อน กับชั่วโมงการทำงานอันยาวนาน)	24

□□□□□□□61 7.indd 55 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
รายงานความสุขโลก ปี 2560 (2017 World Happiness Report: WHR)	Sustainable Development Solutions Network (SDSN) แต่งตั้งโดยเลขาธิการสหประชาชาติในปี 2555	2555	1) เสรีภาพในการเลือกดำเนินชีวิต 2) ความมีน้ำใจ 3) ความยืนยาวของชีวิตอย่างมีสุขภาพดี 4) การสนับสนุนทางสังคม 5) รายได้ (GDP ต่อหัว) 6) ความไว้วางใจ (ไม่มีการคอรัปชั่น) 7) ผลกระทบทางบวก 8) ผลกระทบทางลบ	8
ดัชนีความก้าวหน้าทางสังคม (Social Progress Index: SPI)	Social Progress Imperative	2557	องค์ประกอบที่ 1: ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ 1) อาหารและการรักษาพยาบาล (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 2) น้ำและสุขอนามัย (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 3) ที่อยู่อาศัย (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 4) ความปลอดภัยส่วนบุคคล (ตัวชี้วัด 5ตัว) องค์ประกอบที่ 2: พื้นฐานของการอยู่ดีมีสุข 1) การเข้าถึงความรู้พื้นฐาน (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 2) การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและการสื่อสาร (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 3) สุขภาพและความสุขสบาย (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 4) สิ่งแวดล้อมและคุณภาพ (ตัวชี้วัด 4 ตัว) องค์ประกอบที่ 3: โอกาส 1) สิทธิส่วนบุคคล (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 2) เสรีภาพและทางเลือกส่วนบุคคล (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 3) การอดทนอดกลั้นและการยอมรับ (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 4) การเข้าถึงการศึกษาระดับสูง (ตัวชี้วัด 5 ตัว)	50*

□□□□□□□61 7.indd 56 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของสหภาพยุโรป (EU's Quality of Life Indicators)	Eurostat	2558 (รายงานฉบับแรกได้รับการตีพิมพ์) 2554 (มีการนำเสนอตัวชี้วัดในหลากมิติ)	องค์ประกอบที่ 1: เงื่อนไขที่จำเป็นต่อการอยู่อาศัย 1) รายได้ (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 2) การบริโภค (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 3) เงื่อนไขทางวัตถุ (ตัวชี้วัด 5 ตัว) องค์ประกอบที่ 2: กิจกรรมการผลิตหรือกิจกรรมหลัก 1) ปริมาณการจ้างงาน (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 2) คุณภาพการจ้างงาน (ตัวชี้วัด 16 ตัว) 3) สาเหตุหลักของการไม่ก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (ตัวชี้วัด 2 ตัว) องค์ประกอบที่ 3: สุขภาพ 1) ผลลัพธ์ (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 2) ปัจจัย (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 3) การเข้าถึงบริการทางสุขภาพ (ตัวชี้วัด 1ตัว) องค์ประกอบที่ 4: การศึกษา 1) ความสามารถและทักษะ (ตัวชี้วัด 6 ตัว) 2) การเรียนรู้ตลอดชีวิต (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 3) โอกาสทางการศึกษา (ตัวชี้วัด 1 ตัว) องค์ประกอบที่ 5: สันทนาการและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม 1) สันทนาการ (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 2) การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (ตัวชี้วัด 8 ตัว) องค์ประกอบที่ 6: ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความปลอดภัยในชีวิต 1) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 2) ความปลอดภัยในชีวิต (ตัวชี้วัด 3 ตัว) องค์ประกอบ 7: การปกครองและสิทธิขั้นพื้นฐาน 1) สถาบันและการให้บริการสาธารณะ (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 2) การไม่เลือกปฏิบัติและโอกาสที่เท่าเทียม (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 3) ประชาชนที่ตื่นรู้ (ตัวชี้วัด 1 ตัว)	84*

□□□□□□□61 7.indd 57 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
			องค์ประกอบที่ 8: สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติในการดำรงชีวิต 1) มลภาวะ (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 2) การเข้าถึงพื้นที่สีเขียวและพักผ่อนหย่อนใจ (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 3) ภูมิทัศน์ และสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง (ตัวชี้วัด 1 ตัว) องค์ประกอบ +1: ความพึงพอใจในชีวิตโดยรวม 1) ความพึงพอใจในชีวิต (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 2) อารมณ์ (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 3) ความหมายและเป้าหมายในชีวิต (ตัวชี้วัด 1 ตัว)	
2. ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยรัฐบาลของประเทศนั้น ๆ)				
ตัวชี้วัดความก้าวหน้าของออสเตรเลีย (Measures of Australia's Progress: MAP)	สำนักงานสถิติออสเตรเลีย	2545–2556	องค์ประกอบที่ 1: เศรษฐกิจ 1) โอกาส (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 2) การทำงาน (ตัวชี้วัด 6 ตัว) 3) ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 4) เศรษฐกิจที่ยืดหยุ่น (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 5) การพัฒนามาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 6) ค่าตอบแทนที่ยุติธรรม (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 7) เศรษฐกิจระหว่างประเทศ (ตัวชี้วัด 3 ตัว) องค์ประกอบที่ 2: สังคม 1) สุขภาพ (ตัวชี้วัด 6 ตัว) 2) ความสัมพันธ์ใกล้ชิด (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 3) บ้าน (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 4) ความปลอดภัย (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 5) การเรียนรู้และความรู้ (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 6) ความสัมพันธ์กับชุมชนและความหลากหลาย (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 7) ความเสมอภาค (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 8) ชีวิตที่สมบูรณ์พูนสุข (ตัวชี้วัด 5 ตัว)	82* (2556)

□□□□□□□61 7.indd 58 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
			องค์ประกอบที่ 3: สิ่งแวดล้อม 1) สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 2) การเห็นคุณค่าสิ่งแวดล้อม (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 3) การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 4) การรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 5) สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาวะ (ตัวชี้วัด 1 ตัว) องค์ประกอบที่ 4: การปกครอง 1) ความไว้วางใจ (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 2) อภิบาลที่มีประสิทธิผล (ไม่มีตัวชี้วัด) 3) การมีส่วนร่วม (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 4) การรับรู้การประชาพิจารณ์ (ไม่มีตัวชี้วัด) 5) สิทธิและความรับผิดชอบของประชาชน (ตัวชี้วัด 2 ตัว)	
ความสุขมวลรวมประชาชาติภูฏาน (Bhutan Gross National Happiness: GNH) (	รัฐบาลภูฏาน	2010 (มีการสำรวจครั้งแรกในปี 2550 โดยใช้ตัวชี้วัดมากกว่า 640 ตัว)	1) สุขภาวะทางจิต (ความพึงพอใจในชีวิต อารมณ์ในแง่บวกและลบ และจิตวิญญาณ) 2) สุขภาพ (การประเมินสุขภาพตนเอง จำนวนวันที่มีสุขภาพดี ภาวะทุพพลภาพ และสุขภาพจิต) 3) การศึกษา (การรู้หนังสือ การเข้าโรงเรียน ความรู้และค่านิยม) 4) การจัดสรรเวลา (เวลาทำงานและเวลานอน) 5) ความหลากหลายและความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม (ทักษะทางศิลปะ การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม การพูดภาษาท้องถิ่น และความกลมกลืน) 6) ธรรมาภิบาล (การมีส่วนร่วมทางการเมือง การให้บริการ การปกครอง และสิทธิขั้นพื้นฐาน) 7) พลังของชุมชน (การอุทิศเวลาและการบริจาคเงิน ความปลอดภัย ความสัมพันธ์ในชุมชนและครอบครัว) 8) ความหลากหลายและการฟื้นฟูทางระบบนิเวศ (การทำลายสัตว์ป่า ความเป็นเมือง ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและนิเวศ) 9) มาตรฐานในการดำรงชีวิต (รายได้ต่อหัว สินทรัพย์และที่อยู่อาศัย)	33

□□□□□□□61 7.indd 59 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
ความอยู่ดีมีสุขประชาชาติของสหราชอาณาจักร (UK's National Well-being)	รัฐบาลสหราชอาณาจักร	2553 (เริ่มจากตัวชี้วัด 38 ตัว)	1) ความอยู่ดีของบุคคล (ตัวชี้วัด 5 ตัว คือ ความพึงพอใจในชีวิตโดยรวม ตนรู้สึกว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่มีความคุ้มค่าอย่างไร การประเมินความสุขด้วยตนเอง การประเมินความวิตกกังวลด้วยตนเอง และสุขภาวะทางจิตของประชากร) 2) ความสัมพันธ์ (ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ อัตราส่วนระหว่างคนที่มีความสัมพันธ์ที่ไม่มีความสุข ความถี่ของความรู้สึกเหงา กับการมีคู่สมรสหรือคู่ การมีสมาชิกครอบครัวหรือเพื่อนที่มีปัญหาร้ายแรง) 3) สุขภาพ (ตัวชี้วัด 4 ตัว คือ อายุคาดเฉลี่ยประชากรที่มีสุขภาพ ร้อยละของผู้ที่มีภาวะทุพพลภาพ ผู้ที่พอใจในสุขภาพของตน และผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าหรือวิตกกังวล) 4) เราทำอะไร (ตัวชี้วัด 6 ตัว คือ อัตราการว่างงาน ความพึงพอใจในการงาน ความพึงพอใจกับจำนวนเวลาพักผ่อน การอาสาสมัครมากกว่า 1 ครั้งในรอบ 12 เดือน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศิลปะหรือวัฒนธรรมอย่างน้อย 3 ครั้งในปีที่ผ่านมา และการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่ในการเล่นกีฬาที่มีความหนักปานกลางเป็นเวลา 30 นาที จำนวน 1 ครั้งต่อสัปดาห์) 5) เราอาศัยอยู่ที่ไหน (ตัวชี้วัด 6 ตัว คือ อาชญากรรม ความรู้สึกปลอดภัยที่จะเดินคนเดียวในตอนกลางคืน การเข้าถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติต่อสัปดาห์ ความรู้สึกเป็นเจ้าของในละแวกบ้านตน การใช้เวลาเดินทางไปถึงสถานที่ให้บริการสำคัญๆ ที่ใกล้ที่สุด และความพึงพอใจในที่อยู่อาศัยของตน) 6) การเงินส่วนบุคคล (ตัวชี้วัด 5 ตัว คือ บุคคลในครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่าร้อยละ 60 ก่อนหักค่าใช้จ่ายครัวเรือน ความมั่งคั่งเฉลี่ยต่อครัวเรือน รายได้เฉลี่ยที่แท้จริงของครัวเรือน ความพึงพอใจในรายได้ของครัวเรือน และการประเมินตนเองเกี่ยวกับความยากลำบากที่จะมีเงินให้เพียงพอ) 7) เศรษฐกิจ (ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ รายได้ประชาชาติที่แท้จริงหลังหักภาษีต่อหัว หนี้สินภาครัฐสุทธิต่อ GDP และอัตราเงินเฟ้อ) 8) การศึกษาและทักษะ (ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ ทุนมนุษย์ ประกอบด้วยคุณค่าที่เป็นทักษะของบุคคล ความรู้ และขีดความสามารถในตลาดแรงงาน ประมาณการจำนวนคนที่ไม่ได้รับการศึกษา การจ้างงาน และการอบรม และประชากรอายุ 16-64 ปีที่ขาดคุณวุฒิ) 9) การปกครอง (ตัวชี้วัด 2 ตัว คือ การออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งทั่วไป และผู้ที่มีความไว้วางใจในรัฐบาล) 10) สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ (ตัวชี้วัด 4 ตัว คือ การปล่อยก๊าซเรือนกระจก พื้นที่อนุรักษ์ การบริโภคพลังงานจากแหล่งพลังงานหมุนเวียน และของเสียจากครัวเรือนที่นำกลับมาใช้ใหม่ได้)	41

□□□□□□□61 7.indd 60 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
ความอยู่ดีมีสุขประชาชาติของญี่ปุ่น (Japan's National Well-being)	รัฐบาลญี่ปุ่น	2554	องค์ประกอบที่ 1: ความอยู่ดีเชิงอัตวิสัยและความสุข (ตัวชี้วัด 6 ตัว) 1) ระดับความสุขในปัจจุบัน 2) ระดับความสุขที่อยากให้เป็น 3) ระดับความสุขที่คาดหวังในอนาคต 4) ความใกล้ชิด 5) ประสบการณ์ด้านอารมณ์ 6) ช่องว่างความสุขในครัวเรือน องค์ประกอบที่ 2: สภาพสังคม–เศรษฐกิจ 1) ความต้องการขั้นพื้นฐาน (ตัวชี้วัด 14 ตัว) 2) ที่อยู่อาศัย (ตัวชี้วัด 9 ตัว) 3) การเลี้ยงดูบุตร/การศึกษา (ตัวชี้วัด 13 ตัว) 4) การทำงาน (ตัวชี้วัด 15 ตัว) 5) สวัสดิการทางสังคม (ตัวชี้วัด 5 ตัว) องค์ประกอบที่ 3: สุขภาพกายและสุขภาพจิต 1) สุขภาพกาย (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 2) สุขภาพจิต (ตัวชี้วัด 9 ตัว) 3) สุขภาพกายและสุขภาพจิต (ตัวชี้วัด 7 ตัว) องค์ประกอบที่ 4: ความสัมพันธ์ 1) รูปแบบการใช้ชีวิต (ตัวชี้วัด 7 ตัว) 2) ความสัมพันธ์กับบุคคลและกับสมาชิกครอบครัว (ตัวชี้วัด 8 ตัว) 3) ความสัมพันธ์กับชุมชน (ตัวชี้วัด 13 ตัว) 4) ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ (ตัวชี้วัด 5 ตัว) องค์ประกอบที่ 5: ความยั่งยืน 1) ภาวะโลกร้อน (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 2) วัสดุหมุนเวียน (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 3) คุณภาพอากาศ (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 4) คุณภาพน้ำ (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 5) ความเสี่ยงจากสารเคมีต่อสิ่งแวดล้อม (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 6) ความหลากหลายทางชีวภาพ (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 7) รอยเท้านิเวศ (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 8) พฤติกรรมผู้บริโภค (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 9) ความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้ประกอบการ (ตัวชี้วัด 1 ตัว)	132* (ไม่มีการยืนยันจำนวนตัวชี้วัดเนื่องจากตัวชี้วัดหลายตัวไม่มีข้อมูลที่เพียงพอสำหรับการวัด)

□□□□□□□61 7.indd 61 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
คุณภาพชีวิตของญี่ปุ่น (Japan's Quality of Life Survey: JQOLS)	สถาบันวิจัยเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะรัฐมนตรี	2554–2558	องค์ประกอบที่ 1: ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยและความสุข (ตัวชี้วัด 6 ตัว) 1) ระดับความสุขในปัจจุบัน 2) ระดับความสุขในอุดมคติ 3) ระดับความสุขที่คาดหวังในอนาคต 4) ความสัมพันธ์ 5) ประสบการณ์ด้านอารมณ์ 6) ช่องว่างความสุขในครัวเรือน องค์ประกอบที่ 2: สภาพทางสังคม–เศรษฐกิจ ความต้องการขั้นพื้นฐาน (ตัวชี้วัด 5 ตัว) 1) อัตราการถูกพรากสิทธิในการเข้าถึงวัตถุปัจจัย 2) ความปลอดภัยในอาหาร 3) ความพึงพอใจในวัตถุปัจจัย 4) สัดส่วนของผู้ที่วิตกกังวลเกี่ยวกับการเสียชีวิตโดยลำพัง 5) ความวิตกกังวลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายหลังเกษียน ที่อยู่อาศัย (ตัวชี้วัด 6 ตัว) 1) ความรู้สึกถึงภาระค่าใช้จ่ายในการอยู่อาศัย 2) ความพึงพอใจในที่อยู่อาศัย 3) ความพึงพอใจกับความสะอาดของถนนหนทาง (ปราศจากขยะ) 4) สามารถเดินคนเดียวในตอนกลางคืนได้ 5) ความพึงพอใจกับสิ่งอำนวยความสะดวกในละแวกบ้าน (เช่น สวน ร้านขายของ และสถานพยาบาล) การศึกษาและการเลี้ยงดูบุตร (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 1) ระดับการศึกษา 2) อัตราการลาออกในระดับมัธยม 3) ความพึงพอใจกับการเลี้ยงดูบุตร 4) ความพึงพอใจในระบบสนับสนุนการดูแลเด็กเล็ก	

□□□□□□□61 7.indd 62 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
			การทำงาน (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 1) ความพึงพอใจในงานที่ทำ 2) ความวิตกกังวลเกี่ยวกับการเสียชีวิตจากการทำงานหนักเกินไป (Karoshi) สวัสดิการทางสังคม (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 1) ความไว้วางใจรัฐบาลและระบบราชการ 2) การไม่มีบำนาญและประกันสุขภาพ องค์ประกอบที่ 3: สุขภาพกายและสุขภาพจิต สุขภาพจิต (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 1) ความเครียด 2) ความตั้งใจหรือพยายามฆ่าตัวตาย 3) การซึมเศร้า สุขภาพกายและสุขภาพจิต (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 1) ความพึงพอใจในการให้บริการทางการแพทย์ 2) ความยากลำบากในการเป็นผู้ดูแลสมาชิกครอบครัวที่มีภาวะทุพพลภาพและการเจ็บป่วยทางจิต 3) ความพึงพอใจในระบบสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัว 4) การประเมินสุขภาพด้วยตนเอง องค์ประกอบที่ 4: ความสัมพันธ์ รูปแบบการใช้ชีวิต (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 1) ความพึงพอใจกับการจัดสรรเวลา ความสัมพันธ์กับบุคคลและกับสมาชิกครอบครัว (ตัวชี้วัด 6 ตัว) 1) ความถี่ของการติดต่อสมาชิกครอบครัว ญาติ และเพื่อน 2) ความรู้สึกเหงา 3) การมีใครสักคนที่คอยช่วยเหลือในยามที่ท่านมีปัญหา 4) ความพึงพอใจในชีวิตครอบครัว 5) ไม่มีครอบครัวหรือญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ใกล้เลย 6) อยู่คนเดียว ไม่มีญาติพี่น้องอาศัยอยู่ใกล้เลย	46 (2554)

□□□□□□□61 7.indd 63 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
			ความสัมพันธ์กับชุมชน (ตัวชี้วัด 6 ตัว) 1) ความรู้สึกว่าสังคมต้องการท่าน 2) มีความไว้ใจผู้อื่น 3) การมีส่วนร่วมในชุมชน 4) ความรู้สึกโดดเดี่ยวจากสังคม 5) มีสถานที่ไว้พักผ่อนหย่อนใจ (เช่น สนามเด็กเล่น) 6) อาชญากรรมและความรุนแรงในชุมชน ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 1) การเคารพนับถือธรรมชาติ	
ความอยู่ดีมีสุขที่เท่าเทียมและยั่งยืนในอิตาลี (*Benessere equo e sostenibile*)	สภาเศรษฐกิจและแรงงานแห่งอิตาลีและสถาบันสถิติแห่งอิตาลี	2556	1) สุขภาพ (ตัวชี้วัด 14 ตัว) 2) การศึกษาและการฝึกอบรม (ตัวชี้วัด 11 ตัว) 3) ความสมดุลระหว่างการทำงานและพักผ่อน (ตัวชี้วัด 13 ตัว) 4) ความอยู่ดีมีสุขด้านเศรษฐกิจ (ตัวชี้วัด 10 ตัว) 5) ความสัมพันธ์ทางสังคม (ตัวชี้วัด 11 ตัว) 6) การเมืองและสถาบัน (ตัวชี้วัด 13 ตัว) 7) ความมั่นคง (ตัวชี้วัด 11 ตัว) 8) ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (ตัวชี้วัด 3 ตัว) 9) ภูมิทัศน์ และมรดกทางวัฒนธรรม (ตัวชี้วัด 12 ตัว) 10) สิ่งแวดล้อม (ตัวชี้วัด 13 ตัว) 11) การวิจัยและพัฒนา (ตัวชี้วัด 7 ตัว) 12) คุณภาพการให้บริการ (ตัวชี้วัด 13 ตัว)	134* (รายงานปี 2557 ระบุตัวชี้วัดที่เหมาะที่สุด 131 ตัว)
ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) (National Well-being Indicators in Republic of China, Taiwan)	รัฐบาลจีน (ไต้หวัน)	2556	1) สภาพที่พักอาศัย (มีตัวชี้วัด 8 ตัว) 2) รายได้และความมั่งคั่ง (มีตัวชี้วัด 7 ตัว) 3) การงานและรายได้ (มีตัวชี้วัด 8 ตัว) 4) ความสัมพันธ์ทางสังคม (มีตัวชี้วัด 6 ตัว) 5) การศึกษาและทักษะ (มีตัวชี้วัด 4 ตัว) 6) คุณภาพสิ่งแวดล้อม (มีตัวชี้วัด 3 ตัว)	64*

□□□□□□□61 7.indd 64 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
			7) การมีส่วนร่วมของประชาชนและการปกครอง (มีตัวชี้วัด 8 ตัว) 8) สถานะสุขภาพ (มีตัวชี้วัด 7 ตัว) 9) ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (มีตัวชี้วัด 3 ตัว) 10) ความปลอดภัยส่วนบุคคล (มีตัวชี้วัด 6 ตัว) 11) ความสมดุลในชีวิตและการทำงาน (มีตัวชี้วัด 4 ตัว)	
ตัวชี้วัดชีวิตที่ดีของเยอรมนี Well-being in Germany (*Gut Leben In Deutschland*)	รัฐบาลเยอรมนี	2558	1) สุขภาพตลอดช่วงชีวิต (ตัวชี้วัด 5 ตัว คือ อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด; ความชุกของโรคอ้วน; จำนวนผู้อยู่อาศัยในการดูแลของแพทย์และผู้เชี่ยวชาญ; อัตราส่วนของการประเมินสุขภาพตนเองกับรายได้; คุณภาพการดูแลรักษา (placeholder) 2) การงานดีและการมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค (ตัวชี้วัด 5 ตัว คือ อัตราการว่างงาน; อัตราการจ้างงาน; การจ้างงานที่เป็นและไม่เป็นไปตามมาตรฐาน; ค่าจ้างสุทธิและเงินเดือนตามจริง; ความพึงพอใจในงานที่ทำ) 3) ประชาชนได้รับโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกัน (ตัวชี้วัด 4 ตัว คือ คนที่สำเร็จการศึกษาระดับอาชีวะหรือมีคุณสมบัติเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยเป็นอย่างน้อย; นักเรียนที่ลาออกจากโรงเรียนกลางคัน; การเคลื่อนไหวด้านการศึกษาระหว่างผู้ปกครองและบุตรหลาน; การมีส่วนร่วมในการศึกษาอื่นๆ) 4) การมีเวลาให้ครอบครัวและการทำงาน (ตัวชี้วัด 4 ตัว คือ การเปรียบเทียบชั่วโมงการทำงานที่ต้องการกับชั่วโมงการทำงานจริง; อัตราการลงทะเบียนที่ศูนย์เลี้ยงเด็ก; ชั่วโมงการทำงานที่ลดลงเพื่อให้ดูแลเด็ก; การใช้เวลาเดินทางไป–กลับ) 5) รายได้มั่นคง (ตัวชี้วัด 5 ตัว คือ รายได้สุทธิของครัวเรือน; สัมประสิทธิ์จินีด้านรายได้; สัมประสิทธิ์จินีด้านความมั่งคั่ง; อัตราความเสี่ยงที่จะเกิดความยากจน; อัตราส่วนพึ่งพิงวัยชรา) 6) การใช้ชีวิตด้วยความมั่นคงและอย่างมีเสรีภาพ (ตัวชี้วัด 4 ตัว คือ ความหวาดกลัวอาชญากรรม; อาชญากรรมที่เกิดขึ้น; อาชญากรรมที่เกิดจากความเกลียดชังและเหตุผลทางการเมือง; ความไว้ใจของประชาชนต่อตำรวจในท้องถิ่น) 7) บ้านในเมืองและชนบท (ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ อัตราส่วนค่าเช่าบ้านกับรายได้สุทธิของครัวเรือน; ระยะเวลาเดินทางไปสถานที่ศึกษา สถานที่ให้บริการและสถานที่ทางวัฒนธรรม; การเข้าถึงเทคโนโลยีความเร็วสูง)	46

□□□□□□□61 7.indd 65 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
			8) การยืนหยัดเพื่อครอบครัวและสังคม (ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ รูปแบบชีวิตและครอบครัว; ความช่วยเหลือจากคนอื่น; การมีส่วนร่วมของประชาชน; การเป็นสมาชิกชมรมกีฬา) 9) การสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจ การลงทุนในอนาคต (ตัวชี้วัด 5 ตัว คือ ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติต่อหัวที่แท้จริง; อัตราการลงทุน; อัตราส่วนหนี้สินในประเทศ; รายจ่ายภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อการวิจัยและพัฒนา; ระยะเวลาเพื่อการเริ่มประกอบธุรกิจ) 10) การอนุรักษ์ธรรมชาติและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ คุณภาพอากาศ; ความหลากหลายทางชีวภาพและคุณภาพสิ่งแวดล้อม; การผลิตพลังงาน) 11) การใช้ชีวิตอย่างเสรีและเสมอภาคภายใต้กฎหมาย (ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ ผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง; แนวโน้มอิทธิพลต่อการเมือง; การรับประกันสิทธิขั้นพื้นฐาน 8 ประการ) 12) ดำเนินการควบคู่กับความรับผิดชอบต่อโลกและการธำรงไว้ซึ่งความสงบสุข (ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ การปล่อยก๊าซเรือนกระจกในประเทศและทั่วโลก; รายจ่ายสาธารณะเพื่อการพัฒนาที่เป็นร้อยละของรายได้ประชาชาติ; การดำเนินธุรกิจด้วยความรับผิดชอบต่อโลกและสิ่งแวดล้อม	
3. ตัวชี้วัดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (พัฒนา/ริเริ่มโดยสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรสาธารณกุศล)				
ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของออสเตรเลีย (Australia Unity National Well-being Index: AUNWI)	ศูนย์คุณภาพชีวิตแห่งออสเตรเลีย	2544	1) ความพึงพอใจในชีวิตในออสเตรเลียในภาพรวม (ท่านพอใจในชีวิตในออสเตรเลียเพียงใด) 2) ความพึงพอใจในสภาพเศรษฐกิจในออสเตรเลีย (ท่านพอใจในสภาพเศรษฐกิจในออสเตรเลียเพียงใด) 3) ความพึงพอใจในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในออสเตรเลีย (ท่านพอใจในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในออสเตรเลียเพียงใด) 4) ความพึงพอใจในสภาพสังคมในออสเตรเลีย (ท่านพอใจในสภาพสังคมในออสเตรเลียเพียงใด) 5) ความพึงพอใจในรัฐบาลออสเตรเลีย (ท่านพอใจรัฐบาลออสเตรเลียเพียงใด) 6) ความพึงพอใจในธุรกิจในออสเตรเลีย (ท่านพอใจในธุรกิจในออสเตรเลียเพียงใด) 7) ความพึงพอใจในความมั่นคงของชาติในออสเตรเลีย (ท่านพอใจในความมั่นคงของชาติในออสเตรเลียเพียงใด) 8) ท่านคิดว่ามีแนวโน้มที่การก่อการร้ายจะเกิดขึ้นในออสเตรเลียในอนาคตหรือไม่ ใช่/ไม่ใช่ ถ้า "ใช่" ให้ถาม ท่านจะให้คะแนนการก่อการร้ายอย่างไร ตั้งแต่ 0 (ไม่น่าจะเกิดขึ้นเลย)ไปจนถึง 10 (มีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นสูง)	8

□□□□□□□61 7.indd 66 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
ดัชนีความอยู่ดีมีสุขแคนาดา (Canadian Index of Well-being: CIW)	University of Waterloo	2559 (รายงานระดับชาติครั้งแรก) 2557 (รายงานระดับรัฐครั้งแรก)	องค์ประกอบที่ 1: พลังชุมชน 1) การมีส่วนร่วมทางสังคม (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 2) การสนับสนุนทางสังคม (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 3) ความปลอดภัยในชุมชน (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 4) ทัศนคติต่อคนอื่นและชุมชน (ตัวชี้วัด 2 ตัว) องค์ประกอบที่ 2: การมีส่วนร่วมทาง ประชาธิปไตย 1) การมีส่วนร่วม (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 2) การสื่อสาร (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 3) ภาวะผู้นำ (ตัวชี้วัด 3 ตัว) องค์ประกอบที่ 3: การศึกษา 1) ความสามารถทางสังคมและอารมณ์ (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 2) ความรู้และทักษะขั้นพื้นฐานทางการศึกษา (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 3) ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา การได้รับการศึกษา และการมีส่วนร่วมทางการศึกษาโดยรวม (ตัวชี้วัด 5 ตัว) องค์ประกอบที่ 4: สิ่งแวดล้อม 1) อากาศ (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 2) พลังงาน (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 3) น้ำจืด (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 4) วัตถุที่นำกลับมาใช้ใหม่ไม่ได้ (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 5) แหล่งชีวภาพ (ตัวชี้วัด 2 ตัว) องค์ประกอบที่ 5: ประชากรมีสุขภาพดี 1) ความอยู่ดีมีสุขส่วนบุคคล (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 2) สถานะสุขภาพทางกาย (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 3) อายุคาดเฉลี่ย/การตาย (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 4) สุขภาพจิต (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 5) ความฉลาดทางสุขภาพ (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 6) รูปแบบการใช้ชีวิต และพฤติกรรม (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 7) สาธารณสุข (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 8) การดูแลรักษาสุขภาพ (ตัวชี้วัด 1 ตัว)	

□□□□□□□61 7.indd 67 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
			องค์ประกอบที่ 6: สันทนาการและวัฒนธรรม 1) การมีส่วนร่วม (ตัวชี้วัด 7 ตัว) 2) การรับรู้ (ไม่มีตัวชี้วัด/ไม่ปรากฏข้อมูลตัวชี้วัด) 3) ประสบการณ์ (ไม่มีตัวชี้วัด/ไม่ปรากฏข้อมูลตัวชี้วัด) 4) โอกาส (ตัวชี้วัด 1 ตัว) องค์ประกอบที่ 7: มาตรฐานการดำรงชีวิต 1) รายได้และความมั่งคั่งเฉลี่ยและเฉลี่ยสูงสุด (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 2) การกระจายรายได้และความมั่งคั่ง (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 3) ความไม่แน่นอนของรายได้ (ไม่มีตัวชี้วัด/ไม่ปรากฏข้อมูลตัวชี้วัด) 4) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (ตัวชี้วัด 6 ตัว) องค์ประกอบที่ 8: การจัดสรรเวลา 1) เวลา (ตัวชี้วัด 4 ตัว) 2) กำหนดเวลาแม่นยำ (ตัวชี้วัด 2 ตัว) 3) กำหนดเวลาเร็ว (ตัวชี้วัด 1 ตัว) 4) กำหนดเวลาจำกัด (ตัวชี้วัด 1 ตัว)	64* ตัวชี้วัดที่ไม่มีข้อมูล
ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของโลกสำหรับกลุ่มประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง (Global Index of Well-being for Low to Middle Income Countries: GLOWING)	University of Waterloo	2558	ไม่มีข้อมูลรายละเอียด	ไม่มีข้อมูลรายละเอียด

□□□□□□□61 7.indd 68 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
ดัชนีมนุษย์อ็อกซ์แฟมสำหรับสก็อตแลนด์ (Oxfam Humankind Index for Scotland: OHIS)	อ็อกซ์แฟมสก็อตแลนด์ ร่วมกับ New Economic Foundation (NEF) Fraser of Allander Institute (FAI) at University of Strathclyd	2555–2556	1) ที่พักอาศัยที่ดี ในราคาที่จ่ายได้ และปลอดภัยสำหรับการอยู่อาศัย 2) สุขภาพดีทั้งกายและใจ 3) อาศัยอยู่ในละแวกบ้านที่ท่านสามารถออกไปนอกบ้านได้อย่างสบายใจและในสภาพแวดล้อมที่สะอาดและดีต่อสุขภาพ 4) มีงานทำที่น่าพอใจ (ไม่ว่าจะเป็นงานมีหรือไม่มีค่าตอบแทน) 5) มีความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัวและเพื่อน 6) ท่านรู้สึกว่าตนเองและคนที่ท่านห่วงใยมีความปลอดภัย 7) การเข้าถึงพื้นที่สีเขียวตามธรรมชาติ พื้นที่ชุมชนและพื้นที่สำหรับการเล่น 8) การงานที่มั่นคงและเหมาะสม 9) มีเงินพอที่จะชำระค่าใช้จ่ายต่างๆ และซื้อสิ่งของได้ตามต้องการ 10) มีแหล่งที่มาของรายได้ที่มั่นคง 11) การเข้าถึงศิลปะ มีงานอดิเรกและกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ 12) มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ต้องการในพื้นที่ 13) มีทักษะและการศึกษาที่เพียงพอเพื่อการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี 14) เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน 15) มีระบบคมนาคมที่ดีสำหรับการเดินทางไปสถานที่ๆ ต้องการได้ 16) สามารถเข้าถึงบริการที่มีคุณภาพดีเลิศ 17) สิทธิมนุษยชน ปราศจากการเลือกปฏิบัติ การได้รับการยอมรับนับถือ 18) รู้สึกดี	
ดัชนีความก้าวหน้าของคนไทย (Human Achievement Index: HAI, Thailand)	สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ประเทศไทย	2546	องค์ประกอบที่ 1: ด้านสุขภาพ 1) ร้อยละของทารกแรกเกิดที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ (% ทารกเกิดมีชีพ) 2) ร้อยละของประชากรที่เจ็บป่วยที่เป็นผู้ป่วยใน (%) 3) ร้อยละของประชากรที่พิการ (%) 4) ร้อยละของคะแนนสุขภาพจิต (%)	

□□□□□□□61 7.indd 69 226/2561 BE 10:20

ดัชนีรวม	ผู้พัฒนา	พ.ศ.	องค์ประกอบ (มิติ) และตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัด
	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	2558	องค์ประกอบที่ 2: ด้านการศึกษา 1) จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป (ปี) 2) อัตราการเข้าเรียนรวมระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา (%) 3) ค่าเฉลี่ยเชาวน์ปัญญา (IQ) ของเด็กนักเรียนไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 (คะแนน) 4) คะแนนเฉลี่ยการทดสอบ O-Net ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย องค์ประกอบที่ 3: ด้านการทำงาน 1) อัตราการว่างงาน 2) อัตราการทำงานต่ำระดับ 3) ร้อยละของแรงงานที่มีประกันสังคม 4) อัตราการประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงานต่อลูกจ้าง 1,000 คน องค์ประกอบที่ 4: ด้านรายได้ 1) รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือน (บาท) 2) สัดส่วนประชากรยากจน 3) ร้อยละของครัวเรือนที่มีหนี้สินเพื่อการอุปโภคบริโภค 4) ค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคของรายได้ หรือค่าสัมประสิทธิ์จีนี องค์ประกอบที่ 5: ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม 1) ร้อยละของครัวเรือนที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง 2) สัดส่วนเฉลี่ยการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (ก๊าซเรือนกระจกต่อคน) 3) ร้อยละของประชากรที่ประสบอุทกภัย 4) ร้อยละของประชากรที่ประสบภัยแล้ง องค์ประกอบที่ 6: ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน 1) ร้อยละของเด็กอายุ 15-17 ปี ที่ทำงาน 2) ร้อยละของครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว 3) ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังคนเดียว 4) การแจ้งความคดี ชีวิตร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ (ต่อประชากรแสนคน) องค์ประกอบที่ 7: ด้านการคมนาคมและการสื่อสาร 1) ร้อยละของหมู่บ้านที่ถนนสายหลักใช้การได้ตลอดปี 2) จำนวนอุบัติเหตุบนท้องถนน (ต่อประชากรแสนคน) 3) ร้อยละของประชากรที่มีโทรศัพท์มือถือ 4) ร้อยละของประชากรที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ต องค์ประกอบที่ 8: ด้านการมีส่วนร่วม 1) ร้อยละของประชากรที่ใช้สิทธิลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ปี 2559 2) จำนวนองค์กรชุมชน (ต่อประชากรแสนคน) 3) ร้อยละของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม/องค์กรในท้องถิ่น 4) ร้อยละของครัวเรือนที่มีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน	

หมายเหตุ: * กรณีที่มีตัวชี้วัดตั้งแต่ 50 ตัวขึ้นไป ไม่ได้แสดงรายละเอียดตัวชี้วัด ผู้สนใจสามารถสืบค้นได้ทางออนไลน์.

□□□□□□□61 7.indd 70 226/2561 BE 10:20

บทที่ 2

ความอยู่ดีมีสุขกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทย

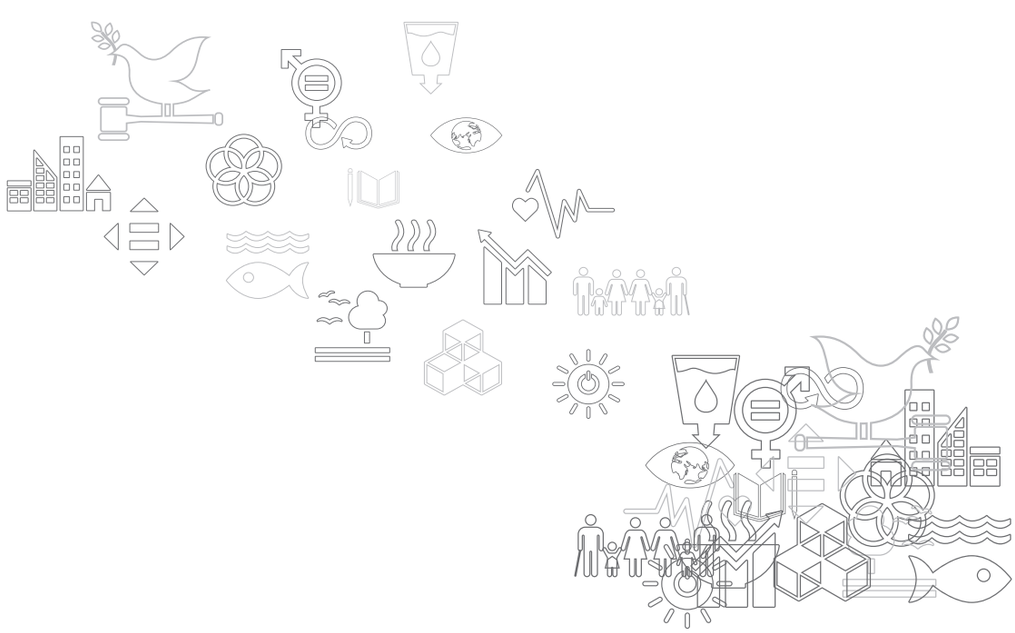

บทที่ 2

ความอยู่ดีมีสุขกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทย

2.1 บทนำ

ความอยู่ดีมีสุข (Well-being) เป็นแนวคิดสากลที่ได้รับอิทธิพลมาจากการศึกษาเรื่องความสุขของนักจิตวิทยาในอดีตซึ่งต่อมาได้แพร่ขยายไปยังสาขาวิชาอื่นๆ เช่น เศรษฐศาสตร์ และถูกนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดด้านการพัฒนา (Well-being in development) โดยนักวิชาการสาขาต่างๆ อาจนิยามและกำหนดองค์ประกอบหรือมิติของความอยู่ดีมีสุขที่แตกต่างกัน เมื่อแนวความคิดนี้แพร่หลายก็มีการนำมาใช้ในเชิงนโยบายของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2555) ประเทศไทยได้มีการนำแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขมาใช้ในการจัดทำดัชนีของหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งการกำหนดนโยบายการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับประเทศ และการดำเนินภารกิจขององค์กรต่างๆ โดยเริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิด คำนิยามและองค์ประกอบของดัชนีในเวลาต่อมา เช่น จากความอยู่ดีมีสุขมาเป็นความอยู่เย็นเป็นสุข (Green and happiness society) ผนวกกับการนำหลักคิดและปรัชญาอื่นๆ มาผสมผสาน เช่น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตามอิทธิพลของแนวคิดหลักเรื่องความอยู่ดีมีสุขในการพัฒนาประเทศก็ยังคงดำรงอยู่ตราบจนถึงปัจจุบัน

เนื้อหาของบทนี้เป็นการนำแนวคิดและดัชนีความอยู่ดีมีสุขที่พัฒนาโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่กำหนดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในภาพรวมของประเทศ มาศึกษานโยบายการพัฒนาประเทศของไทยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเน้นที่นโยบายด้านสุขภาพ แรงงาน ความมั่นคงของมนุษย์และครอบครัว เนื้อหาแบ่งออกเป็น 7 ส่วน ส่วนแรก สรุปแนวคิดและความหมายของความอยู่ดีมีสุข กับพัฒนาการของการประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวในแผนพัฒนาฯ ฉบับต่างๆ จนถึงปัจจุบัน ส่วนที่สอง วิเคราะห์แนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขที่สะท้อนออกมาในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ส่วนที่สาม วิเคราะห์แนวคิดความอยู่ดีมีสุขในนโยบายด้านสุขภาพ ส่วนที่สี่ วิเคราะห์แนวคิดความอยู่ดีมีสุขในนโยบายด้านแรงงาน ส่วนที่ห้า วิเคราะห์แนวคิดความอยู่ดีมีสุขในแผนยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ส่วนที่หก วิเคราะห์แนวคิดความอยู่ดีมีสุขในนโยบายครอบครัวของไทย และส่วนที่เจ็ดเป็นบทสรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

2.2 แนวคิดความอยู่ดีมีสุขกับนโยบายการพัฒนาประเทศ

นโยบายการพัฒนาประเทศของไทยถูกกำหนดโดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งเป็นแผนห้าปีที่เริ่มขึ้นในปีงบประมาณ พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบันไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแล้ว 12 ฉบับ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติปัจจุบันเป็นแผนฉบับที่ 12 มีระยะเวลาดำเนินการในช่วง พ.ศ. 2560–2564 สามารถแบ่งพัฒนาการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เป็น 3 ช่วงใหญ่ดังนี้ ช่วงที่หนึ่ง เป็นช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1–7 เน้นการใช้แรงงานและทรัพยากรธรรมชาติในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ขาดสมดุลและเกิดปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วงที่สอง เป็นช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8–10 ซึ่งหันมาเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์ ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ และช่วงที่สาม เริ่มจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ถึงปัจจุบัน เน้นในเรื่องการพัฒนาแบบสมดุลและยั่งยืน ร่วมกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (สศช., 2557)

ทั้งนี้ จุดเปลี่ยนที่สำคัญของนโยบายการพัฒนาประเทศคือแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ซึ่งมีลักษณะ Bottom–up โดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในการจัดทำแผนพัฒนาฯ และเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ซึ่งแตกต่างจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1–7 ซึ่งใช้ปฏิบัติการสั่งจากบนลงล่าง (Top–down) โดยเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาอุตสาหกรรม และการพัฒนาเชิงพื้นที่ค่อนข้างมาก (สศช., 2557) แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540–2544) กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาที่ใกล้เคียงกับแนวคิด "ความอยู่ดีมีสุข" ตามแนวคิดของ Prof. Nanak Kakwani ผู้เชี่ยวชาญของธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) โดยอาศัยคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วยความอยู่ดีมีสุข 7 ด้าน ได้แก่ สุขภาพอนามัยและโภชนาการ การศึกษา ชีวิตการทำงาน ชีวิตครอบครัว การเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้และสวัสดิการ สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย และประชารัฐ โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนามาเป็นแบบองค์รวม เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคีในสังคมและสัมพันธ์กับกรอบแนวคิดความอยู่ดีมีสุขที่ได้พัฒนาขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมนี้ด้วย โดยจะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา ก็ได้เน้นเรื่องการกระจายอำนาจให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและการจัดตั้งกองทุนต่างๆ เพื่อให้ชุมชนต่างๆ มีบทบาทในการพัฒนาประเทศมากขึ้น

2.2.1 การพัฒนาดัชนีความอยู่ดีมีสุขของไทย

สศช. ได้กำหนดความหมายความอยู่ดีมีสุขโดยรวมของคนไทย เพื่อนำมาปรับใช้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9 ที่มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดย **"ความอยู่ดีมีสุข" หมายถึง การมีสุขภาพอนามัยที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ มีงานทำที่ทั่วถึง มีรายได้พอเพียงต่อการดำรงชีพ มีครอบครัวที่อบอุ่นมั่นคง อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีและอยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ** โดยความอยู่ดีมีสุขตามความหมายข้างต้นครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิตที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวม มีองค์ประกอบ 7 ด้าน คือ สุขภาพอนามัย ความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ ชีวิตครอบครัว สภาพแวดล้อม และการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ มีรายละเอียดดังนี้ (สปรส., 2548)

(1) สุขภาพอนามัย หมายถึง ภาวะที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บอันเกิดจากการสร้างสุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา รวมถึงการมีภาวะโภชนาการที่ดี การรู้จักป้องกันดูแลสุขภาพที่ดีของตนเองและสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุข ซึ่งจะทำให้คนมีอายุยืนยาว สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข และสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัวและสังคม ความอยู่ดีมีสุขด้านสุขภาพอนามัยมี 3 องค์ประกอบ และ 3 ตัวชี้วัด

(2) ความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของคนไทย เพราะความรู้ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของคนให้มีทักษะความสามารถในการปรับตัวได้อย่างรู้เท่าทันในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การที่คนเราจะมีความรู้ได้นั้น จะต้องได้รับการศึกษา การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างโอกาสและพัฒนาสติปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของคนและใช้ประสบการณ์ ศักยภาพ และทักษะของตนให้เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติภารกิจในสังคมได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ความอยู่ดีมีสุขด้านความรู้มี 3 องค์ประกอบและ 3 ตัวชี้วัด

(3) ชีวิตการทำงาน การทำงานจะเป็นที่มาของรายได้และอำนาจซื้อ ซึ่งนำไปสู่การสร้างความสำเร็จและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การมีงานทำที่ดี มีความมั่นคงและปลอดภัยในการทำงาน มีรายได้อย่างต่อเนื่องย่อมส่งผลให้คนเราสามารถดูแลความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้อยู่ดีมีสุขได้ และยังประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม ความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตการทำงานมี 2 องค์ประกอบและ 2 ตัวชี้วัด

(4) รายได้และการกระจายรายได้ ความอยู่ดีมีสุขที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเสริมสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีอำนาจซื้อเพียงพอต่อการดำรงชีวิตที่ได้มาตรฐาน และหลุดพ้นจากปัญหาความยากจนและมีการกระจายรายได้ในกลุ่มต่างๆ ในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน ความอยู่ดีมีสุขด้านรายได้และการกระจายรายได้มี 2 องค์ประกอบและ 2 ตัวชี้วัด

(5) สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อมที่ดีย่อมส่งผลต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดี เอื้อต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตในสังคม การมีสภาพแวดล้อมที่ดีหมายความรวมถึงการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง การได้รับบริการสาธารณูปโภคที่พอเพียง และมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อนามัยสิ่งแวดล้อมที่ดี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกื้อกูลคุณภาพการดำรงชีวิตให้เกิดการสนับสนุนความอยู่ดีมีสุขของคนมี 3 องค์ประกอบและ 7 ตัวชี้วัด

(6) ชีวิตครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคมที่มีความสำคัญยิ่งต่อคนในการดำรงชีวิต ครอบครัวอยู่ดีมีสุขคือ ครอบครัวที่มีความรัก ความอบอุ่น รู้บทบาทหน้าที่ของครอบครัว มีความสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ลดปัจจัยเสี่ยงของครอบครัว สามารถพึ่งตนเองได้ และมีการเกื้อกูลสังคมอย่างมีคุณธรรม ความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัวมี 2 องค์ประกอบและ 4 ตัวชี้วัด

(7) การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนส่วนหนึ่งจะขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ มีการดูแลคนในสังคมให้มีสิทธิและเสรีภาพในการดำรงชีวิตมีส่วนร่วมในการพัฒนาและตรวจสอบภาครัฐ ได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันตามกฎหมาย และรัฐกับประชาชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ความอยู่ดีมีสุขด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐมี 4 องค์ประกอบและ 4 ตัวชี้วัด (ตาราง 2.1)

ตาราง 2.1 ดัชนีความอยู่ดีมีสุข

ดัชนี	องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
1. สุขภาพอนามัย	1. การมีชีวิตยืนยาว 2. การมีสุขภาพอนามัยที่ดี 3. การสร้างความเป็นธรรมในระบบ สาธารณสุข	1. อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด 2. สัดส่วนประชากรที่ไม่เจ็บป่วยในแต่ละปี 3 สัดส่วนประชากรที่มีหลักประกันสุขภาพ
2. ความรู้	4. การได้รับการศึกษาของคนไทยอย่างทั่วถึงเท่าเทียมกัน 5. คุณภาพการศึกษา	4. จำนวนปีเฉลี่ยที่ได้รับการศึกษาของประชาชน 5. อัตราการเข้าเรียนหนังสือของเด็กชั้นมัธยมต้นและมัธยมปลาย 6. ผลคะแนนการทดสอบวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์
3. ชีวิตการทำงาน	6. การมีงานทำอย่างทั่วถึง 7. ความมั่นคงในการทำงาน	7. สัดส่วนผู้ว่างงาน 8. สัดส่วนแรงงานที่มีบริการสวัสดิการและอยู่ในข่ายครอบคลุมของกองทุนประกันสังคมประกันสังคม
4. รายได้และการกระจายรายได้	8. รายได้ 9. การกระจายรายได้	9. สัดส่วนคนยากจนด้านรายได้ 10. สัมประสิทธิ์การกระจายรายได้
5. สภาพแวดล้อม	10. ด้านที่อยู่อาศัยและการได้รับบริการสาธารณูปโภค 11. ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 12. สิ่งแวดล้อม	11. สัดส่วนครัวเรือนที่มีบ้านและที่อยู่เป็นของตนเอง 12. สัดส่วนครัวเรือนที่มีน้ำประปาใช้ 13. สัดส่วนคดีอาชญากรรมต่อประชากร 14. สัดส่วนคดียาเสพติดต่อประชากร 15. ดัชนีคุณภาพแหล่งน้ำ 16. สัดส่วนขยะต่อประชากรแต่ละปี 17. สัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ต่อพื้นที่ทั้งหมด
6. ชีวิตครอบครัว	13. สัมพันธภาพของสมาชิกในครอบครัว 14. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ	18. อัตราการหย่าร้าง 19. อัตราการจดทะเบียนสมรส 20. ความอบอุ่นของครอบครัว 21. ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้มากกว่ารายจ่ายร้อยละ 10
7. การบริหารจัดการที่ดี	15. หลักคุณธรรม 16. การมีส่วนร่วม 17. ความคุ้มค่า 18. ความโปร่งใส	22. สัดส่วนจำนวนข้าราชการที่ถูกลงโทษทางวินัย 23. สัดส่วนของผู้มาใช้สิทธิ์เลือกตั้ง 24. สัดส่วนค่าใช้จ่ายภาครัฐต่อ GDP 25. ดัชนีชี้การรับรู้เรื่องคอร์รัปชั่น

ที่มา: สปรส. (2548: ตาราง 7)

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้มีการวิเคราะห์ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของประเทศไทย พบว่า ตลอดระยะเวลา 4 ปีของการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ประเทศไทยได้ยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศดีขึ้นกว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 โดยดัชนีความอยู่ดีมีสุขเพิ่มขึ้นตลอดระยะเวลา 4 ปีของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 คือ ค่าดัชนีความมสุขเพิ่มขึ้นจาก 71.2 และ 73.6 คะแนน (จากคะแนนเต็ม 100) ใน พ.ศ. 2545 และ 2546 เป็น 76.0 และ 76.4 คะแนน ใน พ.ศ. 2547 และ 2548 ตามลำดับ (รูป 2.1) อันเป็นผลมาจากนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศที่สำคัญ ดังนี้ 1) **คนไทยมีภูมิคุ้มกันด้านสุขภาพ** จากการดำเนินนโยบายสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพอย่างทั่วถึง 2) **อัตราการว่างงานอยู่ในระดับต่ำ** เป็นผลให้ดัชนี **ด้านชีวิตการทำงาน** เพิ่มขึ้น โดยส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายเพิ่มการจ้างงานและบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนในชนบท และขยายความคุ้มครองแรงงานในสถานประกอบการขนาดเล็ก

อย่างไรก็ตาม ดัชนีด้านที่ต้องปรับปรุงคือ **ด้านชีวิตครอบครัว**และ**ด้านการบริหารจัดการภาครัฐ** ซึ่งมีค่าดัชนีค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับด้านอื่นๆ โดยในด้านครอบครัว ยังมีครอบครัวประมาณร้อยละ 40 ที่ไม่มีความสามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ มีการสร้างครอบครัวโดยมิได้จดทะเบียนสมรสเพิ่มขึ้น และขาดความรู้และทักษะเกี่ยวกับการใช้ชีวิตคู่ ซึ่งเป็นปัจจัยเสี่ยงที่กระทบต่อชีวิตครอบครัว ส่วนในด้านการบริหารจัดการภาครัฐ ดัชนีภาพลักษณ์การคอร์รัปชั่นของประเทศไทย (Corruption perception index: CPI) ยังอยู่ในระดับต่ำ (รูป 2.2)

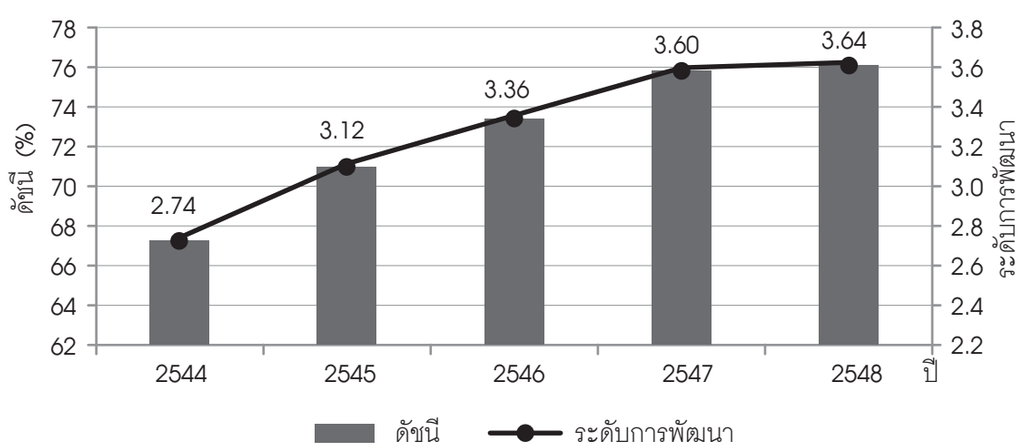

รูป 2.1 ดัชนีและระดับความอยู่ดีมีสุขของคนไทย

ที่มา: สศช. (2548: หน้า 19)

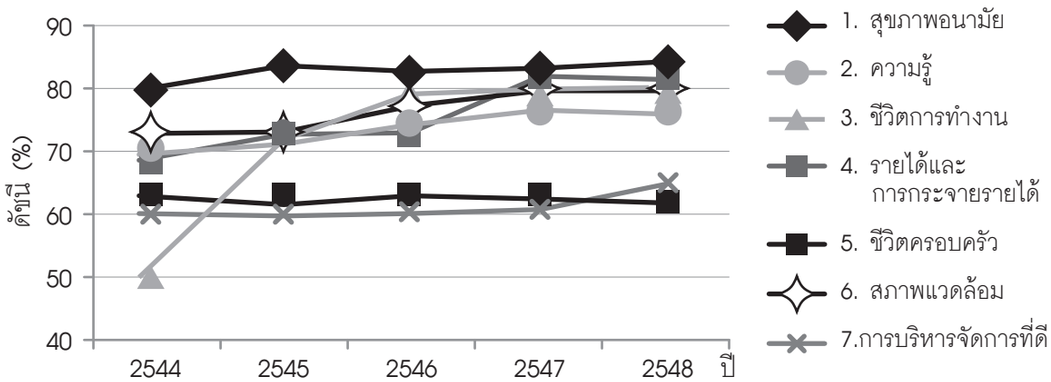

รูป 2.2 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบดัชนีความอยู่ดีมีสุขของคนไทย

ที่มา: สศช. (2548: หน้า 20)

2.2.2 การพัฒนาดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุข

ภายหลังการนำแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขซึ่งมีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนามาใช้ในแผนพัฒนาแล้ว ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 และ 11 ได้มีการพัฒนาแนวความคิดนี้ต่อโดยมีการขยายความอยู่ดีมีสุขในระดับบุคคลและครอบครัวให้ครอบคลุมไปถึงระดับสังคมด้วย โดยใน พ.ศ. 2549 และ 2550 สศช. ได้ร่วมกับภาคีเครือข่ายทางสังคมต่างๆ ทั้งหน่วยงานรัฐ เอกชน องค์กรต่างๆ และภาคประชาสังคมพัฒนาแนวคิด "ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" โดยกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ให้ไทยมุ่งพัฒนาไปสู่ "สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" (Green and happiness society) ต่อมาได้มีการจัดทำดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทยร่วมกับภาคีเครือข่ายต่างๆ บนแนวคิดพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่ 1) สอดคล้องกับ "วิสัยทัศน์ประเทศไทย" ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ที่มุ่งพัฒนาประเทศไทยสู่ "สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" 2) ยึดหลักปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) ยึดแนวคิดในการพัฒนาแบบองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา โดยแบ่งดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับสังคมไทย ระดับชุมชน และระดับครอบครัว/บุคคล (สศช., 2550)

"ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" หมายถึง "สภาวะที่คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพทั้งจิต กาย ปัญญา ที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวมและสัมพันธ์กันได้ถูกต้องดีงาม นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" โดยมี 6 องค์ประกอบ ดังนี้ (รูป 2.3)

1) **การมีสุขภาวะ** แยกได้เป็น 3 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ สุขภาพกายดี สุขภาพจิตดี และคิดเป็นทำเป็น

2) **เศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง** แยกได้เป็น 3 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ การมีสัมมาชีพ เศรษฐกิจเข้มแข็ง และมีความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ

3) **ครอบครัวอบอุ่น** แยกได้เป็น 2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ บทบาทครอบครัวที่เหมาะสม และสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว

4) **ชุมชนเข้มแข็ง** แยกได้เป็น 3 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ ชุมชนพึ่งตนเองได้ ชุมชนเกื้อกูลกัน และการมีส่วนร่วมของชุมชน

5) **สภาพแวดล้อมดี มีระบบนิเวศที่สมดุล** แยกได้เป็น 4 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต มีความปลอดภัยในชีวิต มีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี และมีระบบนิเวศสมดุล

6) **สังคมประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาล** แยกได้เป็น 3 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ การมีจิตสำนึกประชาธิปไตย และสังคมที่มีธรรมาภิบาล และความสมานฉันท์ทางสังคม

จะเห็นได้ว่า แนวคิด "ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" มีความคล้ายคลึงกับแนวคิด "ความอยู่ดีมีสุข" โดยมีการปรับจาก 7 องค์ประกอบของ "ความอยู่ดีมีสุข" เป็น 6 องค์ประกอบของ "ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" โดยตัดองค์ประกอบ**ด้านความรู้**ออกไป และนำไปเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบ**ด้านการมีสุขภาวะ** และรวมองค์ประกอบ**ด้านชีวิตการทำงาน**และ**ด้านรายได้และการกระจายรายได้**เข้าด้วยกันเป็นองค์ประกอบ**ด้านเศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง** แทน พร้อมกับเพิ่มองค์ประกอบใหม่เข้ามาคือ **ด้านชุมชนเข้มแข็ง** ซึ่งสะท้อนมุมมองในภาพรวมที่ขยายเป้าหมายการพัฒนาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 และ 11 จากระดับปัจเจกเป็นระดับชุมชนและสังคมมากขึ้น โดยมีการพัฒนาประเด็นการชี้วัดและดัชนีการชี้วัดจำนวน 35 ตัว (รูป 4) ทั้งนี้ ได้มีการพัฒนาตัวชี้วัดทั้งในระดับเมืองและชนบทเพื่อเปรียบเทียบกันด้วย

สำหรับสถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุขในภาพรวมของไทยช่วง พ.ศ. 2544–2548 พบว่า ค่าดัชนีเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 62.61 ใน พ.ศ. 2544 เป็นร้อยละ 65.98 ใน พ.ศ. 2548 โดยองค์ประกอบที่พัฒนาดีขึ้น ได้แก่ 1) การสร้างสุขภาวะ โดยคนไทยมีอายุคาดเฉลี่ยยาวขึ้นจากการให้บริการด้านสุขภาพที่ทั่วถึงมากขึ้น 2) ความเข้มแข็งและเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการมีงานทำและระบบประกันสังคมที่ครอบคลุมมากขึ้น 3) สภาพแวดล้อมที่ดีและมีระบบนิเวศที่สมดุล จากการพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน 4) ความเข้มแข็งของชุมชนเนื่องจากการพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่างๆ อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบที่มีการเปลี่ยนแปลงต่ำลง ได้แก่ 1) ความอบอุ่นของครอบครัว โดยสัมพันธภาพที่ดีของครอบครัวลดต่ำลง 2) การพัฒนาสังคมประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาล เนื่องจากค่าดัชนีที่ไม่น่าพอใจในเรื่อง จิตสำนึกประชาธิปไตย สถานการณ์การทุจริตคอร์รัปชั่นและการบริหารจัดการของรัฐ จากผลการประเมินดังกล่าว สศช. ได้เสนอแนะแนวทางการพัฒนาประเทศเพื่อนำไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ดังนี้

1) พัฒนาคนให้มีคุณธรรม มีความรอบรู้และมีสุขภาพแข็งแรง เพื่อเกิดภูมิคุ้มกันและสามารถปรับตัวพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ได้

2) สร้างหลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลายประเภทอย่างทั่วถึง เพื่อให้ทุกคนมีงานทำ มีรายได้ที่เพียงพอ ตลอดจนมีหลักประกันที่สามารถป้องกันและบรรเทาความเสี่ยงที่เผชิญได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) เสริมสร้างครอบครัวให้มีความเข้มแข็งบนบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของครอบครัวไทย สมาชิกมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน มีความรัก เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เกิดความอบอุ่นและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงบนพื้นฐานของความพอเพียง

4) ขับเคลื่อนการเสริมสร้างชุมชนท้องถิ่นและประชาสังคมให้เข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง ให้สามารถจัดการตนเองเกี่ยวกับความเป็นอยู่ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครอง

5) อนุรักษ์ฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติและควบคุมดูแลคุณภาพสิ่งแวดล้อม และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากทรัพยากรธรรมชาติ

6) สร้างสังคมที่ยึดมั่นวัฒนธรรมประชาธิปไตยและมีธรรมาภิบาล ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนของสังคมตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองไทย รับรู้และเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความโปร่งใสเป็นธรรมเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (สศช., 2550)

สำหรับแนวคิดการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) เป็นการสร้างความต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8–10 โดยยังคงให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เน้นการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้พร้อมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบสมดุลและยั่งยืน เน้นการเสริมสร้างทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการสะท้อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: *SDGs*) ของสหประชาชาติในเวลาต่อมาด้วย โดยกำหนดวิสัยทัศน์ พ.ศ. 2570 ไว้ว่า "คนไทยภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีมิตรไมตรีบนวิถีชีวิตแห่งความพอเพียง ยึดมั่นในวัฒนธรรมประชาธิปไตย และหลักธรรมาภิบาล การบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานที่ทั่วถึง มีคุณภาพ สังคมมีความปลอดภัยและมั่นคง อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมีความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน อยู่บนฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองและแข่งขันได้ในเวทีโลก สามารถอยู่ในประชาคมภูมิภาคและโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี" ส่วนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 กำหนดวิสัยทัศน์ย่อยลงมา ว่า "สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาคเป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง" ซึ่งสะท้อนสถานการณ์ทางเศรษฐกิจโลกที่กำลังเผชิญปัญหาวิกฤตการเงินโลกภายหลัง พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา โดยกำหนดเป้าหมายหลัก ดังนี้[1]

[1] สรุปจาก สศช. (2555). สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555–2559 สืบค้นจาก http://www2.oae.go.th/EVA/download/Plan/SummaryPlan11_thai.pdf วันที่ 10 เมษายน 2561

ตาราง 2.2 องค์ประกอบความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ประเด็นการพัฒนาตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัดทั้งหมดในระบบ	คัดออก	จำนวนตัวชี้วัดที่คัดเลือก	
					ใช้คำนวณ	ใช้อธิบาย
ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข			**116**	**37**	**35**	**44**
1. มีสุขภาวะ		**รวม**	**29**	**14**	**6**	**9**
	สุขภาพกายดี	ร่างกายแข็งแรง	9	4	1	4
		อายุยืนยาว	1	-	1	-
	สุขภาพจิตใจที่ดี	ไม่เจ็บป่วยทางจิต	3	2	1	-
	มีคุณธรรม	มีคุณธรรม	4	2	1	1
	คิดเป็นทำเป็น	ความสามารถในการเรียนรู้	2	-	1	1
		คุณภาพการเรียนรู้	5	3	1	1
		ใฝ่เรียนรู้	5	3	-	2
2. เศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง		**รวม**	**24**	**7**	**9**	**8**
	มีสัมมาชีพ	มีงานทำ	3	-	1	2
		รายได้ที่พอเพียง	4	1	1	2
		มีหลักประกันและความปลอดภัยในการทำงาน	5	2	1	2
	ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ	การกระจายรายได้	3	-	2	1
	เศรษฐกิจเข้มแข็ง	เศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ	9	4	4	1
3. ครอบครัวอบอุ่น		**รวม**	**8**	**1**	**3**	**4**
	บทบาทครอบครัวที่เหมาะสม	ความรักความเอื้ออาทรในครอบครัว	6	1	2	3
	สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว	การดำรงความเป็นครอบครัว	2	-	1	1

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ประเด็นการพัฒนาตัวชี้วัด	จำนวนตัวชี้วัดตามเกณฑ์พิจารณาในระเบียบ	คัดออก	จำนวนตัวชี้วัดที่คัดเลือก	
					ใช้คำนวณ	ใช้อธิบาย
4. ชุมชนเข้มแข็ง		**รวม**	**13**	**3**	**4**	**6**
	ชุมชนพึ่งตนเองได้	เศรษฐกิจชุมชน	4	1	1	2
		สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ด้วยตนเอง	2	-	-	2
	ชุมชนเกื้อกูลกัน	การมีสวัสดิการในชุมชน	3	1	1	1
	การมีส่วนร่วมของชุมชน	การรวมกลุ่ม	4	1	2	1
5. สภาพแวดล้อมดีมีระบบนิเวศสมดุล		**รวม**	**31**	**12**	**8**	**11**
	ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต	ที่อยู่อาศัย	1	-	1	-
		สาธารณูปโภคสาธารณูปการ	3	1	1	1
	ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน	คดีความรุนแรง	6	3	2	1
	คุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี	มลภาวะด้านน้ำอากาศดินและขยะ	14	5	2	7
	ระบบนิเวศสมดุล	ความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ	7	3	2	2
6. มีประชาธิปไตยภายใต้สังคมที่มีธรรมาภิบาล		**รวม**	**11**	**-**	**5**	**6**
	การมีจิตสำนึกประชาธิปไตย	ระเบียบวินัย	1	-	1	-
		มีส่วนร่วมในการพัฒนา	4	-	1	3
	สังคมที่มีธรรมาภิบาล	การบริหารจัดการที่ดี	4	-	2	2
	ความสมานฉันท์ทางสังคม	ปัญหาที่เกิดจากวัฒนธรรมความเชื่อและความเท่าเทียม	2	-	1	1

ที่มา: สศช. (2550: หน้า 13–14)

1) ความอยู่เย็นเป็นสุขและความสงบสุขของสังคมไทยเพิ่มขึ้น ความเหลื่อมล้ำในสังคมลดลง สัดส่วนผู้อยู่ใต้เส้นความยากจนลดลง และดัชนีภาพลักษณ์การคอร์รัปชั่นไม่ต่ำกว่า 5 คะแนน

2) คนไทยมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีสุขภาวะดีขึ้น มีคุณธรรม จริยธรรม และสถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งมากขึ้น

3) เศรษฐกิจเติบโตในอัตราที่เหมาะสมตามศักยภาพของประเทศ ให้ความสำคัญกับการเพิ่มผลิตภาพรวมไม่ต่ำกว่าร้อยละ 3 ต่อปี เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศ เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 40

4) คุณภาพสิ่งแวดล้อมอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน เพิ่มประสิทธิภาพการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกรวมทั้งเพิ่มพื้นที่ป่าไม้เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศ

ส่วนยุทธศาสตร์การพัฒนาประกอบด้วย 6 ยุทธศาสตร์หลัก ดังนี้ (ตาราง 2.3)

1) ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมในสังคม เช่น ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การบริการทางสังคมตามสิทธิพื้นฐาน การมีส่วนร่วมของสังคมในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และระบบธรรมาภิบาล สอดคล้องกับมิติด้านสุขภาพอนามัย รายได้และการกระจายรายได้ และการบริหารจัดการของรัฐสำหรับแนวคิดความอยู่ดีมีสุข หรือมิติด้านการมีสุขภาวะ เศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง และสังคมประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาลสำหรับแนวคิดความอยู่เย็นเป็นสุข

2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เช่น การปรับโครงสร้างประชากรไม่ให้การเจริญพันธุ์ของประชากรต่ำเกินไป การพัฒนาคุณภาพคน การลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพ การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และการส่งเสริมความเข้มแข็งของสถาบันสังคม สอดคล้องกับมิติด้านความรู้ และชีวิตการทำงานของดัชนีความอยู่ดีมีสุข หรือมิติด้านการมีสุขภาวะและเศรษฐกิจเป็นธรรมเข้มแข็งของดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุข

3) ยุทธศาสตร์ความเข้มแข็งของภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน เช่น การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน การเพิ่มประสิทธิภาพภาคเกษตร การสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตภาคเกษตร การสร้างความมั่นคงในอาชีพและราย ได้แก่ เกษตรกร การสร้างความมั่นคงด้านอาหรและพลังงาน เป็นต้น สอดคล้องกับมิติด้านความรู้และการกระจายรายได้ของแนวคิดความอยู่ดีมีสุข และมิติด้านเศรษฐกิจและชุมชนเข้มแข็งของแนวคิดความอยู่เย็นเป็นสุข

4) ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน เช่น การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่ความยั่งยืน การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน เป็นต้น สอดคล้องกับมิติด้านการกระจายรายได้ สภาพแวดล้อมและการบริหารจัดการของแนวคิดความอยู่ดีมีสุขและมิติด้านเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมและการบริหารจัดการของแนวคิดความอยู่เย็นเป็นสุข

5) ยุทธศาสตร์การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น การพัฒนาความเชื่อมโยงด้านการขนส่งและระบบโลจิสติกส์ การพัฒนาฐานลงทุนในระดับอนุภูมิภาค การสร้างความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การส่งเสริมความเข้มแข็งของภาคีการพัฒนาภายในประเทศตั้งแต่

ระดับชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น สอดคล้องกับมิติด้านการกระจายรายได้และสภาพแวดล้อมของดัชนีความอยู่ดีมีสุข และมิติด้านเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมของดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุข

6) ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เช่น การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การมุ่งไปสู่สังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สอดคล้องกับมิติด้านสุขภาพอนามัย สภาพแวดล้อมและการบริหารจัดการของทั้งแนวคิดความอยู่ดีมีสุขและแนวคิดความอยู่เย็นเป็นสุข

ตาราง 2.3 วิเคราะห์ความสอดคล้องของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 กับความอยู่ดีมีสุขและความอยู่เย็นเป็นสุข

ยุทธศาสตร์	ความอยู่ดีมีสุข	ความอยู่เย็นเป็นสุข
1. การสร้างความเป็นธรรมในสังคม	สุขภาพอนามัย รายได้และการกระจายรายได้ การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ	การมีสุขภาวะ เศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง สังคมประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาล
2. การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้	ความรู้ ชีวิตการทำงาน	การมีสุขภาวะ เศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง
3. ความเข้มแข็งของภาคเกษตร	ชีวิตการทำงาน รายได้และการกระจายรายได้	เศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง
4. การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่ความยั่งยืน	รายได้และการกระจายรายได้ สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ	เศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง สภาพแวดล้อมดี มีระบบนิเวศที่สมดุล การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ
5. การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาค	รายได้และการกระจายรายได้ สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต	เศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง สภาพแวดล้อมดี มีระบบนิเวศที่สมดุล
6. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	สุขภาพอนามัย สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ	การมีสุขภาวะ สภาพแวดล้อมดี มีระบบนิเวศที่สมดุล การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ

2.2.3 การพัฒนาดัชนีความก้าวหน้าของคน

ดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index–HAI) เป็นกลุ่มดัชนีหนึ่งที่มีความสำคัญต่อนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือประเมินความก้าวหน้าของคนในระดับจังหวัด และเพื่อให้จังหวัดต่างๆ ได้ทราบถึงลำดับตำแหน่งความก้าวหน้าของคนในจังหวัดของตน พร้อมทั้งจุดเด่นจุดด้อยในการพัฒนาคนของจังหวัด ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาข้อมูลเชิงลึกเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหา และพัฒนาคนในจังหวัดให้มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น โดยเป็นเครื่องมือหนึ่งของ สศช. ในการประเมินระดับการพัฒนาของคนในระดับภูมิภาค เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการพัฒนานโยบายด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ซึ่งเมื่อพิจารณาองค์ประกอบของดัชนีความก้าวหน้าของคนแล้วจะพบว่ามีความคล้ายคลึงกับองค์ประกอบของดัชนีความสุขของคนไทยค่อนข้างมาก

ดัชนีความก้าวหน้าของคนเป็นดัชนีรวม (Composite index) ที่สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ประเทศไทยได้ริเริ่มพัฒนาขึ้นตั้งแต่ปี 2546 เพื่อใช้ในการประเมินความก้าวหน้าการพัฒนาคนในระดับจังหวัดของไทยใน พ.ศ. 2546 และ UNDP ได้ดำเนินการวัดผลอย่างต่อเนื่อง โดยได้มีการจัดทำ HAI ครั้งที่สองใน พ.ศ. 2550 ครั้งที่สาม พ.ศ. 2552 และครั้งที่สี่ พ.ศ. 2557 ต่อมา UNDP ได้โอนภารกิจการจัดทำดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI) ให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) รับผิดชอบดำเนินการต่อ โดย สศช. ได้จัดทำดัชนีความก้าวหน้าของคน พ.ศ. 2558 เป็นเล่มแรก และดัชนีความก้าวหน้าของคน พ.ศ. 2560 เป็นเล่มที่สอง (สศช., 2560ก)

ทั้งนี้ UNDP ประเทศไทย ได้นำแนวคิดและวิธีการคำนวณดัชนีการพัฒนาคน (Human development index–HDI) ของ UNDP มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาดัชนี HAI ให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย โดยดัชนีความก้าวหน้าของคน พ.ศ. 2560 ยึดกรอบแนวคิดการพัฒนาคนที่ครอบคลุมการมีสุขภาพที่ดี มีการศึกษา มีชีวิตการงาน มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีชีวิตครอบครัวที่อบอุ่นในชุมชนที่มีความปลอดภัย มีการคมนาคมที่สะดวกปลอดภัยและเข้าถึงการสื่อสารอย่างทั่วถึง ตลอดจนมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งจากกรอบแนวคิดการพัฒนาคนดังกล่าวได้ใช้เป็นกรอบในการกำหนดองค์ประกอบของดัชนีความก้าวหน้าของคน พ.ศ. 2560 ประกอบด้วย 8 ดัชนีย่อยคือ 1) ด้านสุขภาพ 2) ด้านการศึกษา 3) ด้านชีวิตการงาน 4) ด้านรายได้ 5) ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม 6) ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน 7) ด้านการคมนาคมและการสื่อสาร และ 8) ด้านการมีส่วนร่วม ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวคล้ายคลึงกับองค์ประกอบของดัชนีความอยู่ดีมีสุขของไทย เพียงแต่เพิ่มองค์ประกอบด้านการคมนาคมและการสื่อสารเข้ามาเท่านั้น โดยดัชนีย่อยในแต่ละด้านของ HAI มี 4 ตัวชี้วัดเท่าๆ กัน รวมทั้งหมด 32 ตัวชี้วัด (ตาราง 2.4)

ตาราง 2.4 ดัชนีความก้าวหน้าของคนและองค์ประกอบ

ดัชนีย่อย HAI	ตัวชี้วัด	แหล่งข้อมูล	ปี พ.ศ.
1. ด้านสุขภาพ	1. ร้อยละของทารกแรกเกิดที่มีน้ำหนักต่ำกว่ากว่าเกณฑ์ (% ทารกเกิดมีชีพ)	สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข	2558
	2. ร้อยละของประชากรที่เจ็บป่วยที่เป็นผู้ป่วยใน (%)	สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข	2558
	3. ร้อยละของประชากรที่พิการ (%)	ข้อมูลทะเบียนกลางคนพิการ กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ	2559
	4. ร้อยละของคะแนนสุขภาพจิต (%)	กรมสุขภาพจิต และสำนักงานสถิติแห่งชาติ	2558

ดัชนีย่อย HAI	ตัวชี้วัด	แหล่งข้อมูล	ปี พ.ศ.
2. ด้านการศึกษา	5. จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป (ปี)	สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ	2559
	6. อัตราการเข้าเรียนรวมระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา (%)	ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	2558
	7. ค่าเฉลี่ยเชาวน์ปัญญา (IQ) ของเด็กนักเรียนไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 (คะแนน)	การสำรวจสถานการณ์ระดับสติปัญญา (IQ) และความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ในเด็กไทย ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 พ.ศ. 2559 กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ร่วมกับ สถาบันราชานุกูล	2559
	8. คะแนนเฉลี่ยการทดสอบ O-Net ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (%)	สำนักทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (องค์การมหาชน) ประมวลผลโดย สศช.	2559
3. ด้านชีวิตการงาน	9. อัตราการว่างงาน (%)	การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร เฉลี่ย 4 ไตรมาส, สำนักงานสถิติแห่งชาติ	2559
	10. อัตราการทำงานต่ำระดับ (%)	การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร เฉลี่ย 4 ไตรมาส, สำนักงานสถิติแห่งชาติ	2559
	11. ร้อยละของแรงงานที่มีประกันสังคม (%)	สำนักงานประกันสังคม การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร เฉลี่ย 4 ไตรมาส, สำนักงานสถิติแห่งชาติ	2559
	12. อัตราการประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงานต่อลูกจ้าง 1,000 คน	สำนักงานกองทุนเงินทดแทน สำนักงานประกันสังคม กระทรวงแรงงาน	2558
4. ด้านรายได้	13. รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือน (บาท)	การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน, สำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลโดย สศช.	2558
	14. สัดส่วนประชากรยากจน (%)	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)	2559
	15. ร้อยละของครัวเรือนที่มีหนี้สินเพื่อการอุปโภคบริโภค (%)	การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน, สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ประมวลผลโดย สศช.	2558
	16. ค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคของรายได้ หรือค่าสัมประสิทธิ์จีนี (%)	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)	2558
5. ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม	17. ร้อยละของครัวเรือนที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง (%)	การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน, สำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลโดย สศช.	2559
	18. สัดส่วนเฉลี่ยการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (ตันก๊าซเรือนกระจกต่อคน)	กระทรวงพลังงาน, และประชากรจากสำนักบริหารการทะเบียน ประมวลผลโดย สศช.	2558
	19. ร้อยละของประชากรที่ประสบอุทกภัย (%)	กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และประชากรจากสำนักบริหารการทะเบียน ประมวลผลโดย สศช.	2559
	20. ร้อยละของประชากรที่ประสบภัยแล้ง (%)	กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และประชากรจากสำนักบริหารการทะเบียน ประมวลผลโดย สศช.	2559

ดัชนีย่อย HAI	ตัวชี้วัด	แหล่งข้อมูล	ปี พ.ศ.
6. ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน	21. ร้อยละของเด็กอายุ 15-17 ปี ที่ทำงาน (%)	การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร เฉลี่ย 4 ไตรมาส, สำนักงานสถิติแห่งชาติประมวลผล โดย สศช.	2559
	22. ร้อยละของครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว (%)	การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน, สำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลโดย สศช.	2559
	23. ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังคนเดียว (%)	การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน, สำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลโดย สศช.	2559
	24. การแจ้งความคดี ชีวิตร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ (ต่อประชากรแสนคน)	ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกลาง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และประชากรจากสำนักบริหารการทะเบียน ประมวลผลโดย สศช.	2559
7. ด้านการคมนาคมและการสื่อสาร	25. ร้อยละของหมู่บ้านที่ถนนสายหลักใช้การได้ตลอดปี (%)	ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2 ค.), ศูนย์สารสนเทศเพื่อการพัฒนาชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน	2558
	26. จำนวนอุบัติเหตุบนท้องถนน (ต่อประชากรแสนคน)	ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกลาง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และประชากรจากสำนักบริหารการทะเบียน ประมวลผลโดย สศช.	2559
	2 7. ร้อยละของประชากรที่มีโทรศัพท์มือถือ (%)	การสำรวจการมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน, สำนักงานสถิติแห่งชาติ	2559
	28. ร้อยละของประชากรที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ต (%)	การสำรวจการมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน, สำนักงานสถิติแห่งชาติ	2559
8. ด้านการมีส่วนร่วม	29. ร้อยละของประชากรที่ใช้สิทธิลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ปี 2559	สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง	2559
	30. จำนวนองค์กรชุมชน (ต่อประชากรแสนคน)	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และประชากรจากสำนักบริหารการทะเบียน ประมวลผลโดย สศช.	2559
	31. ร้อยละของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม/องค์กรในท้องถิ่น (%)	ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2 ค.), กรมการพัฒนาชุมชน	2558
	32. ร้อยละของครัวเรือนที่มีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน (%)	ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.), กรมการพัฒนาชุมชน	2559

ที่มา: สศช. (2560ก: หน้า 5–7)

ผลการสำรวจ HAI พ.ศ. 2560 พบว่า จังหวัดที่มีความก้าวหน้าในการพัฒนาคนมากที่สุดห้าลำดับแรก คือ ภูเก็ต พระนครศรีอยุธยา ลำพูน นนทบุรี และกรุงเทพมหานคร โดยทั้ง 5 จังหวัดดังกล่าวมีความก้าวหน้าในการพัฒนาคนด้านชีวิตการงาน ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม และด้านการคมนาคมและการสื่อสารค่อนข้างสูง โดยมีค่าดัชนีเกินกว่า 0.6 ส่วนการพัฒนาคนด้านการศึกษา ด้านรายได้ และด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน มีความก้าวหน้าในระดับปานกลางจนถึงค่อนข้างสูงโดยมีค่าดัชนีเกินกว่า 0.5 ในทางตรงกันข้ามด้านการมีส่วนร่วมกลับมีความก้าวหน้าน้อยมาก (ค่าดัชนีต่ำกว่า 0.3) โดยเฉพาะในจังหวัดภูเก็ต นนทบุรี และกรุงเทพมหานคร ยกเว้นจังหวัดลำพูนซึ่งมีความก้าวหน้ามากที่สุดในด้านการมีส่วนร่วม คืออยู่ลำดับที่ 1 ของประเทศ (ค่าดัชนีด้านการมีส่วนร่วม = 0.8729)

ในทางตรงกันข้าม จังหวัดที่มีความก้าวหน้าในการพัฒนาคนน้อยที่สุดห้าลำดับ คือ แม่ฮ่องสอน นราธิวาส ชัยนาท ปัตตานี และสระแก้ว โดยจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีการพัฒนาคนก้าวหน้าน้อยที่สุดคืออยู่ลำดับที่ 77 จาก 77 จังหวัด รองลงมาคือ จังหวัดนราธิวาส จังหวัดชัยนาท จังหวัดปัตตานี และจังหวัดสระแก้ว โดยทั้ง 5 จังหวัดดังกล่าวมีความก้าวหน้าในการพัฒนาคนด้านการศึกษาและด้านรายได้น้อยมาก กล่าวคือ มีค่าดัชนีด้านการศึกษาอยู่ระหว่าง 0.1190–0.3303 (ค่าเฉลี่ยประเทศ=0.4790) และค่าดัชนีด้านรายได้อยู่ระหว่าง 0.2760–0.4323 (ค่าเฉลี่ยประเทศ=0.5463) โดยเฉพาะจังหวัดนราธิวาส ปัตตานี และแม่ฮ่องสอน มีการพัฒนาคนด้านการศึกษาน้อยที่สุด โดยอยู่ลำดับที่ 77, 76, และ 75 ตามลำดับ นอกจากนี้ จังหวัดนราธิวาสและปัตตานียังมีการพัฒนาคนด้านรายได้น้อยที่สุด โดยอยู่ลำดับที่ 77 และ 76 ตามลำดับ (สศช., 2560ก)

2.2.4 แนวคิดและดัชนีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

นอกเหนือจากแนวคิดความอยู่ดีมีสุขและแนวคิดความอยู่เย็นเป็นสุขซึ่งได้ถูกนำมาเป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา และมีการจัดทำดัชนีชี้วัดเป็นระยะๆ แล้ว หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ได้มีการจัดทำดัชนีต่างๆ ซึ่งมีแนวความคิดสอดคล้องหรือคาบเกี่ยวกับแนวคิดทั้งสองเพื่อตอบสนองภารกิจของหน่วยงานต่างๆ ด้านนโยบายเศรษฐกิจและสังคมของตนด้วย สรุปดัชนีที่สำคัญ อาทิ

1) ดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของสศช. เพื่อติดตามประเมินผลการพัฒนาประเทศ ทั้งในภาพรวมและด้านต่างๆ ให้สามารถแสดงระดับและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วยมิติด้านคุณภาพ เสถียรภาพและการปรับตัว การกระจายและการพัฒนาอย่างเป็นธรรมและการมีระบบบริหารจัดการที่ดี

2) ดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยของสศช. ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อวัดสภาพและระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย ตลอดจนสร้างความรู้ความเข้าใจและเครือข่ายด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน

3) ตัวชี้วัดภาวะสังคมของสศช. เพื่อประเมินผลการพัฒนาในแต่ละช่วงเวลา มีองค์ประกอบเรื่องคุณภาพคน ความมั่นคงทางสังคม ความเป็นอยู่และพฤติกรรมของคน สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและจริยธรรม

4) ดัชนีชี้วัดมาตรฐานความมั่นคงของมนุษย์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พ.ม.) เป็นกรอบในการกำหนดนโยบายและแผนงานด้านความมั่นคงของมนุษย์ และเป็นเครื่องมือในการติดตามและประเมินผล ประกอบด้วย 10 มิติ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย การศึกษา การมีงานทำและรายได้ ความมั่นคงส่วนบุคคล ครอบครัว การสนับสนุนทางสังคม สังคม–วัฒนธรรม สิทธิและความเป็นธรรม การเมืองและธรรมาภิบาล

5) ดัชนีชี้วัดสุขภาพแห่งชาติ พัฒนาโดยสำนักปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.) และสำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ประกอบด้วย สถานะสุขภาพของคน ระบบบริหารสุขภาพ และปัจจัยบ่งชี้สุขภาพ

6) ดัชนีชี้วัดเมืองไทยแข็งแรง พัฒนาโดย กระทรวงสาธารณสุข เพื่อนำพาทุกชุมชนของไทยสู่การเป็นเมืองไทยแข็งแรง มี 17 ตัวชี้วัด เช่น คนไทยมีความฉลาดทางสติปัญญาและอารมณ์เพิ่มมากขึ้น คนไทยมีอายุคาดเฉลี่ยยาวขึ้น พร้อมสุขภาพที่แข็งแรง

7) ดัชนีชี้วัดคุณภาพชีวิต พัฒนาโดยสำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พม. เพื่อใช้ในการประมินผลคุณภาพชีวิต ประกอบด้วย 11 มิติ คือ สุขภาพ การศึกษา ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม รายได้ การทำงาน จริยธรรม ครอบครัว ความปลอดภัย การคมนาคมและการสื่อสาร และการมีส่วนร่วม

8) เกณฑ์พื้นฐาน 10 ประการในการดำรงชีวิตของคนไทย พัฒนาโดย สศช. ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนไทยและแก้ปัญหาความยากจน ในช่วงปี 2547–2552 ประกอบด้วย การศึกษา การสาธารณสุข ความมั่นคงของมนุษย์ ความจำเป็นพื้นฐาน ทรัพยากรและแหล่งทุน

2.3 ความอยู่ดีมีสุขกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี

2.3.1 ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี กับความอยู่ดีมีสุข

ร่างยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) ถูกพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมและแนวโน้มสำคัญในอนาคต ทั้งด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมในระดับประเทศและระดับโลก และให้ความสำคัญกับการที่ประเทศไทยจะต้องดำเนินการตามเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals, SDGs) ตามที่สหประชาชาติได้กำหนดไว้ และตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (สศช., 2560ข)

การพัฒนาร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ ได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) เป็นบทกำกับการปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายการดำเนินการภายใต้วิสัยทัศน์ "มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน" ภายใต้ 6 ยุทธศาสตร์สำคัญ ได้แก่ ความมั่นคง การสร้างความสามารถในการแข่งขัน การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน การสร้างโอกาสความเสมอภาคและเท่าเทียมกับทางสังคม การสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และการปรับสมดุลและการพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ (รูป 2.3) เพื่อให้ประเทศไทยมีการขับเคลื่อนที่สอดคล้องกับประเด็นการเปลี่ยนแปลงและความท้าทายต่าง ๆ ของบริบทโลกและบริบทการพัฒนาภายในประเทศ เพื่อมุ่งสู่การบรรลุเป้าหมายอนาคตของประเทศที่ตั้งไว้ในอีก 20 ปีข้างหน้า

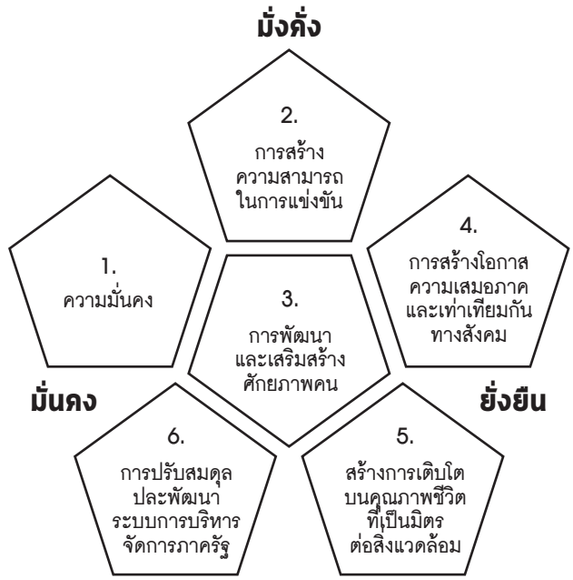

รูป 2.3 กรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579)

ด้วยแนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเป้าหมายของ SDGs ที่มุ่งหวังให้หนึ่งในผลลัพธ์ขั้นสุดท้าย (Ultimate outcomes) คือ ประชากรมีคุณภาพชีวิตที่ดีหรือมีความอยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน จึงส่งผลให้ร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ มีการกำหนดแนวทางการดำเนินการที่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนไทยทั้งแบบโดยตรงและโดยอ้อมในหลายมิติ

หากพิจารณาเปรียบเทียบทิศทางการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขในร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ กับ "ดัชนีความอยู่ดีมีสุข (Well-being Index)" ที่พัฒนาโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช., 2551) ที่ใช้ประเมินผลการพัฒนาความอยู่ดีมีสุขในภาพรวมของประเทศและในแต่ละด้านรวม 7 ด้าน (สุขภาพอนามัย ความรู้ การทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต ชีวิตครอบครัว และการบริหารจัดการที่ดี) พบว่า ทั้ง 6 ยุทธศาสตร์ของร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ ได้แฝงรายละเอียดหรือระบุทิศทางการดำเนินงานที่ครอบคลุมดัชนีความอยู่ดีมีสุขทั้ง 7 ด้าน (ตาราง 2.5)

ตาราง 2.5 ความสอดคล้องของร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ กับดัชนีความอยู่ดีมีสุข 7 ด้าน

ยุทธศาสตร์ชาติ	ดัชนีความอยู่ดีมีสุข 7 ด้าน						
	สุขภาพอนามัย	ความรู้	ชีวิตการทำงาน	รายได้และการกระจายรายได้	สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต	ชีวิตครอบครัว	การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ
ความมั่นคง					✓		✓
การสร้างความสามารถในการแข่งขัน					✓		
การพัฒนาและเสริมสร้าง ศักยภาพทรัพยากรมนุษย์	✓	✓	✓			✓	✓
การสร้างโอกาส และความเสมอภาคทางสังคม	✓			✓	✓		✓
การสร้างการเติบโต บนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม					✓		
การปรับสมดุล และพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ							✓

ตาราง 2.5 แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของแต่ละยุทธศาสตร์กับดัชนีความอยู่ดีมีสุขในแต่ละด้าน ซึ่งในบางยุทธศาสตร์มีการกำหนดแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับดัชนีความอยู่ดีมีสุขมากกว่า 1 ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งดัชนีที่ 5 ด้านสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต และดัชนีที่ 7 ด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐที่มีความเชื่อมโยงกับ 4 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ 1 ความมั่นคง ยุทธศาสตร์นี้เน้นให้ความสำคัญของการสร้างความสามัคคีของคนในชาติในรูปแบบต่างๆ ซึ่งแนวทางและประเด็นการพัฒนาที่สำคัญของยุทธศาสตร์นี้สอดคล้องกับดัชนีความอยู่ดีมีสุขอย่างชัดเจนในด้านสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต และด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ ดังนี้

- ประเด็น*การรักษาความสงบภายในประเทศ* ได้นำเสนอแนวทางส่งเสริมสภาพแวดล้อม/แนวทาง/กลไกการบริหารประเทศ/พัฒนางานความมั่นคง ขจัดการทุจริต และประพฤติมิชอบ สร้างความเป็นธรรม ลดความเหลื่อมล้ำในทุกมิติ กระจายอำนาจ และสร้างความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรมตามหลักนิติธรรม ซึ่งสอดคล้องกับดัชนีด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐที่เน้นให้ผู้รับผิดชอบงานและผู้เกี่ยวข้องยึดหลักคุณธรรม สร้างการมีส่วนร่วม เกิดความคุ้มค่า และมีความโปร่งใสในการทำงาน
- ประเด็น*การรักษาความมั่นคงและผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติและทางทะเล* เน้นพัฒนาประสิทธิภาพแนวทางการบริหารจัดการ/ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา การนำนวัตกรรม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ สร้างความตระหนักรู้ต่อประชาชนในการรักษาความมั่นคงของ

ฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงทางพลังงาน น้ำ และอาหาร ซึ่งสอดคล้องกับดัชนีด้านสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านความเป็นอยู่ของประชาชน การได้รับบริการสาธารณูปโภค และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ยุทธศาสตร์ 2 การสร้างความสามารถในการแข่งขัน ยุทธศาสตร์นี้เน้นให้ความสำคัญกับการเพิ่มผลิตภาพการผลิตตลอดห่วงโซ่มูลค่า เพื่อก่อให้เกิดความมั่งคั่งอย่างยั่งยืนในระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับดัชนีด้านการสร้างสภาพแวดล้อมให้ประชาชนดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน เช่น

- ประเด็น*การพัฒนาภาคการผลิตและบริการ* ที่เสนอแนวทางให้มีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานของการผลิตภาคเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน โดยต้องมีการวางแผนการบริหารทรัพยากรธรรมชาติของประเทศทั้งระบบ ทั้งที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ สินแร่ เพื่อให้มีการเข้าถึง การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมคุ้มค่า มีประสิทธิภาพและสมดุล และช่วยสร้างความมั่นคงของประเทศในด้านพลังงานและอาหาร และมุ่งเน้นการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรและมีส่วนร่วมกับหน่วยงานรัฐในท้องถิ่นในการดูแลรักษา ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ยุทธศาสตร์ 3 การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ เน้นให้ความสำคัญกับการวางรากฐานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการนำพาประเทศไปสู่การเป็นประเทศพัฒนาแล้ว โดยกำหนดแนวทางและประเด็นการพัฒนาที่ครอบคลุมดัชนีความอยู่ดีมีสุขอยู่หลายด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพอนามัย ความรู้ ชีวิตการทำงาน ชีวิตครอบครัว และการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ เช่น

- ประเด็น*การปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม* ที่เน้นสร้างคนไทยที่มีคุณภาพ คุณธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ได้เสนอแนวทางการปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมผ่านการเลี้ยงดูในครอบครัว และบูรณาการเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา รวมถึงสร้างความเข้มแข็งในสถาบันทางศาสนา เพื่อเผยแผ่หลักคำสอนที่ดีงามให้แก่ประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายดัชนีด้านชีวิตครอบครัวที่เน้นการสร้างสัมพันธภาพของสมาชิกในครอบครัว และเป้าหมายดัชนีด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐที่ต้องการสร้างให้ประชาชนมีหลักคุณธรรม

- ประเด็น*การพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต* ที่เน้นพัฒนาคนเชิงคุณภาพในทุกช่วงวัย ตั้งแต่ช่วงตั้งครรภ์ วัยเรียน วัยรุ่น/นักศึกษา วัยแรงงาน และวัยผู้สูงอายุ เพื่อสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ มีทักษะความรู้ และความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า ซึ่งเกี่ยวข้องกับเป้าหมายดัชนีด้านสุขภาพอนามัย ที่เน้นส่งเสริมให้ประชาชนมีชีวิตยืนยาวและมีสุขภาพอนามัยที่ดี ดัชนีด้านความรู้ที่ส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน ดัชนีด้านชีวิตการทำงานที่ต้องการให้ประชาชนวัยทำงานมีงานทำและมีความมั่นคงในการทำงาน และดัชนีด้านชีวิตครอบครัวที่ต้องการให้ประชาชนและครอบครัวพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้

- ประเด็น*การปฏิรูปการเรียนรู้แบบพลิกโฉม* ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 เพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้และมีใจใฝ่เรียนรู้ตลอดเวลา ผ่านการปรับเปลี่ยนระบบการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการพัฒนาทักษะสาหรับศตวรรษที่ 21 การเพิ่มประสิทธิภาพ

ระบบบริหารจัดการศึกษาในทุกระดับ และการพัฒนาระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายดัชนีด้านความรู้ที่ต้องการให้ประชาชนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน

- ประเด็น*การเสริมสร้างให้คนไทยมีสุขภาวะที่ดี* ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างการจัดการสุขภาวะในทุกรูปแบบ เพื่อให้ประชาชนมีทักษะในการจัดการสุขภาวะที่ดีได้ด้วยตนเอง ผ่านแนวทางการสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพ การป้องกันและควบคุมปัจจัยเสี่ยงที่คุกคามสุขภาพ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาวะที่ดี การพัฒนาระบบบริการสุขภาพที่ทันสมัยสนับสนุนการสร้างสุขภาวะที่ดี และการส่งเสริมให้ชุมชนเป็นฐานในการสร้างสุขภาวะดีในทุกพื้นที่ ซึ่งถือเป็นแนวทางที่สอดคล้องชัดเจนกับดัชนีด้านสุขภาพอนามัยที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่ดีและชีวิตยืนยาว
- ประเด็น*การสร้างความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย* มุ่งเน้นการสร้างความรู้ในการวางแผนชีวิตและการสร้างครอบครัวเพื่อส่งเสริมการเกิดที่มีคุณภาพ และการพัฒนาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาครอบครัวที่อบอุ่นเข้มแข็งสอดคล้องโดยตรงกับดัชนีด้านชีวิตครอบครัวที่ต้องการให้เกิดการสร้างสัมพันธภาพ ความอบอุ่นในครอบครัว

ยุทธศาสตร์ 4 การสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ให้ความสำคัญกับการสร้างโอกาสและความเสมอภาคให้แก่ประชาชนในทุกด้านทั้งทางเศรษฐกิจ ทรัพยากร กระบวนการยุติธรรม และการบริการสาธารณะ เพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมในสังคม แนวทางของยุทธศาสตร์นี้สอดคล้องกับดัชนีด้านสุขภาพอนามัย รายได้และการกระจายรายได้ สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต และการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ เช่น

- ประเด็น*การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้คนทุกกลุ่มในสังคม* ที่เน้นการสร้างและพัฒนากลไก/ระบบด้านหลักประกันทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง กลุ่มผู้มีรายได้น้อยและผู้ด้อยโอกาสได้รับโอกาสในการพัฒนาศักยภาพ และมีการกระจายทรัพยากรให้ทุกคนสามารถเข้าถึงอย่างเป็นธรรม เช่น การขยายความคุ้มครองระบบประกันสังคม การพัฒนาระบบบริหารจัดการหลักประกันสุขภาพ การเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพในทุกระดับ และเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่มผู้มีรายได้น้อย (ประชากรร้อยละ 40 ที่มีรายได้ต่ำที่สุด) และผู้ด้อยโอกาส ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายดัชนีด้านสุขภาพอนามัยที่ต้องการสร้างความเป็นธรรมให้กับประชนชนกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและผู้ด้อยโอกาสในระบบสาธารณสุข ดัชนีด้านรายได้และการกระจายรายได้ที่เน้นการเสริมสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และดัชนีด้านสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตที่ต้องการพัฒนาให้ประชาชนมีที่อยู่อาศัยและได้รับบริการสาธารณูปโภคที่พอเพียงและเหมาะสม
- ประเด็น*การสร้างความสมานฉันท์ในสังคม* ที่เน้นการสร้างการยอมรับความแตกต่างในสังคมผ่านการปรับแก้ไขกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ ให้มีความทันสมัยลดความขัดแย้งของกฎหมายและสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศและสนับสนุนการลดความเหลื่อมล้ำ เช่น การปรับปรุงกฎหมายด้านการค้าที่ส่งเสริมให้เกิดการแข่งขัน และกฎหมายที่ป้องกันและแก้ไขปัญหาการผูกขาด และการฟื้นฟูบทบาทสถาบันทางศาสนาในการส่งเสริมการมีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมตาม

หลักคำสอนทางศาสนาที่ถูกต้องซึ่งสอดคล้องกับดัชนีด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐที่ส่งเสริมการทำงานและดำเนินชีวิตตามหลักคุณธรรมและมีความโปร่งใส

ยุทธศาสตร์ 5 การสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม แนวทางของยุทธศาสตร์นี้มีความสอดคล้องโดยตรงกับเป้าหมายดัชนีด้านสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตที่ต้องการให้เกิดการพัฒนาคุณภาพแหล่งน้ำ การลดปริมาณขยะ และเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีและเพียงพอจะช่วยเกื้อกูลคุณภาพการดำรงชีวิตให้เกิดการสนับสนุนความอยู่ดีมีสุขของประชาชนได้ ยุทธศาสตร์นี้มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน ผ่านการดำเนินการเร่งอนุรักษ์ฟื้นฟูและสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ และบริหารจัดการน้ำให้มีประสิทธิภาพ รวมทั้งยกระดับความสามารถในการป้องกันผลกระทบและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติธรรมชาติ ปรับตัวไปสู่รูปแบบของการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

ยุทธศาสตร์ 6 การปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ แนวทางของยุทธศาสตร์นี้มีความสอดคล้องโดยตรงกับเป้าหมายดัชนีด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ ที่เน้นให้ประชาชนและหน่วยงานมีหลักคุณธรรม เกิดการสร้างการมีส่วนร่วม ทำงานให้เกิดความคุ้มค่า และมีความโปร่งใส ยุทธศาสตร์นี้เน้นย้ำการจัดระบบองค์กรอย่างมีบูรณาการและมีความต่อเนื่องในรูปแบบเปิดกว้าง เชื่อมโยงถึงกัน และกระทัดรัด โดยใช้ดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบมาเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการดำเนินการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ การให้บริการแก่ภาคประชาชนและภาคธุรกิจเอกชน และสามารถดำเนินงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ บนพื้นฐานของความรับผิดรับชอบความโปร่งใส ปราศจากการทุจริตและประพฤติมิชอบ สามารถตรวจสอบได้ และมีความเป็นธรรมในการให้บริการสาธารณะ

2.3.2 โอกาสและความท้าทายของยุทธศาสตร์ชาติ

ร่างยุทธศาสตร์ชาติฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่าง ๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกันเพื่อให้เกิดเป็นพลังผลักดันร่วมกันไปสู่เป้าหมายเดียวกันในระยะ 20 ปีต่อจากนี้ไป ร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ นี่ถือเป็นก้าวแรกและโจทย์อันดับแรกของทุกรัฐบาลและทุกกระทรวงของการเดินไปในทิศทางที่ถูกต้องของประเทศไทยในระยะ 20 ปีข้างหน้า ภายใต้ยุทธศาสตร์แต่ละด้านมีการจัดทำแผนแม่บทสำหรับประเด็นการพัฒนา/ประเด็นปฏิรูปสำคัญสำหรับการพลิกโฉมประเทศไทย เพื่อเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ

แม้ว่าการตั้งธงยุทธศาสตร์ชาติฯ จะไม่มีการระบุถึงการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนไทยอย่างเฉพาะเจาะจง แต่ได้เสนอประเด็นและแนวทางที่มีความเชื่อมโยงกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขที่ครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิตของคนไทยทั้ง 7 ด้าน คือ สุขภาพอนามัย ความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต ชีวิตครอบครัว และการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ ซึ่งทุกด้านจำเป็นต้องดำเนินการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เกิดผลต่อความอยู่ดีมีสุขของคนไทยอย่างแท้จริง

มิติความอยู่ดีมีสุขด้านสภาพแวดล้อมและด้านการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ ถือเป็นมิติที่ถูกกล่าวถึงในร่างยุทธศาสตร์ฯ มากที่สุด อาจด้วยเป็นมิติที่ถือเป็นปัจจัยเสริมสร้าง (Overarching factors) ที่ไปเกื้อหนุน

หรือส่งเสริมให้มิติอื่นมีการดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และมีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาเชิงระบบและโครงสร้างของประเทศ เช่น การให้ความสำคัญของการพัฒนาสภาพแวดล้อมครอบคลุมทั้งระดับบุคคล (การมีสถานที่อยู่อาศัย การได้รับบริการสาธารณูปโภค) และระดับปัจจัยภายนอก (ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมของประชาชนที่อาศัยในเมืองและชนบท) ซึ่งเป็นตัวกำหนดสำคัญต่อการทำให้เกิดการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน สร้างความเสมอภาคในสังคม และสร้างความเจริญเติบโตและความมั่นคงของประเทศ ขณะที่การพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ เป็นปัจจัยเชิงระบบที่เน้นให้เกิดกลไกสร้างหลักคุณธรรมและการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงามของข้าราชการ การมีส่วนร่วมของประชาชนทางการเมือง การบริหาร และการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ การบริหารจัดการบ้านเมืองโดยยึดประชาชนเป็นเป้าหมายสูงสุดในการทำงาน และความโปร่งใสของหน่วยงานรัฐและข้าราชการ ซึ่งถือเป็นตัวชี้วัดสำคัญที่บ่งชี้ถึงการศักยภาพและความสามารถในการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ของภาครัฐ

ประเด็นและแนวทางของร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ ไม่มีการลงรายละเอียดเชิงมาตรการหรือกิจกรรม จึงถือเป็นโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้นำไปปฏิบัติมีความยืดหยุ่นในการนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทและพื้นที่ของตน โดยอาจดำเนินการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง กลไก และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาในเรื่องนั้นๆ ได้สัมฤทธิ์ผล แต่ยังคงความสอดคล้องกับประเด็นและแนวทางของร่างยุทธศาสตร์ฯ

ร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ ฉบับนี้อาจเป็นนิมิตหมายที่ดีในอนาคต ที่ไม่เพียงบ่งชี้ถึงความตั้งใจของรัฐบาลในการสร้างการเปลี่ยนแปลงกับทั้งภาคการเมืองและประชาชน เพื่อให้เกิดความ "มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน" ของประเทศในอีก 20 ปีข้างหน้า แต่ประเด็นและแนวทางของร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ ที่ถูกพัฒนาขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการเอา "คน" เป็นที่ตั้ง โดยเน้นพัฒนาคนที่ครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิตไปพร้อมกับการพัฒนาเชิงโครงสร้างเพื่อเพิ่มความมั่นคง เพิ่มขีดความสามารถทางเศรษฐกิจ และลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม

2.3.3 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ได้จัดทำขึ้นบนพื้นฐานของกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ซึ่งเป็นแผนหลักของการพัฒนาประเทศ และตามเป้าหมาย SDGs และการมุ่งสร้างประเทศไทยสู่ประเทศไทย 4.0 บนหลักคิด "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" "การพัฒนาที่ยั่งยืน" และ "คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" ดังนั้น แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้จึงเป็นแผนแรกที่ถูกใช้ให้เป็นกลไกขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติฯ ในช่วง 5 ปีแรกไปสู่การปฏิบัติ โดยกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดที่จะต้องบรรลุผลลัพธ์ และแผนงาน/โครงการสำคัญที่ต้องดำเนินการให้เห็นผลเป็นรูปธรรมในช่วง 5 ปีแรก เพื่อเตรียมความพร้อมของคน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 มีองค์ประกอบ 10 ยุทธศาสตร์ ที่รวม 6 ยุทธศาสตร์ชาติฯ (ยุทธศาสตร์ 1–6) เข้าไว้ด้วยกัน และเพิ่มเติม 4 ยุทธศาสตร์ (ยุทธศาสตร์ 7–10) ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนการขับเคลื่อน 6 ยุทธศาสตร์นี้ โดยเน้นการพัฒนาพื้นฐานเชิงยุทธศาสตร์และกลไกสนับสนุนให้การดำเนินยุทธศาสตร์ทั้ง 6 ด้านสัมฤทธิ์ผลและนำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทย 10 ยุทธศาสตร์ประกอบด้วย (สศช, 2560ค)

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การเสริมสร้างความมั่นคงแห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศสู่ความมั่งคั่งและยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 6 การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบและธรรมาภิบาลในสังคมไทย

ยุทธศาสตร์ 7 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และระบบโลจิสติกส์

ยุทธศาสตร์ 8 การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม

ยุทธศาสตร์ 9 การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ

ยุทธศาสตร์ 10 ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา

หากพิจารณาแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 12 กับประเด็นความอยู่ดีมีสุข โดยเปรียบเทียบทิศทางการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 กับตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขทั้ง 7 ด้าน พบว่า นอกเหนือจาก 6 ยุทธศาสตร์ตามกรอบร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ ที่แฝงรายละเอียดหรือระบุทิศทางการดำเนินงานที่ครอบคลุมดัชนีความอยู่ดีมีสุขทั้ง 7 ด้านแล้ว ใน 4 ยุทธศาสตร์ที่ได้เพิ่มเติมเข้ามาสามารถใช้เป็นกลไกสนับสนุนให้มีการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขอย่างมีประสิทธิผลยิ่งขึ้น ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 7 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ ทั้งด้านระบบขนส่ง พลังงาน เศรษฐกิจดิจิทัล และด้านสาธารณูปการ (น้ำประปา) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนเศรษฐกิจและสังคม การกระจายความเจริญ และการพัฒนาเมืองและพื้นที่ รวมทั้งการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งมีส่วนช่วยในการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต เมื่อประชาชนได้รับบริการสาธารณูปโภคที่พอเพียง อนามัยสิ่งแวดล้อมที่ดี สิ่งเหล่านี้จะช่วยเกื้อกูลคุณภาพการดำรงชีวิตให้เกิดการสนับสนุนความอยู่ดีมีสุขของประชาชน

ยุทธศาสตร์ 8 การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม เน้นการพัฒนาสภาวะแวดล้อมของวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ทั้งด้านบุคลากร โครงสร้างพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการบริหารจัดการ ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างโอกาสและพัฒนาสติปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของคนให้สามารถปฏิบัติภารกิจในสังคมได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ยกระดับความอยู่ดีมีสุขของคนไทย และการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของประเทศได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งยุทธศาสตร์นี้จะช่วยส่งเสริมดัชนีความอยู่ดีมีสุขในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความรู้ ซึ่งความรู้ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของคนให้มีทักษะความสามารถในการปรับตัวได้อย่างรู้เท่าทันในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และสามารถใช้ประสบการณ์ ศักยภาพ และทักษะของตนให้เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติภารกิจในสังคมได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

ยุทธศาสตร์ 9 การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ มีเป้าหมายเพื่อลดช่องว่างทางรายได้และให้มีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และทำให้เศรษฐกิจหลักมีประสิทธิภาพสูงและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อเกื้อกูลการดำรงชีวิตของคนไทยในระดับพื้นที่ ซึ่งมีความสอดคล้องโดยตรงกับดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านรายได้และการกระจายรายได้ หากมีการกระจายรายได้ในกลุ่มต่างๆ ในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน ประชาชนมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และมีอำนาจซื้อเพียงพอต่อการดำรงชีวิตที่ได้มาตรฐาน สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

ยุทธศาสตร์ 10 ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา มีเป้าหมายเพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อเป็นกลไกสนับสนุนและขยายโอกาสการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวจะช่วยส่งเสริมดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านรายได้และการกระจายรายได้ หากประเทศมีการเสริมสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม สร้างและขยายโอกาสด้านการค้าการลงทุนระหว่างประเทศ และสามารถยกระดับให้ประเทศเป็นฐานการผลิตและการลงทุนที่มีศักยภาพและโดดเด่นมากขึ้น อาจส่งผลต่อการสร้างงาน และเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนให้มีรายได้และสร้างฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้

หากพิจารณาตามรายตัวชี้วัดของแผนพัฒนาฯ ที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ติดตามและประเมินผลการดำเนินการตามรายยุทธศาสตร์ กับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุข พบว่า ตัวชี้วัดของยุทธศาสตร์ที่ 1 2 4 5 และ 6 มีความคล้ายคลึงกับบางตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุขในหลายด้าน ขณะที่ตัวชี้วัดของยุทธศาสตร์ที่ 3 7 8 9 และ 10 ไม่ตรงกับตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุข รายละเอียดมีดังนี้

- ตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ที่ 1 สอดคล้องกับตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านสุขภาพอนามัย ความรู้ สภาพแวดล้อม ครอบครัว และการบริหารจัดการที่ดี ได้แก่ สัดส่วนคดีอาญาลดลง เด็กร้อยละ 70 มีคะแนน EQ ไม่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ผู้เรียนในระบบทวิภาคีเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 30 ต่อปี รายจ่ายสุขภาพทั้งหมดไม่เกินร้อยละ 5 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ และดัชนีครอบครัวอบอุ่นอยู่ในระดับดีขึ้น
- ตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ที่ 2 ที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ และชีวิตครอบครัว ได้แก่ รายได้เฉลี่ยต่อหัวของกลุ่มประชากรร้อยละ 40 ที่มีรายได้ต่ำสุด เพิ่มขึ้นไม่ต่ำกว่าร้อยละ 15 ต่อปี ค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาค (Gini coefficient) ด้านรายได้ลดลงเหลือ 0.41 เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 สัดส่วนประชากรที่อยู่ใต้เส้นความยากจนลดลงเหลือร้อยละ 6.5 ณ สิ้นแผนพัฒนาฯ สัดส่วนหนี้สินต่อรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนของกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนที่สุด ลดลง อัตราการเข้าเรียนสุทธิ (ที่ปรับปรุง) ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานเท่ากับร้อยละ 90 โดยไม่มีความแตกต่างระหว่างกลุ่มนักเรียน/นักศึกษาที่ครอบครัวมีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมและระหว่างพื้นที่ สัดส่วนนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาทุกระดับชั้นผ่านเกณฑ์คะแนนร้อยละ 50 มีจำนวนเพิ่มขึ้น และความแตกต่างของคะแนนผลสัมฤทธิ์ระหว่างพื้นที่ และภูมิภาคลดลง และสัดส่วนแรงงานนอกระบบที่อยู่ภายใต้ประกันสังคม (ผู้ประกันตนตามมาตรา 40) และที่เข้าร่วมกองทุนการออมแห่งชาติต่อกำลังแรงงานเพิ่มขึ้น
- ตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ที่ 4 ที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ มีสัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ สัดส่วนของขยะมูลฝอยชุมชนได้รับการจัดการอย่างถูกต้องและนำไปใช้ประโยชน์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 75 สัดส่วนของเสียอันตรายชุมชนที่ได้รับการกำจัดอย่างถูกต้อง

ไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 กากอุตสาหกรรมอันตรายทั้งหมดเข้าสู่ระบบการจัดการที่ถูกต้อง และคุณภาพน้ำของแม่น้ำสายหลักที่อยู่ในเกณฑ์ดีเพิ่มขึ้น

- ตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ที่ 5 ที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สัดส่วนคดียาเสพติดต่อประชากร
- ตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ที่ 6 ที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านความรู้ การทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ และชีวิตครอบครัว ได้แก่ ระดับคะแนนของดัชนีการรับรู้การทุจริตสูงกว่าร้อยละ 50 เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 และจำนวนคดีที่รัฐดำเนินคดีกับผู้มิได้กระทำความผิดซึ่งต้องชดเชยความเสียหายลดลง

2.3.4 โอกาสและความท้าทายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12

ด้วยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 นี้ ถูกจัดทำขึ้นบนพื้นฐานกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่เสนอประเด็นและแนวทางที่มีความเชื่อมโยงกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขทั้ง 7 ด้าน ส่งผลให้ทิศทางของแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้เชื่อมโยงกับประเด็นความอยู่ดีมีสุขอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เห็นได้จากการกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดที่จะต้องบรรลุให้เห็นเป็นรูปธรรมในช่วง 5 ปีแรก หลายตัวชี้วัดของแผนพัฒนาฯ เป็นตัวเดียวกันหรือคล้ายคลึงกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุขในแต่ละด้าน และด้วยกระบวนการขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ ที่เน้นให้ทุกภาคส่วนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องใช้เป้าหมาย ตัวชี้วัด และแนวทางการพัฒนาของแผนพัฒนาฯ ในการกำหนดลำดับความสำคัญของแผนงานโครงการและภารกิจหน่วยงาน เพื่อให้การดำเนินงานสามารถบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนฯ อย่างมีประสิทธิผลบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงถือเป็นโอกาสอันดีของการขับเคลื่อนประเด็นการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนไทยให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่

แผนพัฒนาฯ ยังได้กำหนดตัวชี้วัดอีกจำนวนหนึ่งที่เชื่อมโยงกับประเด็นความอยู่ดีมีสุข และสามารถนำมาใช้ประเมินความอยู่ดีมีสุขของคนไทยร่วมด้วยได้ เพื่อช่วยสะท้อนสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขในบางมิติได้ดียิ่งขึ้น เช่น ตัวชี้วัดในยุทธศาสตร์ที่ 1 และ 5 ได้แก่ ประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไปมีกิจกรรมการปฏิบัติตนที่สะท้อนการมีคุณธรรม ประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไปมีการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาเพิ่มขึ้น และจำนวนกิจกรรมสาธารณประโยชน์ที่ประชาชนทุกศาสนาร่วมดำเนินการเพิ่มขึ้น ซึ่งสามารถนำมาใช้วิเคราะห์สถานการณ์ด้านการมีหลักคุณธรรมของคนไทยและหน่วยราชการไทย ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านการบริหารจัดการที่ดี แต่ สศช. ยังไม่มีการกำหนดตัวชี้วัดด้านหลักคุณธรรมไว้ นอกจากนี้ ตัวชี้วัดในยุทธศาสตร์ที่ 5 ได้แก่ มูลค่าความเสียหายและจำนวนการก่อเหตุร้ายที่มีมูลเหตุจากความไม่สงบลดลง และจำนวนคดีที่รัฐดำเนินคดีกับผู้มิได้กระทำความผิดซึ่งต้องชดเชยความเสียหายลดลง สามารถนำมาใช้วิเคราะห์สถานการณ์ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มเติมได้ หรือตัวชี้วัดในยุทธศาสตร์ที่ 6 ได้แก่ สัดส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแต่ละประเภทที่ได้รับรางวัลการบริหารจัดการที่ดีต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งหมดเพิ่มขึ้น ข้อร้องเรียนและคดีเกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นลดลง และระดับคะแนนของดัชนีการรับรู้การทุจริตสูงกว่าร้อยละ 50 สามารถนำมาใช้สะท้อนความโปร่งใสของหน่วยงานราชการระดับพื้นที่ได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแผนพัฒนาฯ จะมีความเชื่อมโยงกับประเด็นความอยู่ดีมีสุขทั้ง 7 ด้านอย่างเห็นได้ชัด และเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสร้างความอยู่ดีมีสุขให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น แต่ความท้าทายของการดำเนินการนี้อยู่ที่ประสิทธิภาพกลไกรับผิดชอบการขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ เป็นไปตามเป้าหมาย ตัวชี้วัด และแผนงาน/โครงการที่กำหนดไว้ทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่ ซึ่งการสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการขับเคลื่อนแผนของหน่วยงานต่างๆ รวมถึงการพัฒนาเครื่องมือเพื่อใช้ขับเคลื่อนในระดับต่างๆ และการสร้างความรู้ความเข้าใจให้ทุกภาคส่วนตระหนักถึงความสำคัญและพร้อมเข้าร่วมในการผลักดันแผนพัฒนาฯ ไปสู่การปฏิบัติ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการเริ่มต้นที่ดีของกระบวนการขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ อย่างเป็นรูปธรรม

2.4 แผนยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (ด้านสาธารณสุข)

ข้อสั่งการของนายกรัฐมนตรี (พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา) เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 ให้ทุกส่วนราชการจัดทำแผนงานในภารกิจหลักของหน่วยงานระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) เพื่อให้สอดรับกับการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติฯ นั้น ส่งผลให้กระทรวงสาธารณสุขในฐานะส่วนราชการ ต้องจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (ด้านสาธารณสุข) ขึ้น และแผนยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข) นี้ได้กลายเป็นช่องทางสำคัญในการสร้างความร่วมมือระดับกระทรวง กรม และกองของกระทรวงสาธารณสุข เพื่อขับเคลื่อนประเด็นสุขภาพที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศให้เกิดความ "มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน" ในอีก 20 ปีข้างหน้าไปด้วยกัน (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์, 2559)

2.4.1 แผนยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข) กับประเด็นความอยู่ดีมีสุข

ด้วยสถานการณ์โรคที่เกิดจากความเครียดและความทุกข์ อัตราการตายจากการฆ่ากันตายและฆ่าตัวตายที่เพิ่มสูงขึ้น และปัญหาโรคซึมเศร้าที่กลายเป็นภาระโรคสำคัญของคนไทย ส่งผลต่อการสูญเสียค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพของภาครัฐมหาศาล กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข จึงได้ริเริ่มนำแนวคิดความอยู่ดีมีสุขมาใช้เป็นแนวทางดูแลรักษาผู้ที่มีปัญหาทางจิต เพื่อส่งเสริมสภาพจิตใจของผู้ป่วยกลุ่มนี้ให้แข็งแรงสมบูรณ์และมีความสุขมากขึ้น โดยการพัฒนาดัชนีชี้วัดความสุขคนไทย เพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่นโยบายในการพัฒนาสุขภาพคนไทยให้มีสุขภาพจิตดี ประชาชนสามารถประเมินตนเองในเบื้องต้นและช่วยเหลือแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตเบื้องต้นด้วยตนเองในระดับหนึ่งได้ อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมความสุขและ/หรือความอยู่ดีมีสุขนี้ยังคงถูกมองในมิติสุขภาพจิตมากกว่าการเป็นพื้นฐานสำคัญของการส่งเสริมสุขภาพคนไทยในทุกด้าน

ด้วยแผนยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข) ได้วางกรอบแนวคิดสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ประเทศไทย 4.0 นโยบายรัฐบาล การปฏิรูปด้านสาธารณสุข และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การนำแผนยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข) บรรลุเป้าหมายระดับกระทรวง คือ "ประชาชนสุขภาพดี เจ้าหน้าที่มีความสุข ระบบสุขภาพยั่งยืน" และสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันและแนวโน้มทางสุขภาพที่กำลังจะเกิดขึ้นมากที่สุด ดังนั้น ในการพัฒนากรอบและทิศทางการทำงานของกระทรวงสาธารณสุขในแผนยุทธศาสตร์ชาติฯ นี้ จึงเชื่อมโยงกับประเด็นความอยู่ดีมีสุขในมิติต่างๆ ด้วย (ตาราง 2.5)

ตาราง 2.6 ความสอดคล้องแผนยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (ด้านสาธารณสุข) กับดัชนีความอยู่ดีมีสุขทั้ง 7 ด้าน

ยุทธศาสตร์	ดัชนีความอยู่ดีมีสุข 7 ด้าน						
	สุขภาพอนามัย	ความรู้	ชีวิตการทำงาน	รายได้และการกระจายรายได้	สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต	ชีวิตครอบครัว	การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ
ส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคเป็นเลิศ	✓	✓			✓		✓
บริการเป็นเลิศ	✓						
บุคลากรเป็นเลิศ	✓		✓			✓	
บริหารเป็นเลิศด้วยธรรมาภิบาล	✓						✓

ตาราง 2.6 แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของแต่ละยุทธศาสตร์กับดัชนีความอยู่ดีมีสุขในแต่ละด้าน ซึ่งแผนยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข) ครอบคลุมความอยู่ดีมีสุขในทุกด้านยกเว้นด้านรายได้และการกระจายรายได้ซึ่งถือเป็นด้านที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของกระทรวงสาธารณสุขน้อยที่สุด ด้วยกระทรวงสาธารณสุขเป็นองค์กรหลักด้านสุขภาพของประเทศที่มีบทบาทหลักในการส่งเสริม ป้องกัน และดูแลสุขภาพคนไทย ดังนั้นทุกยุทธศาสตร์ที่พัฒนาขึ้น จึงให้ความสำคัญกับประเด็นการสร้างสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ของคนไทยทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา รวมถึงการมีภาวะโภชนาการที่ดี (ดัชนีที่ 1) โดยแต่ละยุทธศาสตร์ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ ยุทธศาสตร์ 1 เน้นการสร้างระบบป้องกันและควบคุมโรค และระบบเฝ้าระวังโรค ยุทธศาสตร์ 2 เน้นการสร้างระบบบริการสุขภาพที่ได้คุณภาพมาตรฐาน รวมถึงเครื่องมือและเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่ทันสมัยและได้มาตรฐานสากล ยุทธศาสตร์ 3 เน้นการพัฒนาและสร้างกำลังคนด้านสุขภาพที่เพียงพอและมีคุณภาพ และยุทธศาสตร์ 4 เน้นการบริหารจัดการมีความโปร่งใสเป็นธรรม ตรวจสอบได้ เช่น ระบบหลักประกันสุขภาพ และการเงินการคลังสุขภาพ

นอกเหนือจากด้านสุขภาพ ในบางยุทธศาสตร์มีการกำหนดแนวทางที่สอดคล้องกับความอยู่ดีมีสุขในด้านอื่นๆ ร่วมด้วย ดังนี้

ยุทธศาสตร์ 1 ส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคเป็นเลิศ กำหนดมาตรการ/แนวทางการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านความรู้ โดยการสร้างความรู้ด้านสุขภาพเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภค การพัฒนาระบบการบริการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพของประชาชน และการมีกลไกให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพป้องกันโรค

ยุทธศาสตร์ 3 บุคลากรเป็นเลิศ วางแผนจัดทำโครงการพัฒนาเครือข่ายกำลังคนด้านสุขภาพ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างศักยภาพครอบครัวให้สามารถดูแลสุขภาพตนเองได้ตามเกณฑ์ที่กำหนด เพื่อช่วยลดปัจจัย

เสี่ยงของครอบครัวและสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ ยังกำหนดดัชนีความสุขของคนทำงาน เพื่อประเมินคุณภาพชีวิตของคนวัยทำงานด้วย ซึ่งการดำเนินการนี้ส่งเสริมดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตการทำงานและด้านชีวิตครอบคครัว

ยุทธศาสตร์ 4 บริหารเป็นเลิศด้วยธรรมาภิบาล กำหนดมาตรการ/แนวทางการพัฒนาที่รวมถึงการพัฒนาระบบธรรมาภิบาลและคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ โดยกำหนดให้หน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขต้องผ่านเกณฑ์การประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของหน่วยงานของภาครัฐ (Integrity and Transparency Assessment, ITA) ซึ่งเกี่ยวข้องชัดเจนกับดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ

เมื่อพิจารณาตามตัวชี้วัดตามรายยุทธศาสตร์และตัวชี้วัดหลักระดับองค์กรที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ติดตามและประเมินผลการดำเนินการยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข) กับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุข (ตาราง 2.7) พบว่า ตัวชี้วัดหลักระดับองค์กรสอดคล้องกับตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านสุขภาพอนามัยและด้านการบริหารจัดการที่ดีบางตัว ได้แก่ อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดไม่น้อยกว่า 85 ปี อายุคาดเฉลี่ยของการมีสุขภาพดีไม่น้อยกว่า 75 ปี และหน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขต้องผ่านการประเมิน ITA ไม่น้อยกว่าร้อยละ 95 ขณะที่ไม่มีตัวชี้วัดใดเลยของยุทธศาสตร์ที่ 1 2 3 และ 4 ที่ตรงกับตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขโดยตรง โดยตัวชี้วัดสำคัญด้านสุขภาพอนามัย เช่น สัดส่วนประชากรที่ไม่เจ็บป่วยในแต่ละปีและสัดส่วนประชากรที่มีหลักประกันสุขภาพไม่ได้ถูกกล่าวถึงในยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข)

แม้ว่าตัวชี้วัดส่วนใหญ่ของยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข) ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ติดตามสถานการณ์ภาระโรคและปัจจัยเสี่ยงที่เป็นสาเหตุหลักของการเจ็บป่วยและเสียชีวิตของคนไทย ได้แก่ โรคติดเชื้อ (โรคเอชไอวี วัณโรค มาลาเรีย โปลิโอ) โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (โรคมะเร็ง โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคเบาหวาน ภาวะความดันโลหิตสูง) และปัจจัยเสี่ยง (การสูบบุหรี่ การบาดเจ็บทางถนน และการบริโภคแอลกอฮอล์) และมีหลายตัวชี้วัดที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ติดตามประเมินคุณภาพระบบการให้บริการสุขภาพ กำลังคนด้านสุขภาพ การเข้าถึงทรัพยากรด้านสุขภาพของประชาชน และการพัฒนางานวิจัยด้านสาธารณสุข อย่างไรก็ตาม ตัวชี้วัดเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยรากฐานสำคัญที่ส่งผลต่อการเพิ่มสัดส่วนประชากรที่ไม่เจ็บป่วยในแต่ละปีได้ นอกจากนี้ตัวชี้วัดการจัดตั้งคลินิกหมอครอบครัว 6,500 ทีม ดูแลประชาชน 65 ล้านคน ผลิตแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัว 6,403 คน ในยุทธศาสตร์ที่ 2 ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมความอบอุ่นของครอบครัวซึ่งเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัว

ยุทธศาสตร์ชาติฯ (ด้านสาธารณสุข) ยังเพิ่มเติมตัวชี้วัดความสุขของคนทำงานและสุขภาวะองค์กรเพื่อติดตามความอยู่ดีมีสุขเฉพาะกลุ่มคนวัยทำงานด้วย ได้แก่ ดัชนีความสุขของคนทำงาน (Happinometer) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 และดัชนีสุขภาวะองค์กร (Happy Public Organization Index) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ซึ่งสามารถช่วยสะท้อนความอยู่ดีมีสุขของกลุ่มคนวัยทำงานในมิติสุขภาพจิต ขณะที่ดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตการทำงานไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ โดยตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขเน้นที่การลดปัญหาการว่างงานและการให้บริการสวัสดิการของแรงงานเพียงอย่างเดียว

ตาราง 2.7 เป้าหมาย ตัวชี้วัด และแผนงาน/โครงการ จำแนกตามยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (ด้านสาธารณสุข) ที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข

ยุทธศาสตร์ และเป้าหมายการพัฒนา	ตัวชี้วัดหลักระดับองค์การ/ยุทธศาสตร์	ความสอดคล้องกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุข
เป้าหมายสูงสุด (Ultimate goal) ของยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (ด้านสาธารณสุข): ประชาชนสุขภาพดี เจ้าหน้าที่มีความสุข ระบบสุขภาพยั่งยืน	ตัวชี้วัดหลักระดับองค์กร – อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด (Life Expectancy: LE) ไม่น้อยกว่า 85 ปี – อายุคาดเฉลี่ยของการมีสุขภาพดี (Health Adjusted Life Expectancy: HALE) ไม่น้อยกว่า 75 ปี – ดัชนีความสุขของคนทำงาน (Happinometer) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 – ดัชนีสุขภาวะองค์กร (Happy Public Organization Index) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 – การเข้าถึง (Access) อัตราการเข้าถึงบริการแพทย์แผนไทย ร้อยละ 100 – ความครอบคลุม (Coverage) สัดส่วนแพทย์ 1 คน ต่อประชากร 1,500 คน และ สัดส่วนเตียงของโรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข 2 ต่อพันประชากร – มีคุณภาพ (Quality) สถานบริการได้รับการรับรองคุณภาพตามมาตรฐาน HA ร้อยละ 100 – มีธรรมาภิบาล (Governance) หน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขผ่านการประเมิน ITA ไม่น้อยกว่าร้อยละ 95	สอดคล้องกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุข ดังนี้ ตัวชี้วัดที่ 1 อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด ตัวชี้วัดที่ 25 ดัชนีชี้วัดคอร์รัปชั่นขององค์กร
ยุทธศาสตร์ 1 ส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคเป็นเลิศ <u>เป้าหมายการพัฒนา</u> 1) ประชาชนทุกกลุ่มวัยมีสุขภาพที่ดี 2) มีระบบป้องกัน ควบคุมโรค ระบบเฝ้าระวังโรคที่สามารถตอบสนองได้ทันที 3) มีระบบคุ้มครองผู้บริโภคที่มีประสิทธิภาพ 4) มีระบบการบริการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพของประชาชน 5) ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพป้องกันโรค	– พัฒนาการเด็กสมวัย ร้อยละ 100 – อัตราการคลอดในหญิงอายุ 15–19 ปี ไม่เกิน 18 ต่อพันประชากร – ผู้สูงวัยปลอดภัย มั่นคง แข็งแรง ไม่น้อยกว่าร้อยละ 88 – ความชุกของผู้สูบบุหรี่อายุ 15 ปีขึ้นไป ไม่เกินร้อยละ 10 – การเสียชีวิตจากการบาดเจ็บ ทางถนน ไม่เกิน10 ต่อแสนประชากร – การบริโภคแอลกอฮอล์ของประชากรไทย อายุ 15 ปีขึ้นไป ไม่เกิน 5 ลิตร/คน/ปี – ลดจำนวนผู้ป่วยมะเร็งท่อน้ำดีและมะเร็งตับไม่เกิน 12,000 ราย – ลดการติดเชื้อเอชไอวีรายใหม่ไม่เกิน 1,000 ราย/ปีและไม่มีทารกคลอดติดเชื้อ – ลดจำนวนผู้ป่วยวัณโรครายใหม่ร้อยละ 12.5/ปี – อำเภอปลอดจากโรคมาลาเรียร้อยละ100 – ประเทศไทยไม่มีผู้ป่วยด้วยโรคโปลิโอ	ไม่สอดคล้องกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุขตัวใดโดยตรง

ยุทธศาสตร์ และเป้าหมายการพัฒนา	ตัวชี้วัดหลักระดับองค์การ/ยุทธศาสตร์	ความสอดคล้อง กับตัวชี้วัดของดัชนี ความอยู่ดีมีสุข
ยุทธศาสตร์ 2 บริการเป็นเลิศ <u>เป้าหมายการพัฒนา</u> 1) มีหมอครอบครัวดูแลประชาชนทุกครัวเรือน 2) มีระบบบริการสุขภาพที่ได้คุณภาพมาตรฐาน 3) มีระบบการส่งต่อที่มีประสิทธิภาพ 4) มีเครื่องมือและเทคโนโลยีทางการแพทย์ทันสมัยและสามารถแข่งขันได้ในระดับสากล 5) มีความร่วมมือทั้งระหว่างหน่วยงานภายในประเทศและหน่วยงานต่างประเทศโดยเฉพาะในการป้องกันและรักษาโรคที่มีความสำคัญ	– จัดตั้งคลินิกหมอครอบครัว 6,500 ทีม ดูแลประชาชน 65 ล้านคน ผลิตแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัว 6,403 คน – ผู้ป่วยเบาหวาน/ความดัน รายใหม่ ลดลงร้อยละ 0.25 – โรงพยาบาลส่งเสริมการใช้ยาอย่างสมเหตุผล ผ่านเกณฑ์ขั้น 3 มากกว่า 100 – คัดกรองความเสี่ยงโรคหัวใจและหลอดเลือด ผู้ป่วยเบาหวาน/ความดันร้อยละ 100 – อัตราตายด้วยโรคหลอดเลือดสมองน้อยกว่า ร้อยละ 5 – อัตราตายด้วยโรคหลอดเลือดหัวใจ ไม่เกินร้อยละ 10 – โรงพยาบาล F2 ขึ้นไปที่มีระบบ ECS คุณภาพ ร้อยละ 100 – ประชากรเข้าถึงบริการการแพทย์ฉุกเฉิน ไม่น้อยกว่า ร้อยละ 95.5 – โรงพยาบาลผ่านการรับรองคุณภาพตามมาตรฐาน HA ร้อยละ 100	ไม่สอดคล้องกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุขตัวใดโดยตรง
ยุทธศาสตร์ 3 บุคลากรเป็นเลิศ <u>เป้าหมายการพัฒนา</u> 1) วางแผนอัตรากำลังให้สอดคล้องกับกรอบความต้องการอัตรากำลังคนของประเทศ 2) กระจายสัดส่วนบุคลากรสุขภาพทั้งในเขตเมืองและชนบทให้มีความสมดุลกัน 3) ธำรงรักษากำลังคนด้านสุขภาพ	– พัฒนาระบบบริหารจัดการกำลังคนด้านสุขภาพ – ส่งเสริมและสนับสนุนการผลิต พัฒนา และธำรงรักษากำลังคนด้านสุขภาพ – สร้างเครือข่ายการผลิตและพัฒนากำลังคนด้านสุขภาพ – ส่งเสริมและพัฒนาผู้เชี่ยวชาญในระบบสุขภาพ – มีระบบฐานข้อมูลผู้เชี่ยวชาญ	ไม่สอดคล้องกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุขตัวใดโดยตรง

ยุทธศาสตร์ และเป้าหมายการพัฒนา	ตัวชี้วัดหลักระดับองค์การ/ยุทธศาสตร์	ความสอดคล้องกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุข
ยุทธศาสตร์ 4 บริหารเป็นเลิศด้วยธรรมาภิบาล <u>เป้าหมายการพัฒนา</u> 1) วางรากฐานให้ระบบหลักประกันสุขภาพครอบคลุมประชากรในทุกภาคส่วนอย่างมีคุณภาพโดยไม่มีความเหลื่อมล้ำของคุณภาพบริการในแต่ละระบบ 2) มีการบูรณาการข้อมูลระหว่างทุกระบบหลักประกันสุขภาพเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ 3) สร้างและพัฒนากลไกการดุลด้านการเงินการคลังสุขภาพ 4) มีระบบเทคโนโลยีดิจิตอลด้านสุขภาพ 5) มีการทำวิจัยและนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์และสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ	– หน่วยบริการสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลสุขภาพได้ร้อยละ 100 – ไม่มีโรงพยาบาลที่ประสบภาวะวิกฤติทางการเงินระดับ 7 – หน่วยงานนำผลงานวิจัยนำไปใช้ประโยชน์ร้อยละ 80 – หน่วยงานในสังกัดสาธารณสุขผ่านเกณฑ์ประเมิน ITA ร้อยละ 100 – จำนวนงานวิจัยสมุนไพร/งานวิจัยการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกที่นำมาใช้จริงทางการแพทย์หรือการตลาด ไม่น้อยกว่า 30 เรื่อง	ไม่สอดคล้องกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุขตัวใดโดยตรง

2.4.2 การขับเคลื่อนประเด็นความอยู่ดีมีสุขผ่านกลไกอื่น (กรณีกลไกสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ)

กระบวนการพัฒนานโยบายสาธารณะผ่านการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เช่น เวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ เป็นหนึ่งในความพยายามสำคัญในการขับเคลื่อนประเด็นความอยู่ดีมีสุขของคนไทย โดยกระบวนการสมัชชาฯ นี้ได้ร้อยเชื่อมพลังของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรอิสระ และวิชาการเข้าด้วยกัน เพื่อเสริมพลังซึ่งกันและกันอย่างสมานฉันท์ในการพัฒนานโยบายสาธารณะที่จะส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขหรือความอยู่เย็นเป็นสุขของคนไทยอย่างยั่งยืน

ใน พ.ศ. 2548 คณะกรรมการจัดสมัชชาสุขภาพแห่งชาติได้เห็นชอบให้กำหนดประเด็นหลักในการจัดสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2548 ว่าด้วย "ความอยู่เย็นเป็นสุข" เพื่อสร้างกระบวนการให้ผู้คนจากทุกฝ่ายในสังคมได้เข้ามาร่วมกันคิด แลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้และประสบการณ์ เพื่อช่วยกันพัฒนานโยบายสาธารณะและขับเคลื่อนสังคมไทยไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุข เช่น การจัดสมัชชาสุขภาพประเด็น "การสร้างครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข" การจัดสมัชชาสุขภาพประเด็น "เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข" การจัดสมัชชาสุขภาพประเด็น "การสร้างสังคมและสภาพแวดล้อมเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข" และการจัดเวทีสังเคราะห์ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ว่าด้วยประเด็นความอยู่เย็นเป็นสุข

กระบวนการขับเคลื่อนการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขเพื่อประโยชน์ทางสุขภาพของคนไทยนี้ มิได้หยุดนิ่งภายหลังเสร็จสิ้นเวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2548 แต่ได้มีการขับเคลื่อนประเด็นนี้ต่อเนื่องและเพิ่มขึ้นในทุกมิติ โดยในช่วง พ.ศ. 2551–2560 สมัชชาสุขภาพแห่งชาติได้มีมติรับรองนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข 6 นโยบาย ซึ่งเป้าหมายของแต่ละนโยบายมีความเชื่อมโยงกับดัชนีความอยู่ดีมีสุขในแต่ละด้านแตกต่างกันออกไป (ตาราง 2.8) ดังนี้

นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาวะของแรงงานนอกระบบ (พ.ศ. 2551) มีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญของแรงงานนอกระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดความมั่นคงในการทำงาน การไม่ได้รับค่าตอบแทนแรงงานที่เป็นธรรม การมีความเสี่ยงและมีอันตรายต่อสุขภาพ และการเข้าไม่ถึงกองทุนประกันสังคมและบริการอื่นๆ ของรัฐ นโยบายนี้ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงความอยู่ดีมีสุขในด้านสุขภาพอนามัย ชีวิตการทำงาน และสภาพแวดล้อม ผ่านการสร้างระบบบริการสาธารณสุขที่เหมาะสมสำหรับแรงงานนอกระบบ โดยพัฒนาบุคลากรด้านสาธารณสุขทุกระดับให้สามารถจัดบริการอาชีวอนามัยให้แก่แรงงานนอกระบบ และบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยบริการสาธารณสุขปฐมภูมิ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงแรงงานในการดูแลและจัดบริการสุขภาพสำหรับแรงงานนอกระบบ ส่งเสริมและพัฒนาจิตสำนึกด้านความปลอดภัยในการทำงานแก่กลุ่มแรงงานนอกระบบรวมทั้งผู้ว่าจ้างและเจ้าของสถานประกอบการ และสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทุนประกันความเสี่ยงจากการประกอบอาชีพในชุมชนและสนับสนุนการร่วมจ่ายสมทบตามศักยภาพ และบริหารจัดการกองทุนร่วมกันของทุกฝ่าย คือ แรงงานนอกระบบ ผู้ว่าจ้าง กองทุนหมู่บ้าน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับการดูแลความเสี่ยงของแรงงานนอกระบบในทุกด้าน

นโยบายสนับสนุนพื้นที่จัดการตนเองเพื่อสังคมสุขภาวะ (พ.ศ. 2553) มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาการบริหารจัดการการพัฒนาแบบรวมศูนย์ทั้งเชิงอำนาจและเชิงงบประมาณที่ส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียม ความไม่เป็นธรรมของสังคม และประชาชนไม่สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนา รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรที่สอดคล้องกับปัญหาของพื้นที่ตนเอง ซึ่งนโยบายนี้จะพัฒนาให้เกิดกลไกการจัดการตนเองให้กับชุมชนท้องถิ่น ประชาชนในชุมชนสามารถตัดสินใจ กำหนดทิศทางการพัฒนา บริหารจัดการชุมชนของตนเองร่วมกับหน่วยงานและภาคีอื่นๆ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมได้ รวมถึงการสร้างข้อตกลงร่วมกับหน่วยงานและองค์กรอิสระที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายให้มีนโยบายและจัดสรรงบประมาณหรือเงินทุนให้ชุมชนท้องถิ่นบริหารจัดการตามภารกิจที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดและตัดสินใจเอง ซึ่งนโยบายนี้เกี่ยวข้องการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขในด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ (การสร้างการมีส่วนร่วม) โดยตรง

นโยบายร่วมฝ่าวิกฤตความไม่เป็นธรรม นำสังคมสู่สุขภาวะ (พ.ศ. 2553) มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมไทยจากสาเหตุระบบทุนนิยมและการจัดการทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม โครงสร้างสังคมทางดิ่ง ระบบการเมืองและระบบราชการที่ด้อยคุณภาพ และระบบการศึกษาที่ไม่เชื่อมโยงกับปัญหาในสังคม โดยนโยบายนี้ต้องการขับเคลื่อนให้เกิดการปฏิรูปกระบวนการนโยบายสาธารณะเพื่อสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูปด้านเศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากร สังคมและสุขภาวะ สื่อ การศึกษา และประชาธิปไตยและการเมืองให้มีคุณธรรมและจริยธรรม พร้อมทั้งจัดให้มีกลไกการจัดการความไม่เป็นธรรมในระดับชาติ ภูมิภาค กลุ่มจังหวัด จังหวัด และระดับท้องถิ่น ที่มีองค์ประกอบพื้นที่ผู้แทน

ตามเขตการปกครองทั้งท้องที่และท้องถิ่น พื้นที่เชิงประเด็นและพื้นที่เชิงภูมินิเวศ การดำเนินนโยบายนี้จะไปช่วยส่งเสริมและปรับปรุงความอยู่ดีมีสุขของคนไทยในหลากหลายด้านทั้งด้านสุขภาพอนามัย ความรู้ รายได้และการกระจายรายได้ สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต และการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ

นโยบายพระสงฆ์กับการพัฒนาสุขภาวะ (พ.ศ. 2555) มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ได้แก่ โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจขาดเลือด และภาวะไขมันในเลือดสูง ซึ่งสาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งมาจากอาหารที่ใส่บาตรทำบุญของประชาชนที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงผลเสียต่อการเจ็บป่วยของพระสงฆ์ และพฤติกรรมเสี่ยงของพระสงฆ์ เช่น การสูบบุหรี่ ดื่มกาแฟและเครื่องดื่มชูกำลัง และขาดการออกกำลังกายที่เหมาะสม ซึ่งนโยบายนี้จะช่วยพัฒนาระบบและรูปแบบการบริการด้านสุขภาพ การตรวจสุขภาพเบื้องต้น การตรวจคัดกรองโรคเรื้อรัง การติดตามเยี่ยมและการดูแลพระสงฆ์ที่เจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังหรือทุพพลภาพอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง รวมถึงรณรงค์ส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักในการถวายสังฆทานด้วยอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่เป็นโทษต่อสุขภาพพระสงฆ์ พร้อมทั้งสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทุกแห่งและสถาบันการศึกษาอื่นๆ ทำการศึกษาวิจัยและสร้างนวัตกรรมอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพพระสงฆ์รวมทั้งพัฒนารูปแบบการออกกำลังกายที่เหมาะสมกับพระสงฆ์ การดำเนินนโยบายนี้จะไปช่วยส่งเสริมและปรับปรุงความอยู่ดีมีสุขในด้านสุขภาพอนามัยเป็นหลัก

นโยบายการจัดการและพัฒนาที่อยู่อาศัย ชุมชน และเมืองเพื่อสุขภาวะ (พ.ศ. 2559) มีเป้าหมายเพื่อจัดการสภาพปัญหาในการจัดการและพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อสุขภาวะ ภายในชุมชนและเมืองซึ่งมีความซับซ้อนรุนแรงและขยายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรุนแรงในกลุ่มผู้มีรายได้น้อย ซึ่งมีปัญหาการเข้าถึงแหล่งเงินทุน ทรัพยากร สาธารณูปโภค สาธารณูปการ และกองทุนที่สนับสนุนด้านที่อยู่อาศัยทุกด้าน ทำให้เกิดผลกระทบด้านสุขภาพทั้งร่างกาย จิตใจ คุณภาพชีวิต สภาพแวดล้อม ความมั่นคงปลอดภัย ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัดและระดับชาติ นโยบายนี้จะช่วยจัดการและพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและการมีสุขภาวะที่ดีของประชาชน หมู่บ้าน ชุมชน และเมืองมากยิ่งขึ้น โดยการปรับปรุงโครงสร้างอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการนโยบายที่อยู่อาศัยแห่งชาติ ผ่านการเพิ่มการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน ภาคเอกชน และภาควิชาการ ให้ความสำคัญกับการบูรณาการและขับเคลื่อนนโยบายยุทธศาสตร์ชาติด้านสุขภาวะของที่อยู่อาศัย ชุมชน และเมืองทุกระดับไปสู่การปฏิบัติร่วมกับหน่วยงานและคณะกรรมการด้านที่อยู่อาศัยชุดต่างๆ ของภาครัฐอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการดำเนินนโยบายนี้จะช่วยส่งเสริมและปรับปรุงความอยู่ดีมีสุขของคนไทยทั้งด้านสุขภาพอนามัยและสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตโดยตรง

นโยบายการสร้างเสริมสุขภาวะเด็กปฐมวัยด้วยการบูรณาการอย่างมีส่วนร่วม (พ.ศ. 2559) มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาพ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้ดูแลเลี้ยงดูเด็กที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ส่งผลให้เด็กไทยมากกว่าครึ่งอยู่ในภาวะเสี่ยงหรือมีปัญหาด้านโภชนาการทั้งขาดสารอาหารและอ้วน ปัญหาพัฒนาการไม่สมวัย ปัญหาการมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม ซึ่งจะมีผลต่อสุขภาวะนำไปสู่ประสิทธิภาพการทำงานต่ำ รายได้น้อย ค่ารักษาพยาบาลเพิ่มขึ้น และมีเด็กไทยอีกจำนวนไม่น้อยมีปัญหาการบาดเจ็บและเสียชีวิต ถูกทอดทิ้ง ถูกกระทำรุนแรงและขาดโอกาสในการเข้าถึงระบบบริการและสวัสดิการที่จำเป็น ซึ่งนโยบายนี้จะไปส่งเสริมและกำกับติดตามให้หญิงตั้งครรภ์และเด็กปฐมวัยได้รับสิทธิประโยชน์ตามนโยบายที่ควรจะได้รับ และขับเคลื่อน

ให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของเด็กปฐมวัยทั้งกาย จิต ปัญญา สังคม และภาษา ด้วยการสร้างและจัดการความรู้และการสื่อสารสังคม การดำเนินนโยบายนี้จะเน้นส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนไทยด้านสุขภาพอนามัยในกลุ่มแม่และเด็กเป็นสำคัญ

ตาราง 2.8 ความสอดคล้องของนโยบายสาธารณะที่ผ่านกลไกสมัชชาสุขภาพแห่งชาติกับดัชนีความอยู่ดีมีสุขทั้ง 7 ด้าน

นโยบายสาธารณะ	ดัชนีความอยู่ดีมีสุข 7 ด้าน						
	สุขภาพอนามัย	ความรู้	ชีวิตการทำงาน	รายได้และการกระจายรายได้	สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต	ชีวิตครอบครัว	การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ
นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาวะของแรงงานนอกระบบ			✓		✓		
นโยบายสนับสนุนพื้นที่จัดการตนเองเพื่อสังคมสุขภาวะ	✓				✓		✓
นโยบายร่วมฝ่าวิกฤตความไม่เป็นธรรมนำสังคมสู่สุขภาวะ	✓	✓		✓	✓		✓
นโยบายพระสงฆ์กับการพัฒนาสุขภาวะ	✓						
นโยบายการจัดการและพัฒนาที่อยู่อาศัย ชุมชน และเมืองเพื่อสุขภาวะ	✓				✓		
นโยบายการสร้างเสริมสุขภาวะเด็กปฐมวัยด้วยการบูรณาการอย่างมีส่วนร่วม	✓						

สมาชิกสมัชชาสุขภาพแห่งชาติได้มอบหมายให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องนำนโยบายสาธารณะทั้ง 6 ด้าน ดังกล่าวไปดำเนินการพัฒนาแนวทางการปฏิบัติ และประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน/ภาคี/เครือข่าย ที่ให้บริการสุขภาพทั้งภาครัฐและเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และภาคประชาชน เพื่อขับเคลื่อนนโยบายเหล่านี้ในระดับพื้นที่ต่อไป โดยคณะกรรมการสมัชชาสุขภาพแห่งชาติได้กำหนดให้ผู้ขับเคลื่อนนโยบายมีการรายงานความก้าวหน้าการดำเนินการ 1 ปี ภายหลังจากการรับรองมติในเวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม ด้วยแต่ละนโยบายมีผู้รับผิดชอบหลักมาจากหน่วยงานที่แตกต่างกันและมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากหลากหลายภาคส่วน ทำให้การติดตามและประเมินความก้าวหน้าการนำนโยบายไปขับเคลื่อนให้เป็นรูปธรรม รวมถึงการศึกษาปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างทาง เพื่อปรับปรุงการขับเคลื่อนให้สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ผนวกกับยังไม่มีกลไกประสานระหว่างหน่วยงานรองรับชัดเจน จึงเป็นความท้าทายของกลไกสมัชชาฯ ในช่วงส่งต่อนโยบายสาธารณะสู่ผู้รับผิดชอบจริงและทำให้เกิดการขับเคลื่อนเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง

2.4.3 ความท้าทายของประเด็นความอยู่ดีมีสุขในนโยบายด้านสุขภาพ

กระทรวงสาธารณสุขเริ่มให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพในมิติต่าง ๆ นอกเหนือจากการมุ่งเป้าเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพจิตเพียงอย่างเดียว เห็นได้ชัดใน พ.ศ. 2548 ที่มีการจัดสมัชชาสุขภาพแห่งชาติว่าด้วย "ความอยู่เย็นเป็นสุข" นอกจากนี้ กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับความอยู่ดีมีสุขในหลายมิติทั้งด้านสุขภาพอนามัย ความรู้ การทำงาน สภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัว และการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ และเพิ่มเติมดัชนีชี้วัดความสุขและสุขภาวะองค์กรให้เป็นตัวชี้วัดหลักระดับองค์กร ซึ่งจะเป็นแนวทางปฏิบัติสำคัญในการติดตามและประเมินการทำงานของแต่ละหน่วยงานภายใต้กระทรวงสาธารณสุข

แม้ว่าจะมีความพยายามส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพื่อช่วยส่งเสริมสุขภาพคนไทย แต่ยังคงมีความท้าทายสำคัญที่ทางกระทรวงสาธารณสุขต้องดำเนินการเพื่อให้การทำงานเป็นไปตามแผนยุทธศาสตร์ฯ ด้านสาธารณสุข และเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการปัญหาสุขภาพบนแนวคิดความอยู่ดีมีสุขในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นสุขภาพกับความอยู่ดีมีสุขของผู้กำหนดนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงาน การสร้างความตระหนักให้ผู้กำหนดนโยบายเห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาสุขภาพบนพื้นฐานความอยู่ดีมีสุข การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขที่ครอบคลุมมิติสุขภาพและมิติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และการประเมินมาตรการและกิจกรรมสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข

2.4.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโบายด้านสุขภาพ

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์การส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขในบริบทด้านสาธารณสุข รวมถึงความท้าทายในการดำเนินการข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงโอกาสในการพัฒนาแนวทางหรือปรับปรุงเชิงนโยบาย ดังนี้

1) นโยบายสุขภาพควรมีกิจกรรมติดตามและรายงานผลตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขรวมอยู่ด้วย

ตัวชี้วัดถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการวัดสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนและวัดความสำเร็จของการปฏิบัติงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยุทธศาสตร์ชาติฯ ด้านสาธารณสุข ได้กำหนดตัวชี้วัดหลายตัวที่เชื่อมโยงกับประเด็นความอยู่ดีมีสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสุขภาพอนามัย ชีวิตครอบครัว และการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ และกระทรวงสาธารณสุขสามารถพิจารณาพัฒนาตัวชี้วัดเพิ่มเติมให้สอดคล้องกับประเด็นความอยู่ดีมีสุขในด้านอื่น ๆ ได้ เช่น การให้ความรู้ประชาชนในเรื่องสุขภาพ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขอนามัยที่ดีของประชาชน และการส่งเสริมชีวิตครอบครัวที่อบอุ่น การมีกลไกติดตามและรายงานผลตัวชี้วัดเหล่านี้จะช่วยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรับทราบความก้าวหน้าของสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ผลการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องของภาคสุขภาพทั้งในระดับพื้นที่และระดับประเทศ ปัญหาอุปสรรคการดำเนินงาน และการคาดประมาณการลงทุนทรัพยากรเพื่อให้สามารถดำเนินนโยบายและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องบรรลุตามเป้าหมายและผลลัพธ์ที่วางไว้

2) นโยบายในทุกระดับควรสนับสนุนการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุข

มิติสุขภาพอนามัยถือเป็นหนึ่งในมิติสำคัญของดัชนีความอยู่ดีมีสุขที่ไม่จำกัดอยู่เฉพาะสุขภาพอนามัยของกลุ่มวัยใดวัยหนึ่งหรือเฉพาะมิติสุขภาพจิตเพียงอย่างเดียว แต่รวมไปถึงประชาชนไทยทุกกลุ่มวัยให้มีอายุยืนยาว มีความสมบูรณ์ทั้งกายและใจ สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมไทยได้อย่างเต็มศักยภาพ ซึ่งการบรรลุเป้าหมายนี้ได้ต้องอาศัยการทำงานเชิงระบบภายใต้ความร่วมมือของหน่วยงานภาคสุขภาพทั้งระดับกรม กอง และระดับพื้นที่ และร่วมกันการกำหนดให้ประเด็นการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดสำคัญของทุกนโยบายสุขภาพในระดับประเทศและระดับพื้นที่และในทุกนโยบายขององค์กร ซึ่งจะช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนประเด็นความอยู่ดีมีสุขไปพร้อมกันทั้งระบบสุขภาพ รวมถึงการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของกำลังคนด้านสุขภาพเองด้วย

3) การพัฒนาศักยภาพกำลังคนด้านสุขภาพเพื่อส่งเสริมนโยบายความอยู่ดีมีสุข

ศักยภาพของกำลังคนด้านสุขภาพเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จในการดำเนินนโยบายสุขภาพ กำลังคนด้านสุขภาพที่มีความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก และทักษะการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขจะช่วยให้การขับเคลื่อนประเด็นความอยู่ดีมีสุขในภาคสุขภาพเป็นไปได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และด้วยประเด็นสุขภาพกับความอยู่ดีมีสุขต่างมีความซับซ้อนในมิติต่างๆ มากมาย ดังนั้น การพัฒนาความรู้ความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวที่ถูกต้องและไปในทิศทางเดียวกันให้แก่บุคลากรด้านสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้กำหนดนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงาน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง และถือเป็นพื้นฐานของการพัฒนานโยบายของกระทรวงสาธารณสุขเพื่อให้บรรลุผลลัพธ์ทางสุขภาพทั้งในระดับองค์กร และระดับบุคคล การสร้างความรู้และความเข้าใจนี้จะมีผลต่อการสร้างความตระหนักให้ผู้กำหนดนโยบายเห็นความสำคัญในการแก้ไขปัญหาสุขภาพบนพื้นฐานความอยู่ดีมีสุข หากผู้กำหนดนโยบายมีความรู้และความเข้าใจไม่เพียงพอและถูกต้อง จะทำให้ยากต่อการบูรณาการประเด็นความอยู่ดีมีสุขให้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสุขภาพ

นอกจากนี้ การมีกลไกขับเคลื่อนประเด็นความอยู่ดีมีสุขผ่านการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน องค์กรอิสระ และสื่อ อาจเป็นหนึ่งในแนวทางกระตุ้นความสนใจของผู้กำหนดนโยบายต่อประเด็นความอยู่ดีมีสุข และการสร้างข้อตกลงร่วมกับหน่วยงานและองค์กรอิสระที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายสุขภาพกับความอยู่ดีมีสุข รวมถึงองค์กรสนับสนุนงบประมาณให้มีนโยบายและจัดสรรงบประมาณหรือเงินทุนให้ผู้ขับเคลื่อนนโยบายจะช่วยเพิ่มคำมั่นสัญญาของผู้กำหนดนโยบายต่อประเด็นความอยู่ดีมีสุข

2.5 แนวคิดความอยู่ดีมีสุขและนโยบายด้านแรงงาน (Well-being and labour policy)

2.5.1 การพัฒนานโยบายแรงงานบนฐานคิดความอยู่ดีมีสุขของแรงงาน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Berry, 2014; Sage, 2015; Schulte et al., 2015; Adler & Seligman, 2016; Ritzen, 2015) การพัฒนานโยบายด้านแรงงานบนฐานคิดความอยู่ดีมีสุขหรือ Well-being ให้ความสำคัญตามลำดับขั้น กล่าวคือ เริ่มจากการส่งเสริมให้ประชากรที่เป็นกำลังแรงงานทุกคนได้มีงานทำเพื่อให้มีรายได้ที่เพียงพอต่อความจำเป็นพื้นฐาน หลุดพ้นจากปัญหาความยากจนและเกิดการกระจายรายได้

ที่เหมาะสม เมื่อมีงานทำแล้ว ส่งเสริมให้มีชีวิตการทำงานที่มั่นคง มีสภาพแวดล้อมในการทำงานที่ปลอดภัยและดีต่อสุขภาพ เอื้อต่อการสร้างสมดุลในชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวรวมถึงชีวิตครอบครัวของแรงงาน และเมื่อแรงงานเกษียณอายุ หยุดทำงานหรือไม่สามารถทำงานต่อไปได้จากสาเหตุปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ก็ควรมีระบบที่สามารถให้การคุ้มครองหรือหลักประกันทางสังคมที่คอยช่วยเหลือโดยเฉพาะสิทธิประโยชน์หรือการช่วยเหลือทางรายได้ จากหลักการข้างต้น นโยบายด้านแรงงานที่สำคัญอาจจำแนกแบ่งออกได้เป็น 4 วาระใหญ่ (ดังแสดงในรูป 2.4) ได้แก่

หนึ่ง การพัฒนาศักยภาพ ผลิตภาพและทักษะฝีมือแรงงาน รวมถึง การจัดหางาน โดยจุดประสงค์หลักเพื่อเพิ่มโอกาสในการมีงานทำ ได้รับการจ้างงาน เติบโตในงานและสายอาชีพ รวมถึง สร้างความมั่นคงในงาน รวมถึง ระดับรายได้ที่เพียงพอและความมั่นคงของรายได้จากการทำงานของแรงงาน

สอง นโยบายเกี่ยวกับการกำหนดกฎระเบียบและข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องในเรื่องสวัสดิการและการคุ้มครองแรงงาน โดยเฉพาะเกี่ยวกับการกำหนดระดับรายได้หรือค่าแรงขั้นต่ำ ความเป็นธรรมของค่าตอบแทน ปัญหาความเสี่ยงและการให้ความสำคัญกับความปลอดภัยในการทำงาน สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการทำงาน ชั่วโมงและเวลาการทำงานที่เหมาะสม การกำหนดวันหยุดและสิทธิในการลางาน สวัสดิการและสิทธิประโยชน์อื่นๆ ที่แรงงานพึงได้จากการทำงาน

สาม ระบบการคุ้มครองหรือหลักประกันทางสังคมแก่แรงงาน ซึ่งควรมีความครอบคลุมในทุกกลุ่มแรงงาน ให้ความคุ้มครองและหลักประกันโดยเฉพาะในด้านความเพียงพอของรายได้ในแต่ละช่วงเวลา จากสถานการณ์หรือความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับแรงงานซึ่งส่งผลให้เกิดการว่างงาน ไม่สามารถทำงานได้หรือทำงานได้ไม่เต็มที่ จากปัญหาการบาดเจ็บ ทุพพลภาพ หรือเสียชีวิต หรือปัญหารายได้จากการทำงานไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากปัญหาสุขภาพหรือการดูแลครอบครัวเลี้ยงดูบุตร และรวมไปถึงการเกษียณอายุหรือหยุดทำงานจากกรณีชราภาพของแรงงาน

สี่ นโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมและดูแลแรงงานกลุ่มเฉพาะ ที่อาจมีข้อจำกัดในการได้รับความเท่าเทียมของโอกาสในทำงาน หรือ มีความเปราะบางในการได้รับสวัสดิการและความคุ้มครองที่เหมาะสม เช่น กลุ่มแรงงานนอกระบบ แรงงานผู้หญิง แรงงานเด็ก แรงงานผู้สูงอายุ แรงงานผู้พิการ เป็นต้น

รูป 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับระเบียบวาระนโยบายด้านแรงงานในการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุข

ที่มา: 1. สรุปแนวคิดจากข้ออภิปรายและข้อเสนอแนะในการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขและความสุข (Well–being and happiness) ของกำลังแรงงานด้วยนโยบายสาธารณะด้านแรงงานจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Berry, 2014; Sage 2015; Ritzen, 2015; Schulte et al., 2015; Adler & Seligman, 2016)

2. กรอบแนวคิด "ความอยู่ดีมีสุข", สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (มปป.)

หากพิจารณาตาม 7 องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของ สศช. นโยบายด้านแรงงานค่อนข้างมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลโดยตรงต่อองค์ประกอบของความอยู่ดีมีสุข ในด้านรายได้ ความยากจนและการกระจายรายได้ และด้านชีวิตการทำงาน เป็นหลัก โดยเชื่อมโยงไปยังองค์ประกอบด้านสุขภาพอนามัย สภาพแวดล้อม (ในการทำงาน) ชีวิตครอบครัว การศึกษาและความความรู้ และการบริหารจัดการ การส่งเสริมและคุ้มครองให้กำลังแรงงานซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่สำคัญของประเทศมีความอยู่ดีมีสุขเพิ่มขึ้น ย่อมส่งผลดีต่อการพัฒนาคุณภาพประชากรและทรัพยากรมนุษย์ รวมถึงศักยภาพและความยั่งยืนในการพัฒนาของประเทศในระยะยาว ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการเมือง ซึ่งในท้ายที่สุดจะช่วยพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของสังคมและประเทศในระดับมหภาคให้ดียิ่งขึ้นไปด้วย

2.5.2 นโยบายด้านแรงงานของไทย

1) กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579)

กระทรวงแรงงานเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการกำหนดยุทธศาสตร์รวมถึงขับเคลื่อนงานเชิงนโยบายด้านแรงงานของประเทศ เพื่อให้สอดรับกับร่างยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ซึ่งเป็นพิมพ์เขียวกำหนดทิศทางการพัฒนาของประเทศในภาพรวม ในช่วง 20 ปี และ 5 ปี ข้างหน้า ตามลำดับ รวมถึง ระเบียบวาระการพัฒนาในบริบทระดับโลกตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งกำหนดเป็นเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) ใน พ.ศ. 2573 ทั้ง 17 เป้าหมาย กระทรวงแรงงานของประเทศไทยได้จัดทำกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศในระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) (กระทรวงแรงงาน, 2559ก) ขึ้น เพื่อเป็นกรอบการขับเคลื่อนนโยบายด้านแรงงานในระยะยาว ภายใต้วิสัยทัศน์ "ทรัพยากรมนุษย์มีคุณค่าสูง สู่ความยั่งยืน" โดยแบ่งช่วงการดำเนินงานระยะ 5 ปี ออกเป็น 4 ช่วง (แสดงดังรูป 2.5) ได้แก่

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2560–2564) เป็นการดำเนินนโยบายภายใต้แนวคิด "Productive manpower" เพื่อพัฒนาแรงงานไทยให้เป็นแรงงานที่มีผลิตภาพสูง (High productivity) มีทักษะที่หลากหลาย (Multi–skill) รวมถึงทักษะใหม่ (Re–skilled) โดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์และคณิตศาสตร์ หรือ STEM ที่เพียงพอในการทำงานในยุคเริ่มต้นของการเข้าสู่ Thailand 4.0 มีการพัฒนามาตรฐานอาชีพตามกรอบคุณวุฒิวิชาชีพแห่งชาติที่เชื่อมโยงกับมาตรฐานฝีมือแรงงาน รวมทั้งมาตรฐานความปลอดภัยในการทำงานที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล ให้แรงงานทุกคนได้รับการคุ้มครองทางสังคมและมีความปลอดภัยในการทำงาน

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2565–2569) เป็นการดำเนินนโยบายภายใต้แนวคิด "Innovative workforce" โดยมุ่งพัฒนาแรงงานของไทยให้มีทักษะ ความรู้และความสามารถที่เหมาะสมในยุคที่เทคโนโลยีขั้นสูงและนวัตกรรมเข้ามามีบทบาทเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มผลผลิตและขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ โดยพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ภายในประเทศให้ทัดเทียมแข่งขันกับต่างประเทศและเป็นประชาชนของโลก หรือ Global citizen โดยส่งเสริมพัฒนาระบบการจ้างงานที่มีรูปแบบที่หลากหลาย มีระบบที่ยืดหยุ่นเหมาะสมกับลักษณะของกลุ่มแรงงานที่มีหลากหลายมากขึ้น

ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2570–2574) เป็นช่วงของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีลักษณะเป็น "Creative workforce" มีทักษะด้าน STEM มีความคิดสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่าเพิ่มในการทำงานบนฐานการวิจัยเพื่อพัฒนาหรือ R&D เพื่อให้บรรลุตามกรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศที่ต้องการบรรลุภายใน พ.ศ. 2573 โดยเฉพาะในเป้าหมายที่ 8 หรือ SDG 8: Decent work and economic growth ในการส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่อง มีการจ้างงานเต็มที่ มีผลิตภาพ และเป็นการทำงานที่มีคุณค่าสำหรับแรงงานทุกคน

ช่วงที่ 4 (พ.ศ. 2575–2579) เป็นช่วงของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็น "Brain power" ของประเทศ ที่มีทักษะและศักยภาพในการทำงานที่สูง สามารถสร้างรายได้ในระดับที่สูง และจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำพาให้ประเทศหลุดพ้นจากกับดักรายได้ปานกลาง หรือ Middle income trap ได้

เมื่อพิจารณากรอบยุทธศาสตร์ฯ ในภาพรวม จะเห็นว่า เป้าประสงค์หลักในทั้ง 4 ช่วงของการดำเนินงานให้ความสำคัญและมุ่งเน้นไปในเรื่องการพัฒนาศักยภาพ ทักษะ และผลิตภาพการทำงานของแรงงานไทยเป็นหลักเพื่อเป็นฟันเฟืองสำคัญในการช่วยให้ประเทศสามารถพัฒนาเพื่อบรรลุเป้าหมายตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี แข่งขันกับประเทศอื่นได้ รวมถึงหลุดพ้นจากการเป็นประเทศกลุ่มรายได้ปานกลาง อย่างไรก็ตามเมื่อทบทวนกรอบยุทธศาสตร์ฯ นี้ในรายละเอียด จะพบว่า มีการให้ความสำคัญกับ "ความอยู่ดีมีสุข" และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานไทยในหลายด้านเช่นกัน โดยเฉพาะในเรื่องการส่งเสริมการจ้างงานเต็มที่ (Full employment) และการทำงานที่มีคุณค่า (Decent work) ซึ่งเป็นเป้าประสงค์ที่สำคัญในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือ SDGs ในเป้าหมายที่ 8 โดยครอบคลุมการคุ้มครองสิทธิแรงงานตามกฎหมาย มีสภาพการจ้างงานที่เป็นธรรม มีสภาพแวดล้อมและสภาพการทำงานที่ปลอดภัย มีหลักประกันที่ดี ได้รับสวัสดิการแรงงานที่เหมาะสม ได้รับการพัฒนาศักยภาพตามมาตรฐานสากล รวมทั้งมีแรงงานสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งจะเห็นได้ว่าครอบคลุมองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข หรือ Well–being ในเกือบทุกด้าน ได้แก่ ด้านรายได้ ด้านชีวิตการทำงาน สุขภาพอนามัย สภาพแวดล้อม การศึกษาความรู้ การบริหารจัดการที่ดี (และส่งผลทางอ้อมไปยังชีวิตครอบครัว ด้วยเช่นกัน)

เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามกรอบยุทธศาสตร์ฯ ในแต่ละช่วง กระทรวงแรงงานร่วมกับส่วนราชการนอกสังกัดกระทรวงแรงงาน ได้กำหนดวาระปฏิรูปเพื่อการเดินหน้าพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศไว้ทั้งสิ้น 8 วาระ แบ่งเป็น วาระปฏิรูปมิติภายในองค์กรของกระทรวงฯ (ได้แก่ การปรับบทบาทของกระทรวงแรงงาน Zero–corruption และ Information technology) จำนวน 3 วาระ และวาระปฏิรูปมิติภายนอกองค์กร (ได้แก่ Safety Thailand การป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์และแรงงานผิดกฎหมาย การเพิ่มผลผลิตภาพแรงงานเพื่อรองรับ Thailand 4.0 มิติใหม่ของการส่งเสริมการมีงานทำ และการยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบ) จำนวน 5 วาระ ซึ่งหากพิจารณาบนพื้นฐานแนวคิด "ความอยู่ดีมีสุข" ของแรงงาน จะเห็นได้ว่าวาระปฏิรูปในกลุ่มหลัง หรือมิติภายนอกองค์กร ให้ความสำคัญกับเรื่องความอยู่ดีมีสุขของแรงงานในหลายด้าน

"Safety Thailand" มุ่งเน้นสร้างจิตสำนึกและมาตรการเรื่องความปลอดภัย โดยเฉพาะเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในการทำงาน และสุขภาพของแรงงานเพื่อบรรลุ "ประเทศไทยปลอดภัย" หรือ Safe work, Safe health, Safe life: Safety Thailand (เป้าหมาย: อัตราการประสบอันตราย (เสียชีวิต) ไม่เกิน 5 ต่อแสนรายในปี 2564 และสร้างการรับรู้ จิตสำนึก และให้การดูแลแรงงานทุกกลุ่ม 2 ล้านคน)

"การป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์ด้านแรงงานและแรงงานผิดกฎหมาย" มุ่งเน้นให้การคุ้มครองป้องกันและดูแลแรงงานที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มเสี่ยงต่อปัญหาแรงงานถูกบังคับและการค้ามนุษย์ ได้แก่ สตรี เด็ก แรงงานต่างด้าว รวมถึง แรงงานไทย (เป้าหมาย: แรงงานต่างด้าวเข้าสู่ระบบตามกฎหมายไม่น้อยกว่า 1,380,200 คน ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับการป้องกันและคุ้มครองจากขบวนการค้ามนุษย์ไม่น้อยกว่า 1,473,200 คน)

"การเพิ่มผลผลิตภาพแรงงานเพื่อรองรับ Thailand 4.0" มุ่งเน้นพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถของแรงงานไทยเพื่อรองรับการพัฒนาประเทศในอนาคต และสามารถแข่งขันกับแรงงานในระดับสากลได้ เพื่อประโยชน์ต่อทั้งตัวแรงงานเองและประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว (เป้าหมาย: อัตราการเพิ่มผลิตภาพแรงงานเฉลี่ยปีละร้อยละ 2.5 (ตามเป้าแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12) ระดับผลิตภาพแรงงานต่อคนไม่น้อยกว่าระดับ 30)

"มิติใหม่ของการส่งเสริมการมีงานทำ" มุ่งเน้นส่งเสริม Full employment หรือ "การมีงานทำถ้วนหน้า" ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการมีรายได้ที่เพียงพอและหลุดพ้นจากปัญหาความยากจนของแรงงาน รวมถึงลดปัญหาความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ภายในประเทศ โดยในวาระปฏิรูปนี้ได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มแรงงานผู้สูงอายุ (จากการที่ประเทศได้เข้าสู่การเป็นสังคมสูงอายุ) รวมถึงแรงงานกลุ่มเฉพาะที่อาจมีอุปสรรคในการเข้าถึงการมีงานทำด้วย เช่น แรงงานพิการ แรงงานสตรี นักเรียน นักศึกษา โดยการส่งเสริมการมีงานทำที่เป็นประโยชน์ต่อทั้งตัวแรงงานในระดับปัจเจก และขณะเดียวกัน เป็นประโยชน์ต่อประเทศในระดับมหภาคจากแนวโน้มสัดส่วนประชากรวัยกำลังแรงงานที่จะลดลงในอนาคตด้วย (เป้าหมาย: จำนวนแรงงานที่ขาดแคลนในอุตสาหกรรมสำคัญไม่เกิน 27,536 คน แรงงานทุกกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับบริการมีงานทำไม่น้อยกว่าร้อยละ 60)

"การยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบ" นับเป็นระเบียบวาระปฏิรูปด้านแรงงานที่มีความสำคัญและจะมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาและปรับปรุงความอยู่ดีมีสุขของกำลังแรงงานไทยในภาพรวม ซึ่งประมาณ 2 ใน 3 หรือประมาณ 25 ล้านคนเป็นแรงงานนอกระบบ โดยวาระนี้มุ่งเน้นยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบทุกด้าน ผ่านการส่งเสริมการประกอบอาชีพ การคุ้มครอง สร้างความเข้มแข็งและพัฒนาทักษะ รวมถึงศักยภาพการทำงาน และการเข้าถึงสิทธิประโยชน์ตามกฎหมายคุ้มครองแรงงานนอกระบบ (เป้าหมาย: แรงงานนอกระบบอยู่ในระบบประกันสังคม (มาตรา 40) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 4 ของกำลังแรงงาน แรงงานนอกระบบที่ผ่านการฝึกอาชีพ มีรายได้เพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า 3,000 บาท/คน/ปี)

- กรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579)
- แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)
- SDGs: เป้าหมายที่ 8 ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่อง มีผลิตภาพและงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน (Decent work and economic growth)

กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศในระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579)
วิสัยทัศน์: "ทรัพยากรมนุษย์มีคุณค่าสูง สู่ความยั่งยืน"

ช่วงที่ 1 Productive Manpower (พ.ศ. 2560-2564)

ช่วงที่ 2 Innovation Manpower (พ.ศ. 2565-2569)

ช่วงที่ 3 Creative Workforce (พ.ศ. 2570-2574)

ช่วงที่ 4 Brain Power (พ.ศ. 2575-2579)

แผนแม่บทด้านแรงงาน พ.ศ. 2560-2564

วิสัยทัศน์: แรงงานมีศักยภาพสูง (Productive manpower) และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

6 ประเด็นยุทธศาสตร์:

1) การเพิ่มศักยภาพแรงงานและผู้ประกอบการเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน
2) การคุ้มครองและเสริมสร้างความมั่นคงและหลักประกันในการทำงานและคุณภาพชีวิตที่ดี
3) การบริหารจัดการด้านแรงงานระหว่างประเทศ
4) การพัฒนากลไกการสร้างความสมดุลของตลาดแรงงานเพื่อสร้างความยั่งยืนในภาคแรงงาน
5) การบริหารจัดการองค์กรบุคลากรด้วยหลักธรรมาภิบาลและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในองค์กร
6) การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อบูรณาการสารสนเทศที่ทันสมัยและมีเสถียรภาพ

8 วาระปฏิรูปแรงงานฯ

3 วาระที่เป็นมิติภายในองค์กร
- การปรับบทบาทของกระทรวงแรงงาน
- Zero-corruption
- Information technology)

5 วาระที่เป็นมิติภายนอกองค์กร
- Safety Thailand
- การป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์และแรงงานผิดกฎหมาย
- การเพิ่มผลผลิตภาพแรงงานเพื่อรองรับ Thailand 4.0
- มิติใหม่ของการส่งเสริมการมีงานทำ
- การยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบ

รูป 2.5 กรอบแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศในระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) กับวาระการปฏิรูปแรงงานฯ และแผนแม่บทด้านแรงงานระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2560–2564)

ที่มา: สรุปจาก กระทรวงแรงงาน, 2559ก และกระทรวงแรงงาน, 2559ข.

2) แผนแม่บทด้านแรงงาน (พ.ศ. 2560–2564) และความอยู่ดีมีสุข

จากกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ ที่กำหนดไว้ในระยะ 20 ปี ข้างหน้า นำมาสู่การจัดทำแผนแม่บทด้านแรงงานในระยะ 5 ปีของประเทศ ซึ่งในช่วงแรกอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2560–2564 กระทรวงแรงงานได้กำหนดวิสัยทัศน์ของแผนฯ ในช่วง 5 ปีนี้ คือ "แรงงานมีศักยภาพสูง และมีคุณภาพชีวิตที่ดี" โดยมีประเด็นยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องตามพันธกิจที่กำหนดเพื่อบรรลุวิสัยทัศน์ข้างต้นไว้ 6 ประเด็นยุทธศาสตร์ด้วยกัน (กระทรวงแรงงาน, 2559) ได้แก่

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเพิ่มศักยภาพแรงงานและผู้ประกอบการเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การคุ้มครองและเสริมสร้างความมั่นคงและหลักประกันในการทำงานและคุณภาพชีวิตที่ดี

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การบริหารจัดการด้านแรงงานระหว่างประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนากลไกการสร้างความสมดุลของตลาดแรงงานเพื่อสร้างความยั่งยืนในภาคแรงงาน

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การบริหารจัดการองค์กรบุคลากรด้วยหลักธรรมาภิบาลและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในองค์กร

ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อบูรณาการสารสนเทศที่ทันสมัยและมีเสถียรภาพ

จากประเด็นยุทธศาสตร์ข้างต้น "ความอยู่ดีมีสุข" ของแรงงานได้รับความสำคัญชัดเจนภายใต้ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 โดยมีการระบุคำสำคัญในเรื่อง "คุณภาพชีวิตที่ดี" ของแรงงานควบคู่ไปกับเรื่อง "การคุ้มครองและเสริมสร้างความมั่นคงและหลักประกันในการทำงาน" ประเด็นยุทธศาสตร์นี้มีเป้าประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ (1) แรงงานได้รับความคุ้มครองและได้รับสิทธิประโยชน์ตามกฎหมาย มีหลักประกันสังคมที่มั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดี และ (2) แรงงานได้รับความคุ้มครอง ขยายโอกาสการมีงานทำและมีทางเลือกในการประกอบอาชีพ โดยมีกลยุทธ์ที่สำคัญ ได้แก่

(1) พัฒนาระบบประกันสังคมเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่แรงงาน โดยเฉพาะในด้านสุขภาพและการดูแลผู้ประกันตนที่พิการหรือทุพพลภาพ มีแผนงานโครงการและกิจกรรมเน้นในเรื่องการบริหารจัดการระบบประกันสังคม สำหรับลูกจ้างผู้ประกันตนและผู้มีสิทธิตามกฎหมาย การส่งเสริมสุขภาพป้องกันโรค การตรวจเยี่ยมผู้ประกันตนที่ป่วยหรือที่ทุพพลภาพ การฟื้นฟูสมรรถภาพแก่ผู้ประกันตนที่ทุพพลภาพแบบครบวงจร การประดิษฐ์และพัฒนาอุปกรณ์สำหรับฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์ การปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับสภาพความพิการของผู้ทุพพลภาพ

(2) กลยุทธ์ส่งเสริม พัฒนา และคุ้มครองแรงงานนอกระบบอย่างยั่งยืนโดยเน้นการทำงานที่บูรณาการกับหน่วยงานภายนอก ภายใต้กลยุทธ์นี้ในระดับแผนงานโครงการหรือกิจกรรม มีแผนงานที่มุ่งเน้นเรื่องการบริหาร

จัดการระบบประกันสังคมสำหรับผู้ประกันตนมาตรา 40 (กลุ่มแรงงานนอกระบบ) ให้ความคุ้มครองแรงงานนอกระบบในกลุ่มลูกจ้างทางทะเล (ลูกจ้างประจำเรือ) การบริหารจัดการแรงงานนอกระบบ ซึ่งรวมแรงงานสูงอายุและแรงงานพิการ การขยายโอกาสการมีงานทำให้แก่ผู้สูงอายุ การกำกับ ดูแลและสนับสนุนให้แรงงานนอกระบบมีความรู้และได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน ขับเคลื่อนนโยบายส่งเสริมป้องกันโรคจากการประกอบอาชีพสำหรับกลุ่มนอกระบบ การพัฒนา พ.ร.บ. โรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาแนวทางจัดบริการอาชีวอนามัยและเวชกรรรมสิ่งแวดล้อมของหน่วยบริการสาธารณสุขในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ

(3) กลยุทธ์ส่งเสริม พัฒนา และเพิ่มประสิทธิภาพเพื่อยกระดับการบังคับใช้กฎหมายแรงงาน โดยผ่านกลไกการมีส่วนร่วม (Quick win: Safety Thailand และบูรณาการกับหน่วยงานภายนอก) ซึ่งเน้นแผนงานโครงการกิจกรรมเกี่ยวกับการกำกับดูแลสถานประกอบการและกิจการให้ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงานเพื่อให้แรงงานได้รับสิทธิตามกฎหมาย การป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์ด้านแรงงานและการใช้แรงงานเด็กในรูปแบบที่เลวร้าย การตรวจสอบบัญชีค่าจ้างกรณีนายจ้างขึ้นทะเบียนใหม่ การตรวจสอบสถานประกอบการเพื่อป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์จากแรงงานและกองทุน การรณรงค์ป้องกันและลดอุบัติเหตุทางถนนของกรมการขนส่งทางบก การตรวจความพร้อมของพนักงานขับรถโดยสารช่วงเทศกาลปีใหม่และสงกรานต์

(4) กลยุทธ์พัฒนาระบบการบริหารจัดการด้านแรงงานสัมพันธ์ และสวัสดิการแรงงานให้มุ่งผลสัมฤทธิ์เพื่อคุณภาพชีวิตแรงงาน มีแผนงานที่สำคัญ คือ การรณรงค์ให้สถานประกอบการกิจการและรัฐวิสาหกิจมีการบริหารแรงงานสัมพันธ์ด้วยระบบทวิภาคี การส่งเสริมสถานประกอบการกิจการให้มีระบบบริหารจัดการที่ดีในด้านแรงงานสัมพันธ์และสวัสดิการแรงงาน พัฒนาระบบแรงงานสัมพันธ์อย่างยั่งยืน กำกับดูแลการปฏิบัติตามกฎหมายด้านสวัสดิการแรงงาน รวมถึงการจัดสวัสดิการที่นอกเหนือจากกฎหมายกำหนด การพัฒนาการให้บริการเงินกู้กองทุนเพื่อผู้ใช้แรงงาน การส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(5) กลยุทธ์ส่งเสริมการมีงานทำและขยายโอกาสการมีงานทำและมีทางเลือกในการประกอบอาชีพให้แก่แรงงาน โดยการส่งเสริมอาชีพให้กับลูกจ้างที่สูญเสียอวัยวะหรือสมรรถภาพเนื่องจากการทำงาน และผู้ประกันตนทุพพลภาพที่สิ้นสุดการฟื้นฟูสมรรถภาพการทำงานให้มีงานทำ การเตรียมความพร้อมแก่แรงงานด้วยการแนะแนวอาชีพและเสริมอาชีพ ส่งเสริมการก้าวสู่งานดีคนมีคุณภาพ (Smart jobs, Smart workers) การบริการจัดหางานแก่กลุ่มคนพิเศษ การพัฒนาระบบการจัดหางานอย่างยั่งยืน การจัดการบริการส่งเสริมการมีงานทำ การฝึกอบรมแรงงานสูงอายุเพื่อเพิ่มโอกาสทางอาชีพ การบรรเทาแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนด้านอาชีพแก่แรงงานรวมถึงกลุ่มเกษตรกร

(6) กลยุทธ์คุ้มครองคนหางานไม่ให้ถูกหลอกจากการหางานทำ โดยการเตรียมความพร้อมให้คนหางานเพื่อป้องกันการตกเป็นเหยื่อค้ามนุษย์ด้านแรงงานในการไปทำงานต่างประเทศ การสร้างเครือข่ายชุมชนร่วมรณรงค์ป้องกันการหลอกลวงและลักลอบไปทำงานต่างประเทศ การคุ้มครองคนหางานเชิงรุกในพื้นที่เสี่ยง การเผยแพร่ความรู้เพื่อป้องกันการหลอกลวงคนหางาน

(7) กลยุทธ์ส่งเสริมการบริหารค่าจ้าง ค่าตอบแทน ตามระดับมาตรฐานฝีมือแรงงาน

(8) กลยุทธ์ประสานบูรณาการแผนงานที่เกี่ยวข้อง โดยการส่งเสริมระบบการจัดการด้านยาเสพติดในสถานประกอบกิจการ การป้องกันและแก้ไขปัญหาเอดส์ในกลุ่มผู้ใช้แรงงาน การพัฒนาเด็กปฐมวัยและศูนย์เด็กเล็ก การจัดสวัสดิการเพื่อคุณภาพชีวิตวัยแรงงานที่เน้นส่งเสริมสวัสดิการแรงงานสูงอายุเพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่การเกษียณอายุ และส่งเสริมพัฒนาการจัดสวัสดิการมุมนมแม่ในสถานประกอบการ การป้องกันปัญหายาเสพติดในกลุ่มเยาวชนลูกหลานแรงงาน ในกลุ่มแรงงานไทยที่ไปทำงานต่างประเทศ การพัฒนากฎหมายคุ้มครองแรงงานภาคเกษตรโดยบูรณาการทำงานร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และการป้องกันปัญหาการค้ามนุษย์ด้านแรงงาน

จากรายละเอียดข้างต้น ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 นี้ครอบคลุมองค์ประกอบ "ความอยู่ดีมีสุข" ของแรงงานตามกรอบของ สศช. ในเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะด้าน รายได้ ชีวิตการทำงาน สุขภาพอนามัย สภาพแวดล้อม และการบริหารจัดการที่ดี โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงและมีหลักประกันในการทำงานเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของกลุ่มแรงงานเปราะบาง โดยเฉพาะแรงงานนอกระบบ แรงงานสูงอายุ แรงงานพิการและทุพพลภาพ แรงงานภาคเกษตรและประมง แรงงานไทยที่ไปทำงานต่างประเทศ แรงงานในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ รวมถึงกำลังแรงงานที่หางานทำ โดยพยายามให้เกิดการจ้างงานเต็มที่ การได้รับค่าจ้างค่าตอบแทนสวัสดิการและการดูแลด้านความปลอดภัยในการทำงานจากสถานประกอบการกิจการที่เหมาะสมตามที่กฎหมายกำหนด หรือนอกเหนือจากที่กฎหมายกำหนด ส่งเสริมการดูแลและได้รับการปฏิบัติในเรื่องแรงงานสัมพันธ์ กำหนดมาตรการในการป้องกันปัญหาการค้ามนุษย์และการใช้แรงงานเด็กในรูปแบบที่เลวร้ายที่เป็นรูปธรรม

สำหรับประเด็นยุทธศาสตร์อื่นที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและพัฒนา "ความอยู่ดีมีสุข" แม้จะไม่ได้ระบุชัด แต่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขของแรงงานไทย โดยเฉพาะองค์ประกอบด้าน "การศึกษาและความรู้ (เกี่ยวกับศักยภาพการทำงาน ทักษะและผลิตภาพการทำงาน)" ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการมีงานทำหรือได้รับการจ้างงาน ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเพิ่มศักยภาพแรงงานและผู้ประกอบการเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีเป้าประสงค์ 2 ประการ คือ หนึ่ง แรงงานมีผลิตภาพมีสมรรถนะได้มาตรฐาน มีทักษะฝีมือสามารถแข่งขันได้ในเวทีโลก และสอง สถานประกอบการมีความพร้อมด้านแรงงานในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ภายใต้ยุทธศาสตร์นี้มียุทธศาสตร์เฉพาะด้าน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์การพัฒนากำลังคนรายสาขา และร่างยุทธศาสตร์การพัฒนากำลังคนรายจังหวัด ในองค์ประกอบด้าน "รายได้และชีวิตการทำงาน (เกี่ยวกับการจ้างงานที่เหมาะสมและเป็นธรรม)" ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนากลไกการสร้างความสมดุลของตลาดแรงงานเพื่อสร้างความยั่งยืนในภาคแรงงาน โดยมีเป้าประสงค์ 2 ประการเช่นกัน คือ หนึ่ง ตลาดแรงงานมีกำลังแรงงานที่เพียงพอทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ และสอง แรงงานได้รับการจ้างงานที่เหมาะสมและเป็นธรรม ภายใต้ยุทธศาสตร์นี้มียุทธศาสตร์เฉพาะด้าน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์การแก้ไขและป้องกันการขาดแคลนแรงงาน (พ.ศ. 2560–2565) และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการแรงงานนอกระบบ (พ.ศ. 2560–2564)

นอกจากนี้ ภายใต้แผนแม่บทระยะ 5 ปีนี้ ยังมีประเด็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นในการส่งเสริม ความอยู่ดีมีสุขของแรงงานกลุ่มเฉพาะ โดยเฉพาะแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย รวมถึงแรงงานไทยที่ไปทำงานต่างประเทศ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 3 การบริหารจัดการด้านแรงงานระหว่างประเทศ ซึ่งมีเป้าประสงค์

2 ประการ คือ หนึ่ง การบริหารจัดการด้านแรงงานระหว่างประเทศที่มีประสิทธิภาพ เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และเป็นไปตามการดำเนินงานตามพันธกิจด้านแรงงานระหว่างประเทศ และสอง บริหารจัดการด้านแรงงานระหว่างประเทศผู้รับและผู้ส่งที่มีประสิทธิภาพและเกิดมูลค่าเพิ่ม ภายใต้ประเด็นยุทธศาสตร์นี้มีการกำหนดยุทธศาสตร์เฉพาะด้าน ประกอบด้วยแผนระดับชาติเพื่อขจัดการใช้แรงงานเด็กฯ (พ.ศ. 2558–2563) ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าว (พ.ศ. 2560–2564) และแผนยุทธศาสตร์การบริหารการจัดส่งคนหางานไปทำงานในต่างประเทศ (พ.ศ. 2560–2564)

สำหรับยุทธศาสตร์ที่ 5 และ 6 เป็นประเด็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนาการบริหารจัดการภายในองค์กร (กระทรวงแรงงาน) ให้เป็นองค์กรธรรมาภิบาล ส่งเสริมการมีส่วนร่วม การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างบูรณาการ เพื่อการบริหารจัดการและการให้บริการที่มีประสิทธิภาพของกระทรวงแรงงาน ซึ่งอาจไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การสร้างเสริมพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของแรงงานโดยตรงแต่ก็มีความสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุขของแรงงานในองค์ประกอบ "การบริหารจัดการ" หรือ Governance เช่นกัน

รายละเอียดของประเด็นยุทธศาตร์ เป้าประสงค์รวมถึงตัวชี้วัดตามแผนแม่บทด้านแรงงานระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2560–2564) ที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของแรงงานสรุปได้ดังตาราง 2.9

ตาราง 2.9 ความเชื่อมโยงของแผนแม่บทด้านแรงงาน พ.ศ. 2560–2564 กับองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของ สศช.

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
1. การเพิ่มศักยภาพแรงงานและผู้ประกอบการเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและ แข่งขันได้อย่างยั่งยืน	1) แรงงานมีผลิตภาพมีสมรรถนะได้มาตรฐานมีทักษะฝีมือสามารถแข่งขันได้ในเวทีโลก 2) สถานประกอบการมีความพร้อมด้านแรงงานในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้านแรงงาน	1) ผลิตภาพแรงงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 3 ต่อปี 2) ร้อยละของแรงงานฝีมือเพิ่มขึ้น 3) สถานประกอบกิจการที่เข้าสู่ระบบมาตรฐานแรงงานไทย	– ความรู้/การศึกษา

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
2 การคุ้มครองและเสริมสร้างความมั่นคงและหลักประกันในการทำงานและคุณภาพชีวิตที่ดี	1) แรงงานได้รับความคุ้มครองและสิทธิประโยชน์ตามกฎหมาย มีหลักประกันสังคมที่มั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดี 2) กำลังแรงงาน ได้รับความคุ้มครอง ขยายโอกาสการมีงานทำและมีทางเลือกในการประกอบอาชีพ	1) จำนวนผู้ประกันตนมีสิทธิได้รับบริการทางการแพทย์ภายใต้กฎหมายประกันสังคม > 12 ล.คน/ปี 2) จำนวนแรงงานนอกระบบที่สมัครได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนตามม.40 กับสำนักงานประกันสังคม >1.5 ล.คน/ปี 3) จำนวนแรงงานที่ได้รับการส่งเสริม พัฒนา และคุ้มครองให้ได้รับสิทธิตามกม. แรงงาน>1.5 ล. คน/ปี 4) อัตราการว่างงาน ร้อยละ 0.8/ปี 5) อัตราการบรรจุงานต่อผู้สมัครงาน ร้อยละ 73/ปี	– รายได้ – ชีวิตการทำงาน – สุขภาพอนามัย – สภาพแวดล้อม – การบริหารจัดการที่ดี
3 การบริหารจัดการด้านแรงงานระหว่างประเทศ	1) การบริหารจัดการด้านแรงงานระหว่างประเทศที่มีประสิทธิภาพ เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและเป็นไปตามการดำเนินงานตามพันธกิจด้านแรงงานระหว่างประเทศ 2) บริหารจัดการด้านแรงงานระหว่างประเทศผู้รับและผู้ส่ง ที่มีประสิทธิภาพและเกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ	1) ข้อเสนอเชิงนโยบาย ตามพันธกรณี และความร่วมมือด้านแรงงานระหว่างประเทศ ที่นำไปสู่การปฏิบัติ 2) รายได้ส่งกลับของแรงงานไทยในต่างประเทศเฉลี่ยต่อแรงงาน 1 คน > 7 แสนบาท	(แรงงานกลุ่มเฉพาะ) – รายได้ – ชีวิตการทำงาน – สภาพแวดล้อม – การบริหารจัดการที่ดี

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
4. การพัฒนากลไกการสร้างความสมดุลของตลาดแรงงานเพื่อสร้างความยั่งยืนในภาคแรงงาน	1) ตลาดแรงงานมีกำลังแรงงานที่เพียงพอทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ 2) แรงงานได้รับการจ้างงานที่เหมาะสมและเป็นธรรม	1) การขาดแคลนแรงงาน ร้อยละ 46 (ที่ระดับ 5 คะแนน) 2) การมีงานทำของผู้สำเร็จการฝึกเตรียมเข้าทำงาน ร้อยละ 70 3) ผู้ผ่านการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงานแห่งชาติได้รับอัตราค่าจ้างตามมาตรฐานฝีมือที่กำหนดตามกฎหมาย	– รายได้ – ชีวิตการทำงาน
5. การบริหารจัดการองค์กรบุคลากรด้วยหลักธรรมาภิบาลและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในองค์กร	1) ปรับเปลี่ยนองค์กรให้มีระบบการ บริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพสูง ทันสมัย คล่องตัว และมีธรรมาภิบาล 2) บุคลากรและภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการองค์กร	1) ข้อร้องเรียนที่ได้รับการแก้ไขเกี่ยวกับธรรมาภิบาล ร้อยละ 100 2) คะแนนการประเมินมาตรฐานความโปร่งใสในการดำเนินการ ร้อยละ 80 3) ความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้รับบริการพอใจ > ร้อยละ80 4) ข้อตกลงในเชิงบูรณาการกับหน่วยงานภายนอกที่ประสบความสำเร็จ	–การบริหารจัดการที่ดี
6 การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อบูรณาการสารสนเทศที่ทันสมัยและมีเสถียรภาพ	1) พัฒนาและยกระดับโครงสร้างพื้นฐาน ฐานข้อมูลและระบบสารสนเทศให้เกิดการเชื่อมโยง แลกเปลี่ยนและการบูรณาการ เพื่อการเข้าถึงและการให้บริการอย่างมีคุณภาพ	1) ความสำเร็จในการบูรณาการข้อมูลสารสนเทศด้านแรงงานของกระทรวงแรงงาน อยู่ในระดับที่ 5 2) ความสำเร็จการติดตามและประเมินผลการใช้งานระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT)อยู่ในระดับที่ 5	–การบริหารจัดการที่ดี

2.5.3 ช่องว่างเชิงนโยบายเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขของนโยบายด้านแรงงาน

จากมุมมองด้านความอยู่ดีมีสุข นโยบายด้านแรงงานของไทยยังมีช่องว่างที่ไม่ครอบคลุมในบ้างมิติของดัชนีความอยู่ดีมีสุข ดังนี้

1) นโยบายแรงงานที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข ด้านความรู้ (ผลิตภาพและศักยภาพแรงงาน) รายได้ ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม (ในการทำงาน) สุขภาพอนามัย และการบริหารจัดการ แต่องค์ประกอบที่ยังขาดไป หรือยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควรคือ ด้าน "ชีวิตครอบครัว" รวมถึง "สุขภาพอนามัย" (ในมิติสุขภาพจิตและความสุขของคนทำงาน) ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นสำหรับแรงงานในยุคปัจจุบันที่เป็นรุ่นประชากรเจนวาย โดยเฉพาะในเรื่อง ความสมดุลชีวิตและการทำงาน หรือ Work–life balance ที่พบจากการทบทวนวรรณกรรมว่าเป็นปัจจัยกำหนดหนึ่งของความอยู่ดีมีสุขของแรงงานที่ไม่ควรละเลย ซึ่งในประเทศไทยมีหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคมจำนวนหนึ่ง เช่น กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พ.ม.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) บูรณาการการทำงานข้ามหน่วยงานเพื่อพัฒนาสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขของแรงงานให้ดีขึ้นอย่างรอบด้าน และให้ความสำคัญกับชีวิตครอบครัวและสมดุลชีวิต–การทำงานของแรงงานควรพิจารณาเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในนโยบายด้านแรงงานของประเทศ

2) นโยบายแรงงานเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของรุ่นประชากร (เจนวายและเจนแซดในอนาคต) รูปแบบการทำงานและอาชีพในอนาคต ที่มีลักษณะหลากหลายและซับซ้อนเพิ่มขึ้น (กลุ่มแรงงานที่เป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กและขนาดกลาง การทำงาน Freelance หรือการทำงานมากกว่า 1 อาชีพ หรือ 1 งานในเวลาเดียวกัน ลักษณะการทำงานที่มีความยืดหยุ่นสูงในเรื่องเวลาการทำงานและสถานที่ทำงาน) รูปแบบความเป็นแรงงานนอกระบบมีแนวโน้มที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นกว่าบริบทในปัจจุบัน นโยบายแรงงานจำเป็นต้องพิจารณาและเตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์แรงงานในประเด็นนี้

2.5.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโบายด้านแรงงาน

ข้อเสนอแนะที่สำคัญในเรื่องนี้ คือ การบูรณาการการทำงาน (เชิงนโยบาย) เพื่อส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของแรงงาน ระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และกับองค์กรภาคประชาสังคม

แม้กระทรวงแรงงานจะเป็นหน่วยงานหลักเชิงนโยบายที่รับผิดชอบในการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของแรงงาน แต่จากช่องว่างหรือความท้าทายด้านนโยบายที่กล่าวแล้วว่านโยบายแรงงานของไทย ยังขาดความครอบคลุมหรือไม่ชัดเจนเท่าที่ควรในด้านชีวิตครอบครัวและสุขภาพแรงงานในมิติสุขภาพจิตและความสุขของคนทำงาน สะท้อนให้เห็นว่า หน่วยงานเชิงนโยบายเพียงหน่วยงานเดียวไม่สามารถที่จะทำงานรับผิดชอบในการดูแลและส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของแรงงานได้ในทุกเรื่องหรือครบทุกด้าน การบูรณาการการทำงาน (เชิงนโยบาย) เพื่อกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนโยบายแรงงานให้ไปในทิศทางเดียวกันและมีความครอบคลุมรอบด้าน ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมถึงองค์กรภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในงานด้านแรงงานจึงเป็นเรื่องที่ต้องส่งเสริม กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) ซึ่งมีพันธกิจและบทบาทหลักในการพัฒนาคนและสังคมให้มีคุณภาพเต็ม มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง รวมถึงจัดระบบสวัสดิการที่เหมาะสมเพื่อให้ประชาชนมีหลักประกันและมีความมั่นคงในชีวิต เป็นหน่วยงานภาครัฐหนึ่งที่มุ่งเน้นงานด้านสถาบัน

ครอบครัว โดยมีกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2559) เป็นโครงสร้างที่รับผิดชอบหลัก การบูรณาการทำงานเชิงนโยบายร่วมกันระหว่างกระทรวงแรงงานและกระทรวงพม. สามารถที่จะเติมเต็มช่องว่างในการพัฒนาความอยู่ดีมีสุของแรงงานไทยในด้านชีวิตครอบครัว รวมถึงด้านอื่นๆ ให้เข้มแข็งมากขึ้น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือ สสส. เป็นองค์กรภาคประชาสังคม ที่ให้ความสำคัญกับงานส่งเสริมสุขภาพ ในมิติที่กว้างกว่าเรื่องการเจ็บป่วย แต่ครอบคลุมความอยู่ดีมีสุขของคนไทยในรอบด้าน โดยมีโครงสร้างสำนักหลายสำนักที่มีขอบเขตงานเกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขของแรงงานไทยหนึ่งในนั้น ได้แก่ สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร ที่ส่งเสริมการพัฒนาสุขภาวะของคนทำงานในองค์กร สภาพแวดล้อมและบริบทต่างๆ ในองค์กรของไทย ในทุกภาคการจ้างงานเพื่อไปสู่องค์กรสุขภาวะหรือ Happy workplace ที่คนทำงานมีความสุข มีสุขภาวะที่ดี (ทั้ง สุขภาพกาย สุขภาพจิต และสุขภาพสังคม) และมีสมดุลชีวิต (Work–life balance) ที่เหมาะสม การทำงานของสสส. เป็นลักษณะการทำงานของภาคีเครือข่ายที่เข้ามามีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้มีมุมมองในการทำงาน นวัตกรรมรูปแบบการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่มต่างๆ ที่สอดรับกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลง มีความซับซ้อนและมีลักษณะที่หลากหลาย ซึ่งในที่นี้รวมถึง ลักษณะแรงงานไทยตามรุ่นประชากร (Generation) ที่มีรูปแบบลักษณะการทำงาน และการใช้ชีวิตที่มีความหลากหลายตามบริบทสังคมปัจจุบัน

ดังนั้น การประสานการทำงาน และบูรณาการการทำงานเชิงนโยบายร่วมกัน หรือใกล้ชิดกันเพิ่มขึ้นระหว่างกระทรวงแรงงานและสสส. รวมถึง ภาคีเครือข่ายในภาคส่วนต่างๆ ที่มีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องน่าจะช่วยให้ทิศทางการดำเนินนโยบายในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของแรงงานไทย มีความเข้มแข็ง เป็นเอกภาพครอบคลุมรอบด้าน และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในบริบททางสังคมของไทยได้ดียิ่งขึ้น

2.6 นโยบายด้านความมั่นคงของมนุษย์

2.6.1 ความมั่นคงของมนุษย์: ความหมายและความเป็นมา

แนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ในบริบทโลก ได้ถูกนำเสนอครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2537 ในรายงานการพัฒนามนุษย์ (Human Development Report) ของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme หรือ UNDP) ซึ่งภายหลังได้นำไปสู่การทบทวนวรรณกรรมอย่างกว้างขวาง รวมถึงการหารือเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ในองค์การสหประชาชาติในเวลาต่อมา และใน พ.ศ. 2555 ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติได้พัฒนาแนวคิดและคำนิยามของความมั่นคงของมนุษย์[2] ขึ้นในการประชุมสมัชชาแห่งสหประชาชาติ

[2] UN General Assembly, 66th Session "Follow–up to paragraph 143 on human security of the 2005 World Summit Outcome" (A/RES/66/290), 25 October 2012.

แนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ที่ถูกนำเสนอในรายงานการพัฒนามนุษย์ใน พ.ศ. 2537 นั้น ประกอบด้วย 2 มิติ คือ การมีอิสระจากความกลัว และการมีอิสระจากความต้องการพื้นฐาน การมีอิสระดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่อดีตประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา Franklin D. Roosevelt ได้กล่าวไว้ในการปราศรัยเมื่อ พ.ศ. 2484 โดยได้กล่าวถึงอิสรภาพในมิติต่างๆ เช่น อิสรภาพในการพูด (Freedom of speech) อิสรภาพในความเชื่อและการนับถือศาสนา (Freedom of worship) อิสรภาพจากความกลัว (Freedom from fear) และอิสรภาพจากความต้องการพื้นฐาน (Freedom from want) และจากการอภิปรายใน พ.ศ. 2533 ก็ได้เพิ่มมิติอิสรภาพในการอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีไว้ด้วย[3] แนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์ แต่การพัฒนามนุษย์นั้นมีขอบเขตที่กว้างกว่า โดยความมั่นคงของมนุษย์ หมายถึง การที่ประชาชนสามารถแสดงออกในทางเลือกของตนอย่างปลอดภัยและเป็นอิสระ ประชาชนควรจะมีศักยภาพและได้รับอำนาจมากพอที่จะดูแลรับผิดชอบตัวเอง มีโอกาสที่จะแสวงหาความต้องการของตนเองและรายได้ที่เพียงพอในการดำรงชีวิต รวมถึงมั่นใจว่าจะได้รับการปกป้องตามสิทธิและโอกาสที่ได้รับ

แนวคิดและคำนิยามของความมั่นคงของมนุษย์ได้ถูกพัฒนาให้มีความชัดเจนมากขึ้นใน พ.ศ. 2555 โดยเอกสารสรุปการประชุมสมัชชาแห่งสหประชาชาติ (GA resolution) ได้ระบุถึงความเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงของมนุษย์ และการพัฒนามนุษย์ ซึ่งช่วยทำให้แนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น คือ สหประชาชาติได้มีการกำหนดองค์ประกอบความมั่นคงของมนุษย์ไว้ 7 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) ความมั่นคงทางอาหาร (2) ความมั่นคงทางสุขภาพ (3) ความมั่นคงส่วนบุคคล (4) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (5) ความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อม (6) ความมั่นคงทางชุมชน และ (7) ความมั่นคงทางการเมือง จนกระทั่งเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ความมั่นคงของมนุษย์ ก็เป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากขึ้น และยังเป็นหนึ่งในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ที่มุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาในมิติของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างครอบคลุมและมีความเชื่อมโยงกัน

สำหรับในบริบทของประเทศไทย ความมั่นคงของมนุษย์ ถือเป็นเป้าหมายสำคัญเป้าหมายหนึ่งในการพัฒนาคนและประเทศให้มีความอยู่ดีมีสุข ตามความหมายของความมั่นคงของมนุษย์ ที่ว่า "การที่ประชาชนได้รับหลักประกันด้านสิทธิ ความปลอดภัย การสนองตอบต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดจนได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมในการพัฒนาศักยภาพ" กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จึงได้พัฒนามาตรฐานและตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต โดยให้ความสำคัญกับพื้นฐานแนวคิดของสหประชาชาติ กระทรวงพัฒนาสังคมฯ ได้มีกระบวนการพัฒนากรอบมาตรฐานตัวชี้วัดนับตั้งแต่ พ.ศ. 2545 โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2556–2566 และยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) ซึ่งได้รวบรวมมิติการพัฒนาคนและความมั่นคงของมนุษย์ไว้อย่างรอบด้าน

[3] Franklin Delano Roosevelt's address to United States Congress, January 6 1941, chapter 36. See http://www.wwnorton.com/colledge/history/ralph/workbook/ral–prs36b.htm

กระทรวงการพัฒนาสังคมฯ ได้พัฒนาตัวชี้วัด "ความมั่นคงของมนุษย์" เรื่อยมา เริ่มจากแผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2545–2549) ที่กำหนดความหมายของความมั่นคงของมนุษย์ไว้ว่า คือ "การที่ประชาชนได้รับหลักประกันด้านสิทธิความปลอดภัย การตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ประสบปัญหาความยากจน ไม่สิ้นหวัง และมีความสุข ตลอดจนได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมกันในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง" ต่อมาได้พัฒนาการกำหนดตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ ใน พ.ศ. 2547 โดยกระทรวงพัฒนาสังคมฯ ร่วมกับสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) พัฒนากรอบมาตรฐานและกำหนดตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ รวม 11 มิติ เน้นตัวชี้วัดเชิงอัตวิสัย และได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พัฒนากรอบมาตรฐานตัวชี้วัด 10 มิติ ใน พ.ศ. 2548 ซึ่งยังคงเน้นระดับบุคคลเช่นเดิมแต่ได้เพิ่มเรื่องการกำหนดพื้นที่ไว้ด้วย โดยครั้งนี้คณะรัฐมนตรีได้มีมติรับทราบกรอบแนวคิดดังกล่าว จนกระทั่ง พ.ศ. 2554 ได้มีการพัฒนากรอบมาตรฐานและตัวชี้วัดร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกครั้ง โดยกำหนดตัวชี้วัดระดับบุคคลไว้ 12 มิติ (รูป 2.6) ต่อมา ได้จัดทำ "ยุทธศาสตร์ความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2556–2566" ขึ้น เพื่อผลักดันให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ โดยอาศัยความร่วมมือของภาคีระดับต่างๆ อย่างกว้างขวางทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาชน ส่งเสริมให้เกิดการบูรณาการในการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ จากนั้นจึงได้พัฒนาเป็นยุทธศาสตร์กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) และกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ระยะสั้น 5 ปี เพื่อใช้ในทางปฏิบัติเป็นยุทธศาสตร์พม. พ.ศ. 2560–2564 ตามลำดับ

รูป 2.6 การพัฒนาตัวชี้วัด ความมั่นคงของมนุษย์ ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์[4]

[4] กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง และสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (ยูเอ็นดีพี). ยุทธศาสตร์ความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ.2556–2566, พฤศจิกายน 2556

จะเห็นได้ว่า ในช่วง พ.ศ. 2548 ตัวชี้วัดยังคงเน้นไปที่ความต้องการพื้นฐานของประชาชนเป็นหลัก เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับบุคคลและสังคม ขณะที่ต่อมา มีการกำหนดตัวชี้วัดที่ลงในรายละเอียดมากขึ้น อาทิ เรื่อง เศรษฐกิจ เน้นการมีงานทำและรายได้ ตัวชี้วัดเรื่องชุมชน ปรับเป็นเรื่องการสนับสนุนทางสังคม รวมทั้งมีการกำหนดเรื่องความเท่าเทียมทางสังคม โดยเพิ่มตัวชี้วัดเรื่องสิทธิและความเป็นธรรมไว้ด้วย และใน พ.ศ. 2554 ได้เพิ่มตัวชี้วัด ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรและพลังงาน ตัวชี้วัดเหล่านี้มีผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างมาก

2.6.2 ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579)

การพัฒนายุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีพื้นฐานแนวคิดมาจากหลายยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 SDGs ยุทธศาสตร์ พม. พ.ศ. 2560–2564 ประชาสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน และแผนพัฒนาศักยภาพคนตามช่วงวัย โดยมีการกำหนดวิสัยทัศน์ 20 ปี ไว้ว่า "สังคมมีความมั่นคง ประชาชนมีคุณภาพ ความเหลื่อมล้ำลดลง" แผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ 5 ประเด็น และ 17 แผนงาน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้**สังคมมีความมั่นคง** คือ มีหลักประกันทางสังคม **ประชาชนมีคุณภาพ** คือ ประชาชนได้รับการพัฒนาทุกมิติ มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความรับผิดชอบต่อสังคม และ**ความเหลื่อมล้ำลดลง** คือ ประชาชนสามารถเข้าถึงหลักประกันรายได้และบริการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้อย่างเท่าเทียมกัน ประเด็นยุทธศาสตร์ทั้ง 5 ประกอบไปด้วย (รูป 2.7)

ยุทธศาสตร์ที่ 1 สร้างระบบสวัสดิการสังคมที่สมบูรณ์ มีเป้าประสงค์สำคัญ คือ ประชาชนทุกคนเข้าถึงสวัสดิการขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง เป็นธรรม และมีหลักประกันในการดำรงชีวิต ประกอบด้วย 3 โครงการสำคัญ ได้แก่

1) แผนงานบูรณาการการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้
2) แผนงานบูรณาการสร้างความปรองดองและสมานฉันท์
3) แผนงานการสร้างความมั่นคงและลดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ส่งเสริมกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มให้มีการเรียนรู้พัฒนาในทุกมิติและพึ่งพาตนเองได้ มีเป้าหมายประสงค์ คือ มุ่งเน้นให้ประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมายมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ มีโครงการสำคัญ 5 โครงการ ได้แก่

1) แผนงานการป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์อย่างเป็นระบบ
2) แผนงานบูรณาการการป้องกันปราบปรามและบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด
3) แผนงานพัฒนาศักยภาพคนตลอดชั่วชีวิตคนไทยทุกคนที่มีศักยภาพพึ่งพาตนเองได้
4) แผนงานสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว/ครอบครัวอบอุ่น
5) แผนงานการสร้างสภาพแวดล้อมและ นวัตกรรมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตในสังคมสูงวัย

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ปลูกฝังสังคมแห่งความรับผิดชอบ กำหนดแผนงานการส่งเสริมและสร้างความตระหนักด้านคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์สำหรับกลุ่มเป้าหมาย โดยมีเป้าประสงค์ เพื่อให้ประชาชนมีความตระหนักและมีสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม และประชาชนกลุ่มเป้าหมายและภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม

ยุทธศาสตร์ที่ 4 หุ้นส่วนประชารัฐสังคมและระหว่างประเทศที่เข้มแข็ง มีเป้าประสงค์ เพื่อให้หุ้นส่วนการพัฒนาสังคมที่มีการบูรณาการดำเนินการอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน มีโครงการสำคัญ 2 โครงการ คือ

1) แผนงานสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมและชุมชน

2) แผนงานส่งเสริมบทบาทของ พม. ในการเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ภูมิภาค และประชาคมโลก

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ระบบบริหารจัดการทางสังคมที่เป็นเลิศ มีเป้าประสงค์ คือ ประเทศมีทรัพยากรและกลไกการบริหารที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคม มีโครงการสำคัญ 6 โครงการ คือ

1) แผนงานการพัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล และอัตรากำลัง

2) แผนงานการบริหารราชการ

3) แผนงานโครงการป้องกันและปราบปรามทุจริตและประพฤติมิชอบ

4) แผนงานการพัฒนากฎหมายให้สอดคล้องกับนานาชาติ

5) แผนงานพัฒนาสถาบัน/ศูนย์บริการประชาชนเพื่อความเป็นเลิศ

6) แผนงานพัฒนาระบบเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการพัฒนาสังคม

รูป 2.7 กรอบแนวคิดการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579)

2.6.3 แผนยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) และแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุข

ประเด็นยุทธศาสตร์และแผนงานต่าง ๆ ของแผนยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) พัฒนามาจากกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขตามที่ได้อภิปรายข้างต้นแล้ว โดยแต่ละยุทธศาสตร์มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขของสศช. ในด้านต่าง ๆ แทบจะทุกด้าน (ตาราง 2.10) ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ระบบสวัสดิการสังคมที่สมบูรณ์ เป็นการบริหารจัดการของภาครัฐโดยตรงในการจัดสรรบริการทางสังคมต่างๆ เพื่อความมั่นคงและลดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยมุ่งเน้นไปยังกลุ่มประชากรที่เปราะบาง เช่น ประชากรในบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ เด็ก ผู้หญิง ผู้พิการ ผู้ป่วยเอดส์ ผู้สูงอายุ คนไร้บ้าน เด็กยากจน เด็กในชุมชนแออัด นอกจากนี้ ยังมีแผนงานที่จะพัฒนาและสนับสนุนประชากรทุกกลุ่มอายุอีกด้วย โดยภาพรวมมีแผนงานโครงการที่หลากหลาย ทั้งการส่งเสริมศักยภาพของคนกลุ่มเปราะบาง โครงการที่เน้นการสงเคราะห์และช่วยเหลือ อาทิ การจัดสวัสดิการแก่เด็ก ครอบครัว การมีกองทุนสวัสดิการ โครงการที่มุ่งพัฒนากลไกหรือมาตรการต่างๆ เพื่อส่งเสริมความเสมอภาค และลดความเหลื่อมล้ำ รวมไปถึงโครงการที่มุ่งคุ้มครองสิทธิของกลุ่มเปราะบางตาม พ.ร.บ. ต่างๆ แต่โดยส่วนใหญ่เน้นการสงเคราะห์ ยุทธศาสตร์ในข้อนี้ สอดคล้องกับดัชนี ความอยู่ดีมีสุข ของ สศช. ข้อที่ 4 เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่ครอบคลุมประเด็นความยากจน ความไม่เท่าเทียม และสวัสดิการทางสังคม ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้คนในสังคมอยู่ดีมีสุข

โครงการที่ได้เริ่มดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ที่ 1 ตัวอย่างเช่น การเปิดศูนย์บริการคนพิการ 4 มุมเมืองในพื้นที่กรุงเทพฯ และต่างจังหวัดให้ครอบคลุมและทั่วถึง เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางให้กับคนพิการที่ต้องการทำบัตรคนพิการ หรือต่ออายุบัตร รวมถึงการกู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการในแบบเบ็ดเสร็จในที่เดียว (One stop service) อย่างสะดวกและรวดเร็ว รวมถึงกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ที่มีหน้าที่สนับสนุนส่งเสริมเงินทุนให้คนพิการที่ต้องการเงินทุนไปประกอบอาชีพ ในวงเงิน 60,000–120,000 บาท (หนังสือพิมพ์เดลินิวส์, 14 พฤศจิกายน 2560) ซึ่งเป็นสวัสดิการที่ส่งเสริมให้คนพิการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากการมีงานทำ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ประชาชนมีศักยภาพและพึ่งพาตนเองได้ เน้นเรื่องสุขภาพ การศึกษา ครอบครัว และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมที่เป็นมิตรต่อกลุ่มประชากรเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ยังมุ่งพัฒนากลุ่มเปราะบางให้สามารถพึ่งตนเองได้ และให้ความช่วยเหลือเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน อาทิ คนเร่ร่อนไร้ที่พึ่ง แม่วัยรุ่น หญิงกลุ่มเสี่ยง ครอบครัวที่ประสบปัญหาความรุนแรง ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์ที่ 2 เน้นไปที่การป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์อย่างเป็นระบบ มีแผนการบูรณาการป้องกันการปราบปราม และบำบัดผู้ติดยาเสพติด แผนพัฒนาศักยภาพตลอดช่วงชีวิตคนไทย ให้มีศักยภาพและพึ่งตนเองได้ รวมถึงแผนงานสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว และแผนสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ

จากแผนงานของยุทธศาสตร์ที่ 2 จะเห็นได้ว่ามีสอดคล้องกับดัชนี "ความอยู่ดีมีสุข" ของ สศช. ใน 6 มิติ (สุขภาพ การศึกษา ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม และครอบครัว) อย่างไรก็ตาม โครงการต่างๆ ภายใต้ยุทธศาสตร์นี้ ยังคงเน้นการสงเคราะห์และช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางเป็นหลัก โครงการที่ดำเนินการ อาทิ กองทุนสนับสนุนการประกอบอาชีพ การจัดสวัสดิการสังคมให้คนไร้ที่พึ่ง

โครงการที่สะท้อนการพัฒนาคนไปสู่ "ความอยู่ดีมีสุข" ตามยุทธศาสตร์นี้ คือ โครงการสร้างความตระหนักและเตรียมความพร้อมสู่วัยสูงอายุอย่างมีคุณภาพ ภายใต้แผนพัฒนาศักยภาพตลอดช่วงชีวิตคนไทย ซึ่งเป็นแผนบูรณาการที่กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ร่วมกับกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย ร่วมกันส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุแบบองค์รวม ทั้งด้านสุขภาพกาย จิตใจ สังคมและสภาพแวดล้อม โดยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในสังคม ส่งเสริม**ความมั่นคงปลอดภัย** และส่งเสริม**สุขภาพ** รวมถึง**ขยายโอกาสการทำงาน** ดำเนินโครงการบ้านผู้สูงอายุเพื่อสร้างและให้สินเชื่อที่อยู่อาศัย

แก่ผู้สูงอายุ **ปรับที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม**ให้เหมาะสม สะดวก และปลอดภัย สร้างศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุและโรงเรียนผู้สูงอายุในทุกภูมิภาค รวมทั้งบูรณาการระบบบำเหน็จบำนาญ ดำเนินการกองทุนผู้สูงอายุ และจ่ายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ นอกจากนี้ มีการนำดิจิทัลมาใช้พัฒนาการเชื่อมโยงการทำงานผู้สูงอายุในระดับชุมชน โดยให้โรงพยาบาล ชุมชน และบ้านทำงานเชื่อมโยงกัน ทั้งยังได้พัฒนาระบบและมาตรฐานการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวอย่างเชื่อมโยง นอกจากนี้ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม รัฐบาลได้ดำเนินโครงการบริจาคเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเพื่อเชิญชวนให้ผู้สูงอายุบริจาคเบี้ยยังชีพที่ได้รับเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อยจำนวนกว่า 3 ล้านคน ในโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

นอกจากนี้ ยังมีโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กแรกเกิด ที่เน้นการพัฒนาสุขภาพและพัฒนาการของเด็กแรกเกิด โดยส่งเสริมการดูแลเด็กตั้งแต่อยู่ในครรภ์และให้เงินอุดหนุนเดือนละ 600 บาท ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งถึงอายุ 3 ปี ให้แก่เด็กในครอบครัวที่มีรายได้น้อย เพื่อให้เด็กแรกเกิดได้รับการเลี้ยงดูที่ดีและมีคุณภาพชีวิตที่เหมาะสม ทั้งนี้ มีประชาชนมาลงทะเบียนรับสิทธิ์แล้วจำนวน 441,217 คน (เมื่อปี 2561) (กลุ่มประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักโฆษก, มปป.)

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ยังได้ร่วมกับกระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงสาธารณสุข ดำเนินโครงการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กปฐมวัย โดยส่งเสริมสถานประกอบการ ให้จัดตั้งศูนย์รับเลี้ยงเด็กในที่ทำงานให้มากขึ้น ซึ่งนอกจากจะเป็นสวัสดิการให้กับคนทำงานแล้ว ยังช่วยส่งเสริมให้เด็กได้รับการพัฒนาอีกด้วย

ยุทธศาสตร์ที่ 3 สังคมแห่งความรับผิดชอบ มีแผนงาน 1 แผนงาน คือ แผนงานการส่งเสริมและสร้างความตระหนักด้านคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์สำหรับกลุ่มเป้าหมาย ผ่านการดำเนินงานของโครงการ 2 โครงการ คือ โครงการส่งเสริมทักษะ คุณลักษณะที่พึงประสงค์สำหรับเด็กและเยาวชน และโครงการสร้างสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม ยุทธศาสตร์ที่ 3 นี้ เป็นประเด็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นการพัฒนามิติทางด้านสังคม ผ่าน**การให้ความรู้** เพื่อให้เกิดความตระหนักด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยมีเป้าประสงค์เพื่อให้เกิดสังคมที่ดีขึ้น ซึ่งหมายถึง**สภาพแวดล้อมที่ดี**นั่นเอง จะเห็นได้ว่าประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 นี้มีความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดความอยู่ดีมีสุขของ สศช. ในด้านความรู้หรือการศึกษา และสภาพแวดล้อมและความปลอดภัย

ยุทธศาสตร์ที่ 4 หุ้นส่วนประชารัฐสังคมและระหว่างประเทศที่เข้มแข็ง ให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมและชุมชน และส่งเสริมบทบาทของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในการเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ภูมิภาค และประชาคมโลก ซึ่งมุ่งเน้นเรื่องการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประชาชนและภาครัฐ การรวมกลุ่มและการจัดตั้งกลุ่มภาคประชาสังคมต่าง ๆ รวมถึงการให้ความรู้พร้อมทั้งพัฒนาทักษะและศักยภาพของประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยประชากรกลุ่มเป้าหมายของโครงการต่าง ๆ ในแผนงานนี้คือ กลุ่มสตรีและครอบครัว ผู้พิการ รวมถึงประชาชนทั่วไปในชุมชน มีโครงการที่เน้นการพัฒนาศักยภาพองค์กรและเครือข่ายภาคประชาสังคมโดยเฉพาะองค์กรด้านผู้พิการ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพผู้ประสบปัญหาทางสังคมและกลุ่มเสี่ยงต่าง ๆ ผ่านการร่วมมือและการสร้างเครือข่ายกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

และระหว่างประเทศ การส่งเสริมการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่สำคัญคือการมุ่งเน้นการพัฒนาความร่วมมือระหว่างประเทศในการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะในด้านเด็กและเยาวชน ผู้พิการ และกลุ่มคนไทยในต่างประเทศ รวมถึงการจัดการสวัสดิการต่างๆ ให้กลุ่มประชากรเหล่านี้เพื่อให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์อาเซียนด้วย

จะเห็นว่าประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 นี้ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชุมชนใน**การบริหารจัดการของภาครัฐ** และความเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ภูมิภาค และประชาคมโลก เน้นความเข้มแข็งของภูมิภาค ชุมชน กลุ่มภาคประชาสังคมต่างๆ กลุ่มประชากรที่ยุทธศาสตร์นี้ให้ความสนใจคือ กลุ่มผู้พิการ เด็ก และเยาวชน ซึ่งประเด็นยุทธศาสตร์นี้มีการทำงานของภาครัฐเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน การพัฒนาส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มต่างๆ รวมถึงการสร้างความร่วมมือทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับภูมิภาค การบริหารจัดการของภาครัฐที่ดีเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วจะช่วยให้เกิดความอยู่ดีมีสุขขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชากรที่มีความเปราะบาง

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ระบบบริหารจัดการทางสังคมที่เป็นเลิศ มีทั้งหมด 6 แผนงาน โดยมุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของบุคลากร การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการระบบ ส่งเสริมให้มีงานวิจัยและองค์ความรู้ และการใช้นวัตกรรมเพื่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน การเสริมสร้างนวัตกรรมต่อต้านการทุจริต การยกระดับธรรมาภิบาลของเจ้าหน้าที่ และการบูรณาการเสริมสร้างเครือข่ายและปฏิรูปกระบวนการปราบปรามการทุจริตทั้งระบบให้มีมาตรฐานสากล รวมทั้งการพัฒนาการตรวจสอบภายในและการพัฒนาเครือข่ายอาสาสมัครและภาคประชาสังคมเพื่อป้องกันและปราบปรามการทุจริต การพัฒนากฎหมายให้สอดคล้องกับนานาชาติ การเพิ่มประสิทธิภาพมาตรฐานการให้บริการระดับสากล การตรวจราชการแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ การให้บริการสวัสดิการสังคมกับกลุ่มประชากรต่างๆ เช่น ผู้พิการ ผู้ป่วยจิตเวช ชาวไทยในต่างประเทศ คนไร้ที่พึ่งพาและขอทาน และการพัฒนาระบบเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการพัฒนาสังคมผ่านการพัฒนาระบบข้อมูลและเครือข่าย

ยุทธศาสตร์ที่ 6 การบริหารจัดการของภาครัฐ ในการให้บริการด้านสวัสดิการแก่ประชาชนอย่างยุติธรรม โปร่งใส ผ่านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการพัฒนาสังคม และมีความสอดคล้องกับมาตรฐานสากล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าหากพิจารณาตามกรอบแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขที่พัฒนาโดย สศช. จะเห็นว่าการบริหารจัดการที่ดีของรัฐเป็นมิติหนึ่งที่สำคัญที่จะทำให้ประชาชนในประเทศอยู่ดีมีสุข ยุทธศาสตร์ข้อนี้ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จึงมีความเกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในประเทศโดยตรง

ตาราง 2.10 เปรียบเทียบดัชนีชี้วัด"ความอยู่ดีมีสุข"ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์กับ สศช.

ดัชนี "ความอยู่ดีมีสุข" ของ สศช.	Index สภาพัฒน์ฯ	กระทรวงพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์
ดัชนี 1–สุขภาพ ดัชนี 2–การศึกษา ดัชนี 3–ชีวิตการทำงาน ดัชนี 4–การพัฒนาเศรษฐกิจ ความยากจน การกระจายรายได้ และสวัสดิการ ดัชนี 5–สภาพแวดล้อม ดัชนี 6–ชีวิตครอบครัว ดัชนี 7–ประชารัฐ	4 1,2,3,5,6 2 7 7	**ยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนทุกกลุ่ม ลดความเหลื่อมล้ำของสังคมไทย** o แผนงานบูรณาการการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ o แผนงานบูรณาการสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ o แผนงานการสร้างความมั่นคงและลดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและสังคม **ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาทักษะการพึ่งตนเองและส่งเสริมศักยภาพตลอดชั่วชีวิต** o แผนงานการป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์อย่างเป็นระบบ o แผนงานบูรณาการการป้องกันปราบปรามและบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด o แผนงานพัฒนาศักยภาพคนตลอดชั่วชีวิตคนไทยทุกคนที่มีศักยภาพพึ่งพาตนเองได้ o แผนงานสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว/ครอบครัวอบอุ่น o แผนงานการสร้างสภาพแวดล้อมและนวัตกรรมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตในสังคมสูงวัย **ยุทธศาสตร์ที่ 3 วางระบบธรรมาภิบาล สู่สังคมเข้มแข็งและรับผิดชอบ** o แผนงานการส่งเสริมและสร้างความตระหนัก ด้านคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์สำหรับกลุ่มเป้าหมาย **ยุทธศาสตร์ที่ 4 หุ้นส่วนประชารัฐสังคมและระหว่างประเทศที่เข้มแข็ง** o แผนงานสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมและชุมชน o แผนงานส่งเสริมบทบาทของ พม. ในการเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ภูมิภาค และประชาคมโลก **ยุทธศาสตร์ที่ 5 ระบบบริหารจัดการทางสังคมที่เป็นเลิศ** o แผนงานการพัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล และอัตรากำลัง o แผนงานการบริหารราชการ o แผนงานโครงการป้องกันและปราบปรามทุจริตและประพฤติมิชอบ o แผนงานการพัฒนากฎหมายให้สอดคล้องกับนานาชาติ o แผนงานพัฒนาสถาบัน/ศูนย์บริการประชาชนเพื่อความเป็นเลิศ o แผนงานพัฒนาระบบเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการพัฒนาสังคม

2.6.4 ยุทธศาสตร์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560–2564

ยุทธศาสตร์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560–2564 ประกอบไปด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ทั้งหมด 4 ประเด็น ได้แก่

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ส่งเสริมโอกาสการเข้าถึงบริการทางสังคมบนพื้นฐานความพอเพียง มีเป้าประสงค์ คือ 1) การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น โดยทำให้คนในกลุ่มที่ด้อยกว่าสามารถมีโอกาสทางสังคม และ 2) การวางรากฐานของประเทศเพื่อความมั่นคงและสร้างหลักประกันให้ความช่วยเหลือ โดยการสร้างโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงบริการตามความต้องการและความจำเป็นเร่งด่วน ประกอบด้วยกลยุทธ์ 4 ข้อ คือ

1. สร้างและส่งเสริมโอกาสทางสังคม
2. สร้างและพัฒนากลไกทั้งภายใน/ภายนอกกระทรวงให้เป็นศูนย์รวมในการสร้างความมั่นคงระดับพื้นที่/ชุมชน
3. สร้างสมดุลระหว่างสวัสดิการแบบถ้วนหน้า (Universal) และแบบมุ่งเป้า (Targeted)
4. เสริมศักยภาพเพื่อเพิ่มความสามารถในการจัดสวัสดิการ ตามแนวคิดสังคมสวัสดิการที่เสนอให้ภาคส่วนอื่นๆ ของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมรับภาระในการจัดสวัสดิการ เช่น การตั้งกองทุนเติมเต็มชีวิต เปิดโอกาสให้ภาคส่วนอื่นๆ ร่วมระดมทุน การร่วมทุนระหว่างภาครัฐและเอกชน (Public Private Partnership: PPP)

ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างภูมิคุ้มกันและพัฒนาศักยภาพกลุ่มเป้าหมายและเครือข่าย มีเป้าประสงค์ คือ 1) มีภูมิคุ้มกันช่วยเหลือตนเองได้โดยเน้นการขับเคลื่อนในมิติการพัฒนา ป้องกันในลักษณะการเสริมสร้างโอกาสพร้อมกับเสริมศักยภาพไปที่ตัวคน ครอบครัว และชุมชน และ 2) เกิดกลไกขับเคลื่อนที่คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วม โดยเน้นการสร้าง/ขยาย พัฒนาศักยภาพของเครือข่ายเพื่อเป็นพลังทางสังคม ประกอบด้วยกลยุทธ์ 4 ข้อ คือ

1. สร้างภูมิคุ้มกัน
2. เสริมสร้างประสิทธิภาพทางสังคม
3. ส่งเสริมระบบเครือข่ายสู่สากล
4. การใช้ IT ในการให้บริการประชาชนและการสร้างเครือข่าย เช่น การให้บริการผ่าน APP (Welfare application สามารถขอบริการมายังหน่วยงานในสังกัดได้โดยตรง + ประชาสัมพันธ์งานของ พ.ม. ผ่าน APP)

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ผนึกกำลังทางสังคมเพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาสังคม มีเป้าประสงค์ คือ การผนึกกำลังทางสังคม การสร้างความตระหนักและเสริมสร้างพลังการ มีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน คนไทยมีความตระหนักร่วมรับผิดชอบตนเอง สร้างค่านิยมให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบตนเอง รับผิดชอบสังคม ประกอบด้วยกลยุทธ์ 2 ข้อ

1. ผนึกกำลังทางสังคมและส่งเสริมขับเคลื่อนจากทุกภาคส่วน

2. ส่งเสริมนวัตกรรมทางสังคม (Social innovation)

ยุทธศาสตร์ที่ 4 บริหารจัดการองค์กรสู่ความเป็นผู้นำทางสังคมด้วยหลักธรรมาภิบาล มีเป้าประสงค์ คือ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการบริหารจัดการองค์กรสู่ความเป็นผู้นำทางสังคม ด้านการพัฒนาสังคมและการเสริมสร้างธรรมาภิบาล มีกลยุทธ์ 1 ข้อ คือ ยกระดับการบริการและการบริหารจัดการของพม. ให้เป็นไปตามมาตรฐาน

2.6.5 ยุทธศาสตร์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560–2564 และแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุข

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การส่งเสริมโอกาสการเข้าถึงบริการทางสังคมบนพื้นฐานความพอเพียง โดยมีเป้าประสงค์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น โดยทำให้คนในกลุ่มที่ด้อยกว่าสามารถมีโอกาสทางสังคม และต้องการวางรากฐานของประเทศเพื่อความมั่นคงและสร้างหลักประกัน ให้ความช่วยเหลือ สร้างโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงบริการตามความต้องการและความจำเป็นเร่งด่วน ผ่านแผนงาน เสริมสร้างขีดความสามารถของคนในการช่วยเหลือตนเองในการดำรงชีวิต การมีอาชีพ รายได้ และสนับสนุนส่งเสริมสังคมให้เปิดโอกาสแห่งชีวิต เน้นการสนับสนุนระบบสวัสดิการชุมชน พร้อมกับการพัฒนากลไกชุมชนเพื่อเสริมอำนาจให้ท้องถิ่นในการจำแนก เยียวยา เฝ้าระวัง ดูแล ป้องกันกลุ่มเป้าหมาย มีแผนงานเรื่องสนับสนุนองค์ความรู้ให้ชุมชน นอกจากนี้ ยังมีแผนงานเพื่อประสานความร่วมมือในการสร้างและขับเคลื่อนกลไกให้เกิดความมั่นคงทางสังคมในระดับพื้นที่ โดยการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น รวมถึงการสร้างความคุ้มครองทางสังคมพื้นฐานขั้นต่ำให้ประชาชนทุกคน โดยมีแผนงานกำหนดนโยบายเฉพาะที่เหมาะสมกับระดับความจำเป็นของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย อีกทั้งยังมีการสร้างหุ้นส่วนการพัฒนาด้านสวัสดิการอีกด้วย

จะเห็นได้ว่ายุทธศาสตร์ข้อนี้มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขในหลาย ๆ ด้าน โดยเน้นโอกาสและความเท่าเทียม ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจ ความยากจน การกระจายรายได้ และสวัสดิการ ด้านชีวิตการทำงานและการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับบุคคลและชุมชน และด้านการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างภูมิคุ้มกันและพัฒนาศักยภาพกลุ่มเป้าหมายและเครือข่าย กระทรวงพัฒนาสังคมฯ ได้ดำเนินแผนงานต่าง ๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ การศึกษา ชีวิตครอบครัว ดสภาพแวดล้อม และการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ โดยมีแผนงานที่มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมให้กับคนในสังคม และกลุ่มเป้าหมายมีความเข้มแข็ง สนับสนุนให้เกิดการเสริมศักยภาพครอบครัวและชุมชน เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพทางสังคม (ผ่านกลไกการสร้างองค์ความรู้ การประชาสัมพันธ์และโมเดลต้นแบบการพัฒนาสังคม) ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายสู่สากล ผ่านแผนงานที่เสริมสร้างและพัฒนาเครือข่ายเสริมพลังอำนาจ ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มบุคคล การเสริมกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มของภาคประชาชน กลุ่มสตรี กลุ่มสหกรณ์ การใช้หลักปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ผนึกกำลังทางสังคมเพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาสังคม มีแผนงานหลัก ๆ ได้แก่ การสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน และส่งเสริมสำนึกความรับผิดชอบทางสังคมอย่างบูรณาการอันจะนำไปสู่การพัฒนาคนไทยอย่างยั่งยืน โดยพม. เป็นตัวกระตุ้นหลักให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เช่น การเพิ่มประสิทธิภาพและ ปรับปรุงช่องทางการเข้าถึงบริการสาธารณะร่วมกันของหน่วยงาน (บริการสุขภาพ ระบบสวัสดิการ ระบบประกันการว่างงาน ฯลฯ) แผนงาน ส่งเสริมการพัฒนาและการขับเคลื่อนเพื่อสังคมของหน่วยงาน/องค์กร/สถาบันต่าง ๆ อาทิ สร้างเสริมระบบ CSR Social enterprises การปรับปรุงกลไกการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างองค์กรภาคีเครือข่ายอาจมีการจัดทำ MOU และแผนงาน ส่งเสริมการพัฒนาทุนมนุษย์และการพัฒนาสังคม ผ่านนวัตกรรมทางสังคม โดยการส่งเสริมการใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน ส่งเสริมพื้นที่สร้างสรรค์ เพื่อการแสดงออกทางความคิด ส่งเสริมการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของคนในสังคมให้เอื้อต่อการเกิดนวัตกรรมทางสังคม โดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างความตระหนักของคนในสังคม ซึ่งแผนงานเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับมิติความอยู่ดีมีสุขตามแนวคิดของ สศช. คือ มิติด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การบริหารจัดการองค์กรสู่ความเป็นผู้นำทางสังคมด้วยหลักธรรมาภิบาล โดยมีเป้าประสงค์ให้มีขีดความสามารถในการบริหารจัดการองค์กรสู่ความเป็นผู้นำทางสังคม ด้านการพัฒนาสังคมและการเสริมสร้างธรรมาภิบาล ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขในด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐอย่างเห็นได้ชัด โดยมีการดำเนินแผนงานต่าง ๆ ในการพัฒนาบทบาทเชิงนโยบาย เชิงยุทธศาสตร์ การกำกับดูแล และการเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังมีแผนงานในการยกระดับคุณภาพมาตรฐานการบริการและบริหารจัดการภายในองค์กร โดยการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงภายในองค์กรเพื่อการทำงานที่เป็นมืออาชีพและทันสมัยมากขึ้น มีการพัฒนาเครื่องมือในการติดตามสถานการณ์และกำหนดนโยบาย รวมทั้งการบูรณาการการขับเคลื่อนงานเชิงยุทธศาสตร์ และส่งเสริมธรรมาภิบาล การสร้างกลไกในการจัดการความรู้และวางแผนยุทธศาสตร์ การถอดบทเรียนองค์ความรู้ และมีการตั้งสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาข้าราชการ เพื่อยกระดับการเป็นผู้นำด้านสังคมอีกด้วย

ตาราง 2.11 ความเชื่อมโยงของยุทธศาสตร์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560–2564 กับองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของ สศช.

ประเด็นยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
ยุทธศาสตร์ที่ 1 ส่งเสริมโอกาสทางสังคมบนฐานแห่งความพอเพียง	(1) การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น โดยทำให้คนในกลุ่มที่ต่ำกว่าสามารถมีโอกาสทางสังคม (2) การวางรากฐานของประเทศเพื่อความมั่นคงและสร้างหลักประกันให้ความช่วยเหลือ โดยการสร้างโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงบริการตามความต้องการและความจำเป็นเร่งด่วน	(1) จำนวนผู้ด้อยโอกาสในกลุ่มที่มีศักยภาพได้รับการส่งเสริมการประกอบอาชีพและสร้างรายได้ด้วยตนเอง (2) ร้อยละความสำเร็จของโครงการส่งเสริมรายได้ และการมีงานทำของกลุ่มเป้าหมาย (3) ร้อยละความสำเร็จในการร่วมกับภาครัฐ/เอกชนในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อเพิ่มโอกาสการเข้าถึงบริการภาครัฐของกลุ่มเป้าหมาย (4) จำนวนสวัสดิการชุมชน (5) ร้อยละความพึงพอใจของประชาชน (6) ร้อยละความสำเร็จของการพัฒนากลไกและความเข้มแข็งระดับชุมชน (7) จำนวนความร่วมมือระหว่าง พม.กับกลไกระดับพื้นที่ (8) จำนวนโครงการ/ประเด็นการขยายความร่วมมือกลไกระดับพื้นที่ (9) จำนวนนโยบายความคุ้มครองทางสังคมพื้นฐานขั้นต่ำ(เช่น นโยบายเพิ่ม/ลดภาษี เพื่อช่วยเหลือสังคม การผลักดันกฎหมาย/ พ.ร.บ. ด้านสวัสดิการสังคม) (10) จำนวนกำหนดเกณฑ์/มาตรการเสริมสร้างโอกาสเพื่อช่วยเหลือคนจนคนด้อยโอกาส (11) จำนวนโยบายที่นำไปสู่การเสริมสร้างสวัสดิการให้กับประชาชน (12) จำนวนนโยบายเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย (13) จำนวนมาตรการที่ช่วยเพิ่มการครองชีพให้กับประชาชน (เช่น เบี้ยยังชีพ โครงการลดค่าครองชีพ การสนับสนุนจากกองทุน) (14) จำนวนหุ้นส่วนการพัฒนาด้านสวัสดิการ	– การศึกษา – ชีวิตการทำงาน – การพัฒนาเศรษฐกิจ ความยากจน การกระจายรายได้ และสวัสดิการ
ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างภูมิคุ้มกันและพัฒนาศักยภาพกลุ่มเป้าหมายและเครือข่าย	1) มีภูมิคุ้มกันช่วยเหลือตนเองได้ โดยเน้นการขับเคลื่อนในมิติการพัฒนา ป้องกันในลักษณะการเสริมสร้างโอกาส พร้อมกับเสริมศักยภาพไปที่ตัวคน ครอบครัว และชุมชน	(1) จำนวนครอบครัวและชุมชนที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ (2) จำนวนองค์ความรู้ที่นำไปใช้/ขยายผลในพื้นที่ (3) จำนวนการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ (4) จำนวนโมเดลต้นแบบการพัฒนาสังคม (5) ร้อยละความสำเร็จของการเสริมสร้างศักยภาพกลไกระดับชุมชน ระดับเมือง และระดับประเทศ (6) ร้อยละความพึงพอใจของประชาชน	– การศึกษา – ชีวิตครอบครัว – สภาพแวดล้อม – การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ

□□□□□□□61 7.indd 136 226/2561 BE 10:20

ประเด็นยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
	2) เกิดกลไกขับเคลื่อนที่คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วม โดยเน้นการสร้าง/ขยาย พัฒนาศักยภาพของเครือข่ายเพื่อเป็นพลังทางสังคม	(7) ร้อยละของเครือข่ายที่เพิ่มขึ้น (8) ร้อยละของประเภทเครือข่ายที่เพิ่มขึ้น (เช่น เครือข่ายตามกลุ่มเป้าหมาย/เชิงประเด็น/เชิง พื้นที่) (9) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิด เครือข่ายใหม่ (10) จำนวนโครงการ/กิจกรรมการสร้างความ เข้มแข็งให้กับเครือข่าย (11) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่ได้รับการเสริมสร้าง และพัฒนาศักยภาพ (12) ร้อยละความสำเร็จของโครงการ/กิจกรรมการสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย (13) ร้อยละความพึงพอใจของเครือข่าย	
ยุทธศาสตร์ที่ 3 ผนึกกำลังทางสังคมเพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาสังคม	การผนึกกำลังทางสังคม การสร้างความตระหนักและเสริมสร้างพลังการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน คนไทยมีความตระหนักร่วมรับผิดชอบตนเอง สร้างค่านิยมให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบตนเอง รับผิดชอบสังคม	(1) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมผนึกกำลังในการขับเคลื่อนงานด้านสังคม (2) ร้อยละของภาครัฐที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม (3) ร้อยละของภาคเอกชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม (4) ร้อยละของหน่วยงานท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม (5) ร้อยละของประชาชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม (6) ร้อยละความสำเร็จในการส่งเสริมบทบาทเชิงสร้างสรรค์ของประชาชนโดยผ่านกลไกของภาคประชาสังคม (7) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ส่งเสริมสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม (8) ร้อยละความสำเร็จของการส่งเสริมการพัฒนาและการขับเคลื่อนเพื่อสังคม (9) จำนวนโครงการ/กิจกรรมการขับเคลื่อนเพื่อสังคมเพิ่มขึ้น (10) ร้อยละความพึงพอใจของประชาชน (11) จำนวนโครงการ/กิจกรรมส่งเสริมการสร้าง นวัตกรรมทางสังคม (12) จำนวนนวัตกรรมทางสังคม	- การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ

□□□□□□□61 7.indd 137 226/2561 BE 10:20

ประเด็นยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
		(13) จำนวนพื้นที่สร้างสรรค์เพื่อการแสดงออกทางความคิด (14) การประเมินผลกระทบจากการใช้นวัตกรรมทางสังคม (15) จำนวนการออกมาตรการการช่วยเหลืออย่างมีเงื่อนไข (เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์วันละบาท) (16) จำนวนนโยบาย ยุทธศาสตร์ ด้านการพัฒนาสังคม (17) จำนวนนโยบาย ยุทธศาสตร์ มาตรการ กฎหมาย ด้านการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่การปฏิบัติ (18) จำนวนนโยบายด้านการพัฒนาสังคมที่มีการถ่ายโอน (19) ร้อยละความสำเร็จของการดำเนินงานตามนโยบายด้านการพัฒนาสังคมที่ถ่ายโอน (20) จำนวนโครงการ/กิจกรรมเพื่อการสื่อสารสาธารณะต่อบทบาทของ พม. (21) ร้อยละความพึงพอใจของประชาชน (22) ร้อยละความสำเร็จของการยกระดับการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ (รวมการปรับปรุงกฎหมาย) (23) มีทะเบียนผู้รับบริการครอบคลุมทุกบริการของกระทรวง (24) มีทะเบียนภาคีเครือข่ายครอบคลุมทุกบริการของกระทรวง (25) ความพึงพอใจของผู้รับบริการและภาคีเครือข่าย (26) มีระบบการติดตามประเมินผลนโยบาย ยุทธศาสตร์กระทรวง (27) มีระบบสารสนเทศสำหรับการติดตามสถานการณ์ทางสังคมและนโยบายยุทธศาสตร์กระทรวง (28) จำนวนแผนงาน/โครงการที่มีการบูรณาการการดำเนินงานร่วมกัน (29) จำนวนโครงการต้นแบบเชิงบูรณาการ (30) ระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ (31) ระดับความสำเร็จของตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ด้านต่าง ๆ	

□□□□□□□61 7.indd 138 226/2561 BE 10:20

ประเด็นยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
ยุทธศาสตร์ที่ 4 บริหารจัดการองค์กรสู่ความเป็นผู้นำทางสังคมด้วยหลักธรรมาภิบาล	เพื่อมีขีดความสามารถในการบริหารจัดการองค์กรสู่ความเป็นผู้นำทางสังคม ด้านการพัฒนาสังคมและการเสริมสร้างธรรมาภิบาล	(1) จำนวนนโยบาย ยุทธศาสตร์ ด้านการพัฒนาสังคม (2)จำนวนนโยบาย ยุทธศาสตร์ มาตรการกฎหมาย ด้านการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่การปฏิบัติ (3) จำนวนนโยบายด้านการพัฒนาสังคมที่มีการถ่ายโอน (4) ร้อยละความสำเร็จของการดำเนินงานตามนโยบายด้านการพัฒนาสังคมที่ถ่ายโอน (5) จำนวนโครงการ/กิจกรรมเพื่อการสื่อสารสาธารณะต่อบทบาทของ พม. (งาน PR) (6) ร้อยละความพึงพอใจของประชาชน (7) ร้อยละความสำเร็จของการยกระดับการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ/การปรับปรุงกฎหมาย (8) มีระบบฐานข้อมูลผู้รับบริการครอบคลุมทุกบริการของกระทรวงและด้านสังคม (9) ร้อยละของเครือข่ายที่คุณภาพตามมาตรฐาน (10) ความพึงพอใจของผู้รับบริการ และภาคีเครือข่าย (11) มีการใช้ IT ในการยกระดับรูปแบบ/กระบวนการในการปฏิบัติงาน เช่น การช่วยเหลือโดย APP (12) มีรายงานสภาวะทางสังคมของประเทศรายไตรมาส เพื่อชี้นำสังคม (13) มีระบบการติดตามประเมินผลนโยบาย ยุทธศาสตร์กระทรวง (14) มีระบบสารสนเทศสำหรับการติดตามสถานการณ์ทางสังคม นโยบาย ยุทธศาสตร์กระทรวงและนโยบายด้านสังคม (15) จำนวนแผนงาน/โครงการที่มีการบูรณาการการดำเนินงานร่วมกัน (16) จำนวนโครงการต้นแบบเชิงบูรณาการ (17) ระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ (18) ระดับความสำเร็จของตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ด้านต่างๆ ของกระทรวง และด้านสังคม (19) จำนวนแผนงาน/โครงการด้านการส่งเสริมธรรมาภิบาล (20) ร้อยละของงานวิจัย ผลงานวิชาการที่เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม (21) ระดับความสำเร็จของการพัฒนาระบบเทคโนโลยีดิจิทอลเพื่อการพัฒนาสังคม (22) มีระบบฐานข้อมูลการรับสวัสดิการสังคมของทุกส่วนราชการที่ครบถ้วนสมบูรณ์ บูรณาการและเชื่อมโยง โดยสามารถเรียกดูด้วยเลขประชาชน 13 หลัก (23) ร้อยละของบุคลากรได้รับการพัฒนาสมรรถนะตามเกณฑ์ที่กำหนด (24) ผลคะแนนเฉลี่ยระดับคุณธรรมและความโปร่งใส (ITA) ในการดำเนินงานของ พม.	- การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ

□□□□□□□61 7.indd 139 226/2561 BE 10:20

หากย้อนกลับไปที่กรอบแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีสุขโดย สศช. จะเห็นว่า สศช. ให้ความสำคัญกับความอยู่ดีมีสุขของปัจเจกบุคคล โดยหยิบยกเอาแนวคิดเรื่อง "ภารกิจ" และ "สมรรถภาพ" ในการอธิบายความอยู่ดีมีสุขของแต่ละปัจเจกบุคคลว่ามีความแตกต่างกัน นั่นคือ คนๆ หนึ่งอาจจะมีความต้องการหรือภารกิจที่แตกต่างกัน อีกทั้งยังมีสมรรถภาพในการที่จะบรรลุตามภารกิจที่ตั้งไว้แตกต่างกันด้วย ดังนั้น หน้าที่ของรัฐในการส่งเสริมให้เกิดความอยู่ดีมีสุขคือ การส่งเสริมให้แต่ละคนซึ่งมีสมรรถภาพที่แตกต่างกันสามารถบรรลุภารกิจที่แตกต่างกันออกไปได้ การที่ยุทธศาสตร์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์มีกลุ่มประชากรเป้าหมายที่แตกต่างกันออกไปหลายๆ กลุ่ม ถือว่าให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้กลุ่มประชากรที่มีสมรรถภาพที่แตกต่างกัน บรรลุภารกิจที่แตกต่างกัน เพื่อให้แต่ละกลุ่มมีความเป็นอยู่ที่ดีและมีความอยู่ดีมีสุข โดยผ่านกลไกการบริหารจัดการตามยุทธศาสตร์ต่างๆ นอกจากนี้ โครงการที่มีการดำเนินงานเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนกลุ่มเปราะบางหลายกลุ่ม ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะเรื่องการส่งเสริมสิทธิเท่านั้น แต่ยังมีโครงการจำนวนมากที่ส่งเสริมให้กลุ่มเปราะบางได้รับโอกาสในการพัฒนาศักยภาพ เพื่อที่จะได้พึ่งตนเองได้ ซึ่งเป็นเป้าหมาย "ความอยู่มีสุข" ที่สำคัญ และมีความยั่งยืน

จากข้อมูลยุทธศาสตร์ทั้ง 5 ด้านของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จะเห็นได้ว่ามียุทธศาสตร์ที่มุ่งไปสู่ความอยู่มีสุขในหลายมิติ โดยเมื่อพิจารณาถึงความสอดคล้องกับดัชนีชี้วัดของ สศช. พบว่า ในยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นความอยู่ดีมีสุขที่ชัดเจน คือ ยุทธศาสตร์ที่ 2 เรื่องการพัฒนาทักษะการพึ่งตนเองและส่งเสริมศักยภาพตลอดชั่วชีวิต โดยสอดคล้องกับดัชนีของ สศช. ในมิติที่ 1 สุขภาพ มิติที่ 2 การศึกษา มิติที่ 3 ชีวิตการทำงาน มิติที่ 5 สภาพแวดล้อม และมิติที่ 6 ครอบครัว สะท้อนให้เห็นจากโครงการสร้างความตระหนักและเตรียมความพร้อมสู่วัยสูงอายุอย่างมีคุณภาพ ภายใต้แผนพัฒนาศักยภาพตลอดช่วงชีวิตคนไทยที่เน้นทั้งเรื่องการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ ในด้านสุขภาพ การส่งเสริมให้มีอาชีพ การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชน

สำหรับยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนทุกกลุ่ม ลดความเหลื่อมล้ำของสังคมไทย ซึ่งมี "แผนงานการสร้างความมั่นคงและลดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและสังคม" ที่สอดคล้องกับดัชนีของ สศช. มิติที่ 4 เรื่องเศรษฐกิจที่ครอบคลุมความยากจน ความไม่เท่าเทียม และสวัสดิการทางสังคม อย่างไรก็ตาม โครงการต่างๆ ของ พม. มีแนวโน้มไปในทางการสงเคราะห์ และช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางซึ่งเป็นการแก้ปัญหาระยะสั้น ยังไม่ปรากฏโครงการที่แสดงถึงการแก้ปัญหาในเชิงโครงสร้างเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ขณะที่ยุทธศาสตร์ที่ 3 เรื่องการวางระบบธรรมาภิบาลสู่สังคมเข้มแข็งและรับผิดชอบ สอดคล้องกับมิติที่ 2 ของ สศช. เรื่องการศึกษา โดยมีแผนงานที่มุ่งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน ซึ่งจะเป็นรากฐานอันหนึ่งในการสร้างให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข

ยุทธศาสตร์ที่ 4 หุ้นส่วนประชารัฐสังคมและระหว่างประเทศที่เข้มแข็ง และยุทธศาสตร์ที่ 5 ระบบบริหารจัดการที่เป็นเลิศ เป็นยุทธศาสตร์ที่ผลักดันให้เกิด "ความอยู่ดีมีสุข" ในสังคมอย่างยั่งยืน เนื่องจากเป็นการบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐ และประชาชนทุกภาคส่วน ภายใต้ระบบการบริหารจัดการที่ดีมีธรรมาภิบาล โดยพบว่า โครงการส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาความร่วมมือ การรวมกลุ่ม การเป็นหุ้นส่วน โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง เช่น เด็กและเยาวชน ผู้พิการ

2.6.6 ช่องว่างเชิงนโยบายด้านความมั่นคงของมนุษย์

จากที่ได้วิเคราะห์ความเชื่อมโยงของแผนยุทธศาสตร์แล้วพบว่า ส่วนใหญ่มีความเชื่อมโยงในด้านการบริหารจัดการของภาครัฐที่ดีและการพัฒนาเศรษฐกิจ ความยากจน การกระจายรายได้ และสวัสดิการ แต่ยังไม่มีความเป็นรูปธรรมมากนัก และแผนงานต่างๆ มีความเชื่อมโยงในด้านอื่นๆ (สุขภาพ การศึกษา ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม และชีวิตครอบครัว) ค่อนข้างน้อย

การพัฒนาไปสู่ "ความอยู่ดีมีสุข" ที่ยั่งยืน จะต้องพัฒนาศักยภาพของทั้งปัจเจกบุคคล กลุ่มคน ชุมชน และภูมิภาคไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยลดภาระของภาครัฐในการสนับสนุนทรัพยากร นอกจากนี้ โครงการที่มุ่งเน้นการจัดสวัสดิการในลักษณะการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของกลุ่มเปราะบางต่างๆ อาจได้ผลในระยะแรก แต่ไม่ได้ทำให้คนเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในระยะยาวได้

2.6.7 ข้อเสนอแนะเชิงนโบายด้านความมั่นคงของมนุษย์

รัฐควรวางระบบสวัสดิการที่มีประสิทธิภาพอยู่บนพื้นฐานของความจำเป็น และสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย โดยทำร่วมกับการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ พร้อมทั้งวางแผนงานที่จะส่งเสริมให้เกิดความอยู่ดีมีสุขในด้านสุขภาพ การศึกษา ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม และชีวิตครอบครัว มากกว่านี้ ซึ่งมิติของความอยู่ดีมีสุขเหล่านี้เป็นเรื่องพื้นฐานและเรื่องจำเป็นที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของประชากรไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ โดยควรจัดวางนโยบายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม พร้อมกำหนดตัวชี้วัดที่ชัดเจนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในเรื่องการเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขของประชากรไทย

2.7 ทิศทางนโยบายครอบครัวในประเทศไทย

2.7.1 นโยบายครอบครัวของไทย

นโยบายครอบครัวของไทย ปรับมาจากฐานคิดที่เคยมองว่าชายเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวเป็นหลัก สู่ฐานคิดที่มองว่าทั้งหญิงและชายเป็นผู้สร้างรายได้ให้กับครอบครัว (Dual–earner family) มาตั้งแต่ช่วงปีคริสต์ทศวรรษที่ 1970s (Gauthier, 1998) เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์หรือเรื่องราวเกี่ยวกับโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของครอบครัว โดยเฉพาะการมีบุตรน้อยลงของคู่สมรส การมีลูกช้าลง การเพิ่มขึ้นของการครองโสดถาวรของทั้งหญิงและชาย การหย่าร้าง จำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงาน บุตรนอกสมรส และการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานอย่างต่อเนื่องของผู้หญิง เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัว เช่น การอยู่ร่วมกันและความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวที่มีความใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์กันลดลง หรือครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ (ชาย โพธิสิตา, 2552) สถานการณ์ดังกล่าว ส่งผลกระทบเชิงลบต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในช่วงหลายที่ผ่านมา กล่าวคือ ดัชนีครอบครัวอบอุ่นลดลงจากร้อยละ 68.31 ในปี 2555 เป็นร้อยละ 65.34 ในปี 2558 และดัชนีบทบาทหน้าที่ของครอบครัวลดลงจากร้อยละ 73.85 เหลือร้อยละ 64.92 ในช่วงเวลาเดียวกัน (สศช., 2560) ดัชนีทั้งสองนี้

สะท้อนถึงความสำคัญต่อการเติบโตอย่างมีคุณภาพของมนุษย์ ฐานคิดที่เปลี่ยนแปลง และผลกระทบเชิงลบเหล่านี้ถือเป็นความท้าทายที่สำคัญสำหรับการปรับเปลี่ยนนโยบายครอบครัวของไทย ให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์ของครอบครัวที่เปลี่ยนไป

ขณะเดียวกัน กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่เคยมีอิทธิพลอย่างมากได้เชื่อมโยงเขตแดนระหว่างประเทศให้เชื่อมต่อกัน (โลกไร้พรหมแดน) สวนทางกับกระแสภูมิภาคนิยม (Regionalization) หรือการรวมกลุ่มกันของภูมิภาคต่าง ๆ ที่กำลังทวีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากความร่วมมือระดับภูมิภาคเป็นเครื่องมือที่ประเทศสมาชิกต่าง ๆ นำมาใช้เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจในตลาดโลก และเพิ่มอำนาจต่อรองในเวทีระดับประเทศ ซึ่งกระแสภูมิภาคนิยมในประชาคมอาเซียนนี้ เป็นปฏิปักษ์กับการอุดหนุนงบประมาณด้านสวัสดิการของภาครัฐในการคุ้มครองและพัฒนาศักยภาพของครอบครัวให้เกิดความเข้มแข็ง เนื่องจากถูกมองว่าเป็นนโยบายที่เน้นการให้บริการเชิงสงเคราะห์ เป็นการเพิ่มต้นทุนในภาคการผลิต และลดศักยภาพในการแข่งขันในตลาดโลก (Breslin, Higgott, & Rosamond, 2002) ฐานคิดที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ นอกจากจะส่งผลให้นโยบายสังคมด้านครอบครัวของไทยต้องปรับตัวตามปรากฏการณ์ของครอบครัวที่เปลี่ยนไปแล้ว ยังต้องปรับตัวตามนโยบายด้านสวัสดิการสังคมในกระแสภูมิภาคนิยมประชาคมอาเซียนด้วย เพื่อให้สามารถรองรับกับความตระหนักเหล่านี้

ประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด ได้แก่ การว่างงาน การเจ็บป่วย สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และการเข้าสู่สังคมสูงอายุ เนื่องจากส่งผลกระทบเชิงลบต่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชากร ที่นำไปสู่ความไม่มั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ และเป็นประเด็นร่วมทำให้เกิดความไม่มั่นคงในด้านอื่น ๆ ปัจจัยทางเศรษฐกิจเหล่านี้ เป็นมูลเหตุสำคัญที่ส่งผลให้ครอบครัวเกิดความอ่อนแอและเปราะบางต่อความมั่นคงในการดำรงชีวิตประจำวัน ส่งผลให้ภาครัฐต้องเข้ามามีส่วนช่วยเหลือค้ำจุนสมาชิกครอบครัวให้ห่างไกลจากความเปราะบางผ่านนโยบายสังคมและสวัสดิการ เช่น นโยบายส่งเสริมในช่วงตั้งครรภ์และเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิด นโยบายที่ให้ความช่วยเหลือพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว นโยบายที่ช่วยเหลือครอบครัวยากจน นโยบายที่ใส่ใจกับการดูแลผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส เสี่ยงและเปราะบาง เนื่องจากจะช่วยลดความแตกต่างของสมาชิกในสังคมและสร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้น โดยไม่ละทิ้งใครไว้เบื้องหลัง เท่ากับว่าประชาชนทุกคนที่อาศัยอยู่ในทุกครอบครัว จะก้าวเดินไปข้างหน้าพร้อมกัน เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนร่วมกัน อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวได้ส่งผลต่อข้อจำกัดทางด้านงบประมาณของภาครัฐด้วยเช่นกัน

การดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนภารกิจด้านการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัวให้บรรลุวิสัยทัศน์ตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560–2564 เป็นภารกิจหลักของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน) ที่เป็นกรอบแนวคิดการพัฒนาประเทศในภาพรวม ในการสร้างความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย การเสริมสร้างศักยภาพและบทบาทหน้าที่ของสถาบันครอบครัว การบ่มเพาะวางรากฐานการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มีคุณธรรม จริยธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต จิตสำนึกสาธารณะ ควบคู่ไปกับการสร้างค่านิยมหลักของไทย และการสร้างความอบอุ่นและมั่นคงให้สมาชิกในครอบครัว ซึ่งดำเนินงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายหลัก คือ ครอบครัวมีหลักประกัน

ความมั่นคงและสวัสดิการขั้นพื้นฐานทุกด้าน ตามกรอบแนวคิดดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) ที่มีมุมมองว่าการพัฒนาคนครอบคลุมองค์ประกอบ หลายๆ ด้าน ได้แก่ สุขภาพ การศึกษา ชีวิตการงงาน รายได้ ที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมที่ดี ชีวิตครอบครัวที่อบอุ่นในชุมชนที่มีความปลอดภัย การคมนาคมที่สะดวกปลอดภัย และการเข้าถึงการสื่อสารอย่างทั่วถึง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี องค์ประกอบเหล่านี้ จะทำให้คนในครอบครัวและสังคม มีความสุขและมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยสามารถวัดความสำเร็จได้จากตัวชี้วัด ในระดับวิสัยทัศน์ 2 ตัวชี้วัด และระดับยุทธศาสตร์ 34 ตัวชี้วัด รวม 36 ตัวชี้วัด

อย่างไรก็ตาม นโยบายครอบครัวฉบับปัจจุบัน ได้มีการปรับตัวเพื่อให้สามารถรับมือกับปรากฏการณ์ครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมุ่งเน้นการสร้างตัวชี้วัดที่ตอบรับกับความหลากหลายของสถานการณ์ของครอบครัวที่เกิดขึ้นจริง และนโยบายด้านสวัสดิการสังคมในกระแสภูมิภาคนิยมประชาคมอาเซียน ที่ต้องการพัฒนาศักยภาพครอบครัวแบบครบวงจร เพื่อให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี ที่เปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ ในสังคม อาทิเช่น ภาคประชาสังคม องค์กรการกุศล อาสาสมัคร ตลอดจนภาคเศรษฐกิจ และธุรกิจพาณิชย์ในตลาดเสรี เข้ามามีส่วนร่วมจัดสวัสดิการในลักษณะหุ้นส่วนทางสังคม (Social partnership) ที่ต่างตอบแทนประโยชน์ซึ่งกันและกัน ประกอบไปด้วย ตัวชี้วัดที่มุ่งเป้าไปที่ครอบครัวโดยตรง มีทั้งหมด 18 ตัวชี้วัด โดยเน้นด้านเศรษฐกิจพอเพียง 8 ตัวชี้วัด สัมพันธภาพ/ความอบอุ่น/บทบาทหน้าที่ของครอบครัว 5 ตัวชี้วัด คุณธรรม–จริยธรรม 3 ตัวชี้วัด และปัญหาปลายทาง 2 ตัวชี้วัด ที่เหลือเป็นตัวชี้วัดที่มุ่งเป้าไปยังหน่วยงาน/องค์กรภาครัฐและภาคประชาสังคม จำนวน 16 ตัวชี้วัด สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาครอบครัวไปสู่การอยู่อาศัยในสังคมที่มีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของคนไทยนั้น นโยบายฯ ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจที่เน้นความหลากหลายของตัวชี้วัด (8 ตัวชี้วัด) เป็นหลัก ส่วนด้านคุณธรรม–จริยธรรม แม้ว่าจะมีการดำเนินการควบคู่กัน แต่ตัวชี้วัดยังไม่มีความหลากหลาย (3 ตัวชี้วัด) ส่วนบทบาทหน้าที่–สัมพันธภาพ แม้ว่าตัวชี้วัดจะหลากหลายในระดับหนึ่ง (5 ตัวชี้วัด) แต่ยังไม่เอื้อต่อพ่อแม่ที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อให้เกิดสมดุลชีวิตการทำงานและครอบครัว

อย่างไรก็ตาม บทเรียนจากการดำเนินงานที่ผ่านมา สะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินงานด้านการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว มีความก้าวหน้าอย่างมาก เช่น มีการพัฒนาตัวชี้วัดครอบครัวเข้มแข็ง ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับประเทศ มีการพัฒนากลไกการทำงานด้านครอบครัวในระดับพื้นที่ ได้แก่ ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ให้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการดูแลป้องกัน การให้คำปรึกษาและบริการด้านต่างๆ เกี่ยวกับครอบครัว เป็นการสร้างกลไกชุมชนเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว และแก้ไขปัญหาครอบครัวในชุมชน ปัจจุบันศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนมีการจัดตั้งในระดับตำบล ทั่วประเทศ จำนวน 6,979 แห่ง มีการขับเคลื่อน เรื่อง พ.ร.บ. ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ มีการผลักดันให้เกิดนโยบายส่งเสริมสุขภาวะครอบครัวในระบบโรงเรียน และชุมชนท้องถิ่น (สมาคมครอบครัวศึกษาแห่งประเทศไทย, 2558) แต่ยังมีข้อจำกัดต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติที่สำคัญในเรื่องตัวชี้วัด และค่าพื้นฐานความสำเร็จ

2.7.2 นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560–2564 กับองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข

ตัวชี้วัด มี 2 ระดับคือ ระดับวิสัยทัศน์ และระดับยุทธศาสตร์

1) ระดับวิสัยทัศน์ มี 2 ตัวชี้วัด (ตาราง 2.12)

ตาราง 2.12 วิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ ตัวชี้วัดระดับวิสัยทัศน์ และองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข

วิสัยทัศน์	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
สถาบันครอบครัวเป็นเป้าหมายหลักของประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาให้มีความเข้มแข็ง ทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม และสมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข	1. สมาชิกครอบครัวมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีสุขภาวะดีขึ้น มีคุณธรรม จริยธรรม และสถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งมากขึ้น สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ บนฐานวิถีวัฒนธรรมไทย 2. ครอบครัวมีหลักประกันความมั่นคงและสวัสดิการขั้นพื้นฐานทุกด้าน ทั้งด้านสุขภาพ การศึกษา ชีวิตการงาน/อาชีพ รายได้ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัวและชุมชน การคมนาคมและการสื่อสาร และด้านการมีส่วนร่วม ครอบครัวลักษณะเฉพาะได้รับการดูแลและสวัสดิการที่เหมาะสม 3. กลไกและเครือข่ายการทำงานด้านครอบครัวทุกระดับ สามรถเชื่อมโยงและบูรณาการนโยบายการพัฒนาสถาบันครอบครัว ไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีทิศทาง 4. ครอบครัวสามารถรู้เท่าทันสื่อและใช้สื่อเพื่อเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาครอบครัว ได้อย่างมีประสิทธิภาพ	1. ร้อยละของครอบครัวที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง โดยตั้งค่าพื้นฐานไว้ที่ ร้อยละ 81 ใน พ.ศ. 2564 2. สัดส่วนครัวเรือนที่เข้าถึงแหล่งทุน (ยังไม่พบค่าพื้นฐาน)	– สุขภาพ – การศึกษา – ชีวิตการงาน/อาชีพ – รายได้ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม – ชีวิตครอบครัวและชุมชน – การคมนาคมและการสื่อสาร และด้านการมีส่วนร่วม

2) ระดับยุทธศาสตร์ มี 34 ตัวชี้วัด

(1) ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาศักยภาพครอบครัว (ตาราง 2.13)

ตาราง 2.13 เป้าประสงค์ ตัวชี้วัดระดับยุทธศาสตร์ (การพัฒนาศักยภาพครอบครัว) และองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข

เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
1. ครอบครัวมีศักยภาพและสัมพันธภาพที่ดี สามารถทำบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม	1. ร้อยละของครอบครัวมีสัมพันธภาพที่ดี 2. ร้อยละของครอบครัวทำบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม	– ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน – การศึกษา – สุขภาพ
2. สมาชิกของครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งทางร่างกาย จิตใจและสติปัญญา คุณธรรมและจริยธรรม มีภูมิคุ้มกันและสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น	3. อัตราการคลอดมีชีพในหญิงอายุ 15–19 ปี ไม่เกิน 34 ต่อประชากรหญิงอายุ 15–19 ปี 1,000 คน 4. จำนวนครอบครัวที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ 5. ร้อยละของสมาชิกในครอบครัวปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนา และค่านิยมหลัก 12 ประการ	
	6. ร้อยละของครอบครัวที่สามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง	– ชีวิตการงาน, รายได้
	7. ประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไป มีกิจกรรมการปฏิบัติตนที่สะท้อนการมีคุณธรรม–จริยธรรม	– ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน – การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม

(2) ยุทธศาสตร์ที่ 2 หลักประกันความมั่นคงของครอบครัว (ตาราง 2.14)

ตาราง 2.14 เป้าประสงค์ ตัวชี้วัดระดับยุทธศาสตร์ (หลักประกันความมั่นคงของครอบครัว) และองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข

เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
ครอบครัวมีหลักประกันความมั่นคงทุกด้านตามเกณฑ์ที่กำหนด	1. ร้อยละของครอบครัวที่ได้รับการจัดสรรสวัสดิการอย่างทั่วถึง	รายได้, ชีวิตการทำงาน
	2. ร้อยละของครอบครัวลักษณะเฉพาะ ที่ได้รับการจัดสวัสดิการที่ตรงกับความจำเป็นของครอบครัว	รายได้, ชีวิตการทำงาน
	3. ร้อยละของครอบครัวที่ได้รับบริการด้านการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงาน และการจ้างงานเร่งด่วน เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนด้านอาชีพ สำหรับครอบครัวที่ประสบปัญหา	รายได้, ชีวิตการทำงาน การศึกษา
	4. ระดับความสำเร็จของการผลักดันให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจในครอบครัวตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	รายได้, ชีวิตการทำงาน
	5. ร้อยละของครอบครัวที่ได้รับความรู้และทักษะในการบริหารการเงินในครอบครัว	การศึกษา รายได้
	6. ร้อยละของครอบครัวที่มีการออม	รายได้ การศึกษา
	7. ร้อยละของหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และสถาบันทางศาสนา มีส่วนร่วมในการจัดสภาพแวดล้อมต่อการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ และความปลอดภัยต่อครอบครัว	– การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม – ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน – ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม
	8. จำนวนครอบครัวที่มีส่วนร่วมในการจัดสภาพแวดล้อมทางสังคม	– การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม – ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน

(3) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การบริหารจัดการที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว (ตาราง 2.15)

ตาราง 2.15 เป้าประสงค์ ตัวชี้วัดระดับยุทธศาสตร์ (การบริหารจัดการที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว) และองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข

เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
ระบบการบริหารจัดการด้านครอบครัวที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง	1. ร้อยละของคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ได้รับการพัฒนาทักษะในการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว	– ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน – การศึกษา
	2. ร้อยละขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีบุคลากรประจำที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว	– ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน – การศึกษา
	3. ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนทั่วประเทศ มีการสำรวจและรายงานสถานการณ์ข้อมูลด้านครอบครัวและสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวของประเทศไทยอย่างเป็นระบบ	– การบริหารจัดการที่ดี – สุขภาพ
	4. ระดับความสำเร็จในการพัฒนากฎหมายด้านครอบครัว	– การบริหารจัดการที่ดี
	5. จำนวนบุคลากรที่ทำงานด้านการส่งเสริม พัฒนา และให้คำปรึกษาแก่ครอบครัว	– การบริหารจัดการที่ดี
	6. ระดับความสำเร็จการพัฒนาฐานข้อมูลกลางด้านครอบครัวและสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวของประเทศไทย	– การบริหารจัดการที่ดี – สุขภาพ
	7. จำนวนงานวิจัยและนวัตกรรมด้านครอบครัว	– การบริหารจัดการที่ดี

(4) ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายทางสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว (ตาราง 2.16)

ตาราง 2.16 เป้าประสงค์ ตัวชี้วัดระดับยุทธศาสตร์ (ส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายทางสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว) และองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข

เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
เครือข่ายทางสังคมทุกภาคส่วน มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เพื่อพัฒนาครอบครัวอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม	1. ร้อยละครอบครัวที่ได้รับการช่วยเหลือ สนับสนุน และพัฒนาจากเครือข่ายทางสังคมทุกรูปแบบ	– ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม – ชีวิตครอบครัวและชุมชน – การบริหารจัดการที่ดี
	2. ร้อยละของครอบครัวที่มีความรุนแรงในครอบครัวได้รับการช่วยเหลือ	– ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม – ชีวิตครอบครัวและชุมชน – การบริหารจัดการที่ดี – สุขภาพ
	3. ร้อยละสมาชิกครอบครัวที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายทางสังคม	– ชีวิตครอบครัวและชุมชน – การบริหารจัดการที่ดี
	4. ร้อยละองค์กรธุรกิจที่มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว	– ชีวิตครอบครัวและชุมชน – การบริหารจัดการที่ดี
	5. จำนวนชุดความรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำงานของเครือข่ายทางสังคม	– ชีวิตครอบครัวและชุมชน – การบริหารจัดการที่ดี – ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม
	6. จำนวนเครือข่ายครอบครัวที่สามารถช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกันได้	– ชีวิตครอบครัวและชุมชน – การบริหารจัดการที่ดี – ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม

(5) ยุทธศาสตร์ที่ 5 พัฒนากระบวนการสื่อสารสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว (ตาราง 2.17)

ตาราง 2.17 เป้าประสงค์ ตัวชี้วัดระดับยุทธศาสตร์ (พัฒนากระบวนการสื่อสารสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว) และองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข

เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข
มีกระบวนการสื่อสารสังคมที่มีคุณภาพและสร้างสรรค์ ครอบครัวรู้เท่าทันสื่อ	1. ร้อยละของสื่อที่มีเนื้อหาเพื่อส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ของครอบครัว	การคมนาคมและการเข้าถึงการสื่อสาร
	2. ร้อยละของช่องทางในการนำเสนอเนื้อหาสื่อ เพื่อส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ของครอบครัว	การคมนาคมและการเข้าถึงการสื่อสาร
	3. ร้อยละบุคลากรที่ทำงานด้านสื่อสารหรือการพัฒนาสื่อมีทักษะและความรู้ความเข้าใจด้านครอบครัว	การคมนาคมและการเข้าถึงการสื่อสาร
	4. ร้อยละครอบครัวที่มีทักษะรู้เท่าทันสื่อ	การคมนาคมและการเข้าถึงการสื่อสาร
	5. ร้อยละครอบครัวที่มีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังสื่อ	การคมนาคมและการเข้าถึงการสื่อสาร
	6. ร้อยละของครอบครัวที่ได้รับการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อ และสามารถนำความรู้ ที่ได้ไปใช้เพื่อก่อให้เกิดรายได้	– การคมนาคมและการเข้าถึงการสื่อสาร – การศึกษา

2.7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านครอบครัว

1) การเก็บข้อมูลตัวชี้วัดระดับโครงการ/กิจกรรม ยังมีปัญหาอุปสรรค เนื่องจากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา หลายหน่วยงานสร้างตัวชี้วัดเอง ทำให้ตัวชี้วัดกระจุกตัวอยู่ในยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาครอบครัว (ยุทธศาสตร์ 1) และหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว (ยุทธศาสตร์ 2) ส่วนตัวชี้วัดที่เหมาะสมในการตอบโจทย์ยุทธศาสตร์และวิสัยทัศน์ระดับประเทศ หน่วยงานภาคีเครือข่ายที่นำนโยบายไปปฏิบัติ ยังติดกับดักความคิดที่มองตัวชี้วัดว่าเป็นเพียงแค่สิ่งที่หน่วยงานกำหนดให้ทำ ที่เป็นความจำเป็น/ประโยชน์ของตนเองหรือหน่วยงานเท่านั้น ขาดการมองในเชิงการให้คุณค่ากับตัวชี้วัด ที่เป็นความจำเป็นหรือประโยชน์ของกลุ่มเป้าหมาย ส่งผลให้การดำเนินโครงการ/กิจกรรมขาดการเชื่อมโยงกับกลุ่มเป้าหมาย ทำให้ไม่บรรลุความสำเร็จในระดับผลลัพธ์ผลกระทบ สิ่งดังกล่าวนับเป็นหัวใจสำคัญในการผลักดันให้นโยบายและยุทธศาสตร์ฯ ได้รับการรับรู้ เข้าใจ ยอมรับ และสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ปฏิบัติงาน ตลอดจนผู้ได้รับผลประโยชน์จากนโยบาย อันจะนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ของนโยบายในที่สุด ดังนั้น กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ควรรณรงค์สร้างความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ผู้ปฏิบัติงานให้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของตัวชี้วัด ที่ไม่ได้มองและตัดสินเพียงแค่ระดับหน่วยงานหรือผู้นำนโยบายไปปฏิบัติเท่านั้น แต่ต้องเชื่อมโยงให้เห็นถึงความทุกข์ทางสังคม (Social suffering) ของกลุ่มเป้าหมายทุกระดับด้วย ซึ่งจะทำให้การดำเนินโครงการ/กิจกรรม บรรลุความสำเร็จในระดับผลลัพธ์ผลกระทบ

2) ค่าพื้นฐานความสำเร็จ ซึ่งทุกโครงการ/กิจกรรม ต้องมีค่าพื้นฐานความสำเร็จทุกตัวชี้วัด งานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า หน่วยงานภาคีเครือข่ายที่นำนโยบายฯ ไปปฏิบัติ ส่วนใหญ่ ไม่ระบุค่าพื้นฐานความสำเร็จ ขณะที่ในระดับยุทธศาสตร์ส่วนใหญ่ เก็บรวบรวมได้เพียงค่าพื้นฐานความสำเร็จที่เป็นตัวหนังสือ เช่น เพิ่มขึ้นจากปีก่อนร้อยละ 10 เป็นต้น ทำให้ไม่สามารถประเมินผลสำเร็จของโครงการ/กิจกรรมได้ ทั้งในระดับแผนปฏิบัติการและระดับยุทธศาสตร์ ดังนั้น กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลค่าพื้นฐานความสำเร็จในระดับยุทธศาสตร์ให้ครบถ้วนทุกตัวชี้วัด เพื่อช่วยให้ผู้บริหารโครงการ สามารถวัดความคืบหน้าของการดำเนินงานจากความสำเร็จของผลผลิตและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น และยังช่วยระบุถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อผลลัพธ์ในแต่ละระดับด้วย

2.8 สรุป

จุดเปลี่ยนทางความคิดที่สำคัญของนโยบายการพัฒนาประเทศของไทยเริ่มต้นที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540–2544) ซึ่งมีลักษณะ Bottom–up โดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในการจัดทำแผนพัฒนาฯ และเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาที่ใกล้เคียงกับแนวคิด "ความอยู่ดีมีสุข" ซึ่งประกอบด้วย 7 ด้าน ได้แก่ สุขภาพอนามัยและโภชนาการ การศึกษา ชีวิตการทำงาน ชีวิตครอบครัว การเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้และสวัสดิการ สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย และประชารัฐ โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนามาเป็นแบบองค์รวม เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคีในสังคมและสัมพันธ์กับกรอบแนวคิดความอยู่ดีมีสุขที่ได้พัฒนาขึ้น จากนั้นมีการพัฒนาและขยายแนวคิดด้านการพัฒนาจากความอยู่ดีมีสุขในระดับปัจเจกมาเป็นความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนและสังคมในกรอบที่กว้างขึ้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน

ปัจจุบัน ได้มีการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่างๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกันเพื่อให้เกิดเป็นพลังผลักดันร่วมกันไปสู่เป้าหมายเดียวกัน โดยภายใต้ยุทธศาสตร์แต่ละด้านมีการจัดทำแผนแม่บทในประเด็นการพัฒนา/ประเด็นปฏิรูปสำคัญสำหรับการพลิกโฉมประเทศไทย เพื่อเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ แม้ว่าการตั้งธงยุทธศาสตร์ชาติฯ จะไม่มีการระบุถึงการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนไทยอย่างเฉพาะเจาะจง แต่ได้เสนอประเด็นและแนวทางที่มีความเชื่อมโยงกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขที่ครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิตของคนไทยทั้ง 7 ด้าน ซึ่งทุกด้านจำเป็นต้องดำเนินการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดผลต่อความอยู่ดีมีสุขของคนไทยอย่างแท้จริง โดยมิติความอยู่ดีมีสุขด้านสภาพแวดล้อมและด้านการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ ถือเป็นมิติที่ถูกกล่าวถึงในร่างยุทธศาสตร์ฯ มากที่สุด อาจด้วยเป็นมิติที่ถือเป็นปัจจัยเสริมสร้าง ที่ไปเกื้อหนุนหรือส่งเสริมให้มิติอื่นมีการดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และมีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาเชิงระบบและโครงสร้างของประเทศ โดยอาจดำเนินการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง กลไก และกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศอย่างสัมฤทธิ์ผล และประเทศมีความ "มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน" ในอีก 20 ปีข้างหน้า ทั้งนี้ ประเด็นและแนวทางของร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ ที่ถูกพัฒนาขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการเอา "คน" เป็นที่ตั้ง โดยเน้นพัฒนาคนที่ครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิตไปพร้อมกับการพัฒนาเชิงโครงสร้างเพื่อเพิ่มความมั่นคง เพิ่มขีดความสามารถทางเศรษฐกิจ และการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 จัดทำขึ้นบนพื้นฐานกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่เสนอประเด็นและแนวทางที่มีความเชื่อมโยงกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขทั้ง 7 ด้าน หลายตัวชี้วัดของแผนพัฒนาฯ เป็นตัวเดียวกันหรือคล้ายคลึงกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุขในแต่ละด้าน แต่ความท้าทายคือ กลไกขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมาย ตัวชี้วัด และแผนงาน/โครงการที่กำหนดไว้ทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่ และการสร้างความรู้ความเข้าใจให้ทุกภาคส่วนตระหนักถึงความสำคัญและพร้อมเข้าร่วมในการผลักดันแผนพัฒนาฯ ไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง

ในด้านนโยบายสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุขได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพในมิติต่างๆ และได้กำหนดตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับความอยู่ดีมีสุขในหลายมิติทั้งด้านสุขภาพอนามัย ความรู้ การทำงาน สภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัว และการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ และเพิ่มเติมดัชนีชี้วัดความสุขและสุขภาวะองค์กรให้เป็นตัวชี้วัดหลักระดับองค์กร ซึ่งจะเป็นแนวทางปฏิบัติสำคัญในการติดตามและประเมินการทำงานของแต่ละหน่วยงานภายใต้กระทรวงสาธารณสุข แต่ยังคงมีความท้าทายสำคัญคือ การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นสุขภาพกับความอยู่ดีมีสุขของผู้กำหนดนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงาน การสร้างความตระหนักให้ผู้กำหนดนโยบายเห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาสุขภาพบนพื้นฐานความอยู่ดีมีสุข การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขที่ครอบคลุมมิติสุขภาพและมิติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และการประเมินมาตรการและกิจกรรมสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข ดังนั้น ทุกนโยบายสุขภาพจึงควรมีกิจกรรมติดตามและรายงานผลตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขรวมอยู่ด้วย และนโยบายในทุกระดับควรสนับสนุนการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุข และควรพัฒนาศักยภาพกำลังคนด้านสุขภาพเพื่อส่งเสริมนโยบายความอยู่ดีมีสุข

ในด้านแรงงาน นโยบายที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข ด้านความรู้ (ผลิตภาพและศักภาพแรงงาน) รายได้ ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม (ในการทำงาน) สุขภาพอนามัย และการบริหารจัดการแต่องค์ประกอบที่ยังขาดไป หรือ ยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควรคือด้าน "ชีวิตครอบครัว" รวมถึง "สุขภาพอนามัย" (ในมิติสุขภาพจิตและความสุขของคนทำงาน) ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นสำหรับแรงงานในยุคปัจจุบันที่เป็นรุ่นประชากรเจนวาย โดยเฉพาะเรื่องความสมดุลชีวิตและการทำงาน หรือ Work–life balance ที่เป็นปัจจัยกำหนดหนึ่งของความอยู่ดีมีสุขของแรงงานที่ไม่ควรละเลย ในประเทศไทยมีหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคมจำนวนหนึ่ง เช่น กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พ.ม.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เน้นการบูรณาการการทำงานข้ามหน่วยงานเพื่อพัฒนาสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขของแรงงานให้ดีขึ้นอย่างรอบด้านเพื่อให้ความสำคัญกับชีวิตครอบครัวและสมดุลชีวิต–การทำงานของแรงงาน นอกจากนี้ นโยบายแรงงานยังขาดการรองรับการเปลี่ยนแปลงของรุ่นประชากร (เจนวายและเจนแซดในอนาคต) รูปแบบการทำงานและอาชีพในอนาคต ที่มีลักษณะหลากหลายและซับซ้อนเพิ่มขึ้น รูปแบบความเป็นแรงงานนอกระบบมีแนวโน้มที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นกว่าบริบทในปัจจุบัน

นโยบายด้านแรงงานจึงควรให้ความสำคัญกับบูรณาการการทำงานเชิงนโยบาย เพื่อกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนนโยบายแรงงานให้ไปในทิศทางเดียวกันและมีความครอบคลุมรอบด้านร่วมกับหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมถึงองค์กรภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในงานด้านแรงงาน เช่น กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) ซึ่งมีพันธกิจและบทบาทหลักในการพัฒนาคนและสังคม

มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง รวมถึงจัดระบบสวัสดิการที่เหมาะสม เพื่อให้ประชาชนมีหลักประกันและมีความมั่นคงในชีวิต นอกจากนี้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือสสส. เป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่ให้ความสำคัญกับงานส่งเสริมสุขภาพ ในมิติที่กว้างกว่าเรื่องสุขภาพหรือการเจ็บป่วย ครอบคลุมความอยู่ดีมีสุขของคนไทยในรอบด้าน และมุ่งให้เกิดองค์กรสุขภาวะหรือ Happy workplace ที่คนทำงานมีความสุข มีสุขภาวะที่ดี (ทั้งสุขภาพกาย สุขภาพจิต และสุขภาพสังคม) และมีสมดุลชีวิต (Work–life balance) ที่เหมาะสม ดังนั้น การประสานการทำงาน และบูรณาการการทำงานเชิงนโยบายร่วมกัน หรือใกล้ชิดกันเพิ่มขึ้นระหว่างกระทรวงแรงงานและสสส. รวมถึง ภาคีเครือข่ายในภาคส่วนต่างๆ ที่มีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องน่าจะช่วยให้ทิศทางการดำเนินนโยบายในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของแรงงานไทย มีความเข้มแข็ง เป็นเอกภาพ มีความครอบคลุมรอบด้านและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในบริบททางสังคมของไทยได้ดียิ่งขึ้น

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มียุทธศาสตร์ที่มุ่งไปสู่ความอยู่ดีมีสุขที่ชัดเจน คือ ยุทธศาสตร์ที่ 2 เรื่องการพัฒนาทักษะการพึ่งตนเองและส่งเสริมศักยภาพตลอดชั่วชีวิต สอดคล้องกับดัชนีเรื่องสุขภาพ การศึกษา ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม และเรื่องครอบครัว รวมถึงมีโครงการสร้างความตระหนักและเตรียมความพร้อมสู่วัยสูงอายุอย่างมีคุณภาพ ภายใต้แผนพัฒนาศักยภาพตลอดช่วงชีวิตคนไทย ที่เน้นทั้งการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในด้านสุขภาพ การส่งเสริมให้มีอาชีพ การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชน เป็นต้น สำหรับยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนทุกกลุ่ม ลดความเหลื่อมล้ำของสังคมไทย ก็เกี่ยวข้องกับมิติด้านเศรษฐกิจที่ครอบคลุมเรื่องความยากจน ความไม่เท่าเทียม และสวัสดิการทางสังคม แต่ทั้งนี้ โครงการต่างๆ มีแนวโน้มไปในทางการสงเคราะห์ และช่วยเหลือกลุ่มเปราะบาง ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาระยะสั้น ยังไม่ปรากฏโครงการที่แก้ปัญหาในเชิงโครงสร้างเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ขณะที่ยุทธศาสตร์ที่ 3 การวางระบบธรรมาภิบาล สู่สังคมเข้มแข็งและรับผิดชอบ เน้นมิติเรื่องการศึกษา โดยมีแผนงานที่มุ่งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน ซึ่งจะเป็นรากฐานอันหนึ่งในการสร้างให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข

ส่วนยุทธศาสตร์ที่ 4 หุ้นส่วนประชารัฐสังคมและระหว่างประเทศที่เข้มแข็ง และยุทธศาสตร์ที่ 5 ระบบบริหารจัดการที่เป็นเลิศ เป็นยุทธศาสตร์ที่ผลักดันให้เกิด "ความอยู่ดีมีสุข" ในสังคมอย่างยั่งยืน เนื่องจากเป็นการบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐ และประชาชนทุกภาคส่วน ภายใต้ระบบการบริหารจัดการที่ดีมีธรรมาภิบาล โดยพบว่า โครงการส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาความร่วมมือ การรวมกลุ่ม การเป็นหุ้นส่วนโดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง อาทิ เด็กและเยาวชน ผู้พิการ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แผนยุทธศาสตร์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ส่วนใหญ่ยังไม่เป็นรูปธรรมมากนัก การพัฒนาไปสู่ "ความอยู่ดีมีสุข" ที่ยั่งยืนจะต้องพัฒนาศักยภาพของทั้งปัจเจกบุคคล กลุ่มคน ชุมชน และภูมิภาค ไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยลดภาระของภาครัฐในการสนับสนุนทรัพยากร นอกจากนี้ โครงการที่มุ่งเน้นการจัดสวัสดิการในลักษณะการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของกลุ่มเปราะบางต่างๆ ในระยะแรกอาจได้ผล แต่ในระยะยาวไม่ได้ทำให้คนเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนได้ จึงควรวางระบบสวัสดิการที่มีประสิทธิภาพ อยู่บนพื้นฐานของความจำเป็น และสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย โดยทำร่วมกับการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ พร้อมทั้งการวางแผนงานที่จะส่งเสริมให้เกิดความอยู่ดีมีสุขในด้านสุขภาพ การศึกษา ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม และชีวิตครอบครัว มากขึ้น ซึ่งมิติของความอยู่ดีมีสุขเหล่านี้

เป็นเรื่องพื้นฐานและเรื่องจำเป็นที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของประชากรไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ โดยควรจัดวางนโยบายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม พร้อมกำหนดตัวชี้วัดที่ชัดเจนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในเรื่องการเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขของประชากรไทย

สำหรับนโยบายครอบครัวนั้น การดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนภารกิจด้านการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัวให้บรรลุวิสัยทัศน์ตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560–2564 เป็นภารกิจหลักของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน) ในการสร้างความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย เสริมสร้างศักยภาพและบทบาทหน้าที่ของสถาบันครอบครัว ในการบ่มเพาะวางรากฐานการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มีคุณธรรม จริยธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต จิตสำนึกสาธารณะ ควบคู่ไปกับการสร้างค่านิยมหลักของไทย สร้างความอบอุ่นและมั่นคงให้สมาชิกในครอบครัว ซึ่งดำเนินงานร่วมกับภาคส่วนต่างๆ โดยมีเป้าหมายหลัก คือ ครอบครัวมีหลักประกันความมั่นคงและสวัสดิการขั้นพื้นฐานทุกด้าน ตามกรอบแนวคิดดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) ที่มีมุมมองว่าการพัฒนาคนครอบคลุมองค์ประกอบ หลายๆ ด้าน ได้แก่ สุขภาพ การศึกษา ชีวิตการงาน รายได้ ที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมที่ดี ชีวิตครอบครัวที่อบอุ่นในชุมชนที่มีความปลอดภัย การคมนาคมที่สะดวกปลอดภัย และการเข้าถึงการสื่อสารอย่างทั่วถึง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี องค์ประกอบเหล่านี้จะทำให้คนในครอบครัวและสังคม มีความสุขและมีความเป็นอยู่ที่ดี

นโยบายครอบครัวฉบับปัจจุบัน มีการปรับตัวเพื่อให้สามารถรับมือกับปรากฏการณ์ครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมุ่งเน้นการสร้างตัวชี้วัดที่ตอบรับกับความหลากหลายของสถานการณ์ของครอบครัวที่เกิดขึ้นจริง และนโยบายด้านสวัสดิการสังคมที่ต้องการพัฒนาศักยภาพครอบครัวแบบครบวงจร เพื่อให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี ที่เปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ ในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมจัดสวัสดิการในลักษณะหุ้นส่วนทางสังคม (Social partnership) สะท้อนให้เห็นการพัฒนาครอบครัวไปสู่การอยู่อาศัยในสังคมที่มีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยนโยบายให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ ที่เน้นความหลากหลายของตัวชี้วัดเป็นหลัก ส่วนด้านคุณธรรม–จริยธรรม แม้ว่าจะมีการดำเนินการควบคู่กัน แต่ตัวชี้วัดยังไม่มีความหลากหลาย ส่วนบทบาทหน้าที่–สัมพันธภาพ แม้ว่าตัวชี้วัดจะมีหลากหลาย แต่ยังไม่เอื้อต่อพ่อแม่ที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อให้เกิดสมดุลชีวิตการทำงานและครอบครัว อย่างไรก็ตาม การเก็บข้อมูลตัวชี้วัดระดับโครงการ/กิจกรรม ยังมีปัญหาอุปสรรคเนื่องจากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา หลายหน่วยงานสร้างตัวชี้วัดเอง ทำให้ตัวชี้วัดกระจุกตัวอยู่ในยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาครอบครัว (ยุทธศาสตร์ 1) และหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว (ยุทธศาสตร์ 2) นอกจากนี้ ยังขาดการมองในเชิงการให้คุณค่ากับตัวชี้วัด ที่เป็นความจำเป็นหรือประโยชน์ของกลุ่มเป้าหมาย ส่งผลให้การดำเนินโครงการ/กิจกรรมขาดการเชื่อมโยงกับกลุ่มเป้าหมาย นำไปสู่การไม่บรรลุความสำเร็จในระดับผลลัพธ์ จึงควรรณรงค์สร้างความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ผู้ปฏิบัติงานให้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของตัวชี้วัด และเชื่อมโยงให้เห็นถึงความทุกข์ทางสังคม (Social suffering) ของกลุ่มเป้าหมายทุกระดับด้วย ซึ่งจะทำให้การดำเนินโครงการ/กิจกรรม บรรลุความสำเร็จได้ นอกจากนี้ ทุกโครงการ/กิจกรรม ต้องมีค่าพื้นฐานความสำเร็จทุกตัวชี้วัด เพื่อให้สามารถประเมินผลสำเร็จของโครงการ/กิจกรรมทั้งในระดับแผนปฏิบัติการและระดับยุทธศาสตร์

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2559). *นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาครอบครัว พ.ศ. 2560–2564.* กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง และสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (ยูเอ็นดีพี). (2556). *ยุทธศาสตร์ความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2556–2566.*

กระทรวงแรงงาน. (2559ก). *กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ ระยะ 20 ปี (พ.ศ.2560–2579).* สืบค้นจากhttp://www.mol.go.th/sites/default/files/downloads/pdf/plan_yuttasat_20_for30nov2016.pdf

กระทรวงแรงงาน. (2559ข). *แผนแม่บทด้านแรงงาน (พ.ศ. 2560–2564).* สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน กระทรวงแรงงาน. สืบค้นจาก http://www.mol.go.th/sites/default/files/downloads/pdf/aephnaembthdaanaerngngaan_ph.s.2560-2564_mail.zip

กลุ่มประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักโฆษก. (มปป.). สืบค้นจาก http://www.thaigov.go.th

กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2561). *ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560–2564 (ฉบับปรับปรุงเดือนมีนาคม 2561)*

โครงการวิจัยและพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560–2564. ได้รับการสนับสนุนจากสำนักสนับสนุนสุขภาวะเด็ก เยาวชน และครอบครัว. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

ชาย โพธิสิตา. (2552). เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัว? ใน ชาย โพธิสิตา และ สุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2552.* พิมพ์ครั้งที่ 1. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2555). ความอยู่ดีมีสุข. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, 29*(2) หน้าที่ 23-50.

สมาคมครอบครัวศึกษาแห่งประเทศไทย. (2558). โครงการพัฒนานวัตกรรมการขับเคลื่อนงานครอบครัวอบอุ่นในระดับพื้นที่. ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุน การสร้างเสริมสุขภาพ. ระยะเวลาดำเนินการ วันที่ 1 สิงหาคม 2558–วันที่ 15 สิงหาคม 2560.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2548). *รายงานการติดตามประเมินผลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ: แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9.* กรุงเทพมหานคร: สศช.

_____. (2550). *การพัฒนาดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย.* กรุงเทพมหานคร : สศช.

_____. (2551). *กรอบแนวคิด หลักเกณฑ์ และวิธีการวัดความอยู่ดีมีสุขของคนไทย.* สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th/article_attach/05dataEdit01.pdf. วันที่ 1 เมษายน 2561

_____. (2555). *สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555-2559.* สืบค้น จาก http://www2.oae.go.th/EVA/download/Plan/SummaryPlan11_thai.pdf วันที่ 10 เมษายน 2561

_____. (2557). *วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืนผ่านมุมมองนายอาคม เติมพิทยาไพสิฐ.* กรุงเทพมหานคร: สศช.

_____. (2558). *ทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.* กรุงเทพมหานคร: สศช.

_____. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12: เอกสารประกอบเล่ม 3.* กรุงเทพมหานคร: สศช.

_____. (2560ก). *ดัชนีความก้าวหน้าของคนปี 2560.* กรุงเทพมหานคร: สศช.

_____. (2560ข). *(ร่าง) ยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ.2560–2579).* กรุงเทพมหานคร: สศช.

_____. (2560ค). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560–2564.* สำนักนายกรัฐมนตรี. สืบค้นจาก http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2559/A/115/1.PDF

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ (สปรส.). (2548). *รวมตัวชี้วัดเกี่ยวกับความอยู่เย็นเป็นสุข* (พิมพ์ครั้งที่ 1). เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ปี 2548. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนธัชการพิมพ์ จำกัด.

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์. (2559). *แผนยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (ด้านสาธารณสุข)*. นนทบุรี: สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข.

หนังสือพิมพ์เดลินิวส์. (14 พฤศจิกายน 2560) สืบค้นจาก https://www.dailynews.co.th/regional/609866

อภิชัย มงคล และคณะ. (2545). *ดัชนีชี้วัดความสุขคนไทย*. นนทบุรี: กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.

ภาษาอังกฤษ

Adler, A. & Seligman, M. E. P. (2016). Using wellbeing for public policy: theory, measurement, and recommendations. *International Journal of Wellbeing, 6*(1), 1-35. doi:10.5502/ijw.v6i1.1.

Berry, C. (2014). *Wellbeing in Four Policy Areas: Report by All-Party Parliamentary Group on Wellbeing Economics*. New Economics Foundation. Retrieved from http://b.3cdn.net/nefoundation/ccdf9782b6d8700f7c_lcm6i2ed7.pdf

Breslin, S., Higgott, R. & Rosamond, B. (2002). Regions in comparative perspective. In S. Breslin, C. Hughes, N. Phillips, & B. Rosamond (Eds.), *New regionalisms in the global political economy* (pp. 1-19). London: Routledge.

Gauthier, A. H. (2002). Family policies in industrialized countries: Is there convergence? *Population (English Edition) 57*(3), 447-474.

Ritzen, J. (2015). Happiness as a guide to labor market policy. *IZA World of Labor 2015*, 149.

Sage, D. (2015). Do active labour market policies promote the well-being, health and social capital of the unemployed? Evidence from the UK. *Social Indicators Research*, *124*(2), 319–337.

Schulte, P. A., Guerin, R. J., Schill, A. L., Bhattacharya, A., Cunningham, T. R., Pandalai, S. P., Eggerth, D., Stephenson, C. M. (2015). Considerations for incorporating well-Being in public policy for workers and workplaces. *American Journal of Public Health*, *105*(8), e31-e44.

บทที่ 3

สถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของไทยในมิติต่างๆ

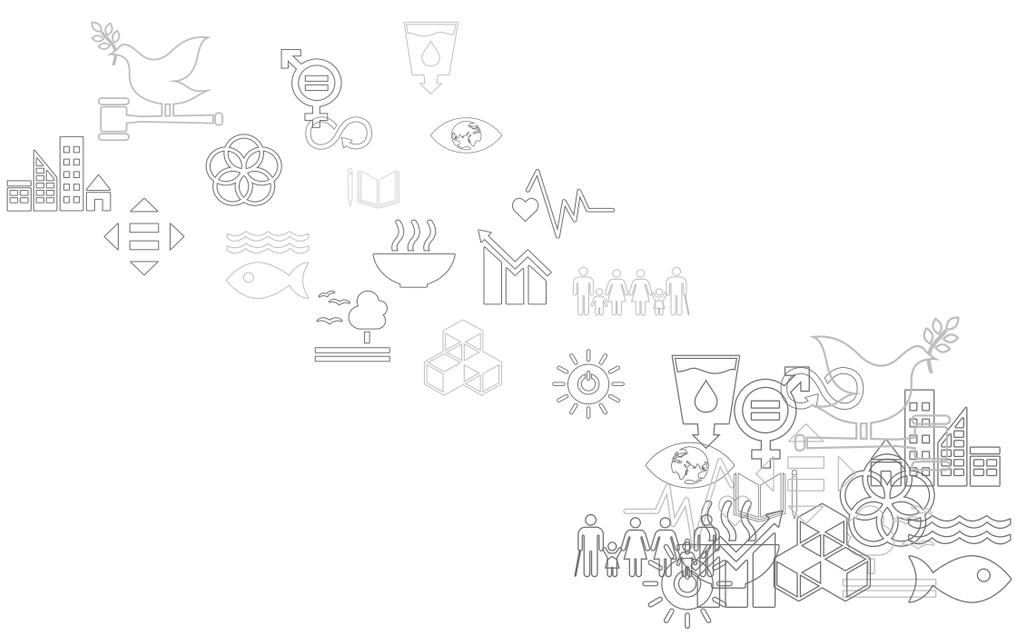

บทที่ 3

สถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของไทยในมิติต่างๆ[1]

3.1 บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยมีการพัฒนาประเทศตามกระแสการพัฒนาหลักที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกัน ควบคู่ไปกับกระแสการพัฒนานี้ ประเทศไทยได้เกิดการเปลี่ยนผ่านสำคัญใน 4 มิติ มิติแรกคือ การเปลี่ยนผ่านทางด้านประชากร ที่ส่งผลให้ความสมดุลระหว่างกลุ่มอายุของประชากรไทยเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ประชากรวัยเด็ก (อายุ 0–14 ปี) และประชากรวัยแรงงาน (อายุ 15–19 ปี) มีแนวโน้มลดลง ในทางตรงกันข้าม สัดส่วนของประชากรสูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) กลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ผลที่ตามมาคือประชากรที่ต้องพึ่งพิงได้เปลี่ยนจากประชากรวัยเด็กเป็นประชากรสูงอายุ และประเทศไทยได้เปลี่ยนเป็นสังคมสูงวัยแล้ว

มิติที่สองคือ การเปลี่ยนผ่านทางด้านเศรษฐกิจและการกำหนดงบประมาณของภาครัฐ ที่ส่งผลให้นโยบายการจัดสวัสดิการสังคมของประเทศไทย ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตของประชากรมีการปรับเปลี่ยนจากแนวคิดระบอบสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social democracy) ที่มุ่งเน้นการจัดสวัสดิการแบบถ้วนหน้า ซึ่งต้องการงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐจำนวนมาก แต่ด้วยความจำกัดของงบประมาณ ส่งผลให้รัฐบาลต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดการจัดสวัสดิการสังคมเป็นการจัดสวัสดิการตามแนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตย (Neo–liberalism) ที่มุ่งเน้นการจัดสวัสดิการแบบการช่วยเหลือชั่วครั้งชั่วคราว เพื่อลดงบประมาณด้านสวัสดิการสังคมและภาระค่าใช้จ่ายสาธารณะด้านการจัดสวัสดิการ ปัญหาที่ยังมีความสำคัญมากคือ ความเหลื่อมล้ำของคนในสังคม ซึ่งธนาคารโลกในประเทศไทยได้ตั้งประเด็นสำคัญว่า คนจนที่สุดในประเทศหรือร้อยละ 40 ของประชากร คือเป้าหมายของการพัฒนาประเทศไทย (World Bank, 2017)

[1] รายชื่อผู้เขียน: 3.1 บทนำ (กมลชนก ขำสุวรรณ และ กาญจนา เทียนลาย); 3.2 มิติสุขภาพ (กาญจนา เทียนลาย และ วิภาพร จารุเรืองไพศาล); 3.3 มิติการศึกษา (จรัมพร โห้ลำยอง); 3.4 มิติการทำงาน (ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต, กมลทิพย์ สิงหวิบูลย์ และ สุรารัตน์ พวงจำปา); 3.5 มิติรายได้ (ธีรธร ยูงทอง และ สุริยาพร จันทร์เจริญ); 3.6 มิติที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม (ธีรนงค์ สกุลศรี); 3.7 มิติชีวิตครอบครัวและชุมชน (กมลชนก ขำสุวรรณ); 3.8 มิติการคมนาคมและการสื่อสาร (ศุทธิดา ชวนวัน); 3.9 มิติการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม (โยธิน แสวงดี และ วิชาญ ชูรัตน์); 3.10 สรุป (กมลชนก ขำสุวรรณ และ กาญจนา เทียนลาย)

มิติที่สามคือ การเปลี่ยนผ่านทางด้านสังคม ซึ่งปัจจุบันกำลังเผชิญกับภาวะเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งการเปลี่ยนแปลงภายในและภายนอกครอบครัว ส่งผลกระทบต่อแบบแผนการดำรงชีวิต ผลจากการพัฒนาประเทศและการเติบโตของเมือง ทำให้แรงงานภาคเกษตรในครัวเรือนย้ายถิ่นเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการในเขตเมือง เกิดการทอดทิ้งผู้สูงอายุให้อยู่กับหลาน บทบาทของผู้หญิงเปลี่ยนไปเป็นผู้ที่ต้องออกมาทำงานนอกบ้านเพื่อร่วมรับผิดชอบภาระด้านเศรษฐกิจของครอบครัวเช่นเดียวกับผู้ชาย ถึงแม้ว่าจะช่วยทำให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มมากขึ้น แต่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างการทำงานกับชีวิตครอบครัว แม้ว่าความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีจะทำให้เกิดความสะดวกสบายในการใช้ชีวิต และสมาชิกครอบครัวสามารถสื่อสารกันมากขึ้นผ่านสังคมออนไลน์ แต่อาจมีส่วนทำให้สมาชิกครอบครัวเกิดความห่างเหินกันเพราะการปฏิสัมพันธ์แบบที่ได้พบหน้าค่าตากันลดความสำคัญลง

มิติที่สี่ คือ การเปลี่ยนผ่านทางด้านการเมืองซึ่งมีความสำคัญมากเช่นกัน การเกิดกลุ่มผลประโยชน์ตลอดจนการขัดแย้งทางการเมือง ในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญ 2 ฉบับ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และกำลังจะเกิดการเลือกตั้งในเวลาอีกไม่นาน ซึ่งจะทำให้ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง จึงเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านประเทศที่สำคัญ และอาจส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในประเทศอย่างมาก

ท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านของประเทศไทยดังกล่าว สถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของคนไทยเป็นเรื่องสำคัญที่เราต้องทราบ การติดตามความอยู่ดีมีสุขของคนไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การติดตามด้วยดัชนีการพัฒนาคนของ UNDP ข้อมูลดัชนีการพัฒนาคนซึ่งปรับตัวเลขความไม่เท่าเทียมกันในสังคมแล้ว (Inequality–adjusted Human Development Index: IHDI) ชี้ว่า ประเทศไทยอยู่ในลำดับที่ 87 ของโลก โดยมีคะแนนรวม HDI เท่ากับ 0.740 (United Nations Development Programme, 2016) ดัชนี HDI มีคะแนนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจาก 0.574 ใน พ.ศ. 2533 เป็น 0.649 ใน พ.ศ. 2543 เป็น 0.720 ใน พ.ศ. 2053 และเป็น 0.740 ใน พ.ศ. 2058 ถือได้ว่าคนไทยในภาพรวมมีความอยู่ดีมีสุขเพิ่มขึ้นมาโดยตลอด

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ตระหนักถึงความสำคัญของความอยู่ดีมีสุข ได้นำเสนอรายงานความก้าวหน้าของคนมาโดยตลอด โดยปีล่าสุดคือ ใน พ.ศ. 2558 และ พ.ศ. 2560 (สศช., 2560ก) ได้เสนอสถานการณ์ดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) ในระดับประเทศและจังหวัด โดยมีกรอบแนวความคิดสอดคล้องกับรายงานการวัดผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคมของโลก (Social Progress Index: SPI) (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2010) ที่กล่าวถึงมิติสำคัญ ๆ ของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจควบคู่ไปกับความก้าวหน้าทางสังคม ซึ่งเน้นว่าการพัฒนาคนจำเป็นต้องมีความครอบคลุมทุก ๆ ด้านที่จะทำให้คนในสังคมมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้แก่ สุขภาพ การศึกษา ชีวิตการทำงาน รายได้ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่ดี ชีวิตครอบครัวที่อบอุ่น ในชุมชนที่มีความปลอดภัย การคมนาคมที่สะดวกปลอดภัยและการเข้าถึงการสื่อสารอย่างทั่วถึง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี

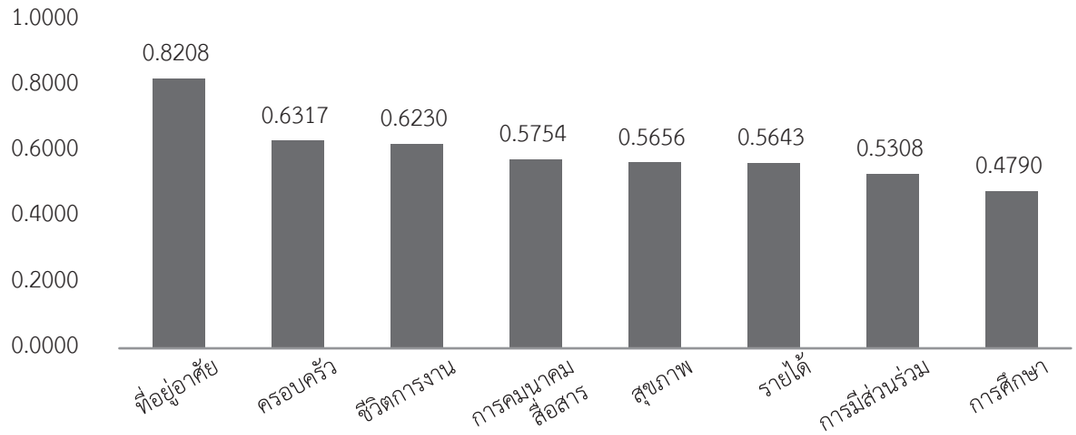

รูป 3.1.1 ดัชนีย่อยการพัฒนาคนในภาพรวมของประเทศ พ.ศ. 2560

ที่มา: สศช. (2560ก)

ในรายงานของ สศช. ฉบับ พ.ศ. 2560 นี้ พบว่า องค์ประกอบทั้งแปดด้าน มีดัชนีความก้าวหน้าแตกต่างกัน โดยการพัฒนาคนด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม มีความก้าวหน้ามากที่สุด (ดัชนีมีค่าเท่ากับ 0.8208) ส่วนความก้าวหน้าด้านการศึกษามีระดับต่ำที่สุด (โดยดัชนีมีค่าเท่ากับ 0.4790) สำหรับดัชนีด้านอื่นๆ มีความแตกต่างกันไป กล่าวคือ สุขภาพเท่ากับ 0.5656 ชีวิตการงานเท่ากับ 0.6230 รายได้เท่ากับ 0.5463 ชีวิตครอบครัวเท่ากับ 0.6317 การคมนาคมสื่อสารเท่ากับ 0.5754 และการมีส่วนร่วมเท่ากับ 0.5308 (สศช., 2560ก) (รูป 3.1.1)

สศช. (2560ก) รายงานว่าดัชนีความก้าวหน้านี้ มีความแตกต่างกันในระดับภาคและระดับจังหวัด ภาคที่มีการพัฒนาคนโดยรวมมากที่สุด ได้แก่ ภาคกลาง ส่วนภาคที่พัฒนาคนน้อยที่สุดได้แก่ ภาคใต้ ขณะที่เมื่อพิจารณาความก้าวหน้าการพัฒนาคนในภาคกลาง (ไม่รวม กทม.) จะพบว่า มีการพัฒนาคนด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมมากที่สุด และการพัฒนาคนด้านการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด ส่วนการพัฒนาคนในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ มีการพัฒนาคนด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมมากที่สุด และมีการพัฒนาคนด้านการศึกษาน้อยที่สุด

จังหวัดที่มีความก้าวหน้ามากที่สุด 5 จังหวัดแรก คือ ภูเก็ต พระนครศรีอยุธยา ลำพูน นนทบุรี และกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีความก้าวหน้าในการพัฒนาคนด้านชีวิตการงาน ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การคมนาคมและการสื่อสารสูงคือ ดัชนีมีค่ามากกว่า 0.6 ส่วนการพัฒนาคนด้านการศึกษา รายได้และชีวิตครอบครัวชุมชน มีค่าดัชนีในระดับปานกลาง (มากกว่า 0.5) ส่วนผลการประเมินความก้าวหน้าในการพัฒนาคนในจังหวัดที่มีความก้าวหน้าน้อยที่สุด 5 จังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน นราธิวาส ปัตตานี ชัยนาท และสระแก้ว

เนื้อหาของบทนี้นำเสนอสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของประเทศไทยในมิติต่างๆ 8 ด้าน ได้แก่ สุขภาพ การศึกษา การทำงาน รายได้ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่ดี ชีวิตครอบครัวที่อบอุ่นในชุมชนที่มีความปลอดภัย การคมนาคมที่สะดวกปลอดภัยและการเข้าถึงการสื่อสารอย่างทั่วถึง และการมีส่วนร่วมทาง

การเมืองและสังคม ข้อมูลของสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขในมิติเหล่านี้ ไม่ได้รวมเพียงเฉพาะดัชนีความก้าวหน้าของคนของ สศช. ใน พ.ศ. 2560 เท่านั้น แต่ยังรวมถึงดัชนีต่างๆ ทั้งในเป้าหมายของ SDGs (Sustainable Development Goals หรือเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน) และดัชนีอื่นๆ ด้วย

3.2 มิติสุขภาพ

การพัฒนาด้านสุขภาพ เป็นมิติหนึ่งของแนวคิดความอยู่ดีมีสุข (Well–being) เป็นเป้าหมายสำคัญที่ได้รับการบรรจุไว้ในนโยบายทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ องค์การอนามัยโลก (WHO) กำหนดกรอบนโยบายด้านสุขภาพของยุโรปว่ามีเป้าหมายเพื่อพัฒนาสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ลดความเหลื่อมล้ำทางสุขภาพ สร้างเสริมความเข้มแข็งของการสาธารณสุขเพื่อรับประกันว่าประชาชนเป็นศูนย์กลางของระบบสุขภาพอย่างครอบคลุม เท่าเทียม ยั่งยืน และคุณภาพสูง ชี้ให้เห็นว่านโยบายด้านสุขภาพที่เน้นเป้าหมายที่การอยู่ดีมีสุขนั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ทางสุขภาพที่ดีขึ้น (Department of Health, UK., n.d.)

การมีสุขภาพที่ดีของประชากรเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศ ที่ผ่านมาองค์การอนามัยโลกให้ความสำคัญกับสุขภาพทางการแพทย์ ซึ่งเป็นสุขภาพทางร่างกายและสุขภาพจิต ต่อมาได้มีการนิยามคำว่า "สุขภาพ" ใหม่ โดยมีองค์ประกอบ 3 อย่าง ได้แก่ สุขภาพกาย สุขภาพจิต และความอยู่ดีเชิงสังคม (Breslow, 1972) ขณะเดียวกัน สหประชาชาติได้พัฒนาดัชนีการพัฒนาคนเพื่อใช้เป็นมาตรฐานกลางในการวัดค่าความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคม ส่วนในระดับประเทศก็มีความพยายามในการศึกษาและพัฒนาตัวชี้วัดค่าความอยู่ดีมีสุข เช่น ในราชอาณาจักรภูฏานใช้นวัตกรรมทางสังคมที่น่าสนใจ คือ ทฤษฎีความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness) โดยปัจจัยที่ทำให้แนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ ได้รับการยอมรับและหยั่งรากลึกในภูฏานมาจาก 1) การสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ นั่นคือ พระราชาธิบดี Jigme Khesar Namgyel Wangchuck 2) การสนับสนุนจากรัฐบาล 3) ลักษณะพื้นฐานของประชากรชาวภูฏานและความเข้มแข็งทางศาสนาและจิตวิญญาณ (สิริมา ศิริมาตยนันท์ และคะนอง ปาลิภัทรางกูร, 2554) ทฤษฎีความสุขมวลรวมประชาชาติของภูฏานนั้น ประกอบด้วย 9 หมวด ได้แก่ 1) มาตรฐานในการดำรงชีวิต 2) สุขภาพ ซึ่งหมายถึงการมีสุขภาพดีและมีความสุขทั้งทางร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ 3) การศึกษา 4) ความหลากหลายทางระบบนิเวศน์และความยืดหยุ่นในการปรับตัว 5) ความเข้มแข็งและความหลากหลายทางวัฒนธรรม 6) การใช้เวลาและสร้างสมดุล 7) ธรรมาภิบาล 8) ความเข้มแข็งของชุมชน และ 9) ความเป็นอยู่ที่ดีในเชิงจิตวิทยา (มาร์คส์ และคณะ, 2552)

เนื้อหาส่วนนี้ใช้ดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นดัชนีรวม (Composite index) พัฒนาโดย สศช. เป็นกรอบในการนำเสนอ

3.2.1 ดัชนีความก้าวหน้าของคนด้านสุขภาพ

จากรายงานดัชนีความก้าวหน้าของคน พบว่า ดัชนีความก้าวหน้าของคนด้านสุขภาพของคนไทยจาก 0.6726 ในปี 2558 เป็น 0.5656 ในปี 2560 ซึ่งเมื่อพิจารณาดัชนีทั้ง 8 ด้านของการพัฒนาคนในภาพรวมของประเทศ ปี 2560 พบว่า ด้านสุขภาพอยู่ลำดับที่ 5 (จาก 8) โดยมีค่าดัชนี = 0.5656

ดัชนีความก้าวหน้าของคนด้านสุขภาพนั้น ประกอบด้วย 4 ตัวชี้วัด ได้แก่

1. ร้อยละคนพิการ หมายถึง ร้อยละของประชากรที่พิการต่อจำนวนประชากรทั้งหมด

2. ร้อยละคะแนนสุขภาพจิต หมายถึง คะแนนรวมที่ได้จากการตอบแบบสอบถามวัดสุขภาพจิตจำนวน 15 ข้อที่มีองค์ประกอบหลัก 4 ด้านของสุขภาพจิต คือ สภาพจิตใจ สมรรถภาพของจิตใจ คุณภาพของจิตใจ และปัจจัยสนับสนุน โดยมีคะแนนเต็ม 45 คะแนน ดังนั้น ร้อยละของคะแนนสุขภาพจิตคือ คะแนนสุขภาพจิต หาร 45 คูณ 100

3. ร้อยละของทารกแรกเกิดที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ หมายถึง ร้อยละของจำนวนทารกแรกเกิดที่มีอายุน้อยกว่า 28 วันที่มีน้ำหนักต่ำกว่า 2,500 กรัม ต่อจำนวนทารกแรกเกิดทั้งหมด ซึ่งเป็นข้อมูลของการเกิดมีชีพ

4. ร้อยละของประชากรที่เจ็บป่วยที่เป็นผู้ป่วยใน หมายถึง ร้อยละของจำนวนผู้ป่วยในต่อจำนวนประชากรทั้งหมด

ตาราง 3.2.1 ข้อมูลตัวชี้วัดด้านสุขภาพ พ.ศ. 2555–2559

ตัวชี้วัดย่อย	พ.ศ. 2555	พ.ศ. 2556	พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558	พ.ศ. 2559
ร้อยละคนพิการ	2.00	2.24	2.46	2.64	2.60
ร้อยละคะแนนสุขภาพจิต	74.64	NA	71.8	69.87	NA
ร้อยละของทารกแรกเกิดที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์	9.59	10.10	10.01	10.20	NA
ร้อยละของประชากรที่เจ็บป่วยเป็นผู้ป่วยใน	10.32	10.35	9.04	10.48	NA

ที่มา: สศช. (2560ก)

ตาราง 3.2.2 แหล่งข้อมูลตัวชี้วัดด้านสุขภาพ

ตัวชี้วัด	แหล่งข้อมูล	พ.ศ.
ร้อยละของคนที่พิการ	ข้อมูลทะเบียนกลางคนพิการ กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ	2559
ร้อยละของคะแนนสุขภาพจิต	กรมสุขภาพจิต และสำนักงานสถิติแห่งชาติ	2558
ร้อยละของทารกแรกเกิดที่มีน้ำหนักน้อยกว่าเกณฑ์	สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข	2558
ร้อยละของประชากรที่เจ็บป่วยที่เป็นผู้ป่วยใน	สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข	2558

ที่มา: สศช. (2560ก)

ข้อมูลจากตาราง 3.2.1 ชี้ว่า **"ร้อยละคนพิการ" มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น** จากร้อยละ 2 ใน พ.ศ. 2555 เป็นร้อยละ 2.6 ใน พ.ศ. 2559 หากมองเพียงผิวเผิน อาจวิเคราะห์ได้ว่า คนไทยมีคนพิการเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจเกิดจากการเข้าไม่ถึงการบริการทางด้านสาธารณสุข หรือเพราะเทคโนโลยีทางการแพทย์ไม่ดีพอ อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของร้อยละคนพิการอาจเกิดจากการที่ภาครัฐให้สิทธิสวัสดิการและการช่วยเหลือแก่คนพิการ เป็นการเปิดโอกาสให้คนพิการมีการจดทะเบียนเพื่อขอรับสิทธิสวัสดิการจากรัฐเพิ่มขึ้น เพราะการจดทะเบียนนั้นหมายถึงสิทธิที่พึงมีพึงได้จากรัฐ

ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง ประเภทและหลักเกณฑ์ความพิการ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2555 ข้อ 3 ให้กำหนดประเภทความพิการ ดังนี้ *(1) ความพิการทางการเห็น (2) ความพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย (3) ความพิการทางการเคลื่อนไหวหรือทางร่างกาย (4) ความพิการทางจิตใจหรือพฤติกรรม (5) ความพิการทางสติปัญญา (6) ความพิการทางการเรียนรู้ (7) ความพิการทางออทิสติก (ประกาศ ณ วันที่ 9 กรกฎาคม 2555)*[2]

จะเห็นว่า คำนิยามคนพิการนั้น ครอบคลุมประเภทความพิการหลายประเภท ความพิการยังขึ้นอยู่กับการมีอายุสูงขึ้นของประชากรอีกด้วย ประเทศไทยมีประชากรสูงอายุถึงร้อยละ 17.8 และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การมีอายุสูงขึ้นของประชากรย่อมส่งผลต่อการเสื่อมถอยของอวัยวะภายในร่างกายด้วย อาทิ สายตาที่พร่ามัว หูตึง แขนขาไม่มีแรงหรืออาจจะมีภาวะติดเตียง ความเสื่อมถอยเหล่านี้ ถูกรวมอยู่ในความหมายของคนพิการที่มีสิทธิลงทะเบียนเพื่อขอรับสวัสดิการจากรัฐ ได้ "บัตรประจำตัวคนพิการ" และได้รับ "เบี้ยยังชีพผู้พิการ" เป็นรายเดือนเช่นเดียวกับเบี้ยยังชีพของผู้สูงอายุ ผู้พิการยังได้สิทธิเรียนฟรีถึงระดับปริญญาตรี รวมถึงสิทธิการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ด้วย

ตาราง 3.2.1 ยังชี้ให้เห็นว่า **ตัวชี้วัด "ร้อยละคะแนนสุขภาพจิต" มีแนวโน้มลดลง จากร้อยละ 74.64 ใน พ.ศ. 2555 เป็นร้อยละ 69.87** ใน พ.ศ. 2558 สอดคล้องกับผลการสำรวจสุขภาพจิต (ความสุข) คนไทยของสำนักงานสถิติแห่งชาติร่วมกับกรมสุขภาพจิต สถาบันวิจัยประชากรและสังคม และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่พบว่า ใน พ.ศ. 2558 คะแนนเฉลี่ยสุขภาพจิตของคนไทยอยู่ที่ 31.44 ลดลงไม่มากนักจาก พ.ศ. 2557 ที่คะแนนเฉลี่ยสุขภาพจิตของคนไทยอยู่ที่ 31.48 โดยข้อมูลจากการสำรวจสุขภาพจิตคนไทย ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2558 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า คนที่มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท มีคะแนนสุขภาพจิตเฉลี่ยต่ำกว่าคนที่มีรายได้สูงกว่า (Suvetwethin, 2559) ชี้ให้เห็นว่า รายได้มีความสัมพันธ์กับสุขภาพจิต ซึ่งเป็นตัวชี้วัดอย่างหนึ่งของมิติสุขภาพของความอยู่ดีมีสุข

สุขภาพจิตยังอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆ เช่น เขตที่อยู่อาศัย ข้อมูลการสำรวจสภาวะทางสังคม วัฒนธรรมและสุขภาพจิต (ความสุข) คนไทย พ.ศ. 2557 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) ที่ให้ผู้ตอบสัมภาษณ์ประเมินสุขภาพกาย/สุขภาพใจ โดยให้คะแนนเรียงลำดับจาก 0 (แย่มาก) ถึง 10 (ดีมาก) พบว่า ผู้ที่อยู่ในเขตเทศบาลมีสุขภาพดีและมีความสุขมากกว่าผู้ที่อยู่นอกเขตเทศบาล

[2] ความหมายตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เรื่อง ประเภทและหลักเกณฑ์ความพิการ ลงวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2552

ตัวชี้วัดความก้าวหน้าของคนด้านสุขภาพอีกตัวหนึ่งที่บ่งบอกว่าความก้าวหน้าของคนด้านสุขภาพมีแนวโน้มลดลง คือ

"ร้อยละของทารกแรกเกิดที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์" มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จากร้อยละ 9.59 ใน พ.ศ. 2555 เป็นร้อยละ 10.20 ใน พ.ศ. 2558 คำว่าต่ำกว่าเกณฑ์ หมายถึง น้ำหนักต่ำกว่า 2,500 กรัม หรือ Low birth weight การที่เด็กทารกมีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์นั้น นับได้ว่าเป็นปัญหาทางด้านสาธารณสุข โดยกระทรวงสาธารณสุขกำหนดเป้าหมายไว้ที่ไม่เกินร้อยละ 7 (โครงการสุขภาพคนไทย, 2560) ทารกที่น้ำหนักแรกเกิดต่ำกว่าเกณฑ์จะมีปัญหาหายใจหอบ ทำให้ต้องใช้เครื่องช่วยหายใจในตอนแรกคลอด ศิริกุล อิศรานุรักษ์ (2549) ได้สรุปจากงานทบทวนวรรณกรรมว่า ทารกที่น้ำหนักแรกคลอดน้อยเสี่ยงต่อการตายในระยะปริกำเนิด และขวบปีแรกของชีวิต และอาจมีภาวะเจ็บป่วย ทุพโภชนาการ และพัฒนาการล่าช้าร่วมด้วย

การมีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ของทารกมีหลายสาเหตุ เช่น คลอดก่อนกำหนด แม่มีโรคประจำตัวก่อนท้องหรือในช่วงตั้งท้อง การตั้งครรภ์ในแม่วัยรุ่น แม่ไม่ได้บำรุงครรภ์ที่ดีพอ แม่อายุมาก ที่สำคัญคือ งานวิจัยของศิริกุล อิศรานุรักษ์ (2549) พบว่า การฝากครรภ์ไม่ครบคุณภาพ 5 ครั้ง มีโอกาสเสี่ยงต่อการมีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ของทารก

แม้ว่าในปัจจุบันการเกิดคลอดในประเทศไทยเกือบทั้งหมดทำโดยบุคลากรทางการแพทย์ แต่ประเด็นที่ท้าทาย คือ การฝากครรภ์ครบ 5 ครั้งตามเกณฑ์นั้นมีเพียงร้อยละ 54.00 เท่านั้น ขณะที่มีการฝากครรภ์ครั้งแรกก่อน 12 สัปดาห์เพียงร้อยละ 57.10 (สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2558)

ตัวชี้วัด **"ร้อยละของประชากรที่เจ็บป่วยที่เป็นผู้ป่วยใน" มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นกัน** จากร้อยละ 10.32 ใน พ.ศ. 2555 เป็นร้อยละ 10.48 ใน พ.ศ. 2558 สศช. (2560ก) นิยามความหมายของผู้ป่วยในไว้ว่า คือ ผู้ป่วยที่มารับการรักษาพยาบาลในสถานพยาบาล โดยแพทย์สั่งให้รับไว้เพื่อให้อยู่พักรักษาในสถานพยาบาลและลงทะเบียนเป็นผู้ป่วยใน ซึ่งจะต้องผ่านการลงทะเบียนเป็นผู้ป่วยนอกมาแล้ว การเพิ่มขึ้นของผู้ป่วยในอาจเกิดมาจากการเป็นสังคมสูงวัยของสังคมไทยที่ผู้คนมีอายุยืนยาวขึ้น ซึ่งทำให้โอกาสเจ็บป่วยเป็นผู้ป่วยในเพิ่มขึ้นตามไปด้วย นอกจากนี้ อาจเกิดจากพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมเพิ่มขึ้น เช่น การไม่ออกกำลังกาย การรับประทานอาหารขยะ ที่ส่งผลต่อการเกิดภาวะเป็นโรคเรื้อรัง (NCDs) เช่น ความดันโลหิตสูง เบาหวาน โรคอ้วน ไขมันในเลือดสูง โรคไตรื้อรัง โรคหัวใจวาย ข้อเสื่อม หลอดเลือดหัวใจ หลอดเลือดสมองตีบ

เมื่อประเมินความก้าวหน้าด้านสุขภาพในภาพรวมระดับจังหวัด โดยใช้ดัชนีย่อยด้านสุขภาพเป็นเกณฑ์ในการวัด พบว่า จังหวัดระนองมีความก้าวหน้าด้านสุขภาพมากที่สุด เนื่องจากมีประชากรที่เจ็บป่วยที่เป็นผู้ป่วยในเพียงร้อยละ 7.90 ของประชากรในจังหวัด (ค่าเฉลี่ยทั่วประเทศร้อยละ 10.48) ซึ่งน้อยสุดเป็นลำดับที่ 4 ของประเทศ มีประชากรที่พิการร้อยละ 1.58 ของประชากรในจังหวัด (ค่าเฉลี่ยทั่วประเทศร้อยละ 2.60) ซึ่งน้อยสุดเป็นลำดับที่ 7 จาก 77 จังหวัด

จังหวัดสุรินทร์มีความก้าวหน้าด้านสุขภาพน้อยที่สุดคืออยู่ที่ลำดับที่ 77 เนื่องจากทารกแรกเกิดที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์มีสัดส่วนสูงมากถึงร้อยละ 14.93 ของทารกเกิดมีชีพในจังหวัด และมีประชากรที่พิการร้อยละ 3.66 ของประชากรในจังหวัด โดยอยู่ลำดับที่ 65 จาก 77 จังหวัด

ตาราง 3.2.3 ดัชนีความก้าวหน้าของคนด้านสุขภาพรายจังหวัดที่ก้าวหน้ามากและน้อยที่สุด 10 ลำดับ พ.ศ. 2560

ลำดับที่	10 จังหวัดก้าวหน้ามากที่สุด	10 จังหวัดก้าวหน้าน้อยที่สุด
1	ระนอง	สุรินทร์
2	บึงกาฬ	อ่างทอง
3	อยุธยา	เลย
4	ปทุมธานี	นครนายก
5	ภูเก็ต	พะเยา
6	ตราด	แพร่
7	ตาก	อุทัยธานี
8	สมุทรสาคร	อุตรดิตถ์
9	พังงา	ลำปาง
10	นนทบุรี	นราธิวาส

ที่มา: สศช. (2560ก)

3.2.2 ตัวชี้วัดด้านสุขภาพอื่นๆ

นอกเหนือจากตัวชี้วัดของ สศช. แล้ว ยังมีตัวชี้วัด/สถิติทางด้านการเปลี่ยนแปลงประชากรที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ที่สามารถสะท้อนถึงสถานการณ์ทางด้านสุขภาพของประชากรไทย เช่น อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด อัตราเกิดมีชีพ อัตราตาย อัตราเจริญพันธุ์รวม อัตราตายของทารก อัตราส่วนการตายของมารดา และอัตราตายของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี ในภาพรวม ตัวชี้วัดเหล่านี้ สะท้อนว่า สถานการณ์สุขภาพของคนไทยมีแนวโน้มดีขึ้น

อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด หมายถึง จำนวนปีที่คาดว่าคนจะมีชีวิตอยู่ต่อไปนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย สะท้อนความยืนยาวของชีวิต อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของคนไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น เมื่อ 50 ปีก่อน คนไทยมีอายุคาดเฉลี่ยประมาณ 60 ปี ปัจจุบัน อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของผู้ชายคือ 72.2 ปี และของผู้หญิงคือ 78.9 ปี (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2561)

อัตราเกิดมีชีพ (Crude birth rate) มีแนวโน้มลดลง จาก 11.8 ต่อประชากรพันคนใน พ.ศ. 2546 เหลือ 10.2 ต่อประชากรพันคนใน พ.ศ. 2559 ขณะที่อัตราตายมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น (Mortality rates) จาก 6.1 เป็น 7.2 ต่อประชากรพันคน ในช่วงเวลาเดียวกัน จำนวนการเกิดมีชีพลดลง แสดงให้เห็นว่า คนมีลูกกันน้อยลง ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการลดลงของอัตราเจริญพันธุ์รวมหรือจำนวนบุตรเฉลี่ยของผู้หญิงไทยเช่นกัน โดยอัตราเจริญพันธุ์รวมลดลงอย่างมากจาก 6.3 คน ใน พ.ศ. 2507 เหลือ 1.5 คน ใน พ.ศ. 2561

อัตราการตายทารกแรกเกิดของคนไทยมีแนวโน้มลดลง จาก 4.0 ใน พ.ศ. 2554 เป็น 3.5 ใน พ.ศ. 2559 ต่อการเกิดมีชีพพันคน ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายที่ SDGs กำหนดไว้ (ไม่เกิน 5 คนต่อการเกิดมีชีพพันคน) สอดคล้องกันอัตราตายเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี ที่มีแนวโน้มลดลงเช่นเดียวกัน จาก 9.0 ใน พ.ศ. 2554 เป็น 8.8 ใน พ.ศ. 2559 ต่อการเกิดมีชีพพันคน ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายที่ SDGs (ไม่เกิน 25 คนต่อการเกิดมีชีพ

พันคน) อย่างไรก็ตาม อัตราส่วนการตายมารดาของคนไทยยังสูงกว่าเป้าหมาย คือ 26.6 ต่อการเกิดมีชีพแสนราย (เกณฑ์เป้าหมายของประเทศคือ ไม่เกิน 15 ต่อการเกิดมีชีพแสนราย) (สำนักนโยบายและแผนพัฒนายุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2560)

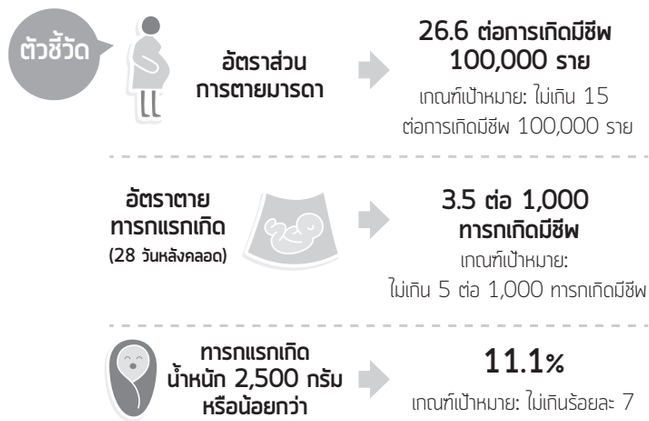

รูป 3.2.1 สถานการณ์รวมสุขภาพมารดาและเด็กแรกเกิด

ที่มา: โครงการสุขภาพคนไทย (2561)
หมายเหตุ: สร้างจากสถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2559 (สำนักนโยบายและแผนพัฒนา, 2560)

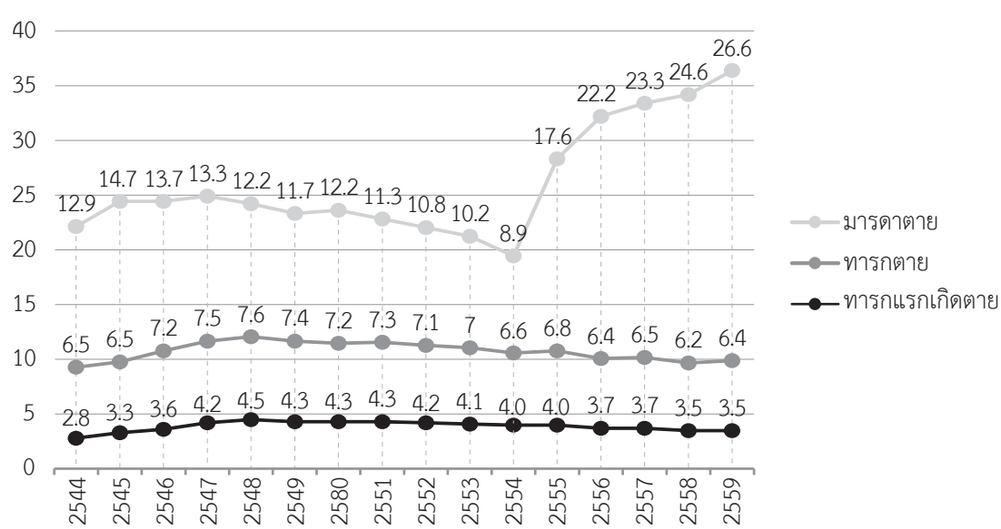

รูป 3.2.2 อัตราตายของทารกแรกเกิด (ต่ำกว่า 28 วัน) อัตราตายทารก (ต่ำกว่า 1 ปี) พ.ศ. 2544–2559

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนพัฒนายุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (2560)
หมายเหตุ: 1. อัตราทารกแรกเกิดตาย และ อัตราตายทารก ต่อการเกิดมีชีพ 1,000 คน
2. อัตรามารดาตาย ต่อการเกิดมีชีพ 100,000 คน

อัตราตายเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี เป็นตัวชี้วัดสถานการณ์สุขภาพที่ดีอีกตัวหนึ่ง อัตราตายเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี เป็นผลมาจากหลายปัจจัย เช่น สภาวะโภชนาการและความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของแม่ จำนวนเด็กที่ได้รับการฉีดวัคซีนและการใช้ ORT บริการเกี่ยวกับอนามัยแม่และเด็ก (รวมทั้งการดูแลสุขภาพ ระหว่างตั้งครรภ์) รายได้และปริมาณอาหารในครอบครัว การมีน้ำสะอาดและบริการสุขาภิบาลที่ปลอดภัย ตลอดจนสภาวะแวดล้อมทั่วๆ ไป ที่ปลอดภัยสำหรับเด็ก นอกจากนี้ อัตราตายเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปีมีข้อผิดพลาดจากการใช้ค่าคำนวณทางสถิติน้อยกว่าตัวชี้วัดอื่นๆ (ไม่ปรากฏผู้แต่ง, ม.ป.ป.) ใน พ.ศ. 2559 ประเทศไทยมีอัตราการตายเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปีลดลงจาก พ.ศ. 2533 ถึง 3 เท่า แม้ว่ายังสูงกว่าประเทศสิงคโปร์ 3.7 เท่าในผู้หญิง และ 4.7 เท่าในผู้ชาย แต่สถานการณ์ในภาพรวมดีขึ้นและต่ำกว่าเพื่อนบ้านหลายประเทศ (โครงการสุขภาพคนไทย, 2561)

คนไทยเกือบทุกคนมีหลักประกันสุขภาพ ทำให้ลดภาระค่าใช้จ่ายทางด้านการแพทย์ไปได้มาก สหประชาชาติยกให้ประเทศไทยเป็นต้นแบบของประเทศที่ไม่รวยแต่สามารถทำให้ทุกคนมีหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าที่มีคุณภาพได้ (โพสต์ทูเดย์, 2560) นอกจากนี้ การที่ภาครัฐส่งเสริมให้คนในประเทศมีสุขภาพที่ดีเป็นตัวช่วยที่ทำการใช้ทรัพยากรในการดูแลทางด้านสุขภาพถูกใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ดังจะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน ภาครัฐได้จัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งให้กับการส่งเสริมสุขภาพ และการป้องกันโรคด้วยตัวเองเป็นหลักก่อนที่จะพึ่งพาการบริการทางด้านสุขภาพจากหน่วยงานสาธารณสุข

อย่างไรก็ตาม ภาพรวม SDGs ด้านสุขภาพ ชี้ให้เห็นว่า "ประเทศไทยยังตามหลังหลายประเทศในการบรรลุ SDGs ด้านสุขภาพ โดยอยู่ในลำดับที่ 112 จาก 188 ประเทศ" (โครงการสุขภาพคนไทย, 2560) ซึ่งถือว่าอยู่ในกลุ่มครึ่งหลังของประเทศในโลก และตามหลังหลายประเทศในอาเซียน ทั้งสิงคโปร์ บรูไน มาเลเซีย อินโดนีเซีย และเวียดนาม ความอยู่ดีมีสุขในมิติสุขภาพจึงยังเป็นโจทย์ใหญ่ที่ประเทศไทยต้องก้าวพ้นให้ได้

3.3 มิติการศึกษา

ความรู้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร และสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน โดยเฉพาะในวิถีการดำเนินชีวิตปัจจุบัน ที่โลกเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ชีวิตความเป็นอยู่และการทำงานของคนจึงถูกหมุนเข้าหาอุปกรณ์อำนวยความสะดวก เครื่องมือสื่อสารที่รวดเร็วและนวัตกรรมที่ล้ำหน้า ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนจึงมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับความรู้ของประชาชนที่จะสามารถเรียนรู้ ปรับตัว และประยุกต์ใช้นวัตกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น รวมถึงความสามารถในการวางแผนใช้ และพัฒนาเทคโนโลยีให้ก้าวหน้า และสามารถบริหารจัดการองค์ความรู้ได้อย่างเหมาะสม ทักษะที่มีอยู่ในตัวบุคคลเป็นผลผลิตของการศึกษาร่วมกับประสบการณ์ชีวิต ดังนั้น การเข้าถึงการศึกษาของประชาชน ระดับการศึกษา ผลการเรียนรู้ และคุณภาพการศึกษาจึงมีความสำคัญยิ่งต่อความอยู่ดีมีสุขของประชาชนและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ในทางทฤษฎี การศึกษาเปรียบเสมือนบันไดที่ช่วยปูทางประชาชนไปสู่ความก้าวหน้า ความมั่งคั่ง และนำพาประเทศไปสู่ความรุ่งเรือง ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้จัดให้การศึกษาเป็นหนึ่งในเป้าหมายหลักที่นำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ในทางปฏิบัติการศึกษาเป็นประเด็นท้าทายที่ประเทศไทยกำลังเผชิญ เปรียบเสมือนอุปสรรคขวางกั้นกลไกการพัฒนาคน และพัฒนาชาติอย่างยั่งยืน ปัญหาคุณภาพทางการศึกษาที่สะท้อนผ่านสมรรถนะของผู้เรียน ทั้งในส่วนผลการเรียนรู้ทางคณิตศาสตร์ และภาษาอังกฤษที่อยู่ระดับต่ำ (OECD, 2004; Wongsothorn, Hiranburana, & Chinnawongs, 2002) กลายเป็นปัญหาเรื้อรัง และเป็นอุปสรรคในการพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของประชาชนไทย

จากข้อมูลตัวชี้วัดด้านการศึกษา (สศช., 2560ก) ในตารางข้างล่าง พบว่า แม้แนวโน้มของตัวชี้วัดบางตัวจะเป็นไปในทางบวก แต่ก็เพิ่มขึ้นไม่มากนัก ไม่ว่าจะเป็นจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป ที่เพิ่มจาก 8 ปี ใน พ.ศ. 2555 เป็น 8.5 ปีใน พ.ศ. 2559 และอัตราการเข้าเรียนรวมระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา เพิ่มจากร้อยละ 68.5 เป็น 75.2 เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ข้อมูลชี้ว่า ค่าเฉลี่ยเชาวน์ปัญญา (IQ) ของเด็กนักเรียนไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และคะแนนเฉลี่ยการทดสอบ O–Net ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนั้นกลับมีแนวโน้มลดลง สะท้อนให้เห็นว่าแม้เด็กไทยจะสามารถเข้าถึงการศึกษาได้มากขึ้น แต่ IQ และความรู้กลับมีแนวโน้มลดลง สอดคล้องกับผลการทดสอบจาก OECD's Programme for International Student Assessment ที่รายงานว่า "อัตราการเข้าเรียนสูงขึ้น แต่นักเรียนหลายคนไม่ได้เรียนรู้ โดยเฉพาะเด็กที่เรียนในโรงเรียนในหมู่บ้าน"

ตาราง 3.3.1 ข้อมูลตัวชี้วัดด้านการศึกษา พ.ศ. 2554–2559

ตัวชี้วัดย่อย	พ.ศ. 2554	พ.ศ. 2555	พ.ศ. 2556	พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558	พ.ศ. 2559
จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป (ปี)		8	8	8.1	8.5	8.5
อัตราการเข้าเรียนรวมระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา (%)		68.5	74.6	74.3	75.2	
ค่าเฉลี่ยเชาวน์ปัญญา (IQ) ของเด็กนักเรียนไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 (คะแนน)	98.6					98.2
คะแนนเฉลี่ยการทดสอบ O–Net ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (%)		36.7	37.4	37.6	34.8	34.5

ที่มา: สศช. (2560ก)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกับส่วนราชการและหน่วยงานต่างๆ ในรูปแบบคณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (กพย.) โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน กระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) ได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบเป้าหมายที่ 4 "สร้างหลักประกันว่าทุกคนมีการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างครอบคลุมและเท่าเทียมและสนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต" และกระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาเลือกตัวชี้วัดหลัก 9 ตัวชี้วัด (กองแผนงาน กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2560) คือ

1. *ร้อยละของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี ที่มีพัฒนาการทางด้านสุขภาพ การเรียนรู้ และพัฒนาการทางบุคลิกภาพตามวัย จำแนกตามเพศ*

ช่วง 5 ขวบปีแรก นับว่าเป็นช่วงเวลาสำคัญของชีวิตคน เป็นช่วงที่สมองของเด็กมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นช่วงที่มีการพัฒนาการสำคัญด้านการรับรู้ ความรู้สึกนึกคิด ทักษะภาษา และ พัฒนาการทางอารมณ์ ดังนั้น การได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างดี และได้รับการส่งเสริมทางด้านพัฒนาการอย่างสมวัย เช่น ได้รับการสวมกอด ถูกดูแลอย่างทะนุถนอม และได้ทานอาหารที่มีประโยชน์ จะช่วยส่งเสริมให้เด็กเติบโตอย่างมีสุขภาพดี มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่ดี มีความมั่นใจ และ มีทักษะในการเข้าสังคมได้ดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความอยู่ดีมีสุขเมื่อยามเติบโตขึ้น (UNICEF, 2009)

อย่างไรก็ตาม พัฒนาการทางด้านสุขภาพ การเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กในช่วง 5 ขวบปีแรกในประเทศไทย ยังเป็นประเด็นที่ท้าทายต่อการพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของประชากรไทย ผลการสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2558–2559 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560ค) ชี้ถึงปัญหาพัฒนาการทางด้านสุขภาพของเด็กจำนวนมาก โดยพบว่า ร้อยละ 6.7 ของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี (ประมาณ 2.5 แสนคน) มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานในระดับปานกลางและรุนแรง และร้อยละ 10.5 ของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี (ประมาณ 3.9 แสนคน) มีภาวะทุพโภชนาการเรื้อรังปานกลางและรุนแรง

ในขณะเดียวกันการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กในช่วง 5 ขวบปีแรกก็ยังเป็นประเด็นที่น่ากังวลใจ ซึ่งการเรียนรู้และพัฒนาการสมวัยของเด็กในช่วง 5 ขวบปีแรก จะถูกสั่งสมจากครอบครัวของเด็ก การเลี้ยงดู สภาพแวดล้อมในบ้าน และสถานรับเลี้ยงดูแลเด็กที่มีคุณภาพ การเลี้ยงดูภายในบ้านจะสามารถส่งเสริมพัฒนาการของเด็กได้โดยผ่านกิจกรรมระหว่างผู้ใหญ่และเด็ก โดยการอ่านและมีหนังสือสำหรับเด็กในบ้านถือเป็นกิจกรรมพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมความพร้อมในการเรียนรู้ ทั้งนี้ผลการสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2558–2559 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560ค) พบว่า น้อยกว่าครึ่ง (ร้อยละ 41.2) ของเด็กช่วง 5 ขวบปีแรกมีหนังสือสำหรับเด็กอย่างน้อย 3 เล่ม (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2560ค.) ซึ่งการทำกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ที่บ้านอย่างไม่เพียงพอ จะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความพร้อมในการเรียนรู้ของเด็ก และผลการสำรวจยังชี้ให้เห็นถึงปัญหาพัฒนาการด้านการอ่านออกและการรู้จักตัวเลขของเด็กไทย (รูป 3.3.1) ที่มีเพียงร้อยละ 69.3 ของเด็กอายุ 3–5 ขวบ ที่มีพัฒนาการด้านการอ่านออกและการรู้จักตัวเลขเป็นไปตามเกณฑ์ โดยเป็นมิติพัฒนาการที่มีอัตราการผ่านเกณฑ์ต่ำที่สุด เมื่อเทียบกับพัฒนาการด้านอื่นๆ

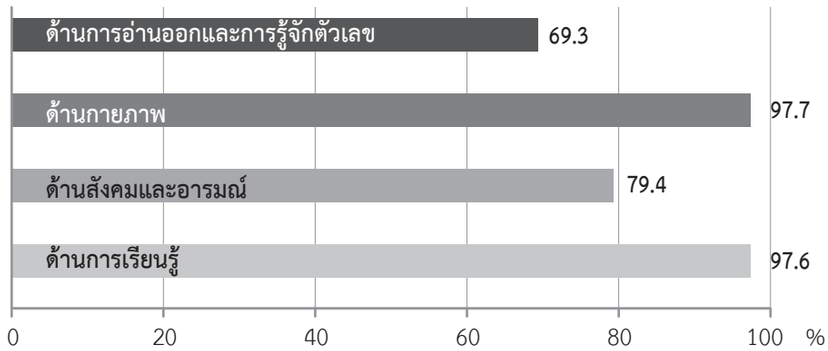

รูป 3.3.1 ร้อยละของเด็กอายุ 36–59 เดือน (3–5 ขวบ) ที่มีพัฒนาการเป็นไปตามเกณฑ์ จำแนกตามด้านของพัฒนาการ

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560ค)

พัฒนาการของเด็กไทยตั้งแต่แรกเกิด–5 ปีมีสถานการณ์ที่น่ากังวลอย่างมา เนื่องจากสถานการณ์คุณภาพเด็กปฐมวัยของไทยมีแนวโน้มลดลงในทุกด้าน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2558) โดยทันตแพทย์กฤษดา เรืองอารีย์รัชต์ ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ในช่วงปี พ.ศ. 2558 ได้บ่งชี้ถึงตัวชี้วัดต่างๆที่สะท้อนพัฒนาการที่มีแนวโน้มด้อยลงของเด็กไทย

"จากการสำรวจของกรมอนามัย ปี 2557 เด็กมีพัฒนาการไม่สมวัยถึงร้อยละ 27.5 ด้านผลการสำรวจสถานการณ์ความฉลาดทางอารมณ์ (อีคิว) ลดลงจากเฉลี่ย 45.12 จุด ในปี 2554 เหลือ 44.21 จุด ในปี 2557 ส่วนสติปัญญา (ไอคิว) ลดลงจากเฉลี่ย 98.59 จุด ในปี 2554 เหลือ 93.1 จุด ในปี 2557 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กที่อาศัยอยู่นอกเขตเมืองมีไอคิวเฉลี่ย 89.18 จุด ขณะที่เด็กในเขตเมืองมีไอคิวเฉลี่ย 100.33 จุด แสดงให้เห็นถึงช่องว่างในการรับบริการและการดูแลเด็กปฐมวัยระหว่างเด็กเขตเมืองและเขตชนบท..." (กฤษดา เรืองอารีย์รัชต์, 2558)

ในปัจจุบันภาครัฐได้ดำเนินนโยบายเพื่อส่งเสริมให้เด็กเล็กได้เติบโตอย่างมีพัฒนาการอย่างสมวัย ผ่านโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กเล็ก ซึ่งเริ่มโครงการตั้งแต่ พ.ศ. 2558 โดยรัฐจะจ่ายเงินสนับสนุนให้กับพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็ก ซึ่งอยู่ในครัวเรือนยากจนและเสี่ยงต่อความยากจนในอัตรา 600 บาทต่อคนต่อเดือน ตั้งแต่อายุ 0–3 ขวบ เพื่อช่วยสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูและเป็นการสร้างเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของเด็กในระยะยาว ซึ่งในปัจจุบันมีเด็กเกือบห้าแสนคนที่ได้รับประโยชน์จากโครงการ โดยพบว่าเด็กที่ได้รับเงินอุดหนุนมีผลลัพธ์ทางโภชนาการดีกว่า และเข้าถึงบริการทางสังคมได้ดีขึ้น (UNICEF Thailand, 2018) อย่างไรก็ตาม การคุ้มครองทางสังคมนี้ยังไม่สามารถคุ้มครองส่งเสริมให้เด็กเล็กได้เติบโตอย่างมีพัฒนาการอย่างสมวัยได้อย่างครอบคลุม ยังมีเด็กอีกจำนวนมากที่ตกหล่นไม่ได้รับการคุ้มครองอยู่ เช่น เด็กในครอบครัวที่ประสบภาวะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความยากจน (เช่น การตกงาน ภัยธรรมชาติ เป็นต้น) ครัวเรือนยากจนที่ไม่ทราบสิทธิ์หรือเข้าไม่ถึงสิทธิการคุ้มครอง และครัวเรือนยากจนที่มีรายได้ไม่ประจำและไม่ผ่านเกณฑ์ที่ตั้งไว้ เป็นต้น

2. *อัตราการเข้าเรียนปฐมวัย (1 ปี ก่อนถึงเกณฑ์อายุเข้าเรียนประถมศึกษา) จำแนกตามเพศ*

การเข้าเรียนในหลักสูตรปฐมวัย จะมีการจัดการองค์ประกอบต่างๆ ที่เหมาะสมในการเรียนรู้ของเด็ก มีการจัดการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ซึ่งช่วยให้เด็กมีพัฒนาการอย่างเหมาะสม และมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขเมื่อยามเติบโตขึ้น อย่างไรก็ตาม การเข้าเรียนในหลักสูตรปฐมวัยยังเป็นประเด็นที่ท้าทายต่อการพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของประชากรไทย มีเด็กจำนวนมากที่ขาดโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาทักษะผ่านหลักสูตรการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยผลการสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2558–2559 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560ค) พบว่า มีเพียงร้อยละ 84.7 ของเด็กในช่วงวัย 3–5 ปี กำลังเรียนในหลักสูตรปฐมวัยในขณะที่ อีกร้อยละ 15.3 ของเด็กในช่วงวัย 3–5 ปี ไม่ได้เรียนในหลักสูตรปฐมวัย ซึ่งการขาดโอกาสในการเข้าร่วมหลักสูตรปฐมวัย จะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความพร้อมในการเรียนรู้ของเด็ก

3. *อัตราการเข้าเรียนของเยาวชนและผู้ใหญ่ ทั้งในระบบ นอกระบบการศึกษา รวมทั้งการอบรม จำแนกตามเพศ*

การศึกษาในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และระดับปฐมวัย ถูกรวมไว้ในการศึกษาพื้นฐานในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2547 โดย 14 ปีของการศึกษาในระดับปฐมวัย (2 ปี) ประถมศึกษา (6 ปี) และระดับมัธยมศึกษา (6 ปี) ถูกจัดเป็นการศึกษาภาคบังคับ และได้รับเงินอุดหนุนเต็มจำนวนจากภาครัฐ ทั้งนี้ประเทศไทยมีนักเรียนลงทะเบียนเรียนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ในช่วง พ.ศ. 2557 ทั้งสิ้น 9,586,000 คน โดยครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 50 กำลังศึกษาในระดับประถมศึกษา (รูป 3.3.2) โดยอัตราการลงทะเบียนเรียนในระดับประถมศึกษาในช่วง พ.ศ. 2557 อยู่ที่ร้อยละ 96 ของเด็กไทยที่อยู่ในวัยเรียนระดับประถมศึกษา แต่มีอัตราการสำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาเพียงร้อยละ 87 (Education Policy and Data Center, 2018)

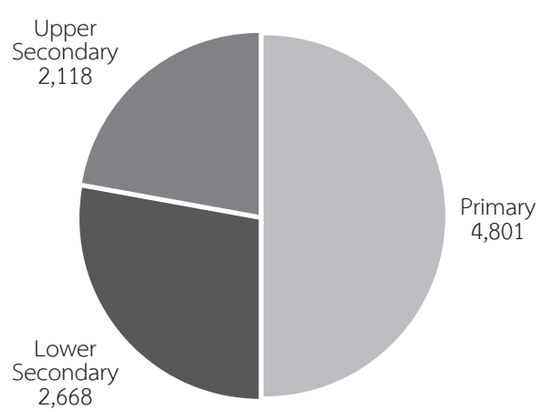

รูป 3.3.2 จำนวนลงทะเบียนเรียนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ในช่วง พ.ศ. 2557 (หน่วย: พันคน)

ที่มา: Education Policy and Data Center (2018)

เมื่อพิจารณาการศึกษาในกลุ่มผู้ใหญ่ พบว่า อัตราการอ่านออกเขียนได้ของประชากรไทยค่อนข้างสูง โดยใน พ.ศ. 2556 ร้อยละ 92.87 ของประชากรไทยวัยผู้ใหญ่อ่านออกเขียนได้ เมื่อจำแนกตามเพศ พบว่า ประชากรเพศหญิงมีอัตราการอ่านออกเขียนได้ต่ำกว่าชาย โดย ร้อยละ 91.19 ของประชากรหญิงไทยวัยผู้ใหญ่อ่านออกเขียนได้ (UNESCO, 2018) ทั้งนี้ภาครัฐ มีนโยบายส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต โดยการปฏิรูปการศึกษาให้สามารถกระตุ้นสังคมไทยให้เข้าสู่รูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของประชากรไทยให้มีทักษะการคิดวิเคราะห์ และรู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, 2542) และ มีสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) เป็นผู้บริหารจัดการการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชากรไทย

4. *ดัชนีความเท่าเทียมกัน*

การให้การยอมรับและสิทธิของคนโดยเท่าเทียมกัน บ่งชี้ความก้าวหน้าของสังคม และสะท้อนความอยู่ดีมีสุขของประชากร ทั้งนี้การให้การยอมรับและสิทธิสตรีให้มีความเท่าเทียมกับบุรุษเป็นประเด็นท้าทายในทุกสังคมทั่วโลกในทุกยุคสมัย ซึ่งประเทศไทยก็เป็นประเทศที่พยายามขับเคลื่อนความเท่าเทียมระหว่างเพศมาอย่างต่อเนื่อง สังคมไทยให้การยอมรับอำนาจและสิทธิสตรีเพิ่มมากขึ้น แต่ความไม่เท่าเทียมกันทางเพศก็ยังคงอยู่ในสังคมไทย โดยผลสำรวจล่าสุดของมาสเตอร์การ์ด เวิลด์วายด์ อินเด็กซ์ เกี่ยวกับความก้าวหน้าของสตรี ประจำปี พ.ศ. 2559 (MasterCard, 2016) ชี้ว่าความไม่เท่าเทียมด้านการเป็นผู้นำเป็นจุดอ่อนสำคัญ ซึ่งผู้หญิงไทย (เช่นเดียวกับผู้หญิงในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิค) ยังไม่สามารถสร้างความเท่าเทียมกับเพศชายได้ในเรื่องการเป็นเจ้าของธุรกิจ การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการเป็นผู้นำในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน โดยผู้หญิงยังอยู่ห่างไกลยิ่งจากการบรรลุความเท่าเทียมทางสังคมและเศรษฐกิจในมิติผู้นำ เมื่อเทียบกับผู้ชาย ในทางกลับกันผู้หญิงไทยจะเหนือกว่าผู้ชายในด้านการศึกษาทั้งในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างคนจนและคนรวยเป็นประเด็นปัญหาที่ท้าทายประเทศไทยมาโดยตลอดและเป็นปัจจัยที่สั่นคลอนระบบการเมืองของประเทศ ซึ่งภายใต้ความเจริญและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ยังไม่สามารถส่งต่อทางเศรษฐกิจไปยังกลุ่มคนรายได้น้อยของประเทศได้อย่างทั่วถึง ในขณะที่การหดตัวทางเศรษฐกิจกลับมีผลเชิงลบต่อประชากรกลุ่มรายได้น้อยอย่างชัดเจน ส่งผลให้ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจของประเทศไทยทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2550 ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจมีอัตราการขยายตัวต่ำถึงติดลบ ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ เกิดปัญหาอุทกภัยและความแห้งแล้งอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ประชากร 7.1 ล้านคนใน พ.ศ. 2557 มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ยากจน และอาศัยในพื้นที่ชนบท และแม้ว่าความไม่เสมอภาคจะลดลงในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา แต่ความไม่เท่าเทียมของรายได้ครัวเรือนและการบริโภคครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นอย่างชัดเจน ทั้งในภาพความไม่เท่าเทียมระหว่างพื้นที่ และในพื้นที่เดียวกัน (World Bank, 2017)

5. *ร้อยละของประชากรในกลุ่มอายุที่กำหนดมีความรู้สำหรับการทำงานในระดับพื้นฐาน*

ประเทศไทยมีความตื่นตัวที่จะขับเคลื่อน "ไทยแลนด์ 4.0" ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์เชิงนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยให้เป็นเศรษฐกิจใหม่ (New Engines of Growth) มีรายได้สูง ปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ ไปสู่ "Value-based economy" หรือ "เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม" ซึ่งจะต้องมี

การพัฒนาเปลี่ยนแปลงการดำเนินธุรกิจ เปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต และต้องมีแรงงานที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และทักษะสูง ทรัพยากรมนุษย์ที่มีทักษะด้าน STEM เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรม อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยประสบปัญหาการขาดแคลนบุคลากรเหล่านี้มาเป็นระยะเวลากว่าทศวรรษ การเพิ่มของนักศึกษาจบใหม่สายวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ และสาขาอื่นๆ ที่มุ่งสร้างความคุ้นชินในการใช้เทคโนโลยี ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการในตลาด ในขณะที่การอบรมและการเพิ่มทักษะแก่บุคลากรรุ่นเก่าในสถานประกอบการให้มีความคล่องตัวในการใช้เทคโนโลยี และมีวัฒนธรรมการทำงานที่มุ่งสู่การสร้างนวัตกรรม ยังเป็นความท้าทายยิ่งใหญ่ในตลาดแรงงานไทย (Institute for Population and Social Research, Mahidol University, 2016)

งานวิจัยของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (Institute for Population and Social Research, Mahidol University, 2016) พบว่า สถานประกอบการที่มุ่งเน้นสร้างองค์กรแห่งนวัตกรรมที่จะตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคสมัยใหม่ พบว่า คนทำงานในองค์กรจะต้องมีทักษะที่มีความสามารถสอดคล้องตามบริบทการทำงานขององค์กร (Tailor–made skill) มีความรู้เฉพาะด้านที่สามารถนำมาปฏิบัติงานได้จริง แต่ไม่ใช่รู้เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น จะต้องรู้รอบด้าน และมีความพร้อมที่จะคิดเชิงนวัตกรรม ซึ่งผู้ที่มีทักษะที่ตอบโจทย์ความต้องการเหล่านี้ ยากที่จะสร้างได้ผ่านหลักสูตรการเรียนการสอนทั่วๆไป ดังนั้น สถานประกอบการขนาดใหญ่ที่มีทรัพยากรเพียงพอ จึงเลือกที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการผลิตบุคลากรที่มีทักษะเหล่านี้เอง เช่น การสร้างความร่วมมือกับสถานศึกษาในรูปแบบโครงการต่างๆ เช่น โครงการ V–ChEPC, SCG School Model หรือการอบรมเตรียมความพร้อมแก่บุคลากรผ่านหลักสูตรต่างๆ เช่น หลักสูตร Value Innovation Program หลักสูตร Functional Training และ หลักสูตร Oversea Expansion Program เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นักศึกษาที่จบใหม่จำนวนหนึ่งยังขาดทักษะในการตั้งคำถาม และ คิดคำตอบอย่างเป็นตรรกะ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อศักยภาพในการสร้างสรรค์นวัตกรรม รวมถึงความสามารถในการสืบค้น หรือให้ได้มาซึ่งกระบวนการและคำอธิบายที่น่าเชื่อถือ ยังมีความจำกัดอยู่มาก

6. *การดำเนินการเกี่ยวกับ 6.1) การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองโลก และ 6.2) การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมถึงความเสมอภาคทางเพศ และสิทธิมนุษยชน ซึ่งได้รับความสำคัญในทุกระดับ 6.3) นโยบายการศึกษาของประเทศ 6.4) หลักสูตร 6.5) การศึกษาของครู และ 6.7) การประเมินผลนักเรียน*

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคน และพัฒนาประเทศ ดังนั้น การจัดการทางการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองโลกที่ดี การศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการจัดการเกี่ยวกับหลักสูตร ครูผู้สอน และระบบการประเมินผลต่างๆ จึงถูกนำมาใช้เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศให้เดินไปข้างหน้า ภายใต้ความตระหนักถึงการเร่งพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นหัวใจของการพัฒนาในระดับโลก และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศไทยจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเป็นพลังขับเคลื่อน เนื่องจาก การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต (วันชัย อนัยตโนมุท, 2542. อ้างถึงใน ชาคริต อาชวอำรุง, 2554) โดยกาญจนา เงารังสี (2559) ได้ชี้แจงความหมายในระดับสากลของการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน แบ่งออกเป็น 2 นัยด้วยกัน คือ การศึกษาที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และ ได้สรุปแผนผังกลวิธีในการจัดการให้การศึกษาบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (รูป 3.3.3) โดยมีองค์ประกอบหลัก

3 ส่วน คือ *หลักสูตร* ที่จะต้องสร้างองค์ความรู้และปัญญาให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงปัจจุบัน *บุคลากร* อันประกอบด้วยครูและผู้เรียนที่มีความคิดวิเคราะห์และสร้างสรร และ *เป้าหมาย* ที่มุ่งสู่สังคมแห่งปัญญาและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

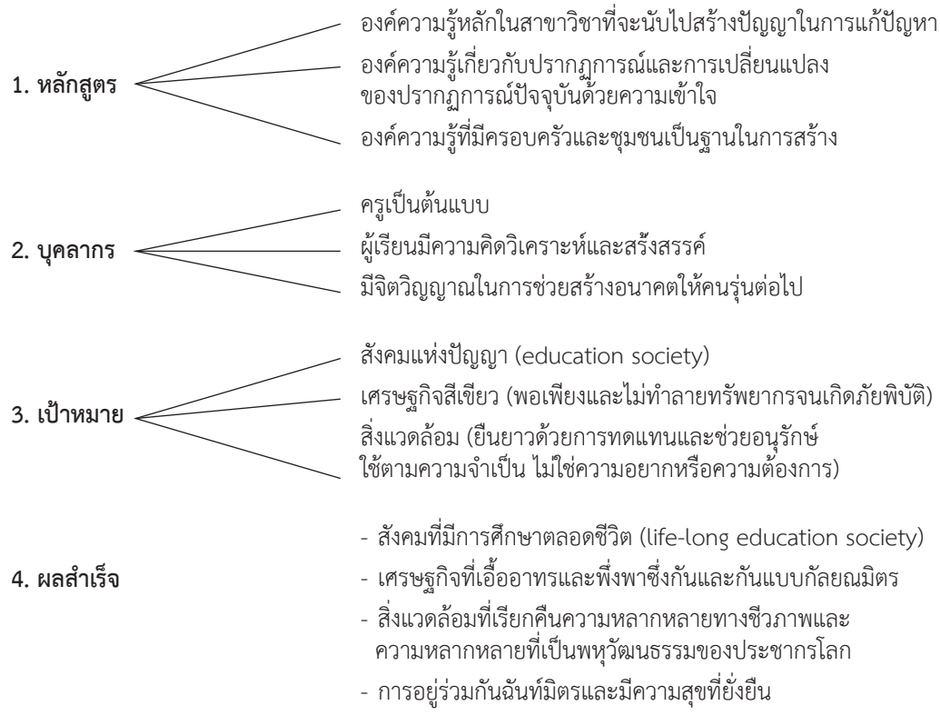

รูป 3.3.3 แผนผังกลวิธีในการจัดการให้การศึกษาบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา: กาญจนา เงารังสี (2559)

สำหรับการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองโลกของประเทศไทย พบว่า แนวคิดและการรับรู้ของผู้บริหารการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อเป็นพลเมืองโลกยังมีความแตกต่างจากแนวคิดสากล และการรับรู้และตระหนักของนักเรียนไทยยังอยู่ในระดับที่ผิวเผิน โดยงานวิจัยที่ผ่านมาชี้ว่า ผู้บริหารด้านการศึกษามองว่าการเป็นพลเมืองไทยที่ดี ถือว่าเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นในการเป็นพลเมืองโลก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงมุมมองที่แตกต่างจากแนวคิดทางตะวันตกที่มองว่า การเป็นพลเมืองที่ดีเป็นการเสริมพลังให้ผู้เรียนรู้เป็นพลเมืองของโลกที่มีความรับผิดชอบ ในขณะที่นักศึกษากลุ่มปัญญาชนในระดับอุดมศึกษาของไทยมีความเข้าใจเรื่องการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองโลกที่ต่างกันไปจากนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในต่างประเทศ โดยเยาวชนไทยบางคนรับรู้แนวคิดในระดับที่ผิวเผินเท่านั้น เมื่อเทียบกับเยาวชนกลุ่มเดียวกันในประเทศโลกตะวันตกที่มีจำนวนหนึ่งสามารถอธิบายแนวคิดในระดับที่ลึกได้ (Thanosawan, 2012)

7. สัดส่วนของโรงเรียนที่มีการเข้าถึง 7.1) ไฟฟ้า 7.2) อินเทอร์เน็ตที่ใช้ในการเรียนการสอน 7.3) เครื่องคอมพิวเตอร์ที่ใช้ในการเรียนการสอน 7.4) โครงสร้างพื้นฐาน และวัสดุอุปกรณ์ที่ได้รับการปรับ

ให้เหมาะสมกับนักเรียนที่มีความบกพร่องทางร่างกาย 7.5) น้ำดื่มพื้นฐาน 7.6) สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานด้านสุขอนามัยที่แบ่งแยกตามเพศ และ 7.4) สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานในการทำความสะอาดมือ

คุณภาพการศึกษาขึ้นอยู่กับปัจจัยที่หลากหลาย หนึ่งในปัจจัยสำคัญคือ อุปกรณ์การเรียน หนังสือ ห้องเรียน อาคารสถานที่ สาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ งานศึกษาวิจัยที่ผ่านมาทั้งในประเทศกำลังพัฒนา และ ประเทศพัฒนาแล้วได้ชี้ให้เห็นว่า อุปกรณ์การเรียน สาธารณูปโภค และอาคารเรียนเหล่านี้มีผลต่อความสำเร็จของการศึกษา (Mwamwenda & Mwamwenda, 1987) ผลการเรียนรู้ที่ด้อยกว่าของนักเรียนในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาเมื่อเปรียบเทียบกับนักเรียนในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว มักเป็นผลสืบเนื่องจากความไม่พร้อมและความขาดแคลนในอุปกรณ์การเรียน สาธารณูปโภค และอาคารเรียนของโรงเรียนในประเทศกำลังพัฒนา (Heyneman & Jamison, 1980)

ประเทศไทยได้ขยายพื้นที่ความเป็นเมือง และมีการพัฒนาสาธารณูปโภคในเชิงมหภาคอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้โรงเรียนส่วนใหญ่มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานอย่างเพียงพอในพื้นที่เมือง อย่างไรก็ตาม ยังมีโรงเรียนในพื้นที่ชายขอบอีกจำนวนมากที่ยังต้องเผชิญกับปัญหาความขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน ที่สามารถส่งผลเสียต่อสุขภาวะและผลการเรียนรู้ของนักเรียน เช่น การขาดแคลนแหล่งน้ำที่สะอาด และส้วมที่ถูกสุขลักษณะในการขับถ่ายของโรงเรียนในพื้นที่สูงทางตอนเหนือของประเทศไทยใกล้กับพรมแดนพม่า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่มที่อาศัยอยู่ในกลุ่มชนเผ่า อยู่อย่างโดดเดี่ยวและยากที่จะเข้าถึงระบบสาธารณูปโภคต่างๆ น้ำถูกนำมาจากลำห้วยโดยตรงและไม่ได้รับการกรอง เด็กนักเรียนเสี่ยงต่อการเกิดโรคท้องร่วง และเด็กหลายคนขาดอาหาร (We Are Water Foundation, 2016) และมีเด็กวัยเรียนจำนวนมากที่มีปัญหาพยาธิตัวกลม หนอน และพยาธิปากขอ (Luong, 2003)

8. *ปริมาณความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการที่เป็นทุนการศึกษา ตามสาขาและประเภทการศึกษา*

ทุนการศึกษามีความสำคัญในการส่งเสริมให้ประชากรไทยทุกคนสามารถแสวงหาความรู้ได้ทั่วหน้ากัน ไม่ว่าจะมีฐานะรายได้พอค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาหรือไม่ ทุนการศึกษาสำหรับการศึกษาในภาคบังคับจึงมีบทบาทในการสร้างความรู้ที่จำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตให้แก่ประชากรอย่างทั่วถึง ในขณะที่ทุนการศึกษาที่ให้ในระดับสูงกว่าการศึกษาภาคบังคับจะช่วยเพิ่มพูนความรู้ให้ยิ่งมากขึ้น เพิ่มความสามารถ ที่ในการพัฒนาได้มากขึ้น ช่วยส่งเสริมให้ประเทศมีประชากรที่มีคุณภาพสูงขึ้น และพัฒนาได้มากขึ้น ในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2561 มีนักเรียนได้รับทุนการศึกษาในความดูแลของ ก.พ. และข้าราชการลาศึกษาทั้งสิ้น 3,258 คน โดยทุนการศึกษานักเรียนและข้าราชการในความดูแลของ ก.พ. อย่างเป็นทางการ ประกอบด้วย (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2561)

(1) นทล (KING): ทุนเล่าเรียนหลวง (King's Scholarship Students) Education and Training Abroad Center

(2) ก.พ. (CSC): ทุนรัฐบาล ก.พ. (Government Scholarship Students)

(3) กต (MFA): ทุนรัฐบาลกระทรวงการต่างประเทศ (Students under Ministry of Foreign Affairs' Scheme)

(4) วท (MOST): ทุนรัฐบาลกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Students under Ministry of Science and Technology' Scheme)

(5) สธ (MOPH): ทุนรัฐบาลกระทรวงสาธารณสุข (Students under Ministry of Public Health' Scheme)

(6) สกอ. (HEC): ทุนรัฐบาลสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษากระทรวงศึกษาธิการ (Students under the Office of the Higher Education Commission)

(7) ก.ศึกษา (MOE) ทุนรัฐบาลกระทรวงศึกษาธิการ (Ministry of Education)

(8) พสวท (IPST): โครงการพัฒนาผู้มีความสามารถพิเศษทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Students Winning Scholarship of the Institute of Promoting for Teaching Science and Technology)

(9) อภท (ODOS): ทุน 1 อำเภอ1 ทุน (The One District One Scholarship)

โดยผู้รับทุนส่วนใหญ่ศึกษาในกลุ่มสาขาวิศวกรรมศาสตร์ (ร้อยละ 20.89) และวิทยาศาสตร์ ประกอบด้วยชีววิทยา วิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ และ ฟิสิกซ์ (ร้อยละ 20.69) (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2561)

9. *สัดส่วนของครูในระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และ มัธยมศึกษาตอนปลาย (ประเภทสามัญศึกษาและประเภทอาชีวศึกษา) ที่อย่างน้อยได้รับการอบรมครู*

ครูคือแม่พิมพ์คนสำคัญของประเทศที่จะสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ และมีศักยภาพสูงในการพัฒนาประเทศต่อไป ดังนั้น ในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาจึงให้ความสำคัญในการคัดเลือก "ผู้ที่ดีที่สุด" มาเป็นแม่พิมพ์ของชาติ ซึ่งประเทศไทยก็เช่นกัน ที่ได้พยายามสร้างสรรค์ระบบการดึงดูด "ผู้ที่ดีที่สุด" มาเป็นแม่พิมพ์ของชาติ สร้างแรงจูงใจให้ครูสร้างผลงาน อย่างไรก็ตาม ปัญหาการขาดแคลนครูที่มีคุณภาพยังเป็นปัญหาใหญ่ในประเทศไทย ดัชนีการขาดแคลนครูในประเทศไทยอยู่ในระดับสูง (0.65) เมื่อเทียบกับดัชนีการขาดแคลนครูเฉลี่ยในกลุ่มประเทศ OECD และกลุ่มประเทศรายได้สูงในภูมิภาคเอเชียตะวันออก (0.51 ในประเทศญี่ปุ่น, –.31 ในประเทศไต้หวัน และ –0.2 ใน ฮ่องกง) (Jimenez, Nguyen, & Patrinos, 2013) ปัญหาความขาดแคลนครูเป็นอุปสรรคในการยกระดับคุณภาพและการลดความเหลื่อมล้ำในระบบการศึกษาไทย ในขณะที่การลดปัญหาความขาดแคลนครูจะช่วยให้ผลการเรียนของนักเรียนเพิ่มขึ้นได้ และจะลดช่องว่างผลการเรียนระหว่างนักเรียน และลดช่องว่างผลการเรียนระหว่างโรงเรียน ซึ่งปัญหาการขาดแคลนครูเป็นปัญหาใหญ่ในการพัฒนาคน โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็กที่ประสบปัญหาขาดแคลนครู ขาดอุปกรณ์การสอนและโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ (Lathapipat, & Sondergaard, 2015)

การดำเนินงานส่งเสริมการศึกษาของประเทศตามตัวชี้วัดหลัก 9 ประการข้างต้น และตัวชี้วัดทดแทนต่างๆ มีเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่สู่การพัฒนา การแก้ปัญหาความยากจน และการสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนไทย กระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานภาคีต่างๆได้ร่วมกันสร้างแผนที่การดำเนินงาน (Road map) เพื่อให้ประเทศบรรลุเป้าหมายที่ได้วางไว้ตามตัวชี้วัดต่างๆ อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับความท้าทายด้านการศึกษา ทั้งในส่วนของการเข้าถึงการศึกษา และคุณภาพการศึกษา โดยแม้ว่ารัฐบาลไทย

ได้จัดการศึกษาโดยไม่มีค่าใช้จ่ายให้กับคนไทยทั้งในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาก็ตาม แต่ผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา มีเพียงร้อยละ 85 เท่านั้น (รูป 3.3.4) ซึ่งสวนทางกับทิศทางนโยบายของภาครัฐที่ต้องการผลักดันนโยบายประเทศไทย 4.0 ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชากรในประเทศจะต้องได้รับการศึกษาในระดับที่สูงมาก เพื่อให้สามารถสร้างนวัตกรรมและรับมือกับการก้าวเข้าสู่สังคมเทคโนโลยีที่ก้าวล้ำได้ ในขณะเดียวกันแม้ว่าเด็กไทยจำนวนมากได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง แต่ผลการเรียนรู้ของเด็กไทยยังคงเป็นความท้าทายยิ่งใหญ่ของประเทศ เมื่อเปรียบเทียบผลการเรียนรู้ด้านคณิตศาสตร์ของเด็กไทย (รุ่นอายุ 15 ปี) กับประเทศอื่นๆ (รูป 3.3.5) พบว่า ประเทศไทยยังคงอยู่ในส่วนท้ายของผลการทดสอบคณิตศาสตร์ โดยมีเด็กไทยอายุ 15 ปีกว่าครึ่งที่อยู่ในเกณฑ์คะแนนที่ต่ำกว่าระดับสองด้านคณิตศาสตร์

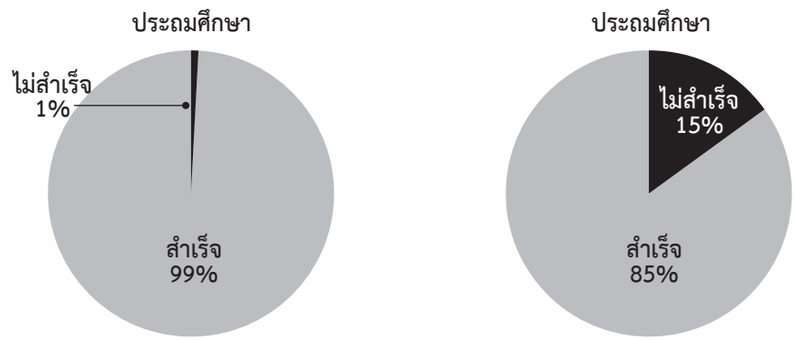

รูป 3.3.4 ร้อยละของประชากรไทยที่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา

ที่มา: UNESCO Bangkok (2017)

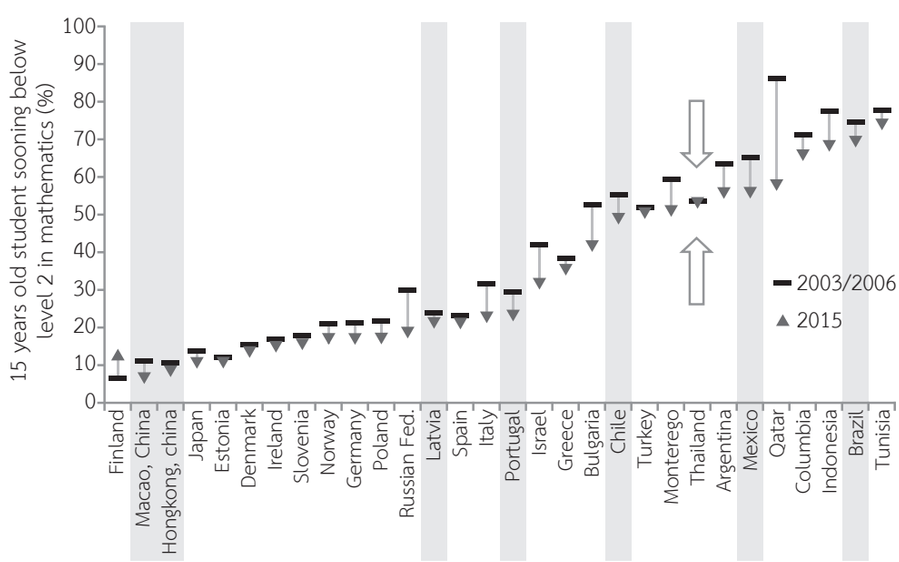

รูป 3.3.5 ร้อยละของนักเรียนอายุ 15 ปีที่ได้คะแนนทดสอบคณิตศาสตร์ต่ำกว่าระดับสอง

ที่มา: UNESCO Bangkok (2017)

การผลักดันการศึกษาไทยให้ก้าวไปข้างหน้า เพื่อเป็นบันไดสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับประชาชนไทย จำเป็นต้องมีทิศทางการพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านการศึกษาที่ชัดเจน ต้องมีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน และเมื่อเกิดจุดบกพร่องจำเป็นต้องรู้เท่าทันว่าปัญหาอยู่ที่ใด เพื่อให้สามารถตอบสนองปัญหาเหล่านั้นได้อย่างทันท่วงที ในขณะเดียวกันความสำเร็จของการศึกษาขึ้นอยู่กับความร่วมมือและความพร้อมของทุกภาคส่วน ทั้งนโยบายจากภาครัฐ หลักสูตรจากองค์กรการศึกษา ผู้บริหารการศึกษา ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชนและสังคม จำเป็นต้องร่วมมือกันสร้างระบบการเรียนรู้ที่เปิดกว้างอย่างเหมาะสม และ มีคุณภาพ

3.4 มิติการทำงาน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ของประเทศไทย กำหนดยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและการแข่งขันให้เกิดความยั่งยืน ทำให้ประเทศไทยมีระดับการพัฒนาที่สูงขึ้นตามลำดับ ได้แก่ เศรษฐกิจไทยมีขนาดใหญ่ขึ้น มีฐานการผลิตและบริการที่มีความเข้มแข็งและโดดเด่นในหลายสาขา การขยายโอกาสด้านการค้าและการลงทุนของไทยเพิ่มมากขึ้น รวมถึง ความร่วมมือกับมิตรประเทศทั้งในรูปทวิภาคีและพหุภาคี ตลอดจนความร่วมมือกับประเทศในอนุภูมิภาคและอาเซียนมีความเข้มข้นและชัดเจนมากยิ่งขึ้นตามลำดับ

กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศให้บรรลุเป้าหมาย และก้าวเดินต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ส่งผลต่อความยั่งยืนนั้น ต้องอาศัยการขับเคลื่อนของคนในประเทศ "คน"จึงเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ การพัฒนาคนในประเทศจึงต้องได้รับการสร้างเสริมให้เป็นคนที่มีคุณภาพและมีคุณค่าอย่างต่อเนื่องนับแต่เกิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเสริม "ความอยู่ดีมีสุข" ให้กับคนวัยทำงาน เนื่องจากคนวัยทำงานนับเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญที่แท้จริงในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาสร้างเสริม "ความอยู่ดีมีสุข" จึงเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาทั้งมวลที่จะทำให้คนทำงานในประเทศมีสุขภาพที่แสดงให้เห็นถึงสุขภาวะที่ดี คือ กาย จิต วิญญาณ สังคม และปัญญาที่ดีขึ้น อายุยืนยาวขึ้น มั่งคั่งยิ่งขึ้น และมีชีวิตอยู่อย่างมีความหมายมากยิ่งขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2550; สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2554; Warsh, 2006) "ความอยู่ดีมีสุข" ของคนทำงาน หรือ ความอยู่ดีมีสุขในมิติชีวิตการงาน จึงเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนา "คุณภาพทรัพยากรบุคคล" ที่เป็นหัวใจในการขับเคลื่อนประเทศให้เจริญก้าวหน้าอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

3.4.1 ความอยู่ดีมีสุขของคนทำงานในประเทศไทย

ความอยู่ดีมีสุขเป็นสภาวะสำคัญที่จะต้องสร้างเสริมร่วมไปกับการพัฒนา "คุณภาพของทรัพยากร" โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรวัยแรงงาน เนื่องจากคุณภาพชีวิตการทำงานเป็นส่วนหนึ่งของ "ความอยู่ดีมีสุข" ของคนทำงาน อย่างไรก็ตาม ความอยู่ดีมีสุข และชีวิตการทำงานของคนทำงานมีมิติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยคุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปฏิบัติงานกับสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวมในการทำงานเป็นมิติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ จริยธรรมในการทำงานและสภาพในการทำงาน บทบาทการทำงาน ได้แก่ นายจ้าง ลูกจ้าง และสภาพแวดล้อมในที่ทำงาน ความพอใจและความไม่พอใจในการทำงานของคนงาน การจัดการเพิ่มประสิทธิภาพของผลผลิต และการได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่ามีส่วนต่อความมั่นคง และเสถียรภาพของสังคม (Davis, 1977 และ Merton, 1977 อ้างใน ชัยอนันต์ รีชีวะ, 2544)

การสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขในชีวิตการทำงาน เป็นหัวใจในการเพิ่มประสิทธิภาพของทั้งคนทำงานและกระบวนการผลิต องค์ประกอบสำคัญในการสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขในชีวิตการทำงานอยู่ที่ความพึงพอใจต่อสภาพการทำงาน ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตคนทำงาน เช่น การมีโอกาสตัดสินใจเกี่ยวกับการทำงาน พนักงานมีความพึงพอใจในการทำงาน ความพึงพอใจกับค่าตอบแทนที่ได้รับ ชั่วโมงการทำงาน สภาพแวดล้อมการทำงาน ผลตอบแทนที่ได้รับจากการทำงาน ความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน สถานประกอบการควรให้ความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน เนื่องจากเมื่อคนทำงานมีคุณภาพชีวิตที่ดี สถานประกอบการก็จะได้งานที่ดีขึ้น (Delamotte & Takezawa, 1984)

งานวิจัยเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตในการทำงานของคนทำงานในประเทศไทยที่ผ่านมา พบว่า พนักงานเพศชายมีคุณภาพชีวิตในการทำงานดีกว่าพนักงานเพศหญิง พนักงานที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี มีคุณภาพชีวิตในการทำงานดีกว่าพนักงานที่มีอายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป พนักงานที่มีอายุงานในการทำงานไม่เกิน 2 ปี มีคุณภาพชีวิตในการทำงานดีกว่าพนักงานที่มีอายุงานตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไป พนักงานที่มีสถานภาพโสด หม้าย หย่าร้าง มีคุณภาพชีวิตในการทำงานที่ดีกว่าพนักงานที่สมรสและอยู่ด้วยกัน และพนักงานที่มีรายได้ตั้งแต่ 4,500 บาทขึ้นไป มีคุณภาพชีวิตในการทำงานที่ดีกว่าพนักงานที่มีรายได้น้อยกว่า 4,500 บาท (สราวุธ เกตานนท์, 2546)

นอกเหนือจากผลการศึกษาวิจัย เรื่องคุณภาพชีวิตการทำงานแล้ว ยังมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ **ความสุขในการทำงาน** ซึ่งหมายถึง ประสบการณ์ และความรู้สึกของคนทำงานที่ต้องการให้ตนเป็นที่ยกย่องและยอมรับจากคนทั่วไป ได้ทำงานในที่ทำงานที่มั่นคง มีความก้าวหน้า เข้าถึงโอกาสในการพัฒนาอย่างทั่วถึง มีผู้บังคับบัญชาที่มีเมตตากรุณา มีเพื่อนร่วมงานที่จริงใจ ได้รับสวัสดิการที่พอเพียง มีความปลอดภัยจากการทำงานอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ความสุขในที่ทำงานเกิดได้จากหลายปัจจัย ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล ประสบการณ์ แรงจูงใจ แนวคิดเชิงบวก และจริยธรรม ความสุขในที่ทำงานให้ผลลัพธ์ที่ดีหลายประการ เช่น การมีสุขภาพดี อ่อนเยาว์ อารมณ์ดี เกิดการตัดสินใจที่ดีและสังคมเข้มแข็ง ความสุขในการทำงานเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลที่ตอบสนองต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในการทำงาน หรือประสบการณ์ของบุคคลในการทำงาน ความสุขในการทำงาน ได้แก่ **ความรื่นรมย์ในงาน** เป็นความรู้สึกของบุคคลที่เกิดขึ้นในขณะทำงานโดยเกิดความรู้สึกสนุกกับการทำงาน และไม่มีความรู้สึกวิตกกังวลใด ๆ ในการทำงาน **ความพึงพอใจในงาน** เป็นความรู้สึกของบุคคลที่เกิดขึ้นในขณะทำงานโดยเกิดความรู้สึกเพลิดเพลิน ชอบ สนใจ พอใจเต็มใจ และยินดีในการปฏิบัติงานของตน **ความกระตือรือร้นในการทำงาน** เป็นความรู้สึกของบุคคลที่เกิดขึ้นในขณะทำงานโดยเกิดความรู้สึกว่าอยากทำงาน มีความตื่นตัวทำงานได้อย่างคล่องแคล่ว รวดเร็วกระฉับกระเฉง มีชีวิตชีวาในการทำงาน (Lyubomirsky, 2005 อ้างถึงใน อัญมณี วัฒนรัตน์; Warr, 1990 อ้างถึงใน ประทุมทิพย์ เกตุแก้ว, 2551; ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2555)

ผลการศึกษาปัจจัยความสุขในการทำงานของบุคลากรเชิงสร้างสรรค์ในองค์การประเภทอุตสาหกรรมเชิงสร้างสรรค์กลุ่มสื่อและกลุ่มงานสร้างสรรค์เพื่อการใช้งาน ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ การกระจายเสียง เพลง การออกแบบผลิตภัณฑ์ แฟชั่น และซอฟแวร์ พบว่า บุคลากรดังกล่าวมีความสุขในการทำงานและมีปัจจัยสุขภาพสัมพันธ์เชิงบวกกับความสุขในการทำงานระดับปานกลาง และความสุขอันเกิดจากปัจจัยภายในองค์กรอยู่ในระดับค่อนข้างมาก และผลการศึกษาในเชิงคุณภาพ พบว่า บุคลากรมีความสุขจากการได้รับคำชมและการยอมรับ มีความสัมพันธ์อันดีกับหัวหน้างาน ความมั่นคงในงาน และความสมดุลในชีวิตการทำงาน (สิรินทร แซ่ฉั่ว, 2553)

3.4.2 การสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย

การสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาคนทำงานในประเทศให้มีสุขภาวะที่ดี คือ กาย จิต วิญญาณ สังคม และปัญญาที่ดีขึ้น อายุยืนยาวขึ้น มั่งคั่งยิ่งขึ้น และมีชีวิตอยู่อย่างมีความหมายมากยิ่งขึ้น รูปแบบการสร้างเสริม "ความอยู่ดีมีสุข" ในปัจจุบัน จึงต้องดำเนินการให้ครอบคลุมรอบด้าน มีผลทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงได้ (Evidence-based) ซึ่งมักเป็นผลสำรวจและนำเสนอเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ ขณะเดียวกันก็ต้องมีการบริหารจัดการข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเพื่อนำมาเป็นกระบวนการขับเคลื่อนการสร้างเสริมความสุขเพื่อให้เกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (Outcome-based) ทั้งนี้ ต้องมีการติดตามประเมินผลความสำเร็จในการสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนทำงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างแท้จริง (ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2555; กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และคณะ, 2555; เฉลิมพล แจ่มจันทร์ และคณะ, 2555; จรัมพร โห้ลำยอง และคณะ, 2556; บุรเทพ โชคธนานุกูล และคณะ, 2556)

ผลการสำรวจ "ความอยู่ดีมีสุข" คนทำงานองค์กรในประเทศไทยรายปี ระหว่าง พ.ศ. 2555 ถึง 2560 ที่ผ่านมา โดยใช้เครื่องมือสำรวจความสุข HAPPINOMETER ซึ่งประกอบด้วยมิติ 9 มิติ ได้แก่ สุขภาพกายดี (Happy body) ผ่อนคลายดี (Happy relax) น้ำใจดี (Happy heart) จิตวิญญาณดี (Happy soul) ครอบครัวดี (Happy family) สังคมดี (Happy society) ใฝ่รู้ดี (Happy brain) การเงินดี (Happy money) และการงานดี (Happy work-life) พบว่า ความสุขในภาพรวมของคนทำงาน มีคะแนนเฉลี่ยระหว่างร้อยละ 57.1 (ต่ำสุดในครึ่งปีแรกของ พ.ศ. 2556) และสูงที่สุดใน พ.ศ. 2558 โดยความสุขในภาพรวมของคนทำงานมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 62.2 อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ความสุขในภาพรวมของคนทำงานในประเทศไทย มีคะแนนเฉลี่ยลดต่ำลงเป็นลำดับ คือ เหลือร้อยละ 59.3 ใน พ.ศ. 2559 และร้อยละ 57.9 ใน พ.ศ. 2560

เมื่อพิจารณารายมิติ พบว่า มิติผ่อนคลายดี (Happy relax) **มีค่าคะแนนเฉลี่ยมิติผ่อนคลายดีต่ำที่สุดในทุกรอบปีสำรวจ** โดยใน พ.ศ. 2556, 2559 และ 2560 มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำกว่า ร้อยละ 50 นับว่าเป็นระดับที่น่าวิตกที่บุคลากรและองค์กรต้องร่วมกันแก้ไขอย่างเร่งด่วน อนึ่ง มิติผ่อนคลายดี (Happy relax) หมายถึง การที่บุคคลสามารถบริหารเวลาในแต่ละวันเพื่อการพักผ่อนได้อย่างมีคุณภาพ พอใจกับการบริหารจัดการปัญหาของตนเอง และทำชีวิตให้ง่าย สบายๆ ประกอบด้วย 5 ตัวชี้วัด ได้แก่ ความพอเพียงในการพักผ่อน กิจกรรมหย่อนใจ ความเครียดทั่วๆ ไป ชีวิตเป็นไปตามที่คาดหวัง และการจัดการกับปัญหาในชีวิต

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่ายินดีที่คนไทยมีมิติจิตวิญญาณดี (Happy soul) โดย**มีค่าคะแนนเฉลี่ยมิติจิตวิญญาณดีสูงที่สุดในทุกรอบปีสำรวจ** โดยตั้งแต่ พ.ศ. 2555 ถึง 2560 มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าร้อยละ 65 นับว่า เป็นระดับที่น่ายินดีที่บุคลากรและองค์กรต้องร่วมกันรักษาและสนับสนุนมิตินี้ให้มีค่าคะแนนสูงยิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง สำหรับมิติจิตวิญญาณดี (Happy soul) หมายถึง การที่บุคคลมีความตระหนักถึงคุณธรรม และศีลธรรม รู้แพ้รู้ชนะ รู้จักให้ และมีความกตัญญูรู้คุณ ประกอบด้วย 5 ตัวชี้วัด คือ การทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม/ศาสนา การให้ทานและการปฏิบัติกิจตามศาสนาเพื่อให้จิตใจสงบ การยกโทษและให้อภัยอย่างจริงใจต่อผู้สำนึกผิด การยอมรับและขอโทษในความผิดที่ทำหรือมีส่วนรับผิดชอบ และ การตอบแทนหรือช่วยเหลือผู้มีพระคุณ

ตาราง 3.4.1 ค่าคะแนนความสุขของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย จำแนกตามรายมิติ ระหว่าง พ.ศ. 2555 – 2560

พ.ศ.	Happy body	Happy relax	Happy heart	Happy soul	Happy family	Happy society	Happy brain	Happy money	Happy work–life	Total
ม.ค.–มิ.ย. 2555	61.6	51.3	67.3	68.6	62.5	56.2	62.2	55.7	60.5	61.1
ก.ค.–ธ.ค. 2555	61.5	52.0	67.9	68.8	59.4	57.4	61.8	55.3	59.9	60.9
ม.ค.–มิ.ย. 2556	57.4	48.5	65.4	66.7	56.0	53.6	59.6	50.2	54.6	57.1
ก.ค.–ธ.ค. 2556	60.6	50.9	67.3	68.2	58.7	56.1	62.6	53.9	59.3	60.2
2557	62.3	52.0	67.9	69.1	60.6	57.6	62.4	54.1	60.5	61.2
2558	62.7	52.2	68.8	69.5	60.6	59.7	63.1	55.3	61.3	62.2
2559	60.3	48.2	65.7	67.9	56.7	55.1	58.8	52.0	60.0	59.3
2560	59.3	48.9	63.2	67.4	57.9	55.3	58.4	50.7	60.0	57.9

ค่าคะแนนเฉลี่ยความสุขรายมิตินี้ สามารถบ่งชี้ได้ว่า มีมิติใดที่คนและองค์กรต้องให้การสร้างเสริมสนับสนุนเพื่อ "ความอยู่ดีมีสุข" ของคนทำงานในองค์กร โดยเริ่มจากมิติที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำสุดเป็นลำดับๆ ไป โดยรูปแบบการดำเนินการสร้างเสริม "ความอยู่ดีมีสุข" นี้ จะเกิดจากการบริหารจัดการองค์ความรู้และการขับเคลื่อน "ความอยู่ดีมีสุข" คนทำงานในองค์กร ด้วยการพัฒนาศักยภาพของ "นักสร้างสุข" ในองค์กร ด้วยหลักสูตร การบริหารจัดการองค์ความรู้สู่ความสุขในการทำงาน: Routine to Happiness (R2H) นักสร้างสุขจะพัฒนาแผนปฏิบัติการสร้างสุขเพื่อดำเนินการ และติดตามประเมินผล เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้

แผนปฏิบัติการสร้างสุขสามารถบริหารจัดการให้ "ความอยู่ดีมีสุข"คนทำงานเกิดผลและวัดความสำเร็จได้ทั้งในระดับผลผลิตและผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม สามารถเป็นต้นแบบให้กับองค์กรที่ต้องการ พัฒนาสร้างเสริม "ความอยู่ดีมีสุข" คนทำงานให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

3.5 มิติรายได้

ประเทศไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมมาช้านานมีทรัพยากรทางธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก จนมีสำนวนไทยคุ้นหูว่า ***"ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว"*** ที่เราได้ยินกันตั้งแต่สมัยเด็กๆ จากปู่ย่า ตายาย หรือพ่อแม่ของเราเอง จากสำนวนไทยสั้นๆ ที่ประกอบกันไม่กี่คำสามารถสะท้อนถึงความมั่งคั่งทางด้านอาหาร และความอยู่ดีมีสุขของคนไทยได้อย่างชัดเจน *แต่สงสัยไหมว่า??? สังคมไทยมีอู่ข้าวอู่น้ำอันอุดมสมบูรณ์ขนาดนี้ ทำไมคนไทยจึงมี "คนจน" อยู่เป็นจำนวนมาก และเป็นประเทศที่ติดกับดักรายได้ปานกลางอย่างน้อย 40 ปีมาแล้ว*

เมื่อสภาพสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เป็นสังคมบริโภคนิยมเพิ่มมากขึ้น วัยแรงงานเริ่มละทิ้งถิ่นฐานของตนเข้ามาเป็นแรงงานในเมืองใหญ่ เศรษฐกิจสาขาเกษตรกรรมจึงถูกลดความสำคัญลงไป ในขณะที่เศรษฐกิจสาขาอื่น อาทิ อุตสาหกรรม การค้าและการพาณิชย์ และภาคบริการ กลับมีความสำคัญขึ้นมาแทนที่ ภาครัฐมีนโยบายมุ่งเสริมสร้างศักยภาพในเศรษฐกิจสาขาเหล่านี้อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันมาตรการเสริมสร้างศักยภาพเศรษฐกิจในสาขาดังกล่าวนั้นมักก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิประโยชน์ของเกษตรกรไปพร้อมๆ กันด้วย และทุกรัฐบาลที่ผ่านมาต่างมีนโยบายลงทุนสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานเพื่อดึงดูดนักลงทุนต่างชาติให้เข้ามาลงทุนสร้างฐานการผลิตภาคอุตสาหกรรมในไทยเพื่อกระตุ้นการส่งออก โดยให้เหตุผลว่าเป็นการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนไทย มีการออกกฎหมายที่เอื้อประโยชน์ให้กับนายทุน และใช้งบประมาณจำนวนมหาศาลเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในภาคส่วนนี้ แม้ว่ารัฐบาลจะมีการลงทุนเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรม แต่ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างต่อเนื่อง มีผู้คนเป็นจำนวนมากที่ต้องประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจและมีความยากลำบากในการหารายได้เพื่อการดำรงชีพ เป็นที่ประจักษ์ว่าปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของความอยู่ดีมีสุข ได้กลายเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง ยาวนาน และยากต่อการแก้ไข

3.5.1 รายได้ ค่าใช้จ่าย หนี้สินครัวเรือน ในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากเศรษฐกิจโลก ซึ่งประเทศพัฒนาแล้วมีอิทธิพลในการกำหนดระบบเศรษฐกิจ การใช้ทรัพยากร พลังงาน และการค้าต่างๆ ยิ่งในกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีความเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยจึงตกอยู่ในสภาวะที่ต้องดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด บางครอบครัวอาจมีภาระค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงหรือมีรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย จนนำไปสู่ภาวะของการมีหนี้สิน ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเหล่านี้ได้ลดน้อยถอยลงอย่างรวดเร็ว

จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา พบว่า ครัวเรือนไทยมีรายได้และค่าใช้จ่ายใกล้เคียงกัน รายได้อาจจะสูงกว่าค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อย ซึ่งแนวโน้มทั้งรายได้และค่าใช้จ่ายเมื่อเปรียบเทียบกันในแต่ละปีไม่ค่อยมีความแตกต่างกันมากนัก แต่หากพิจารณาด้านหนี้สิน จะเห็นได้ว่ามีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ (รูป 3.5.1)

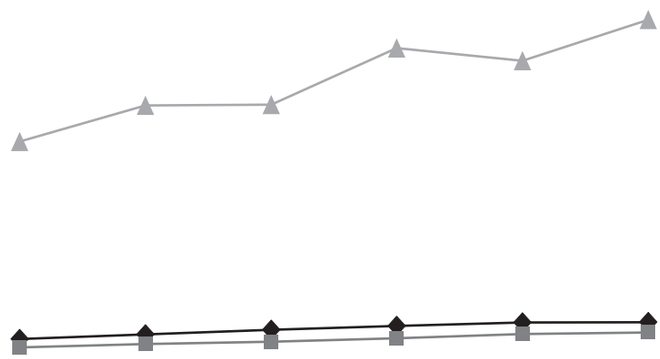

	2550	2552	2554	2556	2558	2560
รายได้/เดือน	18,660	20,903	23,236	25,194	26,915	26,973
ค่าใช้จ่าย/เดือน	14,500	16,205	17,403	19,061	21,157	21,897
หนี้สิน	116,681	134,699	134,900	163,087	156,770	177,128

รูป 3.5.1 แสดงรายได้ ค่าใช้จ่าย และหนี้สิน พ.ศ. 2550–2560

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2550–2559; 2560ก)

3.5.2 สถานการณ์ความยากจนในประเทศไทย

จากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ระหว่าง พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2559 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า สัดส่วนคนจนแปรผกผันกับเส้นความยากจน กล่าวคือ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2559 สัดส่วนของคนยากจนลดลง จากที่ใน พ.ศ. 2550 มีสัดส่วนร้อยละ 20.04 ลดลงเหลือร้อยละ 8.60 ใน พ.ศ. 2559 และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนจะเห็นได้ว่า โดยภาพรวมแล้ว ประชากรยากจนมีรายได้เพิ่มขึ้น คือ เพิ่มจาก 2,006 บาทต่อเดือน ใน พ.ศ. 2550 เป็น 2,667 บาท ใน พ.ศ. 2559 โดยเฉลี่ยแล้วเส้นความยากจนขยับขึ้นปีละประมาณ 70 บาท ซึ่งหมายความว่า ประชากรไทยมีรายได้เพิ่มขึ้นแม้ว่ารายได้จะยังคงอยู่ต่ำกว่าเส้นความยากจนก็ตาม (รูป 3.5.2)

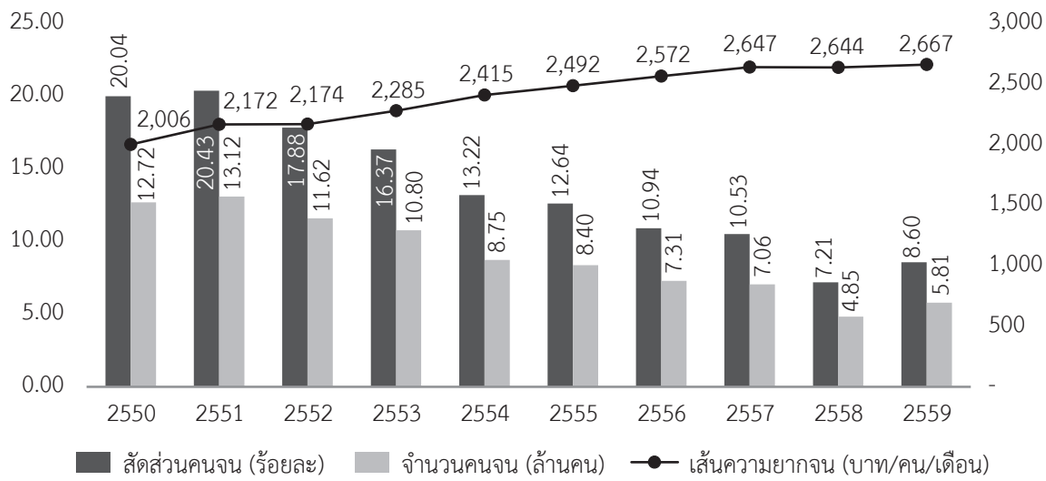

รูป 3.5.2 แสดงเส้นความยากจน สัดส่วนคนจน และจำนวนคนจน ปี พ.ศ. 2550–2559

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2550–2559)

เมื่อพิจารณาเส้นความยากจนรายภาคประจำปี พ.ศ. 2559 พบว่า ความยากจนยังคงกระจุกตัวหนาแน่นอยู่ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย 2,396 บาทต่อเดือนซึ่งต่ำกว่าเส้นความยากจนในภาพรวมของประเทศ สำหรับเส้นความยากจนภาคกลางอยู่ที่ 2,841 บาทต่อเดือน และภาคใต้ 2,731 บาท/เดือน ซึ่งสูงกว่าเส้นความยากจนในภาพรวมทั่วประเทศ (รูป 3.5.3)

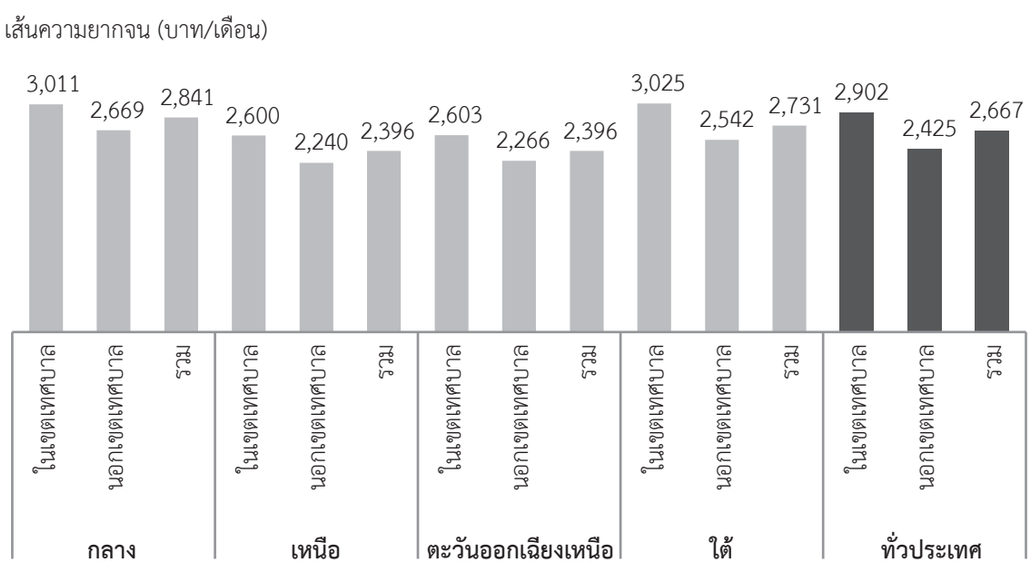

รูป 3.5.3 แสดงเส้นความยากจน

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2559, สำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลโดยสำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สศช.

จากที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น หากพิจารณาเส้นความยากจนรายภาคแล้ว พบว่า คนจนส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ และอยู่นอกเขตเทศบาล ข้อเท็จจริงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำและการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคมไทย นอกจากนี้ หากพิจารณาจำนวนคนจนในปี พ.ศ. 2559 พบว่า ประเทศไทยมีคนจนอยู่เกือบ 6 ล้านคน คิดเป็นประมาณร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศ ซึ่งกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค แม้ว่าในหลายรัฐบาลที่ผ่านมามีมาตรการให้ความช่วยเหลือโดยการให้เงินสงเคราะห์ อาทิ การแจกเบี้ยยังชีพให้กับผู้สูงอายุ ซึ่งถือว่าเป็นนโยบายที่ดี อย่างไรก็ตาม มาตรการดังกล่าวเป็นการให้ความช่วยเหลือประชาชนได้ชั่วคราว ไม่มีความความยั่งยืน หากมองภาพที่เล็กลงในเชิงของครัวเรือนหรือบุคคล การยึดหลัก ***"ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง"*** ซึ่งเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 มีพระราชดำรัสแก่ชาวไทยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา และถูกพูดถึงอย่างชัดเจนในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเงินในเอเชีย พ.ศ. 2540 หรือ*วิกฤติต้มยำกุ้ง* จะทำให้คนไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งหลัก "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระราชทานเป็นแนวคิดแก่คนไทย โดยให้เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำต่างๆ บนความพอประมาณไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่พอประมาณ ความมีเหตุผล หมายถึง การใช้หลักเหตุผลในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรอบตัว ปัจจัยเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องอาศัยความรู้และคุณธรรมเป็นเงื่อนไขพื้นฐาน เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังในการดำเนินชีวิตและการประกอบการงาน ส่วนเงื่อนไขคุณธรรม คือ การยึดถือคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร การมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปันให้กับผู้อื่น ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็คือรากฐานของความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคมอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ในการแก้ไขปัญหาความยากจนนั้น รัฐบาลมีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงระบบบริหารงานภาครัฐให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น กล่าวคือ รัฐบาลควรมีการปรับกระบวนทัศน์และบทบาทของหน่วยงานภาครัฐ ให้มีการจัดทำแผนงานและโครงการที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีความสอดคล้องกันในทุกองคาพยพ โดยรัฐบาลจำเป็นต้องมีการปรับปรุงระบบงบประมาณให้มีการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น เพื่อท้องถิ่นจะได้จัดทำโครงการต่างๆ ที่เหมาะสม สอดคล้องและเอื้อต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของครัวเรือนและบุคคลตามบริบทของแต่ละพื้นที่

นอกจากนี้ ใน พ.ศ. 2560 รัฐบาลมีมติเห็นชอบในหลักการโครงการสำรวจข้อมูลผู้มีรายได้น้อย ตามข้อเสนอของกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติได้ดำเนินโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐ ปี พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีรายได้น้อยเข้ามาลงทะเบียนในระหว่างวันที่ 3 เมษายน ถึง 15 พฤษภาคม 2560 ซึ่งในขณะนั้นมีผู้มาลงทะเบียนเพื่อแสดงตนว่าเป็นผู้มีรายได้น้อย เพื่อขอรับสวัสดิการที่จัดให้โดยภาครัฐจำนวน 14.16 ล้านคน และมีกำหนดจัดเก็บข้อมูลตามบัญชีรายชื่อของสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ระหว่างวันที่ 20 กรกฎาคม–18 สิงหาคม 2560 ซึ่งข้อมูลที่จัดเก็บได้มีจำนวน 13.43 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 94.8

ส่วนที่เหลืออีก ร้อยละ 5.2 ยังไม่ได้ทำการจัดเก็บเนื่องจากสิ้นสุดคาบการจัดเก็บข้อมูล การจัดสำรวจข้อมูลผู้มีรายได้น้อยครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลในการที่จะจัดสรรสวัสดิการจากภาครัฐให้มีประสิทธิภาพเพื่อให้ผู้มีรายได้น้อยมีคุณภาพชีวิตและเพิ่มความอยู่ดีมีสุขให้กับพวกเขาโดยตรง นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำและปัญหาด้านการกระจายรายได้ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่และมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดของสังคมไทย

การทำงานเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของชีวิต บางคนถึงขั้นกล่าวว่า การทำงานคือคุณค่าของชีวิตก็ว่าได้ คงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การทำงานนำมาซึ่งรายได้ที่ใช้สำหรับดำรงชีวิต โดยแนวคิดคนเราเมื่อเรียนจบอยู่ในวัยแรงงานก็จะทำงาน รับราชการบ้าง ทำงานเอกชนบ้าง ทำการเกษตรหรือประมง แล้วแต่จะเลือก จวบจนอายุเกษียณบางคนก็จะหยุดทำงาน แต่ในขณะที่บางคนก็ยังคงทำงานอยู่ เดือนกุมภาพันธ์ 2561 ผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงานมีจำนวนทั้งสิ้น 38.42 ล้านคน ซึ่งประกอบด้วยผู้มีงานทำ 37.6 ล้านคน ผู้ว่างงาน 4.91 แสนคน และผู้รอฤดูกาล 3.29 แสนคน ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทศกาลแรงงานกับช่วงเวลาเดียวกันของปี 2560 พบว่า จำนวนผู้มีงานทำลดลง 8 หมื่นคน (จาก 37.68 ล้านคน เป็น 37.60 ล้านคน) ผู้ว่างงานเพิ่มขึ้น 6.1 หมื่นคน (จาก 4.3 แสนคน เป็น 4.91 แสนคน) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561)

ทั้งนี้ในการทำงานมีแรงงานที่ประสบอันตรายและเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากการทำงานอีกด้วย ซึ่งระดับความรุนแรงก็มีแนวโน้มลดลงเกือบทั้งหมด ยกเว้นเรื่องการสูญเสียอวัยวะ กับทุพพลภาพที่ลดลงและเพิ่มขึ้นสลับกัน โดยพบว่า ในปี 2550 และปี 2559 การตายที่เกิดจากการทำงานลดลง จาก 741 ราย เป็น 584 ราย การเจ็บป่วยและหยุดงานเกิน 3 วัน จาก 50,525 ราย เป็น 26,829 ราย (รายละเอียดตาราง 3.5.1)

ตาราง 3.5.1 จำนวนการประสบอันตรายและการเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงาน จำแนกตามความรุนแรง พ.ศ. 2550–2559

พ.ศ.	จำนวนลูกจ้าง	ความรุนแรง (ราย)					
		ตาย	ทุพพลภาพ	สูญเสียอวัยวะ	หยุดงานเกิน 3 วัน	หยุดงานไม่เกิน 3 วัน	รวม
2550	8,178,180	741	16	3,259	50,525	144,111	198,652
2551	8,135,606	613	15	3,096	45,719	127,059	176,502
2552	7,993,923	597	8	2,383	39,850	106,598	149,436
2553	8,177,618	619	11	2,144	39,919	103,813	146,511
2554	8,222,960	590	4	1,630	75,769	91,699	129,632
2555	8,575,398	717	19	1,818	36,166	93,106	131,826
2556	8,901,624	635	28	3,036	31,419	76,776	111,894
2557	9,132,756	603	11	1,463	29,254	68,903	100,234
2558	9,336,317	575	6	1,324	27,845	65,924	95,647
2559	9,449,987	584	12	2,290	26,829	60,773	89,488

ที่มา: สำนักงานกองทุนเงินทดแทน, กระทรวงแรงงาน (2560)

ในจำนวนผู้มีงานทำของปี 2560 พบว่า 52.2% หรือราว 20.8 ล้านคน (จาก 37.7 ล้านคน) เป็นแรงงานนอกระบบ เป็นชาย 11.5 ล้านคน เป็นหญิง 9.3 ล้านคน โดยมากกว่าครึ่งทำงานในภาคเกษตรกรรม รองลงมาอยู่ในภาคการค้าและการบริการ และภาคการผลิต ตามลำดับ สำหรับการได้รับการบาดเจ็บหรืออุบัติเหตุจากการทำงาน จำนวน 3.1 ล้านคน ส่วนใหญ่เกิดจากการถูกของมีคมบาดมากที่สุด (64%) รองลงมาเป็นพลัดตกหกล้ม (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560ข.)

ทั้งนี้ปัญหาจากการทำงานที่แรงงานนอกระบบต้องการให้ภาครัฐช่วยเหลือมากที่สุด คือ ปัญหาเกี่ยวกับค่าตอบแทน (56%) สำหรับปัญหาสภาพแวดล้อมในการทำงานที่แรงงานนอกระบบ ประสบมากที่สุด คือ อิริยาบถในการทำงาน (ไม่ค่อยได้เปลี่ยนลักษณะ ท่าทางในการทำงาน) (43.3%) ส่วนปัญหาความไม่ปลอดภัยในการทำงานที่แรงงานนอกระบบ ประสบเป็นส่วนใหญ่ได้รับสารเคมีเป็นพิษ (62.4%) (รายละเอียดตาราง 3.5.2)

ตาราง 3.5.2 ปัญหาการทำงานนอกระบบที่สำคัญ พ.ศ. 2560

ปัญหาด้านการทำงาน	ร้อยละ
ปัญหาจากการทำงาน	
ค่าตอบแทน	56.0
งานหนัก	14.7
งานขาดความต่อเนื่อง	16.1
ปัญหาจากสภาพแวดล้อม	
แสงสว่างไม่เพียงพอ	13.5
ฝุ่น ละออง ควัน กลิ่น	26.6
อิริยาบถในการทำงาน	43.3
ปัญหาจากความไม่ปลอดภัย	
สารเคมีเป็นพิษ	62.4
เครื่องจักรเครื่องมือที่เป็นอันตราย	17.3
ได้รับอันตราย ระบบหู/ตา	4.5

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560ข)

แรงงานนอกระบบที่มีปัญหาความไม่ปลอดภัยจากการทำงานมีราว 2.6 ล้านคน โดยมากกว่าครึ่งเกิดจากสารเคมีเป็นพิษ รองลงมาเกิดจากเครื่องจักรเครื่องมือที่เป็นอันตราย (ตาราง 3.5.3)

ตาราง 3.5.3 แรงงานนอกระบบ จำแนกตามปัญหาความไม่ปลอดภัยในการทำงาน พ.ศ. 2560

ปัญหาจากความไม่ปลอดภัยในการทำงาน	จำนวน (พันคน)
สารเคมีเป็นพิษ	1,593.1
เครื่องจักรเครื่องมือที่เป็นอันตราย	441.7
ได้รับอันตราย ระบบหู/ตา	114.0
ทำงานในที่สูง ใต้น้ำ ใต้ดิน	113.8
ความไม่สงบ ก่อการร้าย	94.8
อื่นๆ	99.3
ไม่ทราบ	95.1
รวม	**2,551.8**

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560ข)

3.5.3 ปัญหาความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย

จากการชะลอตัวของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการหดตัวของการส่งออก โดยในปี 2011 ธนาคารโลกได้ประกาศให้ประเทศไทยเลื่อนฐานะจากประเทศที่มีรายได้ปานกลางระดับต่ำ (Lower-middle-income country) สู่ประเทศที่มีรายได้ปานกลางระดับสูง (Upper-middle-income country) แต่จากการชะลอตัวลงอย่างมากของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ประเทศไทยคงต้องอยู่ในสภาพประเทศที่รายได้ปานกลางต่อไปอีกหลายปี เช่นเดียวกับอีกหลายประเทศทั่วโลก ซึ่งคำว่า "กับดักรายได้ปานกลาง" (Middle-income trap) หมายถึง สภาพของประเทศสามารถพัฒนาจากประเทศยากจนที่มีรายได้ต่ำเข้าสู่ประเทศที่มีรายได้ปานกลาง แต่ก็ต้อง "ติดหล่ม" อยู่ในสภาพรายได้ปานกลาง โดยไม่มีแนวโน้มที่จะก้าวไปสู่ประเทศที่มีรายได้สูง จากการศึกษาที่ผ่านมา ประเทศต่างๆ ในโลกมีเพียงไม่กี่ประเทศที่สามารถหลุดพ้นจากกับดักรายได้ปานกลาง เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี และไต้หวัน ส่วนประเทศที่ติดอยู่ในกับดักรายได้ปานกลางนั้นมีจำนวนมาก เช่น ประเทศต่างๆ ในอเมริกาใต้ ในประเทศที่มีการเจริญเติบโตช้า อาจต้องใช้เวลานานหลายทศวรรษจึงสามารถก้าวสู่ประเทศที่มีรายได้สูงได้ ซึ่งอาจใช้เวลา 10-15 ปี ส่วนประเทศอื่นๆ ที่มีการเจริญเติบโตแต่ไม่สามารถเลื่อนขึ้นจากรายได้ปานกลางเป็นรายได้สูงเป็นเวลานานหลายทศวรรษนั้น ถือได้ว่าเป็นประเทศที่ติดอยู่ในกับดักรายได้ปานกลาง ในความเป็นจริงประเทศต่างๆ ในโลกไม่ว่าจะมีระดับรายได้มากน้อยเพียงใด ล้วนมีโอกาสติดหล่มหรือติดกับดักการเจริญเติบโตช้าหรือถึงกับมีการถดถอยในการพัฒนาเศรษฐกิจ เมื่อหลายสิบปีก่อนนักเศรษฐศาสตร์ที่ศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจมีการกล่าวถึง "วงจรชั่วร้ายของความยากจน" (Vicious cycle of poverty) ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศยากจนหลายประเทศ คือ ตกอยู่ในวงจรความยากจนโดยไม่สามารถหลุดพ้นได้ เนื่องจากสาเหตุหลายประการ คือ มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจต่ำ แต่กลับมีประชากรเพิ่มขึ้นในอัตราสูง ทำให้รายได้เฉลี่ยของประชากรตกต่ำ มีการบริโภค การออม การลงทุนในระดับต่ำ เมื่อเป็น

เช่นนี้เศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ก็ไม่มีทางที่จะหลุดพ้นจากความยากจนได้ นอกจากประเทศที่มีรายได้ต่ำแล้ว ถ้าหันมาพิจารณาประเทศที่มีรายได้สูง จะพบว่าประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่มีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจต่ำและบางประเทศถึงกับมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ติดลบเป็นเวลาต่อเนื่องกันหลายปี จะเห็นได้ว่าประเทศที่มีรายได้สูงก็มี "กับดัก" การชะงักงันของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงไม่เป็นเพียงประเทศที่มีระดับรายได้ปานกลางเท่านั้นที่มี "กับดัก" ประเทศต่างๆ ในทุกระดับรายได้ล้วนมีปัญหาการชะงักงันหรือการถดถอยทางเศรษฐกิจได้ทั้งนั้น

การพัฒนาประเทศในปัจจุบันมักมุ่งเน้นไปที่การขยายตัวทางเศรษฐกิจ (GDP growth) และการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจเป็นหลัก อันที่จริงแล้วในการพัฒนาประเทศนั้นมิได้หมายถึงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ควรจะครอบคลุมไปถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในทางที่ดีขึ้น เช่น การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม การมีคุณภาพชีวิตของคนในประเทศเป็นไปในทางที่ดีขึ้น และการลดความเหลื่อมล้ำในด้านต่างๆ ของคนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายรายได้ซึ่งเป็นตัวแปรหนึ่งที่แสดงถึงความสามารถของประชากรในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิต ในการขยายตัวทางเศรษฐกิจยังไม่กระจายผลประโยชน์ไปในวงกว้างได้อย่างทั่วถึงจึงเกิดการกระจุกตัวของการเติบโตในบางพื้นที่จนนำไปสู่ปัญหาความเหลื่อมล้ำในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านรายได้ ซึ่งสะท้อนได้จากค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคด้านรายได้ (Gini Coefficient) ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ลดลงเพียงเล็กน้อยจาก 0.513 ในปี พ.ศ. 2539 เหลือ 0.445 ในปี พ.ศ. 2558 (รูป 3.5.4) ดังนั้น การกระจายรายได้จึงเป็นตัวแปรที่บ่งชี้ถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศที่สำคัญประการหนึ่ง

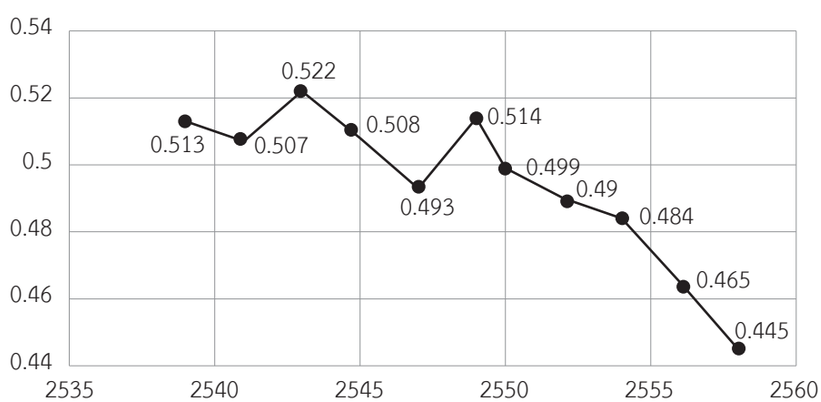

รูป 3.5.4 แสดงค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคด้านรายได้ (Gini Coefficient) ระหว่างปี พ.ศ. 2539–2558

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลโดยสำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สศช.

ปัญหาความเหลื่อมล้ำในด้านต่างๆ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ มักเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ส่งผลกระทบต่อความก้าวหน้าทางด้านการศึกษาและสาธารณสุขของคนในประเทศจนนำไปสู่ปัญหาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเมือง การลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศลดลง ทำให้การเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาวลดลง ซึ่งจากการศึกษาของ IMF (2014) พบว่า ประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำสูงมักมีความเปราะบางในการเติบโตทางเศรษฐกิจในขณะเดียวกันประเทศที่มีความเท่าเทียมกันมักมีการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน

3.5.4 การลดความความเหลื่อมล้ำ

ความเหลื่อมล้ำเป็นปัญหามาจากหลากหลายมิติ หากจะหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือลดความเหลื่อมล้ำได้ นำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของสังคมโดยรวม จึงมิได้เพียงจำกัดแต่ในแนวทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น หากต้องพิจารณาด้านอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น ด้านสังคม นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ การเมือง หรือด้านอื่นๆ ประกอบด้วย เพราะในแต่ละด้านมีความสำคัญที่เชื่อมโยงกันในแง่ของการขับเคลื่อนประเทศ ปัจจัยที่สำคัญน่าจะเริ่มจาก

*1) ปัจจัยเชิงสถาบัน*มาก่อน โดยเริ่มจากโครงสร้างอำนาจทางการเมือง ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้มีอำนาจในการขับเคลื่อนกลไกทางเศรษฐกิจ มีหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ภาครัฐมีหน้าที่ทำให้การกระจายรายได้เกิดความเท่าเทียมกัน โครงสร้างอำนาจทางการเมืองของกลุ่มประเทศ NIEs (Newly Industrializing Economies) เช่น เกาหลี ไต้หวัน มีลักษณะที่เรียกว่า Growth–Enhancement Governance (GEG) เป็นยุคที่ประสบความสำเร็จในการยกระดับอัตราขยายตัวทางเศรษฐกิจแต่ยังประสบปัญหาของความเหลื่อมล้ำเหมือนกับประเทศไทย โครงสร้างทางการเมืองประเทศในกลุ่ม NIEs เป็นโครงสร้างที่ลดโอกาสของ Rent seeking สำหรับค่าเช่าทางเศรษฐกิจที่ไม่เอื้อต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (Unproductive rent) (Khan, 2014) ดังนั้น การที่ป้องกัน Unproductive rent seeking มีผลต่อเนื่องไปถึงระดับการผูกขาดค่าเช่าทางเศรษฐกิจมีไม่มากเท่าประเทศที่มี Rent seeking แบบ Unproductive ซึ่งเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมีการเปิดโอกาสให้คนหลากหลายกลุ่มเข้ามาสร้าง Productive rent อันเป็นกระบวนการหนึ่งของการขายตัวทางเศรษฐกิจแบบมีส่วนร่วม หรือ Inclusive growth ส่งผลให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการป้องกันมิให้ความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มทุนขยายมากเกินไป ในขณะเดียวกันรัฐบาลต้องมีคุณภาพด้วยเนื่องจากเป็นภาคที่ต้องนำนโยบายไปปฏิบัติ แม้ว่ารัฐบาลจะเป็นคนของประชาชนแต่ก็ยังมีเหตุการณ์คอร์รัปชันซึ่งเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำและความยากจนของคนในชาติมากขึ้น การทุจริตคอร์รัปชันส่งผลให้เศรษฐกิจขยายตัวช้าลง อัตราภาษีที่แท้จริงมีความก้าวหน้าน้อยลง การใช้จ่ายด้านสังคมมีประสิทธิภาพน้อยลง การสะสมทุนมนุษย์จึงลดลงเพราะประชาชนระดับล่างมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาน้อยลงตามไปด้วย ในสังคมที่พบว่ามีความเหลื่อมล้ำมาก โดยคนรวยที่ต้องการคอร์รัปชันสามารถทำได้ง่ายเพราะสังคมโดยรวมที่ประกอบด้วยคนจนขาดความสามารถหรือทรัพยากรที่จะใช้ในการสอดส่องหรือควบคุมพฤติกรรมโกงกินหรือกรณีที่ถูกโกงก็มักจะขาดกลไกหรือศักยภาพในการป้องกันตัวเอง ทำให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบของคนรวยในรูปของการคอร์รัปชันที่เห็นได้อย่างแพร่หลาย นอกจากนี้สังคมที่มีความเหลื่อมล้ำสูงยังมีความสุ่มเสี่ยงต่อการยอมรับการคอร์รัปชันได้โดยง่ายเนื่องจากกฎหมายหย่อนยาน การปราบปรามการทุจริตคดโกงจึงทำได้ยาก

2) มาตรการด้านเศรษฐกิจและสังคม มองเห็นเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน ปัจจัยหลักที่กำหนดแนวโน้มความเหลื่อมล้ำคือความแตกต่างของระดับ "ทุนมนุษย์" และความแตกต่างของระดับ "ทุนทรัพย์หรือทุนทางกายภาพ" จากแนวคิดแบบกว้างๆ ปัญหาความเหลื่อมล้ำเกิดขึ้นได้ใน 3 รูปแบบ คือ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนชั้นกลาง, ช่องว่างระหว่างคนชั้นกลางกับคนจน และช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน (รูป 3.5.5)

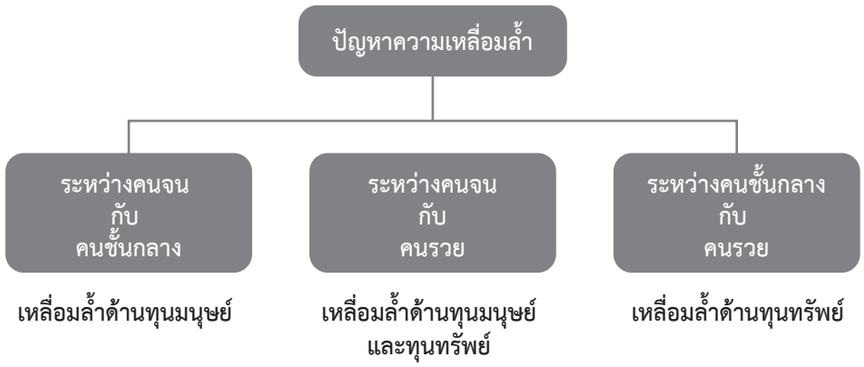

รูป 3.5.5 ปัญหาความเหลื่อมล้ำ

การลดความเหลื่อมล้ำ เพื่อนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของคนไทยโดยรวม ควรมีองค์ประกอบอื่นเพิ่มเติมด้วย นอกจากนโยบายด้านคนและด้านทุน เช่น การลงทุนโครงสร้างพื้นฐานอย่างทั่วถึง นโยบายภาษีซึ่งทำหน้าที่เป็นนโยบายโดยตรงและเป็นการหาเงินทุนให้กับภาครัฐเพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำตามกรอบของรูป 3.5.5 นอกจากนี้ นโยบายเรื่องคนก็เป็นส่วนสำคัญของการลดความเหลื่อมล้ำด้านทุนมนุษย์ อย่างเช่น ด้านการศึกษาและการพัฒนาทักษะที่เหมาะสมกับกำลังแรงงานกลุ่มต่างๆ การศึกษาจึงเป็นนโยบายที่มีศักยภาพในการลดความเหลื่อมล้ำมากที่สุดโดยเฉพาะในคนจนและคนชั้นกลางซึ่งเกี่ยวข้องกับทรัพยากรมนุษย์เป็นหลัก ในด้านการพัฒนาฝีมือแรงงานก็ยังคงมีความสำคัญในคนกลุ่มนี้อยู่ อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังไม่มีระบบการพัฒนาฝีมือแรงงานที่ดีและยังไม่สอดคล้องกับความต้องการ สำหรับนโยบายที่เกี่ยวข้องกับทุนจากนโยบายที่สำคัญของ Piketty (2014) เป็นการให้ทุกประเทศเก็บภาษีแบบอัตราก้าวหน้า เพราะเชื่อว่าความเหลื่อมล้ำ จะมากขึ้นเรื่อยๆ ตราบใดที่อัตราผลตอบแทนของทุนสูงกว่าอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การลดความเหลื่อมล้ำจึงสามารถลดอัตราผลตอบแทนของทุนให้น้อยลง ซึ่ง Piketty ไม่ค่อยเชื่อว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้วจะเพิ่มสูงกว่าปัจจุบันได้ ส่วนการที่เขาเสนอให้เก็บภาษีทั่วโลกเพื่อหลีกเลี่ยงเจ้าของทุนที่จะหนีภาษีไปสู่ประเทศที่ไม่เก็บภาษีหรือเก็บในอัตราต่ำ ซึ่งข้อเสนอเช่นนี้มีทั้งคนที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย และมีข้อเสนอว่าทำไมจึงไม่หาแนวทางเพิ่มอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจในลักษณะ Inclusive growth แต่ข้อเสนอนี้ก็เป็นไปได้ยากในทางปฏิบัติเพราะจะให้ทั่วโลกใช้นโยบายเก็บภาษีจากทุนในลักษณะเดียวกัน อัตราเดียวกัน หรือโครงสร้างเดียวจึงเป็นไปได้ยากมาก นอกจากนี้ ในด้านนโยบายการคลังก็เป็นกลไกที่จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำในลักษณะ Redistributive คือ รัฐบาลจัดเก็บภาษีจากผู้มีรายได้สูง และทำการใช้จ่ายรายได้ที่จัดเก็บได้โดยให้ประโยชน์ตกกับผู้มีฐานะด้อยกว่าอย่างทั่วถึง แต่ในประเทศไทยไม่ค่อยมีการศึกษาเรื่องการกระจายตัวของภาระภาษีและผลประโยชน์จากการใช้จ่ายภาครัฐเนื่องจากข้อจำกัดของข้อมูลและขาดแบบจำลองที่เหมาะสมและเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าระบบภาษีของไทยนั้นจัดเก็บไม่ทั่วถึง ทำให้สัดส่วนรายได้ภาษีต่อรายได้ประชาชาติของไทยต่ำกว่าที่ควรจะเป็น สาเหตุหลักๆ ที่เก็บภาษีได้น้อยเป็นเพราะเก็บจากฐานทุนและฐานทรัพย์สินน้อย ประกอบกับ

เศรษฐกิจของไทยอยู่นอกระบบจำนวนมากจึงส่งผลให้เกิดความไม่เสมอภาคต่อระบบภาษีของคนไทยด้วยกัน นอกจากนี้ ระบบภาษียังเอื้อประโยชน์ให้กับอาชีพในบางกลุ่มด้วย

3.5.5 นโยบายภาษีอากรกับการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และความมั่งคั่ง

ช่องว่างจากนโยบายการพัฒนาประเทศในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ทำให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ที่ผ่านมา ประเทศไทยใช้นโยบายเศรษฐกิจแนวทางเสรีนิยมเป็นหลัก โดยเน้นการขยายตัวของเศรษฐกิจภายใต้การขับเคลื่อนโดยภาคเอกชน อย่างไรก็ตาม นโยบายด้านเศรษฐกิจดังกล่าวได้ท้าทายความอยู่ดีมีสุขของคนในชาติ ทั้งนี้เพราะข้อจำกัดที่สำคัญของแนวทางเสรีนิยมนี้ คือ กลไกตลาดไม่มีหน้าที่ด้านการกระจายรายได้ จึงต้องอาศัยการดูแลจากภาครัฐในเรื่องนี้ ซึ่งรัฐไทยและสังคมไทยเห็นได้ชัดเจนว่า ล้มเหลวในการทำหน้าที่ด้านการกระจายรายได้ โดยหากนำกลุ่มคนที่รวยที่สุดร้อยละสิบมาเทียบกับกลุ่มที่จนที่สุดร้อยละสิบ จะพบว่า ทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างทางรายได้ถึง 25 เท่า หรือหากนำค่า "สัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคด้านรายได้" (Gini Coefficient) มาวัด ก็จะพบว่าอยู่ที่ 0.445 ใน พ.ศ. 2558 (รูป 3.5.4) ซึ่งถือว่าน่าตกใจพอสมควร นั่นเพราะหากค่าสัมประสิทธิ์ฯ เข้าใกล้ 1 มากเท่าไร ก็แปลว่าความเหลื่อมล้ำยิ่งมากขึ้นเท่านั้น แม้ว่าตัวเลขคนจนหรือคนที่มีรายได้ต่ำกว่า 2,492 บาทต่อเดือน[3] มีแนวโน้มลดน้อยลงเรื่อยมา แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการกระจายรายได้กลับไม่เปลี่ยนไปเท่าใดนัก[4]

ในด้านการถือครองทรัพย์สิน[5] พบว่า กลุ่มคนที่รวยที่สุดร้อยละ 20 ถือครองทรัพย์สินมากกว่าร้อยละ 80 ของทรัพย์สินทั้งหมด ส่วนการถือครองที่ดินในประเทศไทยหากวัดจากที่ดินที่มีเอกสารสิทธิเป็นโฉนดที่ดินชัดเจนนั้น พบว่า กลุ่มคนที่รวยที่สุดร้อยละ 10 ถือครองที่ดินไปแล้วมากกว่าร้อยละ 60 คิดเป็นค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคมากถึง 0.89 ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การพัฒนาไม่ถูกกระจายอย่างเท่าเทียม คนไม่มีที่ดินจำนวนมากต้องรุกที่ป่าเพื่อหาที่ดินทำกิน ขณะที่คนที่มีที่ดินมหาศาลกลับปล่อยให้ที่ดินรกร้างไม่ใช้ประโยชน์อะไร ข้อมูลเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นอีกว่า คนที่มีปัจจัยการผลิตในมือสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการพัฒนาประเทศมากกว่าคนที่ไม่มีทรัพยากรในมือ ทำให้ทรัพยากรกระจายได้ไม่เท่าเทียม กลายเป็นการพัฒนาแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา

นโยบายการคลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายภาษีอากรและนโยบายรายจ่ายนับเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของรัฐบาลในการดูแลให้การกระจายรายได้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้นหรือลดความไม่เสมอภาคของการกระจายทรัพยากร ในส่วนของนโยบายภาษีอากร รัฐบาลอาจมีนโยบายที่จะเก็บภาษีโดยทำให้ภาระตกอยู่กับกลุ่มผู้มีรายได้สูงมากกว่ากลุ่มผู้มีรายได้น้อยกว่า ซึ่งจะทำให้การกระจายรายได้ดีขึ้น ในส่วนของนโยบายรายจ่าย หากรัฐบาลเลือกโครงการที่ส่งผลประโยชน์ให้แก่ผู้มีรายได้น้อยมากกว่าผู้มีรายได้มากแล้ว ก็จะช่วยให้การกระจายรายได้ดีขึ้นเช่นกัน

---

[3] ในปี 2555 มีมากกว่า 8.4 ล้านคน หรือร้อยละ 12.64 ของประชากรทั้งหมด

[4] เห็นได้จากค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคด้านรายได้ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ลดลงเพียงเล็กน้อยจาก 0.513 ใน พ.ศ. 2539 เหลือ 0.445 ใน พ.ศ. 2558 (รูป 3.5.4)

[5] วัดจากทรัพย์สินที่มีมูลค่าสูง เช่น บ้าน ที่ดิน ที่อยู่อาศัย ทรัพย์สินเชิงพาณิชย์ หรือยานพาหนะ

นโยบายรัฐที่ผ่านมา มีความพยายามในการแก้ปัญหา ด้วยการกระจายรายได้ให้เป็นธรรมมากขึ้น ทั้งจากการปรับอัตราภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาให้เป็นอัตราก้าวหน้า หรือการใช้เครื่องมือภาษีอื่นๆ ขณะที่นโยบายประชานิยมในอดีตก็พยายามที่จะลดรายจ่าย ไม่ว่าจะเป็นการสร้างระบบเรียนฟรี การให้สวัสดิการรถเมล์–รถไฟฟรี หรือการสร้างระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า 30 บาทรักษาทุกโรค รวมไปถึงการหาวิธีสร้างรายได้ให้คนระดับล่างเพิ่มขึ้น เช่น การปรับขึ้นค่าแรงขั้นต่ำ นโยบายกองทุนหมู่บ้าน และการประกันราคาสินค้าเกษตร อย่างไรก็ตาม เมื่อปฏิบัติจริง นโยบายเหล่านี้กลับดำเนินการอย่างไม่เป็นระบบ ขาดประสิทธิภาพ ตลอดจนมีปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ทำให้ไม่สามารถบรรลุผลสัมฤทธิ์ได้อย่างที่คาดหวังไว้

สำหรับบทความนี้ ชี้ให้เห็นแนวทางการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชาชนโดยอาศัยการปรับเปลี่ยนโครงสร้างภาษีและมุ่งแสดงให้เห็นถึงข้อเท็จจริงของนโยบายด้านภาษีอากรของประเทศซึ่งยังมีช่องว่างสำหรับการพัฒนาอีกมาก ทั้งในเรื่องการจัดเก็บภาษีเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ และเพิ่มความเป็นธรรมในการเก็บภาษีจากประชาชนทุกกลุ่มรายได้

ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนโครงสร้างอัตราภาษีครั้งใหญ่รวมทั้งหมด 3 ครั้ง โดยจุดประสงค์หลักของการปรับโครงสร้างนั้นมุ่งไปที่ความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ การปรับโครงสร้างครั้งใหญ่ที่สุดเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยได้มีการนำระบบภาษีมูลค่าเพิ่มมาใช้แทนภาษีการค้า ตาราง 3.5.4 แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของโครงสร้างภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาในรอบสามทศวรรษที่ผ่านมา

ตาราง 3.5.4 วิวัฒนาการโครงสร้างภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

พ.ศ. 2532		พ.ศ. 2535		พ.ศ. 2556		พ.ศ. 2560	
เงินได้สุทธิ	อัตราภาษี ร้อยละ	เงินได้สุทธิ	อัตราภาษี ร้อยละ	เงินได้สุทธิ	อัตราภาษี ร้อยละ	เงินได้สุทธิ	อัตราภาษี ร้อยละ
0–50,000	5	0–100,000	5	0–150,000	ยกเว้น	0–150,000	ยกเว้น
50,001–200,000	10	100,001–500,000	10	150,001–300,000	5	150,001–300,000	5
200,001–500,000	20	500,001–1,000,000	20	300,001–500,000	10	300,001–500,000	10
500,001–1,000,000	30	1,000,001–4,000,000	30	500,001–750,000	15	500,001–750,000	15
1,000,001–2,000,000	40	4,000,001 ขึ้นไป	37	750,001–1,000,000	20	750,001–1,000,000	20
2,000,001 ขึ้นไป	50			1,000,001–2,000,000	25	1,000,001–2,000,000	25

พ.ศ. 2532		พ.ศ. 2535		พ.ศ. 2556		พ.ศ. 2560	
เงินได้สุทธิ	อัตราภาษีร้อยละ	เงินได้สุทธิ	อัตราภาษีร้อยละ	เงินได้สุทธิ	อัตราภาษีร้อยละ	เงินได้สุทธิ	อัตราภาษีร้อยละ
				2,000,001–4,000,000	30	2,000,001–5,000,000	30
				4,000,001 ขึ้นไป	35	5,000,001 ขึ้นไป	35

ที่มา: กรมสรรพากร (2560) และสำนักงบประมาณของรัฐสภา (2558)
หมายเหตุ: เงินได้สุทธิจากการคำนวณภาษีเงินได้ มีการปรับตลอดโดยได้รับการยกเว้นส่วนที่ไม่เกิน 50,000 บาทแรก ในปี พ.ศ. 2542 ไม่เกิน 80,000 บาทในปี พ.ศ. 2546 และไม่เกิน 150,000 บาท ในปี พ.ศ. 2551

ตาราง 3.5.4 แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างภาษีเงินได้บุคคลธรรมดามีการเปลี่ยนแปลงหลายครั้ง โดยแต่ละครั้งเป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อเพิ่มความเป็นธรรมในการเก็บภาษีและการกระจายรายได้ซึ่งทำให้การเก็บภาษีมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยใน พ.ศ. 2535 โครงสร้างภาษีได้ถูกปรับให้แคบลงเหลือเพียง 5 ช่วงโดยมุ่งเน้นการช่วยเหลือคนมีรายได้น้อย เช่นเดียวกับ พ.ศ. 2556 และ 2560 ที่มีถึง 8 ช่วงเพื่อต้องการเพิ่มความเป็นธรรม อย่างไรก็ตาม โครงสร้างภาษีรายได้บุคคลธรรมดานั้นก็ยังมีข้อด้อยอยู่เพราะถึงแม้จะมีการยกเว้นภาษีให้คนมีรายได้ไม่ถึง 150,000 บาท แต่ยังเว้นช่องว่างเพื่อลดภาระภาษีของคนรวยที่มีรายได้มากอยู่ส่งผลให้ภาระภาษีส่วนใหญ่ไปตกอยู่กับผู้มีรายได้ปานกลาง

โดยทั่วไปภาษีทางอ้อมเป็นภาษีที่มีอัตราแบบถดถอย (Regressive) คือ อัตราภาษีส่วนเพิ่ม (Marginal tax rate) มีค่าน้อยกว่าอัตราภาษีเฉลี่ยเมื่อฐานภาษีใหญ่ขึ้น ทั้งนี้เพราะภาษีทางอ้อมส่วนใหญ่จะจัดเก็บจากมูลค่าหรือราคาสินค้าที่ซื้อขาย มิได้จัดเก็บตามฐานรายได้ของผู้ที่ซื้อสินค้าหรือบริการนั้น ผู้ที่มีรายได้ต่างกันแต่ซื้อสินค้าหรือบริการชนิดเดียวกัน ก็ต้องเสียภาษีเป็นจำนวนเงินที่เท่ากัน ดังนั้นหากพิจารณาสัดส่วนของภาษีเทียบกับรายได้ของผู้ซื้อแต่ละคนแล้ว ผู้ซื้อที่มีรายได้ต่ำกว่าจะรับภาระภาษีมากกว่าผู้ซื้อที่มีรายได้สูงกว่า ในทางกลับกันภาษีทางตรงเป็นภาษีที่มีอัตราก้าวหน้า (Progressive) กล่าวคือ อัตราภาษีส่วนเพิ่มมีค่ามากกว่าอัตราภาษีเฉลี่ยเมื่อฐานภาษีใหญ่ขึ้น นั่นคืออัตราภาษีจะสูงขึ้นเมื่อมีเงินได้เพิ่มขึ้น ดังนั้น หากพิจารณาจากหลักความสามารถที่จะจ่าย (the ability–to–pay principle) ซึ่งเป็นหลักของการจัดเก็บภาษีตามหลักความเสมอภาค กล่าวคือ ผู้ที่มีความสามารถที่จะจ่ายภาษีสูงกว่าหรือผู้มีรายได้สูงก็ควรจะจ่ายภาษีเป็นจำนวนมากกว่าผู้ที่มีความสามารถในการจ่ายภาษีน้อยกว่าหรือผู้มีรายได้ต่ำกว่าแล้ว ภาษีทางตรงจะช่วยให้การกระจายรายได้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้นเนื่องจากผู้ที่มีรายได้สูงจะรับภาระภาษีมากกว่าผู้ที่มีรายได้ต่ำ ในขณะที่ภาษีทางอ้อมทำให้การกระจายรายได้มีความเท่าเทียมกันน้อยลง

สำหรับภาษีเงินได้นั้น ฐานภาษีเงินได้ที่วัดการเก็บภาษีจากเงินได้ของบุคคลถือว่าเป็นเครื่องชี้วัดที่แสดงถึงฐานะและความสามารถทางเศรษฐกิจของบุคคลในการที่จะเสียภาษีที่ดีที่สุด เพราะว่ารายได้เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงระดับอำนาจและพฤติกรรมในการบริโภค การออม และการลงทุนของแต่ละบุคคลได้ค่อนข้างเด่นชัด ฉะนั้นการเก็บภาษีจากฐานเงินได้ของบุคคลจึงสามารถสะท้อนผลในด้านการกระจายรายได้ในสังคมได้ดีที่สุดเช่นกัน โดยโครงสร้างภาษีเงินได้ของไทยในปัจจุบัน ใช้อัตราภาษีแบบก้าวหน้า คือ มีการกำหนดอัตราภาษีสูงต่ำตามระดับรายได้ที่แตกต่างกัน (ดูตาราง 3.5.4) โดยที่อัตราภาษีที่จัดเก็บจะเพิ่มขึ้นเร็วกว่าฐานภาษีที่เพิ่มขึ้น จึงน่าจะทำให้การกระจายรายได้ของประเทศมีความเท่าเทียมเป็นธรรมมากขึ้น

เมื่อพิจารณาระบบภาษีอากรของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 เป็นต้นมา โดยภาพรวมพบว่า โครงสร้างรายได้ของรัฐมีสัดส่วนมาจากภาษีทางอ้อม (ภาษีจากฐานการบริโภค) มากกว่าภาษีทางตรงมาโดยตลอด สะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างของการจัดเก็บภาษีที่ผิดพลาดซึ่งทำให้ภาระภาษีส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้มีรายได้ต่ำมากกว่าผู้มีรายได้สูงกว่า และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การกระจายรายได้เกิดความเหลื่อมล้ำกันมากขึ้น การศึกษาภาระภาษีทางอ้อมในส่วนของภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิต โดยศูนย์บริการวิชาการเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2552) พบว่า ประชากรที่มีรายได้สูงแบกรับภาระภาษีน้อยกว่าประชากรที่มีรายได้น้อย เมื่อ Tax incidence เป็นเช่นนี้ จึงทำให้โครงสร้างการจัดเก็บภาษีทางอ้อมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่ได้สนับสนุนให้การกระจายรายได้ของไทยดีขึ้น ดังนั้นการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของไทยควรอาศัยการปรับปรุงโครงสร้างรายได้ของรัฐโดยเน้นการจัดเก็บภาษีทางตรง ได้แก่ ภาษีจากฐานเงินได้ให้มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ทั้งที่ประเทศไทยมีรูปแบบการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาโดยใช้อัตราก้าวหน้าแต่ในการศึกษาถึงผลกระทบของการกระจายรายได้ของไทยตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันกลับพบว่า โครงสร้างอัตราภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาของไทยยังไม่สามารถช่วยให้การกระจายรายได้ของไทยดีขึ้นเท่าที่ควร กล่าวคือ การกระจายภาระภาษีอยู่ในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและปานกลางมากกว่าผู้ที่มีรายได้มาก (สุปรีย์ ชมบูรณ์, 2548) เนื่องจากลักษณะการกระจายประชากรของไทยจะมีกลุ่มชนชั้นผู้มีรายได้ในระดับกลางและระดับต่ำอยู่มากกว่ากลุ่มผู้มีรายได้ในระดับสูง อีกทั้งยังมีการหลบเลี่ยงภาษีมาก ดังนั้น รัฐควรพิจารณาเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดเก็บภาษีโดยควรปรับโครงสร้างการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาให้มีการขยายขั้นอัตราภาษีเพิ่มมากขึ้นและควรพิจารณาปรับเพิ่มอัตราภาษีสำหรับกลุ่มผู้มีรายได้สูง ซึ่งจะทำให้กลุ่มผู้มีรายได้สูงรับภาระภาษีเพิ่มขึ้น วิธีการดังกล่าวจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดเก็บภาษีที่สะท้อนแนวคิดตามหลักความเสมอภาคตามแนวตั้ง (Vertical equity) ได้ดียิ่งขึ้น กล่าวคือ หากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีมีความเป็นธรรม (Fair) แล้วผู้ที่มีความสามารถในการจ่ายมากกว่าควรจะจ่ายภาษีเป็นจำนวนมากกว่าผู้มีความสามารถในการจ่ายน้อยกว่า นั่นคือ รายได้สูงกว่าเป็นสัดส่วนเท่าใดก็ควรให้จ่ายภาษีมากกว่าเป็นสัดส่วนเท่านั้น นอกจากนี้ หากระบบตลาดมิได้มีความเป็นธรรมในการให้โอกาสการหารายได้กับบุคคลทุกคนแล้ว ผู้ที่มีโอกาสในการแสวงหาประโยชน์จากตลาดมากกว่าจนทำให้มีรายได้สูงกว่าควรจะจ่ายภาษีเป็นสัดส่วนที่สูงขึ้นด้วย (ณัฏฐพงศ์ ทองภักดี, 2558) การปรับโครงสร้างการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาดังกล่าวจะสามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ลงและเพิ่มความเป็นธรรมในสังคมได้

นอกจากนี้ งานศึกษาบางชิ้น อาทิ สุปรียา ชลวีระวงศ์ (2544) และ ธนาศัย ฝักใฝ่ผล (2537) ยังได้ชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างภาษีที่แท้จริงของภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาที่จัดเก็บ ไม่ได้เป็นแบบก้าวหน้าดังที่ได้ประกาศไว้ หากแต่มีโครงสร้างภาษีที่แท้จริงเป็นแบบถดถอย ซึ่งมีสาเหตุจากการยกเว้นภาษี และการมีค่าลดหย่อนประเภทค่าใช้จ่ายเหมาจ่ายอยู่มาก รวมถึงขาดการตรวจสอบการหลีกเลี่ยงและหลบหนีภาษี จึงมีผลต่อภาระภาษีของแต่ละบุคคล ทำให้การกระจายภาระภาษีไม่เท่าเทียมกัน ส่งผลทำให้ความเหลื่อมล้ำของรายได้ยังคงสูงอยู่ ดังนั้น การตรวจสอบการหลีกเลี่ยงหรือการหนีภาษีอย่างเข้มข้น โปร่งใส และมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการพิจารณาปรับปรุงเงื่อนไขในการยกเว้นภาษีและเงื่อนไขของค่าลดหย่อนบางประการ จะช่วยปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีให้เกิดความเป็นธรรมตามหลักความเสมอภาคตามแนวนอน (horizontal equity) ซึ่งจะทำให้บุคคลที่มีความสามารถที่จะจ่ายเท่ากันได้มีภาระภาษีในจำนวนที่เท่ากันด้วย[6]

3.5.6 ความอยู่ดีมีสุขและนโยบายและการแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติภายใต้นโยบายลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐ ปี 2560

นโยบายลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐ ปี 2560 จนถึงปัจจุบัน เพื่อเพิ่มความอยู่ดีมีสุขให้กับประชาชน สรุปได้ดังนี้

1) การเร่งสร้างโอกาส อาชีพ และการมีรายได้ที่มั่นคง การดำเนินงานสำคัญๆ ได้แก่ การพัฒนาระบบการให้บริการด้านแรงงาน โดยการพัฒนา Mobile Application ในชื่อ Smart Labour ผ่านอุปกรณ์สมาร์ทโฟนและแท็บเล็ต ซึ่งรองรับทั้งระบบ Android และ iOS การพัฒนาระบบศูนย์ข้อมูลแรงงานแห่งชาติ (National Labour Center: NLIC) ให้มีการเชื่อมโยงข้อมูลกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การจัดบริการ "M–Powered Thailand ศูนย์พัฒนาอาชีพออนไลน์" โดยความร่วมมือระหว่างกระทรวงแรงงานกับบริษัทไมโครซอฟท์ พัฒนา Application สำหรับหางานทำ/สมัครงาน และบริการอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเป็นช่องทางออนไลน์ การดำเนินงาน "ศูนย์บริการจัดหางานเพื่อคนไทย" (Smart Job Center) การดำเนินงานกองทุนการออมแห่งชาติ (กอช.)

2) การพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคม การดำเนินงานสำคัญๆ ได้แก่ โครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด การให้ความรู้ ตรวจสอบ และกำกับสถานประกอบกิจการและหน่วยงานรัฐวิสาหกิจให้ปฏิบัติตามกฎหมาย ความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน โครงการพัฒนาทักษะอาชีพแก่กลุ่มเสี่ยง

3) โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผู้มีรายได้น้อย ได้แก่ การพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย ผู้สูงอายุ และคนพิการ ตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย 10 ปี (พ.ศ. 2559–2568) โครงการบ้านเคหะประชารัฐ เพื่อให้ประชาชนผู้มีรายได้น้อย ที่ยังไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยได้รับสินเชื่อในเงื่อนไขผ่อนปรน โครงการบ้านธนารักษ์ประชารัฐ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนที่ไม่เคยมีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยมาก่อน

[6] หลักความเสมอภาคตามแนวนอนตั้งอยู่บนแนวความคิดที่ว่า บุคคลที่มีความสามารถที่จะจ่ายเท่ากันควรจะจ่ายภาษีในจำนวนที่เท่ากันด้วย

4) การลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ โครงการสำคัญๆ ได้แก่ โครงการสวัสดิการแห่งรัฐ ลงทะเบียนผู้มีรายได้น้อย โดยกระทรวงการคลังได้เปิดให้ผู้มีรายได้น้อย ให้ลงทะเบียนรอบแรก ปี 2559 และรอบที่ 2 ปี 2560 เพื่อขอรับสวัสดิการ

5) การลดความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ ได้แก่ การจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป เป็นการส่งเสริมให้คนพิการ ผู้ดูแลคนพิการ ผู้มีแนวโน้มจะพิการ สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร สิทธิ สวัสดิการและการบริการ โครงการสนับสนุนการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการ ให้ทุกคนเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้

6) การลดความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษา ได้แก่ โครงการยกระดับคุณภาพโรงเรียนที่ต้องการความช่วยเหลือและพัฒนาเป็นพิเศษอย่างเร่งด่วน หรือโรงเรียน ICU (Intensive Care Unit) โครงการคัดกรองนักเรียนยากจนเพื่อจัดสรรเงินอุดหนุนปัจจัยพื้นฐานนักเรียนยากจนโดย สพฐ. โครงการส่งเสริมการศึกษานอกระบบผ่านทีวีสาธารณะ (ติวเข้มเต็มความรู้) การพัฒนาการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการในระดับอุดมศึกษา

7) การลดความเหลื่อมล้ำด้านสาธารณสุข ได้แก่ การพัฒนาระบบบริการการแพทย์ฉุกเฉินครบวงจรและระบบการส่งต่อโครงการพัฒนาระบบการแพทย์ฉุกเฉินในสถานพยาบาล ปี 2560 โครงการพัฒนาระบบบริหารจัดการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดความเหลื่อมล้ำของคุณภาพ การบริการในระบบประกันสุขภาพ ลดปัญหาด้านเศรษฐกิจจากการจ่ายค่าบริการสุขภาพของประชาชนและลดความเหลื่อมล้ำของระบบประกันสุขภาพ

3.5.7 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการสร้างความอยู่ดีมีสุขทางเศรษฐกิจแก่ประชาชน

การแก้ไขปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมเพื่อเพิ่มความอยู่ดีมีสุขให้แก่ประชาชนในระยะต่อไป ควรเน้นให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพ การยกระดับรายได้ คุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมายที่มีรายได้ต่ำสุด ร้อยละ 40 ให้สามารถเข้าถึงโอกาส และบริการพื้นฐานที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง นอกจากนั้นควรมีการสร้างความเข้มแข็งในระดับฐานรากเพื่อให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงรวมถึงการพร้อมรับประโยชน์จากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจได้ ซึ่งมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย สรุปรายละเอียด ดังนี้

1) การเพิ่มโอกาสในการมีรายได้ตามความสามารถหรือศักยภาพ เพื่อให้แรงงานได้รับค่าตอบแทนที่เหมาะสมตามความสามารถและศักยภาพ โดยเร่งสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบคุณวุฒิวิชาชีพและมาตรฐานอาชีพ และค่าจ้างตามมาตรฐานฝีมือแรงงาน เพื่อให้แรงงานสามารถได้รับค่าตอบแทนตามระดับทักษะแรงงานอย่างเท่าเทียมกัน และเป็นการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตให้กับแรงงานไทย รวมถึงการส่งเสริมการทำงานในระหว่างเรียน เพื่อสร้างประสบการณ์และการมีรายได้ระหว่างเรียน รวมถึงช่วยลดปัญหาการขาดแคลนแรงงานด้วยอีกทางหนึ่ง

2) การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งการเงินฐานรากตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีสิทธิในการจัดการทุนที่ดินและทรัพยากรภายในชุมชน โดยส่งเสริมการประกอบอาชีพของผู้ประกอบการระดับชุมชน การสนับสนุนศูนย์ฝึกอาชีพชุมชน การส่งเสริมการเชื่อมต่อระหว่างเครือข่ายอุตสาหกรรมในพื้นที่กับเศรษฐกิจชุมชน การสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนและสถาบันการศึกษาในการร่วมกันพัฒนาความรู้ในเชิงทฤษฎีและสามารถนำไปประยุกต์

ในใช้ทางปฏิบัติเพื่อสร้างศักยภาพให้กับชุมชนในการประกอบธุรกิจ การสนับสนุนการประกอบธุรกิจแบบวิสาหกิจเพื่อสังคม การส่งเสริมสถาบันการเงินชุมชน การส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน

3) การเร่งวางระบบฐานข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการจัดสวัสดิการ และการให้ความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ ให้สามารถเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างกันได้ เพื่อให้เกิดการบูรณาการจัดสวัสดิการและการให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสม ไม่เกิดความซ้ำซ้อน รวมถึงตรงกับสภาพปัญหาของบุคคล ซึ่งจะช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายด้านงบประมาณ รวมถึงสามารถวางแนวทางการป้องกันไม่ให้บุคคลที่เคยได้รับความช่วยเหลือกลับไปมีสภาพปัญหาเช่นเดิมอีก

4) การส่งเสริมการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ความเหลื่อมล้ำส่วนหนึ่งเกิดจากความไม่รู้หรือไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างเท่าเทียม โดยเร่งรัดดำเนินโครงการเน็ตประชารัฐให้ครอบคลุมหมู่บ้าน การสนับสนุนการพัฒนาแอปพลิเคชั่นที่เหมาะสมและสะดวกต่อการใช้งานของทุกกลุ่มและทุกวัย การสนับสนุนการเรียนการสอนทางไกลและการใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาการเรียนการสอน

5) แนวทางในการแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้จะเกิดผลสำเร็จอย่างยั่งยืน ควรสร้างโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึงเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ เป้าหมายของการจัดสรรงบประมาณทางการศึกษาจึงควรมุ่งเน้นให้ประชาชนทุกระดับรายได้มีโอกาสเข้าถึงการศึกษา ควบคู่ไปกับการยกระดับการศึกษาให้มีคุณภาพสูงขึ้นทั้งในระบบโรงเรียนและนอกโรงเรียน โดยคนที่สำเร็จการศึกษาสามารถนำความรู้มาประกอบอาชีพได้ สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและการผลิตสินค้า เกิดการพัฒนาฝีมือ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเสริมสร้างรายได้ให้แก่ตนเองได้อย่างแท้จริง ซึ่งมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนหลักสูตรการศึกษาให้สอดคล้องและเหมาะสม ปัญหาด้านการศึกษาที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ คุณภาพของบุคลากรครูที่ด้อยกว่ามาตรฐาน ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาการด้อยคุณภาพของนักเรียนและเยาวชนไทยตามมา แนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ การยกระดับคุณภาพของบุคลากรครูให้สูงขึ้น ผลักดันให้อาชีพครูเป็นอาชีพที่มีเกียรติ น่ายกย่อง มีงานทำ รายได้ดี และมั่นคง รวมทั้งการสร้างภาพลักษณ์ของความเป็นครูที่มีคุณธรรม มีจรรยาบรรณ และรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อเป็นแรงจูงใจให้คนเก่งสนใจเลือกที่จะเรียนครู

6) สำหรับนโยบายและมาตรการทางการคลังเพื่อช่วยแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้นั้น แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนได้แก่ นโยบายด้านรายได้ และนโยบายด้านรายจ่าย ดังนี้

นโยบายด้านรายได้

ในส่วนของนโยบายด้านรายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายด้านภาษีซึ่งเป็นเครื่องมือทางการคลังที่สำคัญในการแก้ปัญหาการกระจายรายได้นั้น รัฐควรปรับปรุงโครงสร้างภาษีให้มีลักษณะก้าวหน้ามากขึ้นซึ่งจะเป็นผลทำให้ภาระภาษีตกอยู่กับกลุ่มผู้มีรายได้สูงมากกว่ากลุ่มผู้มีรายได้น้อยกว่า โดยรัฐบาลจำเป็นต้องขยายฐานภาษีทางตรงให้มีสัดส่วนมากขึ้น และในขณะเดียวกันต้องมีการจัดเก็บภาษีทางอ้อมซึ่งเป็นภาษีจากฐานการบริโภคให้มีสัดส่วนที่ลดลง การปรับโครงสร้างการจัดเก็บภาษีดังกล่าวจะทำให้ภาระภาษีของผู้มีรายได้มากมีสัดส่วนที่สูงขึ้น ในขณะที่ภาระภาษีของผู้มีรายได้น้อยจะมีสัดส่วนที่ลดลง

สำหรับโครงสร้างอัตราภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนั้นยังไม่สามารถช่วยให้การกระจายรายได้ของไทยดีขึ้นเท่าที่ควร กล่าวคือ การกระจายภาระภาษียังอยู่ในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและปานกลางมากกว่าผู้ที่มีรายได้มาก ทั้งนี้เนื่องจาก ลักษณะการกระจายประชากรของไทยจะมีกลุ่มชนชั้นผู้มีรายได้ในระดับกลางและระดับต่ำอยู่มากกว่ากลุ่มผู้มีรายได้ในระดับสูง อีกทั้งยังมีการหลบเลี่ยงภาษีมาก ดังนั้นรัฐควรพิจารณาให้มีการขยายขั้นอัตราภาษีเพิ่มมากขึ้นและควรกำหนดอัตราภาษีสำหรับกลุ่มผู้มีรายได้สูงในอัตราที่มากขึ้น รวมไปถึงพิจารณาปรับปรุงเงื่อนไขของการลดหย่อนหรือการได้รับการยกเว้นภาษีบางประการเพื่อทำให้บุคคลที่มีความสามารถที่จะจ่ายเท่ากันได้มีภาระภาษีในจำนวนที่เท่ากัน ซึ่งการปรับปรุงโครงสร้างการจัดเก็บภาษีดังกล่าวจะช่วยทำให้ลดความเหลื่อมล้ำของรายได้ลง นอกจากนี้ รัฐควรพิจารณานำภาษีที่เก็บจากความมั่งคั่ง (ได้แก่ ภาษีทรัพย์สินและภาษีมรดก) มาใช้ เพื่อให้การกระจายรายได้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ประเด็นหลักการภาษีเพื่อความเท่าเทียมจะตั้งอยู่บนหลักปทัฏฐานซึ่งต้องใช้วิจารณญาณในการตัดสิน ในที่สุดแล้ว สังคมไทยจะต้องร่วมกันตัดสินผ่านกระบวนการทางการเมืองว่าควรใช้ระบบภาษีแบบใด โดยจำเป็นต้องนำทั้งหลักความเสมอภาคตามแนวนอนและหลักความเสมอภาคตามแนวตั้งมาประกอบการพิจารณา โดยหลักความเสมอภาคตามแนวตั้งน่าจะเป็นหลักที่ตรงไปตรงมาและมีข้อถกเถียงน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับหลักความเสมอภาคตามแนวนอน

นโยบายด้านรายจ่าย

สำหรับนโยบายด้านรายจ่ายนั้น การใช้จ่ายของรัฐควรมุ่งเน้นเอื้อประโยชน์กับกลุ่มคนยากจนและคนด้อยโอกาสในสังคม สร้างความเท่าเทียมกันในด้านทรัพย์สินทางกายภาพ ซึ่งได้แก่ โครงสร้างพื้นฐานและระบบบริการสาธารณูปโภค โดยการดำเนินนโยบายที่ช่วยให้คนจนและผู้ด้อยโอกาสทางสังคมสามารถเข้าถึงบริการของรัฐได้มากขึ้นจะยิ่งมีส่วนช่วยให้การกระจายรายได้เท่าเทียมกันมากขึ้น รวมไปถึงการใช้จ่ายของรัฐยังควรมุ่งเน้นไปยังนโยบายที่สร้างเสริมความเท่าเทียมกันทางด้านทุนมนุษย์ ซึ่งได้แก่ การศึกษาและสาธารณสุข

โดยสรุป การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ เพื่อเพิ่มความอยู่ดีมีสุขแก่คนไทยทั้งมวล ถือเป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐบาล รัฐบาลควรต้องมุ่งเน้นไปที่ปัจจัยต่างๆ ที่สร้างผลต่อการลดความเหลื่อมล้ำ เช่น นโยบายรัฐต้องเน้นความเป็นเสรีและการแข่งขัน ลดการผูกขาดทางเศรษฐกิจลง มาตรการทางภาษีต้องเอื้อต่อการลดความเหลื่อมล้ำ โดยเก็บภาษีรายได้ทั้งที่มาจากค่าจ้างแรงงานและการลงทุนให้มากขึ้น นอกจากนี้ยังควรพิจารณาเก็บภาษีจากฐานความมั่งคั่ง ทั้งภาษีที่ดิน ภาษีทรัพย์สิน และภาษีมรดกอีกด้วย การใช้จ่ายของรัฐต้องเน้นการสร้างโอกาสให้แก่ประชาชนผู้มีรายได้น้อยและด้อยโอกาสทางสังคม ให้สามารถเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจเพื่อยกระดับฐานะและสร้างชีวิตให้กับตนเอง ทั้งโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ การมีงานที่ดีทำ และการเข้าถึงสินเชื่อเพื่อการทำธุรกิจ ซึ่งจะนำมาสู่การเติบโตของรายได้และฐานะ ไม่ใช่โครงการแจกเงิน

3.6 มิติที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม

ความอยู่ดีมีสุข เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นโดยให้ความหมายกับความเป็นอยู่ของมนุษย์มากกว่าสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ของสถานการณ์ด้านความอยู่ดีมีสุขกับสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเรื่องที่มีความท้าทายอย่าง

มากว่า เราจะให้ความหมายของคำว่า ความอยู่ดีมีสุขอย่างไร และจะมีเครื่องมือวัดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมต่อคุณภาพชีวิตของคนอย่างไร

ในการพัฒนาโดยทั่วไป มักมีเป้าหมายเพื่อที่จะทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ยืนยาวขึ้น ข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้ ปรากฏชัดในตัวชี้วัดความสำเร็จด้านการพัฒนาว่าได้ให้ความสำคัญต่อคุณค่าดังกล่าว ประเทศไทยเริ่มกำหนดนโยบายในการพัฒนาประเทศโดยมีจุดมุ่งเน้นในการสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับคนในสังคมตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และกำหนดตัวชี้วัด สินค้าและบริการต่างๆ ที่สนับสนุนต่อการมีชีวิตที่วัดในรูปของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) และรายได้ประชาชาติ (National income) เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนาเพื่อบรรลุเป้าหมายของความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคมนั้นย่อมเกี่ยวข้องกับแบบแผนของการบริโภคทรัพยากรอย่างแยกไม่ออก และในปัจจุบันเริ่มนำมาสู่ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนลดต่ำลง (สศช., 2549) ประเด็นเรื่องทรัพยากรจึงมีความเกี่ยวโยงกับความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญ การพัฒนาจนเกิดขีดจำกัดของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จึงอาจส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยมีการคาดการณ์ว่าในอีกประมาณ 50 ปีข้างหน้าหรือ พ.ศ. 2613 (ค.ศ. 2070) โลกจะมีจำนวนประชากรสูงถึง 10,500 ล้านคน (United Nations, 2017) เมื่อถึงจุดนั้นจึงดูเหมือนว่า ประชากรโลกอาจต้องเผชิญกับความเสี่ยงในการมีทรัพยากรไม่เพียงพอที่จะรองรับการดำเนินชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในปัจจุบัน มีความพยายามในการคิดค้นวิธีการวัดความสัมพันธ์ของสถานการณ์ด้านความอยู่ดีมีสุขกับสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง โดยในแต่ละศาสตร์ก็มีความพยายามที่จะหาความสัมพันธ์และดัชนีที่เป็นตัวชี้บอกในมุมมองที่แตกต่างกัน สำหรับดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของประเทศไทย ตามที่กล่าวแล้วว่า ใช้กรอบคิดของ สศช. และดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI) ในมิติต่างๆ ซึ่งสภาพแวดล้อมที่ดีก็เป็นหนึ่งในนั้น ในรายงานของ สศช. ฉบับ พ.ศ. 2560 องค์ประกอบด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมมีความก้าวหน้ามากที่สุด (สศช., 2560ก)

ดัชนีย่อย HAI ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ประกอบด้วยตัวชี้วัด 4 ตัว ได้แก่ 1) ร้อยละของครัวเรือนที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง ประมวลผลจากร้อยละของครัวเรือนที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเองโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่จัดทำโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ 2) สัดส่วนเฉลี่ยการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (ตันก๊าซเรือนกระจกต่อคน) ประมวลผลจากข้อมูลปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่จัดทำโดยกระทรวงพลังงาน และจากข้อมูลจำนวนประชากรรายจังหวัดที่จัดทำโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย 3) ร้อยละของประชากรที่ประสบอุทกภัย และ 4) ร้อยละของประชากรที่ประสบภัยแล้ง ประมวลผลโดยใช้ข้อมูลสถิติสถานการณ์อุทกภัยของประเทศไทยที่จัดทำโดยกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และจากข้อมูลจำนวนประชากร ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (สศช., 2560ก)

จากตาราง 3.6.1 แสดงผลจากการประมวลโดยสำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม (สศช.) พบว่า ร้อยละของครัวเรือนที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง มีแนวโน้มลดลง สัดส่วนเฉลี่ยการปล่อยก๊าซเรือนกระจก พบว่า มีอัตราคงที่ในปี พ.ศ. 2557–2558 และร้อยละของประชากรที่ประสบอุทกภัยและร้อยละของประชากรที่ประสบภัยแล้ง พบว่า มีแนวโน้มลดลง

ตาราง 3.6.1 ข้อมูลตัวชี้วัดด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม พ.ศ. 2555–2559

ตัวชี้วัดย่อย	พ.ศ. 2555	พ.ศ. 2556	พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558	พ.ศ. 2559
ร้อยละของครัวเรือนที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง	75.3	75.2	71.4	70.7	70.9
สัดส่วนเฉลี่ยการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (ตันก๊าซเรือนกระจกต่อคน)	2.6	2.4	2.5	2.5	NA
ร้อยละของประชากรที่ประสบอุทกภัย	3.7	9.1	2.8	1.3	0.4
ร้อยละของประชากรที่ประสบภัยแล้ง	23.6	14.0	8.9	6.1	4.6

ที่มา: สศช. (2560ก)

หากพิจารณาลึกลงไปในรายละเอียดของตัวชี้วัดย่อย ดัชนีย่อย HAI ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม จะสะท้อนให้เห็นผลกระทบของการใช้และการพัฒนาทรัพยากร (Impact of resources uses) ที่แต่ละตัวชี้วัดย่อยก่อให้เกิดสภาวการณ์ที่มีผลย้อนกลับทางลบ (Negative feedback) ต่อความเหลื่อมล้ำและคุณภาพชีวิตของมนุษย์เอง กล่าวคือ ภายในภาพของร้อยละครัวเรือนที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง ยังปรากฏภาพของความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังสำหรับสังคมไทยซ้อนทับอยู่ภายใน จากตาราง 3.6.2 แสดงตัวเลขสัดส่วนของการถือครองที่ดินในประเทศไทยที่ชี้ให้เห็นว่า ในจำนวนที่ดินทั้งหมดของประเทศไทย จำนวน 319.82 ล้านไร่ เกือบครึ่งหนึ่งของประเทศอยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ของรัฐและส่วนที่เหลือ 165.5 ล้านไร่ อยู่ในความครอบครองของประชาชน ประมาณ 15 ล้านคน (ตาราง 3.6.2)

ตาราง 3.6.2 ขนาดพื้นที่ดินในประเทศไทยศตวรรษ 2550

ประเภทที่ดิน	พื้นที่ (ล้านไร่)
กรมที่ดิน	130.74
สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.)	34.76
ป่าสงวนแห่งชาติ	144.54
ที่ดินราชพัสดุ	9.78
รวม	319.82

ที่มา: ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ (2556)

ในจำนวนที่ดินส่วนที่เหลืออยู่ในความครอบครองของประชาชนดังกล่าวนี้ มีผู้ถือครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิประเภทโฉนดที่ดินทั้งหมด ประมาณ 15 ล้านคน โดยร้อยละ 98.7 ของผู้ถือครองที่ดินที่มีโฉนดดังกล่าวมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 5 ไร่ และร้อยละ 1.3 มีพื้นที่ถือครองเฉลี่ยรายละ 26 ไร่ และประเด็นที่สำคัญคือ มีการกระจุกตัวของการถือครองที่ดินในประเทศไทยสูงมาก โดยภาคกลางมีความไม่เท่าเทียมกันในการถือครองที่ดินมากที่สุด ขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความไม่เท่าเทียมกันในการถือครองที่ดินน้อยที่สุด โดยผู้ถือครองที่ดินที่มีขนาดมากที่สุดคือ จำนวน 631,263 ไร่ และน้อยที่สุด คือ จำนวน 1 ตารางวา (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, 2556)

ในส่วนของที่ดินที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติ จะพบว่า พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ. 2559 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ ร้อยละ 31.58 ของพื้นที่ทั้งประเทศ หรือเท่ากับ 102,174,805.09 ไร่ (163,479.69 ตารางกิโลเมตร) ลดลงจาก พ.ศ. 2558 ร้อยละ 0.02 หรือ 65,000 ไร่ (กรมป่าไม้, 2559) ซึ่งปัญหาประการหนึ่งที่สำคัญของการลดลงของพื้นที่ป่าไม้มีสาเหตุมาจากการขยายที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยตามการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ซึ่งในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยแทบไม่มีพื้นที่ว่างเหลือ ยกเว้นในส่วนที่เป็นที่ดินสาธารณะ เช่น ที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ

การบุกรุกที่ดินที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติ นอกจากจะทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงแล้ว ยังนำมาสู่ผลกระทบในด้านอื่นๆตามมา อาทิเช่น ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินและที่ดิน การผันผวนของปริมาณทรัพยากรน้ำ ความเสื่อมโทรมของความหลากหลายทางชีวภาพ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เนื่องจากป่าไม้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสมดุลธรรมชาติโดยทั่วไป และนอกจากนี้ ป่าไม้ก็ยังคงเป็นทรัพยากรแหล่งเดียวที่มีส่วนในการช่วยลดภาวะโลกร้อน โดยสามารถกักเก็บคาร์บอน ซึ่งเป็น 1 ใน 6 ชนิดของก๊าซเรือนกระจกที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ และช่วยลดภาวะโลกร้อนได้ในหลายๆ ด้าน เช่น ช่วยดูดซับความร้อน ลดการสะท้อนแสงอาทิตย์ รักษาความชุ่มชื้นในดินได้อีกด้วย (สุภา ศิรินาม และวรวุฒิ ประสิทธิวุฒิสักดิ์, 2559)

การขยายตัวของที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย นอกจากจะมีความสัมพันธ์กับการลดลงของพื้นที่ป่าแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรน้ำในแต่ละลุ่มน้ำอีกด้วย เนื่องจากการขยายตัวของพื้นที่การเกษตรจนเกินศักยภาพของทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำและการใช้น้ำเพิ่มขึ้นได้นำมาสู่สถานการณ์ของภาวะภัยแล้งโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง และวิกฤตการณ์ภัยแล้งที่ขยายวงกว้างอย่างต่อเนื่องทุกปี ในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยประสบปัญหาภัยแล้งหลายครั้ง คือ ใน พ.ศ. 2510, 2511, 2515, 2520, 2522, 2529, 2530, 2533, 2537, 2542, 2545 และ 2548 และประสบปัญหาน้ำท่วม เกือบทุกจังหวัดของประเทศถึง 13 ครั้ง ใน พ.ศ. 2513, 2515, 2518, 2521, 2526, 2532, 2538, 2544, 2545, 2548, 2549, 2553 และ 2554 โดยสาเหตุหลักที่เกิดการกระทำของมนุษย์มาจากการเปลี่ยนแปลงใช้ประโยชน์ที่ดิน และการบริหารจัดการน้ำด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2559) และในส่วนของความต้องการน้ำในภาพรวม พบว่า ความต้องการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและการท่องเที่ยว คิดเป็นร้อยละ 4 น้ำใช้เพื่อการอุตสาหกรรม คิดเป็นร้อยละ 4 น้ำใช้เพื่อการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 75 และน้ำใช้เพื่อการรักษาระบบนิเวศท้ายน้ำ คิดเป็นร้อยละ 17 ของภาพรวมการใช้น้ำทั้งหมด (ตาราง 3.6.3) ซึ่งจากข้อมูลที่จัดทำโดยกองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พบว่า ประเทศไทยมีฝนตกเฉลี่ยปีละ 1,426 มิลลิเมตร คิดเป็นปริมาตรน้ำ 732,975 ล้านลูกบาศก์เมตร ส่วนใหญ่ตกในฤดูฝนและสามารถเก็บกักน้ำได้รวมกันประมาณ 79,890 ล้านลูกบาศก์เมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 10 ของปริมาณน้ำฝน ขณะที่ในแต่ละปี ประเทศไทยมีความต้องการใช้น้ำรวมกว่า 70,249 ล้านลูกบาศก์เมตร (กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, 2559) ทั้งนี้ หากพิจารณาจากความต้องการใช้น้ำและสถานการณ์ของการกักเก็บน้ำในปัจจุบัน จะพบว่า หากในบางปีไม่สามารถควบคุมปริมาณความต้องการน้ำเฉลี่ยได้อย่างมั่นคง หรือไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ตามความต้องการก็อาจส่งผลให้เกิดสภาวะของการขาดแคลนน้ำที่มีความรุนแรงแตกต่างกันไปในแต่ละปี

ตาราง 3.6.3 สัดส่วนความต้องการน้ำในแต่ละกิจกรรม

ความต้องการใช้น้ำ	ปริมาณความต้องการใช้น้ำ (ร้อยละ)
1. น้ำใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคและการท่องเที่ยว	4
2. น้ำใช้เพื่อการเกษตร	75
3. น้ำใช้เพื่อการอุตสาหกรรม	4
รวม	
5. น้ำใช้เพื่อการรักษาระบบนิเวศท้ายน้ำ	17
รวมความต้องการใช้น้ำทั้งหมด	100

ที่มา: กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (2559)

ในสัดส่วนเฉลี่ยการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ในปัจจุบันหลายประเทศทั่วโลกให้ความสำคัญกับปัญหาภาวะโลกร้อน (Global warming) และได้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อจัดตั้งภาคีและมีมติรับรองอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (UNFCCC) และได้ทำข้อตกลงภายใต้อนุสัญญา "Kyoto Protocol" หรือ "พิธีสารเกียวโต"เพื่อควบคุมก๊าซที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมของมนุษย์ จำนวน 6 ชนิดก๊าซ (UNFCCC, 2008) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันล้วนแต่มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกออกสู่สิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น โดยกิจกรรมที่ทำให้เกิดก๊าซเรือนกระจก เช่น การเผาไหม้เชื้อเพลิงจากถ่านหิน น้ำมันและก๊าซธรรมชาติ ควันจากท่อไอเสียรถยนต์ที่ทำให้เกิดการปล่อยก๊าซโอโซน การทำการเกษตรและการปศุสัตว์ ที่ทำให้เกิดการปล่อยก๊าซมีเทนและไนตรัสออกไซด์ กระบวนการแปรรูปอุตสาหกรรมที่ทำให้เกิดการปล่อยสารฮาโลคาร์บอน (CFCs, HFCs, PFCs) เป็นต้น

หากพิจารณาปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตามชนิดก๊าซของประเทศไทยจำแนกตามภาคส่วนต่าง ๆ พบว่า ภาคพลังงาน ได้แก่ การผลิตพลังงาน การขนส่ง และการใช้พลังงานในรูปแบบต่าง ๆ มีสัดส่วนการปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากที่สุดถึงร้อยละ 73.13 รองลงมาคือ ภาคเกษตรกรรม ได้แก่ ป่าไม้ และการใช้ประโยชน์ที่ดิน ร้อยละ 15.89 ซึ่งในภาคส่วนนี้มีทั้งการปล่อยและการกักเก็บ และภาคกระบวนการอุตสาหกรรมและการใช้ผลิตภัณฑ์ ร้อยละ 9.55 ตามลำดับ ซึ่งสัดส่วนนี้เป็นสัดส่วนที่ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ พ.ศ. 2551 และจากข้อมูลพบว่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกออกสู่สิ่งแวดล้อมจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละปีไม่มีแนวโน้มที่จะลดลง (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2555)

จากสถานการณ์ดังที่กล่าวไปแล้วทั้งหมดจึงดูเหมือนว่า ในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การสร้างความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ มีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในบางครั้งก่อให้เกิดสภาวการณ์ที่มีผลย้อนกลับทางลบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์เองเนื่องจากการพัฒนาที่ส่งผลกระทบทางบวกในด้านหนึ่ง อาจส่งผลกระทบทางลบในอีกด้านหนึ่งก็ได้ นอกจากประเด็นดังกล่าวแล้ว คำถามเรื่องความเพียงพอของทรัพยากรที่จะรองรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 1970 ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ดังปรากฏในหนังสือที่แปลเป็นภาษาไทยในชื่อว่า ขีดจำกัด

ความเจริญ (The limits to growth) เนื้อหาหลักของหนังสือนำเสนอเรื่องการทำนายความสามารถของทรัพยากรในการรองรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ว่ามีขีดจำกัด และการพัฒนาทางความเติบโตทางเศรษฐกิจนี้จะเลยขีดจำกัดในช่วงเวลาหนึ่งของทศวรรษที่ 21 ซึ่งเมื่อถึงจุดนั้น ก็จะทำให้ประชากร เศรษฐกิจ และสังคมล่มสลายลง (อมร รักษาสัตย์ และปฐม มณีโรจน์, 2519) และในช่วงหลัง นอกเหนือจากความเพียงพอของทรัพยากรแล้ว ยังมีการกล่าวถึง ประเด็นในเรื่องของการบริโภคที่ทรัพยากรถูกทำให้กลายเป็นสินค้าเชิงสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกถึงฐานะของผู้บริโภคและสะท้อนหรือแสดงให้เห็นถึงลักษณะการใช้ชีวิตของผู้คนเหล่านั้นมากกว่ามุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยอย่างแท้จริง (Rogers, 2003) สถานการณ์ด้านความอยู่ดีมีสุข จึงมิอาจกล่าวถึงแต่เพียงว่าเรามีทรัพยากรเพียงพอต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์หรือไม่เท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับว่าเราใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่บนโลกนี้อย่างไรและจะจัดการทรัพยากรเพื่อให้มนุษย์บรรลุถึงความอยู่ดีมีสุขอย่างเท่าเทียมและทั่วถึงได้อย่างไร

ในการทำให้เกิดความอยู่ดีมีสุขในสังคมได้อย่างแท้จริงนั้น สถาบันต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม มีบทบาทสำคัญที่จะต้องทำหน้าที่สร้างให้เกิดความเท่าเทียมและเป็นธรรม และสร้างให้เกิดความตระหนักร่วมกันในสังคมว่าการบริโภคนั้นแม้จะสร้างความพึงพอใจ (Satisfaction) ให้แก่ปัจเจก แต่ก็อาจจะนำความหายนะมาสู่สังคมในระยะยาว นอกเหนือจากมาตรการต่างๆ ที่กำหนดเป็นกฎหมายเพื่อบังคับใช้กับผู้ฝ่าฝืนอันประกอบด้วยสภาพบังคับทางปกครอง สภาพบังคับทางอาญา สภาพบังคับทางแพ่ง และกฎหมายอื่นๆที่เกี่ยวข้องแล้ว การใช้หรืออนุรักษ์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน มนุษย์จะต้องมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (Environmental ethics) และมีความตื่นตัวในระดับสูงสุดเพื่อลดการบริโภค โดยนึกถึงความอยู่รอดของธรรมชาตินอกเหนือไปจากความอยู่รอดของมนุษย์ (Miller & Spoolman, 2011) เพื่อนำไปสู่หลักการของการใช้และเพื่อเป็นหลักประกันสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในปัจจุบันและอนาคตว่าจะยังคงมีทรัพยากรใช้ได้อย่างยาวนานและยั่งยืน

3.7 มิติชีวิตครอบครัวและชุมชน

สถานการณ์ครอบครัวไทยในปัจจุบัน กำลังเผชิญกับภาวะเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนผ่านทางประชากร ทั้งการเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัว และภายนอกครอบครัว อาทิ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีขนาดเล็กลง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกัน มาเป็นวัฒนธรรมที่มุ่งให้ความสำคัญกับตัวเองสูง (วิเชียร ตีรสุภาพกุล, 2011; ภูเบศร์ สมุทรจักร และคณะ, 2559) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัว ซึ่งส่งผลกระทบต่อแบบแผนการดำรงชีวิตในปัจจุบัน และอาจต่อเนื่องถึงอนาคต สอดคล้องกับรายงานผลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 พบว่า ดัชนีครอบครัวอบอุ่นลดลงจากร้อยละ 68.31 ใน พ.ศ. 2555 เหลือร้อยละ 65.34 ใน พ.ศ. 2558 และดัชนีบทบาทหน้าที่ของครอบครัว พบว่า ลดลงจากร้อยละ 73.85 เหลือร้อยละ 64.92 ในช่วงเวลาเดียวกัน (สศช., 2559ก.) สถานการณ์ดังกล่าวเป็นอุปสรรคขัดขวางความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว

การพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีด้านครอบครัวและชุมชน จึงเป็นเรื่องจำเป็นและเร่งด่วน เนื่องจากเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต และเป็นการส่งเสริมให้คนมีทางเลือกและเสรีภาพในชีวิตมากขึ้น สามารถใช้ชีวิตอย่างเต็มศักยภาพ มีความมั่นคงในชีวิต มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ รวมทั้งยังเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาประชากรของประเทศ และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12

ที่มุ่งเน้นให้ครอบครัวอบอุ่น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ได้รับความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการทางสังคมที่มีคุณภาพ ครอบครัวเปราะบางได้รับการพัฒนาศักยภาพ รวมทั้งชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ (สศช., 2560ข.) โดยเชื่อในแนวคิดที่ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงสังคมและประเทศได้

3.7.1 สถานการณ์หลักที่ต้องจับตามอง และสถานการณ์ที่ต้องเฝ้าระวัง

สถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขด้านครอบครัวและชุมชน สามารถวัดได้จากดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) ที่สะท้อนการพัฒนาคนในระดับจังหวัด โดยมีกรอบแนวคิดครอบคลุมการมีสุขภาพที่ดี มีการศึกษา มีชีวิตการงาน มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีชีวิตครอบครัวที่อบอุ่น ในชุมชนที่มีความปลอดภัย มีการคมนาคมที่สะดวก ปลอดภัย และเข้าถึงการสื่อสารอย่างทั่วถึง ตลอดจนมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งทำให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและมีความเป็นอยู่ที่ดี ขณะที่การเปลี่ยนแปลงมิติประชากร มิติเศรษฐกิจ และมิติสังคม–วัฒนธรรม อันเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศให้ไปสู่ความทันสมัย ทำให้ครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (รูป 3.7.1)

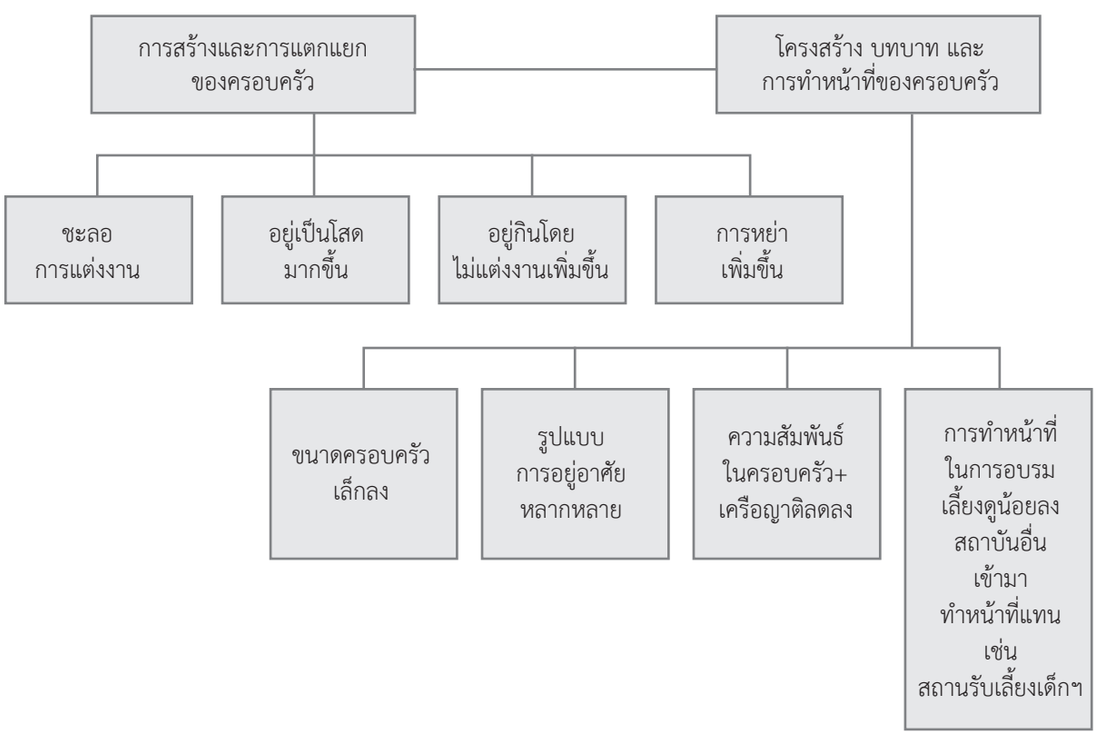

รูป 3.7.1 การเปลี่ยนแปลงครอบครัว

ที่มา: สรุปความจาก ชาย โพธิสิตา และมาลี สันภูวรรณ์, 2552; ภูเบศร์ สมุทรจักร และคณะ, 2559; ปิยวัฒน์ เกตุวงศา, 2559.

การปรับตัวของครอบครัว ภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นับได้ว่ามีความสำคัญยิ่ง ที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐ มีการดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนภารกิจด้านการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวมาโดยตลอด โดยให้ครอบครัวอบอุ่น เป็นหนึ่งในวิสัยทัศน์เพื่อการพัฒนาประเทศ (สศช., 2559ข.) และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ซึ่งเป็นแผนฉบับล่าสุดได้กำหนดยุทธศาสตร์การเสริมสร้างสถาบันทางสังคมให้มีความเข้มแข็ง โดยมีแนวทางการส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เป็นสถาบันที่บ่มเพาะและพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เอื้อต่อการพัฒนาประเทศในอนาคต (สศช., 2560ข.)

ดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI) ด้านครอบครัวและชุมชน ประกอบด้วย 4 ตัวชี้วัดย่อย คือ ร้อยละของเด็กอายุ 15 –17 ปี ที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียว และจำนวนการแจ้งความคดีชีวิต ร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ (ต่อประชากรแสนคน) ข้อมูลดัชนีความก้าวหน้าของคนด้านชีวิตครอบครัวและชุมชนระหว่าง พ.ศ. 2555–2559 แสดงให้เห็นในตาราง 3.7.1

ตาราง 3.7.1 ข้อมูลตัวชี้วัดด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน พ.ศ. 2555–2559

ตัวชี้วัดย่อย	พ.ศ. 2555	พ.ศ. 2556	พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558	พ.ศ. 2559
ร้อยละของเด็กอายุ 15 –17 ปี ที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ	–	13.22	11.75	11.29	10.59
ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว	21.7	23.1	22.3	23.0	23.3
ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียว	4.8	5.3	5.4	6.0	6.3
จำนวนการแจ้งความคดีชีวิต ร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ (ต่อประชากรแสนคน)	120	114	107	127	90

ที่มา: สศช. (2560ก)

ข้อมูลจากดัชนีข้างต้น เสนอให้เห็นว่า ในภาพรวมมี 3 สถานการณ์ที่ต้องจับตามอง นั่นคือ

1. **ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว** ดัชนีการพัฒนาคนในภาพรวมระดับประเทศ ชี้ว่า ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา จากร้อยละ 21.7 ใน พ.ศ. 2555 เป็นร้อยละ 23.3 ใน พ.ศ. 2559 (ตาราง 3.7.1) การเพิ่มขึ้นของหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยวมีนัยสำคัญทางนโยบายสังคม เนื่องจากมากกว่าครึ่งของครัวเรือนเดี่ยว มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้หญิง (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประเทศไทย, 2560) ขณะที่บทบาทของผู้หญิงที่เปลี่ยนไป คือ ผู้หญิงต้องออกมาทำงานนอกบ้านเพื่อร่วมรับผิดชอบภาระด้านเศรษฐกิจในครอบครัวเช่นเดียวกับผู้ชาย เป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งระหว่างการทำงานกับชีวิตครอบครัว (มนสิการ กาญจนะจิตรา และคณะ, 2560) ซึ่งถ้ามองในมุมของสตรีนิยม ก็จะชวนให้ฉุกคิดต่อว่า ในยุคนี้การทำงานในบ้าน เช่น การเลี้ยงดูบุตร การช่วยงานบ้านต่างๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องของผู้หญิงเสมอไป เพราะการเปลี่ยนแปลงฐานคิดเรื่องครอบครัวจากการมองบนฐานคิด

ชายเป็นใหญ่ สู่ฐานคิดหญิง–ชายเป็นผู้สร้างรายได้ให้กับครอบครัว (Gauthier, 2002) ส่งผลให้บทบาทของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป คือต้องออกมาทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับผู้ชาย ซึ่งมุ่งเน้นบทบาทของผู้หญิงในเรื่องการทำงานนอกบ้านให้มีความเท่าเทียมกับผู้ชาย แต่การมุ่งเน้นบทบาทของผู้ชายในเรื่องการทำงานในบ้านให้เท่าเทียมกับผู้หญิงยังมีน้อย ดังนั้นการศึกษานี้ จึงนำเสนอให้สร้างความตระหนักเรื่องความเท่าเทียมระหว่างบทบาทหญิง–ชายในประเด็นการทำงานในบ้าน ซึ่งจะนำไปสู่ความความเท่าเทียมทางเพศมากขึ้น

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นรูปแบบหนึ่งของหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยวที่เป็นผู้หญิง สาเหตุที่เลือกสถานการณ์ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว เนื่องจากสถานการณ์ "หย่าร้าง" หรือ "เตียงหัก" จากข้อมูลของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พบว่า มีจำนวนที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และยังเพิ่มเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน (รูป 3.7.2)

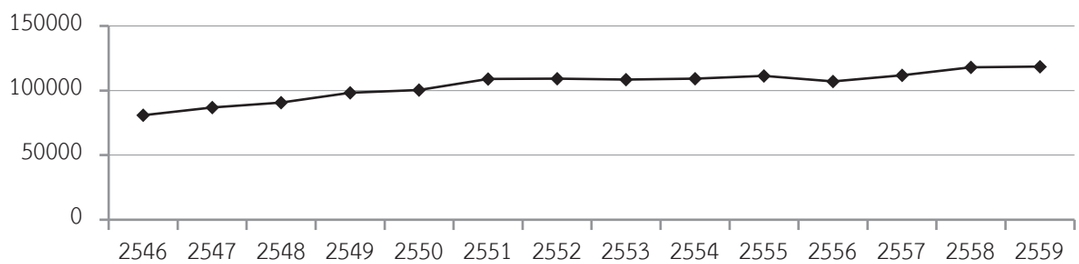

รูป 3.7.2 จำนวนคู่สมรสที่มีการหย่าร้าง ใน พ.ศ. 2546–2559

ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2546–2559)

หมายเหตุ: ข้อมูลนี้เป็นข้อมูลเฉพาะคู่ที่มีการจดทะเบียนสมรสเท่านั้น ไม่ครอบคลุมคู่ที่ไม่มีการจดทะเบียนสมรส

สถานการณ์แตกแยกของครอบครัว ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว ผลลัพธ์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นหลังจากการหย่าร้าง คือการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ซึ่งเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยที่อาจนำไปสู่ความเปราะบางได้ โดยเฉพาะหัวหน้าครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวที่เป็นผู้หญิง เนื่องจากเป็นผู้หารายได้หลัก จึงมีภาระรับผิดชอบมากทั้งงานในบ้านและงานนอกบ้าน ส่งผลให้โอกาสที่จะเข้าสู่การจ้างงานในระบบที่มีค่าจ้างสูงเป็นไปได้น้อย (Fuwa, 2000; Chant, 2003) จึงต้องเข้าสู่การจ้างงานนอกระบบที่มีอัตราค่าจ้างต่ำ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่นำไปสู่ความยากจน (ชาย โพธิสิตา และมาลี สันภูวรรณ์, 2552) และความเครียด (กมลชนก ขำสุวรรณ และบุรเทพ โชคธนานุกูล, 2555)

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งโดยทั่วไปแล้วอยู่ในสภาพที่เปราะบางกว่าครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยว เนื่องจากต้องทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน เป็นการทำหน้าที่ชดเชยความต้องการที่ซับซ้อนทั้งด้านอารมณ์และสังคมที่หายไปแก่ลูก ซึ่งเป็นความยุ่งยากของการทำหน้าที่ผู้ปกครองที่ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ทั้งปัญหาความสัมพันธ์กับลูก ปัญหาเศรษฐกิจ การมีรายได้ และการมีงานทำ (ชลลดา จารุศิริชัยกุล, 2555) ก่อให้เกิดความเครียดในการอบรมเลี้ยงดู สั่งสอนสมาชิกในครอบครัว จากภาระที่หนักหน่วงในการหาเลี้ยงครอบครัว

เป็นผลให้ไม่มีเวลาที่จะนำสมาชิกครอบครัวไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมหรือการสร้างสัมพันธภาพกับคนในสังคม สิ่งที่ตามมาอีกอย่างหนึ่งของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การถูกสังคมทอดทิ้ง หรือการถูกทิ้งไว้ข้างหลัง (Bohannan, 1970)

การเติบโตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวยังส่งผลต่อการพัฒนาทักษะทางปัญญา และเกราะคุ้มกันในการสร้างความเชื่อมั่นในตนเองและความสุขของเด็ก (พิริยะ ผลพิรุฬห์, 2559) ทำให้เป็นภาระของภาครัฐที่ต้องดูแลแก้ไขปัญหา ที่ผ่านมาหน่วยงานหลายภาคส่วนตระหนักถึงความสำคัญของปัญหานี้ และได้พยายามเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลง และผลักดันครอบครัวให้เข้มแข็งทำบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม แต่ปัญหาการหย่าร้างกลับไม่ได้ลดลง สะท้อนถึงความสำคัญต่อการเติบโตอย่างมีคุณภาพของเด็กและเยาวชน ซึ่งอยู่ในยุคของการเกิดน้อยแต่ต้องการให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ จึงเป็นสถานการณ์ที่จะต้องจับตามองอย่างใกล้ชิดและหาทางดูแลช่วยเหลือให้รอดพ้นจากความเปราะบางโดยรีบด่วน

2. **ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียว** มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน คือ จากร้อยละ 4.8 ใน พ.ศ. 2555 เป็นร้อยละ 6.3 ใน พ.ศ. 2559 สอดคล้องกับข้อมูลของมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2558) ที่พบว่า แนวโน้มผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียว มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 6.0 ใน พ.ศ. 2545 เป็นร้อยละ 9.0 ใน พ.ศ. 2557 (รูป 3.7.3) และสอดคล้องกับข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติที่เพิ่มขึ้นในทิศทางเดียวกัน (รูป 3.7.4)

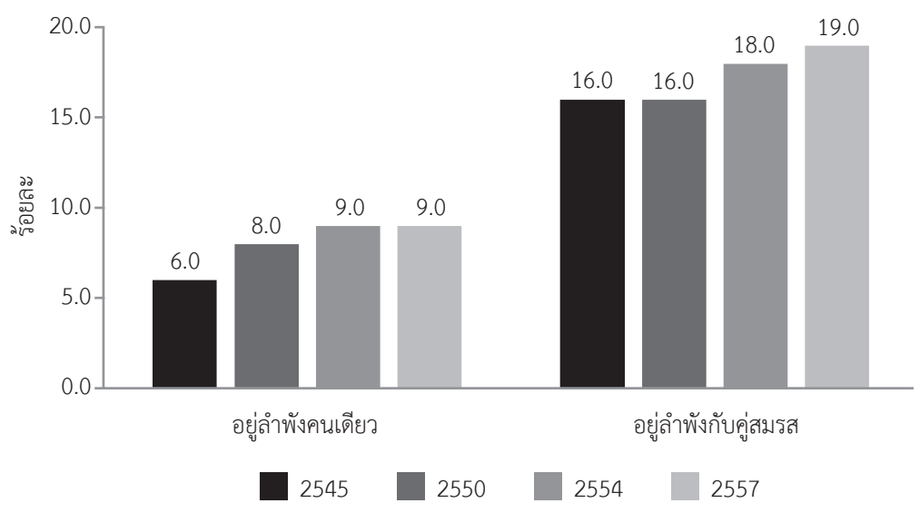

รูป 3.7.3 ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพัง พ.ศ. 2545–2557

ที่มา: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2558)

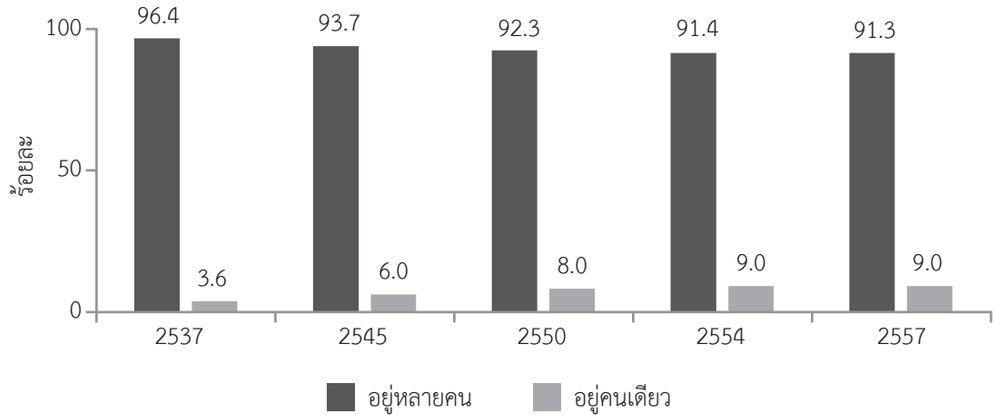

รูป 3.7.4 แสดงการเปรียบเทียบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ ปี พ.ศ. 2537–2557

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ข)

ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียวมักไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากบุตรหลานหรือสมาชิกในครอบครัว เนื่องจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ การครองโสดถาวร และการเสียชีวิตของคู่สมรส ส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจ ว้าเหว่ เหงา และซึมเศร้า (De Jong–Gierveld, 1987) ความเหงา (Loneliness) ส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ (Peplau & Priman, 1982) เป็นประสบการณ์ที่ไม่น่ายินดี เกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีความบกพร่องทางด้านเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นสถานะทางความรู้สึกและอารมณ์ของบุคคลที่มีระดับความไม่พึงพอใจต่อความสัมพันธ์ทางสังคม ความเหงามีความสัมพันธ์กับความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของผู้สูงอายุ นักวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้เองมีความเหงาน้อยกว่าผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้น้อย (Hacihasanoglu et al., 2012; นงเยาว์ พลโทพงศ์, 2550) ความรู้สึกเหงายังเพิ่มความเสี่ยงในการเสียชีวิตได้ถึงร้อยละ10 (หนังสือพิมพ์ผู้จัดการออนไลน์, วันที่ 22 มิถุนายน 2555 เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2560) นอกจากนี้ ความเหงาเป็นสาเหตุของการเกิดโรคความดันโลหิตสูง และคอเลสเตอรอลสูงด้วย (Jed, 2018) อีกความท้าทายที่รออยู่ คือ ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือนจะมีอัตราความยากจนสูงกว่า (ปิยวัฒน์ เกตุวงศา, 2559; อนันต์ ภาวสุทธิไพศิฐ, 2558)

3. ครอบครัวผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังกับหลาน สะท้อนได้จากดัชนีครอบครัวอบอุ่น ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของดัชนีวัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของสังคมไทย (สศช., 2559ข) ซึ่งผลจากกการประเมินล่าสุดในปี พ.ศ. 2558 แสดงให้เห็นว่า ครอบครัวมีความอบอุ่นน้อยลง จาก ร้อยละ 68.31 ในปี พ.ศ. 2556 เป็น 65.60 ใน พ.ศ. 2558 (สศช., 2559ค) โดยเฉพาะในมิติสัมพันธภาพในครอบครัว ที่เป็นมิติทางด้านจิตใจ สังเกตได้จากสถานการณ์ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังกับหลาน ซึ่งเป็นรูปแบบใหม่ของครอบครัวขยาย มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 0.95 ใน พ.ศ. 2530 เป็นร้อยละ 2.07 ใน พ.ศ. 2556 (ตาราง 3.7.2)

ตาราง 3.7.2 จำนวนและสัดส่วนของครัวเรือนผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังกับหลาน พ.ศ. 2540 2550 และ 2556

พ.ศ.	จำนวน	ร้อยละ
2530	107,497	0.95
2540	168,396	0.01
2550	359,092	1.97
2556	405,615	2.07

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ข.)

ผู้สูงอายุมีหน้าที่หลักในการดูแลสมาชิกครอบครัวให้อยู่ดีกินดี และการดูแลอบรมหลานในครอบครัวแทนบิดามารดา และอาจต้องมีภาระในการหารายได้เพิ่มให้กับครอบครัว ทั้งที่สภาพร่างกายเสื่อมถอยไปตามอายุที่เพิ่มขึ้น (กาญจนา เทียนลาย, 2558; ชาย โพธิสิตา และมาลี สันภูวรรณ์, 2552; วณิชชา ณรงค์ชัย และดุษฎี อายุวัฒน์, 2554) จึงมักมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และมีสภาพความเป็นอยู่ด้อยที่สุด (อนันต์ ภาวสุทธิไพศิฐ, 2559) ส่งผลให้ครอบครัวผู้สูงอายุอยู่กับหลานเพียงลำพังมีความเปราะบางยิ่งกว่าครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุอยู่ลำพังคนเดียว (ภูเบศร์ สมุทรจักร และคณะ, 2559) ในขณะที่ผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวด้วย โดยเฉพาะผู้สูงอายุวัยปลาย ที่มีสัดส่วนของการเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้น จากร้อยละ 6.3 ใน พ.ศ. 2530 เป็น ร้อยละ 8.6 ใน พ.ศ. 2556 (รูป 3.7.5) ซึ่งครัวเรือนลักษณะนี้ในทางประชากรศาสตร์ถือว่าเป็นครัวเรือนที่มีแต่วัยพึ่งพิงอาศัยอยู่ด้วยกัน (ปิยวัฒน์ เกตุวงศา, 2559) ความแตกต่างของช่วงวัยและวิถีชีวิต นำมาซึ่งผลกระทบในเชิงลบต่อความเป็นอยู่ที่ดีด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน (ปิยวัฒน์ เกตุวงศา, 2559)

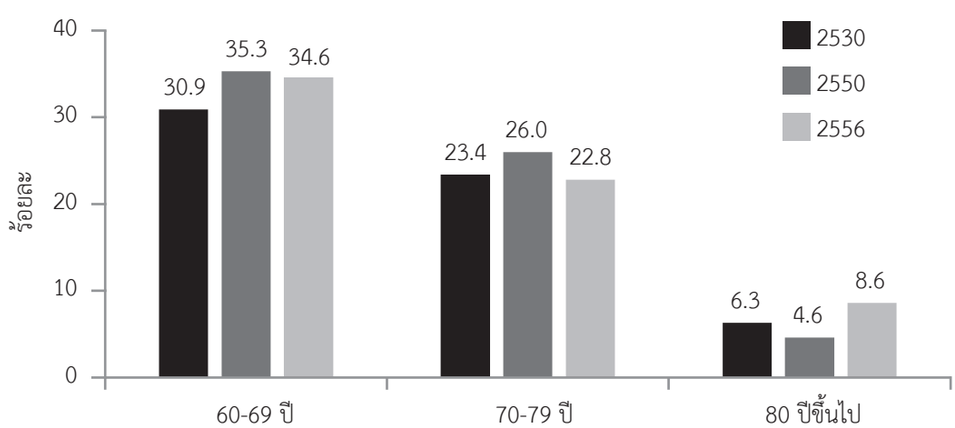

รูป 3.7.5 ร้อยละของครอบครัวผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังกับหลาน จำแนกตามอายุของหัวหน้าครัวเรือน พ.ศ. 2530 2550 และ 2556

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ข)

การสร้างความอยู่ดีมีสุข และครอบครัวอบอุ่น ให้กับครอบครัวผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังกับหลาน ควรมุ่งเน้นการส่งเสริมให้ครอบครัวขยายได้มีโอกาสอยู่กันพร้อมหน้า ใช้เวลาที่อยู่ร่วมกันเพื่อทำให้เกิดความสุข โดยเฉพาะความสุขทางด้านจิตใจ และทำกิจกรรมสร้างสรรค์ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

สองสถานการณ์ที่ต้องเฝ้าระวัง คือ

1. **สถานการณ์การใช้แรงงานเด็ก** ครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการใช้แรงงานเด็ก ในปัจจุบันแม้สถานการณ์การใช้แรงงานเด็ก จะได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น และมีแนวโน้มลดลงอย่างมีนัยสำคัญในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา แต่การอพยพเคลื่อนย้ายของประชากรจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาในประเทศไทย ทำให้มีเด็กจำนวนหนึ่งติดตามพ่อแม่เข้ามา และมีบางส่วนเกิดและเติบโตในประเทศไทย รวมถึงเด็กจำนวนหนึ่งถูกหลอกลวงเข้ามาโดยขบวนการค้ามนุษย์ เด็กเหล่านี้มีแนวโน้มสูงที่จะทำงานในขณะที่อายุต่ำกว่า 15 ปี และมีแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงว่าจะถูกกระทำความรุนแรง ล่วงละเมิด แสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ ซึ่งเป็นรูปแบบที่เลวร้ายที่สุดของการใช้แรงงานเด็ก เด็กเหล่านี้จึงมีความเปราะบางต่อการเข้าถึงบริการทางสังคมขั้นพื้นฐาน เนื่องจากขาดเอกสารแสดงตน ด้อยโอกาสทางการศึกษา และอาศัยอยู่ในครอบครัวที่ยากจน (กมลชนก ขำสุวรรณ และบุรเทพ โชคธนานุกูล, 2558)

ขณะที่กลุ่มเสี่ยงที่เป็นเด็กไทย มีสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงเช่นเดียวกัน เนื่องจากยังพบว่ามีเด็กกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้เรียนหนังสือ หรือออกกลางคัน เนื่องจากความยากจนหรือย้ายถิ่นตามผู้ปกครอง ซึ่งส่วนหนึ่งกระทำความผิดทางอาญา เช่น ติดยา ลักขโมย และอยู่ในความดูแลของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน สังเกตได้จาก ยังมีเด็กและเยาวชนที่ถูกจับกุมและดำเนินคดี ในฐานความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดในจำนวนที่สูง (รูป 3.7.6) ซึ่งเด็กและเยาวชนที่ถูกจับกุมส่วนใหญ่ขาดความอบอุ่น เนื่องจากครอบครัวแตกแยก (กมลชนก ขำสุวรรณ และบุรเทพ โชคธนานุกูล, 2558) ซึ่งครอบครัวประเภทนี้มีแนวโน้มสูงขึ้นตามอัตราการ "หย่าร้าง" ของคู่สมรส

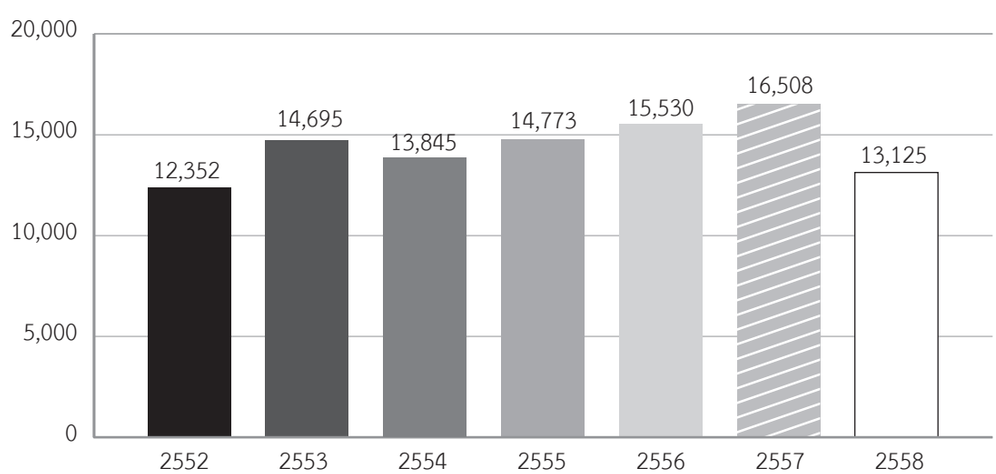

รูป 3.7.6 จำนวนคดีเด็กและเยาวชนในฐานความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด พ.ศ. 2552–2558

ที่มา: สร้างโดยผู้เขียน โดยใช้ข้อมูลจาก กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน (2558)

ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเข้าสู่ตลาดแรงงาน โดยอยู่ในภาคเกษตรกรรมอุตสาหกรรมและบริการ (สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์สิทธิ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ, 2554) ที่เสี่ยงต่อการเป็นแรงงงานบังคับ ทำงานเกินเวลา และเสี่ยงต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศ (ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2558) จึงต้องเฝ้าระวังปัญหานี้อย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในภาคใต้ ซึ่งมีสัดส่วนการใช้แรงงานเด็กสูงสุด ซึ่งการเฝ้าระวังจะเป็นกลไกหนึ่งในการปกป้องคุ้มครองแรงงานเด็กให้รอดพ้นจากการเป็นแรงงานเด็กในรูปแบบที่เปราะบางต่อความเป็นอยู่ที่ดี

2. สถานการณ์การแจ้งความคดีชีวิต ร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ มีแนวโน้มลดลงจาก 120 ต่อประชากรแสนคนใน พ.ศ. 2555 เป็น 90 ต่อประชากรแสนคนใน พ.ศ. 2559 สอดคล้องกับรายงานสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกลาง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2561) ที่พบว่า คดีชีวิตร่างกายและเพศ มีแนวโน้มลดลงจาก 23,952 คดี ในปี พ.ศ. 2556 ลดลงเหลือ 18,298 คดี ในปี พ.ศ. 2560 ส่วนคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจาก 50,144 คดี ในปี พ.ศ. 2556 เพิ่มขึ้นเป็น 56,481 คดี ในปี พ.ศ. 2560 โดยการจับกุมคดียาเสพติดมีจำนวนมากที่สุด (รูป 3.7.7) สะท้อนได้ว่าปัญหายาเสพติดยังคงคุกคามสังคมไทยให้รู้สึกไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน

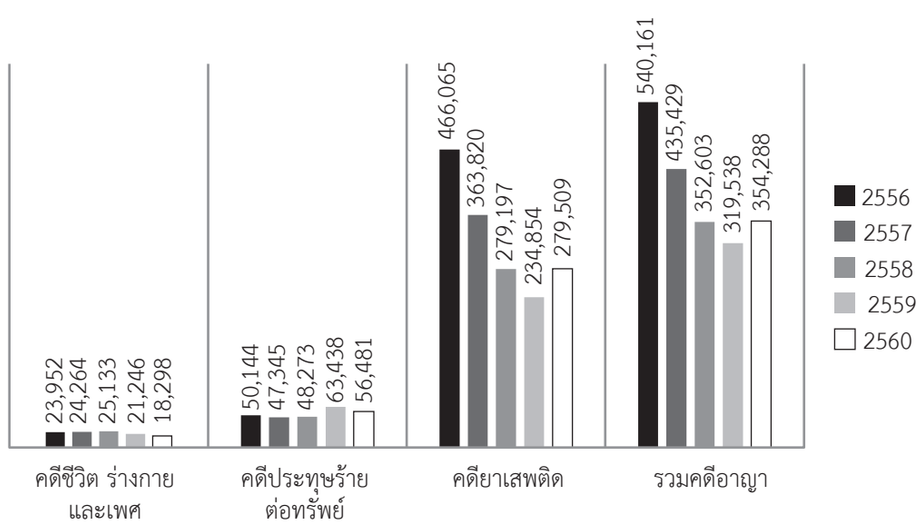

รูป 3.7.7 จำนวนคดีอาญา และประเภทความผิดทั่วประเทศ พ.ศ. 2556–2560

ที่มา: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกลาง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (2561)

สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีต่อครอบครัวและชุมชน ซึ่งการสร้างสังคมปลอดภัยหน่วยงานภาครัฐต้องร่วมมือกับทุกภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาชนต้องมีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ ในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ การแจ้งเบาะแส เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้ สถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัวและชุมชนในระดับภูมิภาค (ตาราง 3.7.3) สะท้อนว่า ปัญหาความเปราะบางด้านความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้สูงอายุอยู่ตามลำพัง กระจุกตัวอยู่ในภาคเหนือมากที่สุด รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร ตามลำดับ

ตาราง 3.7.3 ดัชนีความก้าวหน้าของคนด้านชีวิตครอบครัวและชุมชนในระดับภูมิภาค

ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน	พ.ศ. 2555	พ.ศ. 2556	พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558	พ.ศ. 2559
กรุงเทพมหานคร					
1. ร้อยละของเด็กอายุ 15 –17 ปี ที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ	–	8.66	9.59	7.74	6.03
2. ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว	16.8	17.9	18.1	18.3	19.0
3. ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียว	2.6	3.9	3.2	4.8	5.1
4. การแจ้งความคดีชีวิต ร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ (ต่อประชากรแสนคน)	250	246	237	258	190
ภาคเหนือ					
1. ร้อยละของเด็กอายุ 15 –17 ปี ที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ	–	12.61	11.75	11.77	10.46
2. ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว	24.5	26.1	25.8	26.6	26.5
3. ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียว	6.1	7.0	7.7	8.9	8.6
4. การแจ้งความคดีชีวิต ร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ (ต่อประชากรแสนคน)	87	91	76	85	59
ภาคใต้					
1. ร้อยละของเด็กอายุ 15 –17 ปี ที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ	–	17.37	15.53	14.30	15.16
2. ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว	20.2	21.4	21.0	20.6	21.4
3. ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียว	4.4	4.9	5.8	5.4	6.1
4. การแจ้งความคดีชีวิต ร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ (ต่อประชากรแสนคน)	149	145	143	145	117
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ					
1. ร้อยละของเด็กอายุ 15 –17 ปี ที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ	–	13.02	11.40	10.98	9.70
2. ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว	23.4	24.6	23.4	25.4	25.4

ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน	พ.ศ. 2555	พ.ศ. 2556	พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558	พ.ศ. 2559
3. ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียว	5.1	5.1	5.3	5.6	6.1
4. การแจ้งความคดีชีวิต ร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ (ต่อประชากรแสนคน)	55	53	50	55	46
กลาง					
1. ร้อยละของเด็กอายุ 15 –17 ปี ที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ	–	13.04	10.69	10.76	10.66
2. ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว	20.3	21.5	21.4	22.0	22.3
3. ร้อยละของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียว	4.4	5.0	4.7	5.5	5.6
4. การแจ้งความคดีชีวิต ร่างกาย เพศ และคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ (ต่อประชากรแสนคน)	168	149	141	162	121

ที่มา: สศช. (2560ก)

3.7.2 การพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเปราะบางเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: ความฝันหรือความจริง

ครอบครัวเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนให้เห็นสังคมใหญ่ (สังคม ชุมชน และประเทศ) หากสมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดี และมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต สมาชิกของสังคม ชุมชน และประเทศชาติจะมีความเป็นอยู่ที่ดีตามไปด้วย หากครอบครัวมีความเปราะบาง สมาชิกในครอบครัวมีชีวิตที่ด้อยคุณภาพ การพัฒนาเช่นนี้ ไม่ว่าจะทุ่มเททรัพยากรและบริการสักเพียงใด ย่อมยากที่พัฒนาให้สังคม ชุมชน และประเทศมีความยั่งยืนได้

ขณะเดียวกัน การพัฒนาความอยู่ดีมีสุขในมิติครอบครัวเปราะบางเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีความสัมพันธ์กับนโยบายการจัดสวัสดิการ เนื่องจากคาดหมายว่าจะมีบทบาทสำคัญในการดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ที่ผ่านมา นโยบายการจัดสวัสดิการของประเทศไทย มีทั้งกระแสหลักและกระแสทางเลือก (กมลชนก ขำสุวรรณ, 2560) โดยการจัดสวัสดิการกระแสหลัก มีจุดแข็งคือ รัฐเป็นผู้จัดสวัสดิการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิตครอบคลุมประชาชนทั้งประเทศ โดยดำเนินการผ่านโครงการและกิจกรรมต่างๆ ซึ่งทำให้ประชาชนได้รับบริการสังคมด้านต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา ด้านที่อยู่อาศัย ด้านอาชีพและรายได้ ประชาชนมีการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่รัฐให้การช่วยเหลือสนับสนุน ขณะที่จุดอ่อนของสวัสดิการสังคมกระแสหลัก คือ การจัดสรรงบประมาณเพื่อให้การช่วยเหลือแก่ครอบครัวเปราะบางยังเน้นการให้บริการเชิงสงเคราะห์ ขาดการพัฒนาศักยภาพแบบครบวงจร เพื่อให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี สิ่งดังกล่าวเป็นเหตุผลสำคัญที่นำมาสู่การเคลื่อนไหวในการจัดสวัสดิการกระแสทางเลือก

การจัดสวัสดิการกระแสทางเลือกเป็นการเปิดโอกาสให้ภาคส่วนอื่น อาทิเช่น ภาคประชาสังคม องค์กรการกุศล อาสาสมัคร ตลอดจนภาคเศรษฐกิจ และธุรกิจพาณิชย์ในตลาดเสรี เข้ามาร่วมจัดสวัสดิการในลักษณะที่เรียกว่า สวัสดิการพหุลักษณ์ (Giddens, 2001 อ้างถึงใน กิติพัฒน์ นนทปัทมดุล, 2550) ตั้งอยู่บนฐานความเชื่อที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำ เพื่อให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี กินดี อยู่ดี มีสุขและมีสิทธิ โดยครอบคลุมกิจกรรมที่คนในชุมชนร่วมกันคิดค้นขึ้น และร่วมบริหารจัดการ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงและความปลอดภัยในชีวิตความเป็นอยู่ในวันนี้และวันข้างหน้า และเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยเติมเต็มช่องว่างของจุดอ่อนของปัญหาต่างๆ อันเกิดจากการจัดสวัสดิการสังคมของภาครัฐ อย่างไรก็ตาม สวัสดิการกระแสทางเลือกขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของภาคประชาสังคมด้วย

จากสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขในมิติชีวิตครอบครัวและชุมชนในภาพรวม สะท้อนให้เห็นว่า ครอบครัวที่มีหัวหน้าครัวเรือนเดี่ยว ครอบครัวผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังกับหลานและครอบครัวที่มีผู้สูงอายุอยู่คนเดียว โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรเป็นเป้าหมายหลักของการได้รับสวัสดิการหรือหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับครอบครัวประเภทอื่นๆ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศ ที่จะทำให้ทุกครอบครัวเดินทางไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยไม่มีครอบครัวใดถูกทิ้งไว้ข้างหลัง มีหลายสิ่งหลายอย่างที่ภาครัฐต้องเร่งดำเนินการเพื่อรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว ประเด็นสำคัญที่สะท้อนออกมา ได้แก่ การกระจายทรัพยากรและบริการเพื่อลดความเหลื่อมล้ำของครอบครัวเปราะบางผ่าน**"นโยบายสวัสดิการ"** ซึ่งถือว่าเป็นความท้าท้ายระดับเดียวกับการพัฒนาด้านระบบรางและถนน รวมทั้งการดำเนินการรักษาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่ภาครัฐกำลังดำเนินการในปัจจุบัน นับได้ว่าเป็นความท้าทายระดับสูงสุด

เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ **"งบประมาณจำนวนมาก"** ซึ่งภาครัฐจะต้องจัดลำดับความสำคัญในการให้ความช่วยเหลือครอบครัวเปราะบางที่สุดที่เป็นกลุ่มเป้าหมายจริงๆ เนื่องจากในสถานการณ์จริง ไม่ใช่ครอบครัวผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวตามลำพัง ครอบครัวผู้สูงอายุอยู่กับหลานตามลำพัง หรือครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกครอบครัวจะเปราะบางเสมอไป ที่ผ่านมานโยบายของหน่วยงานภาครัฐ มักเหมารวมครอบครัวเหล่านี้ว่ามีความเปราะบาง ดังนั้นการศึกษานี้จึงเสนอให้ทำการศึกษาวิจัยในเชิงสถานการณ์เพื่อหาขนาดและแนวโน้มและเจาะลึกในประเด็นความเปราะบางของครอบครัวแต่ละประเภทดังกล่าวอย่างถ่องแท้ เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนว่าครอบครัวเหล่านี้ครอบครัวใดเปราะบางมากที่สุด เพื่อจัดลำดับความสำคัญในการให้การดูแลช่วยเหลือ เช่น ครอบครัวผู้สูงอายุวัยปลาย อยู่คนเดียว ติดเตียง หรือครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวยากจนมีปัญหาความเครียด ควรเป็นกลุ่มเป้าหมายแรกของการให้ความดูแลช่วยเหลือ เนื่องจากมีความเปราะบางซ้ำซ้อนหลายมิติ ทั้งนี้เพื่อให้สวัสดิการโยงไปที่กลุ่มเป้าหมายได้อย่างถูกต้อง ซึ่งหากภาครัฐดำเนินการได้เช่นนี้ อาจส่งผลให้ความฝันที่จะมีโอกาสได้กินดี อยู่ดี ตามมาตรฐานขั้นต่ำของการดำรงชีวิตของสมาชิกในครอบครัวเปราะบางเข้าใกล้ความเป็นจริงมากขึ้น

3.8 มิติการคมนาคมและการสื่อสาร (ความสัมพันธ์และการเชื่อมต่อทางสังคม)

ความสัมพันธ์และการเชื่อมต่อทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ของคนที่มีต่อบุคคลอื่นๆ ในสังคม บุคคลมีความสัมพันธ์กันเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน และได้รับผลประโยชน์ของความสัมพันธ์นั้น

การเชื่อมต่อทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของความอยู่ดีมีสุข ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน ชุมชน ผู้ดูแล และบทบาทอื่นๆ มากมายในสังคม การมีความเชื่อมต่อทางสังคมจะเป็นการให้หรือการได้รับการสนับสนุนกันและกันในหลายด้าน ที่ทำให้คนเรามีความสุข มีความพอใจ และความรู้สึกในการมีส่วนร่วมในสังคม นอกจากนี้แล้ว การเชื่อมต่อทางสังคมจะเกิดขึ้นได้เมื่อครอบครัวมีความสัมพันธ์กันที่ดี การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ ดังนั้น การที่คนเราจะมีสุขภาพที่ดี มีการจ้างงานและมีความรู้สึกปลอดภัยนั้นคือการเพิ่มโอกาสในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมในเชิงบวกที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิต

จากการทบทวนวรรณกรรมหรือจากการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า การเชื่อมต่อทางสังคม สามารถใช้ดัชนีตัวชี้วัดเพื่อศึกษาการอยู่ดีมีสุขในระดับบุคคล ผ่าน 4 ตัวชี้วัด ดังต่อไปนี้

1) การเข้าถึงโทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ต

2) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม/การเป็นสมาชิกต่างๆ

3) การอยู่ร่วมกับสมาชิกในครัวเรือน

4) ความสม่ำเสมอในการติดต่อกับครอบครัว และเพื่อน

แนวคิดการเชื่อมต่อทางสังคมสอดคล้องกับองค์ประกอบดัชนีความก้าวหน้าของคนด้านการคมนาคมและการสื่อสารของ สศช. (2560ก) ซึ่งมีตัวชี้วัดในเรื่องร้อยละของหมู่บ้านที่ถนนสายหลักใช้การได้ตลอดปี และจำนวนอุบัติเหตุบนท้องถนน

ตาราง 3.8.1 ข้อมูลตัวชี้วัดด้านความสัมพันธ์และการเชื่อมต่อทางสังคม พ.ศ. 2555-2559

ตัวชี้วัดย่อย	พ.ศ. 2555	พ.ศ. 2556	พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558	พ.ศ. 2559
ร้อยละของหมู่บ้านที่ถนนสายหลักใช้การได้ตลอดปี	NA	55.03	NA	52.61	NA
จำนวนอุบัติเหตุบนท้องถนน (ต่อประชากรแสนคน)	95	95	97	108	127
ร้อยละของประชากรที่มีโทรศัพท์มือถือ	70.1	73.3	77.2	79.3	81.4
ร้อยละของประชากรที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ต	26.5	28.9	34.9	39.3	47.5

ที่มา: สศช. (2560ก)

3.8.1 สถานการณ์การอยู่ดีมีสุขด้านการคมนาคมและการสื่อสารในระดับบุคคล

1) การเข้าถึงโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ต (Mobile phone and internet access)

ปัจจุบันการใช้เทคโนโลยีสื่อสารต่างๆ อาทิเช่น อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์มือถือ เข้ามามีบทบาทอย่างมากในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล และกลายเป็นปัจจัยที่ห้าในการดำเนินชีวิตของคนทุกวัย การเข้าถึงทั้งทางโทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ต ช่วยให้คนเราสามารถติดต่อกันได้โดยไม่ต้องมองเห็นหรือพบหน้าตากันและกัน ซึ่งหมายความว่า การเชื่อมต่อทางสังคมสามารถช่วยบรรเทาและมีส่วนช่วยให้คนเราอยู่ดีมีสุขทางด้านอารมณ์และจิตใจ เมื่อต้องอยู่ห่างไกลกันทั้งในประเทศ และนอกประเทศ การติดต่อสื่อสารกันด้วยโทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต อีเมล หรือแม้กระทั่งเครือข่ายทางสังคมต่างๆ เช่น เฟสบุ๊ค ไลน์ สไกป์ น่าจะมีส่วนช่วยรักษาความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เพื่อน หรือคนอื่นๆ ที่อยู่ห่างไกลกัน

ผลการสำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2560 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, มปป.ก) พบว่า ประชากรไทยมีพฤติกรรมในการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการพูดคุยผ่านสังคมออนไลน์เพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2560 ประมาณ 33.4 ล้านคน (ร้อยละ 52.9) ของประชากรอายุ 6 ปีขึ้นไป ใช้อินเทอร์เน็ตในชีวิตประจำวัน เพิ่มขึ้นจากเมื่อ 5 ปีก่อน คือ พ.ศ. 2556 ที่มีการใช้อินเทอร์เน็ตเพียง 18.3 ล้านคน (ร้อยละ 28.9) การใช้โทรศัพท์มือถือก็มีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นเช่นกัน คือ เพิ่มขึ้นจาก 46.4 ล้านคน (ร้อยละ 73.3) ใน พ.ศ. 2556 เป็น 55.6 ล้านคน (ร้อยละ 88.2) ใน พ.ศ. 2560 อย่างไรก็ตาม การใช้คอมพิวเตอร์มีแนวโน้มลดลง จากร้อยละ 35 เหลือเพียงร้อยละ 30.8 ในช่วงเวลาเดียวกัน

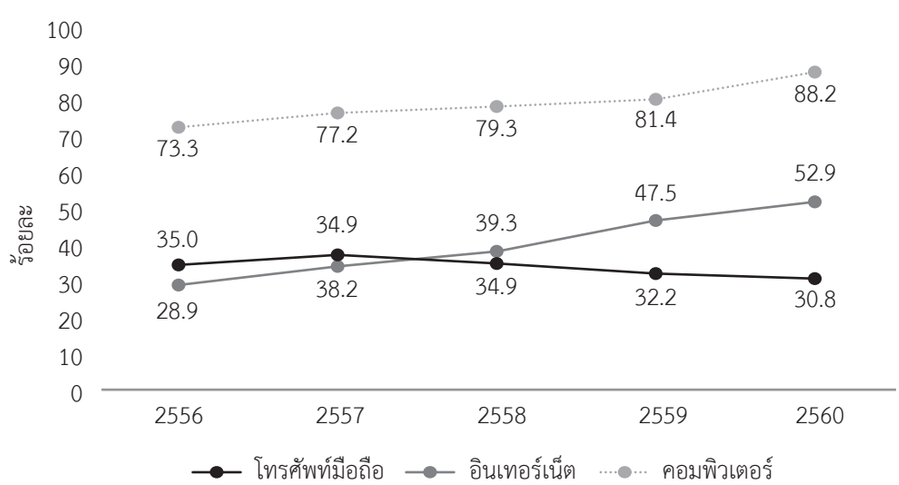

รูป 3.8.1 ร้อยละการใช้โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต และคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2556–2560

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ก)

การใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทั้งในเพศชายและเพศหญิง และไม่แตกต่างกันมากนัก จากข้อมูล พ.ศ. 2556–2560 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ก) พบว่า ในเพศชาย การใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นจาก

ร้อยละ 28.8 เป็นร้อยละ 53.7 ส่วนในเพศหญิง เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 29.1 เป็นร้อยละ 52.1 คิดเป็นร้อยละการเปลี่ยนแปลงในช่วง 5 ปี เท่ากับร้อยละ 46 ในเพศชาย และร้อยละ 44 ในเพศหญิง

การเพิ่มขึ้นของการใช้อินเทอร์เน็ตเกิดขึ้นทั้งในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล ระหว่าง พ.ศ. 2556–2560 การใช้อินเทอร์เน็ตในเขตเทศบาลเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 39.9 เป็นร้อยละ 62.7 ส่วนนอกเขตเทศบาลการใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 23.2 เป็นร้อยละ 45.0 การใช้โทรศัพท์มือถือก็มีแนวโน้มการใช้เพิ่มขึ้นทั้งในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาลเช่นเดียวกัน คือ เพิ่มจากร้อยละ 80.0 เป็นร้อยละ 90.8 ในเขตเทศบาลและเพิ่มจากร้อยละ 69.8 เป็นร้อยละ 86.0 นอกเขตเทศบาล ทั้งนี้ หากพิจารณาเป็นรายภาคพบว่า ใน พ.ศ. 2560 กรุงเทพมหานครมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือสูงที่สุด (ร้อยละ 74.5 และร้อยละ 93.5 ตามลำดับ)

ตาราง 3.8.2 ร้อยละการใช้โทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ตของประชากรที่มีอายุ 6 ปีขึ้นไป พ.ศ. 2556–2560

ปี	โทรศัพท์มือถือ		อินเทอร์เน็ต	
	ในเขตเทศบาล	นอกเขตเทศบาล	ในเขตเทศบาล	นอกเขตเทศบาล
2556	46.3	29.1	39.9	23.2
2557	47.8	30.4	44.9	26.9
2558	42.6	28.7	49.4	31.2
2559	39.6	26.2	57.4	39.5
2560	38.1	24.8	62.7	45.0

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ก)

เมื่อพิจารณาการใช้อินเทอร์เน็ตตามกลุ่มอายุ พบว่า กลุ่มอายุ 15–24 ปี มีการใช้อินเทอร์เน็ตสูงสุดคือร้อยละ 89.8 รองลงมาคือ กลุ่มอายุ 25–34 ปี ร้อยละ 80.3 กลุ่มอายุ 6–14 ปี ร้อยละ 63.4 กลุ่มอายุ 35–49 ปี ร้อยละ 54.9 และในกลุ่มอายุ 50 ปีขึ้นไป มีเพียงร้อยละ 18.2

ส่วนกิจกรรมที่ใช้ส่วนใหญ่ใช้เพื่อโซเชียลเน็ตเวิร์ค (ร้อยละ 94) เช่น เฟสบุ๊ค ทวิตเตอร์ กูเกิลพลัส ไลน์ อินสตาแกรม รองลงมาคือ ใช้ในการดาวน์โหลดรูปภาพ/หนัง/วีดิโอ/เพลง/เกมส์ เล่นเกมส์ดูหนัง ฟังเพลง วิทยุ (ร้อยละ 87.9) ใช้ในการติดตามข่าวสาร/ อ่านหรือดาวน์โหลดหนังสือ (ร้อยละ 44.4) และใช้ในการค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าและบริการ (ร้อยละ 40.4) โดยอุปกรณ์ในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตพบว่า ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตส่วนใหญ่ใช้โทรศัพท์มือถือสมาร์ทโฟนในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (ร้อยละ 93.7) อย่างไรก็ตาม ผลจากการเข้ามาอย่างรวดเร็วของการใช้อินเทอร์เน็ตในปัจจุบัน ทำให้กลุ่มวัยรุ่นที่มีอายุ 13–24 ปี มีการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม/และเสริมสร้างความรู้ลดลงจากร้อยละ 69.2 ใน พ.ศ. 2554 เป็นร้อยละ 61.2 ใน พ.ศ. 2557 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวัยรุ่นหันมาสนใจการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ต เช่น ทวิตเตอร์ ไลน์ เพิ่มมากขึ้นจากร้อยละ 49.9 ใน พ.ศ. 2554 เป็นร้อยละ 81.3 ใน พ.ศ. 2557 โดยเล่นเป็นประจำเพิ่มมากกว่า 2 เท่า จากร้อยละ 15.2 ใน พ.ศ. 2554 เป็นร้อยละ 42.3 ใน พ.ศ. 2557 และเล่นเกมส์เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 53.3 ใน พ.ศ. 2554 เป็นร้อยละ 75.0 ใน พ.ศ. 2557 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, มปป.ก) ขณะที่วิวัฒนาการการติดต่อสื่อสาร

เปลี่ยนแปลงไป และอินเทอร์เน็ตเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในสังคมไทย แต่ยังมีหมู่บ้านในชนบทที่ยังมีปัญหาในเรื่องการติดต่อสื่อสารอยู่ในระดับมาก ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน กชช. 2ค. ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2558) พบว่า มีปัญหาในเรื่องการติดต่อสื่อสารอยู่ในระดับมากจำนวน 1,693 หมู่บ้าน หรือคิดเป็นร้อยละ 2.4 ของหมู่บ้านทั้งหมด (การมีปัญหาในหมู่บ้านระดับมากพิจารณาจากการที่ในหมู่บ้านไม่มีบริการโทรศัพท์สาธารณะที่ใช้การได้ และไม่มีครัวเรือนที่มีโทรศัพท์ประจำบ้าน โทรศัพท์มือถือ หรืออินเทอร์เน็ต) โดยภาคเหนือจะเป็นภาคที่มีปัญหาในเรื่องการติดต่อสื่อสารมากที่สุด (ร้อยละ 3.4) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 2.3) และภาคกลางจะพบปัญหาในเรื่องการติดต่อสื่อสารน้อยที่สุด (ร้อยละ 1.7)

แนวโน้มการใช้เทคโนโลยีสื่อสารต่างๆ ที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบันนั้น สามารถอธิบายด้วยการเปลี่ยนผ่านทางเทคโนโลยี หรือ **เทคโนโลยีเปลี่ยนโลก (Disruptive technologies)** คือ **เทคโนโลยี**ที่มีความก้าวหน้า และสามารถเข้ามาเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิต จากในอดีตที่มีการใช้จดหมาย หรือโทรศัพท์ในการติดต่อสื่อสาร แต่ปัจจุบันมีการใช้การสื่อสารดังกล่าวลดน้อยลง เปลี่ยนไปใช้การติดต่อสื่อสารผ่านทางอินเทอร์เน็ตด้วยระบบเครือข่ายทางสังคมต่างๆ กันมากขึ้น เช่น เฟสบุ๊ค ทวิตเตอร์ กูเกิลพลัส ไลน์ อินสตาแกรม เนื่องจากมีความรวดเร็วกว่า ทันสมัยกว่า และเข้าถึงได้ง่ายกว่า

งานวิจัยหลายเรื่องศึกษาความอยู่ดีมีสุขกับการใช้เทคโนโลยีสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ต และเครือข่ายทางสังคม เช่น Liu & Yu (2013) ศึกษาการใช้งานเฟซบุ๊กและพบว่ามีความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างแรงสนับสนุนทางสังคมและความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย ซึ่งทำให้รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและช่วยลดความเครียดได้ นอกจากนี้การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ส่งผลทางบวกต่อความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานในองค์กร (Yokoyama & Sekiguchi, 2014) และพบว่าเครือข่ายทางสังคมมีความเกี่ยวข้องในด้านบวกกับตัวชี้วัดในเรื่องความเป็นอยู่ที่ดีเช่นเดียวกัน (Litwin & Shiovitz–Ezra, 2011)

2) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม/การเป็นสมาชิกต่างๆ (Participation on social activities and member)

กิจกรรมทางสังคม เป็นส่วนหนึ่งที่ชักนำให้มนุษย์มารวมตัวกัน และสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ การที่คนเรามีสังคม หรือมีกลุ่มสังคม ย่อมมีผลต่อสุขภาพกายและสุขภาพใจที่ดี หากคนเราไม่มีกลุ่มสังคมแล้ว ย่อมทำให้เกิดปัญหาทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์และจิตใจ รวมถึงด้านสังคม เพราะการที่คนเรามีสังคม ทำให้เรามีบทบาทหน้าที่ และรู้สึกว่าตนเองเป็นบุคคลที่มีคุณค่า และเป็นที่ยอมรับกับสังคม งานวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมทางสังคมช่วยให้มีสุขภาพจิตดีขึ้น (Lei, Shen, Smith, & Zhou, 2015)

ประเทศไทยมีกลุ่ม/ ชมรมผู้สูงอายุ ที่เป็นลักษณะการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุรูปแบบหนึ่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดการรวมตัวกัน เพื่อการพัฒนาตนเอง และพัฒนาสังคมท้องถิ่น โดยมีสถาบันครอบครัว และชุมชนเป็นสถาบันพื้นฐานในการดำเนินการ กิจกรรมส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาทางด้านร่างกาย เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพที่ดีขึ้นผ่านการออกกำลังกาย สังสรรค์ และอาสาสมัคร นอกจากนี้ การร่วมกลุ่มกันยังทำให้ผู้สูงอายุมีอารมณ์และจิตใจที่ดี ไม่เครียด และเกิดความรู้สึกไม่เหงา มีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ในสังคม อันจะส่งผลทำให้ผู้สูงอายุมีความอยู่ดีมีสุขทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์และจิตใจ และสังคม

ผลการสำรวจการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จากรายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2557 สำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ข) พบว่า ผู้สูงอายุมีแนวโน้มเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม/ชมรมมากขึ้น จากร้อยละ 21.1 ใน พ.ศ. 2550 พบ เป็นร้อยละ 33.6 ใน พ.ศ. 2557 อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านลดลงจากร้อยละ 71.8 เป็นร้อยละ 67.9 ในช่วงเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ ปัจจุบันมีผู้สูงอายุได้เข้าร่วมกลุ่มฌาปนกิจร้อยละ 55.9

3) การอยู่ร่วมกับสมาชิกในครัวเรือน (Living together with family)

ปัจจุบันโครงสร้างครอบครัวไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เห็นได้จากขนาดครัวเรือนของประชากรไทยมีแนวโน้มลดลงจากในอดีต ใน พ.ศ. 2523 ครัวเรือนไทยมีสมาชิกครัวเรือนอยู่ที่ประมาณ 5 คน แต่ในปัจจุบันมีเพียงประมาณ 3 คนเท่านั้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, มปป.ข) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนดังกล่าวย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการอยู่อาศัยของประชากรไทย พบว่า ในพ.ศ 2557 รูปแบบการอยู่อาศัยในลักษณะการอาศัยอยู่เพียงลำพังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป มีการอาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียวร้อยละ 9 ในขณะที่มีผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังกับคู่สมรสร้อยละ 19 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, มปป.ข) ภาวะการอยู่ตามลำพังคนเดียว โดยเฉพาะในผู้สูงอายุอาจส่งผลทำให้ผู้สูงอายุเกิดความเหงา หากผู้สูงอายุไม่ได้มีการทำกิจกรรมทางสังคม หรือการเข้าร่วมกลุ่มทางสังคม ความเหงามีผลต่อสุขภาวะทางด้านอารมณ์และจิตใจ เนื่องจากการอาศัยอยู่คนเดียว (Lim & Kua, 2011)

การอาศัยอยู่ร่วมกับคนในครอบครัว หรือมีการติดต่อกับครอบครัวหรือเพื่อนอย่างสม่ำเสมอมีผลต่อสุขภาวะที่ดีทั้งทางร่ายกายและจิตใจ จากการสำรวจการสำรวจสภาวะทางสังคม วัฒนธรรมและสุขภาพจิต (ความสุข) คนไทย พ.ศ. 2557 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2558) พบว่า มากกว่าร้อยละ 95 ของประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไปที่เป็นสมาชิกในครัวเรือน รายงานว่า ได้ใช้เวลาทำกิจกรรมพร้อมหน้ากันในบ้านกับสมาชิกครอบครัวอย่างมีความสุข และทำหน้าที่ตามบทบาทหรือความรับผิดชอบของตนเองในครอบครัว (ร้อยละ 97.3, 96.7 และ 95.0 ตามลำดับ) กรมสุขภาพจิตได้กำหนดนิยามสุขภาพจิตว่า หมายถึง "สภาพชีวิตที่เป็นสุขอันเป็นผลจากการมีความสามารถในการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิต มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองเพื่อคุณภาพ ชีวิตที่ดีโดยครอบคลุมถึงความดีงามภายในจิตใจ ภายใต้สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป" ดังเช่นการศึกษาสุขภาพจิตของผู้สูงอายุจากการสำรวจสุขภาพจิตกับประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2554 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ[7] (มปป.ค) พบว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ลำพังคนเดียวมีคะแนนสุขภาพจิตต่ำกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้อยู่ลำพังคนเดียว และผู้สูงอายุที่อยู่กับบุตร เนื่องจากการได้อยู่ร่วมบ้านกับคู่สมรส ลูก/ หลาน/ ญาติพี่น้อง ก่อให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัย และมั่นคงในจิตใจ

[7] ผลการสำรวจสุขภาพจิตของคนไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป พ.ศ. 2558 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า จากคะแนนเต็ม 45 คะแนน คนไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป มีคะแนนสุขภาพจิตเฉลี่ย 31.44 คะแนน (ชาย 31.79 คะแนน หญิง 31.17 คะแนน) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยสุขภาพจิตของคนไทยตามกลุ่มอายุ พบว่า กลุ่มอายุ 25–59 ปี (วัยผู้ใหญ่) มีคะแนนเฉลี่ยสุขภาพจิต 31.50 คะแนน กลุ่มอายุ 15–24 ปี (วัยเยาวชน) 31.34 คะแนน และกลุ่ม อายุ 60 ปีขึ้นไป (วัยสูงอายุ) 31.32 คะแนน

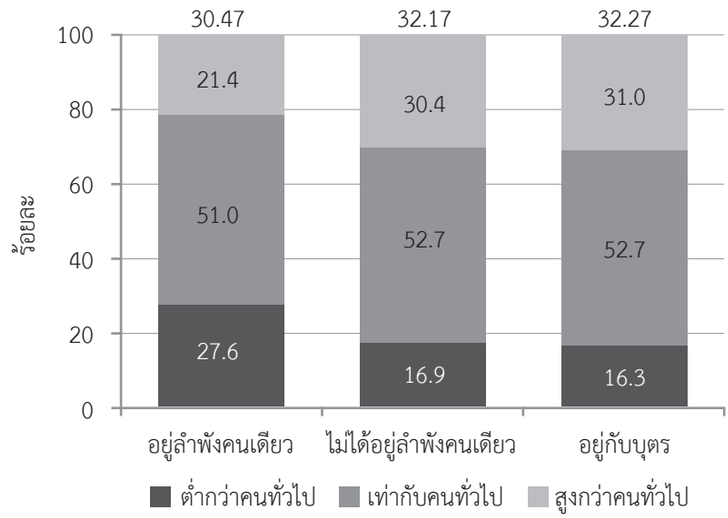

รูป 3.8.2 สุขภาพจิตของผู้สูงอายุกับการอยู่ร่วมกับสมาชิกในครัวเรือน

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ค)

4) ความสม่ำเสมอในการติดต่อกับครอบครัว และเพื่อน (Regular contact with family/friends)

การไม่ได้อาศัยอยู่กับครอบครัว อาจเกิดจากการย้ายถิ่นเพื่อการทำงาน หรือการย้ายถิ่นฐานออกจากถิ่นเดิม อย่างไรก็ตาม แม้ไม่ได้อยู่ร่วมกับครอบครัว แต่หากได้มีการติดต่อพูดคุยกับครอบครัวสม่ำเสมอ ก็ย่อมส่งผลทำให้มีความอยู่ดีมีสุข (ปิยวัฒน์ เกตุวงศา ศุทธิดา ชวนวัน และวิชาญ ชูรัตน์, มปป.) งานวิจัยในประเทศจีน ที่ทำการศึกษาเครือข่ายทางสังคมในการช่วยทำให้การอยู่ดีมีสุขของประชากรดีขึ้น พบว่า ทั้งการให้และการได้รับสิ่งของจากผู้อื่นมีผลกระทบต่อการอยู่ดีมีสุขของคนเรามากกว่าการเป็นผู้ให้หรือผู้รับฝ่ายเดียว และการมีเพื่อนจำนวนมากมีความสำคัญมากกว่าการมีจำนวนญาติพี่น้องและการแต่งงาน ทั้งนี้ มีความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างจำนวนเพื่อนกับระดับของการอยู่ดีมีสุข เช่นเดียวกันการใช้เวลาในการทำกิจกรรมทางสังคมและการทำกิจกรรมที่หลากหลายมีส่วนทำให้สุขภาพจิตของคนเราดีขึ้น (Lei, Shen, Smith, & Zhou, 2015)

ความสม่ำเสมอในการติดต่อกับครอบครัวมีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ หากมีบุตรหลาน ญาติพี่น้องที่อยู่นอกครัวเรือนมาเยี่ยมเยียน หรือติดต่อโทรศัพท์มาคุยกับผู้สูงอายุ ติดต่อผ่านทางอินเทอร์เน็ต ก็จะมีผลต่อการอยู่ดีมีสุขในด้านอารมณ์และจิตใจที่ดีของผู้สูงอายุ ทั้งนี้จากข้อมูลการสำรวจผู้สูงอายุไทยในปี พ.ศ. 2557 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, มปป.ข) พบว่า เกินกว่าร้อยละ 90 ผู้สูงอายุและบุตรที่อยู่นอกครัวเรือนได้มีการไปมาหาสู่กัน ซึ่งร้อยละ 31.4 มีการไปเยี่ยมเยียนทุกวัน/ เกือบทุกวัน ร้อยละ 18.4 เยี่ยมทุกสัปดาห์ ร้อยละ 23.0 เยี่ยมทุกเดือน และร้อยละ 27.2 มีการเยี่ยมเยียนอย่างน้อยปีละครั้ง โดยช่องทางในการติดต่อเยี่ยมเยียนคือการใช้โทรศัพท์ ซึ่งพบว่ามีผู้สูงอายุร้อยละ 82.5 ที่เคยติดต่อพูดคุยกับบุตรนอกครัวเรือนผ่านทางโทรศัพท์ และเคยติดต่อพูดคุยผ่านระบบอินเทอร์เน็ตร้อยละ 1.9 ทั้งนี้หากเปรียบเทียบความบ่อยครั้งที่ผู้สูงอายุติดต่อพูดคุยกับบุตรนอกครัวเรือนในลักษณะการติดต่อทุกวัน/เกือบทุกวันแล้ว กลับพบว่า การติดต่อ

ผ่านอินเทอร์เน็ตมีความถี่มากกว่าการติดต่อผ่านโทรศัพท์ (ร้อยละ 53.4 การใช้อินเทอร์เน็ต, ร้อยละ 29.4 การใช้โทรศัพท์)

3.8.2 สถานการณ์การอยู่ดีมีสุขด้านการคมนาคมและการสื่อสารในระดับหมู่บ้านและชุมชน

แหล่งข้อมูลสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ทราบสภาพปัญหา หรือสถานการณ์ปัจจุบันที่นำไปสู่การอยู่ดีมีสุขของประชากรด้านการคมนาคมและการสื่อสารในระดับหมู่บ้านและชุมชน คือ ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2ค.) (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2558) เป็นข้อมูลที่ดำเนินการเก็บทุกสองปี รวมข้อมูลพื้นฐานด้านเศรษฐกิจและสังคมระดับหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสภาพทั่วไป และสภาพปัญหาของหมู่บ้านในชนบทด้านต่างๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์จากกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน และผู้รู้ของแต่ละหมู่บ้าน ใน พ.ศ. 2558 ประเทศไทยมีจำนวนหมู่บ้านในชนบททั้งหมด 70,335 หมู่บ้าน เฉลี่ยหมู่บ้านละ 150 ครัวเรือน โดยภาคใต้จะมีจำนวนครัวเรือนเฉลี่ยต่อหมู่บ้านสูงสุด จำนวนหมู่บ้านละ 185 ครัวเรือน ข้อมูลระดับหมู่บ้านที่น่าจะสะท้อนสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขในมิติการคมนาคมและการสื่อสารมีดังนี้

1) การมีถนนสายหลักในหมู่บ้าน

โครงสร้างพื้นฐานที่บ่งชี้ข้อจำกัดของการคมนาคมอย่างหนึ่ง คือ ถนนเส้นหลักภายในหมู่บ้านใช้การได้ไม่ดีตลอดทั้งปี ใน พ.ศ. 2558 ในภาพรวม พบว่า หมู่บ้านมากกว่าครึ่งหนึ่งมีปัญหาในเรื่องถนนอยู่ในระดับน้อย (ร้อยละ 52.6) มีปัญหาระดับกลาง (ร้อยละ 38.5) และมีปัญหาในระดับมาก (ร้อยละ 8.9) หากพิจารณาเฉพาะถนนของหมู่บ้านในชนบทที่มีปัญหาในระดับมากในรายภาค พบว่า ภาคใต้ มีหมู่บ้านที่มีปัญหาในเรื่องถนนมากที่สุด (ร้อยละ 10.5) รองลงมาคือ ภาคเหนือ (ร้อยละ 9.5) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 9.1) ขณะที่หมู่บ้านในภาคกลางมีปัญหาในเรื่องสภาพถนนน้อยที่สุด (ร้อยละ 6.8) และเมื่อเทียบกับ พ.ศ. 2556 ปัญหาเรื่องสภาพถนนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในทุกภาค โดยเฉพาะภาคใต้

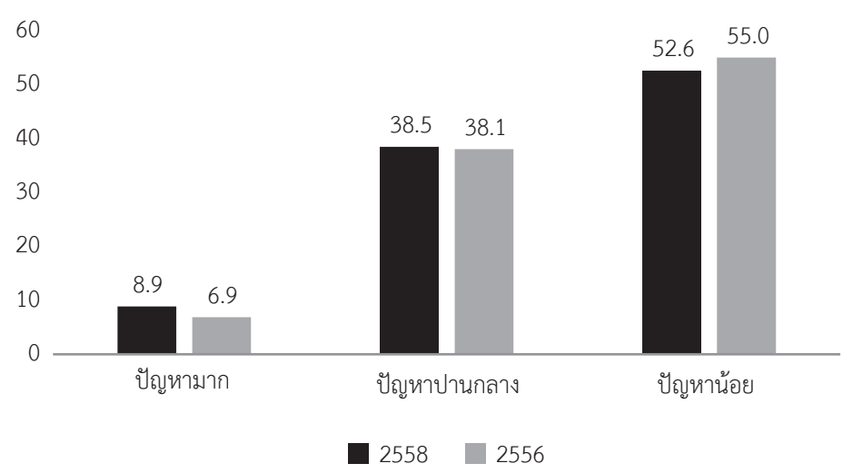

รูป 3.8.3 ปัญหาถนนหลักของหมู่บ้านในชนบท พ.ศ. 2556 และ 2558

ที่มา: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2558)

2) การมีไฟฟ้าของรัฐใช้ในหมู่บ้าน

การมีไฟฟ้าของรัฐใช้ในหมู่บ้านเป็นอีกดัชนีที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาของหมู่บ้าน ซึ่งส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ และการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในหมู่บ้าน ในภาพรวม มากกว่าร้อยละ 80 ของหมู่บ้านชนบทของประเทศไทย มีปัญหาในเรื่องการมีไฟฟ้าใช้ในระดับน้อย ในขณะที่ร้อยละ 1.9 มีปัญหาในเรื่องการมีไฟฟ้าใช้ในระดับมาก โดยพบว่า ภาคเหนือมีหมู่บ้านที่มีปัญหาเรื่องไฟฟ้าใช้ในระดับมากสูงที่สุด (ร้อยละ 2.1) และภาคกลางพบปัญหาในเรื่องการมีไฟฟ้าใช้น้อยที่สุด (ร้อยละ 1.4)

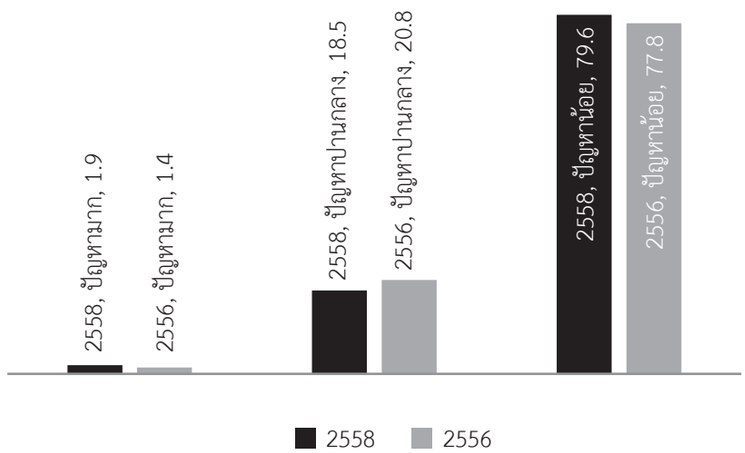

รูป 3.8.4 ปัญหาการมีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านในชนบท พ.ศ. 2556 และ 2558

ที่มา: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2558)

3) อุบัติเหตุบนท้องถนน

สถานการณ์เรื่องอุบัติเหตุบนท้องถนน เป็นดัชนีที่สำคัญที่สะท้อนการอยู่ดีมีสุขของประชาชนในเรื่องความปลอดภัยในชีวิตบนท้องถนน จากข้อมูลของศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกลาง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (2561) ซึ่งได้รวบรวมสถิติอุบัติเหตุจราจรทั่วประเทศในช่วง พ.ศ. 2554–2558 พบว่า สถิติการเกิดอุบัติเหตุจราจรของประเทศในช่วง 5 ปี จาก พ.ศ. 2554 และปี 2558 มีแนวโน้มลดลง แต่หากพิจารณาเฉพาะช่วงระหว่าง พ.ศ. 2555–2558 จะเห็นจำนวนการเกิดอุบัติจราจรเพิ่มขึ้น จากจำนวน 60,631 ราย ใน พ.ศ. 2555 เป็น 69,371 ราย ใน พ.ศ. 2558

ตาราง 3.8.3 สถิติการเกิดอุบัติเหตุจราจรในช่วง พ.ศ. 2554–2558

พ.ศ.	อุบัติเหตุจราจร	เสียชีวิต	บาดเจ็บสาหัส	บาดเจ็บเล็กน้อย
2554	75,259	9,552	4,138	17,258
2555	60,631	9,007	3,954	18,656
2556	61,323	7,364	3,451	17,455
2557	63,441	6,507	2,722	18,149
2558	69,371	6,268	2,519	15,641

ที่มา: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกลาง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (2561)

นอกจากนี้แล้ว หากพิจารณาในประเด็นเรื่องประเภทของการเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนจากข้อมูลตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2558 – 31 สิงหาคม พ.ศ. 2559 จากการรวบรวมสถิติของมูลนิธิป้องกันอุบัติเหตุทางถนนและอาชญากรรม (2560) พบว่า ผู้เกิดอุบัติเหตุส่วนใหญ่มักเกิดอุบัติเหตุบนทางหลวงแผ่นดินมากที่สุด (ร้อยละ 55) รองลงมาคือ ทางหลวงชนบท (ร้อยละ 17) ทั้งนี้ประเภทรถที่เกิดอุบัติเหตุสูงสุดคือ รถจักรยานยนต์ (ร้อยละ 45) รองลงมาคือ รถกระบะท้ายเปิด (ร้อยละ 20)

ดัชนีสถานการณ์การอยู่ดีมีสุขด้านการคมนาคมและการสื่อสารที่ได้กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นทั้งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน และข้อท้าทายที่ยังเป็นโจทย์ของประเทศให้ต้องร่วมกันแก้ไขกันต่อไป

3.9 มิติการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม

การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของพลเมืองนับว่าเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญด้านอยู่ดีมีสุขของประชากรในทุกๆ ประเทศ เพราะสะท้อนถึงความพึงพอใจและการมีความประทับใจในการพัฒนาสังคมทั้งมิติด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Best & Krueger, 2011; Brooks, 2009) การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมยังนำไปสู่การคำนึงถึงความตระหนักรู้ในบทบาทหน้าที่ และความเข้าใจในสิทธิขั้นพื้นฐานทางการเมืองของพลเมืองต่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อคัดสรรผู้นำและสมาชิกองค์กรที่ตนเป็นสมาชิกเพื่อจะนำไปสู่การบริหารและการพัฒนาที่คาดว่าจะก่อประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมในภาพรวม (Miller, 2013) ดังนั้นมิติการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาประเทศ และถือเป็นตัวชี้วัดอย่างหนึ่งว่าสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศและการบริหารองค์กรชุมชน ได้รับการยอมรับจากผู้อยู่อาศัยในสังคมนั้นหรือไม่ และมากน้อยอย่างไร (Marks & Thompson, 2006)

พลเมืองไทยกับการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งท้องถิ่น

ในประเทศที่พัฒนาแล้วมีความฉลาดรู้ทางการเมือง (Political literacy) กล่าวคือ มีความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมือง (เช่น การเลือกตั้ง การออกเสียงลงประชามติ) การร่วมเป็นสมาชิกองค์กรชุมชน (เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ตามกลุ่มอาชีพ) มีความสามารถในการพิจารณา

ถึงผลดีและผลเสียที่คาดว่าจะได้รับจากการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง แสดงออกถึงความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ซึ่งจะส่งผลต่อการอยู่ดีมีสุขอัน การเป็นพลเมืองของประเทศหนึ่งๆ ต้องมีส่วนร่วมในทางการเมืองและสังคมจึงถือได้ว่ามีหน้าที่และบทบาทในการพัฒนาสังคมของตนภายใต้หลักการที่มีองค์ประกอบสำคัญ คือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการจัดทำกิจกรรม ร่วมสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็นในการดำเนินงาน ร่วมประเมินผล และร่วมให้ข้อเสนอแนะและถอดบทเรียนเพื่อส่งเสริมให้การพัฒนาได้มีความก้าวหน้าดียิ่งขึ้นไป (Wong, Lein, & Conway, 2005)

จำนวนของพลเมืองที่เข้าร่วมในกิจกรรมทั้งในทางการเมืองและในทางสังคม สะท้อนถึงระดับของการพัฒนาปัจเจกบุคคลและระดับของการพัฒนาสังคมที่ดี (Spina, 2014) อย่างไรก็ตาม การพิจารณาถึงระดับของการมีส่วนร่วมไม่สามารถชี้ได้จากดัชนีหรือตัวชี้วัดเพียงตัวเดียว แต่มักมีการตรวจสอบด้วยดัชนีอย่างน้อย 3 ตัวเพื่อยืนยันในลักษณะของการตรวจสอบสามเส้า (Triangulations) เช่น การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งท้องถิ่น การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประชากรที่ใช้สิทธิลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ จำนวนสหกรณ์ การเป็นสมาชิกสหกรณ์ เพราะตัวชี้วัดเหล่านี้จะให้ภาพที่ระบุได้ว่า บุคคลผู้เป็นประชาชนในสังคมนั้นๆ ได้ใช้สิทธิ์ของตนเองผ่านกิจกรรมที่สำคัญทางการเมืองและการเข้าเป็นสมาชิกองค์กรชุมชนฯ ที่เป็นกลุ่มผลประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างไรบ้าง มีความพึงพอใจและให้ความสำคัญกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของที่สามารถพิทักษ์สิทธิและรักษาผลประโยชน์ของตนเองได้อย่างไรบ้าง (Rumley, 1980) ในส่วนนี้นำเสนอระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและทางสังคมในประเทศไทยด้วยตัวชี้วัด คือ การมีส่วนร่วมในการใช้สิทธิเลือกตั้งท้องถิ่น การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การใช้สิทธิลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ การเป็นสมาชิกของสหกรณ์ และการใช้สิทธิเลือกตั้งในการเลือกสมาชิสภาผู้แทนราษฎร

3.9.1 การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งท้องถิ่น

การบริหารราชการแผ่นดินในลักษณะของการกระจายอำนาจในประเทศไทยได้เริ่มมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยการส่งเสริมตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เน้นให้มีการเลือกตั้งทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติท้องถิ่น จำแนกเป็นกรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา เทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล

ข้อมูลการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งท้องถิ่น ตั้งแต่ พ.ศ. 2552 ถึง 2556 พบว่า ร้อยละของผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้บริหารท้องถิ่น และสมาชิกสภาท้องถิ่น อยู่ที่ประมาณร้อยละ 78 (รูป 3.9.1) ซึ่งถือว่ายังไม่สูงนัก เพราะตั้งเกณฑ์ไว้ที่อย่างน้อยร้อยละ 80 สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะเป็นการเลือกตั้งผู้แทนในระบอบประชาธิปไตยในระดับที่ใกล้ชิดและมีส่วนได้ส่วนเสียมากที่สุด แต่การใช้สิทธิเลือกตั้งยังน้อย จึงต้องมีการกำหนดกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาทั้งระบบและส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจในการทำงานของฝ่ายท้องถิ่นให้มากขึ้น เช่น หากผู้มีสิทธิในการเลือกตั้งได้รับผลตอบแทนจากการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีการบริหารราชการแบบมีธรรมาภิบาลและโปร่งใส บุคคลจะมีความสุขจากการบริหารที่ดี บุคคลก็จะมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งมากขึ้น

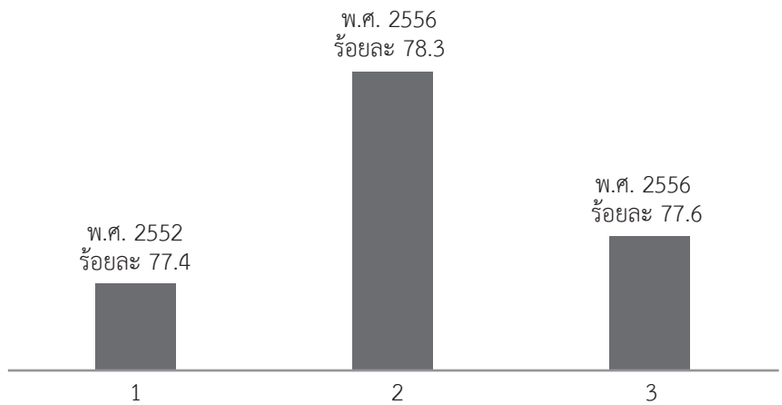

รูป 3.9.1 ร้อยละของการเลือกตั้งท้องถิ่น พ.ศ. 2552 และ 2556

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (มปป.)
หมายเหตุ: 1. ร้อยละของประชากรที่ใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิก อบต.
2. ร้อยละของประชากรที่ใช้สิทธิเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่น
3. ร้อยละของประชากรที่ใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น

3.9.2 การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

การมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยการใช้สิทธิ์ของการเป็นพลเมืองในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ถือได้ว่าได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งผู้แทนระดับชาติ ซึ่งจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบัญญัติกฎหมายและติดตามการปฏิบัติราชการของฝ่ายบริหาร การบริหารราชการแผ่นดินที่มีธรรมาภิบาลย่อมยังประโยชน์แก่พลเมืองอย่างเสมอภาคกัน และจะสะท้อนให้เห็นจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับสูง ร้อยละในการใช้สิทธิ์เลือกตั้งก็จะอยู่ในระดับสูง แต่ในความเป็นจริง กลับพบว่า แม้คณะกรรมการเลือกตั้งได้เปิดโอกาสให้มีการใช้สิทธิ์ล่วงหน้าทั้งภายในประเทศและสำหรับผู้ที่อยู่ต่างประเทศ ทั้งยังกำหนดให้มีการเลือกตั้งในวันหยุดราชการและมีหน่วยเลือกตั้งที่ใกล้บ้าน สามารถเข้าถึงได้ไม่ยากนัก แต่ข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง ชี้ว่า มีผู้มาสิทธิเลือกตั้งใน พ.ศ. 2548 พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2554 ประมาณร้อยละ 75 ซึ่งยังไม่สูงมากเท่าที่ควรจะเป็น คำอธิบายอย่างหนึ่ง คือ การขาดธรรมาภิบาลในการบริหารงานของรัฐบาลที่ผ่านๆ มา ที่มักปรากฏเรื่องราวของการคอร์รัปชัน การรังแกข้าราชการประจำ การฉ้อราษฎร์บังหลวง และการคอร์รัปชันเชิงนโยบาย สร้างความไม่เชื่อมั่นในการปฏิบัติงานของนักการเมืองและข้าราชการทางการเมือง และแสดงออกมาให้เห็นด้วยการมาใช้สิทธิ์เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระดับที่ไม่สูงมากนัก

หากเปรียบเทียบกับการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งท้องถิ่นที่กล่าวแล้วข้างต้น มีการวิเคราะห์กันว่า ผู้ที่มาใช้สิทธิ์เลือกตั้งทั้งสองระดับก็คือ คนเดิมๆ ขณะที่ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม ก็จะไม่มีส่วนร่วมไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งในระดับไหน ทั้งๆ ที่จำนวนของผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งจะมีอัตราการเพิ่มขึ้นอยู่บ้างตามประชากรที่มีอายุเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกัน ข้อมูลก็สะท้อนว่า ผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งรายใหม่หลายคนก็ไม่ไปใช้สิทธ์อันพึงมีของตนตามกฎหมายที่เป็นสิทธิ์ขั้นพื้นฐานสำคัญ เพราะหากกลุ่มนี้ไปใช้สิทธิ์ ร้อยละผู้ไปใช้สิทธิ์น่าจะมีการเพิ่มขึ้นมากกว่าคงที่ แสดงให้เห็นว่า ประชาชนผู้มีบทบาทและหน้าที่ในการติดตามการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารในระบอบประชาธิปไตยอาจมีความเบื่อหน่าย ไม่พึงพอใจ และไม่มีความสุขทางการเมือง

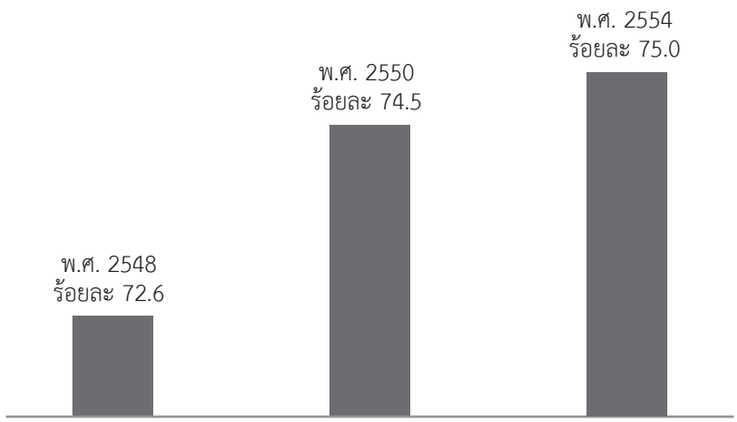

รูป 3.9.2 ร้อยละของผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2548, 2550 และ 2554

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (มปป.)

3.9.3 การใช้สิทธิลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ

เมื่อพิจารณาการมีส่วนร่วมในการลงคะแนนเพื่อรับร่างรัฐธรรมนูญใน พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2559 พบว่า ผู้มีสิทธิ์ลงคะแนนมาใช้สิทธิ์ลงคะแนนร้อยละ 58 และร้อยละ 60 ใน พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2559 ตามลำดับ ซึ่งถือว่ายังอยู่ในระดับต่ำมากเมื่อเทียบกับความคาดหวัง (อย่างน้อยร้อยละ 80) แสดงให้เห็นว่าประชาชนผู้มีสิทธิในการลงคะแนนรับร่างรับธรรมนูญประมาณร้อยละ 40 ไม่สนใจที่จะมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับ และปฏิเสธที่จะใช้สิทธิ์ที่สำคัญของตน ซึ่งอาจสะท้อนว่าพลเมืองไทยยังไม่มีความอยู่ดีมีสุขทางการเมืองมากนัก

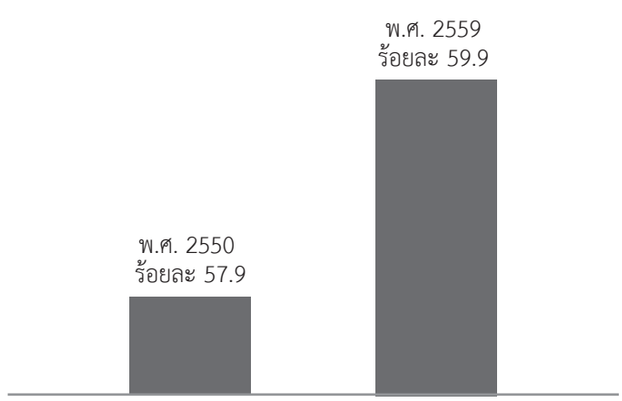

รูป 3.9.3 ร้อยละของผู้มีสิทธิ์ที่มาใช้สิทธิ์ลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (มปป.)

3.9.4 การมีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิกกลุ่มผลประโยชน์แบบสหกรณ์ฯ

สหกรณ์เป็นศูนย์รวมผู้ประกอบการในอาชีพต่างๆ ในสังคม มีการบริหารและการจัดการด้วยระบบการเลือกตั้งจากสมาชิกสหกรณ์ในลักษณะของการเป็นผู้แทน จำนวนสหกรณ์สะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มที่จะนำไปสู่ผลประโยชน์ต่างๆ เช่น การต่อรอง การกำหนดทิศทาง เป้าหมาย แผนงาน ตลอดจนผลตอบแทนที่จะได้รับ เป็นการรวมพลังเพื่อผลประโยชน์ของการประกอบอาชีพที่สามารถป้องกันการผูกขาดจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ สหกรณ์จึงจัดว่าเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองอย่างหนึ่ง การเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มสหกรณ์ฯ นับได้ว่าเป็นการตระหนักรู้อย่างหนึ่งของปัจเจกบุคคล เพราะการเป็นสมาชิกสหกรณ์ถือว่าเกิดการรวมตัวเพื่อพิทักษ์และรักษาผลประโยชน์ของตน ทั้งในด้านของการต่อรองเชิงอำนาจ การแบ่งสัดส่วนการถือครองการผลิต ตลอดจนการได้รับความคุ้มครองตามสิทธิ์ที่ระบุไว้ในกฎหมายด้านสหกรณ์ ดังนั้น จำนวนสหกรณ์จำแนกตามประเภทสหกรณ์จึงเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญอย่างหนึ่งของการมีส่วนร่วมในกลุ่มผลประโยชน์ในระดับชุมชนและในระดับสังคม จำนวนของสหกรณ์และจำนวนของสมาชิกในสหกรณ์ที่สูง สะท้อนว่า การบริหารแบบการรวมกลุ่มมีความก้าวหน้า สามารถก่อประโยชน์และพิทักษ์สิทธิ์ขั้นพื้นฐานแก่สมาชิกได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจำนวนสหกรณ์ในประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2552 ถึง พ.ศ. 2559 ชี้ว่า มีเพียงสหกรณ์บางประเภทเท่านั้นที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น คือ ชุมนุมสหกรณ์ สหกรณ์บริการ และสหกรณ์เครดิตยูเนียน ขณะที่สหกรณ์บางประเภทมีแนวโน้มลดลง คือ สหกรณ์ร้านค้า และสหกรณ์นิคม หรือเกือบจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย หรือมีลักษณะขึ้นๆ ลงๆ ในช่วงแปดปีที่มีข้อมูลนำเสนอ คือ สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์ประมง (ตาราง 3.9.1)

ตาราง 3.9.1 จำนวนสหกรณ์จำแนกตามประเภทของสหกรณ์ พ.ศ. 2552–2559

ตัวชี้วัด	2552	2553	2554	2555	2556	2557	2558	2559
จำนวนชุมนุมสหกรณ์	101	102	109	112	113	121	122	122
จำนวนสหกรณ์การเกษตร	3,766	3,670	3,593	3,581	3,628	3,712	3,650	3,613
จำนวนสหกรณ์ประมง	78	84	79	80	77	79	82	77
จำนวนสหกรณ์นิคม	111	91	92	92	91	90	90	89
จำนวนสหกรณ์ออมทรัพย์	1,360	1,358	1,359	1,369	1,375	1,396	1,403	1,416
จำนวนสหกรณ์ร้านค้า	221	200	192	184	175	174	164	161
จำนวนสหกรณ์บริการ	915	937	994	1,030	1,073	1,134	1,127	1,119
จำนวนสหกรณ์เครดิตยูเนียน	376	418	436	458	488	508	527	544

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ง)

หมายเหตุ: เป็นข้อมูลที่สำนักงานสถิติแห่งชาติสรุปจากข้อมูลของกรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ในทำนองเดียวกัน เมื่อพิจารณาจำนวนสมาชิกของสหกรณ์ พบว่า มีเพียงสหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์บริการ สหกรณ์การเกษตร และสหกรณ์เครดิตยูเนียน ที่จำนวนสมาชิกของสหกรณ์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2552–2559 ขณะที่สหกรณ์อื่นๆ กลับมีจำนวนสมาชิกลดลง (สหกรณ์นิคมและสหกรณ์ร้านค้า) หรือเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย (ชุมนุมสหกรณ์และสหกรณ์ประมง) (ตาราง 3.9.2)

อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า การลดลงของจำนวนสหกรณ์และการลดลงของจำนวนสมาชิกสหกรณ์ นอกจากจะสะท้อนความบกพร่องในการบริหารจัดการของสหกรณ์ทำให้ขาดความเชื่อมั่นแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่า ประชากรไทยบางส่วนยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญ หรือยังไม่เห็นประโยชน์ของการเป็นสมาชิกสหกรณ์

ตาราง 3.9.2 จำนวนสมาชิกสหกรณ์ จำแนกตามประเภทสหกรณ์ พ.ศ. 2552–2559

ตัวชี้วัด	2552	2553	2554	2555	2556	2557	2558	2559
จำนวนสมาชิกชุมนุมสหกรณ์	5,323	5,343	5,391	5,712	5,443	5,483	5,440	5,588
จำนวนสมาชิกสหกรณ์การเกษตร	6,079,005	5,964,984	6,112,811	6,220,696	6,335,471	6,397,751	6,460,543	6,403,733
จำนวนสมาชิกสหกรณ์ประมง	14,291	15,010	15,366	15,413	15,274	15,317	16,044	15,500
จำนวนสมาชิกสหกรณ์นิคม	213,850	189,469	183,402	190,958	187,132	188,427	189,850	185,747
จำนวนสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์	2,551,608	2,617,374	2,637,395	2,639,359	2,726,312	2,771,351	2,859,905	2,889,496
จำนวนสมาชิกสหกรณ์ร้านค้า	775,614	755,874	765,963	793,113	745,919	731,042	735,664	704,185
จำนวนสมาชิกสหกรณ์บริการ	356,792	350,141	349,480	377,174	448,482	461,104	473,218	482,114
จำนวนสมาชิกสหกรณ์เครดิตยูเนียน	351,187	430,841	493,567	585,065	647,084	710,812	734,789	806,452

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (มปป.ง)

หมายเหตุ: เป็นข้อมูลที่สำนักงานสถิติแห่งชาติสรุปจากข้อมูลของกรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

3.9.5 การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งระดับชาติ: ไทยกับบางประเทศในอาเซียน

เมื่อเปรียบเทียบประเทศไทยกับหลายๆ ประเทศในภูมิภาคอาเซียนด้วยกัน ที่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติ ทั้งในกลุ่มประเทศสังคมนิยมประชาธิปไตย เช่น ประเทศเวียดนาม และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และประเทศอื่นๆ ที่มีระดับของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับสูงอย่างประเทศสิงคโปร์ และค่อนข้างสูงอย่างมาเลเซีย รวมทั้งประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศกัมพูชา เมียนมา (ตาราง 3.9.3) จะเห็นว่า คนไทยไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสัดส่วนที่ค่อนข้างต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ กล่าวคือ ต่ำกว่า ประเทศสิงคโปร์ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเทศที่มีความไม่สเถียรทางการเมือง เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และไทย ผู้ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งต่ำกว่าร้อยละ 80 จึงดูเหมือนว่า การไม่มีความสุขทางการเมืองมีความสัมพันธ์กับไม่ไปใช้สิทธิในการเลือกตั้ง

ตาราง 3.9.3 ร้อยละของผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งที่มาใช้สิทธิ์ระดับชาติของประเทศไทยเมื่อเปรียบเทียบประเทศอาเซียน

	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550	2551	2552	2553	2554	2555	2558	2557	2015	2016
อินโดนีเซีย[1]				84.09					70.99					75.11		
มาเลเซีย[1]				73.90				74.98					84.40			
ลาว[1]		99.90				99.76					99.69					97.94
เวียดนาม[1]		99.00					99.64				98.36					99.35
กัมพูชา[1]						99.89						99.49				
เมียนมา[1]										77.26					69.72	
ฟิลิปปินส์[1]	81.08						68.44			73.42			75.63			
สิงคโปร์[1]	94.61					94.01					93.18				93.70	
ไทย[2]					72.55		74.49				75.03					

ที่มา: 1 Inter–Parliament Union (IPU) (nd.)
2 สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (มปป.)

จากข้อมูลที่นำเสนอข้างต้น กล่าวได้ว่า คนไทยยังมีส่วนร่วมในทางการเมืองและการเป็นสมาชิกองค์กรทางสังคมต่าง ๆ ในระดับที่ไม่สูงมากนัก ส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน และความบกพร่องในการบริหารจัดการของสหกรณ์ นำมาสู่ความไม่เชื่อมั่นและการไม่ไว้วางใจต่อภาคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์อย่างสหกรณ์ ขณะเดียวกันก็สะท้อนระดับของความฉลาดรู้ทางการเมือง (Political literacy) ที่ยังต้องได้รับการเติมเต็ม เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมในองค์กรชุมชนให้มากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในมิติการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างยั่งยืน

3.10 สรุป

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์รวม 7 ด้าน คือ เพื่อวางรากฐานให้คนไทยเป็นคนที่สมบูรณ์ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม มีเศรษฐกิจเข้มแข็ง มีเสถียรภาพและยั่งยืน รักษาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบริหารราชการแผ่นดินมีประสิทธิภาพโปร่งใส และการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยการพัฒนาประเทศจะบรรลุเป้าหมายหรือไม่นั้นย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ที่สำคัญที่สุดคือ การพัฒนาคน ดัชนีที่สะท้อนการพัฒนาคนของประเทศไทย คือ ดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) ซึ่งยึดกรอบแนวคิดการพัฒนาคนที่ครอบคลุมการมีสุขภาพดี มีการศึกษา มีชีวิตการงานดี มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและอยู่ใน

สภาพแวดล้อมที่ดี มีชีวิตครอบครัวที่อบอุ่นและอยู่ในชุมชนที่ปลอดภัย มีการคมนาคมที่สะดวกและเข้าถึงการสื่อสารย่างทั่วถึง ตลอดจนมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี นอกจากนี้ เนื้อหาในบทที่ 3 ยังมองในเชิงลึกทีครอบคลุมดัชนีอื่นๆ เช่น SDGs (Sustainable Development Goals หรือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน) ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ UNESCO โครงการสุขภาพคนไทย และโครงการสำรวจความสุขโดย HAPPINOMETER ข้อมูลเหล่านี้จะเป็นแนวทางให้รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง เพื่อส่งเสริมการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชาชนต่อไป

ด้านสุขภาพ

ประเทศไทยยังตามหลังหลายประเทศในการบรรลุ SDGs ด้านสุขภาพ โดยอยู่ในลำดับที่ 112 จาก 188 ประเทศ ซึ่งถือว่าอยู่ในกลุ่มครึ่งหลังของประเทศในโลก และตามหลังหลายประเทศในอาเซียน ทั้งสิงคโปร์ บรูไน มาเลเซีย อินโดนีเซีย และเวียดนาม มิติความอยู่ดีมีสุขด้านสุขภาพยังเป็นโจทย์ใหญ่ที่ประเทศไทยกำลังเผชิญและต้องก้าวข้ามให้ได้

ด้านการศึกษา

ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับความท้าทายด้านการศึกษา ทั้งในส่วนของการเข้าถึงการศึกษา และคุณภาพการศึกษา ในขณะเดียวกัน แม้ว่าเด็กไทยจำนวนมากได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง แต่ผลการเรียนรู้ของเด็กไทยยังคงเป็นความท้าทายยิ่งใหญ่ของประเทศ เมื่อเปรียบเทียบผลการเรียนรู้ด้านคณิตศาสตร์ของเด็กไทย (รุ่นอายุ 15 ปี) กับประเทศอื่นๆ ที่พบว่า ประเทศไทยยังคงอยู่ในส่วนท้ายของผลการทดสอบคณิตศาสตร์ มีเด็กไทยอายุ 15 ปีกว่าครึ่งที่อยู่ในเกณฑ์คะแนนด้านคณิตศาสตร์ที่ต่ำกว่าระดับสอง ยิ่งกว่านั้นนักเรียนไทยที่เรียนในโรงเรียนในหมู่บ้าน เกือบครึ่งหนึ่งไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ในระดับที่ใช้งานได้

ด้านการทำงาน

คุณภาพชีวิตการทำงานเป็นส่วนหนึ่งของ "ความอยู่ดีมีสุข" ของคนทำงาน การสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาคนทำงานในประเทศให้มีสุขภาวะที่ดี คือ กาย จิต วิญญาณ สังคม และปัญญาที่ดีขึ้น อายุยืนยาวขึ้น มั่งคั่งยิ่งขึ้น และมีชีวิตอยู่อย่างมีความหมายมากยิ่งขึ้น ผลการสำรวจ "ความอยู่ดีมีสุข" คนทำงานองค์กรในประเทศไทยรายปี ระหว่าง พ.ศ. 2555 ถึง 2560 ที่ผ่านมา พบว่า ความสุขในภาพรวมของคนทำงาน มีคะแนนเฉลี่ยระหว่างร้อยละ 57.1 (ต่ำสุดในครึ่งปีแรกของ พ.ศ. 2556) และสูงที่สุดใน พ.ศ. 2558 โดยความสุขในภาพรวมของคนทำงานมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 62.2 อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ความสุขในภาพรวมของคนทำงานในประเทศไทย มีคะแนนเฉลี่ยลดต่ำลงเป็นลำดับ คือ เหลือร้อยละ 59.3 ใน พ.ศ. 2559 และร้อยละ 57.9 ใน พ.ศ. 2560 สะท้อนว่าสถานการณ์การทำงานของประชากรไทยจะยังคงอยู่ในระดับที่ต้องปรับปรุงอีกมาก

ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม

เมื่อเปรียบเทียบกับความอยู่ดีมีสุขในมิติอื่นๆ มิติด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม มีความก้าวหน้ามากที่สุด อย่างไรก็ตาม โจทย์ที่ท้าทายของมิติด้านนี้ คือ ผลกระทบของการใช้และการพัฒนาทรัพยากร (Impact of resources uses) ซึ่งพบว่า ดัชนีย่อย HAI ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ก่อให้เกิดสภาวการณ์ที่มีผลย้อนกลับทางลบ (Negative feedback) ต่อความเหลื่อมล้ำและคุณภาพชีวิตของมนุษย์เอง

ด้านครอบครัวและชุมชน

สถานการณ์ที่ท้าทายของความอยู่ดีมีสุขในมิติด้านครอบครัวและชุมชน คือ ความเปราะบางของครัวเรือนแม่เลี้ยงเดี่ยว ครัวเรือนผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังคนเดียว/ตามลำพังกับหลาน และอีกไม่นานหากผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ความต้องการการดูแลและปัญหาผู้สูงอายุในมิติต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้นอาจเกินกำลังที่ภาครัฐจะสามารถบริหารจัดการได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าว ยืนยันว่าความท้าทายนี้ภาครัฐอย่างเดียวไม่สามารถดำเนินการแก้ปัญหาได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคประชาสังคม และภาคธุรกิจเอกชนเป็นหุ้นส่วนทางสังคมและการดำเนินกิจการเพื่อสังคมมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศ ที่จะทำให้ทุกครอบครัวเดินทางไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนร่วมกัน โดยไม่มีครอบครัวใดถูกทิ้งไว้ข้างหลัง สิ่งหนึ่งที่ภาครัฐต้องเร่งดำเนินการเพื่อรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว ได้แก่ การลดความเหลื่อมล้ำของครอบครัวเปราะบางผ่านนโยบาย **"สวัสดิการ"** ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่ภาครัฐจะต้องจัดลำดับการให้ความช่วยเหลือที่ตรงกับกลุ่มเป้าหมายจริงๆ

ด้านการคมนาคมและการสื่อสาร

ผลการสำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือนล่าสุด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, มปป.ก) พบว่า ประชากรไทยมีพฤติกรรมในการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการพูดคุยผ่านสังคมออนไลน์เพิ่มมากขึ้น โดย พบว่า กลุ่มอายุ 15–24 ปี มีการใช้อินเทอร์เน็ตสูงสุดคือ ร้อยละ 89.8 รองลงมาคือ กลุ่มอายุ 25–34 ปี ร้อยละ 80.3 กลุ่มอายุ 6–14 ปี ร้อยละ 63.4 กลุ่มอายุ 35–49 ปี ร้อยละ 54.9 และในกลุ่มอายุ 50 ปีขึ้นไป มีเพียงร้อยละ 18.2 ซึ่งหมายความว่า การเชื่อมต่อทางสังคมสามารถช่วยบรรเทาและมีส่วนช่วยให้คนเราอยู่ดีมีสุขทางด้านอารมณ์และจิตใจ เมื่อต้องอยู่ห่างไกลกัน ซึ่งการติดต่อสื่อสารกันดังกล่าว น่าจะมีส่วนช่วยรักษาความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เพื่อน หรือคนอื่นๆ ที่อยู่ห่างไกลกัน

ส่วนสถานการณ์เรื่องอุบัติเหตุบนท้องถนน พบว่า สถิติการเกิดอุบัติเหตุจราจรของประเทศระหว่าง พ.ศ. 2555–2558 จะเห็นจำนวนการเกิดอุบัติเหตุจราจรเพิ่มขึ้น จากจำนวน 60,631 ราย ใน พ.ศ. 2555 เป็น 69,371 ราย ใน พ.ศ. 2558 ขณะที่สถานการณ์ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม พบว่าเกินกว่าร้อยละ 90 ผู้สูงอายุและบุตรที่อยู่นอกครัวเรือนได้มีการไปมาหาสู่กัน โดยความสม่ำเสมอในการติดต่อกับครอบครัว และเพื่อนส่งผลทำให้มีสุขภาพจิตที่ดี โดยเฉพาะกับผู้สูงอายุ หากมีบุตรหลาน ญาติพี่น้องที่อยู่นอกครัวเรือนมาเยี่ยมเยียน หรือติดต่อโทรศัพท์มาคุยกับผู้สูงอายุ ติดต่อผ่านทางอินเทอร์เน็ต ก็จะมีผลต่อการอยู่ดี

มีสุขในด้านอารมณ์และจิตใจที่ดีของผู้สูงอายุ ซึ่งสถานการณ์การอยู่ดีมีสุขด้านการคมนาคมและการสื่อสารในระดับบุคคลสะท้อนให้เห็นทั้งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน และข้อท้าทายที่ยังเป็นโจทย์ของประเทศให้ต้องร่วมกันแก้ไขกันต่อไป

การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม

พลเมืองชาวไทยยังมีส่วนร่วมในทางการเมืองและการเป็นสมาชิกองค์กรต่างๆ ทางสังคมในสัดส่วนที่ไม่มากนัก ความไม่มีเสถียรภาพในทางการเมือง การบริหารราชการแผ่นดินที่ขาดธรรมาภิบาล และความบกพร่องในการบริหารจัดการกลุ่มสหกรณ์ ทำให้เกิดความไม่เชื่อมั่นและการไม่ไว้วางใจ จึงจำเป็นต้องมีการยกระดับความฉลาดรู้ทางการเมือง (Political literacy) แก่ประชาชน เพื่อเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมในองค์กรชุมชนให้มากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนอย่างยั่งยืน

ข้อมูลสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนไทยในมิติต่างๆ สะท้อนให้ทราบว่ายังมีประชากรและครอบครัวที่กำลังอยู่ในสถานการณ์เปราะบางต่อความเป็นอยู่ที่ดีในเกือบทุกมิติ โดยเฉพาะความยากจน ครัวเรือนที่ยากจนที่สุดร้อยละ 40 หรือที่เรียก B40 จึงเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิต และความอยู่ดีมีสุขของประชาชน สถานการณ์เช่นนี้ส่งสัญญาณให้ทราบว่ารัฐบาลจะต้องมีทุนทั้งทางตรง (ตัวเงิน) และทางอ้อม (ทุนทางจิตใจ โดยเฉพาะประเด็นผู้สูงอายุ ที่บั่นทอนความเป็นอยู่ที่ดีอย่างมาก ยากต่อการเยียวยา) ในการปกป้องคุ้มครองประชากรและครอบครัวเหล่านี้ให้รอดพ้นจากความเปราะบางในหลากหลายมิติ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรงบประมาณจำนวนมาก ในขณะเดียวกันก็พยายามที่จะลดต้นทุนดังกล่าวลง โดยการพุ่งเป้าหมายไปที่ประชากรเปราะบางที่สุดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ มีหลายสิ่งหลายอย่างที่รัฐบาลยังต้องเร่งดำเนินการ เพื่อรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว ที่สำคัญได้แก่ การกระจายทรัพย์สินและรายได้ใหม่เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของสังคมให้มากขึ้น โดยใช้หลักการปฏิรูปด้านภาษี และเร่งปรับโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานระยะยาวที่มีขนาดใหญ่ด้านระบบรางและถนน เป็นต้น รวมทั้งเร่งดำเนินการรักษาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมซึ่งรวมถึงการบูรณาการจัดการน้ำ ซึ่งกำลังดำเนินการอยู่ นโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาลจำเป็นต้องยึดนโยบายทั้งเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กัน ที่จะนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนร่วมกัน เพื่อความอยู่ดีมีสุขของประชากร โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กมลชนก ขำสุวรรณ. (2560). *สวัสดิการสังคมในบริบทความมั่นคงของครอบครัว.* เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาครอบครัวระดับชาติ ประจำปี พ.ศ. 2560 เรื่อง ครอบครัวต้องมาก่อน วันอังคารที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2560 ณ อาคาร อิมแพคฟอรั่ม เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี.

กมลชนก ขำสุวรรณ และบุรเทพ โชคธนานุกูล. (2558). ความหลากหลายของแรงงานเด็กในประเทศไทย จะป้องกันและแก้ไขปัญหากันอย่างไร. ใน อารี จำปากลาย ปัทมา ว่าพัฒนวงศ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2558: ความหลากหลายทางประชากรและสังคม ในประเทศไทย ณ ปี 2558,* (หน้า 83-95). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

กมลชนก ขำสุวรรณ และบุรเทพ โชคธนานุกูล. (2555). ครอบครัวแม่เดี่ยว การเป็นชายขอบและความเป็นธรรมในสังคม ใน กุลภา วจนสาระ และ กฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2555: ประชากรชายขอบและความเป็นธรรมในสังคมไทย,* (หน้า 319-340). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2546-2559). *สถิติการจดทะเบียนหย่า จำแนกตามภาค และจังหวัด พ.ศ. 2546–2559 ทั่วราชอาณาจักร.* กรุงเทพฯ: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. *(2558). รายงานหมู่บ้านชนบทไทย จากข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2 ค.) ปี 2558.* กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.

กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. (2558). *คดีฐานความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดที่ดำเนินคดีในสถานพินิจทั่วประเทศ จำแนกตามประเภทยาเสพติด.* สืบค้นจาก http://2.doj.mog.go.th/media/k2attachments/back_drug.pdf

กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2559). สืบค้นจาก http://www.ndwc.go.th/wp-content/uploads/2018/03/brochureภัยแล้ง60.pdf.pdf

กรมป่าไม้. (2559). *ข้อมูลสถิติกรมป่าไม้ ปี 2559.* กรุงเทพฯ: สำนักแผนงานและสารสนเทศ.

กรมสรรพากร. (2560). *บัญชีอัตราภาษีเงินได้บุคลธรรมดาเริ่มใช้ปีภาษี.* สืบค้นจาก http://www.rd.go.th/publish/fileadmin/user_upload/borkor/tax.121260pdf

กฤษดา เรืองอารีย์รัชต์. (2558). *คำกล่าวเปิดงานประชุม "สานพลังร่วมสร้างสุขภาวะเด็กปฐมวัย: ปฐมวัย...คุณภาพที่สร้างได้".* โรงแรมเซ็นทารา ศูนย์ราชการและคอนเวนชั่นเซ็นเตอร์ แจ้งวัฒนะ, กรุงเทพฯ.

กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประเทศไทย. (2560). *รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558 โฉมหน้าครอบครัวไทยยุคเกิดน้อย อายุยืน.* กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประเทศไทย ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

กองแผนงาน กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2560). *รายงานผลการดำเนินงาน SDGs เป้าหมายที่ 4.* สืบค้นจาก http://www. planning.anamai.moph.go.th/.../2561/(2)%20สรุป%20SDG%20เป้าหมายที่%204

กาญจนา เงารังสี. (2559). การศึกษากับการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสารสมาคมนักวิจัย, 21*(2), 13-18.

กาญจนา เทียนลาย. (2558). สถานการณ์การเลี้ยงดูหลานในครัวเรือนข้ามรุ่นของประเทศไทย. ใน อารี จำปากลาย ปัทมา ว่าพัฒนวงศ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2558ความหลากหลายทางประชากรและสังคมในประเทศไทย ณ ปี 2558,* (หน้า 311-324). เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข 447 .นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

กาญจนา ตั้งชลทิพย์, ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต, เฉลิมพล แจ่มจันทร์, และ จรัมพร โห้ลำยอง. (2555). *รายงานสถานการณ์ความสุขคนทำงานในประเทศไทย ปีที่ 1 รอบครึ่งปีหลัง (กรกฎาคม–ธันวาคม 2555).* เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข 418. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

กิติพัฒน์ นนทปัทมดุลย์. (2550). *แนวคิด ทฤษฎีรัฐสวัสดิการเพื่อนโยบายสาธารณะ: รัฐสวัสดิการจากขวาใหม่ถึงซ้ายใหม่.* เอกสารประกอบการเสวนา เรื่อง รัฐสวัสดิการเครื่องมือสร้างความเป็นธรรมในสังคม จัดโดยภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วัน พฤหัสบดีที่ 20 ธันวาคม 2550.

โครงการสุขภาพคนไทย. (2560). *สุขภาพคนไทย 2560.* นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม..

โครงการสุขภาพคนไทย. (2561). *สุขภาพคนไทย 2561.* นครปฐมสำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

จรัมพร โห้ลำยอง, ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต, เฉลิมพล แจ่มจันทร์, และ กาญจนา ตั้งชลทิพย์. (2556). *รายงานสถานการณ์ความสุขคนทำงานในประเทศไทย ปีที่ 2 รอบครึ่งปีแรก (มกราคม–มิถุนายน 2556).* เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข 424. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

เฉลิมพล แจ่มจันทร์, กาญจนา ตั้งชลทิพย์, จรัมพร โห้ลำยอง, และ ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต. (2555). *รายงานสถานการณ์ความสุขคนทำงานในประเทศไทย ปีที่ 1 รอบครึ่งปีแรก (มกราคม–มิถุนายน 2555).* เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข 408. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

ชลลดา จารุศฺริชัยกุล. (2555). *เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างมีคุณภาพ.* สำนักพัฒนาสุขภาพจิต. กระทรวง สาธารณสุข.

ชัยอนันต์ รีชีวะ. (2544). *การศึกษาคุณภาพชีวิตในการทำงานบริษัทเอกชน.* รายงานวิจัยบริหารธุรกิจบัณฑิต, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.

ชาคริต อาชวอำรุง. (2554). *การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน.

ชาย โพธิสิตา และ มาลี สันภูวรรณ์. (2552). สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือนกับความยากจน. ใน ชาย โพธิสิตา และ สุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2552: ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร,* (หน้า 70-79). เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข 359. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

ณัฏฐพงศ์ ทองภักดี. (2558). *เศรษฐศาสตร์สาธารณะ.* กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น

นงเยาว์ พลโทพงศ์. (2550). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความว้าเหว่ในผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยเรื้อรัง. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, คณะพยาบาลศาสตร์, สาขาวิชาการพยาบาลผู้ใหญ่.

มาร์คส์, นิก, และคณะ. (2552). *ดัชนีโลกไม่มีสุข* (เนาวนิจ สิริผาติวิรัตน์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา

ทีมข่าวการเมือง. (2559, 16 กุมภาพันธ์). ครม.สั่งจ่ายเบี้ยคนพิการเพิ่มเป็น 800 บาท/เดือน. *กรุงเทพธุรกิจ.* สืบค้นจาก http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/687218

ธนาศัย ฝักใฝ่ผล. (2537). *ปัญหาการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาของประเทศไทยในปัจจุบัน.* (ภาคนิพนธ์มหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนการเศรษฐกิจ.

บุรเทพ โชคธนานุกูล, ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต, เฉลิมพล แจ่มจันทร์, จรัมพร โห้ลำยอง, และ กาญจนา ตั้งชลทิพย์. (2556). *รายงานสถานการณ์ความสุขคนทำงานในประเทศไทย ปีที่ 2 รอบครึ่งปีหลัง (กรกฎาคม–ธันวาคม 2556).* เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข 437. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

ประทุมทิพย์ เกตุแก้ว. (2551). *ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้คุณลักษณะ ความสามารถในการเผชิญและฝันฝ่าอุปสรรคกับความสุขในการทำงานของพยาบาล งานพยาบาลผ่าตัด: กรณีศึกษาโรงพยาบาลรัฐแห่งหนึ่ง.* (การค้นคว้าแบบอิสระปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์.

ปิยวัฒน์ เกตุวงศา. (2559). *ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบทไทยภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปิยวัฒน์ เกตุวงศา, ศุทธิดา ชวนวัน, และ วิชาญ ชูรัตน์. (ม.ป.ป.). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบทไทยภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. (2556). *รายงานวิจัย โครงการสู่สังคมไทยเสมอหน้า การศึกษาโครงสร้างความมั่งคั่งและโครงสร้างอำนาจเพื่อการปฏิรูป.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พจนา หันจางสิทธิ์, ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต, จรัมพร โห้ลำยอง, และ กมลชนก ขำสุวรรณ. (2560). โครงการวิจัยและพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา *สถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (2542). *ราชกิจจานุเบกษา, 116*(74ก.), 1-23.

พิริยะ ผลพิรุฬห์. (2559, 25 เมษายน). สถาบันครอบครัวกับคุณภาพคน. *โพสต์ทูเดย์* สืบค้นจาก http://econ.nida.ac.th/attachments/article/3113/16_25_04_2559.pdf

อนามัยโลกยกย่องไทยมีหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าระดับคุณภาพ. (2560, 9 ธันวาคม). *โพสต์ทูเดย์.* สืบค้นจาก https://www.posttoday.com/social/general/529529

ภูเบศร์ สมุทรจักร และคณะ. (2559). *ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย.* เอกสารทางวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดลหมายเลข 459. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

มนสิการ กาญจนะจิตรา และคณะ. (2560). การตัดสินใจด้านการเจริญพันธุ์ของคนเจนวาย. ใน สุชาดา ทวีสิทธิ์ และ กุลภา วจนะสาระ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2560: ความเป็นธรรมและความเป็นไทด้านเพศและการเจริญพันธุ์; ความท้าทายที่ไม่สิ้นสุด,* (หน้า 141-158). เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข 467. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

มูลนิธิป้องกันอุบัติเหตุทางถนนและอาชญากรรม. (2560). *สถิติอุบัติเหตุทางถนน.* สืบค้นจาก http://www.racpfoundation.com/index.php

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงไทย. (2558). *รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2558.* กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับบลิชชิ่ง.

ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง. (ม.ป.ป.) *เครื่องชี้วัดทางสุขภาพ (Health Indicators).* สืบค้นจาก http://medinfo2.psu.ac.th/commed/activity/year2/a15healthindicators.pdf

วณิชชา ณรงค์ชัย และ ดุษฎี อายุวัฒน์. (2554). รูปแบบการอยู่อาศัยของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอิสาน. *วารสารมข. (บศ), 11*(3), 101-110.

วิเชียร ตีรสุภาพกุล. (2011). เสริมศักยภาพบริหารงานให้แกร่ง. เทคนิคสู่ความสำเร็จ. *TPA News,* (176).

ศิริกุล อิศรานุรักษ์. (2549). พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคมของเด็กวัย 6-12 ปี. *วารสารสาธารณสุขและการพัฒนา, 4*(2), 89-100.

ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ. (2558). *การศึกษาการประเมินผลการดำเนินงานตามนโยบายและแผนระดับชาติเพื่อขจัดการใช้แรงงานเด็กในรูปแบบเลวร้าย ปีงบประมาณ 2552-2557.* นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ. (2555). *คุณภาพชีวิต การทำงาน และความสุข.* โครงการจับตาสถานการณ์ความสุขของคนทำงานในประเทศไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

เศรษฐกิจพอเพียง. (2561). *วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี.* สืบค้นจาก http://th.wilipedia.org/wiki/เศรษฐกิจพอเพียง.

ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกลาง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ. (2561). สืบค้น จากhttp://pitc.police.go.th/2014/

ศูนย์บริการวิชาการเศรษฐศาสตร์. (2552). *นโยบายและมาตรการการคลังเพื่อความเป็นธรรมในการกระจายรายได้.* งานวิจัยเสนอต่อคณะทำงานการกระจายรายได้ สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมศักดิ์ คูหาสวรรค์เวช. (2557). *ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย.* สืบค้นจาก http://www.lib.ku.ac.th/KUCONF/2558/KC5214006.pdf

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2561). *สารประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2561.* นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

สราวุธ เกตานนท์. (2546). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตในการทำงานของพนักงานรายวันบริษัทซีพีค้าปลีกและการตลาดจำกัด.* กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สำนักงานกองทุนเงินทดแทน กระทรวงแรงงาน. (2560). *รายงานประจำปี 2559 กองทุนเงินทดแทน.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเงินทดแทน กระทรวงแรงงาน.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2554). *ทิศทาง เป้าหมาย และยุทธศาสตร์ระยะ 10 ปี (2555-2564).* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2558). *ห่วงไอคิว-อีคิวเด็กแรกเกิด-5ปี.* สืบค้นจาก http://www.thaihealth.or.th/Content/29229.html

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (มปป.). *สถิติการเลือกตั้ง.* สืบค้นจาก https://www.ect.go.th/ect_th

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2561). *สถิตินักเรียนทุนรัฐบาลที่กำลังศึกษา ประจำเดือนเมษายน 2561.* สืบค้นจาก http://www.ocsc.go.th/education

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2560ก). *ดัชนีความก้าวหน้าของคน ปี 2560.* สืบค้นจาก http://social.nesdb.go.th/social/Portals/0/HAI%202560%20Web%20NESDB.pdf

_____. (2560ข). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่* 12 *พ.ศ. 2560-2564.* สำนักนายกรัฐมนตรี. สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6422

_____. (2559). *รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย.* สืบค้นจาก http://www.m-society.go.th/ewt_news.php?nid=17811

_____. (2559ก). *รายงานผลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ 4 ปี ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11.* สำนักนายกรัฐมนตรี. สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th

_____. (2559ข). *จดหมายข่าวเพื่อเผยแพร่ดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของสังคมไทย.* ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน).

_____. (2559ค). *จดหมายข่าวเพื่อเผยแพร่ดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของสังคมไทย.* ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม).

_____. (2549). *รายงานการติดตามประเมินผลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549).* สำนักนายกรัฐมนตรี.

_____. (2546). *การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทประเทศไทย.* เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2546. วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2546. ณ อิมแพค เมืองทองธานี (เอกสารอัดสำเนา).

_____. (2545). *รายงานการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ: ความอยู่ดีมีสุขของคนไทย 5 ปีหลังวิกฤตเศรษฐกิจ.*

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. (2550). *พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ 2550.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.

สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2558). *รายงานผลการตรวจนิเทศ แบบฟอร์ม ตก. 2 ปี พ.ศ. 2558.* นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.

สำนักนโยบายและแผนพัฒนายุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2560). *สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2559.* นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.

สำนักนโยบายและแผนพัฒนายุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2506). *สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2505.* นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.

สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2555). *การจัดทำบัญชีก๊าซเรือนกระจกของประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์สิทธิ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ. (2554). *รายงานการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ปี 2553.* กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์สิทธิ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (ม.ป.ป.ก). *การสำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2556, 2557, 2558, 2559, 2560.* กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. (มปป.ข). *รายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2530, 2540, 2545, 2550, 2554, 2556 และ 2557*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. (มปป.ค). *การสำรวจสุขภาพจิตกับประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. (มปป.ง). *ตาราง 1 จำนวนสหกรณ์และสมาชิกจำแนกตามประเภทสหกรณ์ ณ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2552-2559*. สืบค้นจากhttp://service.nso.go.th/nso/nso_center/project/search/result_by_department-th.jsp

_____. (2530). *การสำรวจสภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 3 พ.ศ. 2530*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. (2550). *การสำรวจสภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 3 พ.ศ. 2550*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. (2556). *การสำรวจสภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 3 พ.ศ. 2556*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. (2558). *การสำรวจสภาวะทางสังคม วัฒนธรรม และสุขภาพจิต (ความสุข) คนไทย พ.ศ. 2557*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. (2550-2559). *การสำรวจสภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

_____. (2559). สถานการณ์ภัยแล้งของประเทศไทย พ.ศ. 2532 – 2559 สืบค้นจาก http://social.nesdb.go.th/Social-Stat/StatReport_Final.aspx?reportid=1368&template=2R1C&yeartype=M&subcatid=48

_____. (2560ก). *สรุปผลที่สำคัญ การสำรวจสภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในช่วง 6 เดือนแรก ของปี 2560*. บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด.

_____. (2560ข.). *การสำรวจแรงงานนอกระบบ พ.ศ. 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

_____. (2560ค). *รายงานฉบับสมบูรณ์ การสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2558-2559*. สืบค้นจาก http://www.nso.go.th/sites/2014/ 2558/Thailand%20MICS%20report%202015-2016-Thai-v6new.pdf

_____. (2561). *สรุปผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (ม.ป.ป.). *ผลการจัดเก็บรายได้รัฐบาล*กาจน้คบีส .http://www.fpo.go.th/FPO/index?php.23811000TAC=DIyrogetac &9286000TNC=DItnetnoc&weivtnetnoc=elfi&tnetnoC=dom

สิรินทร แซ่ฉั่ว. (2553). *ปัจจัยความสุขในการทำงานของบุคลากรในองค์กรประเภทอุตสาหกรรมเชิงสร้างสรรค์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สิริมา ศิริมาตยนันท์ และ คะนอง ปาลิภัทรางกูร. (2554). ภูฏานกับจุดยืน "ความสุขมวลรวมประชาชาติ" บนเวทีโลก. *วารสารนักบริหาร, 31*(4), 224-231.

สุปรีย์ ชมบูรณ์. (2548). *โครงสร้างภาษีอากรกับการประจายรายได้ของประเทศไทย กรณีศึกษาภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ.

สุปรียา ชลวีระวงศ์. (2544). *ผลกระทบของการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาของไทย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะเศรษฐศาสตร์.

สุภา ศิรินาม และ วรวุฒิ ประสิทธิวุฒิสักดิ์. (2559). ปลูกป่าลดภาวะโลกร้อนได้จริงหรือ?. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, 2*(1).

อมร รักษาสัตย์ และ ปฐม มณีโรจน์ (ผู้แปล). (2519). *ขีดจำกัดความเจริญ*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

อนันต์ ภาวสุทธิไพศิฐ. (2558). *ผลกระทบของปัจจัยประชากรต่อสถาบันครอบครัวและชุมชนในอนาคต*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อัญมณี วัฒนรัตน์. (2556). *ภาวะผู้นำแบบพัฒนา การจัดการความสุขแบบเป็น-อยู่-คือ และความสุขในการทำงาน กรณีศึกษา: องค์การสร้างสุข*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.

ภาษาอังกฤษ

Albarracin, J., & Valeva, A. (2011). Political participation and social capital among Mexicans and Mexican Americans in Central Illinois. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences, 33*(4), 507-523. DOI:10.1177/0739986311422868

Andersson, E. (2018). Young people's political participation: A public pedagogy challenge at the municipal level. *YOUNG, 26*(2), 179-195. DOI:10.1177/1103308817729971

Andrews, F. M., & Whitey, S. B. (1976). *Social indicators of well-being: America's perception of life quality*. New York: Plenum.

Best, S. J., & Krueger, B. S. (2011). Government monitoring and political participation in the United States: The distinct roles of anger and anxiety. *American Politics Research, 39*(1), 85-117. DOI:10.1177/1532673x10380848

Bohannan, P. (1970). *Divorce and after.* Garden City, N.Y.: Doubleday.

Breslow, N. E. (1972). Discussion of the paper by D. R. Cox. *J R Statist Soc B, 34*, 216–217.

Brooks, R. (2009). Young people and political participation: an analysis of European Union policies. *Sociological Research Online, 14*(1), 1-12. DOI:10.5153/sro.1862

Campbell, A., Converse, P. E., & Rodgers, W. L. (1976). *The quality of American life*. New York: Russell Sage Foundation.

Castillo, J. C., Miranda, D., Bonhomme, M., Cox, C., & Bascopé, M. (2014). Social inequality and changes in students' expected political participation in Chile. *Education, Citizenship and Social Justice, 9*(2), 140-156. DOI:10.1177/1746197914520650

Chant, S. (2003). *Female household headship and the feminisation of poverty: Facts, fictions and forward strategies*. New working paper series, Issue 9 (Unpublished Manuscript). London, UK: Gender Institute, London School of Economics and Political Science.

Coffé, H., & Dilli, S. (2015). The gender gap in political participation in Muslim-majority countries. *International Political Science Review, 36*(5), 526-544. DOI:10.1177/0192512114528228

Copeland, L. (2014). Value change and political action: Postmaterialism, political consumerism, and political participation. *American Politics Research, 42*(2), 257-282. DOI:10.1177/1532673x13494235

Davies, I., Mizuyama, M., Ikeno, N., Parmenter, L., & Mori, C. (2013). Political literacy in Japan and England. *Citizenship, Social and Economics Education, 12*(3), 163-173. DOI:10.2304/csee.2013.12.3.163

De Jong-Gierveld, J. (1987). Developing and testing a model of loneliness. *Journal of Personality and Social Psychology, 53,* 119-28.

Delamotte, Y., & Takezawa, S. (1984). *Quality of working life in international perspective*. Geneva: International Labour Office.

Department of Health, UK. (n.d.). *Wellbeing: Why it matters to health policy*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government

Suvetwethin, D. (2559). *คะแนนสุขภาพจิตคนไทยลดลง.* Retrieved from http://www.thaihealth.or.th/Content/32666-คะแนนสุขภาพจิตคนไทยลดลง.html

Education Policy and Data Center. (2018). *Thailand national education profile*. Retrieved from https://www.epdc.org/sites/default/files/documents/EPDC%20NEP_Thailand.pdf

Ekman, J. (2009). Political participation and regime stability: A framework for analyzing hybrid regimes. *International Political Science Review, 30*(1), 7-31. DOI:10.1177/0192512108097054

Ellison, A., & Kallenbach, S. (1996). Political & economic literacy. *Adult Learning, 7*(5), 26-27. DOI:10.1177/104515959600700519

ESCAP. (1995). *Sectoral flows of foreign direct investment in Asia and the Pacific*. New York: United Nations.

Expósito, L. P. (2014). Rethinking political participation: A pedagogical approach for citizenship education. *School Field, 12*(2), 229-251. DOI:10.1177/1477878514530713

Fuwa, N. (2000). *A Note on the analysis of female head households in developing countries.* Agricultural Economics Department, Faculty of Horticulture, Chiba University.

Gauthier, A. H. (2002). Family policies in industrialized countries: Is there convergence?. *Population, 57*(3), 457-484.

Gherghina, S., & Geissel, B. (2017). Linking democratic preferences and political participation: Evidence from Germany. *Political Studies, 65*(1_suppl), 24-42. DOI:10.1177/0032321716672224

Gough, I., & McGregor, J. A. (Eds.). (2007). *Wellbeing in developing countries: From theory to research*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goulet, D. (1971). *The Cruel choice: A new concept in the theory of development*. New York: Athenaeum.

Guo, G. (2007). Organizational involvement and political participation in China. *Comparative Political Studies, 40*(4), 457-482. DOI:10.1177/0010414005285751

Hacihasanoglu, R., Yildirim, A., & Karakurt, P. (2012). Loneliness in elderly individuals, level of dependence in activities of daily living (ADL) and influential factors. *Archives of Gerontology and Geriatrics, 54,* 61-66.

Hartleb, F. (2017). Political participation today: A radical shift, but with a positive or negative outcome?. *European View, 16*(2), 303-311. DOI:10.1007/s12290-017-0458-2

Heyneman, S. P., & Jamison, D. T. (1980). Student learning in Uganda: Textbook availability and other factors. *Comparative Education Review, 24*(2, Part 1), 206-220.

Hogrebe, M. C., & Tate, W. F. (2012). Geospatial perspective: toward a visual political literacy project in education, health, and human services. *Review of Research in Education, 36*(1), 67-94. DOI:10.3102/0091732x11422861

Ikeda, K. i., & Boase, J. (2011). Multiple discussion networks and their consequence for political participation. *Communication Research, 38*(5), 660-683. DOI:10.1177/0093650210395063

IMF. (2014). *Policy paper,fFiscal policy and income inequality*. Retrieved from http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2014/012314.pdf

Institute for Population and Social Research, Mahidol University. (2016). *Country report: Connecting the Mekong through education and training (COMET) 2016: Regional baseline STEM+AT labor market assessment.* Bangkok: Education Development Center, Inc.

Inter-Parliament Union (IPU) (nd.) Retrieved from http://archive.ipu.org

Jed, M. (2018). *This is why loneliness is bad for your health*. Retrieved from https://www.weforum.org/agenda/2018/02/loneliness-is-bad-for-your-health.

Jimenez, E., Nguyen, V. T., & Patrinos, H. A. (2013). 8 Human capital development and economic growth in Malaysia and Thailand. In Dobson, W. (Ed) *Human Capital Formation and Economic Growth in Asia and the Pacific,* (pp. 141-161).

Jou, W., & Endo, M. (2017). "Political participation in Japan: a longitudinal analysis". *Asian Journal of Comparative Politics, 2*(2), 196-212. DOI:10.1177/2057891116677349

Khan, M. H. (2014). The political economy of inclusive growth. In de Mello, Luiz and Mark A. Dutz (Eds.), *Promoting inclusive growth: Challenges and policies.* Paris: OECD Publishing.

Kelleher, C., & Lowery, D. (2004). Political participation and Metropolitan institutional contexts. *Urban Affairs Review, 39*(6), 720-757. DOI:10.1177/1078087404264219

Konstantinidis, N. (2013). Optimal committee design and political participation. *Journal of Theoretical Politics, 25*(4), 443-466. DOI:10.1177/0951629812470557

Lathapipat, D. & Sondergaard, L. M. (2015). *Thailand - Wanted: A quality education for all.* Washington, D.C.: World Bank Group.

Lee, F. L. F. (2012). Does discussion with disagreement discourage all types of political participation?: Survey evidence from Hong Kong. *Communication Research, 39*(4), 543-562. DOI:10.1177/0093650211398356

Lei, X., Shen, Y., Smith, J. P., & Zhou, G. (2015). Do social networks improve Chinese adults' subjective well-being? *J Econ Ageing, 6,* 57-67. DOI:10.1016/j.jeoa.2015.07.001

Lim, L. L., & Kua, E.-H. (2011). Living alone, loneliness, and psychological well-Being of older persons in Singapore. *Current Gerontology and Geriatrics Research, 2011,* 1-9. DOI:673181/2011/10.1155

Litwin, H., & Shiovitz-Ezra, S. (2011). Social network type and subjective well-being in a national sample of older Americans. *The Gerontologist, 51*(3), 379-388. DOI:10.1093/geront/gnq094

Liu, B.C. (1976). *Quality of life indicators in U.S. metropolitan areas: A statistical analysis.* New York: Praeger.

Liu, C.-Y. & Yu, C.-P. (2013). Can Facebook use induce well-being? *Cyberpsychology, Behavior & Social Networking, 16*(9), 674-678.

Luong, T. V. (2003). De-worming school children and hygiene intervention. *International Journal of Environmental Health Research, 13*(sup1), S153-S159.

Maitles, H., & Deuchar, R. (2004). 'Why are they bombing innocent Iraqis?': Political literacy among primary pupils. *Improving Schools, 7*(1), 97-105. DOI:10.1177/1365480204043312

Marks, N., & Thompson, S. (2006). Towards a flourishing society: Economics, politics and well-being. *Journal of the Royal Society for the Promotion of Health, 126*(6), 260-261. DOI:10.1177/146642400612600611

MasterCard. (2016). *MasterCard index of women's advancement 2016: Asia Pacific.* Retrieved from https://newsroom.mastercard.com/asia-pacific/files/2016/03/Report-MasterCard-Index-of-Womens-Advancement-2016-Asia-Pacific.pdf

Matsubayashi, T. (2010). Racial environment and political participation. *American Politics Research, 38*(3), 471-501. DOI:10.1177/1532673x09335486

Miller, S. V. (2013). Territorial disputes and the politics of individual well-being. *Journal of Peace Research, 50*(6), 677-690. DOI:10.1177/0022343313484954

Miller, G. T., & Spoolman, S. E. (2011). *Living in the environment.* Cengage Learning.

Mwamwenda, T. S., & Mwamwenda, B. B. (1987). School facilities and pupils' academic achievement. *Comparative Education*, 23(2), 225-235.

OECD. (2004). A profile of student performance in mathematics. In *Learning for tomorrow's world: First results from PISA 2003.* Paris: OECD Publishing. Retrieved from http://dx.doi.org/10.1787/9789264006416-3-en.

Paczynska, A. (2005). Inequality, political participation, and democratic deepening in Poland. *East European Politics and Societies, 19*(4), 573-613. DOI:10.1177/0888325405274929

Peplau, L. A., & Perlman, D. (1982). *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy.* New York: Wiley-Interscience.

Peterson, S. A., & Gabbidon, S. L. (2007). Stressful life events and African American political participation: a state-level analysis. *Journal of Black Studies, 38*(2), 142-154. DOI:10.1177/0021934705283885

Piketty, Thomas. (2014). *Capital in the Twenty-First Century.* US: the President and Fellows of Harvard College.

Rim, K. H. (2009). Racial context effects and the political participation of Asian Americans. *American Politics Research, 37*(4), 569-592. DOI:10.1177/1532673x08326968

Rivera, W. M. (1976). The politics of literacy. *Community College Review, 4*(1), 65-70. DOI:10.1177/009155217600400110

Robnett, B., & Bany, J. A. (2011). Gender, church involvement, and African-American political participation. *Sociological Perspectives, 54*(4), 689-712. DOI:10.1525/sop.2011.54.4.689

Rogerson, R., et al. (1989). *Measuring quality of life: Methodological issues and problems.* APRU Discussion Paper 89/2, Glasgow Quality of Life Group and Applied Population Research Unit, Department of Geography, University of Glasgow.

Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations (5th edition).* NY: Free Press.

Rossi, F. M. (2009). Youth political participation: Is this the end of generational cleavage? *International Sociology, 24*(4), 467-497. DOI:10.1177/0268580909334498

Rumley, D. (1980). Some aspects of the geography of political participation in Western Australia. *Environment and Planning A: Economy and Space, 12*(6), 671-684. DOI:10.1068/a120671

Sanchez, G. R. (2006). "The role of group consciousness in political participation among Latinos in the United States. *American Politics Research, 34*(4), 427-450. DOI:10.1177/1532673x05284417

Sandovici, M. E., & Listhaug, O. (2010). Ethnic and linguistic minorities and political participation in Europe. *International Journal of Comparative Sociology, 51*(1-2), 111-136. DOI:10.1177/0020715209347070

Sloam, J. (2016). Diversity and voice: the political participation of young people in the European Union. *The British Journal of Politics and International Relations, 18*(3), 521-537. DOI:10.1177/1369148116647176

Spina, N. (2014). "Decentralisation and political participation: an empirical analysis in Western and Eastern Europe". *International Political Science Review, 35*(4), 448-462. DOI:10.1177/0192512113496681

Stokes, A. K. (2003). "Latino group consciousness and political participation". *American Politics Research, 31*(4), 361-378. DOI:10.1177/1532673x03031004002

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2010). Mismeasuring our Lives: Why GDP doesn't add up? New York: The New Press.

Thanosawan, P. (2012). *Global citizenship in Thai higher education: Case studies of a university and its affiliated international college*. (Doctoral dissertation). University of Sydney School of Education and Social Work. Retrieved from https://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/2123/8810/1/pt-thanosawan-2012-thesis.pdf

UNESCO Bangkok. (2017). *2017/2018 Global education monitoring report: Thailand highlights*. Retrieved from http://bangkok.unesco.org/content/20172018-global-education-monitoring-report-thailand-highlights

UNESCO. (2018). *Thailand: General information*. Retrieved from https://en.unesco.org/countries/thailand

UNICEF. (2009). *Early childhood development*. Retrieved from https://www.unicef.org/thailand/education_14938.html

UNICEF Thailand. (2018). *โครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กเล็กคืออะไร แล้วทำไมถึงควรให้แบบ "ถ้วนหน้า" ไปดูกันค่ะ #พิชิตการตกหล่น #เงินอุดหนุนเด็กเล็กถ้วนหน้า*. (Facebook). Retrieved from https://www.facebook.com/unicefthailand/

United Nations. (1995). *Quality of life in the ESCAP region*. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok

United Nations. (2017). *World population prospects the 2017 revision: Key findings and advanced tables*.

United Nations Development Programme. (2016). *Table 3: Inequality-adjusted Human Development Index*. Retrieved from: http://hdr.undp.org/en/composite/IHDI

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2008). *Kyoto protocol reference manual*. Retrieved from: http://unfccc.int/ resource/docs/publications/08_unfccc_kp_ ref_manual.pdf

Vráblíková, K. (2014). How context matters? Mobilization, political opportunity structures, and nonelectoral political participation in old and new democracies. *Comparative Political Studies, 47*(2), 203-229. DOI:10.1177/0010414013488538

Warsh, D., (2006). *Knowledge and the wealth of nations. A story of economic*. Discovery: XXII, 426 pp. W.W. Norton, New York.

We Are Water Foundation. (2016). *Projects: Improving water supplies and sanitation in 10 Thai nursery schools*. Retrieved from https://www.wearewater.org/en/improving-water-supplies-and-sanitation-in-10-thai-nursery-schools_253235

WHO. (1993). *WHOQOL: Study protocol: Division of mental health*. Geneva: World Health Organisation.

Wolfsfeld, G., Yarchi, M., & Samuel-Azran, T. (2016). Political information repertoires and political participation. *New Media & Society, 18*(9), 2096-2115. DOI:10.1177/1461444815580413

Wong, J. S., Lien, P.-T., & Conway, M. M. (2005). Group-based resources and political participation among Asian Americans. *American Politics Research, 33*(4), 545-576. DOI:10.1177/1532673x04270521

Wongsothorn, A., Hiranburana, K., & Chinnawongs, S. (2002). English language teaching in Thailand today. *Asia Pacific Journal of Education, 22*(2), 107-116.

World Bank. (2017). *Thailand economic monitor 2017: Digital transformation*. Bangkok: World Bank Office.

Yokoyama, Hideyuki, M., & Sekiguchi, T. (2014). *The use of social network sites in the workplace: A case study in Brazilian companies, 11*. DOI: 10.15728/bbr.2014.11.2.4

บทที่ 4

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข

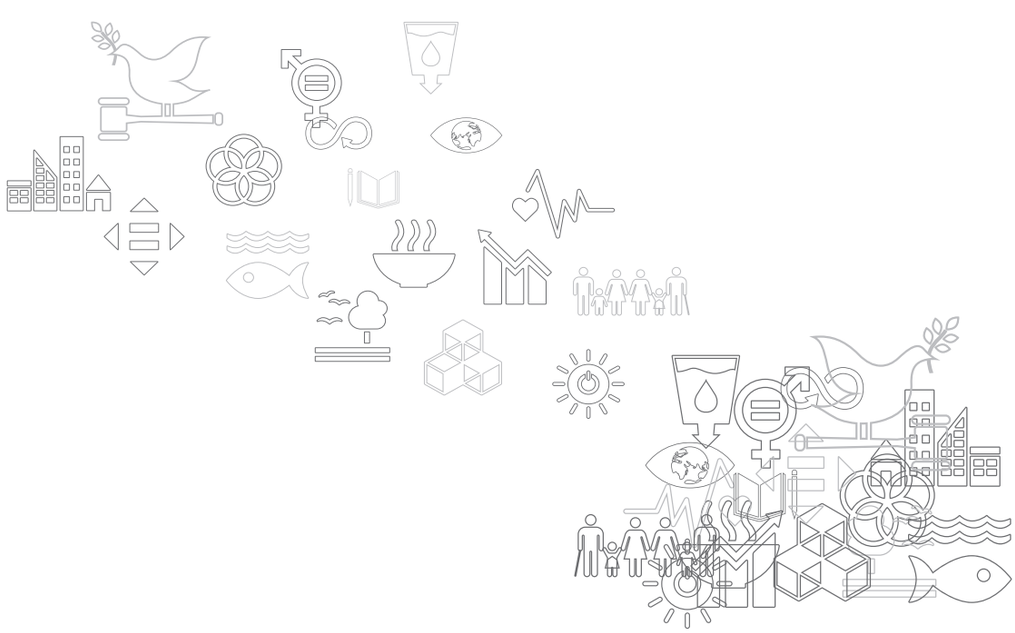

บทที่ 4

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข

4.1 บทนำ

ดังได้กล่าวในบทก่อนแล้วว่า รัฐบาลไทยได้กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่จะใช้ดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index–HAI) ในการสะท้อนความอยู่ดีมีสุขของคนในชาติ โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สศช. (2545) ได้นำแนวคิดมาจากสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ประเทศไทย ดัชนีความก้าวหน้าของคนเป็นดัชนีที่สะท้อนความก้าวหน้าการพัฒนาคนในระดับจังหวัด โดยกรอบแนวคิดการพัฒนาคนมีความครอบคลุม 8 มิติ คือ การมีสุขภาพที่ดี มีการศึกษา มีชีวิตการงาน มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีชีวิตครอบครัวที่อบอุ่นในชุมชนที่ปลอดภัย มีการคมนาคมที่สะดวกปลอดภัยและเข้าถึงการสื่อสารอย่างทั่วถึง ตลอดจนมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี โดยสศช. นำกรอบแนวคิดนี้มากำหนดองค์ประกอบของดัชนีความก้าวหน้าของคน พ.ศ. 2560

การศึกษาวิจัยเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะทำให้เราทราบว่า ความอยู่ดีมีสุขของบุคคลและสังคมอยู่ในระดับใด และมีองค์ประกอบใดที่มีความสัมพันธ์และส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุข ในบทที่ 4 นี้ เป็นการทบทวนงานวิจัยเพื่อแสดงให้เห็นว่า มีการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของดัชนีความก้าวหน้าของคนและมีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุขอย่างไร ผลการวิจัยที่ผ่านมาจะช่วยให้ทราบว่า องค์ประกอบใดเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความอยู่ดีมีสุข และยังมีองค์ประกอบใดที่ยังขาดการศึกษาวิจัยในประเด็นเหล่านั้น เพื่อประโยชน์ในการสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขให้บุคคลและประเทศต่อไป

การทบทวนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ "ความอยู่ดีมีสุข" ในบทนี้ จำแนกตาม 8 มิติของดัชนีวัดความก้าวหน้าของคนที่กล่าวแล้ว โดยรวบรวมงานศึกษาวิจัยทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย โดยการทบทวนครอบคลุมประเด็นความอยู่ดีมีสุข คุณภาพชีวิต และความสุข ทั้งนี้การวัดระดับความอยู่ดีมีสุขมีการใช้อย่างหลากหลาย ทั้งที่ใช้มาตรวัดที่เป็นมาตรฐานและการวัดแบบอัตวิสัย โดยตัวชี้วัด "ความอยู่ดีมีสุข" ที่ใช้ในการวิจัยมากที่สุด คือ ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective well–being) ส่วนตัวชี้วัดอื่นๆ ได้แก่ ความสุข (Happiness) ความพึงพอใจในชีวิต (Life satisfaction) สุขภาวะทางจิต (Psychological well–being) และสุขภาพใจ (Mental well–being) หรือ Emotional well–being ทั้งนี้ วิธีการวัดความอยู่ดีมีสุขที่ใช้ส่วนใหญ่คือการให้ผู้ตอบประเมินด้วยตนเอง โดยการใช้ระดับ 0–10 (ไม่มีเลย–มากที่สุด)

4.2 สุขภาพอนามัยกับความอยู่ดีมีสุข

การมีสุขภาพอนามัยที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจย่อมมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของบุคคลผู้นั้น สุขภาพอนามัยนับเป็นดัชนี 1 ใน 7 ที่สะท้อนให้เห็นถึงความอยู่ดีมีสุขของประชากร หากปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีโภชนาการที่ดี รู้จักป้องกันตนเองดูแลสุขภาพที่ดี อีกทั้งสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขได้ จะทำให้บุคคลผู้นั้นมีอายุยืนยาวขึ้น (วณี ปิ่นประทีป และสุรณี พิพัฒโรจนกมล, 2548)

งานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า สุขภาพอนามัย มีความสัมพันธ์อย่างมากกับคุณภาพชีวิต (Netuveli & Blane, 2008; Netuveli, Wiggins, Hildon, Montgomery, & Blane, 2006; Wiggins, Higgs, Hyde, & Blane, 2004) โดยงานวิจัยส่วนใหญ่เน้นศึกษาสุขภาพที่ประเมินจากการตอบเอง และข้อจำกัดในการทำกิจกรรมประจำวัน แต่มักจะไม่ครอบคลุมถึงภาวะซึมเศร้าที่ตรวจพบทางคลินิก เช่น งานวิจัยของ Blane และคณะ (Blane, Netuveli, & Montgomery, 2008) ใช้ข้อมูลการศึกษาระยะยาวในกลุ่มอายุ 50 ปี ขึ้นไป (The English Longitudinal Study of Ageing) ระหว่าง พ.ศ. 2547–2548 ติดตามวัดคุณภาพชีวิต โดยใช้แบบสอบถาม CASP–19 ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ประเด็นหลัก คือ การควบคุมตนเอง (Control: C) การเป็นตัวของตัวเอง (Autonomy: A) ความเข้าใจในตนเอง (Self–realization: S) และความพอใจในตนเอง (Pleasure: P) มีทั้งหมด 19 คำถาม และมีคำตอบ 4 ระดับ (0–3 หรือ ไม่เคย–เป็นประจำ) คะแนนรวมทั้งหมด 57 คะแนน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า สุขภาพ (จากการวัดการทำงานของปอด และภาวะโรคอ้วน จากการคำนวณดัชนีมวลกาย) มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ยังพบอีกว่า ภาวะซึมเศร้าที่ตรวจพบทางคลินิกนั้นเป็นเส้นทางหนึ่งที่ก่อให้เกิดข้อจำกัดต่างๆ และส่งผลไปยังคุณภาพชีวิตอีกด้วย

ในประเทศไทย มีงานวิจัยที่ศึกษาในกลุ่มผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) ที่เป็นสมาชิกสมาคมข้าราชการบำเหน็จบำนาญ ในจังหวัดขอนแก่น (ทวีชัย เชสูงเนิน และปิยธิดา คูหิรัญญรัตน์, 2554) ของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 218 คน ใช้แบบสอบถามชนิดตอบเองทั้งหมด 3 ส่วน ส่วนแรกมีจำนวน 11 ข้อ ถามเกี่ยวกับคุณลักษณะทางประชากร ส่วนที่ 2 จำนวน 39 ข้อ ถามเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข ส่วนที่ 3 จำนวน 5 ข้อ เป็นแบบวัดความอยู่ดีมีสุข ที่แปลมาจากดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุขขององค์การอนามัยโลก โดยมีคำตอบ 6 ระดับ (0–5 หรือ ไม่เคย–ตลอดเวลา) คะแนนรวมทั้งหมดเท่ากับ 25 คะแนน กำหนดเกณฑ์การแบ่งระดับความอยู่ดีมีสุขเป็น "มีระดับความอยู่ดีมีสุขมาก" เมื่อมีคะแนนรวมมากกว่า 12 คะแนน และ "มีระดับความอยู่ดีมีสุขน้อย" เมื่อมีคะแนนรวมน้อยกว่าหรือเท่ากับ 12 คะแนน ผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุที่ไม่มีภาวะซึมเศร้ามีโอกาสที่จะมีระดับความอยู่ดีมีสุขมาก สูงกว่าผู้สูงอายุที่มีภาวะซึมเศร้า มากกว่า 5 เท่า สอดคล้องกับงานวิจัยในประเทศอังกฤษ (Blane, Webb, Wahrendorf, & Netuveli, 2012) ที่ใช้ข้อมูลการศึกษาระยะยาวของ The National Child Development Study หรือที่รู้จักในนาม The 1958 British Birth Cohort Study เก็บข้อมูล ณ แรกเกิด และที่อายุ 7 ปี 11 ปี 16 ปี 23 ปี 33 ปี และ 50 ปี เพื่อศึกษาเส้นทางชีวิตที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้ที่มีอายุ 50 ปี โดยวัดคุณภาพชีวิตที่อายุ 50 ปี ใช้แบบสอบถาม CASP–12 เวอร์ชั่น 2 ซึ่งมีทั้งหมด 12 คำถาม และมีคำตอบ 4 ระดับ (0–3) หรือ (ไม่เคย–เป็นประจำ) คะแนนรวมทั้งหมด 36 คะแนน ผลการวิจัยพบว่า ผู้ที่มีอายุ 50 ปี จำนวน 4,619 คนที่มีข้อมูลสมบูรณ์ และจำนวน 9,790 คน จากการคาดคะเนข้อมูลที่หายไป จะเกิดภาวะซึมเศร้า เมื่อมีความขัดแย้งในครอบครัว ณ อายุ 7 ปี ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตอย่างผกผัน กล่าวคือ ทำให้คุณภาพชีวิตลดลง 0.713 หน่วย และคุณภาพชีวิตจะลดลง

0.609 หน่วย เมื่อครอบครัวแตกแยก ณ อายุ 7 ปี แสดงให้เห็นว่า ความขัดแย้งในครอบครัวและการแตกแยกของครอบครัวในวัยเยาว์มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าในช่วงชีวิตเวลาต่อมา

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยในประเทศอังกฤษ ที่ศึกษากลุ่มตัวอย่างอายุ 62–64 ปี (รุ่นแรกๆ ของ "baby boom") จำนวน 393 คน (Wildman, Moffatt, & Pearce, 2018) โดยใช้แบบสอบถาม CASP–19 scale ในการวัดคุณภาพชีวิต โดยมีทั้งหมด 19 คำถาม และมีคำตอบ 4 ระดับ (0–3 หรือ ไม่เคย–เป็นประจำ) คะแนนรวมทั้งหมด 57 คะแนน ใช้การวิเคราะห์เส้นทาง (Path analysis) พบว่า การมีสุขภาพอนามัยดีเลิศหรือดีมาก จากการตอบเองของกลุ่มตัวอย่าง (Self–reported health) มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อคุณภาพชีวิตในภายหลัง (Later–life QoL)

งานวิจัยที่ผ่านมายืนยันว่า สุขภาพกายและจิต เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของบุคคล วิทมา ธรรมเจริญ (2555) พบว่า ปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อความสุขของผู้สูงอายุ ได้แก่ ภาวะสุขภาพกาย และภาวะทางอารมณ์ เนื่องจากผู้ที่มีสุขภาพที่ดีย่อมสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติ ไม่เป็นภาระของผู้อื่น ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ มีกำลังใจ สามารถใช้ชีวิตประจำวัน หรือดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข การศึกษาของทวีชัย เชสูงเนิน และปิยธิดา คูหิรัญญรัตน์ (2554) พบว่า ผู้สูงอายุที่ไม่มีภาวะซึมเศร้ามีระดับความอยู่ดีมีสุขสูงกว่าผู้สูงอายุที่มีภาวะซึมเศร้า เช่นเดียวกัน Rojpaisarnkit (2016) ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุที่อาศัยในชนบทภาคตะวันออกจำนวน 400 คน พบว่า สุขภาพกายและความสามารถในการเคลื่อนไหวมีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุในชนบทภาคตะวันออก ขณะเดียวกัน การศึกษาของณัฐกาญน์ สาสิงห์ และปังปอนด์ รักอำนวยกิจ (2550) ก็พบว่า การไม่เจ็บป่วยมีผลต่อความสุขของประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี

4.3 การศึกษากับความอยู่ดีมีสุข

ตามแนวคิดดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index–HAI) ดัชนีด้านการศึกษาเป็นดัชนีหนึ่งในแปดของดัชนีความก้าวหน้าของคนที่เชื่อมโยงกับความอยู่ดีมีสุข ดัชนีด้านการศึกษามี 4 องค์ประกอบ และ 7 ตัวชี้วัด องค์ประกอบทั้ง 4 ได้แก่ ผลสะสมทางการศึกษา การเข้าเรียน คุณภาพการศึกษา และบริการการศึกษา ส่วนตัวชี้วัดทั้ง 7 นั้น ประกอบด้วย จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของประชากรอายุ 15 ปี ขึ้นไป อัตราการเข้าเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น อัตราการเข้าเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย คะแนนสะสมเฉลี่ยของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น คะแนนสะสมเฉลี่ยของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวนนักเรียนต่อครูชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวนนักเรียนต่อห้องเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (วณี ปิ่นประทีป และสุรณี พิพัฒโรจนกมล, 2548)

งานวิจัยที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นความสำคัญของการศึกษาที่ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขของประชากร ทั้งนี้การศึกษาส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความอยู่ดีมีสุข อย่างไรก็ตาม มีงานวิจัยไม่มากนักที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษาส่งผลทางตรงต่อความอยู่ดีมีสุข ในจำนวนงานวิจัยที่มีเพียงไม่กี่เรื่องนั้น มีงานวิจัยในแคนาดาพบว่า การศึกษาเป็นแหล่งต้นๆ ของทุนมนุษย์ที่ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุข นอกเหนือไปจากความเป็นสังคมสมัยใหม่ ทุนทางวัฒนธรรมเดิม และการทำงาน (Crocker, 2002) งานวิจัยในประเทศที่พัฒนาแล้วและในสหรัฐอเมริกาก็พบว่า ความอยู่ดีมีสุขทางอารมณ์ (Emotional well–being) ซึ่งวัดจากตัวชี้วัดด้านภาวะซึมเศร้า (Depression)

มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จทางการศึกษา (Academic achievement) โดยกลุ่มที่มีความสำเร็จทางการศึกษาสูงมีความอยู่ดีมีสุขทางอารมณ์สูงกว่ากลุ่มที่มีความสำเร็จทางการศึกษาต่ำ (Sznitman, Reisel, & Romer, 2011) งานวิจัยอีกเรื่องในประเทศอังกฤษศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษากับความเชื่อมั่นในอัตลักษณ์ พบว่า กลุ่มที่มีการศึกษาสูงมีความเชื่อมั่นในอัตลักษณ์มากกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาต่ำ (Kuppens, Easterbrook, Spears, & Manstead, 2015) นอกจากนี้ งานวิจัยในกลุ่มผู้ย้ายถิ่น/ผู้อพยพในออสเตรเลียพบว่า กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่เป็นคนหนุ่มสาวและขาดการศึกษาในระบบ มีปัญหาในการปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่และชีวิตใหม่ในถิ่นปลายทาง (Bond et al., 2007)

ขณะเดียวกัน มีงานวิจัยที่ระบุว่า การศึกษาส่งผลทางอ้อมต่อความอยู่ดีมีสุขมากกว่าทางตรง เช่น งานวิจัยที่มีการวิเคราะห์แบบ Meta-analysis เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาอย่างเป็นทางการ/การศึกษาในระบบกับความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective well-being) พบว่า ระดับการศึกษาเพียงอย่างเดียวไม่สามารถที่จะส่งผลที่ชัดเจนต่อความอยู่ดีมีสุขได้มากนัก แต่การศึกษาส่งผลผ่านตัวแปรอื่น เช่น อาชีพ นอกจากนั้น งานวิจัยในสหรัฐอเมริกายังพบว่า การศึกษาอย่างเป็นทางการนั้นส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขตามอัตวิสัยเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (Witter, Okun, Stock, & Haring, 1984) งานวิจัยในกลุ่มนักศึกษาเลบานอนเกี่ยวกับความสำเร็จทางการศึกษา (Academic achievement) พบว่า แม้คะแนนสะสมเฉลี่ยไม่ได้มีผลโดยตรงต่อความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (วัดโดย ความรู้สึกทางบวก หรือ Positive affect (PA) ความรู้สึกทางลบ หรือ Negative affect (NA) และความพึงพอใจในชีวิต หรือ Life satisfaction (LS)) แต่คะแนนสะสมเฉลี่ยส่งผลผ่านสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน และศาสนา (Ayyash-Abdo & Sanchez-Ruiz, 2012) นอกจากนี้ งานวิจัยระยะยาวในชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า การให้การศึกษาผ่าน Child-Parent Center Education Program ส่งผลต่อตัวชี้วัดด้านความอยู่ดีมีสุข (Reynolds, Temple, Ou, Arteaga, & White, 2011)

งานวิจัยหนึ่งในนอร์เวย์ พบว่า การศึกษาของบิดามารดาไม่ได้มีผลโดยตรงต่อความอยู่ดีมีสุขของลูก แต่ส่งผลโดยอ้อมต่อสุขภาพของลูกในระยะยาว (Sheikh, Abelsen, & Olsen, 2014) อีกงานวิจัยในรัฐฮาวายศึกษาว่า การศึกษาของบุคคลและชุมชนส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขทางสังคม (Social well-being) อย่างไร โดยวัดความอยู่ดีมีสุขทางสังคมด้วยการบูรณาการทางสังคม (Social integration) การมีส่วนช่วยเหลือสังคม (Social contribution) การหยั่งรู้ทางสังคม (Social actualization) และการเชื่อมแน่นทางสังคม (Social coherence) ผลการวิจัย พบว่า การศึกษามีอิทธิพลต่อสุขภาพกาย และมีอิทธิพลโดยอ้อมต่อการมีความอยู่ดีมีสุขทางสังคม ส่งผ่านสถานการณ์มีงานทำ (Zhang, Chen, McCubbin, McCubbin, & Foley, 2011) นอกจากนั้น งานวิจัยในสหรัฐอเมริกาพบว่า การศึกษามีบทบาทในการให้ผลตอบแทนทางด้านความอยู่ดีมีสุขของคนระหว่างรุ่น โดยพบว่า การศึกษาของพ่อแม่ส่งผลให้ลูกมีความอยู่ดีมีสุข (Kaushal, 2014).

จากการทบทวนงานวิจัยเรื่องการศึกษากับความสุขของ Parmar (2017) พบว่า การศึกษามีบทบาทสำคัญในชีวิตของมนุษย์ และส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผลทางตรงนั้นส่งผลในแง่ของความมั่นใจในตนเอง ความพึงพอใจจากการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ในขณะที่ทางอ้อมนั้นมักจะส่งผลผ่านตัวแปรอื่นๆ เช่น สถานะการทำงานที่ดี เงินเดือนที่ดี และสถานะสุขภาพที่ดี (Parmar, 2017)

นอกจากนั้น งานวิจัยในประเทศสเปนพบว่า การศึกษามีผลทั้งทางตรงและทางอ้อมกับความอยู่ดีมีสุข โดยผลทางอ้อมจะส่งผ่านระดับรายได้และสถานะการมีงานทำ โดยการศึกษาสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง ``Self–confidence'' หรือการประเมินคุณค่าในตนเอง ``Self–estimation'' และส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขมากกว่าการใช้ตัวแปรระดับการศึกษาที่วัดเป็นระดับต่างๆ (ประถมศึกษา มัธยมศึกษา ปริญญา) (Cuñado & de Gracia, 2012) ขณะที่งานวิจัยในประเทศอังกฤษเรื่องผลของการศึกษาที่มีต่อความสามารถทางปัญญา (Cognitive ability) ในช่วงชีวิตวัยกลางคน (Midlife) พบว่า การได้รับศึกษาในช่วงเริ่มต้นของชีวิตส่งผลต่อความสามารถทางปัญญาในช่วงชีวิตวัยกลางคน ทั้งความสามารถในการพูดและการจำ (Hatch, Feinstein, Link, Wadsworth, & Richards, 2007)

ส่วนงานวิจัยในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออก (จีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน และเกาหลีใต้) พบว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูงและมีเครือข่ายทางสังคม รวมทั้งมีโอกาสสัมผัสโลกกว้าง มีความสุขมากกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาต่ำ ไม่มีเครือข่ายทางสังคม รวมทั้งไม่มีโอกาสสัมผัสโลกกว้าง (Chen, 2012)

สำหรับงานวิจัยในประเทศไทย มีการศึกษาเปรียบเทียบความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในพื้นที่ภาคกลางตอนบน 8 จังหวัด โดยเก็บข้อมูลตัวอย่างจำนวน 382 ราย พบว่า ความอยู่ดีมีสุขในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ปัจจัยส่วนบุคคลที่ทำให้เกิดความแตกต่างของความอยู่ดีมีสุขปัจจัยหนึ่งคือ ระดับการศึกษา โดยพบว่า ผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษามีความอยู่ดีมีสุขสูงกว่าผู้มีการศึกษาในทุกระดับอย่างมีนัยสำคัญ ผู้เขียนอธิบายว่า เนื่องจากกลุ่มที่ไม่ได้รับการศึกษาส่วนใหญ่มีอาชีพเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย พอมีพอกิน มีความผูกพัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เร่งรีบ ไม่แข่งขัน มีความอบอุ่นและได้อยู่กับครอบครัวทำให้มีความสุขในชีวิต (สมศักดิ์ คูหาสวรรค์เวช, 2558) ในทางตรงกันข้าม การศึกษาในกลุ่มผู้สูงอายุของ กิ่งแก้ว ทรัพย์พระวงศ์ (2555) พบความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับสุขภาพจิต คือ ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงและปานกลาง มีสุขภาวะทางจิตสูงกว่ากลุ่มไม่ได้รับการศึกษา โดยอธิบายว่า อาจเนื่องจากคนที่มีการศึกษาสูงกว่าสามารถปรับตัวได้ดีกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อยเพราะมีความรู้และความเข้าใจในด้านต่างๆ มากกว่า เช่นเดียวกับการศึกษาความสุขของประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรีของณัฐกาญน์ สาสิงห์ และปังปอนด์ รักอำนวยกิจ (2550) ที่พบว่าการศึกษาสูงมีผลในทางบวกต่อความสุข แต่การศึกษาความอยู่ดีมีสุขและปัจจัยที่เกี่ยวข้องของผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกสมาคมข้าราชการ บำเหน็จบำนาญและผู้สูงอายุ จังหวัดขอนแก่น (ทวีชัย เชสูงเนิน และ ปิยธิดา คูหิรัญญรัตน์, 2554) พบว่า การศึกษาของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุขเมื่อวิเคราะห์ด้วยตารางไขว้แต่ไม่มีความสัมพันธ์เมื่อวิเคราะห์ด้วยการถดถอยพหุ ซึ่งแสดงว่าการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับความอยู่ดีมีสุข

การทบทวนเรื่องการศึกษากับความอยู่ดีมีสุขในเบื้องต้นตามที่กล่าวมาข้างต้น คงต้องเริ่มต้นจากคำถามที่ว่า "การศึกษามีผล/ อิทธิพลต่อความอยู่ดีมีสุขหรือไม่ อย่างไร" อย่างไรก็ตาม คำตอบอาจมีหลายคำตอบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเราจะมีมาตรวัดหรือนิยาม การศึกษาและความอยู่ดีมีสุขอย่างไร ซึ่งหากมีการนิยามคำว่าการศึกษาในมุมแคบโดยมองเฉพาะการศึกษาอย่างเป็นทางการ (Formal education) หรือการศึกษาในระบบที่เราวัดตามระดับการศึกษา (ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา) ในขณะเดียวกัน ก็วัดความอยู่ดีมีสุขด้วยมาตรวัดใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการวัดด้วยคำถามเพียงคำถามเดียวหรือการวัดโดยใช้ดัชนี เราคงพบว่าการศึกษาที่ว่านี้มีอิทธิพลโดยตรงต่อความอยู่ดีมีสุขน้อยมาก (Michalos, 2017) โดยส่วนใหญ่มักจะส่งอิทธิพลผ่านตัวแปรอื่น ไม่ว่าจะเป็นภาวะการมีงานทำ รายได้ หรือ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน

ในขณะที่การให้ความหมายของการศึกษาที่กว้างขึ้นกว่าการศึกษาอย่างเป็นทางการหรือรวมถึงการศึกษานอกระบบ (Non–formal education) และการเรียนรู้ที่กว้างขึ้นไป โดยมีการวัดความอยู่ดีมีสุขในมิติที่ครอบคลุมทั้งร่างกาย จิตใจ และสิ่งแวดล้อมภายนอกแล้ว เราก็จะพบว่าการศึกษานั้นมีอิทธิพลต่อความอยู่ดีมีสุขค่อนข้างมาก (Michalos, 2017)

4.4 การทำงานและความอยู่ดีมีสุข

ชีวิตการทำงานเป็นส่วนสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุขของประชากร ทั้งในด้านการเป็นแหล่งรายได้ การสร้างความภาคภูมิใจในตัวเอง ความรู้สึกประสบความสำเร็จและได้รับการยอมรับ และการสร้างจุดยืนในสังคมของตนเอง ในมุมมองด้านการพัฒนามนุษย์ การทำงานและการพัฒนามนุษย์มีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกัน การทำงานสร้างรายได้และความมั่นคงในการดำรงชีวิต ลดความยากจน เพิ่มศักดิ์ศรีและการยอมรับ ในขณะเดียวกัน การพัฒนามนุษย์ในมิติต่างๆ เช่น การสร้างสุขภาพที่แข็งแรง การให้การศึกษา การเพิ่มพูนทักษะก็มีผลต่อการทำงานเช่นกัน นอกจากนี้ การทำงานยังมีขอบเขตที่กว้างกว่าการทำงานเพื่อรายได้เท่านั้น ยังมีงานที่ทำในลักษณะอื่นๆ เช่น งานอาสาสมัคร งานที่ไม่ได้รับค่าจ้าง เช่น การเป็นผู้ดูแล ไม่ว่าจะเป็นการดูแลเด็ก ดูแลผู้สูงอายุ หรืองานสร้างสรรค์ต่างๆ เช่น งานเขียนบทประพันธ์ งานศิลปะต่างๆ (รูป 4.1) ดังนั้นมิติด้านการทำงานจึงมีความหลากหลายและต้องการความเข้าใจเพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคม

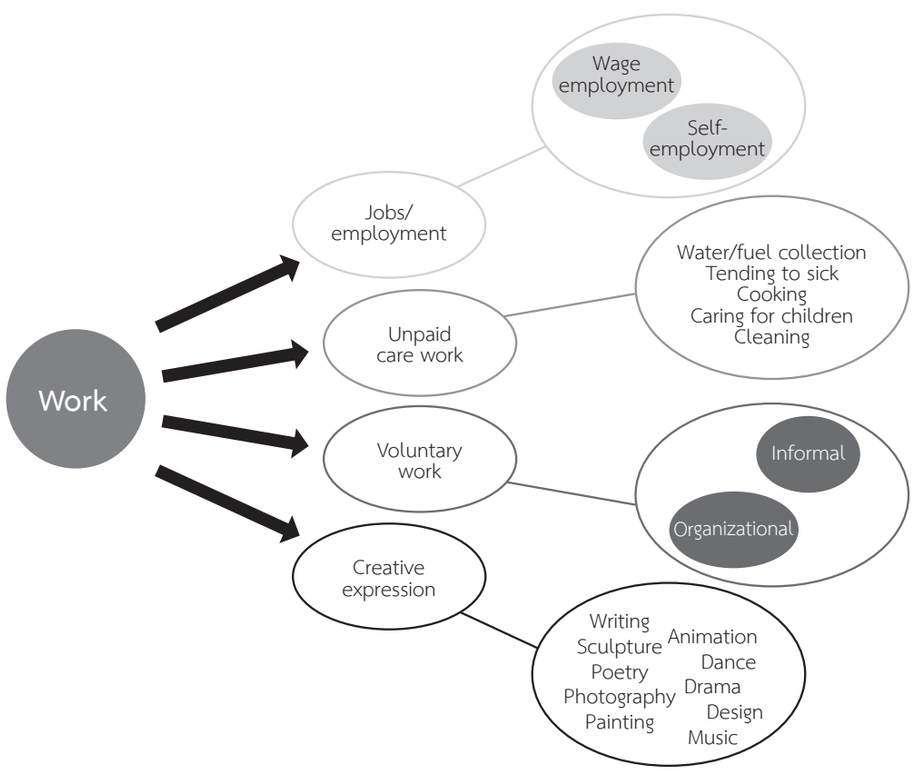

รูป 4.1 รูปแบบและความหลากหลายของการทำงาน

ที่มา: UNDP (2015)

ข้อมูลจากวิจัยพบตรงกันว่า การว่างงานมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของคน กล่าวคือ ระดับความอยู่ดีมีสุขของคนว่างงานจะต่ำกว่าคนที่มีงานทำ (Creed & Macintyre, 2001) โดยคนว่างงานจะรู้สึกเศร้าและเจ็บปวดมากกว่าคนมีงานทำอย่างมีนัยสำคัญ (Krueger & Mueller, 2012) จากการทบทวนงานวิจัยจากประเทศอังกฤษ เยอรมัน ออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกา โดย What works wellbeing (2017) พบว่า ผู้ว่างงานจะมีระดับความอยู่ดีมีสุขต่ำกว่าผู้มีงานทำ 0.5 คะแนน (จากคะแนน 0–10) และมีผลกับทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะจำแนกตามอายุ เพศ ระดับการศึกษา หรือ เชื้อชาติ แต่อาจจะกระทบต่อผู้ชาย และกลุ่มอายุน้อยมากกว่า และยิ่งว่างงานนานขึ้น ยิ่งมีผลกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขมากขึ้นเท่านั้น และคนว่างงานไม่สามารถปรับตัวให้รับกับสถานภาพการว่างงานได้ ความอยู่ดีมีสุขของคนไม่มีงานทำจึงอยู่ในระดับต่ำตลอดช่วงเวลาที่ว่างงาน และจะดีขึ้นเมื่อกลับมามีงานทำอีกครั้ง การไม่มีงานทำนอกจากจะกระทบตัวผู้ที่ว่างงานแล้ว ยังมีผลต่อคู่สมรสด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ช่วงเวลาที่ว่างงานนั้น นอกจากขาดรายได้ที่เป็นตัวเงินแล้ว ยังขาดผลตอบแทนอื่นๆ ที่ไม่ใช่ตัวเงินอีกด้วย การขาดรายได้มีผลให้จำกัดการวางแผนอนาคตของตัวเอง รู้สึกไม่มั่นคง ทำให้รู้สึกยากจนลง ต้องปรับแบบแผนการใช้ชีวิตเพราะรายได้ลดลง และทำให้โอกาสการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมลดลงด้วย การขาดผลตอบแทนที่ไม่ใช่ตัวเงิน ซึ่งมีทั้งการได้เข้าสังคมนอกเหนือจากครอบครัว การมีตัวตนและสถานภาพทางสังคม (Hiswals, Marttila, & Macassa, 2017) ถึงแม้จะมีงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นถึงระดับความพึงพอใจในชีวิตของผู้มีงานทำที่ลดลงในกลุ่มที่ต้องทำงานหนัก ไม่มีความสมดุลระหว่างเวลางานและเวลาส่วนตัว แต่ก็พบว่า การมีงานทำถึงแม้จะเป็นงานที่หนัก ก็ยังให้ความรู้สึกที่ดีกว่าการว่างงาน (Grun, Hauser, & Rhein, 2010) ในกลุ่มที่ทำงานโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน เช่น กลุ่มแม่บ้าน หรืองานอาสาสมัคร หรือกลุ่มเกษียณอายุ พบว่า มีระดับความอยู่ดีมีสุขดีกว่าผู้ว่างงาน งานวิจัยของ Stam และคณะ (2015) ได้ศึกษาระดับของความอยู่ดีมีสุขของคนในวัยทำงานจาก 47 ประเทศ โดยเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มต่างๆ โดยแบ่งตามเพศคือ สำหรับผู้ชายแบ่งเป็น ผู้มีงานทำ ผู้เกษียณ ผู้ว่างงาน คนพิการที่ไม่ได้ทำงาน สำหรับผู้หญิงนอกจากกลุ่มที่แบ่งแบบเดียวกับผู้ชายแล้ว ได้เพิ่มกลุ่มแม่บ้านอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งงานวิจัยพบว่า เมื่อเรียงลำดับระดับความอยู่ดีมีสุขของผู้ชายจากสูงสุดไปต่ำสุด คือ ผู้มีงานทำ ผู้เกษียณอายุ ผู้ว่างงาน และคนพิการที่ไม่ได้ทำงาน สำหรับผู้หญิงผู้มีงานทำและแม่บ้านมีระดับความอยู่ดีมีสุขสูงที่สุด ตามด้วยผู้เกษียณอายุ คนว่างงาน และคนพิการที่ไม่ได้ทำงาน จากข้อค้นพบนี้ นอกจากยืนยันข้อมูลว่า ผู้มีงานทำมีความพึงพอใจในชีวิตที่สูงกว่าคนว่างงาน ยังทำให้เห็นถึงความสำคัญของผลตอบแทนที่ไม่ใช่ตัวเงินที่ทำให้คนมีความพึงพอใจในชีวิตด้วย แม่บ้านที่ทำงานบ้านดูแลครอบครัว ถึงแม้ไม่มีรายได้ แต่การมีบทบาทในการดูแลครอบครัวทำให้รู้สึกถึงความหมายในชีวิต กิจวัตรประจำวันที่ทำเป็นเวลา เช่น การทำอาหาร การรับส่งลูกไปโรงเรียน การไปจ่ายของ ทำให้มีตารางเวลาที่เหมือนการทำงาน ได้พบปะผู้คนนอกเหนือจากคนในครอบครัว ทำให้แม่บ้านมีระดับความพึงพอใจในชีวิตที่ไม่ต่างจากผู้หญิงที่มีงานทำ

การทำงานจึงเป็นมิติที่สำคัญของการอยู่ดีมีสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เพิ่มศักยภาพของคนในสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนามนุษย์ ดังนั้น การมีงานทำจึงเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของความอยู่ดีมีสุขของสังคม อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้มีงานทำ ความพึงพอใจในชีวิตของคนทำงานเกิดจากหลายปัจจัยนอกเหนือจากการได้รับค่าตอบแทน หรือการได้รับการยอมรับในสังคม ปัจจัยอื่นๆ ดังกล่าวทำให้อาชีพแต่ละอาชีพ โครงสร้างการทำงาน หรือสิ่งแวดล้อมการทำงานมีผลต่อความพึงพอใจในชีวิตซึ่งมีความสำคัญต่อระดับความอยู่ดีมีสุขของคนที่แตกต่างกัน

การวิจัยในประเทศตุรกีเพื่อวัดระดับความอยู่ดีมีสุขด้านจิตใจและความพึงพอใจในการทำงานของอาชีพต่างๆ (İşgör & Haspolat, 2016) พบว่า กลุ่มอาชีพที่เป็นวิชาชีพ เช่น ครู ตำรวจ บุคลากรทางด้านสาธารณสุข ผู้พิพากษาและวิศวกร มีระดับของความอยู่ดีมีสุขด้านจิตใจสูงกว่าลูกจ้างแรงงาน และผู้ที่มีรายได้สูงมีระดับความอยู่ดีมีสุขด้านจิตใจสูงกว่าผู้มีรายได้น้อย ในขณะที่การศึกษาความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective well–being) ในกลุ่มคนทำงานอาชีพสร้างสรรค์ (Fujiwara, Dolan, & Lawton, 2015) ที่ใช้ข้อมูลจาก UK's Annual Population Survey โดยวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย 4 มิติ คือ ความพึงพอใจในชีวิต (Life satisfaction) ความมีคุณค่า (Worthwhileness) ความสุข (Happiness) และความเครียด (Anxiety) พบว่า คนทำงานอาชีพสร้างสรรค์มีระดับความพึงพอใจในชีวิต ความมีคุณค่า และมีความสุข มากกว่าอาชีพอื่นๆ แต่ว่าอาชีพสร้างสรรค์จะมีระดับความเครียดเฉลี่ยสูงกว่าอาชีพอื่นๆ อาชีพสร้างสรรค์ที่มีระดับความอยู่ดีมีสุขเฉลี่ยสูงกว่าอาชีพอื่นๆ คือ สถาปนิก หัตถศิลป์ นักออกแบบ นักดนตรี นักแสดง และทัศนศิลป์ แต่อาชีพที่ทำงานในกลุ่มการตลาด การโฆษณา ภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิทยุ วีดิทัศน์ ถ่ายภาพ เทคโนโลยีการสื่อสาร และสิ่งพิมพ์กลับมีระดับความอยู่ดีมีสุขเฉลี่ยต่ำกว่าอาชีพอื่นๆ ที่ไม่ใช่อาชีพสร้างสรรค์ ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า อาชีพที่มีความมั่นคง มีสถานะทางสังคมที่ดี มีรายได้ดีนำมาสู่ความพึงพอใจในชีวิตและระดับของ ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยได้มากกว่าอาชีพที่มีระดับทางสังคมด้อยกว่า ซึ่งมักจะมีรายได้และมีความมั่นคงน้อยกว่าด้วย

ประเภทของการจ้างงานก็มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของคนทำงานด้วยเช่นกัน ซึ่งจากงานวิจัยต่างๆ มักพบว่า การทำงานแบบชั่วคราวมีระดับความพึงพอใจต่ำกว่าคนที่ทำงานประจำ โดยเฉพาะความรู้สึกมั่นคงในการทำงานต่ำทำให้รู้สึกกังวลกับการตกงาน แต่งานวิจัยบางเรื่องพบว่า เหตุผลของการทำงานแบบชั่วคราวคือ ต้องการมีเวลาที่เป็นอิสระมากกว่าการทำงานประจำ ดังนั้น ความพึงพอใจในการทำงานและความพึงพอใจในชีวิตที่มีผลจากการทำงานชั่วคราวหรืองานประจำ จึงมีปัจจัยร่วมหลายประการ การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการทำงานชั่วคราว (Temporary contract) กับทำงานประจำ (Permanent contract) มีผลต่อความพอใจในการทำงานและความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective well–being) ของ Dawson และ Veliziotis (2013) โดยใช้ข้อมูลจาก British Household Panel Survey ระหว่าง พ.ศ. 2534––2551 พบว่า คนทำงานชั่วคราวมีความพึงพอใจในชีวิตต่ำกว่าคนที่ทำงานประจำ เนื่องจากความรู้สึกไม่มั่นคงในการทำงาน ซึ่งปัจจัยนี้มีผลต่อระดับความอยู่ดีมีสุขของคนอย่างมีนัยสำคัญ

นอกเหนือจากกลุ่มอาชีพและประเภทของการจ้างงานแล้ว ปัจจัยด้านความภูมิใจในการทำงานก็มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยเช่นกัน การวิจัยเรื่องที่มีวัตถุประสงค์ว่า อัตลักษณ์การทำงาน (Work identity) กับชั่วโมงการทำงานมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยหรือไม่ โดยวัดจากความพึงพอใจในการทำงาน ความเครียดจากการทำงาน และความพึงพอใจในชีวิต (Bryan & Nandi, 2015) โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจประชากรของประเทศสหราชอาณาจักร พบว่า ชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานไม่ได้มีผลต่อความอยู่ดีมีสุข แต่ปัจจัยเรื่องอัตลักษณ์การทำงานเกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข โดยที่ผู้ที่มีอัตลักษณ์การทำงานสูงจะมีระดับความอยู่ดีมีสุขสูงด้วยถึงแม้จะมีชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน นอกจากนี้ การมีอัตลักษณ์การทำงานสูงช่วยลดความเครียดจากการทำงานลงได้ นอกจากอัตลักษณ์การทำงานแล้ว มิติด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ที่ทำงานใส่ใจต่อมิติด้านครอบครัว เช่น ให้มีเวลาทำงานที่ยืดหยุ่นจะเพิ่มความพึงพอใจในชีวิตได้มากขึ้น โดยเฉพาะสำหรับผู้หญิงที่มีภาระครอบครัวต้องดูแล ผู้หญิงที่ต้องทำงานและดูแลครอบครัว ต้องการการสนับสนุนจากสังคม เช่น การแบ่ง

เบาภาระในบ้านของสมาชิกในครอบครัว การได้รับความช่วยเหลือในกรณีเร่งด่วน เป็นต้น ซึ่งการได้รับความช่วยเหลือดังกล่าวมีความสำคัญต่อความพึงพอใจในชีวิต ถึงแม้ว่าผู้หญิงต้องแบกรับภาระหนักทั้งทางบ้านและการทำงานก็ตาม (Bar & Jarus, 2015) งานวิจัยของ Rode (2004) ซึ่งใช้ข้อมูลการศึกษาระยะยาว (Longitudinal) ของคนทำงานเต็มเวลาในสหรัฐอเมริกา พบว่า เมื่อนำปัจจัยนอกเหนือจากการทำงาน (สุขภาพ ชีวิตคู่ ครอบครัว การเงิน และบ้าน) และการประเมินคุณค่าตัวเองเข้ามาวิเคราะห์ด้วย จะพบว่า ความพึงพอใจในการทำงานไม่ได้มีผลต่อความพึงพอใจในชีวิต ซึ่งหมายถึงว่า คนที่มีความพึงพอใจในชีวิต คือ คนที่รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและมีชีวิตนอกเหนือไปจากการทำงานที่ดี

ดังนั้น การมีงานทำโดยเฉพาะเป็นงานประจำที่มีความมั่นคง ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง การได้ทำงานที่มีอัตลักษณ์ล้วนมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคม

4.5 รายได้กับความอยู่ดีมีสุข

รายได้ของบุคคลเป็นปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจปัจจัยหนึ่ง ถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย หรือระดับความสุขที่ปัจเจกประเมินตนเอง (Self-rate happiness) ทั้งในระดับบุคคล และครัวเรือน ปัจจัยด้านรายได้มีความเกี่ยวข้องกับการทำงาน เพราะการมีงานหรืออาชีพที่มั่นคง จะนำไปสู่การเกิดรายได้ที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตและมีเงินเหลือเก็บออม ทำให้มีที่อยู่อาศัย มีการศึกษา มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ ส่งผลให้มีความอบอุ่นและทำให้เกิดความสุข มีจิตใจเบิกบาน มีความรู้สึกมั่นคงในชีวิต รู้สึกมีคุณค่าและมีความสุขพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในสังคมและให้ความร่วมมือในทางการเมืองต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง (จิรายุ สุคนธรัตน์, 2550) ดังนั้น การมีรายได้ที่เพียงพอและมั่นคงเป็นปัจจัยกำหนดฐานะความเป็นอยู่ที่ช่วยให้ชีวิตของคนมีความอยู่ดีมีสุขได้ การมีรายได้ที่ดีนอกจากจะสร้างความอยู่ดีมีสุขในระดับบุคคลแล้ว ยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว เพราะมีรายได้ในการดำรงชีพ ลดปัญหาครอบครัวที่แตกแยกที่เกิดจากการไม่มีงานทำ และขาดรายได้

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรายได้กับความอยู่ดีมีสุขในหลายระดับทั้งในระดับประเทศ ครัวเรือน และบุคคล นอกจากนี้ ปัจจัยด้านรายได้ที่นำมาศึกษายังมีหลายตัวชี้วัด เช่น รายได้ประชาชาติ รายได้ครัวเรือน รายได้ที่แท้จริง รายได้โดยเปรียบเทียบ (กับกลุ่มอ้างอิง)

รายได้ทำให้คนมีความอยู่ดีมีสุขหรือไม่ หรือ ความสุขสามารถซื้อได้หรือไม่ เป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันมาเป็นระยะเวลานาน โดยมีทั้งกลุ่มนักวิชาการที่เชื่อในทฤษฎีอรรถประโยชน์ว่า "More is better" บุคคลย่อมปรารถนารายได้ที่เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความคิดเห็นในด้านความสัมพันธ์ระหว่างรายได้กับความอยู่ดีมีสุขแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ กล่าวคือ นักวิจัยกลุ่มหนึ่งเห็นว่า รายได้ไม่มีความสัมพันธ์ หรือมีความสัมพันธ์เพียงเล็กน้อยกับความอยู่ดีมีสุข ดังนั้น รายได้ที่เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่ได้นำไปสู่ความสุขของบุคคลมากนัก เช่น การศึกษาในสหรัฐอเมริกาพบว่า ร้อยละของบุคคลที่ตอบว่ามีความสุขมากอยู่ในระดับสูงสุดใน พ.ศ. 2500 หลังจากนั้น แม้ว่าเศรษฐกิจจะเติบโตอย่างต่อเนื่อง แต่ร้อยละของคนที่มีความสุขมากก็ไม่ได้เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม นักวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่า การมีรายได้มากย่อมทำให้ผู้คนในสังคมสมัยใหม่สามารถซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ทั้งรถยนต์ราคาแพง สินค้าเทคโนโลยี มีความสุขกับการเดินทางไปสถานที่ต่างๆ รวมทั้ง

มีกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งการบริโภคสินค้าและบริการเหล่านี้จะทำให้ความอยู่ดีมีสุขเพิ่มสูงขึ้น ดังนั้น เป้าหมายชีวิตของคนส่วนใหญ่คือ การมีรายได้สูง ๆ รวมทั้งการสำรวจต่าง ๆ ก็พบว่า ประเทศที่ประชากรมีระดับรายได้สูงจะมีระดับความอยู่ดีมีสุขสูงด้วยเช่นกัน

งานวิจัยที่สนับสนุนแนวคิดว่า ความสัมพันธ์ของรายได้กับความอยู่ดีมีสุขมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกมีอยู่จริง เช่น Sacks, Stevenson, และ Wolfers (2010) นำข้อมูลรายได้ประชาชาติจาก 140 ประเทศมาวิเคราะห์ทั้งในระดับบุคคลและระดับประเทศ พบว่า เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลระดับบุคคลในแต่ละประเทศพบว่าผู้ที่มีฐานะร่ำรวยกว่าจะมีระดับความพึงพอใจในชีวิตมากกว่าผู้ที่มีฐานะยากจน และข้อมูลในระดับประเทศพบว่า ประเทศที่มีรายได้ประชาชาติสูงมีระดับความพึงพอใจในชีวิตมากกว่าประเทศที่มีรายได้ประชาชาติต่ำกว่า นอกจากนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลระดับประเทศแบบต่อเนื่องระยะยาวแสดงให้เห็นว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับระดับความพึงพอใจในชีวิตโดยประเทศที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ประชาชนของประเทศนั้นจะมีความพึงพอใจในชีวิตเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยเช่นกัน

งานวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งพบว่า ความสัมพันธ์ของรายได้กับความสุขนี้จะมีอยู่จนถึงรายได้ระดับหนึ่ง (Threshold) หลังจากนั้นความสัมพันธ์จะแผ่วลงหรือไม่มีความชัดเจน เป็นไปตามสมมุติฐานว่า เมื่อบุคคลมีความพึงพอใจกับปัจจัยความต้องการพื้นฐานแล้วสิ่งที่จะทำให้มีความสุขจะไม่ได้เกิดจากความพึงพอใจในวัตถุ แต่เกิดจากพึงพอใจในชีวิตด้านอื่น ๆ มากกว่า Kahneman และ Deaton (2010) ใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ชาวอเมริกันจำนวน 1,000 คน จาก 50 รัฐ เพื่อหาความสัมพันธ์ของรายได้กับความอยู่ดีมีสุข โดยเริ่มจากคำถามที่มีการอภิปรายกันว่า เงินสามารถซื้อความสุขได้หรือไม่ ผู้วิจัยได้ใช้ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุข 2 ตัวคือ Emotional well–being ซึ่งหมายถึงคุณภาพทางด้านจิตใจและอารมณ์ความรู้สึกซึ่งรวมถึงความรัก ความรื่นรมย์ ความเครียด ความเศร้า ความโกรธที่ทำให้บุคคลมีหรือไม่มีความสุข และตัวชี้วัดอีกตัวหนึ่งคือ Life evaluation ซึ่งหมายถึงความรู้สึกนึกคิดกับชีวิตของตนเองในขณะนั้น ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า รายได้และระดับการศึกษามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ Life evaluation ในขณะที่สุขภาพ การได้รับการดูแล ความรู้สึกโดดเดี่ยว และการสูบบุหรี่มีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุขทางอารมณ์ และเมื่อนำตัวชี้วัดทั้งสองตัวมาพิจารณาร่วมกับรายได้ พบว่า มีความสัมพันธ์ในทางบวก โดยทั้ง Life evaluation และความอยู่ดีมีสุขด้านอารมณ์เพิ่มขึ้นตามรายได้จนถึงระดับ 75,000 ดอลล่าร์ แต่หลังจากนั้นระดับความอยู่ดีมีสุขจะไม่เพิ่มขึ้นอีก สอดคล้องกับแนวคิดที่เสนอว่าความสุขมีความสัมพันธ์กับรายได้จนถึงรายได้ระดับหนึ่งเท่านั้น อย่างไรก็ตาม Stevenson และ Wolfers (2013) ได้นำข้อมูล Life satisfaction จาก Gallop World Poll และรายได้ประชาชาติ เพื่อทดสอบแนวคิดเกี่ยวกับจุดที่รายได้จะไม่มีผลต่อความสุข ซึ่งผลการศึกษานี้ไม่พบจุดตัดของรายได้ดังกล่าว

Deaton (2008) ใช้ข้อมูล Gallup World Poll ซึ่งสำรวจประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไปใน 132 ประเทศ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรายได้ สุขภาพอนามัย และความอยู่ดีมีสุข พบว่า ประเทศที่ประชากรมีรายได้สูงมีระดับความพึงพอใจในชีวิตสูงมากกว่าประเทศที่ประชากรมีรายได้น้อย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า แม้ผลการศึกษาจะได้ผลเช่นเดียวกับการศึกษาอื่น ๆ แต่ความพึงพอใจในชีวิตของประชากรในประเทศต่าง ๆ ย่อมไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับบริบทและประสบการณ์ของประชากรเหล่านั้น ดังนั้น การใช้รายได้ประชาชาติกับความอยู่ดีมีสุขอาจยังไม่สามารถอธิบายได้อย่างสมบูรณ์ ควรมีการวิเคราะห์ปัจจัยด้านอื่น ๆ ด้วย

นอกจากรายได้ที่แท้จริงแล้ว การวิจัยเกี่ยวกับรายได้และความอยู่ดีมีสุขในระยะต่อ ๆ มา ได้นำรายได้โดยเปรียบเทียบมาศึกษา โดยมีสมมติฐานว่า ความอยู่ดีมีสุขขึ้นอยู่กับความแตกต่างของรายได้ที่แท้จริงกับรายได้โดยเปรียบเทียบ เนื่องจากค่านิยมในสังคม และการเปรียบเทียบคุณค่าต่าง ๆ ในสังคม เป็นตัวกำหนดว่าบุคคลจะประเมินสถานะทางเศรษฐกิจของตนอย่างไร เมื่อนำรายได้โดยเปรียบเทียบเข้ามาศึกษาร่วมด้วยจึงทำให้ความสัมพันธ์ของรายได้ที่แท้จริงกับความอยู่ดีมีสุขมีความสำคัญน้อยลง เมื่อบุคคลรับรู้ว่าฐานะทางเศรษฐกิจของตนอยู่ระดับดีกว่าค่าเฉลี่ยของสังคมย่อมมีความสุขมากขึ้น นอกจากนี้ หากเศรษฐกิจของประเทศ ของบุคคล และรายได้อ้างอิงเติบโตในอัตราที่เท่า ๆ กัน การรับรู้ในระดับความอยู่ดีมีสุขก็จะเติบโตตามไปด้วยเช่นกัน Caporale และคณะ (2009) นำข้อมูล European Social Survey (ESS) ซึ่งสำรวจตัวอย่างจากประเทศในยุโรป 19 ประเทศ ใน พ.ศ. 2545 และ 2547 พบว่า ประชากรในประเทศแถบยุโรปตะวันตกมีระดับความพึงพอใจในชีวิตสูงกว่าประชากรในแถบยุโรปตะวันออก โดยประเทศเดนมาร์กมีระดับความพึงพอใจในชีวิตสูงสุด และพบว่า รายได้มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับระดับความพึงพอใจในชีวิต กล่าวคือ ผู้ที่มีรายได้สูงมีความพึงพอใจในชีวิตมากกว่าผู้ที่มีรายได้น้อย อย่างไรก็ตาม เมื่อนำรายได้โดยเปรียบเทียบมาวิเคราะห์ร่วมด้วย งานวิจัยนี้พบว่ามีความสัมพันธ์เชิงลบ กล่าวคือ เมื่อค่าเฉลี่ยของรายได้เปรียบเทียบสูงขึ้นความพึงพอใจในชีวิตของบุคคลกลับลดลง ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า หากมีความแตกต่างของรายได้บุคคลกับค่าเฉลี่ยรายได้ของสังคมสูงย่อมหมายถึงการกระจายรายได้ที่ไม่เสมอภาคและมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของประชากรของประเทศนั้น ๆ การศึกษาของ Ferrer–i–Carbonell (2004) ใช้ข้อมูลต่อเนื่องระยะยาวของประเทศเยอรมัน "German Socio–Economic Panel–GSOEP" วิเคราะห์ความสำคัญของรายได้ทั้งของตนเองและรายได้เปรียบเทียบกับกลุ่มอ้างอิงที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของบุคคล พบว่า รายได้มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับความอยู่ดีมีสุข โดยสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์ในกลุ่มที่มีฐานะที่ยากจน มีค่าสูงกว่าในกลุ่มผู้ที่มีฐานะร่ำรวย กล่าวคือ แม้ว่ารายได้จะสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุขของบุคคล แต่รายได้ที่เพิ่มสูงขึ้นก็ไม่ได้ทำให้ความอยู่ดีมีสุขเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ ยังพบว่าหากรายได้ของบุคคลมากกว่ารายได้ของกลุ่มเปรียบเทียบบุคคลนั้นก็จะมีความสุขมากกว่า

นอกจากรายได้โดยเปรียบเทียบในระดับบุคคลแล้ว Brown และ Gray (2014) ได้ศึกษาข้อมูลสถานะการเงินของครัวเรือนกับความอยู่ดีมีสุขของบุคคล ในประเทศออสเตรเลีย โดยใช้ข้อมูล Household, Income and Labour Dynamics in Australia Survey ที่สำรวจใน พ.ศ 2545, 2549, 2553 ก็พบเช่นกันว่าตัวชี้วัดฐานะด้านการเงินของครอบครัวโดยเปรียบเทียบส่งผลต่อความพึงพอใจในชีวิตโดยรวมของบุคคลและต่อความอยู่ดีมีสุขด้านการเงิน นอกจากนี้ ยังพบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเงินที่นอกเหนือจากรายได้ เช่น ทรัพย์สมบัติที่ครอบครอง หนี้สิน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในชีวิตโดยรวมและความพึงพอใจด้านการเงินด้วยเช่นกัน

รายได้ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกในครัวเรือนด้วยเช่นกัน Schnittker (2008) ใช้ข้อมูล General Social Survey ระหว่าง พ.ศ. 2516–2547 ศึกษาแนวโน้มระดับความสุขของชาวอเมริกันที่แต่งงานแล้วพบว่า ความสุขที่เพิ่มขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 เนื่องจากรายได้และการมีส่วนร่วมในแรงงานที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ยังพบว่าเมื่อคู่สามีภรรยามีชั่วโมงทำงานมากขึ้นพวกเขาจะมีความสุขมากขึ้นแม้ว่าจะต้องแลกเปลี่ยนกับการละทิ้งความสุขที่จะเกิดจากการมีความสัมพันธ์กับญาติมิตร นอกจากนี้ การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของรายได้และความสุขในชีวิตแต่งงานโดย Rogers และ DeBoer (2001) พบว่า เมื่อผู้หญิงมีรายได้เพิ่มขึ้น

ความสุขในชีวิตแต่งงานและความอยู่ดีมีสุขก็เพิ่มขึ้น และโอกาสหย่าร้างลดลง ซึ่งอธิบายได้ว่า อาจเป็นเพราะผู้หญิงมีความสุขในการแต่งงานมากกว่า

การศึกษาในประเทศมาลาวี ซึ่งเป็นประเทศยากจนที่มีภาวะเจริญพันธุ์สูง ภาวะอนามัยเจริญพันธุ์ในระดับต่ำ การเจ็บป่วยและการตายสูง รวมทั้งมีปัญหาการระบาดของโรคเอดส์ ก็พบความสัมพันธ์ของรายได้กับสถานะสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขด้วยเช่นกัน โดยหากชาวชนบทมาลาวีมีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 10 สถานะสุขภาพทั่วไปจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.0 และความอยู่ดีมีสุขจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.2 (Chin, 2012)

สำหรับการวิจัยในประเทศไทยมักใช้ระดับรายได้มาวิเคราะห์ เช่น การศึกษาผลกระทบของรายได้ต่อความอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุ กิ่งแก้ว ทรัพย์พระวงศ์ (2555) ศึกษาระดับสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุไทย พบว่า ผู้สูงอายุที่มีรายได้สูงมีสุขภาวะทางจิตใจดีกว่าผู้ที่มีรายได้น้อย เนื่องจากผู้ที่มีรายได้สูงกว่าไม่ต้องเผชิญกับปัญหาด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตเท่ากับผู้ที่มีรายได้ต่ำ นอกจากนี้การวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิจากการสำรวจโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติคือ การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2552, 2553 และ 2555 และการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร สิงหาคม พ.ศ. 2557 โดย กัลยาณี เสนาสุ (2559) ก็พบว่ารายได้/รายจ่ายมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสุข

นอกจากนี้ ยังมีการนำตัวแปรทดแทนรายได้รูปแบบอื่นมาศึกษา เช่น การวิจัยเรื่อง "การแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจและการช่วยเหลือระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรต่อความอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุในตำบลไหล่น่าน จังหวัดน่าน" โดย วัชรี ด่านกุล และ ปัทพร สุคนธมาน (2558) เป็นอีกการศึกษาหนึ่งที่ศึกษาปัจจัยด้านเศรษฐกิจในรูปแบบปัจจัยการแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจกับบุตร ที่มี 4 รูปแบบ คือ 1) ให้เงินบุตรที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกัน 2) ให้เงินแก่บุตรที่อยู่ที่อื่น 3) รับเงินจากบุตรที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกัน และ 4) รับเงินจากบุตรที่อยู่ที่อื่น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุข แต่การให้เงินแก่บุตรที่อยู่ที่อื่นทำให้ความอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุลดลง ผู้ศึกษาได้อภิปรายว่า น่าจะเป็นผลมาจากการที่ผู้สูงอายุไม่มีรายได้เชิงเศรษฐกิจแล้ว หรือถ้ามีก็มีรายได้เชิงเศรษฐกิจต่ำประกอบกับความเสื่อมถอยของสุขภาพร่างกายที่ไม่สามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ตามปกติ

มีการศึกษาในประเทศไทยที่ใช้ความตระหนักถึงความเพียงพอของรายได้ ความรู้สึกมั่นคงในเชิงเศรษฐกิจมาศึกษา เช่น การศึกษาข้าราชการบำนาญที่ ทวีชัย เชสูงเนิน และปิยธิดา คูหิรัญญรัตน์ (2554) ทำการศึกษาผู้สูงอายุที่เกษียณอายุแล้วในจังหวัดขอนแก่น พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุขในด้านเศรษฐกิจ คือ ความพอเพียงของรายได้ ความรู้สึกมั่นคงในทรัพย์สิน การเป็นเจ้าของบ้าน การมีรถยนต์ส่วนตัว นอกจากนี้การศึกษาของณัฐกาญน์ สาสิงห์ และปังปอนด์ รักอำนวยกิจ (2550) พบว่า ปัจจัยระดับครัวเรือนและสังคมได้แก่ การไม่มีหนี้สินหรือการมีหนี้ที่ไม่เป็นภาระหนักมากมีผลต่อความสุขของประชากรในจังหวัดกาญจนบุรี การศึกษาความสุขในระดับครัวเรือนโดย รศรินทร์ เกรย์ อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ ปราโมทย์ ประสาทกุล และอุมาภรณ์ ภัทรวาณิชย์ (2555) ที่ใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2552 ซึ่งสำรวจโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ จำนวน 52,000 ครัวเรือน พบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อระดับความสุข ได้แก่ รายได้ครัวเรือน และหนี้สินครัวเรือน ผู้ที่อยู่ในครัวเรือนที่มีรายได้สูง ไม่มีหนี้สิน มีความสุขสูงสุด เช่นเดียวกับการศึกษาในระดับบุคคล จากประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไปในจังหวัดกาญจนบุรีและชัยนาท จำนวน 5,357 ราย โดย วรชัย ทองไทย และรศรินทร์ เกรย์ (2554) พบว่า รายได้มีความสัมพันธ์กับความสุขในทางบวก ในขณะที่หนี้สินมีความสัมพันธ์ทางลบกับความสุขอย่างมีนัยสำคัญ

จากการทบทวนงานวิจัยด้านรายได้ที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข พบว่า รายได้ที่นำมาใช้ในการศึกษานั้นมีหลายมิติ และหลายระดับ แม้งานวิจัยส่วนใหญ่จะพบว่า รายได้มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับความอยู่ดีมีสุข แต่ความสัมพันธ์ของรายได้กับความสุขหรือความอยู่ดีมีสุขในมิติต่างๆ มีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มประชากรที่มีรายได้สูงและรายได้ต่ำ ประเทศที่มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ต่างกัน หรืออาจกล่าวได้ว่า การวัดระดับรายได้อาจไม่สามารถวัดเป็นตัวเลขเพียงอย่างเดียว ต้องคำนึงถึงรายได้ในเชิงเปรียบเทียบการกระจายรายได้ ซึ่งเป็นความตระหนักของแต่ละบุคคลแต่ละสังคม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ 1) ความอยู่ดีมีสุขของบุคคลไม่ได้ขึ้นอยู่กับความมากน้อยของรายได้อย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นเห็นว่ารายได้นั้นเพียงพอกับความต้องการหรือไม่ 2) การรับรู้เรื่องระดับรายได้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของแต่ละบุคคลรวมทั้งเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ของบุคคลอื่นในสังคมนั้น 3) บุคคลย่อมมีการปรับตัวตามสถานการณ์ใหม่ๆ รวมทั้งมีการปรับเปลี่ยนความคาดหวัง บุคคลจึงพยายามที่จะหารายได้เพิ่มขึ้นแม้ว่าความอยู่ดีมีสุขนั้นจะเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยก็ตาม ดังนั้น การวิจัยองค์ประกอบด้านรายได้กับความอยู่ดีมีสุขจึงควรพิจารณานำรายได้ในมิติต่างๆ มาร่วมศึกษาด้วย

4.6 ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อมและความอยู่ดีมีสุข

ความสำคัญของการมีที่อยู่อาศัยต่อความอยู่ดีมีสุขนั้น การศึกษา "ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย" โดย สมศักดิ์ คูหาสวรรค์เวช (2558) ที่ศึกษาประชาชนในพื้นที่ภาคกลางตอนบน 8 จังหวัด โดยเก็บข้อมูลตัวอย่างจำนวน 382 ราย พบว่า กลุ่มผู้ที่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองมีความอยู่ดีมีสุขมากกว่ากลุ่มที่เป็นผู้อาศัยและผู้เช่า โดยอภิปรายว่า การมีความมั่นคง มีความปลอดภัยในชีวิต ครอบครัว และสามารถใช้ชีวิตส่วนตัวในอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มีความมั่นคง หรืออีกนัยหนึ่งคือ การเข้าถึงปัจจัยที่สามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของบุคคล ได้แก่ อาหาร ยา รักษาโรค เครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัย เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุข เช่นเดียวกับการศึกษาของของณัฐกาญน์ สาสิงห์ และปังปอนด์ รักอำนวยกิจ (2550) ที่พบว่า ปัจจัยระดับครัวเรือนและสังคม ได้แก่ การไม่มีหนี้หรือการมีหนี้ที่ไม่เป็นภาระหนักมาก การอาศัยอยู่ในครัวเรือนที่เป็นเจ้าของบ้านและที่ดินเอง การอยู่ในสังคมที่ดี มีความไว้เนื้อเชื่อใจกัน ให้ความช่วยเหลือกัน และมีความปลอดภัยในทรัพย์สินสูง มีผลต่อความสุขของประชากรในจังหวัดกาญจนบุรี อย่างไรก็ตาม การอยู่ดีมีสุขก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมเพียงเท่านั้น แต่จะต้องรวมเอาองค์ประกอบด้านอื่นๆ ด้วย ดังนั้น การมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีและมีความปลอดภัยเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งในองค์บรรดาประกอบหลัก 7 ประการที่ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุข ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 8

สิ่งแวดล้อมมีความเกี่ยวโยงกับความอยู่ดีมีสุขของประชากรมนุษย์อย่างไร ในบริบทของสิ่งแวดล้อมและความอยู่ดีมีสุขมองว่า อะไรเป็นองค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมที่ทำให้อยู่ดีมีสุข รวมทั้งการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาที่ยั่งยืน ความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสิ่งแวดล้อมและความอยู่ดีมีสุขจะรวมไปถึงองค์ประกอบด้านการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม มีอากาศที่ดีสำหรับหายใจ มีน้ำที่สะอาดสำหรับดื่มหรือการมีเครือข่ายถนนหรือเส้นทางคมนาคมที่ทันสมัยและสะดวก งานวิจัยของ Shah และ Peck (2005) ใช้ข้อมูลการสำรวจทางด้านองค์ประกอบทางสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของประชากรในประเทศ

อังกฤษพบว่า ประชากรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90) เห็นว่า การมีอากาศดี มีที่พักผ่อนหย่อนใจและความสงบเป็นองค์ประกอบที่มีคุณค่าของความอยู่ดีมีสุข และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีและเหมาะสมส่งผลต่อการเสริมสร้างสุขภาพจิตที่ดีของประชากรได้ ความสำคัญของการมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีรวมไปถึงการอยู่ในแหล่งถิ่นฐานและเพื่อนบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรจะลดปัญหาความเสื่อมโทรม สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรและความอยู่ดีมีสุขนั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ให้แนวคิดว่า การมีบ้านเรือนที่มีสภาพแวดล้อมที่ดีไม่เป็นแหล่งเสื่อมโทรม ตลอดจนการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง การได้รับบริการสาธารณูปโภคที่เพียงพอ อนามัยสิ่งแวดล้อมที่ดี สิ่งแวดล้อมไม่เป็นพิษและสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลประกอบด้วยที่อยู่อาศัยและการได้รับบริการสาธารณูปโภค มีความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน องค์ประกอบทางสิ่งแวดล้อมดังกล่าวนี้ล้วนแล้วแต่เป็นเงื่อนไขที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุข

จากการวิจัยของประพิศ โบราณมูล (2558) ทางด้านความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาที่ยั่งยืนในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพยากรและความอยู่ดีมีสุข พบว่า องค์ประกอบทางด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรมีความสำคัญยิ่งต่อความอยู่ดีมีสุข ความอยู่ดีมีสุขมีความเกี่ยวโยงกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในความหมายที่ว่า ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมีคุณประโยชน์ต่อประชากรมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันทรัพยากรที่มีอยู่ในโลกก็มีขีดจำกัด โดยที่ความเจริญทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมสามารถเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรได้ แต่ความต้องการของประชากรมนุษย์นั้นมีไม่จำกัด นั่นหมายถึง การบริโภคทรัพยากรต่างๆ ต้องไม่ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรหรือการลดลงของทรัพยากรโดยที่ยังไม่สามารถผลิตหรือสร้างทดแทนได้อย่างทันเวลา ทั้งนี้ เพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรหรือการลดลงของทรัพยากรที่อาจก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขของประชากรในท้ายที่สุด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าสิ่งแวดล้อมที่ดีมีความเกี่ยวโยงกับความอยู่ดีมีสุข งานวิจัยของบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2555ก) ได้ชี้ให้เห็นว่าองค์ประกอบหรือปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมส่งผลให้ประชากรมีความอยู่ดีมีสุข นอกเหนือจากองค์ประกอบทางสิ่งแวดล้อมแล้ว การจะทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่ดีหรือสิ่งแวดล้อมที่มีความสมดุลได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับการบริโภคทรัพยากรของประชากรมนุษย์เป็นหลัก ทรัพยากรและการบริโภคจึงเป็นองค์ประกอบหลักของความอยู่ดีมีสุขโดยที่การบริโภคนั้นควรต้องอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของประชากรมนุษย์

คำว่าสิ่งแวดล้อมที่ดีมีความสมดุล หมายถึง การที่สิ่งมีชีวิตได้ทำหน้าที่ในฐานะผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ในส่วนของสิ่งไม่มีชีวิตเองก็ทำหน้าที่สนับสนุนอย่างต่อเนื่องไม่ขาดหาย ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ ในบริบททางธรรมชาติของระบบนิเวศนั้นก็จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้อาจเป็นผลเนื่องมาจากความเป็นไปของธรรมชาติหรือเปลี่ยนแปลงโดยการกระทำมนุษย์ก็ได้ เมื่อเกิดการสูญเสียความสมดุลในระบบนิเวศอาจนำไปสู่สภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เกิดปัญหามลพิษทางน้ำ ทางอากาศ เสียง การเพิ่มขึ้นของคาร์บอนไดออกไซด์และปริมาณฝุ่นในพื้นที่เมือง การลดลงของป่าไม้และพืชพรรณธรรมชาติ การสูญเสียธาตุอาหารในดิน เกิดสภาวะผันผวนต่างๆ ทางธรรมชาติ อาทิเช่น แล้ง น้ำท่วม แผ่นดินถล่ม ไฟป่า แมลงและศัตรูพืชรบกวนพืชผลทางการเกษตร การเปลี่ยนแปลงในสภาพภูมิอากาศและฤดูกาล การเปลี่ยนแปลงการผลิตและการลดลงของผลผลิตเนื่องจากไม่สามารถผลิตได้ตามฤดูกาล ปัญหาเหล่านี้ก่อให้เกิดความไม่สมดุลทางธรรมชาติและการสูญเสียในระบบนิเวศ

ถ้ามีคำถามว่า ความไม่สมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศน์เกี่ยวโยงกับความอยู่ดีมีสุขในแง่ใดบ้าง คำตอบสามารถเกี่ยวโยงได้ทั้งทางเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณของความอยู่ดีมีสุขที่ประชากรมนุษย์จะได้รับ งานวิจัยของสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2555) ใช้ข้อมูลจากการสำรวจทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อทำการประเมินระบบนิเวศและกำหนดทางเลือกการพัฒนาสู่การอยู่ดีมีสุขในจังหวัดน่าน พบว่า การรักษาสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็น ไม้ ฟืน พืชอาหาร พืชสมุนไพร สัตว์อาหาร น้ำจืด และพืชพรรณธรรมชาติอื่นๆ ให้มีความสมดุลต่อการใช้ของประชากรหรือธรรมชาติ มีการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ กล่าวคือ เชิงปริมาณที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นและอาจมีการเปลี่ยนแปลงในแง่ของการมีคุณภาพที่ดีขึ้น ย่อมทำให้มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขในเชิงบวกเช่นกัน เพราะสิ่งแวดล้อมที่ดีย่อมมีผลต่อการมีสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจ มีความมั่นคงด้านการประกอบอาชีพและที่ดินทำกินและชุมชนน่าอยู่น่าอาศัย

ในเรื่องการเกื้อหนุนทางระบบนิเวศและความอยู่ดีมีสุข งานวิจัยของ Environmental Protection Agency–EPA (2016) ใช้ข้อมูลทางด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม อากาศร้อน การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและอาชญากรรม พบว่า ความเครียดจากปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม อากาศร้อน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและการเกื้อกูลทางนิเวศย่อมส่งผลต่อสุขภาพที่ดีและนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขได้ และได้พัฒนาโมเดลในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาพ ความอยู่ดีมีสุขของประชากร และระบบนิเวศ (รูป 4.2) งานวิจัยนี้ได้วิเคราะห์ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชนบท (Rural environment) ที่ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุข ซึ่งไม่มีข้อมูลที่เกี่ยวกับระบบจราจร สาธารณูปโภค สารปนเปื้อนในน้ำ ฝุ่นละอองในอากาศ พื้นที่สีเขียว (Green area) ซึ่งเป็นข้อมูลทางสิ่งแวดล้อมในเมือง (Urban environment) งานวิจัยของ Knight และ Tsuchiya (2007) ได้วิเคราะห์ความอยู่ดีมีสุขที่เกี่ยวโยงกับลักษณะทางด้านสิ่งแวดล้อมและภูมิประเทศ (Environmental and landscape features) โดยใช้ข้อมูลผสมผสานทั้งทางด้านภูมิประเทศ พื้นที่สีเขียว สภาพภูมิศาสตร์ สาธารณสุข พฤติกรรมการบริโภค และข้อมูลทางประชากรและสุขภาพ มาใช้สำหรับการวิเคราะห์ร่วม พบว่า การเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่สังคม สิ่งแวดล้อม และพื้นที่สีเขียวในเมือง การเกื้อกูลทางระบบนิเวศ นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและเกี่ยวโยงกับความอยู่ดีมีสุขของประชากรในเมือง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจเป็นได้ทั้งในแง่บวกและลบ ในแง่บวกก็ทำให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมดีขึ้น ส่วนในแง่ลบก็ทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง งานวิจัยของ Kamp, Leidelmeijer และ Marsman (2003) พยายามอธิบายปรากฏการณ์ของสิ่งแวดล้อมและคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเมืองที่มีความเกี่ยวโยงกับความอยู่ดีมีสุขของประชากรเมือง ความอยู่ดีมีสุขที่เป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลง การเกื้อหนุนและพัฒนาสภาพแวดล้อมให้อยู่ในบริบทของความสมดุลทางนิเวศหรือระบบนิเวศ (Ecosystem)

การศึกษาปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุข เป็นการศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศที่ทำให้เกิดอุณหภูมิสูงขึ้น อากาศที่ร้อนขึ้นมีผลกระทบต่อการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเปิดที่มีการเรียนการสอนทางไกล พบว่า อากาศร้อนเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันและกิจกรรมต่างๆ ส่งผลต่อสุขภาพทั้งด้านการสูญเสียพลังงาน อารมณ์ และจิตใจ ตลอดจนมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขในด้านความพึงพอใจในชีวิต (Tawatsupa, Dear, Kjellstrom, & Sleigh, 2012)

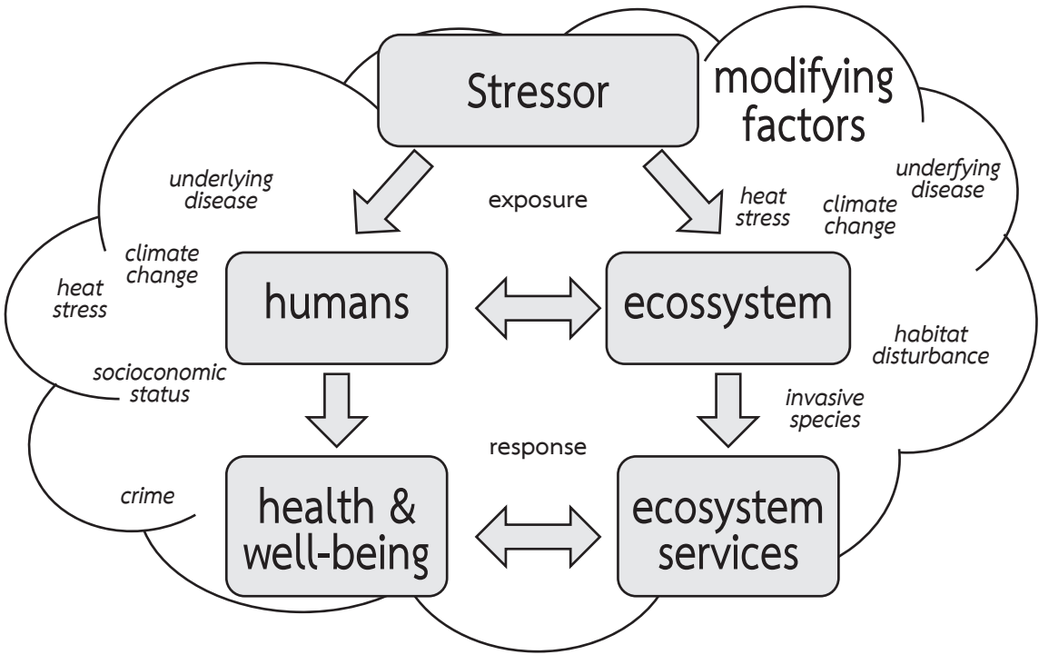

รูป 4.2 โมเดลในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาพ ความอยู่ดีมีสุขของประชากรและระบบนิเวศ

ที่มา: Environmental Protection Agency (2016)

ผลของการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่เป็นแง่ลบทำให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมที่ทำให้ความอยู่ดีมีสุขไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ส่วนการเปลี่ยนแปลงในทางบวกจะทำให้มีอิทธิพลต่อความอยู่ดีมีสุขได้ในระดับต่างๆ แต่ทั้งนี้ต้องพิจารณาปัจจัยในด้านอื่นๆ ที่ไม่ใช่สิ่งแวดล้อมด้วยเช่นกัน โดยที่ปัจจัยนั้นมีผลต่อการมีสภาพแวดล้อมที่ดี สุขภาพที่ดี และอื่นๆ และนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุข

4.7 ครอบครัวและความอยู่ดีมีสุข

"ครอบครัว" สถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุด แต่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นหน่วยเล็กๆ หน่วยแรกที่เลี้ยงดูและหล่อหลอมปัจเจกบุคคลนับแต่เกิดจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เป็นสถาบันที่ใกล้ชิดปัจเจกบุคคลมากที่สุด ครอบครัวจึงมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของปัจเจกคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงทางประชากร เศรษฐกิจและสังคม ได้ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวอย่างมาก ที่เห็นได้ชัดเจน คือ ขนาด รูปแบบและลักษณะของครอบครัวที่เปลี่ยนไป นอกจากนี้ บทบาทหน้าที่ของครอบครัวก็ได้เปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะบทบาทในการเลี้ยงดู อบรมสั่งสอน ตลอดจนดูแลสมาชิกในครอบครัวที่เริ่มลดลง สถาบันอื่นๆ เริ่มเข้ามามีบทบาท และทำหน้าที่แทนครอบครัวมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว และส่งต่อมายังความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกในครอบครัว

รูปแบบและลักษณะครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ได้ส่งผลต่อโครงสร้างและขนาดครอบครัว และเกิดครอบครัวรูปแบบใหม่ๆ ขึ้น เช่น ครอบครัวที่อยู่คนเดียว ครอบครัวพี่–น้อง ครอบครัวที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ครอบครัวที่เป็นเพศเดียวกัน ครอบครัวพ่อ–แม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวข้ามรุ่น เป็นต้น ทั้งนี้รูปแบบครอบครัวที่เกิดขึ้นใหม่บางลักษณะมีความเปราะบางค่อนข้างสูง โดยเฉพาะครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยตามลำพัง หรือครอบครัวข้ามรุ่น ดังนี้

ครอบครัวข้ามรุ่น หมายถึง ครอบครัวที่มีเพียงคน 2 รุ่น คือ คนรุ่นปู่ย่า ตายาย และคนรุ่นหลาน ในประเทศไทย ครอบครัวข้ามรุ่นส่วนใหญ่เป็นผลจากการย้ายถิ่นของคนรุ่นพ่อแม่เพื่อทำงานที่อื่น ความรับผิดชอบที่ปู่ย่าตายายต้องเลี้ยงหลานตามลำพัง บางครั้งพบว่า ส่งผลดี เพราะการได้ดูแลหลานเป็นความสุขของผู้สูงอายุ ความผูกพันที่ก่อตัวขึ้น เป็นความสุขทางใจที่เกิดขึ้น ทั้งจากการศึกษาที่พบในประเทศไทย เมียนมา และเวียดนาม (Knodel & Nguyen, 2014; Thang, 2012) หรือการศึกษาในประเทศจีน ที่พบว่า ผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นมีสุขภาวะด้านจิตใจ (Psychological well–being) ดีกว่าผู้สูงอายุในครอบครัวเดี่ยว ส่วนหนึ่งเนื่องจากการได้รับเงินส่งกลับจากลูกหลานที่ย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่น อีกทั้งความผูกพันระหว่างผู้สูงอายุกับหลานก็เป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลด้านบวกต่อสภาวะจิตใจที่ดีของผู้สูงอายุ (Silverstein, Cong & Li, 2006) อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาที่ได้ข้อค้นพบที่ต่างกัน โดยพบว่า การดูแลหลานได้ส่งผลกระทบที่เป็นลบ ทั้งนี้เพราะภาระการดูแลหลานบางครั้งไม่ใช่เฉพาะด้านความเป็นอยู่เพียงด้านเดียว แต่ปู่ย่า ตายายต้องรับผิดชอบด้านเศรษฐกิจด้วย ผลที่ตามมาจึงกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขของปู่ย่า ตายาย เช่น การศึกษาของ Kamnuansilapa และ Wongthanavasu (2005) ที่พบว่า ปู่ย่าตายาย ในภาคอีสานของไทยรู้สึกถึงภาระที่ต้องดูแลหลาน โดยเฉพาะหากต้องรับผิดชอบการเลี้ยงดูเต็มร้อย (Fully responsible) หรือต้องทำหน้าที่แทนพ่อแม่ตัวจริง (Replacement parents) ปู่ย่าตายายหลายๆ ท่านจึงมองว่า ความรับผิดชอบนี้เป็นภาระที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้รู้สึกเครียดและสับสน

การดูแลเด็กในครัวเรือนที่มีสมาชิกครอบครัวย้ายถิ่นได้ส่งผลต่อสภาวะจิตใจของผู้ดูแลเช่นกัน ความรับผิดชอบที่ผู้ดูแลต้องรับแทนพ่อแม่ที่แท้จริง บางครั้งนำมาซึ่งความรู้สึกถึงภาระที่หนักอึ้งแก่ผู้ดูแล การศึกษาของอารี จำปากลาย และคณะ (2556) ที่ศึกษาผลกระทบการย้ายถิ่นของพ่อแม่ต่อเด็กอายุ 8–15 ปี ทั้งในด้านสุขภาพ และด้านความอยู่ดีมีสุขอื่นๆ รวมถึงผลกระทบต่อผู้ดูแล พบว่า ผู้ดูแลเด็กที่พ่อแม่เป็นผู้ย้ายถิ่นมีความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาวะด้านจิตใจมากกว่าผู้ดูแลในครัวเรือนที่ไม่ย้ายถิ่น

การที่พ่อแม่ไม่ได้อยู่เลี้ยงดูลูกของตนเอง แต่ให้ผู้อื่นเป็นผู้ดูแล ได้ส่งผลกระทบต่อเด็กเช่นกัน งานของอารี จำปากลาย และคณะ (2556) ยังได้พบผลกระทบต่อเด็กด้านจิตใจด้วย โดยเฉพาะเด็กที่พ่อแม่ย้ายถิ่นทั้งคู่ที่มองว่า ตนเองมีความสุขน้อยกว่าเด็กที่พ่อหรือแม่ย้ายถิ่นเพียงคนเดียว และประมาณร้อยละ 60 ของเด็กระบุว่า รู้สึกเศร้าหรือคิดถึงพ่อแม่ที่ย้ายถิ่น โดยเฉพาะถ้าแม่เป็นผู้ย้ายถิ่น นอกจากนี้ อารี จำปากลาย และคณะ (Jampaklay, Richter, Tangchonlatip, & Nanthamongkolchai, 2018) ยังได้ศึกษาผลกระทบการย้ายถิ่นต่อเด็กเล็กที่อายุต่ำกว่า 3 ปี พบว่า การไม่มีแม่อยู่ในครัวเรือนส่งผลกระทบต่อพัฒนาการล่าช้าของเด็กเล็ก โดยเด็กในครอบครัวที่แม่ไม่ได้อยู่ด้วย และให้ผู้อื่นเป็นผู้ดูแลมีแนวโน้มของการมีพัฒนาการที่ช้ากว่าเด็กที่มีแม่อยู่ด้วย ในขณะที่การอยู่หรือไม่อยู่ของพ่อนั้นไม่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็ก

ผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อครอบครัวต้นทาง นอกจากส่งผลกระทบต่อผู้ดูแลเด็ก และต่อเด็กแล้ว ยังพบว่า ส่งผลกระทบโดยตรงต่อพ่อแม่ของผู้ย้ายถิ่นที่มักเป็นผู้สูงอายุด้วย มีงานวิจัยที่ศึกษาผลกระทบด้านสุขภาพ และจิตใจของสมาชิกครอบครัวที่ไม่ได้ย้ายถิ่น เช่น การศึกษาของ Adhikari, Jampaklay และ Chamratrithirong (2011) ใช้ข้อมูลการสำรวจผู้สูงอายุของประเทศไทย พ.ศ. 2550 พบว่า การย้ายถิ่นของลูกได้ส่งผลกระทบทางลบต่อสุขภาพจิตของพ่อแม่ ขณะที่การศึกษาของ Abas, Tangchonlatip, Punpuing, และ Jirapramukpitak (2013) ที่วิเคราะห์ผลกระทบการย้ายถิ่นของลูกที่มีต่อภาวะซึมเศร้า (Depression) ของผู้สูงอายุในจังหวัดกาญจนบุรี กลับได้ผลการศึกษาที่ตรงข้ามกัน โดยพบว่า พ่อแม่ที่ไม่มีลูกย้ายถิ่นเสี่ยงต่อภาวะซึมเศร้ามากกว่าพ่อแม่ที่มีลูกย้ายถิ่น และการย้ายถิ่นกลับของลูกได้ส่งผลต่อภาวะซึมเศร้าของพ่อแม่ ซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายถึงปัจจัยบริบท (Contextual factors) ของผู้สูงอายุไทยที่ลูกย้ายถิ่น เช่น เงินส่งกลับที่ได้รับ ความสะดวกในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน และการกลับมาเยี่ยมบ้านของลูกที่ย้ายถิ่นส่งผลต่อการยอมรับและการปรับตัวของผู้สูงอายุ ส่วนการกลับมาของลูกนั้น สะท้อนถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวผู้สูงอายุเอง ที่อาจมีปัญหาด้านสุขภาพกายหรือใจที่ต้องการลูกให้กลับมาดูแล หรือจากตัวลูกที่กลับมาเพราะมีปัญหาครอบครัว หรือการไม่มีงานทำ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีผลกระทบโดยตรงต่อความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกในครัวเรือนเช่นกัน ความสัมพันธ์ที่ดี หมายถึง สมาชิกครอบครัวมีความรัก ความผูกพัน ความห่วงใยกันและกัน ความรู้สึกเหล่านี้ทำให้สมาชิกในครัวเรือนมีความรู้สึกสบายใจ และมีความสุข การศึกษาของ Kamnuansilapa, Thang, และ Mehta (2015) ได้ยืนยันแนวคิดนี้ โดยพบว่า ผู้สูงอายุในครัวเรือนที่สมาชิกครอบครัวมีความรู้สึกแน่นแฟ้นมาก (Intergenerational solidarity) ก็จะมีความสุขมาก และมีงานของยุพา จิ๋วพัฒนกุล และคณะ (2010) ที่ศึกษาครอบครัวในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พบว่า ความเกี่ยวพันในครอบครัว (Family sense of coherence) ลักษณะละแวกบ้าน (Neighborhood characteristics) และการปรับตัวในชีวิตสมรส (Marital adjustment) มีอิทธิพลทางบวกโดยตรงต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว ในทางตรงข้าม ครัวเรือนที่สมาชิกในครอบครัวแตกแยกกัน ไม่มีความผูกพันกัน เป็นครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ สมาชิกในครอบครัวก็มักจะไม่มีความสุข และไม่ใช่ครอบครัวอยู่ดีมีสุข และกล่าวกันว่า ความอยู่ดีมีสุขของเด็กขึ้นอยู่กับความอยู่ดีมีสุขของพ่อแม่ด้วย (McKeown & Haase, 2006)

มีการศึกษาถึงอิทธิพลของลักษณะครอบครัวอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของภาวะสมรส เช่น การหย่าร้าง หรือการอยู่ด้วยกันโดยไม่แต่งงาน ต่อความอยู่ดีมีสุขของเด็ก มีงานวิจัยที่สนใจศึกษาความสัมพันธ์ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวที่อยู่ร่วมกันโดยไม่แต่งงาน กับความอยู่ดีมีสุขของเด็ก เช่น การศึกษาในประเทศออสเตรเลีย (Qu & Weston, 2012) ที่เปรียบเทียบเด็กที่อยู่ในครอบครัว 3 รูปแบบ ได้แก่ ครอบครัวที่พ่อแม่อยู่ด้วยกันโดยไม่แต่งงาน ครอบครัวที่พ่อแม่แต่งงานและยังอยู่ด้วยกัน (Married parents) ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว (Sole–mother families) ผลการศึกษาพบความแตกต่างของความอยู่ดีมีสุขของเด็ก กล่าวคือ เด็กในครอบครัวที่พ่อแม่อยู่ด้วยกันโดยไม่แต่งงานมีพัฒนาการบางด้านด้อยกว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่พ่อแม่แต่งงานและอยู่ด้วยกัน เช่น พัฒนาการด้านสังคม และอารมณ์ (Social–emotional development) แต่จะดีกว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ขณะที่เด็กในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีพัฒนาการด้านสังคม–อารมณ์ พัฒนาการด้านการเรียนรู้ ด้านร่างกายด้อยกว่าเด็กในครอบครัวที่พ่อแม่แต่งงานและอยู่ด้วยกัน ซึ่งเหตุผลส่วนหนึ่งน่าจะมาจากพ่อแม่ที่อยู่ด้วยกันโดยไม่แต่งงานมีแนวโน้มที่มีอายุน้อยกว่า เป็นคนพื้นเมือง (Indigenous) มีการศึกษา

น้อยกว่า และมีงานทำที่น้อยกว่า จึงมีสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจที่ด้อยกว่าพ่อแม่ที่แต่งงานกัน รวมถึงยังมองว่า เป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ที่ไม่ดี (Inter–parental relationship) และมีความกดดันด้านอารมณ์ (Emotional distress) สูงกว่าด้วย

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาของ McKeown และ Hasse (2006) ที่เก็บข้อมูลจาก 149 ครัวเรือนที่มีเด็กอายุไม่เกิน 17 ปี ในประเทศ Ireland โดยศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อสภาวะจิตใจของเด็ก ผลการศึกษาพบว่า สุขภาพกายที่ดีของแม่ส่งผลต่อสภาวะจิตใจที่ดีของลูก และหากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่–ลูกอ่อนแอ ลูกก็จะมีปัญหาด้านจิตใจตามมา สภาวะเศรษฐกิจของแม่ที่มีปัญหาก็ส่งผลต่อจิตใจเด็กเช่นกัน และยังพบว่า เด็กในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีแนวโน้มที่จะมีปัญหาด้านจิตใจ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นปัจจัยที่เกี่ยวพันกับบริบทครอบครัวและความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว

ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับสุขภาวะทางจิตของประชากรไทยกับความสัมพันธ์ในครอบครัว พบว่า การที่สมาชิกในครอบครัวมีกิจกรรมทำร่วมกัน เช่น การรับประทานอาหาร ดูโทรทัศน์ ไปเที่ยวพักผ่อนด้วยกัน จะทำให้สุขภาวะทางจิตดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด รวมทั้งมีความเสี่ยงที่จะมีปัญหาทางจิตน้อยลง (Chamratrithirong, Prasartkul, Grey, & Pacharabenchakul, 2010) สอดคล้องกับการศึกษาสุขภาวะทางจิตของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดกาญจนบุรี โดย Isarabhakdi และ Pewnil (2015) ที่พบว่า สัมพันธภาพในครอบครัวมีผลต่อสุขภาวะทางจิตของนักเรียน กล่าวคือปัจจัยทางความสัมพันธ์ครอบครัวที่ดีจะทำให้สุขภาวะทางจิตดีขึ้นและช่วยลดภาวะความเครียดและภาวะซึมเศร้า นอกจากนี้ การศึกษาในกลุ่มผู้สูงอายุก็พบความสัมพันธ์เช่นเดียวกัน เช่น การศึกษาของ Rojpaisarnkit (2016) ที่พบว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุ และวิทมา ธรรมเจริญ (2555) ศึกษาอิทธิพลของปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในที่มีต่อความสุขของผู้สูงอายุ และพบว่าผู้สูงอายุที่ได้รับการเยี่ยมเยียนจากบุตรจะรู้สึกสบายใจ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการได้พบปะติดต่อกับบุตร เป็นลักษณะของการมีสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวอย่างหนึ่ง และผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองไม่ถูกทอดทิ้ง

"ชุมชน" กับความอยู่ดีมีสุข อาจมองโดยใช้แนวคิดของทุนทางสังคม ซึ่งเป็นอีกแนวคิดหนึ่งทางเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ Putnam (2000) ให้คำจำกัดความของทุนทางสังคมว่าหมายถึง รูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปของ "ความเชื่อถือไว้วางใจ (Trust)" "กฎทางสังคม (Social norm)" "เครือข่ายทางสังคม (Social network)" และ "ความเป็นชุมชน (Community)" ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของสังคมโดยรวม ในแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ทุนทางสังคมจะส่งผลกระทบภายนอกในทางบวก (Positive externality) ต่อคนในสังคม เช่น ถ้าคนในสังคมหรือในครอบครัวมีความรักใคร่ปรองดองกันมากเท่าใด จะส่งผลทำให้สังคมโดยรวมนั้นมีความสุขและร่มเย็น

ผลการศึกษาเชิงประจักษ์ที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (ความสุข) มีความสัมพันธ์และขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคมในหลากหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ในสังคม หรือทุนทางสังคมด้านต่างๆ ตัวแปรด้านทุนทางสังคมประเภทต่างๆ เช่น จำนวนการเข้าโบสถ์ต่อสัปดาห์ การเป็นสมาชิกของสโมสรหรือกลุ่มต่างๆ จำนวนครั้งในการพบปะสังสรรค์กับเพื่อนฝูง ล้วนแต่มีผลกระทบทางบวกต่อระดับความสุข เช่นเดียวกับภาวะสุขภาพกาย สภาวะแวดล้อมทางสังคม ความมั่นคงในความเป็นอยู่และเศรษฐกิจล้วนส่งผลให้เกิดความสุขได้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสุขของคนภายใน

ครอบครัวท่ามกลางสถานการณ์ขัดแย้งรุนแรงทางการเมืองของสังคมไทย พบว่า ปัจจัยทางสังคมชุมชน ส่งผลต่อความสุขของครอบครัวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยเฉพาะอิทธิพลของบรรยากาศความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่พบว่าช่วยให้ครอบครัวมีความสุขได้มากขึ้น (ศูนย์วิจัยความสุขชุมชน, 2551)

ผู้ที่อาศัยในชุมชน/ สภาพแวดล้อมที่มีทุนทางสังคมสูงกว่ามีความสุขมากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน/ สภาพแวดล้อมที่มีทุนทางสังคมต่ำกว่า ตัวอย่างทุนทางสังคมสูง เช่น ความร่วมมือในการทำกิจกรรมในชุมชน การติดต่อสื่อสารกับคนในสังคม การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและทางศาสนา ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความสุข สุขภาพ และภาวะทางอารมณ์ การศึกษาของ วิทมา ธรรมเจริญ (2555) และ Rojpaisarnkot (2016) พบว่า การปฏิบัติภารกิจทางสังคมและศาสนามีอิทธิพลต่อระดับความสุขของผู้สูงอายุ ผ่านภาวะสุขภาพกายและภาวะทางอารมณ์ อธิบายได้ว่า การที่ผู้สูงอายุมีการทำกิจกรรมมากทำให้มีโอกาสได้พบปะสังสรรค์หรือทำกิจกรรมต่างๆ ที่ตนสนใจ ทั้งทางสังคมและศาสนา ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี รู้สึกว่าตนเองยังมีความสามารถ มีประโยชน์ ไม่เป็นภาระต่อผู้อื่น ส่งผลให้มีความสุขมากขึ้น

งานวิจัยของพิริยะ ผลพิรุฬห์ และปังปอนด์ รักอำนวยกิจ (2550) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสุขกับทุนทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยพบว่า ทุนทางสังคมที่เป็นมุมมองเฉพาะบุคคลส่งผลโดยตรงต่อการเพิ่มขึ้นของความสุขของบุคคลนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้สึกไว้เนื้อเชื่อใจกันและความรู้สึกปลอดภัยในทรัพย์สิน รวมทั้งการที่ครอบครัวมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน และทำให้คนในครอบครัวนั้นๆ มีความสุขเพิ่มขึ้นด้วย ขณะที่งานวิจัยของรศรินทร์ เกรย์ รุ้งทอง ครามานนท์ เรวดี สุวรรณนพเก้า และภูวไนย พุ่มไทรทอง (2550) ศึกษาเปรียบเทียบความอยู่ดีมีสุขของคนไทยในจังหวัดกาญจนบุรีและชัยนาท โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างความสุขกับความสันโดษ ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนทั้ง 2 จังหวัดมีความสุขเฉลี่ยระดับกลางๆ ไม่แตกต่างกันมาก อาจเรียกได้ว่า ไม่ทุกข์ไม่สุข โดยปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในล้วนมีความสัมพันธ์กับระดับความสุขของประชากรทั้งสองจังหวัด การศึกษานี้พบว่า ผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่ดีกว่าในด้านที่มีความไว้วางใจกัน เกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกันและกัน และไม่ต้องกังวลในปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีระดับความสุขที่สูงกว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่ด้อยกว่า

4.8 การคมนาคมและการสื่อสารโทรคมนาคมกับความอยู่ดีมีสุข

การคมนาคมกับความอยู่ดีมีสุข

การคมนาคมและระบบขนส่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ไม่อาจปฏิเสธว่ามีความจำเป็นและเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ หากประเทศมีระบบสาธารณูปโภคด้านเศรษฐกิจที่ดี เช่น การคมนาคม ระบบขนส่ง เครือข่ายถนน การติดต่อสื่อสาร ไฟฟ้า น้ำประปา จะเป็นแรงดึงดูดนักลงทุนทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาทุนมนุษย์และคุณภาพการดำรงชีวิตของประชากร การพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งจึงเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ประเทศบรรลุเป้าหมายการพัฒนาของประเทศ (Kularatne, 2006)

การวิจัยด้านการคมนาคมขนส่งและความอยู่ดีมีสุขในประเทศลัตเวีย โดย Popova (2016) ใช้ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติลัตเวีย ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความอยู่ดีมีสุขของประชากรกับระบบการคมนาคมขนส่งของประเทศ ตัวชี้วัดด้านความอยู่ดีมีสุขคือ ระดับรายได้และความยากจน ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงจะมีความหนาแน่นของถนน (ความยาวถนน/ขนาดพื้นที่) มากเช่นกัน พื้นที่ที่เป็นพื้นที่ภาคเกษตรกรรมมีความสัมพันธ์กับความยากจน มีความหนาแน่นของถนนเบาบาง เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ พื้นที่ที่มีระบบการคมนาคมขนส่งที่ดีย่อมเป็นแรงกระตุ้นให้มีการลงทุนเนื่องจากการคมนาคมขนส่งที่สะดวกช่วยลดค่าใช้จ่ายของการผลิตในด้านเวลา ปริมาณสินค้าที่จะขนส่ง ลดการสูญเสียที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการขนส่ง และการพัฒนานี้จะมีผลต่อรายได้ของประชาชนในพื้นที่

การสื่อสารและการใช้โทรคมนาคม

การใช้โทรคมนาคมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตประชากรหลายรูปแบบ ทั้งในแง่มหภาคและระดับปัจเจกจุลภาค การสนทนาผ่านสื่อบางประเภท เช่น โทรศัพท์ ช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงความใกล้ชิด ลดระยะทางความห่างไกล ช่วยให้เกิดความผูกพัน และเป็นอีกช่องทางหนึ่งช่วยให้ผ่อนคลายความเครียด ความวิตกกังวล ได้ระบายความทุกข์ใจ (ชิตาภา สุขพลำ, 2548) การศึกษาในสหรัฐอเมริกา พบว่า เทคโนโลยีโทรศัพท์เคลื่อนที่ช่วยให้ครอบครัวมีความมั่นคงปลอดภัย และช่วยให้เข้าถึงการช่วยเหลือเมื่อเกิดเหตุฉุกเฉินได้ทันท่วงที โทรศัพท์เคลื่อนที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการรวมกลุ่มทางสังคมและช่วยเพิ่มความรู้สึกมีอิสระให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคมและกลุ่มผู้สูงอายุ ความสามารถในการติดต่อสื่อสารที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย (Security) ในขณะที่การใช้อินเทอร์เน็ตและการรับส่งอีเมล์ช่วยให้เข้าถึงแหล่งข้อมูลสำคัญรวมทั้งช่วยสร้างเครือข่ายทางสังคม (Social network) ได้ในอีกทางหนึ่ง (Eardley, Bruce, & Goggin, 2009) นอกจากนี้ อินเทอร์เน็ตยังช่วยในการพัฒนาการเรียนรู้ เพิ่มช่องทางการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การรับสื่ออินเทอร์เน็ตของเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่จะได้รับผลดีมากกว่าผลเสีย แต่หากมีการใช้งานมากเกินไปจะเกิดผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจ (ประพิมพ์พรรณ สุวรรณกูฏ และอัจศรา ประเสริฐสิน, 2552) ส่วนการใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ยังเป็นอีกช่องทางหนึ่งของการลดภาวะความรู้สึกโดดเดี่ยวได้ (Jin & Park, 2010) การศึกษาบางเรื่องสนับสนุนว่า การใช้โทรคมนาคมส่งผลดีต่อภาวะสุขภาพจิตของวัยรุ่น อาทิเช่น การใช้อินเทอร์เน็ตช่วยให้วัยรุ่นมีการติดต่อกับสังคมและส่งผลให้เกิดภาวะความเป็นอยู่ที่ดี (Well–being) มากยิ่งขึ้น โดยอินเทอร์เน็ตช่วยให้วัยรุ่นสามารถแสดงออกและสร้างตัวตนของตนเองผ่านการใช้งานให้ผู้อื่นเห็นได้มากขึ้น โดยส่วนใหญ่เด็กวัยรุ่นชายจะได้รับประโยชน์จากการติดต่อสื่อสารกับคนอื่นๆ สูงกว่าเด็กวัยรุ่นหญิง (Valkenburg & Peter, 2009) หรือในงานวิจัยของวรรณสิกา เชื้อชาติไทย (2546) ยืนยันว่า อินเทอร์เน็ตไม่ใช่ศูนย์รวมของคนเหงาที่แยกตัวจากสังคม และการใช้อินเทอร์เน็ตไม่มีผลต่อการแยกตัวออกจากสังคมของบุคคล

อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาที่ระบุว่า การสื่อสารโทรคมนาคมมีผลกระทบในทางด้านลบ เช่น กิจกรรมการออนไลน์ของเด็กในรูปแบบต่างๆ มีผลต่อการใช้เวลาของครอบครัวและการสื่อสารภายในครอบครัว (Lee & Chae, 2007) การมีคอมพิวเตอร์ทำให้การสื่อสารระหว่างบุคคลภายในครอบครัวลดลง (น้ำทิพย์ สำเภาประเสริฐ, 2543) ผลการศึกษาเชิงประจักษ์หลายเรื่องยืนยันว่า การใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ และการใช้อินเทอร์เน็ตมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า เหงา และโดดเดี่ยวของบุคคล โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นที่มีการใช้การสื่อสารติดต่อกับคนสนิทใกล้ชิดจะมีผลต่อภาวะวิตกกังวลต่อสังคม (Social anxiety) และความโดดเดี่ยวในโรงเรียน (Gross,

Juvonen, & Gable, 2002) มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง กระทบต่อการแสดงพฤติกรรมและสุขภาพจิต เช่น การเก็บตัว แยกออกจากสังคม สับสน กังวลใจ ขาดความมั่นใจ (ลักษณา พลอยเลื่อมแสง, 2545) ส่วนผู้ที่มีการใช้อินเทอร์เน็ตในปริมาณมากจะมีแนวโน้มที่การสื่อสารในครอบครัวและการปฏิสังสรรค์กับสังคมโดยรอบลดลง และมักจะมีแนวโน้มปรากฏอาการหดหู่ เหงา และโดดเดี่ยว เพิ่มมากขึ้น (Eardley, Bruce, & Goggin, 2009; Kraut et al., 1998; Van den Eijnden et al., 2008; ฐิตินันทน์ ผิวนิล และพิมลพรรณ อิศรภักดี, 2558)

การศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์เคลื่อนที่มีบทบาทในชีวิตประจำวันอย่างมากทั้งในด้านการติดต่อสื่อสาร การแสดงออกด้านความคิดเห็น และสภาวะจิตใจ เช่น การศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีกับภาวะสุขภาพใจของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดกาญจนบุรี โดย Isarabhakdi และ Pewnil (2015) ศึกษากลุ่มตัวอย่างนักเรียนอายุ 15–19 ปี ในจังหวัดกาญจนบุรีจำนวน 1,074 คน ในปีการศึกษา 2555 พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ใช้โทรศัพท์หรืออินเทอร์เน็ตเพื่อการสร้างความสุข ความสบายใจ เพิ่มพูนความรู้ ค้นหาข้อมูลข่าวสาร และแสดงความคิดเห็นเป็นประจำ ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาวะทางจิตพบว่า ระยะเวลาของการใช้อินเตอร์เน็ตต่อวันมีผลต่อสุขภาวะทางจิตที่ดีเพียงเล็กน้อย แต่ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีผลต่อภาวะซึมเศร้ากลับพบว่า การเสพติดการสื่อสารทั้งโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตทำให้โอกาสเกิดภาวะซึมเศร้าได้มากขึ้น ดังนั้น การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารแม้ว่าจะช่วยให้ผู้ใช้งานมีความสุขรู้สึกดีขึ้น แต่หากมีการเสพติดแล้วจะทำให้มีความสุขลดลง เพิ่มความเสี่ยงในการเกิดภาวะซึมเศร้ามากขึ้น อิทธิพลของเทคโนโลยีในการสื่อสารจึงมีผลต่อสุขภาวะจิตใจของคนเราได้ทั้งในทางบวกและทางลบที่ช่วยลดและสร้างปัญหาทางจิตใจให้คนในยุคปัจจุบันได้ในเวลาเดียวกัน

สำหรับการศึกษาปัจจัยด้านการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ส่งผลในทางบวกต่อความอยู่ดีมีสุขด้านลักษณะอารมณ์ (Emotional well–being) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความพึงพอใจในการงานอาชีพ คือ การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความอยู่ดีมีสุขด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานของคนวัยทำงานผ่านเว็บไซต์เครือข่ายสังคมออนไลน์ โดย นทธนิศร์ คชาชีวะ และลัดดาวัลย์ แก้วกิติพงษ์ (2558) ผู้วิจัยศึกษากลุ่มตัวอย่างที่เคยใช้งานเว็บไซต์เครือข่ายสังคมออนไลน์จำนวน 350 คน โดยใช้แบบสอบถามออนไลน์ และแบบสอบถามกระดาษ อายุระหว่าง 19–59 ปี ทั้งเพศชายและหญิงที่อาศัยในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พบว่า พนักงานที่รู้สึกเหงาและขาดทักษะในการสื่อสารทางสังคมกับเพื่อนร่วมงาน เมื่อมีการพูดคุยหรือเปิดเผยข้อมูลตนทางออนไลน์มากขึ้นจะทำให้ได้รับการสนับสนุนทางด้านสังคมออนไลน์จากเพื่อนร่วมงานและมิตรภาพระหว่างเพื่อนร่วมงานที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ความอยู่ดีมีสุขด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานเพิ่มมากขึ้น และเมื่อวิเคราะห์ต่อไปเกี่ยวกับความพึงพอใจในงาน พบว่า คุณภาพของมิตรภาพทางออนไลน์จะส่งผลให้ความพึงพอใจในงานมากขึ้นตามไปด้วย

4.9 ความอยู่ดีมีสุขกับโอกาสในการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการศึกษาการสร้างสำนึกพลเมืองเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลในท้องถิ่นใน ประเด็นประชาธิปไตยร้อยเปอร์เซ็นต์ ประชาภิบาล และการใช้อำนาจอย่างรับผิดชอบ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2555ข) สามารถสรุปได้ว่า ความหมายของคำว่า สำนึกพลเรือนและประชาสังคม รวมถึงคำว่า ประชาภิบาล โดยเริ่มจาก **สำนึกพลเรือน** (Civic consciousness) มีความหมายรวมไปถึงความเป็นพลเมือง ผู้มีสิทธิและหน้าที่

อีกทั้งครอบคลุมไปถึงบทบาทหรือการกระทำของพลเมืองที่ส่งผลถึงการควบคุมกำกับระบอบการปกครองทั้งหมด ในขณะที่**ประชาสังคม** (Civic society) ได้อธิบายไว้ว่ามีลักษณะดังนี้ (1) การที่ประชาชนได้รับการปกป้องจากการกระทำที่ไม่ชอบธรรมของรัฐ การปกป้องดังกล่าวนี้จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อเกิดสภาพนิติรัฐ (Rule of law) ขึ้นมา (2) เกิดมีกลุ่มผลประโยชน์นอกรัฐที่คอยติดตามตรวจสอบกลไกการปกครองและผู้ที่ใช้กำลังบังคับ (ทหาร ตำรวจ) หรือการใช้อำนาจในทางที่ผิด และ (3) เกิดมีความหลากหลายและมีความสมดุลของกลุ่มผลประโยชน์นอกรัฐ ทำให้ไม่มีกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งครอบงำสังคมอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ดังนั้น สำนึกพลเรือนจึงไม่สามารถแยกออกมาจากคำว่าประชาสังคม และในส่วนของคำว่า **ประชาภิบาล** ได้อธิบายความหมายไว้ว่า เป็นความพยายามของภาคประชาสังคม พยายามที่จะกลับเข้าไปควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือกลไกการปกครอง กล่าวคือ พลเมืองจะต้องถือเอาเรื่องการควบคุมจัดการบ้านเมืองเป็นภาระของตนเอง ไม่ใช่เรื่องการตัดสินใจรับผิดชอบในการเลือกตั้งเท่านั้น และไม่ปล่อยให้เป็นเรื่องกลไกทางกฎหมาย หรือภาระของพรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ หรือตัวแทนของพลเมืองเท่านั้น จะต้องมีเครื่องมือและวิธีการควบคุมกำกับ ที่พลเมืองเข้าถึงได้ง่าย นำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและจะต้องมีผู้นำรุ่นใหม่ ที่จะนำการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ภาคประชาสังคม (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2555ค) ข้อมูลจากการวิจัยดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า กระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมด้านการเมืองการปกครองเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะช่วยสนับสนุนกระบวนการทางสังคมให้เป็นไปเพื่อการอยู่ดีมีสุขของคนในสังคม

นอกจากนี้ จากการศึกษาบทความ **ความอยู่ดีมีสุขเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยอย่างไร** โดยกลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (WeSD) บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2555ข) มีกรอบแนวคิดที่มองว่าองค์ประกอบหลัก ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคมนั้นเกี่ยวข้องกับประเด็นคำถาม 3 ข้อ คือ

1) อะไรคือสิ่งที่มีคุณค่าหรือเป็นเป้าหมายที่คนในสังคมต้องการบรรลุ

2) เรามีทรัพยากรที่จะเอื้ออำนวยให้คนในสังคมได้บรรลุคุณค่าหรือเป้าหมายของตนเองแค่ไหน

3) เรามีระบอบการควบคุมจัดการ เพื่อที่จะจัดสรรปันส่วนสิ่งที่มีคุณค่า หรือทรัพยากรที่มีอยู่ให้แก่กลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างไร

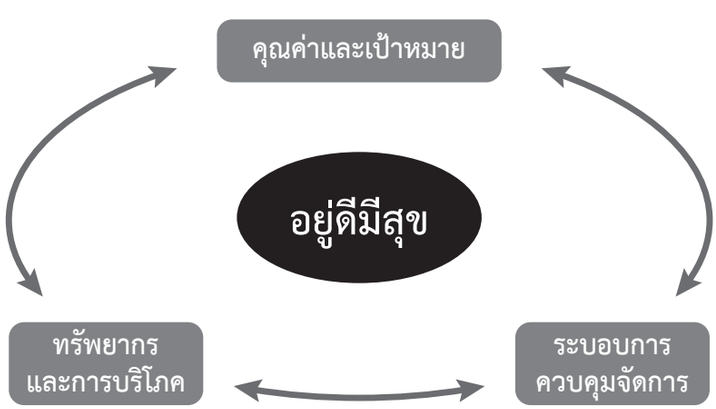

รูป 4.3 องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคม

ที่มา: บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2555ข)

จากภาพข้างต้นมีการอธิบายไว้ว่า ระบอบการควบคุมจัดการ (Governance regimes) เป็นองค์ประกอบสำคัญของความอยู่ดีมีสุข โดยระบอบการควบคุมจัดการครอบคลุมระบบการปกครอง (Government system) ที่มีการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจซึ่งจะนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรหรือสิ่งที่มีค่าในสังคม กล่าวได้ว่า ระบอบการควบคุมจัดการ คือ ดุลยภาพระหว่างเสรีภาพและความรับผิดชอบของผู้กระทำการในสังคม และอีกด้านหนึ่ง คือ กติกา และกลไกสำหรับการควบคุมให้เป็นไปตามกติกา (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2555ข) หากเมื่อระบอบการควบคุมจัดการเกิดความไม่สมดุล กล่าวคือ คนบางกลุ่มถูกจำกัดด้านศักยภาพหรือความสามารถของตนเองในการจะบรรลุเป้าหมายหรือสิ่งที่มีค่าที่ตนเองปรารถนา ขณะที่บางกลุ่มสามารถบรรลุถึงคุณค่าหรือสิ่งที่ตนเองปรารถนาแต่เบียดเบียนความอยู่ดีมีสุขของคนอื่น นั่นทำให้เกิดการจัดสรรคุณค่าและทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรมขึ้นในสังคม ดังนั้น เพื่อให้ระบอบการควบคุมจัดการเกิดความสมดุล จึงนำไปสู่การเสนอแนะ/สนับสนุนให้มีการรับรู้เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1) ประชาธิปไตย อาจจะเป็นทั้งเป้าหมายและเครื่องมือที่จะทำให้บรรลุถึงความอยู่ดีมีสุข แต่ประชาธิปไตยก็อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุถึงความอยู่ดีมีสุขเช่นกัน โดยเฉพาะประชาธิปไตยแบบที่สนับสนุนให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจไว้กับกลุ่มอำนาจเดิมหรือกลุ่มอำนาจใหม่

2) ประชากรในชนบท มีความเข้าใจและมีความรู้เรื่องประชาธิปไตย และมีทัศนะเชิงบวกต่อประชาธิปไตยมากกว่าคนในเขตเมือง รวมถึงมีส่วนร่วมในระบบเลือกตั้งมากกว่าคนในเขตเมืองเช่นกัน

3) ในสภาพที่สังคมไทยรณรงค์ให้เกิดรัฐนิยม และชาตินิยม กลไกและอำนาจของรัฐได้เข้าไปแทรกแซง ทำให้แทบจะไม่มีพื้นที่สำหรับภาคพลเรือน แม้จะเกิดการขยายตัวขององค์กรภาคประชาสังคม แต่ส่วนใหญ่ก็อยู่ภายใต้รัฐ เนื่องจากยังขาดพลังและเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ

จากประเด็นข้างต้นจะเห็นว่า เรื่อง การควบคุมจัดการบ้านเมืองเป็นหน้าที่ของประชาชนในสังคมที่จะต้องร่วมด้วยช่วยกัน ไม่ได้เป็นเรื่องของคนเพียงกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดเท่านั้น และจะต้องมีเครื่องมือหรือวิธีการควบคุมกำกับที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย มีประสิทธิภาพ และมีผู้นำรุ่นใหม่ที่จะทำให้เกิดความเข้มแข็งในภาคประชาสังคม (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2555ข)

การมีส่วนร่วมของประชาชน

การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนหรือภาคประชาชน มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมให้เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ การเคลื่อนไหวที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการขับเคลื่อนประเทศ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของประชาชนซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังเพื่อให้การขับเคลื่อนประเทศสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง โดยความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนได้มีการกำหนดแตกต่างกันตามบริบททางสังคมและการเมือง

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจ ทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบาย การจัดทำแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการปฏิบัติ การติดตามและประเมินผลตามนโยบายแผนงานโครงการหรือกิจกรรมนั้น (ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, 2552)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ

ปัจจุบันมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายสาธารณะมากขึ้น โดยเฉพาะนโยบายในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีกฎหมายหรือกฎระเบียบต่างๆ ที่ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกนโยบายสาธารณะ

จากการศึกษาของคณะกรรมการจัดสมัชชาสุขภาพจังหวัดขอนแก่น, กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (2560) พบว่า กระบวนการสำคัญอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบาย คือ กระบวนการสมัชชาสุขภาพจังหวัด (Provincial Health Assembly: PHA) โดยสมัชชาสุขภาพเป็นเครื่องมือตามพระราชบัญญัติสุขภาพปี พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบโดยใช้พื้นที่จังหวัดเป็นขอบเขต เป็นกระบวนการจัดประชุมที่ทุกฝ่ายได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างใช้สติปัญญาและสมานฉันท์ โดยหลักการและคุณค่าที่สำคัญพื้นฐานของสมัชชาสุขภาพ มี 4 ประการ คือ

หนึ่ง เป็นกระบวนการพัฒนานโยบายสาธารณะ เพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วม (Participatory healthy public policy process)

สอง เป็นกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory democracy development)

สาม เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคม (Social empowerment) โดยอาศัยพลังสามภาคส่วนที่เชื่อมโยงกัน คือ พลังทางปัญญา พลังทางสังคม และพลังรัฐ/การเมือง

สี่ เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ (Interactive learning through action)

การศึกษาการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำนโยบายและการดำเนินการระดับท้องถิ่นที่มีความโดดเด่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลดอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ (พนิดา จงสุขสมสกุล, 2559) ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวยังมีความเป็นสังคมชนบท คนในชุมชนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน และยึดมั่นในธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม อีกทั้งมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องเชื้อชาติและวัฒนธรรม เห็นได้จากพื้นที่ดังกล่าวมีระบบอาสาสมัครและจิตอาสาเพื่อพัฒนาสุขภาวะในชุมชน มีการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุที่เป็นข้าราชการบำนาญสังกัดต่างๆ โดยมีแนวคิดที่จะรวมกลุ่มเพื่อทำประโยชน์ให้แก่คนในชุมชน ทั้งนี้ การใช้กลยุทธ์จิตอาสาในการพัฒนาคุณภาพชีวิตต้องอาศัยการผนึกกำลังของทุกฝ่ายในชุมชนที่จะสร้างความเข้มแข็ง ร่วมกับการดำเนินการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) โดยการติดตามปัญหาและใช้โอกาสที่ได้รับจากภาครัฐมาจัดการตัวเองจนกระทั่งค้นพบแนวทางแก้ไขร่วมกัน นำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนน่าอยู่ ขณะเดียวกัน จากการสำรวจของ อปท. พบว่า คนในชุมชนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและผู้พิการที่อยู่บ้านเพียงลำพัง จึงเน้นเรื่องการดูแลผู้สูงอายุและผู้พิการให้มีสุขภาพกายและสุขภาพใจที่สมบูรณ์ โดยมีการอาศัยกำลังของทุกฝ่ายในชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ เช่นกัน

ซึ่งจากงานวิจัยได้ข้อสรุปที่น่าสนใจคือ ประชาชนในพื้นที่มีความสุขกายสุขใจ มีความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว รวมถึงมีการบริหารจัดการของภาครัฐที่ดี แต่เนื่องจากสังคมกำลังเข้าสู่การเป็นสังคมเมือง มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของคนในสังคม ทำให้ค่าเฉลี่ยเรื่องความสุขของคนในชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง โดยสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้ดังนี้

1. ความสุขของคนในชุมชนส่วนหนึ่งมาจากการบริหารจัดการระดับท้องถิ่น และมีการใช้การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการแก้ปัญหาที่เหมาะสมตามความต้องการของชุมชน

2. ความสุขของคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กับแผนงานและนโยบายในการทำงานของรัฐบาล

3. การสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมดำรงอยู่ด้วยกัน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความสุขของคนในชุมชน

จุดเน้นของการดำเนินการในพื้นที่คือ การทำความเข้าใจคนในชุมชนต้องอาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรม รวมถึงเป็นพื้นที่แสดงความคิดเห็นของคนในชุมชน ซึ่งทำให้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถึงแม้ว่าชุมชนจะเผชิญกับปัญหายาเสพติดและเรื่องสิ่งแวดล้อม แต่คนในชุมชนต่างฝ่ายต่างก็ช่วยกันดูแลเฝ้าระวัง และมีการจัดกิจกรรมโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชน เพื่อให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถอธิบายเป็นแผนภาพตามทฤษฎีระบบได้ดังนี้

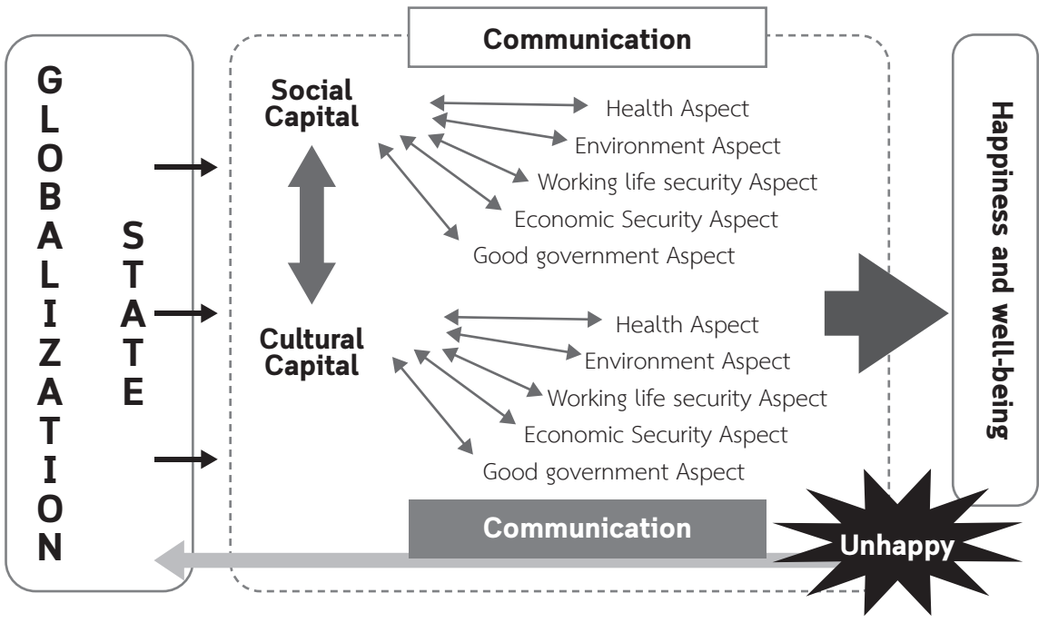

รูป 4.4 แบบจำลองการอธิบายระบบสื่อสาร ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่ความสุขของประชาชน

ที่มา: พนิดา จงสุขสมสกุล (2559)

จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง ดัชนีความอยู่ดีมีสุขมวลรวมของคนไทย: ความสำคัญของภาคประชาชน แสดงให้เห็นว่าดัชนีความอยู่ดีมีสุขมวลรวมจะสูงขึ้นถ้าการถ่วงน้ำหนักดังกล่าวเป็นการถ่วงน้ำหนักจากการให้ประชาชนลำดับความสำคัญของเหตุผลที่ก่อให้เกิดความสุขด้วยตนเองมากกว่าที่จะถ่วงน้ำหนักเท่าๆ กัน ดังนั้น การกำหนดนโยบายเพิ่มความสุขของประชาชนจึงควรคำนึงถึงความเห็นของประชาชนเป็นหลัก (สาสินี เทพสุวรรณ์, 2550)

ดารุณี จงอุดมการณ์ (2552) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลการประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขครอบครัวยากจนและครอบครัวทั่วไป ด้วยแบบประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุข มหาวิทยาลัยขอนแก่น (KKU QoL Well) ซึ่งเป็นการศึกษาจากพื้นที่ 2 แห่ง โดยการจำแนกตามกายภาพ ประกอบด้วยพื้นที่ใกล้เมืองและพื้นที่ไกลเมืองในภาคอีสาน พบว่า ค่าเฉลี่ยคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจน ตามการรับรู้ของผู้ตอบแบบประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุข สูงกว่าค่าเฉลี่ยคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวทั่วไป และเมื่อทดสอบหาความแตกต่างสัดส่วนการประเมินคุณภาพชีวิตครอบครัวยากจนและครอบครัวทั่วไปตามการรับรู้ของผู้ตอบแบบประเมินข้างต้น โดยเป็นตัวแทนครอบครัว ในทั้ง 2 พื้นที่ ด้วยสถิติ Chi–Square Tests พบว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

4.10 สรุป

ข้อค้นพบสำคัญของการทบทวนงานวิจัยด้านองค์ประกอบของดัชนีวัดความก้าวหน้าของบุคคล 8 องค์ประกอบที่ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุข พบว่า ทุกองค์ประกอบมีหลักฐานว่ามีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุข แม้ว่าการทบทวนงานวิจัยครั้งนี้จะแยกการทบทวนตามองค์ประกอบต่างๆ แต่องค์ประกอบทั้งในด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวและสังคม มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน เช่น การประกอบอาชีพ มีงานทำจะนำไปสู่การเกิดรายได้ที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตและมีเงินเหลือเก็บออม ทำให้มีที่อยู่อาศัย มีการศึกษา มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีความอบอุ่นและทำให้เกิดความสุข มีจิตใจเบิกบาน มีความรู้สึกมั่นคงในชีวิต รู้สึกมีคุณค่า และมีความสุขพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับคนในชุมชน การที่สมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์อันดีกับคนในชุมชน ย่อมนำไปสู่การร่วมมือ และการช่วยเหลือในด้านอื่นๆ ตามมา สอดคล้องไปกับแนวคิดความอยู่ดีมีสุข ที่มองว่าความสุขของคนไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพียงเรื่องของรายได้ หรือด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ความมั่นคงในอาชีพที่ทำ ความสัมพันธ์กับครอบครัวและกับคนในชุมชน อาจเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลและครัวเรือน "มีความสุขใจ" มากกว่าการมีรายได้สูงหรือมีทรัพย์สินหลักประกันอื่นๆ

งานวิจัยเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุข คุณภาพชีวิต ในประเทศไทยเป็นการวิจัยทั้งในระดับประเทศ ครัวเรือนและบุคคล การวิจัยในประเทศไทยส่วนใหญ่จะศึกษาในกลุ่มเฉพาะ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ นักเรียน สมาชิกขององค์กรต่างๆ แล้ว มักเป็นการศึกษาวิจัยในพื้นที่เล็กๆ หรือพื้นที่เจาะจง เช่น จังหวัดต่างๆ ชุมชน โรงเรียน โรงพยาบาล องค์กรต่างๆ รวมทั้งการนำองค์ประกอบต่างๆ มาศึกษามักไม่ได้คำนึงถึงมิติต่างๆ ขององค์ประกอบเหล่านั้น

ข้อเสนอแนะจากการทบทวนงานวิจัยองค์ประกอบของดัชนีความก้าวหน้าของคนกับความอยู่ดีมีสุขในครั้งนี้จะมุ่งเฉพาะการวิจัยในประเทศไทย ดังนี้

1. วิจัยเพื่อสร้างตัวชี้วัดที่สามารถวัดความอยู่ดีมีสุขที่ครอบคลุมองค์ประกอบต่างๆ และเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

2. ศึกษาปัจจัยที่ครอบคลุมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพกายและใจ ในมิติต่างๆ ที่มีความลุ่มลึก

3. ศึกษาองค์ประกอบที่มีการศึกษาน้อย เช่น การคมนาคมสื่อสาร การมีส่วนร่วมในชุมชน รวมทั้งด้านการเมืองการปกครอง

4. ศึกษาในกลุ่มประชากรที่เป็นตัวแทนโดยใช้หลักการวิจัยและสถิติที่ถูกต้อง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กัลยาณี เสนาสุ. (2559). *ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสุขของคนไทย.* กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

กิ่งแก้ว ทรัพย์พระวงศ์. (2555). สุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุไทย. *BU Academic Review, 11(2), 99-110.*

คณะกรรมการจัดสมัชชาสุขภาพจังหวัดขอนแก่น, กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2560). *โครงการพัฒนานโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วมบนพื้นฐานทางปัญญา (4PW) จังหวัดขอนแก่น.* ขอนแก่น.

จิรายุ สุคนธรัตน์. (2550). *ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดสมุทรสาคร.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

ชิตาภา สุขพลำ. (2548). *การสื่อสารระหว่างบุคคล.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ณัฐกาญน์ สาสิงห์ และ ปังปอนด์ รักอำนวยกิจ. (2550). ภาวะหนี้กับความอยู่ดีมีสุขของประชากรในจังหวัดกาญจนบุรี. ใน รศรินทร์ เกรย์, อนุชาติ พวงสำลี, และ ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา (บรรณาธิการ), *หลากหลายมิติแห่งความอยู่ดีมีสุขของคนไทย.* นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

ฐิตินันทน์ ผิวนิล และพิมลพรรณ อิศรภักดี. (2558). การศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีกับภาวะสุขภาพใจของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารธรรมศาสตร์, 34*(2).

ดารุณี จงอุดมการณ์. (2552). *การศึกษาเปรียบเทียบผลการประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจนและครอบครัวทั่วไป ด้วยแบบประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุข มหาวิทยาลัยขอนแก่น (KKU QoL Well) สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.* มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. (2552). *รายงานการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ.* นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

ทวีชัย เชสูงเนิน และปิยธิดา คูหิรัญญรัตน์. (2554). ความอยู่ดีมีสุขและปัจจัยที่เกี่ยวข้องของผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกสมาคมข้าราชการ บำเหน็จบำนาญและผู้สูงอายุ จังหวัดขอนแก่น. *ศรีนครินทร์เวชสาร, (26), 190-194.*

นทธนิศร์ คชาชีวะ และลัดดาวัลย์ แก้วกิติพงษ์. (2558). การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความอยู่ดีมีสุขด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานของคนวัยทำงานผ่านเว็บไซต์เครือข่ายสังคมออนไลน์. *วารสารระบบสารสนเทศด้านธุรกิจ (JISB), (1), 29-40.*

น้ำทิพย์ สำเภาประเสริฐ. (2543). *การใช้อินเตอร์เน็ตของผู้ใช้ในระยะเริ่มต้นในเขตกรุงเทพมหานครกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสื่อสาร.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน, สาขาสื่อสารมวลชน.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2555ก). ความอยู่ดีมีสุข. *วารสารมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์, 29(2), 23-50.*

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2555ข). ความอยู่ดีมีสุขเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยอย่างไร. WeSD *กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน, 4*(1), 4-9.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2555ค). *ปลุกพลังพลเมืองสร้างประชาภิบาลและประชาธิปไตยในท้องถิ่น.* WeSD กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ประพิมพ์พรรณ สุวรรณกูฏ และ อัจศรา ประเสริฐสิน. (2552). *รายงานการวิจัย ผลกระทบของอินเทอร์เน็ตต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตของเด็กและเยาวชนไทย: กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร.* กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักเด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ.

ประพิศ โบราณมูล. (2558). *Well-Being Approach.* สืบค้นจาก https://www.gotoknow.org/posts/584363.

พนิดา จงสุขสมสกุล. (2559). ความสุขของคนดอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า,* (พฤษภาคม-สิงหาคม), 104-87.

พิริยะ ผลพิรุฬห์ และ ปังปอนด์ รักอำนวยกิจ. (2550). ความสุขจากทุนทางสังคม: กรณีศึกษาจากข้อมูลในจังหวัดกาญจนบุรี. ใน รศรินทร์ เกรย์, อนุชาติ พวงสำลี, และชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา (บรรณาธิการ), *หลากหลายมิติของความสุขและความกินดีอยู่ดีของคนไทย,* (น.48-32). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

รศรินทร์ เกรย์, รุ้งทอง ครามานนท์, เรวดี สุวรรณนพเก้า, และ ภูวไนย พุ่มไทรทอง. (2550). ความสันโดษ และความอยู่ดีมีสุขของคนไทย: กรณีศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดชัยนาท. ใน รศรินทร์ เกรย์, อนุชาติ พวงสำลี, และ ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา (บรรณาธิการ), *หลากหลายมิติแห่งความอยู่ดีมีสุขของคนไทย,* (น. 31-18). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

รศรินทร์ เกรย์, อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์, ปราโมทย์ ประสาทกุล, และ อุมาภรณ์ ภัทรวาณิชย์. (2555). รายได้ หนี้สิน ความสามารถทำใจยอมรับปัญหา และความสุข. *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, 57*(3), 347-356.

ลักษณา พลอยเลื่อมแสง. (2545). *ผลกระทบของอินเทอร์เน็ตต่อสุขภาพจิตของผู้ใช้ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.* ในการประชุมวิชาการกรมสุขภาพจิตนานาชาติ ครั้งที่ 8 ประจำปี 2545 เรื่อง สุขภาพจิตกับยาเสพติด (หน้า 125). กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.

วณี ปิ่นประทีป และ สุรณี พิพัฒโรจนกมล (บรรณาธิการ). (2548). *รวมตัวชี้วัดเกี่ยวกับความอยู่เย็นเป็นสุข.* กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.).

วรชัย ทองไทย และ รศรินทร์ เกรย์. (2554). การพนัน หนี้สิน และความสุข. *วารสารประชากร, 3*(1), 31-50.

วรรณสิกา เชื้อชาติไทย. (2546). *ความเหงาในชุมชนเสมือน: กรณีศึกษา www.pantip.com และ www.sanook.com.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะวารสารศาสตร์, สาขาสื่อสารมวลชนและสื่อสารมวลชน.

วัชรี ด่านกุล และ ปัทพร สุคนธมาน. (2558). การแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจและการช่วยเหลือระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรต่อความอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุในตำบลไหล่น่าน จังหวัดน่าน. *วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช, 28*(1), 31-49.

วิทมา ธรรมเจริญ. (2555). *อิทธิพลของปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในที่มีต่อความสุขของผู้สูงอายุ.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สถาบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะสถิติประยุกต์, สาขาสถิติประยุกต์.

สมศักดิ์ คูหาสวรรค์เวช. (2558). *ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. สืบค้นจาก http://www.lib.ku.ac.th/KUCONF/2558/KC5214006.pdf

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2555). *รายงานการประเมินระบบนิเวศและกำหนดทางเลือกการพัฒนาสู่การอยู่ดีมีสุขในจังหวัดน่าน.* กรุงเทพฯ. สืบค้นจาก http://www.tei.or.th/publications/-2011download/-2011SGA-Nan-Report.pdf

สาสินี เทพสุวรรณ์. (2550). *ดัชนีความอยู่ดีมีสุขมวลรวมของคนไทย: ความสำคัญของภาคประชาชน.* นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). *กรอบแนวคิดความอยู่ดีมีสุข.* สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th/article_attach/05dataEdit01.pdf

ศูนย์วิจัยความสุขชุมชน มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. (2551). *ผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสุขของคนภายในครอบครัวท่ามกลางสถานการณ์ขัดแย้งรุนแรงทางการเมืองของสังคมไทย.* สืบค้นจากhttp://www.ryt9.com/s/abcp/463224

อารี จำปากลาย, ปัทมา ว่าพัฒนวงศ์, กาญจนา ตั้งชลทิพย์, แครี่ ริคเตอร์, นิพัทธ์ พ้นภัย, และ ชาริต้า ประสิทธิหิมะ. (2556). *ลูก ๆ เป็นอย่างไร เมื่อพ่อแม่ย้ายถิ่น.* นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาษาอังกฤษ

Abas, M., Tangchonlatip, K., Punpuing, S., & Jirapramukpitak, T. (2013). Migration of children and impact on depression in older parents in rural Thailand, Southeast Asia. *Jama Psychiatry, 70*(2), 226-234.

Adhikari, R., Jampaklay, A., & Chamratrithirong, A. (2011). Impact of children's migration on health and health care-seeking behavior of elderly left behind. *BMC Public Health, 11,* 143.

Ayyash-Abdo, H., & Sanchez-Ruiz, M. J. (2012). Subjective wellbeing and its relationship with academic achievement and multilinguality among Lebanese university students. *Int J Psychol, 47*(3), 192-202. DOI:10.1080/00207594.2011.614616

Bar, M. A., & Jarus, T. (2015). The effect of engaging in everyday occupations, role overload and *social support on health and life satisfaction among mothers. Int J Environ Res Public Health, 12*(6), 6045-6065.

Blane, D., Netuveli, G., & Montgomery, S. M. (2008). Quality of life, health and physiological status and change at older ages. *Social Science & Medicine, 66*(7), 1579-1587. DOI: https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.12.021

Blane, D., Webb, E., Wahrendorf, M., & Netuveli, G. (2012). Life course influences on quality of life at age 50 years: Evidence from the National Child Development Study (1958 British birth cohort study). *National Child Development Study; Life course; CASP Measure of Positive Quality of Life at Older Ages; Third Age, 3*(3), 13. DOI: 10.14301/llcs.v3i3.178

Bond, L., Giddens, A., Cosentino, A., Cook, M., Hoban, P., Haynes, A., & Glover, S. (2007). Changing cultures: enhancing mental health and wellbeing of refugee young people through education and training. *Promot Educ, 14*(3), 143-149.

Brown, S., & Gray, D. (2014). Household finances and well-being: an empirical analysis of comparison effects. *Scheffield Economic Research Paper Series no. 2014015.*

Bryan, M., & Nandi, A. (2015). Working hours, work identity and subjective wellbeing. *ISER Working Paper Series.* UK: Institute for Economic and Social Research.

Caporale, G. M. et al. (2009). Income and happiness across Europe: Do reference values matter? *Journal of Economic Psychology, 30,* 42-51.

Chamratrithirong, A., Pattaravanich, U., Prasartkul, P., Grey, R., Pacharabenchakul, K., Suvannopakao, R., & Phumsaithong, P. (2011). *A situation of Thai mental well- being: Multilevel analysis of socioeconomic factors.* Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University.

Chen, W. (2012). How education enhances happiness: Comparison of mediating factors in four East Asian countries. *Social Indicators Research, 106*(1), 117-131. DOI: 10.1007/s11205-011-9798-5

Chin, B. (2012). Income, health, and well-being in rural Malawi. *Demographic Research,* 23, Article 35, 997-1030. DOI: 10.4054/DemRes.2010.23.35

Creed, P. A. & Macintyre, S. R. (2001). The relative effects of deprivation of the latent and manifest benefits of employment on the well-being of unemployed people. *Journal of Occupational Health Psychology, 6*(4), 334-31.

Crocker, R. K. (2002). *Learning Outcomes: A Critical Review of the State of the Field in Canada.* Canada: Council of Ministers of Education.

Cuñado, J., & de Gracia, F. P. (2012). Does education affect happiness? Evidence for Spain. *Social Indicators Research, 108*(1), 185-196. DOI:10.1007/s11205-011-9874-x

Dawson, C., & Veliziotis, M. (2013). Temporary employment, job satisfaction and subjective well-being. *Economic Working Paper Series 1309.* Bristol, UK: University of the West of England.

Deaton, A. (2008). Income, health, and well-being around the world: evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic Perspectives, 22*(2), 53-72.

Eardley, T., Bruce, J., & Goggin, G. (2009). *Telecommunications and community wellbeing: A review of the literature on access and affordability for low-income and disadvantaged groups.* In SPRC Report. Sydney: Social Policy Research Centre, University of New South Wales.

Environmental Protection Agency. (2016). *Integrating human health and well-being with ecosystem services grant program.* Retrieved from https://smartgrowth.org/integrating-human-health-and-well-being-with-ecosystem-services-grant-program/

Ferrer-i-Carbonell, A. (2004). Income and well-being: An empirical analysis of the comparison income effect. *Journal of Public Economics,* 89, 997-1019. DOI: 10.1016/j.jpubeco.2004.06.003

Fujiwara, D., Dolan, P., & Lawton, R. (2015). Creative occupation and subjective wellbeing. *Nesta Working Paper Series No.15/09.* UK: Nesta.

Gross, E. F., Juvonen, J., & Gable, S L. (2002). Internet use and well-being in adolescence. *Journal of Social Issues, 58*(1), 75—90. DOI: https://doi.org/10.1111/1540-4560.00249

Grun, C., Hauser, W., Rhein, T. (2010). Is any job better than no job? Life satisfaction and re-employment. *Journal of Labor Research, 31*(3), 285-306.

Hatch, S. L., Feinstein, L., Link, B. G., Wadsworth, M. E., & Richards, M. (2007). The continuing benefits of education: adult education and midlife cognitive ability in the British 1946 birth cohort. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci, 62*(6), S404-414.

Hiswals, Anne-Sofie, Marttila, A., & Macassa, G. (2017). Experiences of unemployment and well-being after job loss during economic recession: results of a qualitative study in east central Sweden. *Journal of Public Health Research, 6*(3), 995.

Isarabhakdi, P., & Pewnil, T. (2015). Engagement with family, peer, and internet use and its effect on mental well-being among high school students in Kanchanaburi Province, *Thailand. International Journal of Adolescence and Youth, 21*(1), 15-26. DOI: 10.1080/02673843.2015.1024698

Işgör, Isa Yücel, & Haspolat, Namık Kemal. (2016). Investigating the psychological well-being and job satisfaction levels in different occupations. *International Education Studies,* 9(12); ISSN 1913-9020 E-ISSN 1913-9039. Canada: Canadian Center of Science and Education.

Jampaklay, A., Richter, K., Tangchonlatip, K., & Nanthamongkolchai, S. (2018). The impact of parental absence on early childhood development in the context of Thailand. *Asian and Pacific Migration Journal, 27*(2), 1-22.

Jin, J., & Park, N. (2010). In-person contact begets calling and texting: interpersonal motives for cell phone use, face-to-face interaction and loneliness. *Cyperpsychology, Behavior, and Social Networking, 13*(6), 615-618.

Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 107*(38), 16489-16493.

Kamnuansilapa, P., Thang, L. L., & Mehta, K. (2015). The relationship between intergenerational solidarity and happiness of the elderly in Thailand. *Journal of African and Asian Local Government Studies, 3*(4), 19-46.

Kamnuansilapa, P. & Wongthanavasu, S. (2005). Grandparents' relationships with grandchildren in Thailand. *Journal of Intergenerational Relationships, 3*(1), 49-66.

Kamp, I.V., Leidelmeijer, K., & Marsman, G. (2003). Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts: a literature study. *Landscape and Urban Planning, 65,* 5-18

Kaushal, N. (2014). Intergenerational payoffs of education. *Future Child, 24*(1), 61-78.

Knight, M., & Tsuchiya, A. (2007). *Well-being and the environment-research questions & connections. University of Sheffield.* Retrieved from https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.72812!/file/Wellbeing-and-the-environment.pdf

Knodel, J., & Nguyen, M. (2014). Grandparents and grandchildren: care and support in Myanmar, Thailand and Vietnam. *Ageing & Society, 35*(9), 1960-1988.

Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: a social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American Psychologist, 53*(9), 1017-1031.

Krueger, A. B. & Mueller, A. I. (2012). Time away from work: time use, emotional well-being, and unemployment: evidence from longitudinal data. *American Economic Review: Papers & Proceedings, 102*(3), 594-599.

Kularatne, C. (2006). *Social and Economic Infrastructure Impacts on Economic Growth.* UCT School of Economics Staff Seminar Series.

Kuppens, T., Easterbrook, M. J., Spears, R., & Manstead, A. S. (2015). Life at both ends of the ladder: education-based identification and its association with well-being and social attitudes. *Pers Soc Psychol Bull, 41*(9), 1260-1275. DOI:10.1177/0146167215594122

Lee, S.J., & Chae, Y. G. (2007). Children's internet use in a family context: influence on family relationships and parental mediation. *Cyperpsychology, Behavior, and Social Networking,* 10(5), 640-644.

McKeown, K., & Haase, T. (2006). *The Mental Health of Children and the Factors which Influence it.* Dublin, Ireland: Ballymun Development Group for Children and Young People.

Michalos, A. C. (2017). Education, happiness and wellbeing. In *Connecting the Quality of Life Theory to Health, Well-being and Education* (pp. 277-299). London: Springer.

Netuveli, G., & Blane, D. (2008). Quality of life in older ages. *British Medical Bulletin, 85*(1), 113-126. DOI: 10.1093/bmb/ldn003

Netuveli, G., Wiggins, R. D., Hildon, Z., Montgomery, S. M., & Blane, D. (2006). Quality of life at older ages: Evidence from the English longitudinal study of aging (wave 1). *Journal of Epidemiology and Community Health, 60*(4), 357-363. DOI: 10.1136/jech.2005.040071

Parmar, D. K. B. (2017). Education–happiness and well-being. *Education,* 2320, 7566.

Popova, Y. (2016). Relations between wellbeing and transport infrastructure of the country. *Procedia Engineering, 178,* 579-588.

Putnam, R. (2000). Bowling Alone: *The Collapse and Revival of American Community.* New York, USA: Simon and Schuster.

Qu, L., & Weston, R. (2012). *Parental Marital Status and Children's Well-being.* Occasional Paper No. 46. Australia: Australia Government Department of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs.

Reynolds, A. J., Temple, J. A., Ou, S. R., Arteaga, I. A., & White, B. A. (2011). School-based early childhood education and age-28 well-being: effects by timing, dosage, and subgroups. *Science, 333*(6040), 360-364. DOI:10.1126/science.1203618

Rode, J. C. (2004). Job satisfaction and life satisfaction revisited: a longitudinal test of an integrated model. *Human Relations, 57*(9), 1205-1230.

Rogers, S. J., & DeBoer, D. D. (2001). Changes in wives' income: effects on marital happiness, psychological well-being, and the risk of divorce. *Journal of Marriage and Family,* 63, 458-472.

Rojpaisarnkit, K. (2016) Factors influencing well-being in the elderly living in the rural areas of Eastern Thailand. *International Journal of Behavioral Science, 11,* 31-50.

Sacks, D. W., Stevenson, B., & Wolfers, J. (2010). *Subjective well-being, income, economic development and growth.* CEPR Discussion Paper No. DP8048. Retrieved from https://ssrn.com/abstract=1711061

Schnittker, J. (2008). Diagnosing our national disease: trends in income and happiness, 1973 to 2004. *Social Psychology Quarterly, 71*(3), 257-280.

Shah, H., & Peck, J. (2005). *Well-being and the environment.* London, UK: New Economics Foundation.

Sheikh, M. A., Abelsen, B., & Olsen, J. A. (2014). Role of respondents' education as a mediator and moderator in the association between childhood socio-economic status and later health and wellbeing. *BMC Public Health, 14,* 1172. DOI: 10.1186/1471-2458-14-1172

Silverstein, M., Cong, Z., & Li, S. (2006). Intergenerational transfers and living arrangements of older people in rural China: Consequences for psychological well-being. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 61*(5), S256-S266.

Stam, K. et al. (2015). Employment status and subjective well-being: the role of the social norm to work."Work, *Employment and Society, 30*(2), 1-25.

Stevenson, B., & Wolfers, J. (2013). Subjective well-being and income: Is there any evidence of satiation? *American Economic Review: Papers & Proceedings.* (3), 598-604.

Sznitman, S. R., Reisel, L., & Romer, D. (2011). The neglected role of adolescent emotional well-being in national educational achievement: Bridging the gap between education and mental health policies. *Journal of Adolescent Health, 48*(2), 135-142. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.06.013

Tawatsupa, B., Dear, K., Kjellstrom, T., & Sleigh, A. (2014). The association between temperature and mortality in tropical middle income Thailand from 1999-2008. *International Journal of Biometeorology, 58*(2), 203-215. DOI: https://doi.org/10.1007/s00484-012-0597-8.

Thang, L. (2012). The meanings of being a grandparent. In Mehta, M. and Thang, L. (Eds.), *Experiencing Grandparenthood: An Asian Perspective. London:* Springer.

Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2009). Social consequences of the internet for adolescents: a decade of research. *Current Directions in Psychological Science, 18*(1), 1-15.

Van den Eijnden, R. J. J. M., Meerkerk, G. J., Vermulst, A. A., Spijkerman, R., & Engels, R. C. M. E. (2008). Online communication, compulsive internet use, and psychosocial well-being among adolescents: A longitudinal study. *Developmental Psychology, 44*(3), 655-665.

What works wellbeing. (2017). *Unemployment, (Re)employment and Wellbeing.* What works wellbeing, U.K. Retrieved from www.whatworkswellbeing.org.

Wiggins, R. D., Higgs, P. F. D., Hyde, M., & Blane, D. B. (2004). Quality of life in the third age: Key predictors of the CASP-19 measure. *Ageing & Society, 24*(5), 693-708. DOI: 10.1017/s0144686x04002284

Wildman, J. M., Moffatt, S., & Pearce, M. (2018). Quality of life at the retirement transition: Life course pathways in an early 'baby boom' birth cohort. *Social Science & Medicine, 207,* 11-18. DOI: https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.04.011

Witter, R. A., Okun, M. A., Stock, W. A., & Haring, M. J. (1984). *Education and subjective well-being: A meta-analysis. Educational Evaluation and Policy Analysis, 6*(2), 165-173. DOI: 10.2307/1163911

Zhang, W., Chen, Q., McCubbin, H., McCubbin, L., & Foley, S. (2011). Predictors of mental and physical health: Individual and neighborhood levels of education, social well-being, and ethnicity. *Health Place, 17*(1), 238-247. DOI: 10.1016/j.healthplace.2010.10.008

บทที่ 5
บทสรุป

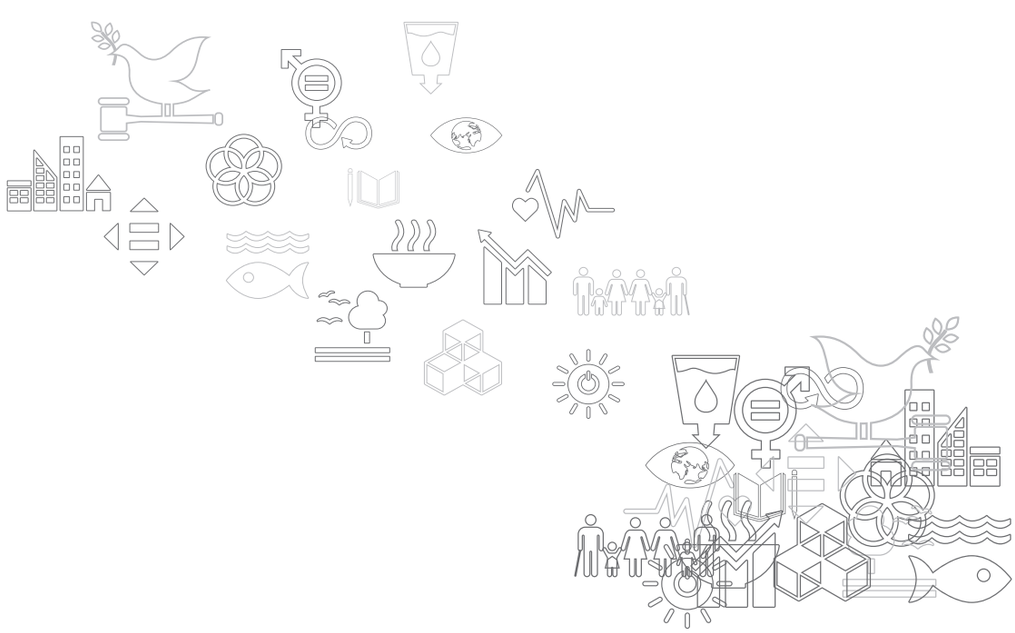

บทที่ 5

บทสรุป

ดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุขในระดับสากล

ในอดีต แนวคิดเรื่องการพัฒนาประเทศมักให้ความสำคัญกับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเป็นหลัก การวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงเศรษฐกิจจึงถูกมองว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากร โดยความอยู่ดีมีสุขเชิงเศรษฐกิจประกอบด้วยการบริโภค การสะสมทุนและทรัพยากรการผลิต การกระจายรายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ต่อมาได้มีการพัฒนาตัวชี้วัดที่เป็นผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) และผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ขึ้น ซึ่งยังคงใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ในการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาของประเทศต่างๆ อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีกระแสวิพากษ์วิจารณ์ว่า GDP มีข้อจำกัด ไม่สามารถนำมาใช้วัดระดับคุณภาพชีวิตหรือความอยู่ดีมีสุขของประชากรได้ เนื่องจากความอยู่ดีมีสุขนั้นมีมิติที่กว้างขวางกว่ามิติด้านเศรษฐกิจ นอกจากนั้น GDP ไม่ได้นับรวมมูลค่าของงานที่มีคุณค่าทางสังคมแต่ไม่ได้มีรายได้ที่เป็นตัวเงิน อีกทั้งไม่ได้สะท้อนความเหลื่อมล้ำในสังคม ทำให้ไม่สามารถวัดความอยู่ดีมีสุขในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชนได้ และประการสุดท้าย GDP ไม่ได้นำทุนทางสังคมและวัฒนธรรมมารวมด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีแนวคิดในการพัฒนาตัวชี้วัดอื่นๆ ขึ้น นอกเหนือจากตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ เช่น ตัวชี้วัดทางสังคม เพื่อวัดระดับคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของประชากร

ในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1960 ได้มีการตีความการพัฒนาประเทศขึ้นใหม่ให้ครอบคลุมมิติทางสังคม โดยเฉพาะความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ขึ้น ในคริสต์ทศวรรษที่ 1970 ได้มีการพัฒนาแนวคิดเรื่องสวัสดิการทางเศรษฐกิจ เช่น การทำงานที่ไม่ได้รับค่าจ้าง ต่อมา Amartya Sen นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลได้เสนอแนวคิดเรื่องความสามารถของคนในการเลือกทำในสิ่งที่ตนให้คุณค่า ซึ่งแนวคิดนี้ได้นำไปสู่การพัฒนากรอบแนวคิดดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) ของ UNDP และมีการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาตัวชี้วัดอื่นๆ เช่น ตัวชี้วัดทางสังคม เพื่อศึกษาและชี้วัดความอยู่ดีมีสุขเชิงสังคม เป็นต้น ซึ่งโดยทั่วไป คุณภาพชีวิตถูกประกอบด้วยคุณภาพชีวิตจากภายนอกหรือภววิสัย (Objective quality of life) และคุณภาพชีวิตจากภายในหรือความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective quality of life) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึกในเรื่องต่างๆ ในภาพกว้าง ความอยู่ดีมีสุขมีความหมายรวมที่ครอบคลุมมิติต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและอื่นๆ ที่ทำให้ประชากรมีคุณภาพชีวิตที่ดี ส่วนวิธีการวัดนั้น สามารถแบ่งได้เป็นแบบภววิสัย

(Objective measurements) ซึ่งสามารถวัดได้เชิงปริมาณหรือความถี่ และการวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective measurements) ซึ่งเป็นการสอบถามความรู้สึกของตัวบุคคลเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ อาจเป็นคำถามเดี่ยวหรือชุดคำถามหลายมิติก็ได้ ทั้งนี้ องค์การสหประชาชาติเป็นองค์กรสำคัญที่พัฒนาตัวชี้วัดด้านการพัฒนาที่ครอบคลุมมิติต่างๆ ทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจขึ้น เช่น ดัชนีการพัฒนาคน (HDI) เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (MDGs) พ.ศ 2543-2558 และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) พ.ศ. 2558-2573 ซึ่งเป็นการวัดแบบภววิสัย ทั้งนี้ หลังวิกฤตการเงินทั่วโลกใน พ.ศ. 2550 ได้มีการให้น้ำหนักกับการวัดคุณภาพชีวิตในเชิงอัตวิสัยมากขึ้นในหลายประเทศ โดยรัฐบาลฝรั่งเศสได้มอบหมายให้นักวิชาการชั้นนำจัดทำรายงานของคณะกรรมาธิการว่าด้วยการวัดผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคมขึ้นใน พ.ศ. 2552 ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัดต่างๆ ในระยะต่อมาอย่างกว้างขวางทั้งในระดับนานาชาติ ระดับชาติ และระดับองค์กรต่างๆ

บทที่หนึ่งของหนังสือนี้ได้รวบรวมดัชนีที่ใช้วัดความอยู่ดีมีสุขรวม 20 ตัว ประกอบด้วย 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับนานาชาติ (8 ตัว) ที่พัฒนาโดยองค์กรระหว่างประเทศ เช่น United Nations (UN), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) และ European Union (EU) ได้แก่ 1) ดัชนีการพัฒนาคน (Human Development Index: HDI) 2) เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) 3) เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) 4) ดัชนีความสุขโลก (Happy Planet Index: HPI) 5) ดัชนีชีวิตที่ดีกว่าของ OECD (OECD Better Life Index) 6) รายงานความสุขโลก (World Happiness Report: WHR) 7) ดัชนีความก้าวหน้าทางสังคม (Social Progress Index: SPI) และ 8) ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของ EU (EU's Quality of Life Indicator: EUQLI)

กลุ่มที่ 2 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ ที่ริเริ่มโดยรัฐบาลของประเทศนั้นๆ (7 ตัว) ดังนี้ 1) ตัวชี้วัดความก้าวหน้าของออสเตรเลีย (Measures of Australia's Progress: MAP) 2) ตัวชี้วัดความสุขมวลรวมประชาชาติภูฏาน (Bhutan's Gross National Happiness: GNH) 3) ความอยู่ดีมีสุขของสหราชอาณาจักร (UK's National Well-being) 4) ความอยู่ดีมีสุขของญี่ปุ่น (Japan's National Well-being) และการสำรวจคุณภาพชีวิตของญี่ปุ่น (Japan's Quality of Life Survey: JQOLS) 5) ตัวชี้วัด Benessere equo esostenibile (BSE) ของอิตาลี 6) ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) (National Well-being Indicators in Republic of China, Taiwan) และ 7) ตัวชี้วัดชีวิตที่ดีของเยอรมนี (Gut leben in Deutschland)

กลุ่มที่ 3 ดัชนีความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ ที่ริเริ่มโดยสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรสาธารณกุศล (5 ตัว) ได้แก่ 1) ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของออสเตรเลีย (Australia Unity National Well-being Index: AUNWI) 2) ดัชนีความอยู่ดีมีสุขแคนาดา (Canadian Index of Well-being: CIW) 3) ดัชนีความอยู่ดีมีสุขของโลกสำหรับกลุ่มประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง (Global Index of Well-being for Low to Middle Income Countries: GLOWING) และ 4) ดัชนีมนุษย์อ็อกซ์แฟมสำหรับสก็อตแลนด์ (Oxfam Humankind index for Scotland: OHIS) และ 5) ดัชนีความก้าวหน้าของคนไทย (Human Achievement Index for Thailand: HAI, Thailand)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข

บทที่ 4 ของหนังสือเล่มนี้ได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข ทั้งงานวิจัยในประเทศและต่างประเทศ ครอบคลุมประเด็นความอยู่ดีมีสุข คุณภาพชีวิต และความสุข ใน 8 มิติ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI) ที่สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) นำมาใช้ คือ การมีสุขภาพที่ดี มีการศึกษา มีชีวิตการงาน มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีชีวิตครอบครัวที่อบอุ่นในชุมชนที่ปลอดภัย มีการคมนาคมที่สะดวกปลอดภัยและเข้าถึงการสื่อสารอย่างทั่วถึง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี การวัดระดับความอยู่ดีมีสุขมีการใช้อย่างหลากหลาย ทั้งที่ใช้มาตรวัดที่เป็นมาตรฐานและการวัดแบบอัตวิสัย โดยตัวชี้วัด "ความอยู่ดีมีสุข" ที่ใช้ในการวิจัยมากที่สุดคือ ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective well-being) ส่วนตัวชี้วัดอื่นๆ ได้แก่ ความสุข (Happiness) ความพึงพอใจในชีวิต (Life satisfaction) สุขภาวะทางจิต (Psychological well-being) และสุขภาพใจ (Mental well-being) หรือ Emotional well-being ทั้งนี้ วิธีการวัดความอยู่ดีมีสุขที่ใช้ส่วนใหญ่คือ การให้ผู้ตอบประเมินด้วยตนเอง โดยการใช้ระดับ 0-10 (ไม่มีเลย-มากที่สุด)

มิติด้านสุขภาพ พบว่า สุขภาพกายและจิตเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของบุคคล เช่น งานวิจัยในกลุ่มผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุที่ไม่มีภาวะซึมเศร้ามีโอกาสที่จะมีความอยู่ดีมีสุขมาก สูงกว่าผู้สูงอายุที่มีภาวะซึมเศร้า ปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อความสุขของผู้สูงอายุ ได้แก่ สุขภาพกาย และภาวะทางอารมณ์ เนื่องจากผู้ที่มีสุขภาพที่ดีสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติ ทำให้มีกำลังใจในการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

มิติด้านการศึกษา งานวิจัยส่วนใหญ่พบว่า การศึกษาส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขของประชากรทั้งทางตรงและทางอ้อม งานวิจัยในประเทศที่พัฒนาแล้วพบว่า กลุ่มที่มีการศึกษาสูงมีความอยู่ดีมีสุขทางอารมณ์สูงกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาต่ำ ในประเทศไทย มีงานวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการศึกษาเป็นปัจจัยส่วนบุคคลอย่างหนึ่งที่ทำให้บุคคลมีระดับความอยู่ดีมีสุขแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม มีงานวิจัยที่พบว่า กลุ่มที่ไม่ได้รับการศึกษามีความอยู่ดีมีสุขมากกว่าผู้มีการศึกษาในทุกระดับ เนื่องจากมีวิถีชีวิตเรียบง่าย ไม่เร่งรีบ ขณะทีบางงานวิจัยในกลุ่มผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงและปานกลางมีสุขภาวะทางจิตที่ดีกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับการศึกษา เนื่องจากมีความรู้และสามารถปรับตัวได้ดีกว่าเมื่อเข้าสู่สังคมสูงวัย

มิติด้านการทำงาน งานวิจัยส่วนใหญ่พบว่า การว่างงานมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของคน โดยระดับความอยู่ดีมีสุขของคนว่างงานจะต่ำกว่าคนที่มีงานทำ การทำงานเป็นมิติที่สำคัญของความอยู่ดีมีสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ การทำงานช่วยเพิ่มศักยภาพของบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยของการพัฒนามนุษย์ ส่วนความพึงพอใจในชีวิตคนทำงานเกิดจากหลายปัจจัยนอกเหนือจากการได้รับค่าตอบแทน หรือการได้รับการยอมรับจากสังคม โดยโครงสร้างการทำงานหรือสิ่งแวดล้อมการทำงานมีผลต่อความพึงพอใจในชีวิตการทำงานด้วย นอกจากนี้ประเภทของการจ้างงานก็มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของคนทำงานด้วย โดยการทำงานแบบชั่วคราวจะมีระดับความพึงพอใจต่ำกว่าคนที่ทำงานประจำ และความภาคภูมิใจในการทำงานก็มีผลต่ออัตวิสัยความอยู่ดีมีสุขด้วย

มิติด้านรายได้ รายได้ของบุคคลเป็นปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย หรือระดับความสุขที่ปัจเจกประเมินตนเองทั้งในระดับบุคคลและครัวเรือน ปัจจัยด้านรายได้เกี่ยวพันกับการทำงาน รายได้ที่เพียงพอต่อการครองชีพทำให้มีปัจจัยสี่ที่สมบูรณ์ ส่งผลให้เกิดความอบอุ่นและมีความสุข

จิตใจเบิกบาน รู้สึกมั่นคงในชีวิต และพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในสังคม อย่างไรก็ตาม งานวิจัยบางโครงการพบว่า ความสัมพันธ์ของรายได้กับความสุขนี้จะมีอยู่จนถึงรายได้ระดับหนึ่ง หลังจากนั้นความสัมพันธ์จะแผ่วลงหรือไม่ชัดเจน เนื่องจากเมื่อบุคคลบรรลุความต้องการพื้นฐานแล้ว สิ่งที่จะทำให้เกิดความพึงพอใจจะไม่ได้เกิดจากวัตถุแล้ว แต่เกิดจากความพึงพอใจในชีวิตด้านอื่นๆ มากกว่า ส่วนการศึกษาความสุขในระดับครัวเรือนของไทยพบว่า ผู้ที่อยู่ในครัวเรือนที่มีรายได้สูงและไม่มีหนี้สินมีความสุขสูงสุด

มิติด้านสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมส่งผลทำให้ประชากรมีความอยู่ดีมีสุข โดยสิ่งแวดล้อมที่สมดุลขึ้นอยู่กับการบริโภคทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ โดยคุณภาพของสิ่งแวดล้อมในเมืองมีความเกี่ยวโยงกับความอยู่ดีมีสุขของประชากรเมือง โดยความสมดุลทางนิเวศหรือระบบนิเวศเป็นปัจจัยสำคัญ งานวิจัยบางเรื่องเป็นการศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศที่ทำให้อุณหภูมิสูงขึ้น ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันและกิจกรรมต่างๆ ส่งผลต่อสุขภาพ อารมณ์และจิตใจ

มิติด้านทุนทางสังคมและครอบครัวส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขเช่นกัน โดยส่งผลกระทบภายนอกทางบวกต่อคนในสังคม งานศึกษาที่ผ่านมาพบว่าความสุขเชิงอัตวิสัยมีความสัมพันธ์กับทุนทางสังคมหรือความสัมพันธ์ในสังคมด้านต่างๆ เช่น การเข้าโบสถ์ การเป็นสมาชิกของสโมสรหรือกลุ่มต่างๆ การพบปะสังสรรค์กับเพื่อนฝูง เป็นต้น ผู้ที่อาศัยในชุมชนที่มีทุนทางสังคมสูงกว่ามีความสุขมากกว่าผู้ที่อาศัยในชุมชนและสภาพแวดล้อมที่มีทุนทางสังคมต่ำกว่า งานศึกษาในไทยพบว่า ความรู้สึกไว้เนื้อเชื่อใจ ความรู้สึกปลอดภัยในทรัพย์สิน รวมทั้งการที่ครอบครัวมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกัน จะทำให้คนในครอบครัวนั้นมีความสุขเพิ่มขึ้น

มิติด้านการคมนาคมและการสื่อสาร พื้นที่ซึ่งมีระบบคมนาคมขนส่งดี ทำให้เกิดการลงทุนสร้างรายได้ ส่วนการสื่อสารช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงใกล้ชิด เกิดความผูกพัน ช่วยให้คลายความเครียด เทคโนโลยีโทรศัพท์มือถือช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการรวมกลุ่มทางสังคมและเพิ่มโอกาสให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคมและกลุ่มผู้สูงอายุ รวมถึงช่วยเพิ่มคุณภาพของการย้ายถิ่น โดยช่วยให้ผู้ย้ายถิ่นติดต่อกับครอบครัวในถิ่นเดิมของตนได้ และอินเทอร์เน็ตช่วยในการพัฒนาการเรียนรู้ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ส่วนในด้านลบ พบว่า กิจกรรมออนไลน์ของเด็กมีผลต่อการใช้เวลาของครอบครัวและการสื่อสารระหว่างบุคคลในครอบครัว

มิติด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนมีผลต่อความอยู่ดีมีสุข โดยระบอบการควบคุมจัดการ ซึ่งรวมถึงระบบการปกครองนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรในสังคม หากระบอบการควบคุมจัดการขาดความสมดุลจะทำให้เกิดการจัดสรรคุณค่าและทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม ตัวอย่างของการมีส่วนร่วมในนโยบายสาธารณะในไทยอันหนึ่งคือกระบวนการสมัชชาสุขภาพจังหวัด ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบโดยใช้พื้นที่จังหวัดเป็นขอบเขต ส่วนตัวอย่างการมีส่วนร่วมในการจัดทำนโยบายระดับท้องถิ่นที่โดดเด่นคือ อบต. ดอนแก้ว อ. แม่ริม โดยการผนึกกำลังของทุกภาคส่วนร่วมกับ อปท. ทำให้เกิดชุมชนน่าอยู่

ทั้งนี้ งานวิจัยทั้ง 8 องค์ประกอบพบว่า ทุกองค์ประกอบมีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุข ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และครอบครัว เช่น การประกอบอาชีพ มีงานทำจะนำไปสู่การเกิดรายได้ที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตและมีเงินเหลือเก็บออม ทำให้มีที่อยู่อาศัย มีการศึกษา มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีความอบอุ่นและทาให้เกิดความสุข มีจิตใจเบิกบาน มีความรู้สึกมั่นคงในชีวิต รู้สึกมีคุณค่า และมีความสุข

พร้อมที่จะมีส่วนร่วมในสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับคนในชุมชน การที่สมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์อันดีกับคนในชุมชน ย่อมนำไปสู่การร่วมมือ และการช่วยเหลือในด้านอื่นๆ ตามมา สอดคล้องไปกับแนวคิดความอยู่ดีมีสุข ที่มองว่าความสุขของคนไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพียงเรื่องของรายได้ หรือด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ความมั่นคงในอาชีพที่ทำ ความสัมพันธ์กับครอบครัวและกับคนในชุมชน อาจเป็นสิ่งที่ทาให้บุคคลและครัวเรือน "มีความสุขใจ" มากกว่าการมีรายได้สูงหรือมีทรัพย์สินหลักประกันอื่นๆ สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขคุณภาพชีวิต ในประเทศไทยเป็นการวิจัยทั้งในระดับประเทศ ครัวเรือน และบุคคล การวิจัยในประเทศไทยส่วนใหญ่จะศึกษาในกลุ่มเฉพาะ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ นักเรียน สมาชิกขององค์กรต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวิจัยในพื้นที่เล็กๆ หรือพื้นที่เจาะจง เช่น จังหวัดต่างๆ ชุมชน โรงเรียน โรงพยาบาล องค์กรต่างๆ

สถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของไทย

ประเทศไทยกำลังเข้าสู่ยุคเปลี่ยนผ่านที่สำคัญใน 4 ด้านได้แก่ 1) การเปลี่ยนผ่านด้านประชากร ที่ประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลง ขณะที่สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ประชากรที่ต้องพึ่งพิงเปลี่ยนจากประชากรวัยเด็กเป็นประชากรสูงอายุ 2) การเปลี่ยนผ่านด้านเศรษฐกิจและงบประมาณของรัฐจากแนวคิดสังคมนิยมประชาธิปไตยในเรื่องการจัดสวัสดิการทางสังคมที่เน้นสวัสดิการสังคมแบบถ้วนหน้ามาเป็นแนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยที่เน้นการจัดสวัสดิการแบบเก็บตกในกลุ่มเป้าหมายเพื่อลดค่าใช้จ่ายสาธารณะด้านการจัดสวัสดิการ 3) การเปลี่ยนผ่านด้านสังคมจากกระแสโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงด้านครอบครัว การย้ายถิ่นของแรงงานภาคเกษตรเข้าสู่เมือง และเกิดการเปลี่ยนแปลงของบทบาทสตรีที่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานมากขึ้น และ 4) การเปลี่ยนผ่านด้านการเมือง ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างมาก มีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ และมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองที่ส่งผลกระทบต่อประชากร

ท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านของประเทศไทยดังกล่าว สศช. ได้เสนอดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI) ในระดับประเทศและจังหวัดใน พ.ศ. 2558 และ 2560 ที่มีกรอบแนวคิดสอดคล้องกับรายงานการวัดผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคมของโลก (SPI) โดยครอบคลุมมิติต่างๆ รอบด้าน เช่น สุขภาพ การศึกษา ชีวิตการทำงาน รายได้ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัว การคมนาคมและการสื่อสาร ตลอดจนการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม โดยพบว่า การพัฒนาคนด้านที่อยู่อาศัยของไทยมีความก้าวหน้ามากที่สุด ส่วนความก้าวหน้าด้านการศึกษามีระดับต่ำที่สุด นอกจากนี้ ความก้าวหน้าด้านต่างๆ มีความแตกต่างกันในระดับภาคและจังหวัด โดยภาคที่มีการพัฒนาคนโดยรวมมากที่สุดได้แก่ ภาคกลาง ส่วนภาคใต้เป็นภาคที่มีการพัฒนาคนน้อยที่สุด สำหรับภาคกลาง (ยกเว้นกรุงเทพฯ) มีการพัฒนาคนด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมมากที่สุด และพัฒนาการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด ส่วนภาคอื่นๆ พบว่า มีการพัฒนาคนด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมมากที่สุด แต่การพัฒนาคนด้านการศึกษายังต่ำอยู่

สำหรับสถานการณ์ดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI) ในระดับจังหวัดพบว่า จังหวัดที่มีความก้าวหน้ามากที่สุด 5 จังหวัดแรกได้แก่ ภูเก็ต พระนครศรีอยุธยา ลำพูน นนทบุรี และกรุงเทพฯ จากความก้าวหน้าในระดับสูงในการพัฒนาคนด้านชีวิตการงาน ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การคมนาคมและการสื่อสาร และความก้าวหน้าในระดับปานกลางในด้านการศึกษา รายได้และชีวิตครอบครัว ส่วนจังหวัดที่มีความก้าวหน้าน้อยที่สุด 5 จังหวัด

ได้แก่ แม่ฮ่องสอน นราธิวาส ปัตตานี ชัยนาท และสระแก้ว

นอกจากการนำเสนอดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) แล้ว เนื้อหาในบทที่ 3 ของหนังสือนี้ยังพิจารณาสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของไทยที่ครอบคลุมดัชนีอื่นๆ ด้วย เช่น SDGs (Sustainable Development Goals หรือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน) และข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ UNESCO โครงการสุขภาพคนไทย และโครงการสำรวจความสุขโดย HAPPINOMETER ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นแนวทางให้รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาประเทศเพื่อส่งเสริมการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชาชนต่อไป สรุปสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของประเทศไทยในมิติต่างๆ ได้ ดังนี้

1) ด้านสุขภาพ ประเทศไทยยังตามหลังหลายประเทศในการบรรลุ SDGs ด้านสุขภาพ โดยอยู่ในลำดับที่ 112 จาก 188 ประเทศ ซึ่งถือว่าอยู่ในกลุ่มครึ่งหลังของประเทศในโลก และตามหลังหลายประเทศในอาเซียน ทั้งสิงคโปร์ บรูไน มาเลเซีย อินโดนีเซีย และเวียดนาม มิติความอยู่ดีมีสุขด้านสุขภาพยังเป็นโจทย์ใหญ่ที่ประเทศไทยกำลังเผชิญและต้องก้าวข้ามให้ได้

2) ด้านการศึกษา ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับความท้าทายด้านการศึกษา ทั้งในส่วนของการเข้าถึงการศึกษา และคุณภาพการศึกษา ในขณะเดียวกัน แม้ว่าเด็กไทยจำนวนมากได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง แต่ผลการเรียนรู้ของเด็กไทยยังคงเป็นความท้าทายยิ่งใหญ่ของประเทศ เมื่อเปรียบเทียบผลการเรียนรู้ด้านคณิตศาสตร์ของเด็กไทย (รุ่นอายุ 15 ปี) กับประเทศอื่นๆ ที่พบว่า ประเทศไทยยังคงอยู่ในส่วนท้ายของผลการทดสอบคณิตศาสตร์ มีเด็กไทยอายุ 15 ปีกว่าครึ่งที่อยู่ในเกณฑ์คะแนนด้านคณิตศาสตร์ที่ต่ำกว่าระดับสอง ยิ่งกว่านั้น นักเรียนไทยที่เรียนในโรงเรียนในหมู่บ้าน เกือบครึ่งหนึ่งไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ในระดับที่ใช้งานได้

3) ด้านอาชีพการทำงาน ผลการสำรวจ "ความอยู่ดีมีสุข" คนทำงานองค์กรในประเทศไทยรายปี ระหว่าง พ.ศ. 2555 ถึง 2560 ที่ผ่านมา พบว่า ความสุขในภาพรวมของคนทำงาน มีคะแนนเฉลี่ยระหว่างร้อยละ 57.1 (ต่ำสุดในครึ่งปีแรกของ พ.ศ. 2556) และสูงที่สุดใน พ.ศ. 2558 โดยความสุขในภาพรวมของคนทำงานมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 62.2 อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ความสุขในภาพรวมของคนทำงานในประเทศไทย มีคะแนนเฉลี่ยลดต่ำลงเป็นลำดับ คือ เหลือร้อยละ 59.3 ใน พ.ศ. 2559 และร้อยละ 57.9 ใน พ.ศ. 2560 สะท้อนว่าสถานการณ์การทำงานของประชากรไทยจะยังคงอยู่ในระดับที่ต้องปรับปรุงอีกมาก

4) ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม เมื่อเปรียบเทียบกับความอยู่ดีมีสุขในมิติอื่นๆ มิติด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม มีความก้าวหน้ามากที่สุด อย่างไรก็ตาม โจทย์ที่ท้าทายของมิติด้านนี้ คือ ผลกระทบของการใช้และการพัฒนาทรัพยากร (Impact of resources uses) ซึ่งพบว่า ดัชนีย่อย HAI ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ก่อให้เกิดสภาวการณ์ที่มีผลย้อนกลับทางลบ (Negative feedback) ต่อความเหลื่อมล้ำและคุณภาพชีวิตของมนุษย์เอง

5) ด้านครอบครัวและชุมชน สถานการณ์ที่ท้าทายของความอยู่ดีมีสุขในมิติด้านครอบครัวและชุมชน คือ ความเปราะบางของครัวเรือนแม่เลี้ยงเดี่ยว ครัวเรือนผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังคนเดียว/ตามลำพังกับหลาน และอีกไม่นานหากผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ความต้องการการดูแลและปัญหาผู้สูงอายุในมิติต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้นอาจเกินกำลังที่ภาครัฐจะสามารถบริหารจัดการได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าว ยืนยันว่าความท้าทายนี้ภาครัฐอย่าง

เดียวไม่สามารถดำเนินการแก้ปัญหาได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคประชาสังคมและภาคธุรกิจเอกชนเป็นหุ้นส่วนทางสังคมและการดำเนินกิจการเพื่อสังคมมากขึ้น

6) ด้านความสัมพันธ์และการเชื่อมต่อทางสังคม เกินกว่าร้อยละ 90 ของผู้สูงอายุและบุตรที่อยู่นอกครัวเรือนได้มีการไปมาหาสู่กันโดยมีความสม่ำเสมอในการติดต่อกับครอบครัวและเพื่อน ส่งผลให้สุขภาพจิตดี โดยเฉพาะผู้สูงอายุ การเยี่ยมเยือนติดต่อสื่อสารมีผลต่อการอยู่ดีมีสุขในด้านอารมณ์และจิตใจ

7) ด้านการคมนาคมและการสื่อสาร สถานการณ์เรื่องอุบัติเหตุบนท้องถนน พบว่า สถิติการเกิดอุบัติเหตุจราจรของประเทศระหว่าง พ.ศ. 2555-2558 การเกิดอุบัติเหตุจราจรเพิ่มขึ้น ผลการสำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือนล่าสุด พบว่า ประชากรไทยมีพฤติกรรมในการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการพูดคุยผ่านสังคมออนไลน์เพิ่มมากขึ้น การเชื่อมต่อทางสังคมสามารถช่วยบรรเทาและมีส่วนช่วยให้คนเราอยู่ดีมีสุขทางด้านอารมณ์และจิตใจ เมื่อต้องอยู่ห่างไกลกัน ซึ่งการติดต่อสื่อสารกันดังกล่าว น่าจะมีส่วนช่วยรักษาความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เพื่อน หรือคนอื่นๆ ที่อยู่ห่างไกลกัน สถานการณ์การอยู่ดีมีสุขด้านการคมนาคมและการสื่อสารในระดับบุคคลสะท้อนให้เห็นทั้งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน

8) การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม พลเมืองชาวไทยยังมีส่วนร่วมในทางการเมืองและการเป็นสมาชิกองค์กรต่างๆ ทางสังคมในสัดส่วนที่ไม่มากนัก ความไม่มีเสถียรภาพในทางการเมือง การบริหารราชการแผ่นดินที่ขาดธรรมาภิบาล และความบกพร่องในการบริหารจัดการกลุ่มสหกรณ์ ทำให้เกิดความไม่เชื่อมั่นและการไม่ไว้วางใจ จึงจำเป็นต้องมีการยกระดับความฉลาดรู้ทางการเมือง (Political literacy) แก่ประชาชนเพื่อเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมในองค์กรชุมชนให้มากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนอย่างยั่งยืน

จากสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของไทยข้างต้น ยังมีหลายสิ่งหลายอย่างที่รัฐบาลยังต้องเร่งดำเนินการเพื่อยกระดับความอยู่ดีมีสุขของสังคมไทย ที่สำคัญ ได้แก่ การกระจายทรัพย์สินและรายได้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของสังคมให้มากขึ้น โดยใช้หลักการปฏิรูปด้านภาษี และเร่งปรับโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานระยะยาวด้านระบบรางและถนน รวมทั้งเร่งดำเนินการรักษาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมซึ่งรวมถึงการบูรณาการจัดการน้ำ ทั้งนี้ นโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาลจำเป็นต้องยึดนโยบายทั้งเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันเพื่อนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเพื่อความอยู่ดีมีสุขของประชากร โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยและข้อเสนอแนะ

การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าของไทยโดยขาดความสมดุลในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้คุณภาพชีวิตของประชากรไม่สามารถพัฒนาได้เต็มตามศักยภาพ ซึ่งสถานการณ์ด้านความอยู่ดีมีสุขของไทยแสดงให้เห็นถึงจุดอ่อนของการพัฒนาในหลายมิติ เช่น ด้านการศึกษา และการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม เป็นต้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศครั้งใหญ่ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา โดยจุดเปลี่ยนทางความคิดที่สำคัญของนโยบายการพัฒนาประเทศของไทยเริ่มต้นที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ซึ่งมีลักษณะจากล่างขึ้นบน (Bottom-up) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในการจัดทำแผนพัฒนาฯ และเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดวิสัยทัศน์

การพัฒนาที่ใกล้เคียงกับแนวคิด "ความอยู่ดีมีสุข" ซึ่งประกอบด้วย 7 ด้าน ได้แก่ สุขภาพอนามัยและโภชนาการ การศึกษา ชีวิตการทำงาน ชีวิตครอบครัว การเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้และสวัสดิการ สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย และประชารัฐ โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนามาเป็นแบบองค์รวม เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคีในสังคมและสัมพันธ์กับกรอบแนวคิดความอยู่ดีมีสุขที่ได้พัฒนาขึ้น จากนั้นมีการพัฒนาและขยายแนวคิดด้านการพัฒนาจากความอยู่ดีมีสุขในระดับปัจเจกมาเป็นความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนและสังคมในกรอบที่กว้างขึ้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน

ปัจจุบัน ได้มีการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่างๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกันเพื่อให้เกิดเป็นพลังผลักดันร่วมกันไปสู่เป้าหมายเดียวกัน โดยภายใต้ยุทธศาสตร์แต่ละด้านมีการจัดทำแผนแม่บทในประเด็นการพัฒนา/ประเด็นปฏิรูปสำคัญสำหรับการพลิกโฉมประเทศไทย เพื่อเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ แม้ว่าการตั้งธงยุทธศาสตร์ชาติฯ จะไม่มีการระบุถึงการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของคนไทยอย่างเฉพาะเจาะจง แต่ได้เสนอประเด็นและแนวทางที่มีความเชื่อมโยงกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขที่ครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิตของคนไทยทั้ง 7 ด้าน ซึ่งทุกด้านจำเป็นต้องดำเนินการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดผลต่อความอยู่ดีมีสุขของคนไทยอย่างแท้จริง โดยมิติความอยู่ดีมีสุขด้านสภาพแวดล้อมและด้านการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ ถือเป็นมิติที่ถูกกล่าวถึงในร่างยุทธศาสตร์ฯ มากที่สุด อาจด้วยเป็นมิติที่ถือเป็นปัจจัยเสริมสร้าง ที่ไปเกื้อหนุนหรือส่งเสริมให้มิติอื่นมีการดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และมีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาเชิงระบบและโครงสร้างของประเทศ โดยอาจดำเนินการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง กลไก และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศอย่างสัมฤทธิ์ผล และประเทศมีความ "มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน" ในอีก 20 ปีข้างหน้า ทั้งนี้ ประเด็นและแนวทางของร่างยุทธศาสตร์ชาติฯ ที่ถูกพัฒนาขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการเอา "คน"เป็นที่ตั้ง โดยเน้นพัฒนาคนที่ครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิตไปพร้อมกับการพัฒนาเชิงโครงสร้างเพื่อเพิ่มความมั่นคง เพิ่มขีดความสามารถทางเศรษฐกิจ และการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม

ทั้งนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ได้จัดทำขึ้นบนพื้นฐานกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่เสนอประเด็นและแนวทางที่มีความเชื่อมโยงกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขทั้ง 7 ด้าน หลายตัวชี้วัดของแผนพัฒนาฯ เป็นตัวเดียวกันหรือคล้ายคลึงกับตัวชี้วัดของดัชนีความอยู่ดีมีสุขในแต่ละด้าน แต่ความท้าทายคือ กลไกขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมาย ตัวชี้วัด และแผนงาน/โครงการที่กำหนดไว้ทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่ และการสร้างความรู้ความเข้าใจให้ทุกภาคส่วนตระหนักถึงความสำคัญและพร้อมเข้าร่วมในการผลักดันแผนพัฒนาฯ ไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง

ในด้านนโยบายสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุขได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพในมิติต่างๆ และได้กำหนดตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับความอยู่ดีมีสุขในหลายมิติทั้งด้านสุขภาพอนามัย ความรู้ การทำงาน สภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัว และการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ และเพิ่มเติมดัชนีชี้วัดความสุขและสุขภาวะองค์กรให้เป็นตัวชี้วัดหลักระดับองค์กร ซึ่งจะเป็นแนวทางปฏิบัติสำคัญในการติดตามและประเมินการทำงานของแต่ละหน่วยงานภายใต้กระทรวงสาธารณสุข แต่ยังคงมีความท้าทายสำคัญคือ การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นสุขภาพกับความอยู่ดีมีสุขของผู้กำหนดนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงาน การสร้างความตระหนักให้ผู้กำหนดนโยบายเห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาสุขภาพบนพื้นฐานความอยู่ดี

มีสุข การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขที่ครอบคลุมมิติสุขภาพและมิติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และการประเมินมาตรการและกิจกรรมสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข ดังนั้น ทุกนโยบายสุขภาพจึงควรมีกิจกรรมติดตามและรายงานผลตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขรวมอยู่ด้วย และนโยบายในทุกระดับควรสนับสนุนการส่งเสริมความอยู่ดีมีสุข และควรพัฒนาศักยภาพกำลังคนด้านสุขภาพเพื่อส่งเสริมนโยบายความอยู่ดีมีสุข

ในด้านแรงงาน นโยบายที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข ด้านความรู้ (ผลิตภาพและศักยภาพแรงงาน) รายได้ ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม (ในการทำงาน) สุขภาพอนามัย และการบริหารจัดการแต่องค์ประกอบที่ยังขาดไป หรือ ยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควรคือ ด้าน "ชีวิตครอบครัว" รวมถึง "สุขภาพอนามัย" (ในมิติสุขภาพจิตและความสุขของคนทำงาน) ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากขึ้นสำหรับแรงงานในยุคปัจจุบันที่เป็นรุ่นประชากรเจนวาย โดยเฉพาะเรื่องความสมดุลชีวิตและการทำงาน หรือ Work-life balance ที่เป็นปัจจัยกำหนดหนึ่งของความอยู่ดีมีสุขของแรงงานที่ไม่ควรละเลย ในประเทศไทยมีหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคมจำนวนหนึ่ง เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่เน้นการบูรณาการการทำงานข้ามหน่วยงานเพื่อพัฒนาสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขของแรงงานให้ดีขึ้นอย่างรอบด้าน เพื่อให้ความสำคัญกับชีวิตครอบครัวและสมดุลชีวิต-การทำงานของแรงงาน นอกจากนี้ นโยบายแรงงานยังขาดการรองรับการเปลี่ยนแปลงของรุ่นประชากร (เจนวายและเจนแซดในอนาคต) รูปแบบการทำงานและอาชีพในอนาคต ที่มีลักษณะหลากหลายและซับซ้อนเพิ่มขึ้น รูปแบบความเป็นแรงงานนอกระบบมีแนวโน้มที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นกว่าบริบทในปัจจุบัน

นโยบายด้านแรงงานจึงควรให้ความสำคัญกับบูรณาการการทำงานเชิงนโยบาย เพื่อกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนนโยบายแรงงานให้ไปในทิศทางเดียวกันและมีความครอบคลุมรอบด้านร่วมกับหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมถึงองค์กรภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในงานด้านแรงงาน เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) ซึ่งมีพันธกิจและบทบาทหลักในการพัฒนาคนและสังคม มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง รวมถึงจัดระบบสวัสดิการที่เหมาะสม เพื่อให้ประชาชนมีหลักประกันและมีความมั่นคงในชีวิต นอกจากนี้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือสสส. เป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่ให้ความสำคัญกับงานส่งเสริมสุขภาพ ในมิติที่กว้างกว่าเรื่องสุขภาพหรือการเจ็บป่วย ครอบคลุมความอยู่ดีมีสุขของคนไทยในรอบด้าน และมุ่งให้เกิดองค์กรสุขภาวะหรือ Happy workplace ที่คนทำงานมีความสุข มีสุขภาวะที่ดี (ทั้งสุขภาพกาย สุขภาพจิต และสุขภาพสังคม) และมีสมดุลชีวิต (Work-life balance) ที่เหมาะสม ดังนั้น การประสานการทำงาน และบูรณาการการทำงานเชิงนโยบายร่วมกัน หรือใกล้ชิดกันเพิ่มขึ้น ระหว่างกระทรวงแรงงานและสสส. รวมถึง ภาคีเครือข่ายในภาคส่วนต่างๆ ที่มีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง น่าจะช่วยให้ทิศทางการดำเนินนโยบายในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของแรงงานไทย มีความเข้มแข็ง เป็นเอกภาพ มีความครอบคลุมรอบด้านและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในบริบททางสังคมของไทยได้ดียิ่งขึ้น

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มียุทธศาสตร์ที่มุ่งไปสู่ความอยู่ดีมีสุขที่ชัดเจน คือ ยุทธศาสตร์ที่ 2 เรื่องการพัฒนาทักษะการพึ่งตนเองและส่งเสริมศักยภาพตลอดชั่วชีวิต สอดคล้องกับดัชนีเรื่องสุขภาพ การศึกษา ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม และเรื่องครอบครัว รวมถึงมีโครงการสร้างความตระหนักและเตรียมความพร้อมสู่วัยสูงอายุอย่างมีคุณภาพ ภายใต้แผนพัฒนาศักยภาพตลอดช่วงชีวิตคนไทย ที่เน้นทั้ง

การพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในด้านสุขภาพ การส่งเสริมให้มีอาชีพ การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชน เป็นต้น สำหรับยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนทุกกลุ่ม ลดความเหลื่อมล้ำของสังคมไทย ก็เกี่ยวข้องกับมิติด้านเศรษฐกิจที่ครอบคลุมเรื่องความยากจน ความไม่เท่าเทียม และสวัสดิการทางสังคม แต่ทั้งนี้ โครงการต่างๆ มีแนวโน้มไปในทางการสงเคราะห์ และช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางซึ่งเป็นการแก้ปัญหาระยะสั้น ยังไม่ปรากฏโครงการที่แก้ปัญหาในเชิงโครงสร้างเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ขณะที่ยุทธศาสตร์ที่ 3 การวางระบบธรรมาภิบาล สู่สังคมเข้มแข็งและรับผิดชอบ เน้นมิติเรื่องการศึกษา โดยมีแผนงานที่มุ่งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน ซึ่งจะเป็นรากฐานหนึ่งในการสร้างให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข

ส่วนยุทธศาสตร์ที่ 4 หุ้นส่วนประชารัฐสังคมและระหว่างประเทศที่เข้มแข็ง และยุทธศาสตร์ที่ 5 ระบบบริหารจัดการที่เป็นเลิศ เป็นยุทธศาสตร์ที่ผลักดันให้เกิด "ความอยู่ดีมีสุข" ในสังคมอย่างยั่งยืน เนื่องจากเป็นการบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐ และประชาชนทุกภาคส่วน ภายใต้ระบบการบริหารจัดการที่ดีมีธรรมาภิบาล โดยพบว่า โครงการส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาความร่วมมือ การรวมกลุ่ม การเป็นหุ้นส่วน โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง อาทิ เด็กและเยาวชน ผู้พิการ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แผนยุทธศาสตร์ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ส่วนใหญ่ยังไม่เป็นรูปธรรมมากนัก การพัฒนาไปสู่ "ความอยู่ดีมีสุข" ที่ยั่งยืนจะต้องพัฒนาศักยภาพของทั้งปัจเจกบุคคล กลุ่มคน ชุมชน และภูมิภาค ไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยลดภาระของภาครัฐในการสนับสนุนทรัพยากร นอกจากนี้ โครงการที่มุ่งเน้นการจัดสวัสดิการในลักษณะการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของกลุ่มเปราะบางต่างๆ ในระยะแรกอาจได้ผล แต่ในระยะยาวไม่ได้ทำให้คนเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนได้ จึงควรวางระบบสวัสดิการที่มีประสิทธิภาพ อยู่บนพื้นฐานของความจำเป็น และสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย โดยทำร่วมกับการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ พร้อมทั้งการวางแผนงานที่จะส่งเสริมให้เกิดความอยู่ดีมีสุขในด้านสุขภาพ การศึกษา ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อม และชีวิตครอบครัว มากขึ้น ซึ่งมิติของความอยู่ดีมีสุขเหล่านี้เป็นเรื่องพื้นฐานและเรื่องจำเป็นที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของประชากรไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ โดยควรจัดวางนโยบายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม พร้อมกำหนดตัวชี้วัดที่ชัดเจนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในเรื่องการเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขของประชากรไทย

สำหรับนโยบายครอบครัวนั้น การดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนภารกิจด้านการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัวให้บรรลุวิสัยทัศน์ตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560–2564 เป็นภารกิจหลักของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน) ในการสร้างความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย เสริมสร้างศักยภาพและบทบาทหน้าที่ของสถาบันครอบครัว ในการบ่มเพาะวางรากฐานการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มีคุณธรรม จริยธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต จิตสำนึกสาธารณะ ควบคู่ไปกับการสร้างค่านิยมหลักของไทย สร้างความอบอุ่นและมั่นคงให้สมาชิกในครอบครัว ซึ่งดำเนินงานร่วมกับภาคส่วนต่างๆ โดยมีเป้าหมายหลัก คือ ครอบครัวมีหลักประกันความมั่นคงและสวัสดิการขั้นพื้นฐานทุกด้าน ตามกรอบแนวคิดดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) ที่มีมุมมองว่าการพัฒนาคนครอบคลุมองค์ประกอบ หลายๆ ด้าน ได้แก่ สุขภาพ การศึกษา ชีวิตการงาน รายได้ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่ดี ชีวิตครอบครัวที่อบอุ่นในชุมชนที่มีความปลอดภัย การคมนาคมที่สะดวก

ปลอดภัยและการเข้าถึงการสื่อสารอย่างทั่วถึง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี องค์ประกอบเหล่านี้จะทำให้คนในครอบครัวและสังคม มีความสุขและมีความเป็นอยู่ที่ดี

นโยบายครอบครัวฉบับปัจจุบัน มีการปรับตัวเพื่อให้สามารถรับมือกับปรากฏการณ์ครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมุ่งเน้นการสร้างตัวชี้วัดที่ตอบรับกับความหลากหลายของสถานการณ์ของครอบครัวที่เกิดขึ้นจริง และนโยบายด้านสวัสดิการสังคมที่ต้องการพัฒนาศักยภาพครอบครัวแบบครบวงจร เพื่อให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี ที่เปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมจัดสวัสดิการในลักษณะหุ้นส่วนทางสังคม (Social partnership) สะท้อนให้เห็นการพัฒนาครอบครัวไปสู่การอยู่อาศัยในสังคมที่มีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยนโยบายให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ ที่เน้นความหลากหลายของตัวชี้วัดเป็นหลัก ส่วนด้านคุณธรรม-จริยธรรม แม้ว่าจะมีการดำเนินการควบคู่กัน แต่ตัวชี้วัดยังไม่มีความหลากหลาย สำหรับบทบาทหน้าที่-สัมพันธภาพ แม้ว่าตัวชี้วัดจะมีหลากหลาย แต่ยังไม่เอื้อต่อพ่อแม่ที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อให้เกิดสมดุลชีวิตการทำงานและครอบครัว อย่างไรก็ตาม การเก็บข้อมูลตัวชี้วัดระดับโครงการ/กิจกรรม ยังมีปัญหาอุปสรรค เนื่องจากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา หลายหน่วยงานสร้างตัวชี้วัดเอง ทำให้ตัวชี้วัดกระจุกตัวอยู่ในยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาครอบครัว (ยุทธศาสตร์ 1) และหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว (ยุทธศาสตร์ 2) นอกจากนี้ ยังขาดการมองในเชิงการให้คุณค่ากับตัวชี้วัด ที่เป็นความจำเป็นหรือประโยชน์ของกลุ่มเป้าหมาย ส่งผลให้การดำเนินโครงการ/กิจกรรมขาดการเชื่อมโยงกับกลุ่มเป้าหมาย ทำให้ไม่บรรลุความสำเร็จในระดับผลลัพธ์ จึงควรรณรงค์สร้างความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ผู้ปฏิบัติงานให้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของตัวชี้วัด และเชื่อมโยงให้เห็นถึงความทุกข์ทางสังคม (Social suffering) ของกลุ่มเป้าหมายทุกระดับด้วย ซึ่งจะทำให้การดำเนินโครงการ/กิจกรรม บรรลุความสำเร็จได้ นอกจากนี้ ทุกโครงการ/กิจกรรม ต้องมีค่าพื้นฐานความสำเร็จทุกตัวชี้วัด เพื่อให้สามารถประเมินผลสำเร็จของโครงการ/กิจกรรมทั้งในระดับแผนปฏิบัติการและระดับยุทธศาสตร์

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

นายแพทย์ประเวช ตันติพิวัฒนสกุล
นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน

รายชื่อผู้เขียนต้นฉบับ

เกริ่นนำ

ปราโมทย์ ประสาทกุล

บทที่ 1

ประธาน รศรินทร์ เกรย์

ผู้เขียน

กัญญา อภิพรชัยกุล
จงจิตต์ ฤทธิรงค์
พลอยชมพู สุคัสถิตย์
ภูเบศร์ สมุทรจักร
มาร์ก เฟิลแคร์
มนสิการ กาญจนะจิตรา
รศรินทร์ เกรย์
วากาโกะ ทาเคดะ
วรรณี หุตะแพทย์
อุมาภรณ์ ภัทรวาณิชย์

บทที่ 2

ประธาน สักกรินทร์ นิยมศิลป์

ผู้เขียน

กัญญาพัชร สุทธิเกษม
เฉลิมพล แจ่มจันทร์
สิรินทร์ยา พูลเกิด
สักกรินทร์ นิยมศิลป์
รีนา ต๊ะดี
สุดารัตน์ มุสิกะวงศ์

บทที่ 3

ประธาน อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์

ผู้เขียน

กาญจนา เทียนลาย
กมลชนก ขำสุวรรณ
กมลทิพย์ สิงหวิบูลย์
จรัมพร ให้ลำยอง
ธีรธร ยูงทอง
โยธิน แสวงดี
สุริยาพร จันทร์เจริญ
วิชาญ ชูรัตน์
วิภาพร จารุเรืองไพศาล
ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต
ศุทธิดา ชวนวัน
ธีรนงค์ สกุลศรี
สุรารัตน์ พวงจำปา

บทที่ 4

ประธาน พิมลพรรณ อิศรภักดี

ผู้เขียน

กาญจนา ตั้งชลทิพย์
ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา
ดุสิตา พึ่งสำราญ
ธีระพงศ์ สันติภพ
นิพนธ์ ดาราวุฒิมาประกรณ์
ปิยวัฒน์ เกตุวงศา
พจนา หันจางสิทธิ์
พิมลพรรณ อิศรภักดี
มาลี สันภูวรรณ์

บทที่ 5

สักกรินทร์ นิยมศิลป์

สารประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล
Mahidol Population Gazette

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ปีที่ 27 มกราคม 2561

ประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2561

ประชากรคาดประมาณ ณ กลางปี 2561 (1 กรกฎาคม)

	ชาย	หญิง	รวม
1. จำนวนประชากรทั้งประเทศ (หน่วยเป็นพัน)	**32,454**	**33,780**	**66,234**
2. จำนวนประชากรแยกตามที่อยู่อาศัย (หน่วยเป็นพัน)			
เขตเมือง (ประชากรที่อยู่ในเขตเทศบาล และเมืองทุกประเภท)	16,209	16,947	33,156
เขตชนบท (ประชากรที่อยู่นอกเขตเมือง)	16,245	16,833	33,078
3. จำนวนประชากรแยกตามภาค (หน่วยเป็นพัน)			
กรุงเทพมหานคร	4,006	4,254	8,260
ภาคกลาง (ไม่รวมกรุงเทพฯ)	9,339	10,751	19,090
ภาคเหนือ	5,514	5,723	11,237
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	9,134	9,463	18,597
ภาคใต้	4,461	4,589	9,050
4. จำนวนประชากรแยกตามกลุ่มอายุ (หน่วยเป็นพัน)			
ประชากรวัยเด็ก (ต่ำกว่า 15 ปี)	5,885	5,541	11,426
ประชากรวัยแรงงาน (15 - 59 ปี)	21,256	21,782	43,038
ประชากรสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	5,313	6,457	11,770
ประชากรสูงอายุ (65 ปีขึ้นไป)	3,498	4,421	7,919
ประชากรก่อนวัยเรียน (0 - 5 ปี)	2,246	2,131	4,377
ประชากรวัยเรียน (6 - 21 ปี)	6,830	6,439	13,269
สตรีวัยเจริญพันธุ์ (15 - 49 ปี)		16,598	
5. อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด (จำนวนปีเฉลี่ยที่คาดว่าบุคคลที่เกิดมาแล้วจะมีชีวิตต่อไปอีกกี่ปี)	ชาย 72.2 ปี	หญิง 78.9 ปี	
6. อายุคาดเฉลี่ยที่อายุ 60 ปี (จำนวนปีเฉลี่ยที่คาดว่าผู้ที่อายุ 60 ปีจะมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกกี่ปี)	ชาย 20.2 ปี	หญิง 23.6 ปี	
7. อายุคาดเฉลี่ยที่อายุ 65 ปี (จำนวนปีเฉลี่ยที่คาดว่าผู้ที่อายุ 65 ปีจะมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกกี่ปี)	ชาย 16.5 ปี	หญิง 19.5 ปี	
8. อัตราชีพ			
อัตราเกิด (ต่อประชากรพันคน)			10.7
อัตราตาย (ต่อประชากรพันคน)			8.3
อัตราเพิ่มตามธรรมชาติ (ร้อยละ)			0.2
อัตราตายทารก (ต่อการเกิดมีชีพพันราย)			9.8
อัตราตายเด็กต่ำกว่า 5 ปี (ต่อการเกิดมีชีพพันราย)			16.2
9. อัตราเจริญพันธุ์รวม (จำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่สตรีคนหนึ่งจะมีตลอดวัยเจริญพันธุ์ของตน)			1.58
10. อัตราคุมกำเนิด (ร้อยละ)			78.4
11. คาดประมาณประชากรสูงอายุที่มีภาวะสมองเสื่อม (หน่วยเป็นพัน)	222	448	670

ISSN 0858-5199